



PREZIDENTAS  
ANTANAS SMETONA

RAŠTAI • KALBOS • DARBAI • I

# PREZIDENTAS ANTANAS SMETONA

RAŠTAI • KALBOS • DARBAI

I tomas  
TAUTOS PRISIKĖLIMAS

2018  25 knyga

*Versmė*

VILNIUS | 2018

Autorius, sudarytojas prof. dr. Algimantas Liekis  
Redaktoriai Danutė Kurmilavičiūtė, dr. Juozas Misevičius  
Korektorė Rasa Kašėtienė  
Viršelio dailininkė Ona Liugailienė  
Dizaineris Justinas Radvila

Spaudai rengė VŠĮ Mokslotyros institutas, VŠĮ „Versmės“ leidykla  
Spaudai parengta 2018 02 09  
Spausdino Standartų spaustuvė  
Tiražas 1 000 egz.  
Knygą elektroniniu formatu išleido „Versmės“ leidyklos  
Elektroninių knygų rengimo centras.  
Vilnius, 2019-10-01

Leidinio bibliografinė informacija pateikiama  
Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos  
Nacionalinės bibliografijos duomenų banke (NBDB)

ISSN 1392-8465  
ISBN 978-9986-795-80-3 (popierinė kn.)  
ISBN 978-9986-795-86-5 (elektroninė kn.)  
© Algimantas Liekis, 2018  
© VŠĮ Mokslotyros institutas, 2018  
© VŠĮ „Versmės“ leidykla, 2018

Skiriama

PREZIDENTUI ANTANUI SMETONAI

145-osioms gimimo

100-osioms prezidentavimo

75-osioms žūties metinėms

1918 metų vasario 16-osios

Lietuvos Nepriklausomybės Akto šimtmečiui





PIRMASIS LIETUVOS PREZIDENTAS  
ANTANAS SMETONA  
(1874–1944)

# PRATARMĖ

*Algimantas Liekis*

Mažai tėra pasaulyje tokių tautų kaip mūsų, lietuvių, kuri, gebėjusi viduramžiais viena pirmųjų Rytų Europoje sukurti galingiausią valstybę, ją prarado ne mūsų laukuose, o dėl tarpusavio nesutarimų ir pasidavimo svetimųjų, atėjusių įtakai ir, mažai to, vos ir pati nežuvo, tapusi beteise savo pačios žemėje; mažai tėra kitų tautų kaip lietuvių, kurios vien per XX a. net tris kartus atkūrė savo nepriklausomą Lietuvos valstybę: 1918 m. vasario 16 d., 1941 m. birželyje (deklaravo), 1990 m. kovo 11 d. Buvo paskelbę Nepriklausomybės atkūrimo aktą ir Lietuvos partizanai 1949 m. žiemą. Kiekvienas Nepriklausomybės atkūrimas ir praradimas – tai ilga pasišventėlių kova ir jų aukos. Tarp ilgiausių ir sudėtingiausių Nepriklausomybės netekties periodų buvo iki Vasario 16-osios – beveik 400 metų, t. y. nuo susidėjimo su Lenkija, kai neįveikę jos ponų ir jų imperialistinių planų vykdytoja paverstos Lenkijos katalikų bažnyčios hierarchų sąmokslų ir suktybių, Lietuvos didikai prieš savo valią Liubline pasirašė lenkų pakištą unijos aktą, apribodami savo ir Lietuvos valstybingumo savarankiškumą, ir užleido lenkams valdyti vos ne pusę savo valstybės – dabartinę Ukrainą ir iš dalies Livoniją. Bet galutinę LDK inkorporaciją lenkai būtų įgyvendinę, jei būtų įsigaliojusi jų 1791 m. gegužės 3 d. vadinamoji „konstitucija“ (nors tuomet vos ne visi valstybiniai dokumentai vadinti „konstitucijomis“); tame dokumente jau nebeminėta nei lietuvių tauta, nei lietuvių valstybė – tik Lenkija ir lenkų tauta. Bet jau ir tada didelė dalis Lietuvos provincijos valdančiųjų su tuo buvo susitakę, ir tai rodė, kad jie jau buvo praradę ir savo tautinę savimoneį, o kartu ir Lietuvos valstybės savarankiškumo svarbos suvokimą. Tai pasitvirtino ir Napoleono invazijos metu, kai Lietuvos didikai ir bajorija atsisakė jo pasiūlyto atskirai nuo Lenkijos savarankiškos Lietuvos atkūrimo, o 1831 m. sukilime bajorija ir diduomenė kovojo su rusais tik už „Lenkijos laisvę“. Iš dalies tas pat buvo ir 1863 m. sukilime. Lietuvių tautos ir valstybės švie-

suomenė – valdančiųjų luomas, bajorija, katalikų kunigija buvo praradę savo, kaip lietuvių, tautos ir valstybės savimonę. Tad tik po baudžios panaikinimo ir prasidėjus luominės feodalinės sistemos ir jos atramos – bajorijos ir kunigijos – griuvimui, daugiausia iš lietuvių nepraradusios valstietijos kilę inteligentai, prisimindami garbingą savo Tautos praeitį, ėmėsi žadinti tautoje savo vertės suvokimą ir svajas vėl turėti tik lietuvių tautos savarankišką valstybę kaip iki susidėjimo su lenkais ir Lenkija. Ir čia ypač didelį darbą atliko dr. Jonas Basanavičius ir kiti, skleisdami po Lietuvą užsienyje spausdinamą „Aušros“ žurnalą, kitus lietuviškus leidinius. Tarp pirmųjų lietuvių inteligentų, ne tik skatinusių lietuvius prisiminti garbingą praeitį, bet ėmusių lietuviškuose leidiniuose nagrinėti priežastis, trukdančias lietuviams pasijusti ir būti savo žemėje šeimininkais, buvo dar studentas Antanas Smetona. Jo pripažinimą, autoritetą tuo metu lietuviuose rodo ir tai, kad jis buvo išrinktas pirmininkauti Didžiajam lietuvių seimui Vilniuje (1905 m. pabaigoje). Jaunojo Smetonos darbus ne tik skatinant lietuvių Tautą prisikelti, bet ir besistengiant pašalinti tas kliūtis, kurios trukdė Tautos Atgimimui ir savarankiškai kūrybai, ir atspindi šiame, pirmajame jo darbuose ir veikalais skirtame knygų serijos tome perspausdinami jo straipsniai iš anų metų lietuviškųjų leidinių bei Nepriklausomybės metais išleistų darbų rinkinių ir tam laikotarpiui skirta istorinė apžvalga.

Kadangi lietuvių valstietija buvo išlikusi mažiausiai sulenkinta, labiausiai išlaikiusi lietuviškumą, tad ir teikė vilčių, kad ji bus tautos ir jos valstybės pagrindas, todėl ir A. Smetona ypač daug rašė jos klausimais. Pirmiausia ragino ją dvasiškai išsivaduoti iš buvusios priklausomybės nuo lenkų ir sulenkėjusių bajorų, dvarininkų, kunigų, stengtis turtinti savo ūkius, taikyti juose pažangesnes technologijas, nuolat mokytis, steigti lietuvių ūkininkų kooperatines organizacijas, kredito draugijas ir kt. Spręsti valstietijos ekonominio stiprinimo klausimus A. Smetonai reikė ir kelti jos tautinį susipratimą ir siekti nepriklausymo nuo atėjūnų lenkų, žydų ar rusų engimo. A. Smetonos nuomone, valstietijos skurdas ir lenkų bei sulenkėjusių ponų, kunigų ir rusų valdininkijos savavaliavimas buvo tos priežastys, dėl kurių tūkstančiai valstiečių jau nuo XIX a. pabaigos, palikę savo varganus ūkelius, masiškai bėgo į Ameriką, tikėdamiesi rasti ten geresnį gyvenimą ir teisingumą. A. Smetona buvo pirmasis lietuvių inteligentas, spaudoje ėmęs nagrinėti valstiečių ir bežemių emigracijos

priežastis, teikti siūlymus, kaip jas pašalinti, kad lietuviai liktų savo Tėvynėje ir kovotų dėl jos laisvės ir gerovės.

Apie lietuvių valstiečio engimą, sulenkėjusių ir lenkų žemvaldžių, kunigų, žydų „šmugelių“ ir finansininkų, rusų valdininkų suktybes daug sužinome iš A. Smetonos perspausdinamų straipsnių šios knygos skyriuose: „Dvigubo jungo našta“, „Viešojo gyvenimo vagos“, „Valstiečių ūkio rūpesčiai“, „Ekonominiai ir socialiniai reikalai“, o apie jo finansinius ekonominius reikalus – „Bendromis pastangomis“. Knygos sudarytojas pateikia ir istorinę apžvalgą lietuvių tautos svetimšalių valdomame krašte – skyriuje „Be teisės Tauta savo žemėje“.

A. Smetona buvo tarp pirmųjų lietuvių inteligentų, ėmusių nagrinėti ir kokios tikrosios lietuvių etninių žemių ribos, kiek jos laikytinos lietuviškos, jei apgyvendintos svetimtaučiais atėjūnais – lenkais, gudais, rusais arba kai tikrieji tų kraštų gyventojai – lietuviai jau yra perėmę tų atėjūnų kalbą ir kultūrą? A. Smetonos skelbti tyrimai apie lietuvių etninių žemių ribas pasitarnavo ir vėliau, jau Nepriklausomai Lietuvai derantis su Sovietų Rusija, Latvija, Vokietija. Tik lenkai ir Lenkija nepripažino lietuvių Tautai teisės turėti savo Nepriklausomos valstybės ir būti tos valstybės suverenu. Lenkija buvo vienintelė iš Europos valstybių, nepripažinusi iki Antrojo pasaulinio karo Lietuvos valstybingumo de jure. Tai iš dalies paaiškina ir A. Smetonos straipsniai, nuo XX a. pradžios skelbti lietuvių, taip pat rusų, vokiečių ir kai kurių kitų tautų spaudoje. A. Smetona buvo vienas pirmųjų lietuvių inteligentų, ėmusių ir spaudoje nagrinėti lenkų ir sulenkėjusių bajorijos–dvarininkijos, kunigijos nusikaltimus lietuvių Tautai ir smaugiant iš jos „gyvastį“. Daugelis tų jo straipsnių perspausdinami skyriuje „Lietuvių santykiai su lenkais“, kuriuose parodoma, kaip ypač ir Rytų Lietuvos bažnyčiose siautėjo prieš lietuvius lenkų ir sulenkėję kunigai, skatinami Vilniaus vyskupijos, persekiojo lietuvius, norinčius klausyti lietuviškų pamokslų ir lietuviškas giesmes giedoti. Nuo seno, kaip minėta, katalikų Bažnyčia buvo paversta Lenkijos valdžios įnagiu, jos sudėtine dalimi. Tai niekšybę įteisino dar Jogaila, kiti Lietuvos Didieji kunigaikščiai, leisdami lenkams kunigams ir vienuoliams rūpintis Lietuvoje bažnyčiomis, o iš dalies ir mokyklomis, tad ir daugelis tų „misionierių“ panaudojo „katalikybę, Kristaus mokslo skleidimą“ lietuvių lenkinimui, smerkiant visa kas lietuviška – kalbą, kultūrą, įrodant, kad tai pagonybės laikų palikimas, Viešpaties pasmerktas ir kurio reikią kuo greičiau atsisakyti, jei norima būti ir „krikščioniškos Europos dalimi“.

Ypač nuožmus lenkinimas vyko Vilniuje ir jo krašte, į kurį kartas nuo karto atvykdavo iš Krokuvos ir lenkiškasis karaliaus dvaras, kūrėsi daugiau ir lenkų valdininkų. Tad pamažu ir „vietiniai“, norėdami įsiteikti karaliui ir jo lenkiškai palydai, pelnyti ir valdovų malones, vis labiau ėmė vartoti lenkišką kalbą ir savo dvaruose, o eiliniai valstiečiai, kariai, tarnai vėlei kad įtiktų savo ponams irgi ėmė kalbėti ir melstis lenkiškai. Bet ypač didelės galimybės lenkintojams atsivėrė rusų valdžiai uždraudus lietuvių raštą ir lietuviškas mokyklas. Tada lenkai visur ėmė kišti lenkiškas maldaknyges, knygeles, skelbti, kad lenkų kalba – patriotų kalba, katalikybės nuo stačiatikybės apgynimo kalba ir tik rusų šnipai nenori lenkiškai kalbėti ir melstis. Ypač tokias mintis skleidė sulenkėjusi bajorija ir dvarininkija ir kunigija, lenkiškos davatkos ir lenkų šovinistai. Bet ypač agresyviai lenkininkai, prisidengdami tuo tariamu katalikų Bažnyčios gynimu ir Lenkijos valstybės atkūrimu (Lietuva, kaip nebeatskiriama jos dalis, provincija), ėmė pulti lietuvius, kai jie savo spaudoje ir susirinkimuose ėmė kelti mintis, kad lietuvių Tauta, prisimindama kur kas garbingesnę savo praeitį už lenkus, savo buvusią galingąją Lietuvos karalystę ir kunigaikštystę, turi pati atkurti savo valstybę. Tik tokioje valstybėje Tauta galės vėl suklestėti ir tapti istorijos kūrėja, o ne tik būti kitų tautų valios vykdytoja. Tokių minčių skleidėjai ir siekėjai įgyvendinti lenkų ir sulenkėjusiųjų vadinti „litvomanais“, rusų šnipais, Lenkijos ir katalikų Bažnyčios priešais. Lenkai tol vaizduodavo lietuvių draugais, „broliais“, kol lietuviai kovodavo ir žūdavo dėl lenkų ir jų valstybės interesų, bet kai prabilo apie savo lygiateisiškumą su jais, teisę į savo valstybiškumą, tapo lyg didžiausiais lenkų priešais. Tarp pačių agresyviausių lenkų šovinistų pasirodė Vilniaus vyskupija ir kunigija, kuri ypač negailestingai ir su primityviu šlykštumu kovojo prieš bet kokią lietuviškumą krašte, neleisdama lietuviams nei lietuviškai melstis, nei pamokslų savo kalba klausyti. Tai atspindi ir šioje knygoje perspausdinami A. Smetonos straipsniai apie lietuvių persekiojimą ir smurtą savo pačių pastatytose ir išlaikomose bažnyčiose, įsigalėjus juose atėjūnams engėjams ir smurtininkams, besidangstantiems minėta katalikybės gynimo nuo rusų stačiatikių vėliava.

Už tai, kad A. Smetona gynė lietuvių teises ir bažnyčiose, jis lenkų šovinistų spaudoje ne kartą buvo įvardintas irgi kaip „rusų šnipas“, kaip „palmazonas“, „katalikybės priešas“ ir pan. Beje, taip ne kartą vadintas ir dėl to, kad ragino lietuvius valstiečius burtis į bendroves, draugijas, kooperacines sąjungas,

kad išsivadotų nuo priklausomybės nuo lenkų ir sulenkėjusių, nuo rusų dvarininkų ir bajorų priklausomybės, nuo žydų spekuliacijų.

Antanas Smetona savo straipsniuose kritikavo ne tik „brolius“ lenkus, veikusius taip, kad nieko lietuviško ir tarp pačių lietuvių neliktų, o jų žemės taptų „neatskiriama“ lenkų ir Lenkijos dalis. A. Smetona kritikavo, smerkė ir kitų tautų bendrijas, siekusias tik savų interesų, savos naudos ir buvusias ir likusias abejingomis ir dėl lietuvių rašto, ekonominio ir dvasinio engimo. Tarp tokių „tautinių mažumų“ buvo dar Gedimino laikais pradėti kviestis Lietuvon žydai. Jiems dar didieji Lietuvos kunigaikščiai suteikė kaip nė vienoje kitoje šalyje ypač daug privilegijų, kurie galėjo įsigyti net bajorų titulus, tuo tarpu kai patiems Lietuvos bajorams net Lietuvos statute drausta persikelti į miestus – jie turėjo būti tik žemvaldžiai, kaip ir lietuvis valstietis, bernas negalėjo persikelti į miestą ir ten užsiimti amatu. Iš dalies tai ir lėmė, kad Lietuvos miestai ir net miesteliai tapo atėjūnų žydų, lenkų, rusų, vokiečių ir kitų buveinėmis.

1911 m. „Vilties“ Nr. 6 Antanas Smetona taip rašė apie žydus Lietuvoje:

*„Mūsų tie prekijai žydai, paimdami iš mūsų visa ką gali, nieko ton vieton mums neduoda. Tvirtai susiorganizavę, jie vieni išsiurbia visą iš lietuvių pelną ir tik savo tikslams suvartoja. Gyvena nuošaliai ir nė krislelio kultūros iš jų nenukrenta ir mūsų sodžiams. Ir mūsų miestai ne ką tepelno iš žydų kaip tarpininkų. Ir tie kvartalai, kuriuose daugiausiai jų gyvena, yra patys nešvariausi. Ir mes ligi šiol nieko iš jų nesame reikalavę. Dvarininkams dažnai prikišame (ir kunigams), kad labai mažai aukoja arba beveik nieko neaukoja lietuvių kultūros įstaigoms, nors ir jiems turtus uždirba lietuviai darbininkai. Tuo tarpu niekam neateina galvon, kad ir žydams turtus sukrauna tik vieni lietuviai, bet jie, žydai, nė skatiko už tai negražina mūsų, lietuvių reikalams <...>. Matydami jų (žydų) žalingą poziciją mūsų ūkio gyvenime, mes turime patys susiorganizuoti ir patys be žydų tvarkytis. Mes be tų tarpininkų, kaip rodo ir kitų šalių pavyzdžiai, galėtume lengvai apsieiti, bet tik jie negalėtų be mūsų apsieiti.“*

Lietuviams buvo įprasta, kad žydai rūpinasi tik savo bendruomene, beveik visada remia valdžią ar didesnę valstybę, nes didesnėje valstybėje ir jų biznis, ir jie patys gali geriau tarpti. Gal todėl Lietuvos žydai ir lietuvių Tautos Atgimimo metais labiau remdavo atėjūnus lenkus ir rusus, negu lietuvius, mieliau ir tų imperialistinių tautų kalbomis, negu lietuvių kalbėdavo ir kultūra domėdavosi. Tai iš dalies irgi lėmė, kad nors lietuviai ir žydai pragyveno kartu net

keletą šimtmečių, bet lietuviams žydų gyvenimas buvo nepažįstamas (lemdavo ir religijų skirtumas), o žydai nuo lietuvių gyvenimo ir kovų stengdavosi likti nuošalyje, jei tai tik nelietė jų bendruomenės.

Apie lenkų ir lietuvių santykius A. Smetona 1912 m. „Vilties“ Nr. 14 rašo:

„<...> *Lenkų kunigai su chuliganais užpuola lietuvius net bažnyčiose, bet mes, susitvarstę žaizdas, nutylime. Mes lyg gėdinamės patirtų skriaudų ir net savo spaudoje nepaskelbiame <...>, matydami skęstančius savo tautiečius tamsiųjų lenkų jūroje ir netiesiame jiems rankos <...>. Lietuvos rytuose mums kiekviena valanda brangi. Laiku nepasisukubinę, ligonį rasime uždusintą <...>“.*

Šiame pirmame tome iš A. Smetonos veikalo „Didžiosios mintys“ pateikiama pasisakymų apie lenkus, jų šovinizmą ir agresyvumą, apie lietuvių tautos istorinius paminklus ir kt. Gausiausios „tautinės mažumos“ – lenkų, žydų buvo atsisakiusios dalyvauti ir 1917 m. Lietuvių konferencijoje Vilniuje, išrinkusioje Lietuvos Tarybą (vėliau – Valstybės), įeiti į tos Tarybos sudėtį. Tik vėliau žydai, įsitikinę, kad lietuviai iš tikro gali atkurti savo Nepriklausomą valstybę ir ją apginti, sutiko remti Nepriklausomos Lietuvos kūrimą ir gynybą. Tik lenkai liko ištikimi savo šovininistiniams–imperialistiniams siekiams ir ginklu kovojo prieš atsikuriančią Nepriklausomą Lietuvą, rengė viduje ginkluotus sąmokslus.

Šiame tome perspausdinami A. Smetonos straipsniai, jo mintys, taip pat istorinės apžvalgos apie aprašomuosius laikus, be abejonės, visiems tiems lietuviams, kurie domisi savo ir visos Tautos praeitimi ir kuriems rūpi ateitis, perskaitys, susimąstys ir dėl šiandienos bei rytdienos, nes nežinantis, nesidomintis istorija, nevertinantis savo Didvyrių, yra tarsi vėjo nešiojamas lapas, dažnai patręšiantis tik kitus medžius ir laukus.

Perspausdinami straipsniai yra kiek paredaguoti, bet iš esmės nieko nekeičiant, išsaugant taip, kaip buvo spausdinti atitinkamų metų leidiniuose, dažnai dar A. Smetonos paredaguotuose. Kituose keturiuose tomuose pateikiami A. Smetonos straipsniai ir mintys apie būtinumą Tautai pasiekti vienybės, apie Nepriklausomos Lietuvos kūrimą, apie Tautinės Lietuvos kūrimą ir pagaliau apie Prezidentą užjūryje, jo ten veiklą ir žūtį.

Šis penkiatomis skiriamas Didžiajam Lietuvos Prezidentui Antanui Smetonai, Jo atminimui ir garbei.

TAUTOS ATGIMIMAS.  
KELIAI IR KLYSTKELIAI



*Algimantas Liekis*  
PIRMOJO LIETUVOS PREZIDENTO  
ANTANO SMETONOS KŪRYBINIS PALIKIMAS

*Algimantas Liekis*  
PIRMASIS LIETUVOS PREZIDENTAS  
ANTANAS SMETONA. BIOGRAFIJOS BRUOŽAI

# 1. PIRMOJO LIETUVOS PREZIDENTO ANTANO SMETONOS KŪRYBINIS PALIKIMAS

*Algimantas Liekis*

Dažnam priminimas apie Antaną Smetoną asocijuojasi su lietuvių tautos Atgimimu ir jos nepriklausomos valstybės sukūrimu. Ir tai teisinga. Tačiau ta valstybė neatsirado mostelėjus stebuklinga lazdele. Kelias iki jos buvo ilgas ir sunkus, daug aukų reikalavęs. Tame kelyje tarp ryškiausių veikėjų švyti Antanas Smetona ir jo mintys, paliktos įvairiuose lietuvių leidiniuose. Daugelio jų jis pats buvo ir leidėjas, ir redaktorius, ir bendradarbis. Tie leidiniai su būsimo ir jau Prezidento žodžiais ir mūsų laikais primena tai, nuo ko buvo pradėta tiesti kelią Lietuvos Nepriklausomybei, kaip buvo juo eita ir kodėl žlugo per tokius vargus ir kančias pirmą kartą istorijoje sukurta visos lietuvių tautos (o ne atskirų luomų) Nepriklausoma valstybė. Tačiau tas, Vasario 16-osios Lietuvos valstybės periodas, ypač prezidentaujant Antanui Smetonai (iš 20 Nepriklausomybės metų A. Smetona Prezidentu buvo 15 m.), itin juodintas ne tik okupacijų metais, bet vis dar net vadovėliuose nurodoma, kad A. Smetonos prezidentavimo metais nebuvo demokratijos, vyravusi diktatūra, autokratija ir pan., nepaisant, kad kaip tik A. Smetonos prezidentavimo metais buvo pasiekta visa, kuo ir šiandieną didžiuojamės: Lietuva tada iš karų ir okupacijų nusiaubto krašto virto aukštos kultūros ir gerovės šalimi, o svarbiausia – lietuvis tapo Lietuviu, savo žemės šeimininku, ir tos jo savimonės nebepajėgė pakeisti ir beveik 50 metų trukusių Sovietų Sąjungos ir nacių Vokietijos okupacijų, ir kai tik atsirado prošvaisčių, Lietuvis vėl pakilo ir atkūrė Kovo 11-osios Nepriklausomą Lietuvą. Bet tai, kad ir šiandieniniuose vadovėliuose ir net monografijose tebevyrauja juodos spalvos apie pirmąjį Lietuvos Prezidentą Antaną Smetoną ir jo valdy-

mo laikotarpį, lėmė ir lemia, kad daug tyrėjų ir partijų veikėjų negali išsivaduoti iš lenkų, bolševikų primestų melagingų vertinimų, jų istoriografijos, kurioje lietuvių tauta, kaip ir nepriklausoma Lietuva buvo ir liko pūliuojančia žaizda, neigiančia jų ideologijos ir veiklos prasmę ir esmę – subolševikinti, surusinti, sulenkinti Lietuvą, paversti ją nuolankia provincija. Bet tautiškumą išlaikiusi lietuvių tauta, kaip ir jos nepriklausoma valstybė, ginanti savarankiškumą, buvo kliūtis ne tik lenkintojams, lenkų šoviniams, rusų ar vokiečių imperialistams, bet „trukdo“ ir mūsų XXI a. globalistams, tariamiems liberalams, siekiantiems neribotų teisių sau, savo sumanymams įgyvendinti be pareigų Tautai, Valstybei. Mano dvarelis – mano valstybė, ir jame elgiuosi kaip patinka, o visa kita, visa kas aplinkui turi tik man tarnauti arba jau bent netrukdyti. Kaip tik tokia politika ir buvo nustūmusi lietuvių tautą prie bedugnės krašto ir pražudžiusi tą buvusiąją galingąją Lietuvos valstybę, iš pradžių pavertusi Lietuvą buvusios gerokai menkesnės Lenkijos provincija.

Nemažai kas šiandien, besivadinančių ar vadinamųjų „demokratais“, „liberalais“, „socialdemokratais“, „krikdemais“, „konservatoriais“ ar pan. smerkia pirmąjį Lietuvos Prezidentą A. Smetoną, kad jis, tariamai siekdamas vienvaldiškumo, uždraudęs kai kurių politinių partijų veiklą, mat daugelio ir šiandienos samprata, demokratija – tai politinės partijos ir jų siūlomų veikėjų dalyvavimas valdžios rinkimuose. Bet „partija“ – tai tik „dalelė“ piliečių ir ji niekada neišreiškia visos Tautos, visų žmonių siekių. Jos reikalingos valstybės kūrimosi pradžioje, renkantis politinę ekonominę sistemą, bet kai ta sistema nusistovi, politinės partijos lieka ne tiek demokratijos reiškimomis, kiek saujelės tų partijų lyderių valios vykdytojomis, priemone jiems išsilaikyti viršūnėse. Tai iliustruoja dabartinė partinė valdymo sistema Lietuvoje, kai jos vadai kaunasi tik dėl savo įtakos išsaugojimo, vietos koalicijose, o ne dėl Tautos ir Nepriklausomybės idealų, visos valstybės gerovės. Iš esmės beveik nesiskiria politinių partijų nuostatos ir JAV, Anglijoje ir kitose senose „demokratijos“ šalyse. Skiriasi tik lyderių pavardėmis. Bet demokratija – tai ne tik tų „lyderių“ rinkimas ir per rinkimas, bet ir Tautos žodis sprendžiant kultūros, sveikatos, ūkio ir kitas problemas, dalyvavimas pelno paskirstyme ir t. t. Viso to esmę gana gerai suvokė dar studentu būdamas, XX a. pradžioje, ir Antanas Smetona, sakęs, kad

partijos – tik dalelė, viena iš demokratijos formų. Tad, matyt, neatsitiktinai jis vengė tapti bet kurios politinės partijos nariu; jis propagavo ir rėmė vieningąją lietuvių Tautą, kurią feodalizmo laikais skaldė ir engė bajorų ir kunigų luomas. Socialistai–komunistai svaičiojo apie „vadovaujančią komunistų–bolševikų partiją – naują luomą, valdomą iš „centro“, aukštesniems pasirenkant skiriant žemesnius ir vertinant juos pagal aukščiausiųjų direktyvų vykdymą, kaip religinių tikėjimų bendruomenėse, kurių nariai jaučia palaimą, vykdydami to „vie-nintelio, neklystančio“ valią.

A. Smetona nepriklausė net tautininkų partijai (sąjungai), nors buvo skelbiamas jos globėju, jos idėjų įgyvendintoju. Ta partija nebuvo ir valstybinė valdančioji, nes 1926 m. pabaigoje A. Smetoną vėl išrinkus Prezidentu, jo pastangomis vietoj partinių rinkimų ir valdymo sistemos buvo įgyvendinama visos Tautos – renkant savivaldybes, o jų rinktieji – Prezidentą, Seimą. Ta sistema tenkino daugelį žmonių, žinoma, tik siutino politinių partijų vadus, praradusius galimybę kad ir saujelės rėmėjų pagalba pakliūti valdžion. Naujoji valdymo sistema sudarė galimybes visiems krašto žmonėms, autoritetingiausiems, ne tik partijų elitui prisidėti prie valdžios formavimo ir būti joje. Tik buvusių ir likusių partijų vadai, ypač krikščionių ir probolševikinių, nepatekusių valdžion, skleidė gandus apie Lietuvoje įsigalinčią diktatūrą, demokratijos smaugimą ir pan.

Beje, Prezidento minčių teisingumą, kad demokratiją ir krašto klestėjimą gali garantuoti ne vien tik politinių partijų valdymas, patvirtina ir šiandieną tokios valstybės, kaip JAV, Anglija ir daugelis kitų, kuriose oficialiai rinkimuose bedalyvauja po pora partijų, nors iš esmės jos savo siekiais, idealais nebesiskiria. Tas pats jau ir Kovo 11-osios Lietuvoje, kur partijos besiskiria tik jų vadų pavardėmis ir pagal jas neretas sprendžia, „kairieji“ jie ar „dešinieji“, palankūs Rusijai ar JAV, Lenkijai, o iš dalies ir Europos Sąjungai. Nors pastarasis rodiklis daugeliui keičiasi priklausomai nuo „vyresniųjų ponų“ iš JAV ar Briuselio nuorodų, pageidavimų.

Kaip rašyta, A. Smetona nuo jaunystės ieškojo būdų, kaip pasiekti, kad Lietuva taptų visos Tautos, o ne atskiro jos luomo ar partijos valstybe, kaip buvo ir LDK – bajorų ir dvasininkijos feodalų valstybe. Iš esmės tai problematikai

šių dienų bibliografai priskiria ir didesnę dalį A. Smetonos straipsnių, kalbų. O jų skaičius įspūdingas – arti 4000. Iš tikrųjų nebuvo lietuvių tautos Priskėlimo savarankiškam ir nepriklausomam Lietuvos valstybės gyvenimui problemos, įvykio, kurių nebūtų savo straipsniuose ir kalbose nagrinėjęs A. Smetona. Tačiau ir šiandienos knygose apie pirmąjį Lietuvos Prezidentą Antaną Smetoną sutiksime okupacijų metų politrukų, rusų, lenkų istoriografijoje įtvirtinta minėta nuostata, kad A. Smetona buvęs vienas nuožmiausių diktatorių, demokratijos slopintojas. Ir tai iš dalies susiję ir su tuo, kad daugelis autorių atkartoja, kaip sakytą, tik lietuvių tautos ir nepriklausomos Lietuvos priešų išmislus, užuot pasižiūrėjęs, ką rašė, kalbėjo ir kaip vertino Prezidentas. O atgimstančios lietuvių tautos spaudoje ir susirinkimuose jis jau reikėsi nuo studijų laikų, nuo XX a. pradžios. Kadangi daugelį tų metų laikraščių, žurnalų ar kitų leidinių sunku besurasti, tai siekiant padėti geriau pažinti A. Smetoną ir jo pažiūras, darbus, o taip pat suvokti tuos sunkumus, kuriuos teko patirti lietuvių tautai ir nepriklausomos, tautinės Lietuvos kūrėjams, ir išleidžiamas šis penkiatomis su publikuojamais pirmojo Prezidento straipsniais, kalbomis iš atitinkamų metų lietuviškos spaudos ir pateikiamais knygos sudarytojo vertinimais žvelgiant į anuos laikus tik pro lietuvių tautos ir nepriklausomos Lietuvos prizmę (tik ne pro lenkų, rusų ar vokiečių, kaip daro kai kurie Lenkijos ordiniais apdovanotieji lietuviai istorikai – „neklystantieji“). Beje, tai susiję ne tik dėl ryškios A. Smetonos darbų tautinės krypties, bet ir šiandieninio partinio susiskaldymo. Bet daugelis lietuvių suvokia, kad be Lietuvos Valstybės Tarybos Pirmininko ir pirmojo Lietuvos Prezidento Antano Smetonos nebūtų buvę ir Vasario 16-osios Nepriklausomos Lietuvos valstybės. Tai tarsi patvirtina ir šiandien kai kurie lietuviai patriotai savo laiškuose šios knygų serijos sudarytojui ir leidėjui.

Antanas Smetona Lietuvai – tai lyg tas gerasis Milžinas, išgelbėjęs našlaitę – Lietuvą, dusinamą svetimųjų ir savųjų niekšelių. JIS buvo dar nebūtos visos lietuvių Tautos valstybės pradininkas. Kaip visada bus minimas pirmasis imperinės luominės Lietuvos pradininkas ir karalius Mindaugas, taip bus minimas ir pirmasis lietuvių Tautos valstybės Prezidentas Antanas Smetona. Tik jei karaliaus Mindaugo raštų nėra, tai su pirmojo visos lietuvių tautos Prezidento A. Smetonos raštais ir kalbomis vėl galės kiekvienas lietuvis šiame penkiato-

myje susipažinti, pasisemti iš jų tautinės stiprybės ir savos nepriklausomos valstybės valdymo išminties.

Parengti šias knygas palengvino tai, kad jau Vasario 16-osios Lietuvoje buvo parengta ir išleista kai kurių A. Smetonos straipsnių, kalbų ir minčių iš jų rinktinės. Bet pirmosiomis SSRS okupacijos dienomis visos tos knygos ir kiti leidiniai apie A. Smetoną iš bibliotekų buvo išimti ir sunaikinti, o radus jų gyventojų namuose, žmonės būdavo apkaltinami kaip „valstybės priešai“ ir uždaromi į kalėjimus, tremiami. Tad suprantama, kodėl tik kelių bibliotekų uždaruose „specialiuose fonduose“ išliko Prezidento A. Smetonos straipsnių ir kalbų rinktinės. 1931 m. buvo baigtas leisti Prezidento A. Smetonos straipsnių ir kalbų keturių tomų „Raštų“ rinkinys. Pirmasis tomas – „Vienybės gairėmis“ (320 p.), antrasis – „Šviesos takais“ (338 p.), trečiasis – „Atgimstant“ (322 p.) ir ketvirtasis – „Santykiai su lenkais“ (312 p.).

Pirmąjį tomą Prezidentas dedikavo dr. Jonui Basanavičiui ir Petruil Vileišiui, antrąjį – lietuvių kalbininkui Rygiškių Jonui – Jonui Jablonskiui, trečiąjį – tautininkų sąjungos kūrėjams ir vadovams Juozui Kubiliui ir Liudui Noreikai ir ketvirtąjį – bendražygiui, rašytojui, kovotojui su lenkintojais kun. Juozui Tumui-Vaižgantui.

Rinktinės išleistos minint ir A. Smetonos publicistinės ir leidybinės veiklos 30-metį. Straipsnyje „Kodėl ir kam“, pažymėtame 1930 m. balandžio 12 d. data, Prezidentas A. Smetona rašo:

*„Ką sukuria menininkas ar mokslininkas, tai eina iš kartos karton, tai niekuomet neretai lieka amžinai. Publicistas (laikraštininkas) save pergyvena. Kol teberašo, tol skaitomas ir gali būti įdomus. Kai nustoja rašęs, tai pamiršamas. Reta kam berūpi jo visur padriki raštai.*

*Kodėl toks skirtumas?*

*Menininkai ir mokslininkai yra kūrėjai, laikraštininkai – kūrybos tarnai. Pirmieji aukštai sklendo tyrujų idėjų srityje, nutolę nuo minios, antrieji laksto pažeme. Vieni bendrauja su Olimpo dievais, kiti – su žemės dievaičiais. Iš to eina skirtingas abejų likimas.*

*Publicistas panašus į jūros dievaitį Glauką, kurį mini Platonas savo dialoguose. Tas dievaitis būtų gražus, kad nebūtų priskretęs sraigių, kriauklių ir kitokios vandenių žliūgės.*

*Laikraštininkui tenka nuolat nardyti visuomenės gyvenimo verpetuose, dėl to jis, pakliūdamas iš srovės srovėn, prikimba, kaip tas Glaukas, visokių drumzlinių šapų. Jis per arti prisikišęs į gyvenimą žiūri, per daug jo mažmenomis rūpinasi. Visur jo pilna, visur jis ima žodį. Dėl to jis universalus ir dėl to jis diletantas. Ką skelbdamas jis šaukiasi ne tiek savo, kiek kitų autoriteto.*

*Sraunusai gyvenimas yra publicisto sritis. Kartais jis eina su jo tėkme, kartais jai priešinasi ir stengiasi jas kita linkme pakreipti. Jis skelbia gyvenimui, savo jam vertę deda, dėl to dažnai esti įkyrus. Su savo karta gyvendamas ir jai tarnaudamas, jis betgi ruošia kelių ateičiai.*

*Publicisto raštai yra dažniausiai jo gyvento amžiaus rizgus atspindys. Tad ar verta juos surankiojus vėl spausdinti ir tiekti skaitančiajai visuomenei? Kam jie begali rūpėti? Nuobodu būtų praslinkusio gyvenimo smulkmenos iš naujo rajoti: jo apmirę klodai užnešti gyvų naujų sluoksnių. Rasit geriau „quieta non movere“?*

*Bendrai imant, neverta judinti kas jau atgyventa. Tik ar visa, kas atgyventa, nebėra žinotina? Juk: norint suprasti dabartį kartais pravartu esti pasižiūrėti ir praeities. Švęsdami Nepriklausomosios Lietuvos dešimtmetį, lietuviai vangu visi bus atjautę jo tikrąją prasmę. Vilniuje brendo Nepriklausomybės mintis, Vilniuje buvo Nepriklausomybė paskelbta. O kaip buvo eita ir prieita prie to laisvės žygio? Šį klausimą gali mums daug nušviesti lietuvių gyvenimo srovės, dar prieš karą atsimušusios Vilniaus lietuvių spaudoje. Iš jos mes pamatytume, kad daugelis dalykų, viešai anuomet goildenti, tebėra aktualūs, tebėra gairės, pamatytume, kad dėl jų dar ilgai teks sukti galva ne vienai kartai.*

*Štai kodėl esu išdrįšęs leisti savo publicistikos raštams, Vilniaus „Viltyje“, „Vaire“ ir „Lietuvos aide“ spausdintiems, dabar pasirodyti kelių knygų pavidalu. Tie straipsnių rinkiniai, žinoma, rodo ir mano pažiūrą į klausimus, kildavusius anuomet lietuvių visuomenėje, bet toje pažiuroje atsispindi ir ta aplinkuma, kurioje pasireiškėdavo įvairūs Lietuvos gyvenimas. Mano dėsnis, kuriuo šį gyvenimą vertindavau ir tebevertinu, yra Tautos vienybė. Kas nesutinka su juo, tas, žinoma, negalės sutikti ir su mano vertinimais. Tik ir toks skaitytojas turėtų pripažinti, kad*

*jūros žliūgėje, bangų išmestojo ant kranto, tarp smėlio ir samanų esti ir gintaro gabalėlių.*

*Kiekvienas rašytojas, leisdamas savo raštus, tvarko juos nuosaikia eile. Publi-  
cistui sunku taip padaryti, kadangi jo rašymas esti dažniausiai priepuolio darbas.  
Temų atsikartojimas, jos nebaigimas, perėjimas iš vieno klausimo kitan tame pa-  
čiame straipsnyje yra jau paprastas daiktas. Todėl iš jo raštų rinkinio negalima  
laukti doros sistemos.*

*Mano leidinių sistemos pagrindan yra padėtas laikas ir aprašomų dalykų  
skirstymas rūšimis. Tai yra matyti iš turinio, pradžioje knygos parodyto. Pirmajame  
tome esu sudėstęs bendresnio pobūdžio ir ilgesnius straipsnius. Kiti keli tomai  
yra kaip ir išsišakojimas jame principialiai pereiliotų dalybų.*

*Ne visa, kas mano buvo rašyta Vilniuje, įeina šiuosin rinkiniuosin. Paskutiniam  
tome bus plačiau paaiškinta, kodėl taip padaryta.*

*Kone visi straipsniai iš naujo perredaguoti, daugumas sutrumpinti. Taip elgtis  
vertė mane stilistikos ir rašybos sumetimai. Laikraštininkas rašo skubotai, kitą kar-  
tą nebespėja ir paskaityti ką parašęs. Bet ir dabar jų taisymas išeina man skubotas  
darbas: per pusę metų, priepuoliais, atliekamu laiku, negi galima kaip reikiant su-  
tvarkyti kelis šimtus straipsnių. Bet vis dėlto jie šiaip taip apdoroti. Jei kur betaisy-  
damas būsiu paklydęs, originalo mintį iškreipęs, tai skaitytojai galės patikrinti: tu-  
rinyje yra parodyta kiekvieno straipsnio kilmė.*

*Labai keblu su mūsų rašyba. Pastovumo joje nėra niekuomet buvę. Kiek galė-  
damas laikiausi Jablonskio, bet jaučiuosi ne visur mokėjęs juo sekti. Agi ir jis nuolat  
svyruodavo.*

*Visus raštus lyginau rytietišškai, atsižvelgdamas į s a v o Ukmergės tarmę, ku-  
rią pažįstu geriau už kitas tarmes. Nusimanau ir čia tarpais netesėjęs.*

*Su lietuvių Atgimimu, su Vilniaus buitimi yra ypatingai sutapę du didieji var-  
dai: Petro Vileišio ir Jono Basanavičiaus. Jų garbingam atminimui skiriu savo pir-  
mąją knygą.*

A. Smetona

1930 m. balandžio 12 d.“



Prezidentas A. Smetona pats atrinko pirmajam raštų tomui straipsnių dar per Pirmąjį pasaulinį karą ir iki jo spausdintus „Viltyje“, „Vaire“ ir kituose lietuviškuose leidiniuose, pirmiausia susijusius su lietuvių Tautos Atgimimo problematika iki 1917 m. rugsėjo Lietuvių konferencijos, išrinkusios Lietuvos Tarybą (vėliau – valstybės), pirmininkaujamą A. Smetonos.

Antrąjį savo straipsnių ir kalbų tomą pavadino „Šviesos takais“. Jame ypač daug skelbiama straipsnių, susijusių su Tautos švietimu, inteligentija ir jos ugdymu. Tauta be savo tautinės inteligentijos pasmerkta žūčiai. Įdėti straipsniai apie lietuvių Tautos šviesuolius ir savo bendražygius – dr. J. Basanavičių, J. Tumą-Vaižgantą.

Tautos išlikimas daug priklauso ir nuo jos kalbos išlikimo, vartojimo. Lietuvių kalbos pavertimo valstybine kalba nagrinėjo jau nuo 1905 m. Lietuvių Seimo Vilniuje, savo straipsniuose siūlė projektus kaip ne tik atkurti Vilniuje universitetą, bet kad jis pirmiausia būtų lietuviškas, inteligentų Tautai ir Lietuvai rengėju.

Prezidentas A. Smetona antrojo tomo įžanginiame straipsnyje „Minties siūlo tąsa“, pažymėtame 1930 m. birželio 3 d. data, rašė:

*„Tauta, kol neturi savo vadovų, kol neturi savo šviesuomenės (inteligentų), negali išsivaduoti iš vergovės. Šią tiesą žinojo mūsų aušrininkai ir varpininkai, jos šaukėsi ir paskesnieji mūsų liaudies žadintojai. Su inteligentu glaudžiai siejasi moksleivio ir mokyklos sąvoka. Reikia prisiauklėti jaunąją kartą, vyresniosios pavaduotoją. Sustiprintomis pajėgomis liaudin per meną ir mokslą! Taip skelbė lietuvių laikraščiai prieš Didįjį karą.*

*Anuomet kilusios mintys ir nūnai tebėra gyvos, tik jos dabar išsišakojo, tapo įvairdesnės. Vadinas, „Šviesos Takai“ – ne vien praities dalykas: jų paliestieji klausimai dar ne visi teatsakyti.*

*Tautą veda tie, kurie žino kelią, kurie moka žodį-šviesą. Inteligentai-šviesuoliai, grįžkite savo kraštan, „reddite quod debetis“, atsiteiskite! Toks buvo seniau mūsų spaudos šūkis. Bet lietuviui inteligentui nepakanka būti susipratusiam, jam dar pridera lietuvišką šeimą kurti. Abu nelengva. Rusų valdžios įstaigos Lietuvoje neįsileidžia tarnauti mūsų inteligentų, neprisileidžia mūsų, „litvomanų“ ir lenkai. O kaip susikurti inteligentams tautišką šeimą, kai nėra inteligentių lietuvių?*

*Veda lenkę – šeima lenkiška, veda rusę – šeima rusiška. Šiandien nebereikia kviesti inteligentų: po karo patys, kurie išliko gyvi, parbėgo Lietuvon. Ir jų šeimos byla nebe taip opi: mokykla yra spėjusi duoti lietuvių inteligencių.*

*Ir vis dėlto inteligentų klausimas tebėra. Imama kalbėti apie jų perteklių, apie tai, kad jie nebetilpsią Lietuvoje. Argi tikrai yra to pertekliaus? Ar mums geri tokie inteligentai, kokių turime? Kas yra inteligentas? Ar kiekvienas, baigęs šiokių tokių aukštesniąją mokyklą, yra jo vardo vertas? Reikalinga inteligento sąvokos revizija. Kas nori šviesti kitiems, tas pats turi būti šviesus.*

*Rūpėjo prieš karą lietuviams ir jų priaugančioji moksleivių karta. Mokykla rusino, taigi reikalinga šalia jos lietuviška propaganda. Steikite lietuvių mokinių kuopelės, kad jos, slėpdamosios nuo mokytojų, gaidintų savybėje tautišką dvasią, kad nepasiduotų rusintojams. Ar pedagogiška skirti mokinius nuo mokytojų? Ką darysi, kad mokykla priešinga Tautos dvasiai.*

*Šiandien lietuviai mokytojai moko ir auklėja Lietuvos jaunimą. Ar bereikalingos šalia mokyklos mokinių kuopelės, vedamos nuošalių žmonių? Ar jos tik ne žalingos? Juk mokytojai savi, o ne kokie prašalaičiai, tai kam jų autoritetą mažinti?*

*Atgavus savo rašto teisę, lietuviams reikia atgauti ir savo mokyklą. Tad reikalaujame, kad šalia rusų kalbos, kuria dėstomi visi dalykai, būtų mokoma ir lietuvių kalbos, būtų lietuviai mokytojai, kad pagaliau bent pradėdamosi mokykla būtų lietuviška. Pigu reikalauti savo teisės, bet nepigu ją gauti. Steikime savo mokyklas kad ir su rusų dėstomąja kalba: „Saulės“ ir „Žiburio“ draugijos steigia mokytojų kursus, progimnazijas ir pradžios mokyklas. Vadinas, kovojama su rusinimu dviem frontais.*

*Revoliucija, pramynusi kelią Rusijos tautų laisvei, iškėlė abejojimą jos verte. Kas aukščiau? Tautos idėja ar internacionalas? Ar reikalingas tikybos mokslas mokykloje? Šie klausimai susilpnino lietuvių frontą prieš rusintoją mokyklą.*

*Dabar laisva Lietuva, laisva ir jos visų laipsnių mokykla. Patys turime švietimą savo rankose. Ir mokytojai su auklėtojais savi, ir dėstomoji kalba sava. Kam įvairaus plauko mokinių kuopelės? Kam ta tendencija lenktis valdžios mokyklų ir steigti privatinės, valstybės lėšomis laikomas? Ar betinka mums mokyklos tipai, paveldėti iš beirstančios Rusijos?.. Štai tie ir kiti švietimo klausimai tenka gvildyti mūsų publicistikai, mūsų valdžiai ir mūsų pedagogams.*

*Pagrindinis Tautos pažymys yra jos gimtoji kalba. Kalbėkime visur drąsiai lietuviškai, iš tarmių siekime vienos bendros rašomosios kalbos! Taip kits kitą raginame prieškarinėje Lietuvoje. Daug padaryta, bet dar daugiau lieka padaryti. Senieji kalbininkai mirė, paliko jaunieji, jų mokiniai. Mūsų rašytojai, literatai ir publicistai turėtų rimčiau susirūpinti rašomosios kalbos reikalu.*

*Menas ir mokslas yra tautiškosios kultūros žiedas. Jo siekė prieškarinė Lietuva. Dabar turime savo aukštąsias mokyklas, Universitetą ir Žemės ūkio akademiją, ir kone visus meno šakų židinius. Čia, rodos, visa lietuviška, bet dar mažai tautiška. Kitaip ir negalėjo būti. Savaimas menas ir savaimas mokslas atsiranda, kai susilaukia savos dvasinės aristokratijos. Kas buvo sunkiai prieinama pavergtoje, tai lengviau pasiekama laisvoje Lietuvoje. Savi žmonės, savos lėšos.*

*Lietuvių dvasinės gėrybės, apie kurias kalbama šiame rinkinyje, yra ypatingai rūpėjusios J. Jablonskiui. Nemaža minčių yra jo man įkvėpta, „Šviesos Takais“ pagerbiu jo šviesų, kilnų gyvenimą.*

*A. Smetona.*

*1930 m. birželio 30 d.“*

Trečiasis tomas – „Atgimstant“, skirtas A. Smetonos straipsniams, atspindintiems lietuviškos spaudos, lietuviškojo kaimo, o taip pat lietuvių etninių žemių ribas.

Taip pat lietuviai dalyvaudavo Rusijos dūmų rinkimuose ir klausimams, kuriuos turėtų spręsti atstovai dūmose susijusius su lietuvių kalbos lygiateisiškumu, sugrąžinimu prie „lietuviškų“ žemių lenkams priskirtos Suvalkų gubernijos, įrodo, kad vieninteliais lietuviams, siekiantiems laisvės, bendražygiais gali būti ir yra tik gudai ir ukrainiečiai.

Rinkinio įžangoje Prezidentas A. Smetona rašo:

*„Nėra laiko atgal dairytis: reikia skubėti atsistatytąją valstybę tvirtinti, reikia dirbti ateičiai. Tai tiesa. Bet argi mūsų ateitis nėra ir praeities vaisius? Toji praeitis, apie kurią čia kalbame, yra netolima, tebėra dar labai artima; žmonės, dirbą ateičiai, yra ir netolimosios praeities dalyviai, jos kūrėjai.*

*Dabar Lietuva gyvena valstybiškai, dėl to ir jos rūpesčiai valstybiški. Prieš karą buvo kitaip: jos rūpesčiai buvo tik tautiški. Ir vis dėlto šio skirtumo esant, jų pagrindas palieka tas pats: dvasinė ir materialinė kultūra. Kitaip sakant, Lietuvos*

rėmai, apsodai, dabar kitoniški, o jos paveikslo dugnas tolygus tebėra: kitoniškos sąlygos gyventi, valstybiškas mastas, kita kūrybos aplinkuma, o tikslas tas pats: toliau gairinti Tautos sąmonę, savotiškai kurti kitų valstybių eilėje.

Kultūros paveldėjimo dėsnis pateisina, kad ir šis straipsnių rinkinys, pavadinamas „Atgimstant“, vėl iš naujo patiekiamas maloniam skaitytojų dėmesiui. Iš jo matyti, kaip lietuvių viešojo gyvenimo srovės, prieš karą tekėjusios, būdavo Vilniuje nušviečiamos ir vertinamos tautiškos linkmės mastu. Vyresniesiems gal ir neįdomu būtų (juk tai sena byla!), o jauniems ne pro šalį žinoti, kaip gintasi lietuvių nuo rusifikacijos, kokių santykių jų būta savybėje, kaip jų naudotasi Rusijos parlamente, kiek jų politinės nuovokos jame pasireiškta, kiek susipratimo ir nesusipratimo jų parodyta politikos kovoje.

Lietuvių tautiškos linkmės spaudoje, tautiškos linkmės darbe Vilniuje buvo ypatingai žymūs Juozas Kubilius ir Liudas Noreika. Autoriui yra tekę su abiem drauge dirbti, drauge svajoti apie laimingesnę Lietuvos buitį. Prieš laiką yra mirtis juodu abu nukirtusi. Jiems abiem, darbo draugam, atminti skiriu šią knygą.

A. Smetona

1930 m. spalio 3 d.“

A. Smetona buvo tarp pirmųjų lietuvių inteligentų, ėmusių nagrinėti lenkų ir sulenkėjusių, ypač kunigijos nusikalstamą veiklą prieš lietuvių tautą, persekiojimus visa kas lietuviška. Ta tematika savo straipsnius ir kalbas iš lietuviškos spaudos jis sudėjo į ketvirtąjį savo raštų tomą – „Lietuvių santykiai su lenkais“. Knygos įžanginiame straipsnyje „Nebaigtoji byla“ jis rašo:

„Lietuviai, kitų laikomi jau „moritūri“ (mirsimieji), atgavę žadą, pasijuto apsiausti karingo vokiečių, rusų ir lenkų nacionalizmo.

Bismarkui sukūrus tvirtą Vokietijos imperiją, lietuvių kalba Prūsijoje buvo skubiai vejama ne tik iš mokyklos, bet ir iš bažnyčios. Nuramdęs lenkų maištą, Muravjovas ryžosi „rasplstat Litou“, išdraskyti Lietuvą: užgrėsdė lietuvišką raštą, uždraudė katalikams (lietuviams) pirktis žemę Lietuvoje, gynė jiems gauti čia kad ir menkiausią vietą vyriausybės įstaigose. Užsimetusi žūt būt surusinti mūsų kraštą, rusų valdžia pusdykiai dalino savo valdininkams ir kitiems atėjūnams dvarus, statydino cerkves ir tupdė savo šventikus dargi tose vietose, kur nebuvo pravoslavų. Žodžiu sakant, jos buvo daroma visa, kad Lietuva atrodytų rusiška ir pravoslaviš-

ka. Juk: tai esq̄s „iskoni ruskii kraĩ“, iš senų senovės rusų kraštas! Taip skelbė „kazonni“ patriotai. Ar ne iš Maskvos paveržtų žemių buvusi sudaryta Didžioji Lietuvos Kunigaikštija? Ar nebuvo didieji Lietuvos kunigaikščiai linkę į pravoslaviją, kurią tik paskum lenkai nukalėję, kai įsispraudę su katalikų tikyba? Rusų kalbą buvę įsiėmę žemaičiai ir aukštaičiai bajorai, taigi istorijos esq̄ lemta lietuviams visiškai sulyti su rusais ir pasisavinti jų pravoslaviją.

Šitoji politikos išmintis buvo keliais žodžiais išrašyta paminkle, rusų pastatytame Vilniuje carienei Katrynai II. „Ottoržennaja vozvratich“ skelbė tas parašas. Vadinas, Lietuva buvusi lenkų atplėšta nuo Rusijos, o paskum ginklu esanti jai vėl grąžinta. Taigi, šalin lenkiškumą, tekit jums, lietuviai, rusiškumą ir pravoslaviją!

Ir jau ne taip sunku rodėsi rusintojams „rasplasiat Litvu“. Gardino gubernija, tenai jotvingių žemė, senovėje atkakliai grūmusis su Voluinės kunigaikščiais ir su lenkais, šiandien sugudinta ir supravoslavinta, didžioji Vilniaus gubernijos dalis nebekalba lietuviškai. Daug vilties pribaugti lietuvių tautą: belieka spustelėti ir vals-tiečių minios, nebetekusios vadų, ir jos surusės.

Tokių pasisekimu vaidinosi carų politikai rusinimo darbas Lietuvoje. Rusiška mokykla, rusai valdininkai bei kolonistai, pravoslavai šventikai, pagaliau mūsų jaunimo privalomasai tarnavimas rusų kariuomenėje turėjo mūsų kraštą galutinai pritvirtinti prie Rusijos.

Su rusais dėl Lietuvos varžėsi ir lenkai. Šie tarėsi turį dar už anuos daugiau teisės ją pasisavinti. Kaip gi neturėję! Per Jogailą ir per Liublino uniją Lietuva geruoju ir amžinai sutapusi su Lenkija, kelis šimtus metų tais pačiais su ja džiaugsmas džiaugusis, tais pačiais sielvartais sielojusis. Paskum bendrosios pastangos (1831 ir 1863 m.) išsivaduoti iš svetimųjų jungo kad ir nepavykusios, tačiau dar labiau suglaudusios draugėn abidvi šalis. O kas amžių glaudžiai susieta, to nevalia esq̄ skirti. Ir netuščios esančios lenkų pretenzijos: jie davę lietuviams katalikų tikyba ir kultūrą. Ne prievarta, o savo pranašumu, lenkišku elementorium ir katalikišku kryžium, jie terpiąsi lietuvių liaudin. Taigi duokite kelią tai šventajai lenkų misijai! Juk visa, kas šviesiau ir prakilniau esq̄ šiame krašte, tai jų, o ne kito kieno, padaryta. Ir tas jų darbas esq̄s ne savo naudos ieškojimas, o broliškos meilės vaisius. Lietuva, aišku, turinti lenkams atitekti. Jie ir tik jie esq̄ čia teisieji ir teisingieji tėvonys.

*Tarp šitų dviejų žiauraus nacionalizmo srovių, kaip tarp Skilos ir Karibdos, teko irtis atgimstančiai Lietuvai. Abi jos siekė ją praryti, abi ėjo rungčių, katrai pirma pasiseks pagriebti įžiūrėtąją auką. Vienoje pusėje slogioji priespauda, antroje – pu-tnioji klasta.*

*Lietuviai, gyvi laidojami ir matydami gobšus atkakliai varžantis dėl jų protėvių palikimo, nesidavė marinami, norėjo gyventi, norėjo vėl Tauta būti. Jie žinojo savo didžią, gražią praeitį, kad ji buvo ne rusiška ir ne lenkiška, o lietuviška. Lietuvos imperija, lietuvių genijaus sukurta, buvo didelis taikos veiksnys viduramžių Europoje, taigi ir jie turi didelių civilizacijos nuopelnų, atmušė plėšriuosius grobuonis. Rusai yra paskum gavę iš lietuvių daugiau, nei šie buvo pirma pasiėmę iš Maskvos ir iš Kijevo. Bekurdami galingą valstybę, didieji Lietuvos vadai sutirpdė plačioje erdvėje geriausias jos pajėgas, prarado slavams aristokratiją ir bajoriją. Lietuvių tauta dabar kaip tas medis, kuriam vėjų nudraskyti lapai ir vėtrų nulaužytos šakos.*

*Senovės Lietuvoje buvo laisva visoms tautoms, visoms tikyboms: jų niekas nesuokdavo išsižadėti savo įgimtosios teisės. Vadinasi, lietuviai buvo ne barbarai, o kūrėjai, civilizacijos ir laisvės nešėjai. Tad be reikalo didžiuojasi lenkai šiočia ar točia savo misija Lietuvoje. Ne mes jiems, o jie mums skolingi. Mūsų bajorai, kunigai ir miestiečiai sulenkėję, dirba Lenkijai. Nebėra vietos lietuvių kalbai nei viešumos gyvenime, nei dvare, nei klebonijoje. Tuščia būtų siektis čionai paguodos neramiai atgimstančio lietuvio dvasiai: niekas jo nesupras, niekas neatjaus.*

*Abeji – rusai ir lenkai skuba užtvinti mūsų liaudį. Vienur činauninkai ir rusiška mokykla, kitur sulenkėjęs dvaras ir sulenkėjusi bažnyčia. Iš abejur slopinama atbundanti lietuvio sąmonė. Lietuvos rytų kaimas, ligi paskutinio lenkų maišto buvęs lietuviškas, dabar jau guduoja ir jau lenkuoja. Tai yra padariusi Muravjovo kumštis, lietuvių rašto uždraudimu praskynusi mūsų liaudin kelią lenkiškam elementoriui ir lenkiškai maldų knygai. Rusų valdžios politika patarnavo lenkams.*

*Karas su japonais 1904 m. privertė carą grąžinti lietuviams spaudos teisę, o 1905 m. revoliucija sutelkė juos Vilniaus seiman. Drąsiau, glaudžiau spieskimės Tautos darban, skubėkime ten, kur jai daugiau pavojaus graso, spieskimės Vilniuje, sukruškime, atsiminę savo gražiąją senovę, ir dirbkime laimingesnės ateities vardu! Štai Balkanų ir vidurinės Europos tautos, amžiais stipriųjų spaudžiamos, atkuto, prabilo ir pasiskelbė norinčios gyventi.*

*Separatizmas! – sukliko mūsų duobiakasiai. Veltui... Mirsiantieji jau sukrutę: atgiję lietuviai jau žygiavo savo tikslan. Ne kalavijas, o plunksna jų ginklas. Tai šviesos kova su patamsiu, laisvės – su verguve. Eikime takais ir vieškeliais, žiburiiais nešini į liaudį. Apmirusių prikelsime. Ji atsigos ir susipras lietuvių giminės esanti.*

*Vienu metu tenka kovoti su rusų ir su lenkų nacionalizmu. Sunku, rodos, tesėti, bet reikia ryžtis. Tikėkime, dirbkime ir įveiksime. Mūsų pusėje teisybė ir tiesa.*

*Taip jausdami ėjo liaudin lietuvių Tautos žadintojai.*

*Šis straipsnių rinkinys atskleidžia mums paveikslą, piešiantį lietuvių atgyjančios sąmonės kovą su įsenėjusia lenkiška tradicija Lietuvoje, labiausia jos rytuose, Vilniaus krašte. Toji kova ypatingai smarki su lenkiškuoju kleru, turėjusiu sprendžiamąjį svorio dvasinėje vyresnybėje, taigi ir bažnyčioje. Sulenkėjusiems kunigams ėjo talkon prieš lietuvius, žinoma, ir sulenkėję dvarai ir sulenkėję miestiečiai.*

*Kun. Juozas Tumas buvo tuomet Vilniuje ne tik žymiausias lietuvių kultūros darbo rėmėjas, bet ir „Vilties“ vedėjas, tautiškos vienybės vardu spietęs draugėn lietuvius kovoje su lenkininkais. Jam, drąsiam, kilniam lietuvių teisės gynėjui, pagerbti skiriu šį tomą.*

*Lietuvių imtynės su lenkais pavergtame Vilniaus krašte dabar dar sunkesnės, negu buvo prieš Didįjį karą, kadangi lenkų valdžioje yra ne tik bažnyčios, bet ir valstybės priemonės. Tik, reikia tikėtis, nebeužtvenks tenai gyvos lietuvių srovės jokia priespauda. Jiems šviečia viltis iš laisvosios Lietuvos ir stiprina juos nelygioje kovoje.*

*A. Smetona*

*1930 m. gruodžio 17 d.“*

1935 m. Kaune „Pažangos“ bendrovės išleista P. Meškausko, A. Nezabitauskio, St. Povilaičio ir V. Rastenio parengta knyga „Antano Smetonos didžiosios mintys“ (120 p.). Tai Prezidento glausti teiginiai, surinkti iš jo straipsnių ir kalbų. Knygos „Įvadas“ parašytas P. Meškausko, tai ir savotiško lietuvių Tautos ir Prezidento publicistikos apžvalga ir įvertinimas. Joje skaitome:

*„Tauta reikalinga didžių minčių, kurios kuria gyvenimo turinį ir formą. Tauta atbunda ir pakyla, kai didžios idėjos pasiekia jos sąmonę. Ji įsirašo jas į savo vėliavą, kurią aukštai iškėlusi per audras ir kovas žengia į priekį. Didžios*

mintys Tautą išugdo ir padaro galingą, vieningą ir drąsią. Jos iškelia žmogų iš menko gyvenimo į laisvę ir kultūros pasaulį. Tautoje iškyla mokslas, menas ir kultūra, kai joje atsiranda didžiųjų minčių. Visas kultūros lobis (Kulturgüter) yra tik jų vaisius, kuris nuolat auga didžiųjų galvotojų naujomis mintimis maitinamas. Didžios mintys yra amžinos: jos eina iš kartos į kartą, iš tautos į tautą. Toji tauta, kuri turi daugiau didžios dvasios ir didžio proto asmenybių, yra tvirtesnė ir turtingesnė kultūros lobių. Visa kultūros istorija yra tik didžiųjų minčių ir jų vaisių fiksavimas, dėstymas. Kai kultūros gyvenime iškyla galingos, audringos mintys, sukrėsdamos senąją pasaulio santvarką, tada atsiveria, kuriasi nauja epocha, naujas, judrus, pilnas gyvybės gyvenimas. Paimkime pavyzdžiu krikščionybę, renesansą, protestantizmą, aštuonioliktojo amžiaus racionalizmą, devynioliktojo amžiaus romantizmą ir visą eilę tautų laisvės kovų. Kai į tautas patenka didi mintis, jos sujunda, susiskaldo į priešingas dalis, ir jų gyvenimas vilnija lyg audringa jūra, kol naujoji mintis laimi. Tada pateka naujos gadynės, naujo, aukštesnio gyvenimo aušra. Taip atrodo trumpai atvaizduotas žmonijos gyvenimas.

Pažvelkime dabar į lietuvių Tautą. Pirmasis mūsų Tautos didžiųjų minčių reiškėjas yra Mindaugas, nes jis anuo metu lietuvių Tautą sujungė krūvon ir sukūrė valstybę. Jo geniali mintis ir darbas sudarė Lietuvos politiniame gyvenime naują epochą. Ji eina iki Vytauto Didžiojo, kuris atidarė lietuvių Tautai didžiosios galybės gadynę. Tai pasiekė jis savo didžiomis ir genialiomis valdovo mintimis. Jis buvo didžiosios galybės minčių kūrėjas ir įkūnytojas.

Po Vytauto Didžiojo Lietuvos valstybinis gyvenimas ima smukti, menkėti. To nusigyvenimo priežastis buvo ta, kad, susidėję su lenkais, netekome didžios ir galingos lietuviškos minties. Be jos praradome savo valstybę ir pagaliau visą inteligentiją, diduomenę. Mums bepasiliko tik liaudis, kuri tada dar gyveno savo atskiru gyvenimu. Ji turėjo savo ypatingą kultūrą, kurią ji pati kūrė ir ugdė. Kultūrinių ryšių su aukštesniuoju luomu ji beveik neturėjo, dėl to bajorų sulenkėjimas jai menkai teatsiliepė: ji pasiliko savo gyvenimui, savo papročiams ir kalbai ištikima. Pasakos, dainos, padavimai ir mįslės buvo jos literatūra, šventųjų statulos, koplytėlės, kryžiai, įvairūs darbo ir namų įrankiai bei daiktai – menas (daugiausia pritaikomas), namų statyba – architektūra, ir t. t. Iki pat



devynioliktojo amžiaus mūsų liaudis iš savo rato neišėjo. Tik Mažajai Lietuvai reikia išimtį padaryti, nes ten buvo kitos gyvenimo sąlygos. Pirmieji mūsų liaudies atstovai, kurie įėjo į šviesuomenės luomą ir ėmė plačiajame gyvenime kelti lietuvių Tautos reikalus, buvo Daukantas ir Valančius. Prieš juos dirbo eilė bajorų, bet jų darbas neiškėlė didesnių minčių ir idėjų, kurios lietuvių gyvenimą būtų pasukusios kuria nors nauja linkme. Daukantas su Valančiumi irgi nepareiškė tokių minčių, kurios lietuvių tautą būtų iš pagrindų pajudinusios.

Po jų eina vėl pora didelių liaudies atstovų – Basanavičius ir Kudirka. Jų mintys pasirodė jau žymiai radikalesnės ir varė lietuvių Tautai naują gyvenimo vagą. Tie du didieji vyrai kūrė lietuvių tautinį gyvenimą, kuris peržengė liaudies skritulį ir išplėtė savo ribas į kultūringąjį pasaulį. Tai galingos ir didžios mintys: jos siekė iš neapšviestos liaudies ir nedidelio būrelio lietuvių inteligentų, kurių daugumas dar neturėjo lietuviškos sąmonės, įžiebti susipratusios ir kultūringos Tautos gyvenimą. Tai jau naujos epochos pradžia, kur po tiek ilgo laiko ėmė smarkiau ir aiškiau pasireikšti didi lietuviška mintis, kelianti tautos atbudimo ir jos kultūringo gyvenimo idėjas. Basanavičius su Kudirka ėmė šaukti ir kelti mūsų paneigtą ir nutautintą tautą į naują gyvenimą, kuris pasivytų kitų tautų kultūrinį, tautinį ir ekonominį aukštį. Tos naujos idėjos sukėlė lietuvių gyvenime gana didelį sąjūdį, kuris nuolat didėjo ir didėjo, pranašaudamas smarkią audrą. Vis daugiau ir daugiau ima sujusti ilgus šimtmečius buvęs užsidaręs mūsų kaimas ir iš jo išėję inteligentai. Visur pasklinda lietuviška spauda, nors rusų valdžios ir labai varžoma. Ypačiai inteligentai ima buriuotis ir bruzdėti. Lietuvių atbundančios, tautos balsas vis garsiau ir garsiau girdisi. Jau ir užsieniai pradeda apie kažkokius lietuvius išgirsti vieną kitą žodį. Juo tolyn, juo smarkyn ima lietuviai žengti į priekį ir rodytis pasaulio akyse.

Čia taip pat minėtinas J. Jablonskis ir J. Tumas. Jiedu irgi Lietuvos kaimo sūnūs, kurie varė atbundančios Tautos gyvenimo vagą. Jie daugiausia žymūs savo kultūrine kova su mūsų Tautos kenkėjais. Jie valė lietuvių kalbą ir gyvenimą nuo svetimo šlamšto, kuris mūsų gyvybę jau visai slopino. Gausiai jie sėjo lietuvių visuomenei didžiųjų minčių, gajinančių tautinį jausmą ir tautinę sąmonę. Jie yra palikę mums didelį lietuviškos minties turtą.

Ateina 1904 metai. Tai didelio laimėjimo data. Tais metais atgavome spaudą. Po jų seka 1905 metai, kuriais susirinko Didysis Vilniaus Seimas. Lietuvių tautinė ir politinė mintis ima vis ryškesnė ir aiškesnė darytis. Ypačiai lietuvių politinis gyvenimas ėmė smarkiai virti, kunkuliuoti. Susidarė įvairių partijų ir srovių, kurios viena su kita ima kovoti ir ginčytis. Pasirodė ir įvairių pakraipų laikraščių, kurių interesai irgi buvo nevienodi. Susikūrė ir kultūrinių bei mokslo draugijų, kurios tyrė Lietuvos praeitį ir rinko įvairias lietuviškas senienas. Taip pat buvo keliami ir tvarkomi meno ir literatūros klausimai. Lietuviška mintis visomis kryptimis ir sritimis ko smarkiausiai veržte veržėsi ir sklido į visus Lietuvos pakraščius. Bet ji sutiko ir daug kliūčių bei trukdymų ne tik iš lenkų ir rusų pusės, bet ir iš pačių lietuvių. Ne visi lietuviai panorėjo paskui lietuvišką mintį sekti. Vienus traukė internacionalas, kitus – šiltos ir pelningos rusų valdžios vietos. Tikrų patriotų lietuvių ne tiek jau daug buvo. Bet jie drąsūs ir energingi, jų mintys griežtos ir aiškios. Jiems teko kovoti keliuose frontuose: prieš lenkus, rusus ir nutautusius ar dar nesusipratusius lietuvius.

Lietuvių tautininkų tarpe per tas kovas iškilo nauja tvirta lietuvių patrioto asmenybė, kuri atsistojo lietuvių reikalų priešakyje. Tai buvo Antanas Smetona, dar neseniai baigęs aukštuosius mokslus ir grįžęs į Lietuvą. Po kelerių metų darbo jis tapo lietuviškojo gyvenimo centras ir lietuviškosios akcijos organizuotojas. Pagrindinis jo principas buvo suorganizuoti ir sujungti visą lietuvių politinį ir ekonominį gyvenimą ne ant partinių, iš kitur pasiskolintų, bet ant tautinių, lietuviškų pagrindų. Štai jo paties mintys: „Tačiau geriausia būtų, kad mūsų gyvenimas nebūtų spraudžiamas blogai nukopijuotosin svetimųjų kraštų programosin, bet kad iš mūsų gyvenimo būtų sudaromos visos lietuvių programos“. Kitoje vietoje A. Smetona išrodinėjo, jog valstybės įstatymai, santvarka, partijų politiniai principai bei dėsniai turi būti to paties krašto dirvoje išaugę. Visuomeninio ir politinio darbo mastas pagal jo programą turi būti lietuviškas.

Griežtai jis užakcentavo lietuviškosios minties svarbą ir pats ją ko plačiausiai skleidė ir ugdė. Tik ji viena, jo nuomone, tegali tautą parengti nepriklausomam gyvenimui. Lietuviškoji mintis turėjo išugdyti tvirtą ir galingą tautoje jėgą, kuri įstengtų sujunginti Tautos mases, kad jos stotų į atgimstančiųjų eiles

ir su didžiausiu užsidegimu žygiuotų į laisvę ir nepriklausomą gyvenimą. Lietuviškoji mintis turėjo mus suburti ir susieti nepertraukiamu saitū.

Antanas Smetona nesėdėjo užsidaręs savo kabinete, bet ėjo į savo Tautą su atverta širdimi ir budria akimi. Matydamas savo tautiečių skurdą, persekiojimą, išjuokimą, jų teisių mindžiojimą ir begėdiškais metodais jų nutautinimą, neištvėrė jis nepakėlęs savo tvirto ir griežto balso. Nenusigando savo stiprių priešų ir nepabijėjo kalbėti tiesos. Girdėdamas kamuojamos tautos aičiojimus ir skundus, ramino ją, ragindamas pabusti ir sutraukti svetimos minties nelaisvės pančius, kurie laikė lietuvių šviesuomenę ir bajorus surakinę ir nuo liaudies atitraukę. A. Smetona negalėjo ramiai žiūrėti į savo tautą lyg į elgetą, nuskurusią, ant žemės perblokštą ir visų kojomis trempiamą. Jis šaukė pakilti iš žemos paniekos, pakelti aukštyn galvas, atsistoti pasaulio akyse ir šiek tiek reikšti.

Mūsų Tautai grėsė iš visų pusių didžiausias pavojus, jai teko kovoti su lenkų ir vokiečių nacionalizmu, kuris ko baisiausiai mus rijo. Toje kovoje reikėjo drąsių darbininkų, kurie prieš savo galingus kaimynus neišsigastų stoti. Antanas Smetona mus ragina: „Drąsiau, glaudžiau spieskimės Tautos darban, skubėkime ten, kur jai daugiau pavojaus graso“. Kova su lenkų ir vokiečių nacionalizmu buvo ir tebėra didžiausia mūsų kova. Jai turime daugiausia skirti jėgų. Tai Basanavičiaus, Kudirkos, Tumo, Jablonskio ir A. Smetonos didžiųjų minčių kova su svetimąja kultūra ir įtaka, Antano Smetonos žodžiais betariant: „Tai šviesos kova su patamsiu, laisvės – su verguve“.

Dar tebesiautė Didysis karas, kai A. Smetona viešai pareiškė: „Norime būti laisvi ir savo rankomis atstatyti nuniokotą Lietuvą“. Savo žodžius jis vykdė darbai. Nė vienas didesnis politinis žingsnis nebuvo be jo nužengtas. Susidarius valstybiniam aparatui stojo jis jo priešakyje: buvo išrinktas pirmuoju Lietuvos Respublikos Prezidentu. Jo darbas naujai atstatytoje valstybėje ėjo sparčiais žingsniais. Pavojų padidėjo. Teko susitikti jau su ginkluotu priešū, kuris veržėsi mus vėl pavergti. Bet kova buvo laimėta.

Antanas Smetona šandie mūsų Valstybės Prezidentas, Tautos Vadas ir Autoritetas. Jo darbas ir jo idėja iškėlė jį viršum visos Tautos. Jo politika neskirsto visuomenės nuo viena kitos atsiribojusiomis partijomis. Jis pripažįsta dešiniuosius ir kairiuosius, bet jie turi turėti vieną lietuvišką pagrindą ir vieną lietuvišką

mastą, kuris juos jungtų ir pagal kurį būtų sprendžiami visi iškilę reikalai. Visos linkmės turi eiti tautiškąja vaga. Reikšmingi šie jo žodžiai: „Kaip tos paversmės, čiurliais ištryškusios iš požemių gelmės, ranguodamos skubiai upeliais bėga, tartum ieškodamos įgimto gaivalo, ir pagaliau sutampa plačion vandens vagon ir jau sudaro didžią upę, – taip ir mūsų visuomenės srovės, prasiveržusios pro daugybę įvairiausių kliūčių, kiekviena savo ribomis tekėdama, galiausiai turi susieiti vienon tekmen, jei norime būti Tauta, o ne išsklidusi minia be vieningos sąmonės“. Jo politika nėra šandie nėra pasikeitusi. Jos vaisiai ko didžiausi: Tauta sukyla ir renkasi ko gausingiausiai po laisvės ir lietuviškosios minties vėliava, savo Vado aukštai ir tvirtai iškelta. Tauta pabudo ir keliasi iš žemos paniekos.

Tos didžiosios Antano Smetonos mintys, kurios mūsų Tautos gyvenime naują epochą atžymėjo, tebėra dar gyvos ir nepakitėjusios, nes jos buvo spaudoje skelbiamos. Jos yra be galo mums svarbios ir brangintinos. Jų reikšmė nėra vienos dienos ar vienerių metų. Jos yra glaudžiai susijusios su mūsų visuomenu, politiniu bei kultūriniu gyvenimu. Tai sėklos – iš kurių tas gyvenimas išaugo.

Antanas Smetona yra ne vien publicistas, bet ir kūrėjas. Nagrinėdamas kurį klausimą, jis paliečia dalyko principą ir esmę. Kiekvieną dalyką jis sprendžia pagal savo mastą, kuris yra grynai lietuviškas. Savo raštuose jis gvildena ne tik kasdieninius įvykius, bet ir ideologinius klausimus, ant kurių visos tautos ateities gyvenimas yra kuriamas. Jis yra lietuvių tautinės ideologijos kūrėjas. Pagal jo ideologinius principus eina visas šių dienų lietuvių kultūrinio ir tautinio gyvenimo judėjimas. Ir mokykla ir visuomenė jo minčių skritulyje gyvena.

Antanas Smetona yra rašęs visais klausimais, su kuriais jam teko plačioje ir ilgoje Tautos veikloje susitikti. Jam nesvetimi mokslo, meno, literatūros ir kalbos dalykai. Jie irgi yra sprendžiami pagal lietuvišką mastą. Menas nėra menui, jis irgi turi turėti savo paskirtį ir idėją. Kalba nėra vien tik žmonių minčių susisiekimo priemonė, bet ji yra ir tautinės minties reiškimo forma. Visa tai yra išdėstyta jo publicistiniuose straipsniuose, susijusiuose su kuriuo nors aktuali gyvenimo ar kultūros klausimu. Antanas Smetona, nors ir menkiausiai įvyki dėstydamas ir aprašinėdamas, nepraleidžia neiškėlęs jo gilesnės esmės ir plates-

nės reikšmės. Kiekvieną dalyką liesdamas ir judindamas, jis jį stato tuoj ant ideologinio, meno ar mokslo pagrindo, ir klausimas tuoj įgauna visai kitos svarbos. Todėl kiekvienas jo straipsnis, nors kitas, rodos, tik dienos, ne visai aktualų klausimą liečia, vis tiek yra svarbus. Jis turi savo pagrindinę mintį, kuriai duotas kurios nors kultūrinės, visuomeninės ar politinės linkmės atspalvis.

Surinkę ir suklasifikavę visas A. Smetonos didžiąsias mintis pagal atskiras gyvenimo ir mokslo sritis, sudarysime lyg tam tikrą traktatą, kuriame įvairūs klausimai yra keliami ir iš esmės gvildenami. Tokiame rašte susikoncentruotų beveik visa A. Smetonos ideologija, visi kultūros, politikos, visuomenės ir religijos klausimai. Jie pasidarytų kiekvienam lengvai prieinami ir kiekvienu momentu panaudojami.

Iš dalies šis darbas yra jau šiame leidinyje padarytas. Jame apimame tuos straipsnius, kurie yra iki 1917 metų periodinei spaudai rašyti. Prieš kelerius metus buvo jie surinkti ir keturiais tomiais išleisti. Padėti „Didžiosioms Mintims“ medžiagą rinkti mielai sutiko p. A. Nezabitauskis, p. Stp. Povilavičius ir p. V. Rastenis. Visiems čia už triūsą ir darbą ko širdingiausiai dėkoju.

Šitas darbas turės padėti mūsų visuomenės ir mokyklų darbininkams Tautos Vado idėjas populiarinti ir skleisti. Ir šandie mūsų Tauta tebėra reikalinga didžių minčių. Ji turi kasdien gauti idėjinio ir kultūrinio maisto, nes ji turi nuolat stiprėti ir augti. Čia surinktos mintys kaip tik ir yra tos, kurios mūsų Tautą prirengė tam didžiajam tautiniam darbui ir perversmui, kuris po Didžiojo karo įvyko. Tos mintys mus subūrė ir įkvėpė mums drąsos ir pasiryžimo prieš galingus ir gerai ginkluotus priešus stoti. Jos uždegė lietuvių laisvės kovų liepsną, kuri nušvietė sujudusios ir didžių audrų apsuptos tautos padangę. Jų svarba dar ir šandie nesumažėjo. Mums dar stokoja tvirtos lietuviškos minties sąmonės, mums dar nėra pakankamai drąsos palikti partijas ir eiti į bendrą lietuviybės frontą.

Gale pridėdame kovą su lenkais, kad geriau matytume, kuriais keliais ėjo mūsų Atgimimas ir kieno jis buvo daugiausia tramdomas, slopinamas. Tos kovos vadas buvo A. Smetona. Gerai jis pažįsta visas lenkų klastas ir šūnybes. Iš jo raštų tą savo amžinąjį priešą galime labai gerai pažinti ir kovos taktikos pasimokyti.

Pr. Meškauskas“.

1937 m. išleista „Antano Smetonos Didžiųjų minčių“ antra knyga (dalis). Ji parengta tuo pačiu principu, kaip ir pirmoji: tematiniau, probleminiu. Rinkinio sudarytojai: V. Nezabitauskis, S. Povilavičius, V. Alantas.

Įvade V. Alantas rašo:

„Antanas Smetona yra tautinės ideologijos kūrėjas. Tas didelis tautinis sąjūdis, kuris šandie taip plačiai ir tokiomis įvairiomis formomis reiškiasi mūsų gyvenimo visose šakose, yra atsiradęs iš Antano Smetonos skelbtos ir šandie tebeskelbiamos tautinės ideologijos prado bei jo praktinės veiklos. Jo asmenybės uždėtas antspaudas ryškiai jaučiamas tiek politiniame bei ekonominiame, tiek kultūriniame tautos gyvenime. Tautinė ideologija šandie yra lemiantis veiksnys. Ji yra šaltinis, iš kurio semiasi įkvėpimo savo veiklai valstybės vyras, jaunimo auklėtojas bei organizatorius, visuomenės bei kultūros veikėjas, krašto saugumo stiprintojas ir t. t. Visas krašto gyvenimas persitvarko pagal tautinės ideologijos principus, jaunimas, kuris ruošiasi gyvenimui, auklėjasi naujoje dvasioje.

Paimkime kad ir mūsų valstybės santvarką, kuri šandie yra įgavusi tautinės formos. Mes čia neseksime tos santvarkos kūrimosi raidos, bet tik tiek pastebėsime, kad ji yra išsikristalizavusi iš Antano Smetonos ideologinių pagrindų, kurie buvo pradėti skelbti dar gerokai prieš karą ir kurie konkrečiomis valstybinėmis formomis ėmė reikštis po 1926 m. posūkio. Jis yra tautinės valstybės minties autorius, jis yra ir jos vyriausias realizuotojas. Antanui Smetonai, atsi stojus prie valstybės vairo, mūsų naujųjų laikų istorijoje prasidėjo kita gadynė, kuri, be abejo, turės didelės įtakos ir tolesnei valstybinės minties raidai.

Norint Tautą padaryti kūrybingesnę, sąmoningesnę ir kultūringesnę, reikia ją perauklėti. Kitais žodžiais, naujoji gadynė kuriasi per auklėjimą ir auklėjimąsi. Štai dėl ko Antanas Smetona savo kalbose bei raštuose tiek daug dėmesio kreipia į auklėjimo klausimus. Jam rūpi ne tik politinis valstybės kūnas, bet ir Tautos charakteris bei dvasia, kuri galų gale visam kam yra pagrindas. Tik tvirtos dvasios Tautos sugeba patikrinti savo Laisvę, pasiekia gerovės ir išsikovoja sau prideramą vietą tarptautinėje bendruomenėje. Todėl suprantama, kodėl Antanas Smetona nenuilsdamas mus ragina būti vieningais, drausmingais, sąmoningais lietuviais, mylinčiais savo žemę, įsisąmoninusiems pareigos jausmą, pažangiais piliečiais, sugebančiais valstybės bei Tautos reikalus statyti aukščiau

savo reikalų. Naujai valstybei, naujiems laikams reikalingas ir naujas žmogus. Bet tam naujam žmogui atsirasti reikia sudaryti atitinkamas sąlygas, reikia šalinti iš kelio kliūtis, reikia įkvėpti naują idealą. Kaip pats Antanas Smetona sako: „Laisvė Tautai laimėti yra turėti savo Nepriklausomą valstybę, kur galėtų reikštis visa, kas yra šulniausia ir doriausia Tautoje, kur nebūtų vietos niekam, kas yra pikta ir nevalyva“. Antanas Smetona yra ir didelis Tautos auklėtojas.

Iš to išplaukia ir jo moralinis bei politinis idealizmas. Jo idealas yra morališkai skaidri, vieninga, drausminga, darbšti ir kultūringa lietuvių Tauta, politiškai susitvarkiusi savomis, lietuviškomis formomis, išsikristalizavusiomis iš savos tikrovės, tradicijų ir praeities patyrimo. Antano Smetonos skelbiama ideologija nors ir yra glaudžiai susijusi su mūsų šių dienų gyvenimu, bet kartu tai yra ir spindulys į ateitį. Jis nurodo, kas iš mūsų gyvenimo turėtų būti šalintina, ir moko, kokie mes turėtume būti, jei norime sukurti gražesnę Lietuvą. Jis visą laiką pabrėžia reikalą tobulėti žmogui, nes per žmogaus tobulėjimą eina geryn ir pats gyvenimas. Antano Smetonos idealizmas yra humaniškas, nieko bendro neturįs su tuo naujovišku nacionaliniu idealizmu, kuris kartais per prievartą stengiasi kurti valstybės ir Tautos gerovę. Raginimas mylėti savo Tėvynę, dirbti jos gerovei bei garbei, paaukojant jai net savo paties reikalus, atrodo, yra pagrindinis Antano Smetonos tautinės ideologijos šūkis.

Kokį Tėvynės meilės pavyzdį mums rodo Antanas Smetona, matyti kad ir iš jo nuolatinio sielojimosi lietuvių kalba. Ne be pagrindo jis pasako karčių žodžių mūsų inteligentams, rašytojams ir spaudos žmonėms, kurie pakankamai nemoka ir nesistengia pramokti lietuvių kalbos. Patys blogai rašydami ir kalbėdami, kalbos blogybėmis jie užkrečia ir kaimą, kur spaudos žodis šiandien yra jau labai plačiai paplitęs. Gimtosios kalbos mokėjimą Antanas Smetona laiko tautinės garbės dalyku. Mūsų inteligentai iš to turėtų padaryti atitinkamas išvadas. Negerbdami ir nesirūpindami gimtosios kalbos kultūra, mes ne tik niekiname patys save, bet ir skaudžiai įžeidžiame tuos, kurie, nesigailėdami tokių didelių aukų, kovojo už lietuviškojo žodžio laisvę.

Sklandant Antano Smetonos raštus, kurių jau yra išleista keli dideli tomai, negalima nepastebėti vienos jo stiliaus savybės, kuri mūsų intelektualinei nuovokai duoda tikro malonumo, būtent, jo pamėgimo savo mintis reikšti aforizmais. Tų aforizmų Antano Smetonos raštuose tikrai gausu: jų nereikia ieškoti, juos galima

semti rieškučiais. Vis tiek ką jis savo kalbose ar straipsniuose liestų, – politinius, ekonominius ar kultūrinius klausimas, – jis visada išsireiškia sutelkta forma, kuri jo rašymo būdui bei turiniui duoda pabrėžtą individualinį atspalvį.

Aforizmų gausumą Antano Smetonos raštuose – šioje knygoje surinkti aforizmai tik iš vieno paskutiniojo jo veikalo „Pasakyta. Parašyta“ – žinoma, galima paaiškinti tuo, kad jis nagrinėjamus klausimus sprendžia iš esmės, tačiau, be abejo, jam bus padariusi įtakos ir liaudies kalba, kuri taip turtinga priežodžių, patarlių, mįslių ir t. t. Tai taip pat savotiški aforizmai, liaudies išminties, anot Vaižganto, deimančiukai, kurių, tiesa, Antano Smetonos raštuose daug nepasitaiko, bet jie, be abejo, bus paveikę jo galvoseną, juo labiau, kad mūsų tarmėse jis visą laiką ieškojo medžiagos savo stiliui susikurti.

Liaudies išmintis yra jos moralinio veido atspindys. Iš jos mes galime spręsti, kaip Tauta galvoja ir jaučia, kaip ji žiūri į įvairius dalykus. Šiandie ta išmintis pamirštama. Todėl Tautos auklėjime paėmus vadovybe inteligentijai ir bendrai plėtojantis politiniam, kultūriniam bei ekonominiam visuomenės gyvenimui, atsiranda reikalas ieškoti naujų gairių moralei Tautos linkmei nustatyti. Čia jau yra vadų uždavinys. Todėl Antano Smetonos minčių paskleidimas plačiose masėse darosi ypatingai aktualus ir prasmingas. Gaires mes turime, tik reikia jas įtvirtinti. Tai yra mūsų uždavinys ir pareiga. Antano Smetonos mintys ilgainiui turės virsti organine Tautos nuosavybe, kad morališkai veikdamos lietuvių dvasią, jos kartu formuotų ir kasdienį gyvenimą.

Todėl, atrodo, visiškai suprantama, kodėl ne tik tautininkams, bet ir kiekvienam, kas seka mūsų valstybinio bei tautinio gyvenimo raidą ir veikliai tame sąjūdyje dalyvauja, yra svarbu arčiau susipažinti su Antano Smetonos raštais. Juo labiau, kad jo sukurta tautinė ideologija yra glaudžiai susijusi ne tik su šių dienų mūsų gyvenimu, bet ir su Lietuvos valstybės rytojumi. Ji yra gimusi iš lietuviškos tikrovės, kad vėl į ją grįžtų, vairuodama mūsų Tautą į gražesnę ateitį. Šio Antano Smetonos minčių rinkinio surinkėjai sutraukdami į krūvą dideliame tome paskleistus aforizmus, kaip tik ir norėjo padėti mūsų visuomenininkams, politikams, spaudos žmonėms ir kitiems ne tik pasisemti įkvėpimo bei medžiagos savo veiklai, bet ir paskleisti juos plačioje visuomenėje.

Vyt. Alanta“.



1935 m. buvo išleistas ir dar vienas Prezidento straipsnių ir kalbų rinkinys, aprėpiantis 1927–1934 m. – „Pasakyta. Parašyta“ (365 p.). Jį Prezidentas dedikavo „Mano Motinai ir mano Tėvui“. Rinkinio įvade „In skaitytojus“ A. Smetona (1935 m. liepos 20 d.) rašo:

*„Ši knyga yra rinkinys kalbų (ne visų, o tik indomesnių), mano pasakytų in-vairiomis progomis, nuo 1927 ligi 1934 metų. (Tik viena jų iš 1935 m.). Jon ineina ir mano kiek straipsnių iš to pat laikotarpio. Vienos kalbos buvo iš anksto pasirašytos, kitos paskum mano paties arba laikraštinių pagrindinėmis mintimis atpasakotos ir spaudoje paskelbtos. Kas buvo pirma pasakyta ir parašyta, tai dabar spausdinant teko perredaguoti. Tai padaryta stilistikos sumetimais. Laikiau reikalinga išbraukti minčių atsikartojimą, o vietomis, kad būtų aiškesnis jų ryšys, interpti vieną kitą naują posakį. Juk viena yra sakytas, o kita rašytas žodis. Kas kalboje mostu išreiškiama, tai rašte, norint būti tiksliau supstam, reikia žodžiais papildyti. Taip perredaguotos kalbos ir straipsniai yra sklandžiau skaityti ir lengviau sekti jų mintis, nors jie nemaža skiriasi nuo originalo. Antra vertus, ir originalas, kaip pradžioje paminėta, ne visur tikras: atpasakota kalba jau nebe ta, kuri buvo girdėta. Bet toks pakaitas nėra svarbu: mintis darosi aiškesnė, kai dailesne forma išreiškiama. O aš noriu būti aiškus, lengvai skaitomas ir kaip reikiant permanomas.*

*Kaip pirmuose savo raštuose, keturiais tomiais išleistuose, taip ir čia laikausi bendrinės lietuvių kalbos, tad ir nevengiu rytiečių tarmės (Užugirio) ypatumų, gal ne visur tačiau nuosakiai mano išlaikytų. Nenuosakumų esu pastebėjęs, kai rinkinys buvo spaustuvės jau inpusėtas. Bet tai ne mokykloms vadovėlis, guodžiau save, o šiaip jau knyga pasiskaityti, tai ne ką tesuklaidinsiu.*

*Švietimo ministerija yra paruošusi mažą mūsų rašybos reformą, bet dar nėra paskelbusi jos privaloma. Kaip man buvo pasielgti? Senosios ar jau naujosios rašybos laikytis? Pasirinkau naująją, nors visų jos smulkmenų nesu dar insiskaitęs, tai gi vienur kitur būsiu ir suklydęs. Šiaip ar taip, aš jai pritariu, nors ji, tiesą pasakius, nieko naujo savyje neturi. Kas yra sekęs mūsų rašybos istoriją, tas atsimins, kad dar Vilniuje buvo jos reikalas gyvai svarstomas ta prasme, kad būtų galiausiai prieitas vienybės dėsniis mūsų rašto kalboje. Ir Kaune yra dirbusios invairios kalbininkų komisijos ir bedirbdamos svyravusios tai in vieną, tai in kitą pusę, kol dabar va Švietimo ministerija ryžos padaryti galą visokiems svyravimams, pasitenkinusi mažąja*

reforma ir palikusi didžiąją ateičiai spręsti. Naujoji rašyba tik prieštaravimus išlygina, neliesdama jos senųjų pagrindų. Kas jos siūloma imti visiems taisykle, tai jau seniau buvo vienu kitų rašytojų ar kalbininkų investa.

Griežčiausia atamaina, kelianti daugelyje abejojimų, beg nebus ta, kad prieveiksmis ir priešdėlis į nustatyta visur rašyti in. Aš ją mėginsiu čia teisinti ir ginti. Rašyba yra, tiesa, lygtinis, arba sutartinis, dalykas, bet kuo ji nuosakesnė, tuo patogesnė: Kodėl, pavyzdžiui, ligšiol rašydavome įdėti ir įkarti, bet indėlis ir inkaras? Juk daug paprasčiau būtų ir tarti ir rašyti: indėti ir inkarti. Tarmės, kurių pagrindais daugiausia eina mūsų bendrinė kalba, turi dėsni, kad priebalsis n iškrinta prieš s, š, ž, l ir dar prieš kitus kuriuos priebalsius. Taigi, reikia, to dėsniu laikantis, rašyti įsiūti, įšokti, įmesti, įžiebtį ir t. t., o ne insiūti, inšokti, inmesti, inžiebtį. Teoretiškai taip, o praktiškai ne: juk šiandien mes, visų tarmių žmonės, rašome atminsiu, o ne atmįsiu, pinsiu, o ne pįsiu, nors n turėtų kristi prieš s, pailginęs balsį, su kuriuo sudaro dvibalsį. Kaip rašome, taip ir tariame, ir niekas dėl to nebesiginčioja: esame apsipratę. O buvo laikas, kada rašydavome atmįsiu, pįsiu. Nesunku mums išstarti svetimieji žodžiai, prigiję mūsų kalboje, kaip institutas, instrumentas, insignijos, instrukcija, ir keista būtų rašyti institutas, instrumentas, insignijos, instrukcija, tai koks čia sunkumas būtų visiems tarti savieji žodžiai, kaip instatymas, instrigti, insileisti ir t. t. Tai inpročio dalykas. Be to, nereikia pamiršti, kad bent pusei lietuvių tautos aukščiau minėtasis dėsnis nėra žinomas, ir kad toji pusė mums rūpimajame priešdėlyje ar prieveiksmyje visur tebetaria n. Jie sakytų in-šliaužti, in-spirti, in-mesti, in-nerti ir t. t. Tai rašymas visur in nebūtų kokio archaizmo gaivinimas, o sutvirtinimas to, kas tebėra gyva. Prieš in pavartojamas ir tas argumentas, kad du vienodi ar giminingi balsiai, greta sutapę, tariami tik vienas katras. Vadinasi, in-nerti, in-nokti keblu rašyt, kadangi tariame įnerti, įnokti. Betgi rašome iš-šokti, iš-šalti, nors vieną š tetariame. Tai kodėl negalėtume rašyti in-nerti, vieną n tetardami?

In, o ne į visur rašant, rodos, patogiau ir mokyti. Vienos ar kitos tarmės vaikas, sakomas vienodai rašyti, mažiau klysi nekaip mokomas dvejomis rašyti: vienur in, o kitur į. Be to, mokiniui, rašančiam diktantą, kartais sunku permąnyti, ar jis girdi iš-šokti, iš-šalti, ar į-šokti, į-šalti. Juk rašant ir tariant su į, sunku ausimi atskirti, katros prasmės tie žodžiai. Naujoji rašyba tokį dviprasmiškumą pašalina, nes in-šokti ir iš-šokti, in-šalti ir iš-šalti leidžia aiškiai girdėti pirmojo skiemens

garsų skirtumus. Pagaliau, ir iš pažiūros patogiausiai turėti rašte in, o ne į: sumažėtų ir uodeguotų raidžių, kurių apstumo daugelis nemėgsta. Inprasti rašyti in sunku nebūtų ir dėl to, kad jau Vilniuje kai kurie mūsų laikraščiai mėgindavo jį rašyti.

Korektūra yra didis dalykas raštui. Reta knyga, sako, esti be klaidų išspausdinta. Bet kai ją daug pasitaiko, tai nebe gerai. Ir šis leidinys negali pasigirti dora korektūra. Tai mano ir korektoriaus nepriežiūra kalta. Paklydimų pasirodė tiek daug, kad jiems atataisyti neužtektų ir kelių puslapių. Nusiminėm ir nebetaisėm. Atsiprašome skaitytojų. Gailimės ir pasisakome: Nostra culpa.

Kai vieną kartą mano kalbos ir straipsniai buvo savo laiku paskelbti spaudoje, tai kam dabar jie vėl paleidžiami atskira knyga? Juk tai ne beletristika, ne grožinė literatūra? Noriu atsakyti ir šį klausimą. Per paskutinius septynerius metus visokiais atsitikimais ir invairiais reikalais turėjau kalbėti arba rašyti visuomenei, liesdamas principinius politinio auklėjimo dalykus, labai svarbius mūsų tautai, ir juos nušviesdamas savo požiūriu, susidėjusiu iš ilgo ir apstaus mano patyrimo gyvenime. Pasakytas kartą žodis greitai nuaida ir veikia pamirštamai. Kaip daugeliui kam, taip ir man rūpi, kad jis būtų rimčiau insiklausytas ir pasiektų daugesnį žmonių skaičių. Tokio visuomenės dėmesio galima tikėtis, kai mintys, pareikštos atsitiktinai, esti sutelktos draugėn ir susietos tam tikra sistemos tvarka. Taip manydamas, tas savo kalbas ir straipsnius surūšiačiau vieningomis dalimis, kad skaitytojui būtų lengviau susivokti. Ar man tatau bus pavykę, tesprendžia kiti. Tesėjau, kaip mokėjau. Be sisteminio turinio, knygos pradžioje yra duotas turinys, sustatytas laiko eile, kada ir kuria proga kas pasakyta ar parašyta. Taip esant, kas norės, tas galės siektis ir originalo, paskelbto viename ar kitame laikraštyje, viename ar kitame spaudinyje. Man tekdavo raštu ar žodžiu atsiliepti svarbiomis mūsų kraštui valandomis. Taigi, kurie skaitys šią knygą, tą akivaizdoje atgis tik praslinkusio Lietuvos gyvenimo paveikslas, tiesa, mano spalvomis pieštas. Tokia praeities apžvalga, tikiuosi, nepaliks be naudos ir skaitytojui. Savo žodžiu ne tik aiškinau, bet ir skelbiau, tariant, bedžiau ateities perspektyvoje gaires mūsų tautos politinei tvarkai. Vadinasi, šiame rinkinyje pareikšta ir mano tautinė ideologija, aprėpanti beveik visas mūsų kultūros sritis.

Norėdamas šią savo knygą painvairinti, pasikviečiau talkon dailininką Adomą Varną. Jis buvo taip geras ir apsiėmė trumpu laiku papuošti knygą gausiomis iliustracijomis.

*tracijomis. Aš manau, kad ir kiti man pritaro, jog jo darbas yra vykęs. Jis atliktas ne tik meniškai, bet ir lietuviškai, tautiškai. Jame gyvai ir dailiai atsimuša mūsų kaimo ir miesto, mūsų visokios kultūros dvasia. Stilingas darbas! Džiaugiuosi davęs progos pasireikšti menui raštu. Mūsų buityje knyga beg nebus tas kelias, kurs mūsų dailininkams geriausiai inmanomas ir kuriuo daugiausia pasiekiami plačioji visuomenė.*

*Turiu pasakyti, kad, šį rinkinį leidžiant, man buvo didelė pagalba rašytojas Aleksandras Merkelis, padėdamas rinkti medžiagą, išmėtytą po visokius laikraščius, padėdamas redaguoti ir koreguoti ir prižiūrėdamas spaustuvės darbą. Už tai aš jam čia reiškiu daug padėkos. Nemaža gelbėjo ir p. I. Kisinas savo akylu kruopštumu. Taigi ir jam esu skolingas. Surasti rašto leidėją šiandien nepigu. „Pažangos“ bendrovė, nežiūrėdama sunkiųjų sąlygų, turėjo drąsos savo lėšomis išleisti šią mano knygą, išleisti ją gražiai. Ir „Pažangai“ pridera už tai mano nuoširdus ačiū.*

*Antanas Smetona“.*

Paskutinių penkerių prezidentavimo metų A. Smetonos straipsnių ir kalbų rinkinį iš periodikos ir archyvų 1974 m. išleido JAV lietuviai, pavadindami antruoju „Pasakyta. Parašyta. Kalbos ir pareiškimai“. II d. 1935–1940 m.“ Rinkinį (350 p.) sudarė Leonas Sabaliauskas, spausdinti parengė Vincas Rastenis. Rinkinio įžangoje „Skaitytojams“ L. Sabaliauskas rašo:

„Antanas Smetona, dukart buvęs Lietuvos respublikos prezidentas, yra daug sakęs ir rašęs. Žodžiu ir raštu jis atlikdavo valstybės galvai deramus viešuosius formalumus, pasisakydavo dienos klausimais ir, svarbiausia, stengdavosi savo krašto gyvenimą kreipti linkme, kurią jis vadino tautiškąja.

1935 metais atskira knyga, pavadinta „Pasakyta. Parašyta“, buvo išleistas jo svarbesnių kalbų rinkinys. Išskyrus vieną, tai buvo 1927–1934 metų kalbos. Vėlesniosios liko išsibarsčiusios 1935–1940 metų nepriklausomos Lietuvos periodikoje. Dabar išleidžiamosios knygos tikslas buvo ir tas kalbas sukaupti vienoje vietoje. O kadangi ši knyga pasirodo šimtosiomis Smetonos gimimo metinėmis, tai tegu ji būna ir pagarbos mostas, – tepadedą ji vieniems skaitytojams šį nusipelnusį vyrą tiksliau prisiminti, o kitiems su juo susipažinti.

Stengtasi pateikti visas spaudoje skelbtas 1935–1940 metais pasakytąsias Prezidento kalbas ir viešus rašytinius pareiškimus. Atrankos nedaryta, kad skai-

tytojai bei tyrinėtojai galėtų susidaryti įmanomai pilnesnį tų kalbų vaizdą. Kalbų skaičius, esmė, paskirtis, perteikimo būdas, klausytojai – visa tai pravartu stengiantis dalyką išsamiai aptarti.

Šiame antrajame A. Smetonos kalbų rinkinyje susikaupė šimtas ir vienas tekstas. Tai ir bus bene viskas, kas tame pusšesťų metų laikotarpyje jo viešai pasakyta ar parašyta. Žinoma, nedrąsu tą tvirtinti labai griežtai, kadangi prieinamuosiuose svetur išlikusiuose to meto Lietuvos periodikos rinkiniuose apstu spragų. Didžiosioms dienraščių rinkinių spragoms užpildyti teko naudotis įvairių savaitraščių bei mėnraščių įvairiai nepilnais rinkiniais. Toks spragų užklostymas nebuvo visiškai tobulas, bet pusėtinai patikimai užtikrino, kad joks reikšmingas viešas Prezidento pareiškimas neliktų nepastebėtas. Bet ir pastebėtų, tikrai pasakytų dviejų Prezidento kalbų šiame rinkinyje nėra, kadangi jų nėra prieinamuosiuose šaltiniuose. Juose, pvz., yra pasakyta, kad 1938 m. birželio 29 d. Prezidentas Smetona kalbėjo Molėtuose, ir kad jo kalba buvo perduota per radiją. Bet nė viename prieinamame tų metų liepos mėnesio leidinių rinkinyje tos kalbos nėra, nors kitais atvejais ir vietinėse iškilmėse (kaip Jonavoj, Dauguose) Prezidento sakytos kalbos buvo įdėtos ne tik dienraščiuose, bet ir savaitraščiuose bei mėnraščiuose. Nepavyko išaiškinti, ar ji buvo iš viso kur nors spausdinta. Dar paslaptingesnis atvejis yra 1939 metų sausio pradžioje Lietuvos Tautininkų Sąjungos atstovų suvažiavime Prezidento pasakytos kalbos teksto likimas. Pvz., „XX amžius“, pranešdamas apie suvažiavimą ir Prezidento ten dalyvavimą, įsakmiai pažymėjo, kad „Prezidento kalba bus duota skyrium“, bet nei tame, nei kituose to mėnesio laikraščiuose kalba nepasirodė. Kodėl taip atsitiko, nepavyko išaiškinti.

Pirmąjį savo kalbų rinkinį Smetona pats redagavo: atrinko tik svarbesnias kalbas, laikraščiuose spausdintus jų tekstus kiek patrumpino ir stilistiškai apdailino. Į šį rinkinį paimta viskas, kas rasta paskelbta spaudoje, ir tai yra perimta be stilistinės kosmetikos, kaip atspausdinta ano meto laikraščiuose ar žurnaluose. Nedidelis skirtumas geriausiai regimas 1935 m. sausio penktosios kalboje „Auklėjimo pagrindas – teisingumas“, kuri šiame rinkinyje, pačioje pradžioje, yra be pakeitimų perimta iš to meto „Jaunosios Kartos“ ir „Savivaldybės“ (abu tekstai identiški), bet kuri, kaip išimtis, jau buvo įtraukta ir į 1927–1934 m. periodo rin-

kinį, ir ten buvo paties autoriaus pageduota. Tačiau yra pagrindo manyti, kad paties Prezidento Smetonos redagavusi ranka ir šį rinkinį bus paveikiai pasiekusi. 1935–1940 m. laikotarpyje Lietuvoje laikraščiuose dirbusieji liudija, kad bent jau tuo metu Prezidento kalbų tekstai tikrai į visus laikraščius patekdavo tik per tą patį tarpininką (Eltą, vėliau Visuomeninio darbo vadybą) ir jie būdavo visiems įteikiami vienodi. Šio rinkinio chronologiniame tekstų sąrašė yra pažymėta, kurie tekstai sutrumpinti, atpasakoti, trumpai atpasakoti, ar net laisvai atpasakoti. Kur tokie pažymėjimai yra, tai jie rasti visuose tuos tekstus skelbusiuose leidiniuose, visuose tokie patys. Vadinasi, trumpino, atpasakojo ne laikraščių reporteriai, ir ne redaktoriai, o gal pats autorius ar jo autorizuotas asmuo, aprūpintas autoriaus iš anksto parašytu kalbos tekstu. Todėl, kaip ištisiniai, taip ir sutrumpintieji tekstai įtikinančiai atrodo, lyg būtų paties Smetonos priežiūroje parengti numatytam rinkiniui. Rinkinį galutinai suredaguoti ir ypač medžiagą spaustuvei reikiamai parengti apčiuopiamai padėjo Vincas Rastenis. Pavadiname šį rinkinį tuo pačiu vardu, kaip ir pirmasis. Kalbos suskirstytos panašiais skyriais, kaip ir pirmajame rinkinyje, kai kurių skyrių net pavadinimus perėmus tuos pačius. Tekstams pridėtosios antraštės daugiausia nekopijuotos iš laikraščių, kur jos kiekvieno laikraščio redaktorių buvo savaip pasirinktos, o buvo dabar parinktos, sekant ryškiausią atitinkamo teksto mintį. Iš viso, knygos santvarka stengiasi sudaryti ko panašesnę į pirmojo rinkinio santvarką. Nesekta tik pirmajame rinkinyje vartotuoju rašybos ypatingumu – rašymu in vietoj į. Nors Smetona pirmojo rinkinio įvade išsamiai parėmė savo rekomendaciją ingyvendinti tą nežymią rašybos reformą, siūlymas neprigijo. Būdinga, kad jau 1935 m. lapkričio 3 d. jaunalietuviams sakytos kalbos tekstas „Trimite“ įdėtas dar visur rašant in (insileisti in bažnyčias), o „Jaunojoj Kartoj“ – į (įsileisti į bažnyčias). Vėliau in jau visur išnyko, todėl šiame rinkinyje toji rašybos skirtybė visiškai nekartota, net jei kai kuriuose šaltiniuose dar ir buvo rasta. Palikta ta pati, tik kiek patobulinta, ir nuorodų santvarka. Būtent, prie tekstų nėra informacijos, kada, kur, kam ta kalba sakyta, bei iš kokio šaltinio į rinkinį paimta. Visa tai sužymėta numeruotame chronologiniame straipsnių sąrašė. Puspilpių eile surašytame turinyje yra nurodyti temų numeriai iš chronologinio sąrašo. Savo keliu, chronologiniame sąrašė nurodyta kiekvienos temos vieta (skyrius ir numeris) turinyje.

Vincas Rastenis taip pat lemtingai prisidėjo ir prie to, kad šis rinkinys iš viso pasirodo, nes jo iniciatyva buvo nutiestas kelias šiai medžiagai į kompetentingas ir patikimas Juozo Kapočiaus – Lietuvių Enciklopedijos leidyklos – rankas, ir jo paskatinimu susidarė neolitanų filisterių kolektyvo finansinę talką rinkiniui išleisti.

Beveik visa medžiaga sukaupta iš Jungtinėse Amerikos Valstijose esamų knygynų: The New York Public Library, New York, New York; the Van Pelt Library, University of Pennsylvania, Philadelphia, Pennsylvania; the Sisters of St. Casimir, Chicago, Illinois; ALKA, prie Sisters of the Immaculate Conception, Putnam, Connecticut; ir Marianapolis Preparatory School, Thompson, Connecticut. Seselės M. Ferdinand ir M. Aloysa, prelatas Pranciškus M. Juras, ir kunigas Jonas Petrauskas, generalinis konsulas Anicetas Simutis, dr. Vincas Maciūnas, Emilija Rastenienė – jie visi man būdavo veikiausia pagalba varguose. Jiems didelė padėka.

Pagaliau mano studijinės pastangos susilaukė piniginės paramos iš National Endowment for the Humanities, Washington, D.C. ir Earhart Foundation, Ann Arbor, Michigan. Jų stipendijos iš dalies atlygino ir šios medžiagos telkimo išlaidas. Ačiū tad ir jiems.

Leonas Sabaliūnas“.

To paties rinkinio antroje įžangoje „Prezidentui Smetonai prisiminti“ rašoma:

„1974-ieji metai būtų mums tikę pavadinti Prezidento Smetonos metais, kadangi šių metų rugpjūčio 10-ąją suėjo šimtas metų nuo jo gimimo, o sausio 9-ąją – trys dešimtys nuo jo mirties. Jie tokį iš tikrųjų ir pasidarė. Nes, kai svetimos valios viešpataujamoj Lietuvoj lietuviai tik tylomis savo mintyse tegali tas sukaktis prisiminti ir apmąstyti, svetur laisvėje gyvenančioji lietuvija šiuos metus nusagstė viešais prezidento Smetonos minėjimais bei akademijomis jam nuoširdžiai prisiminti ir pagerbti.

Antaną Smetoną dera išskirtinai minėti ir pagerbti. Juk jis buvo vienas ryžtingųjų Tautos pakilimo šauklių šio šimtmečio pradžioje, ypač I Didžiojo karo metu. Jis buvo pirmininkas Lietuvos Valstybės Tarybos, įvedusios Lietuvą Nepriklausomybėn. Jis buvo vienas tų, kurie pasirašė Lietuvos Nepriklausomybės paskelbimą – tą 1918 m.

vasario 16-osios aktą, kurį mūsų Tauta kasmet su gilia pagarba mini savo svarbiausioje šventėje. Pagaliau Smetona buvo prisikėlusios Lietuvos valstybės vyriausiasis vairuotojas išstisus du trečdalius jos gyvavimo meto.

Smetona buvo uoliausias lietuvių tautinės vienybės šauklys ir politinės lietuvių tautininkų srovės kūrėjas bei ideologas. Jis buvo ir eilės kitų itin svarbių tautinių Lietuvos visuomenės, ypač jaunuomenės, organizacijų globėjas – vadovas. Lietuvių studentų tautininkų korporacija „Neo-Lithuania“ buvo pirmoji iš organizacijų, su kuria Antanas Smetona sutapo, kaip jos garbės narys.

Šios korporacijos filisterių kolektyvas savo garbės nario Prezidento Antano Smetonos sukurtiniais metais ryžosi įbrėžti ir gilesnį, už žodinius minėjimus pastovesnį jo prisiminimo ir pagerbimo ženklą. Patyrę, kad yra galimybė išleisti Antano Smetonos, prezidentinių kalbų rinkinio „Pasakyta. Parašyta“ antrąją dalį, jei tik susidarytų tam pakankamos sąlygos, ateinam į talką Juozui Kapočiui, sutikusiam ir pasiryžusiam tą užsimojimą nedelsiant įgyvendinti Lietuvių Enciklopedijos leidyklos priemonėmis.

Pradinė ir esminė sąlyga šiam užsimojimui vykdyti buvo Rytinio Michigano Universiteto profesoriaus dr. Leono Sabaliūno atliktasis, eilės kelionių, ieškojimų ir atkaklaus kruopštumo pareikalavęs darbas – rinkinio priklausančių tekstų sukaupimas. Su dėkingumu vertiname jo domesį šiuo dalyku ir sutikimą tais mokslinio tyrimo vaisiais dalintis su mūsų visuomene.

Padrąsinti eilės „Neo-Lithuania“ broliškų bei draugiškų korporacijų filisterių ir ypač Amerikos Lietuvių Tautinės Sąjungos pirmojo skyriaus narių gyvo pritarimo ir prisidėjimo, už kurį jiems visiems esame itin dėkingi, dėjomės tal-kon šiam rinkiniui išleisti, tvirtai tikėdami, kad tai bus vienas iš patikimųjų, nes autentiškų, šaltinių Nepriklausomos Lietuvos paveikslui pažinti, svarbus ir paslaugus ypač tiems juo pasidomėsiantiems, kurie nebus turėję su to meto Lietuva tiesioginio sąlyčio; taip pat tikėdami, kad šis leidinys ypač pravers kiekvienam Lietuvos istorijos tyrinėtoju, savo tyrinėjimuose užkliudysiančiam Antano Smetonos valdymo metą.

L.S.T. Korp. Neo-Lithuania  
Filisterių Kolektyvas  
New York, 1974“



Po Kovo 11-osios Nepriklausomybės Akto paskelbimo Lietuvoje buvo išleisti pirmojo Prezidento Antano Smetonos rinktiniai raštai. Sudarytojas A. Eidintas (K., 1990, 512 p.). Juose buvo perspausdinti kai kurie straipsniai iš 1931–1935 m. išleistų rinktinių – „Vienybės gairėmis“ (t. I), „Šviesos takais“ (t. II), „Atgimstant“ (t. III) bei lietuvių santykiai su lenkais (t. IV), „Pasakyta. Parašyta“ (t. I).

1999 m. VDU Išeivijos institutas išleido knygą „Antano Smetonos korespondencija 1940–1949 m.“ (694 p.). Tai irgi prisidėjo prie pirmojo Lietuvos Prezidento A. Smetonos gyvenimo ir veiklos pažinimo, SSRS okupavus Lietuvą ir jam pasitraukus į Vakarų, į JAV.

Geriau pažinti pirmąjį Prezidentą ir suvokti jo veiklos reikšmingumą daug kam padėjo 1964 m. JAV išleista buvusio Prezidento sekretoriaus ir Lietuvos kariuomenės karininko Aleksandro Merkelio monografinio pobūdžio knyga „Antanas Smetona. Jo visuomeninė, kultūrinė ir politinė veikla“ (New York, 730 p.).

Apie Prezidentą A. Smetoną, jo aplinką išleista keletas knygų ir Lietuvoje. Bet SSRS okupacijos metais tik „kritinių“, visai menkinant jį, kaip ir Nepriklausomą Lietuvą. Bet ir, kaip minėta, ir vėl Nepriklausomybę išsikovojusioje Kovo 11-osios Lietuvoje dažnai A. Smetona ir jo prezidentavimas smerktas kaip nedemokratinis, o aukštintas ir aukštinamas ypač buvęs Prezidentu K. Grinius, nors ir teprezidentavęs mažiau pusmečio, smerktas A. Smetona nesigilinant nei į jo valdymo, ūkio, kultūros politiką ir jos rezultatus, o tik, kad buvo apribojęs politinių partijų veiklą, tarsi vien jų gausa garantuotų ir demokratiją, ir žmonėms gerovę.

Jei SSRS okupacijos metais tautiškumo ir nepriklausomybės siekiai buvo kliūtis „vieningos“ SSRS – rusiškos kūrimui, tai Kovo 11-osios Lietuvoje nemažai daliai valdžion įvinguriavusiųjų vélei net kalbos apie tautiškumą, savarankišką valstybingumą vaidenasi dar ir kaip kėsinamasi į ES „vienybę“, nacionalizmu. Žinoma, kvailių ar svetimiesiems bernų Lietuvos valdžioje niekuomet netrūko. Tautai ne geriau, kad jei vietoje meškos praris liūtas ar sudraskys erelis.

Pirmojo Lietuvos Prezidento Antano Smetonos kaip nė vieno kito politiko Lietuvos istorijoje gausus kūrybinis palikimas. Bet jo didelė dalis yra atitinka-

mų metų lietuvių laikraščiuose ir žurnaluose, buvo Nepriklausomybės metais perspausdinta ir atskiromis knygomis, kaip minėta, okupantų daugelis jų buvo sunaikinta, todėl, norėdami sudaryti galimybes vėl susipažinti su pirmojo Prezidento Antano Smetonos svarstymais, analizėmis įvairiausiai lietuvių Tautos, jos nepriklausomo valstybingumo atkūrimo, stiprinimo ir panašiais klausimais, ir siūloma vėl šiuose rinkiniuose perspausdinamus jo straipsnius ir kalbas iš anų metų spaudos ir minėtų rinktinių raštų. Kad primintume ir apie padėtį Lietuvoje atitinkamais laikotarpiais, kada gyveno, kūrė, kovojo A. Smetona, knygoje pateikiamos istorinės apžvalgos, vadovaujantis lietuvių Tautos ir Nepriklausomos tautinės Lietuvos vertinimo kriterijais. Bet tam, kad skaitytojai galėtų pilniau susipažinti su Prezidento A. Smetonos skelbtais straipsniais, kalbomis, o kartu ir su jo veikla ir iš dalies nuopelnais mūsų Tautai ir Nepriklausomai Lietuvai, prisireikė 5 tomų, kurie sudaro vientisą leidinį „Prezidentas Antanas Smetona: Raštai, kalbos, darbai“. Tai:

I tomas. TAUTOS PRISIKĖLIMAS. A. Smetonos straipsniai ir kalbos atitinkamo laikotarpio lietuviškoje spaudoje, visuomenės susirinkimuose ir tų laikų istorinė apžvalga šiandienos požiūriu, atskleidžianti ir A. Smetonos rašinių ir kalbų reikšmę Tautos Atgimimui;

II tomas. TAUTOS VIENYBĖ. A. Smetonos straipsniai ir kalbos, analizuojantys lietuvių susiskaldymą ir net priešišumą, keliai pasiekti tautos vienybei ir istorinė apžvalga, atspindinti viso to priežastis;

III tomas. NEPRIKLAUSOMYBĖS PAMATAI. A. Smetonos straipsniai, kalbos ir veikla kuriant nepriklausomą Lietuvą, organizuojant jos gynybą nuo agresyviųjų kaimynų ir rinkimus į Steigiamąjį Seimą, valstybės valdymo sistemą ir kt.;

IV tomas. TAUTINĖ LIETUVA. Prezidento straipsniai ir kalbos, padėję teorinį pamatą lietuvių tautai savo nepriklausomai valstybei sukurti ir išskelti ją tarp labiausiai išvystytų Europos kraštų, o Lietuviiui pasijusti savo krašto šeimininku. Tai geriau įvertinti padeda ir pateikiama, kaip ir kituose tomuose, istorinė apžvalga;

V tomas. LIETUVOS ŠVIESA. Prezidentas Vakaruose, JAV, jo mintys dėl Nepriklausomybės žlugimo, dėl išėivijos lietuvių veiklos, tautos išlikimo ir Ne-

priklausomybės atkūrimo Prezidento korespondencijoje. Prezidento žūtis. Prezidento minčių reikšmė šiandienos ir ateities Lietuvai, lietuvių tautos išlikimui.

Kiekvienas tomas iliustruotas nuotraukomis ir dokumentų faksimilėmis, leidžiama „Lietuvių tautos“ knygų serijoje.

Be A. Smetonos vargiai ar būtų buvęs ir Vasario 16-osios Aktas, ir mūsų Kovo 11-osios Lietuva. Jis – pirmasis iš lietuvių inteligentų, daugeliui savo svajonėse skraidžiusių nepriklausomos Lietuvos vizijose, suteikė „kūną ir kraują“ – praktiškai ėmė nagrinėti esamas tam galimybes ir vadovauti jas panaudojant; jis – ir Lietuvos Valstybės Tarybos Pirmininkas, pirmasis Prezidentas, gynbos nuo kaimynų agresorių organizatorius ir vadas, rinkimų į Steigiamąjį Seimą organizatorius ir tautinės Lietuvos kūrėjas ir vadovas, naujo tipo demokratijos (ne partinės) įgyvendintojas, pagaliau lietuviškų vadovėlių rašytojas, universiteto dėstytojas, filosofas, kalbininkas, redaktorius ir leidėjas, pats produktyviausias tų metų publicistas.

Vasario 16-osios nepriklausoma Lietuva – tai A. Smetonos prezidentaujama Lietuva, nes iš 20 jos egzistavimo metų daugiau 15-a prezidentavo A. Smetona. Ir visa, kas reikšminga, buvo pasiekta A. Smetonos prezidentavimo metais.

Tačiau šiandien neretai Lietuvos istoriografijoje, o kartu ir daugelis ir dabar valdžią turinčių ne Tautos, o politikos tarnų tebesivadovauja lenkų ar bolševikų vertinimais, o ne lietuvių Tautos, Nepriklausomos Lietuvos kriterijais. Dažniausiai tai lemia nežinojimas ir nenoras sužinoti, ką ir Prezidentas sakė vienu ar kitu klausimu, ko siekė, nepaisant, kaip minėta, kad jo gausiausias kūrybinis palikimas, kuriuo negali su juo lygintis nė vienas buvęs ar esamas veikėjas. Tačiau kadangi SSRS okupacijų metais jo didžioji dalis buvo sunaikinta, tai daugelis ir kartoja tautos ir Nepriklausomybės priešų teiginius apie Pirmąjį Prezidentą. Tokių, klaidinančių teiginių gausu ir mokykliniuose vadovėliuose.

Siekiant sudaryti galimybių pažinti pirmąjį Lietuvos Prezidentą ne pagal užsakyminius politikų–verteivų kūrinius, o iš jo paties raštų ir kalbų ir išleidižiamas šis penkiatomis – nedūlėjantis paminklas tam Didžiausiam Lietuviiui, nepriklausomos Lietuvos MILŽINUI.

## 2. PIRMASIS LIETUVOS PREZIDENTAS ANTANAS SMETONA. BIOGRAFIJOS BRUOŽAI

*Algimantas Liekis*

Okupacijų, karų metais, taip pat ir šiandieną daugeliui lietuvių pirmasis Prezidentas Antanas Smetona buvo ir liko Lietuvos valstybingumo, Laisvės ir Nepriklausomybės simboliu.

Gimė jis 1874 m. rugpjūčio 10 d. Ukmergės apskr., Taujėnų vls., Užulėnų k. Jis buvo šeštasis, priešpaskutinis Julijonos ir Jono Smetonų (Ignas, Motiejus, Marė, Juozas, Morta, Antanas, Julija) vaikas. „Ne iš puikių dvaro rūmų, ne iš garsios bajorų giminės yra kilęs mūsų Prezidentas Antanas Smetona. Gimė ir augo paprastoje sodžiaus bakūžėj, neturtingo lietuvio ūkininko šeimoj“, – rašė K. Binkis apie Prezidentą.

Tėvai turėjo valaką (apie 21 ha) žemės. Jie buvo labai darbštūs. Visi šeimos nariai avėjo tėvų pintomis vyžomis, dėvėjo motinos austais ir siūtais rūbais. Sako, ir būsimasis Prezidentas – Antanukas mokėjo gražiai megzti, austi, verpti ir net siūti. Visi viską mokėjo, visi viską dirbo. Tačiau mėsos ir pyragus šeima valgydavo tik per šventes.

Ir skaityti, ir rašyti vaikai vieni kitus išmokė. Tačiau ypač gabus mokslui buvo Antaniukas. Jis vienas pats net išmoko poterius, katekizmą. Tad tėvai ir nusprendė jį leisti į mokslus – gal kunigėlis būsiąs. 1884 m. Antanukas įstojo į Taujėnų rusišką pradžios mokyklą, tačiau jis neištvėrė mokytojo ruso keiksmų ir mušimų, pabėgo iš mokyklos ir, tik po poros metų atkėlus naują dorą mokytoją, tęsė mokslą ir po poros metų, baigęs pradžios mokyklą, toliau mokėsi Ukmergėje, Palangos progimnazijoje, kurią 1893 m. baigęs buvo įstojęs į Žemaičių kunigų seminariją Kaune, tačiau joje kiek pabuvęs suprato, kad kunigystė su visais kanonais jam svetima, kaip

svetimos ir priešiškos lietuvių tautai buvo daugelis sulenkėjusių klebonijų. Apie tų metų lietuvių padėtį A. Smetona rašė:

*„Kunigai, dvasininkai, miestiečiai – kone visi jie buvo lenkiškų tradicijų. Tik į re-  
tą kleboniją tegalima būdavo užėiti, kur lietuvių kalba buvo namų kalba. Lietuvių raš-  
tas gresiamas, lietuvių kalba viešumoje niekinama. Balsiai lietuviškai kalbėti poniškai  
apsivilkusiam žmogui būdavo lyg ir koku, lyg ir vangu. Rusų mokykla nutautindavo  
mūsų jaunimą, jam kvėpdama svetimos dvasios. Taip esant, žadinti lietuvių sąmonę  
būdavo konspiracijos, slaptas dalykas, nelojalus ir nepadorus darbas. Dvarui ir kle-  
bonijai buvo patogu mūsų kraštą toliau lenkinti, o mokyklai ir rusų valdžiai patogu jį  
rusinti. O tetos prisiminė: „Šiandien pasakytų: didelis čia nuopelnas, kad namie lie-  
tuviškai kalba. Bet norint ką tikrai įoardinti, reikia ano meto saiku matuoti. Lietuovo  
inteligento šeimyna prieš kokias tris dešimtis metų, – tai keistas reiškinys, kada Lie-  
tuvoje kone visose klebonijose lenkiškai tekalbėjo, kada „mokytas“ ūkininko sūnus,  
vedęs bajorę, dažniausiai sudarydavo lenkiškai kalbančią šeimyną. Tuomet lietuvių  
inteligentų šeimynas Lietuvoje buvo galima pirštais suskaičiuoti...“*

Dar besimokydamas Palangoje, A. Smetona rašė į Prūsuoose leidžiamą ir slaptai po Lietuvą platinamą lietuvišką spaudą – į „Varpą“, „Žemaičių ir Lietuvos apžvalgą“ ir nusprendė savo gyvenimą paaukoti savo tautai ir Lietuvai. Už tai, už lietuvių propagavimą ir už atsisakymą rusiškai melstis jis drauge su grupe kitų 50 lietuvių moksleivių buvo pašalintas iš Mintaujos gimnazijos. Bet jie nepasida-  
vė ir, A. Smetonai pasiūlius, parašė skundus Rusijos carui, Popiežiui. Jam rašė:

*„Šventasis Tėve! Puolę po kojomis Tavo šviesybei, mes, mokiniai Mintaujos  
gimnazijos, meldžiame Tavęs, idant teiktumėtės užstoti už mus prieš jo Didybę, ga-  
lingiausių mūsų ciesorių Mikalojų Antrąjį <...>. Parodyk, meldžiame, mūsų Cie-  
soriui, kad mes geidžiame iš visos širdies melstis už jo sveikatą savo prigimtoj kalboj  
arba kalboj mūsų Bažnyčios, lotyniškai. Galbūt Jo Didybė, Ciesorius mūsų, išgir-  
dęs balsą Tavo Šventybės ir pajudintas mielaširdystėje savo, leis mums garbinti  
Viešpatį Dievą kalboj mūsų lietuviškoj arba mūsų Bažnyčios kalboj lotyniškoj ir  
prisakys mus, kurie išmesti esame, atgal gimnazijon priimti. Meldžiame pagalbos  
Tavo Šventybės ir palaiminimo, pasiliegame ir visada pasiliksimė ištikimiausiais  
sūnumis ir geriausiaiis Tarnais Tavo Šventybei.*

*Mintauja, 1896, 7/19 spalio.*“



*Prezidentas Antanas Smetona su žmona Sofija,  
vaikais ir žentu*



*Prezidentienė Sofija Smetonienė  
(Chodokauskaitė)*



*Prezidento Antano Smetonos gimtieji namai*



*S. Smetonienė su vaikais*

Išmestieji moksleiviai – A. Smetona, J. Šlapelis, P. Vaičiūška nuvažiavo į Petrapilį, nuėjo su skundu pas švietimo ministrą grafą Delianovą. Nežinia, ar tas vizitas, ar laiškas Popiežiui paveikė, bet sustreikavusiems lietuviams gimnazistams buvo atšaukti „vilkų pažymėjimai“ ir jiems buvo leista toliau mokytis. Bet ne visi grįžo į Mintaują. Antanas Smetona buvo priimtas į Petrapilio IX gimnaziją ir ją baigė 1897 m. pavasarį. Ją baigė turėdamas 23 metus. Gerai mokėjo rusų, graikų, italų, vokiečių ir dar keletą kitų kalbų. Pasižymėjo ir kaip geras literatas, lietuvių kalbos, istorijos žinovas, bet tik iš praktinių sumetimų pasirinko studijuoti teisę, nors ją ir nelabai mėgo, tačiau turėjo viltį, kad kaip teisininkui pasiseks lengviau susirasti darbą Lietuvoje.

Petrapilyje A. Smetona įsitraukė į lietuvių veiklą, giedojo garsiajame Česlovo Sasnausko bažnytniame chore, taip pat Petro Pranaičio chore, keletą me-

tų vadovavo slaptai lietuvių studentų draugijai (vėliau tas pareigas ėjo Technologijos instituto studentas Steponas Kairys – A. L.).

A. Smetonos nesužavėjo tarp studentų plintančios socializmo idėjos, marksizmas, nors išstudijavo beveik visus šios pakraipos veikalus; jam atrodė, kad socializmas, kaip tarptautinis sąjūdis, lietuvių tautai atneštų tik žalą, ją pražudytų.

1899 m. už dalyvavimą protestuose dėl studentų teisių varžymo buvo suimtas ir išstremtas mėnesiui į Vilnių. Kitą kartą buvo areštuotas 1902 m. už lietuviškų laikraščių ir knygelių laikymą. Tais pačiais metais A. Smetona, baigęs universitetą, grįžo į Lietuvą, įsikūrė Vilniuje, įsidarbino advokato padėjėju, kiek vėliau – Žemės banke, prisidėjo prie pirmojo lietuvybei žadinti „Dvylikos Vilniaus apaštalų“ slapto susibūrimo. Pirmą kartą „Apaštalai“ pasirodė 1898 m. per Adomo Mickevičiaus šimtmečio minėjimą Varšuvoje, padėjo prie jo paminklo vainiką su lietuvišku užrašu.

A. Smetona stengėsi palaikyti ryšius su visais lietuviais inteligentais, beveik nekreipdamas dėmesio į jų politines pažiūras, religinius įsitikinimus, dėl to jis greitai tapo vienu pagrindinių Vilniaus lietuvių veikėjų. Jam vedus ir išsinuomojus erdvę butą Antakalnyje, priešais Šv. Petro ir Povilo bažnyčią, jaunųjų Smetonų bute vykdavo dauguma lietuvių susirinkimų ir nuolat lankydavosi kun. Vladas Mironas, Juozas Kubilius, Juozas Tūbelis, Antanas Rimas, broliai Biržiškos, Jonas Kvedaras, Kazys Žalys, Kazys Puida, Liudas Gira, Mikas Petrauskas su savo broliu Kipru, Antanas Žmuidzinaičius, Jonas Basanavičius, Mikalojus Konstantinas Čiurlionis, Donatas Malinauskas ir daugelis kitų. Iki vėlyvos nakties būdavo diskutuojama įvairiausiais lietuvių tautos, Lietuvos valstybės atkūrimo klausimais. A. Smetona beveik visais klausimais pasisakydavo už evoliucinį visuomenės raidos kelią, už kultūrinio darbo išplėtimą krašte, o, pavyzdžiui, Povilas Višinskis – tik už revoliucinį lietuvių tautos tolesnį kelią. Tie pažiūrų skirtumai ypač išryškėjo po spaudos draudimo panaikinimo, Petrui Vileišiui pradėjus leisti dienraštį „Vilniaus žinios“, į kurio redakciją buvo pakviestas ir Antanas Smetona. Bet pamatęs, kad negalės savarankiškai dirbti, po kiek laiko iš redakcijos pasitraukė. Tuomet drauge su Jonu Jablonskiu ir



Jonu Vileišiu įsteigė „Aušros“ bendrovę lietuviškoms knygoms leisti. Tačiau draugija netrukus bankrutavo.

Svarbus įvykis buvo 1905 m. gruodžio 4–5 d. sušauktas Didysis Vilniaus Seimas, į kurio Prezidiumą A. Smetona buvo išrinktas tuomet kaip Lietuvos demokratų partijos (A. Smetona buvo ir tarp jos 1902 m. įkūrėjų) atstovas. Jis Seime kalbėjo net tris kartus ir pritarė nekruvinos kovos prieš Rusiją metodams, ragino lietuvių partijas „baigti peštis tarpusavy“. Bet netrukus po Didžiojo Seimo A. Smetona ėmė tolti nuo demokratų partijos, pamatęs, kad ta partija taip ir nesugebės sujungti visos lietuvių tautos. Kita vertus, ta partija jam atrodė ir per daug revoliucinga, kaip revoliucingi atrodė ir jos leidiniai „Vilniaus žinios“, „Lietuvos ūkininkas“.

Visur A. Smetoną labai palaikė kun. Juozas Tumas-Vaižgantas. Jis ragino jį kurti ir naują visai lietuvių tautai partiją, įsteigti jos periodinį leidinį „Viltis“. Nuo 1907 m. vasaros jie ir pradėjo ją leisti tris kartus per savaitę. Jos pagrindinis redaktorius ir ideologas buvo Antanas Smetona. Jis šio leidinio pirmame numeryje savo straipsnyje „Ko mes geidžiame“ rašė:

*„Mūsų reikalų eina daugyn... Jų nebegali jokia partija viena aprėpti, o dirbame išsiskirstę. Gyvenimas betgi nemėgsta tokio išsiskirstymo <...>. Daugumas geidžia dirbti viešą, nepartinį tautos darbą. Bendram darbui ir yra reikalingas laikraštis. Juo žada būti „Viltis“ <...>. Partijos, linkusios daugiau ar mažiau savaip domėtis ypatingais luomų reikalais <...>, visai nepaliečia bendrųjų mūsų tautos reikalų <...>. Mūsų viršiausias tikslas yra telkti tautines pajėgas ir taikinti jas taip, kad darbe neprieštarautų vienos kitoms <...>. Visu tuo rūpindamos, „Viltis“ nepataikaus, nesilenks kuriam luomui ar kuriai partijai <...>. Kitaip sakant, „Viltis“ iš pat pradžių užsimojo būti aukščiau partijų ir rūpintis tik tuo, kas gali prisidėti prie lietuvių Tautos kultūrinio ir materialinio turtinimo.“* Pasak A. Smetonos, lietuviškumą, tautiškumą lemia kalba ir tautinė sąmonė. *„Lietuvių atgimimas nėra vien tik tėvų kalbos išlaikymas, – rašė A. Smetona. – Kalba yra viršuje sielos žymė, kuria pareiškiamas tai, kas yra mūsų viduje, kalba yra forma, be kurios negali pasirodyti savotiška tautinė mintis. Atgimti yra pakilti iš žemos paniekos, šiek tiek sverti ir kitų tautų eilėje, atnaujinti savyje visa, kas prakilnu, tačiau nenuėinant nuo sveikųjų tradicijų pagrindo.“*

A. Smetona buvo ir tarp pirmosios lietuviškos mokyklos Vilniuje steigėjų. Kaune įsikūrus „Saulės“ švietimo draugijai, A. Smetona „Viltyje“ rašė: „Kam brangus yra mūsų Tautos švietimas, kas vertina pirmąją mokymą <...>, tas tepatūri „Saulę“, teparemia ją savo aukomis <...>. Mūsų pareiga yra padėti šviesos darbą dirbantiems.“ A. Smetona ragino, kad kuo daugiau lietuvių mokytųsi: „Tamsios minios nepasieks mūsų prakilniausi išvedžiojimai, rūpestingiausiai sudaryti sumanymai jos moralinei ir materialinei gerovei pakelti.“

Išsikėlus dirbti į Panevėžio mokytojų seminariją Jonui Jablonskiui, A. Smetona, nepaisydama didelio užimtumo, prisiėmė dar abiejose Vilniaus berniukų gimnazijose lietuvių kalbos mokytojo pareigas. Beje, lietuvių kalbos pamokos buvo neprivalomos ir jos mokytojams valdžia nemokėjo atlyginimo.

Kad lietuviams nereikėtų aukštųjų mokslų eiti svetur, A. Smetona nuo 1907 m. „Viltyje“ vis primindavo apie būtinumą atkurti Vilniaus universitetą, iš pradžių su medicinos, teisės ir filologijos skyriais.

Dideli A. Smetonos nuopelnai ir Lietuvių mokslo draugijai (LMD). Jos steigiamajame susirinkime (1907 m. balandžio 7 d.) A. Smetona buvo išrinktas draugijos bibliotekininku. Biblioteka buvo draugijai labai svarbi kuriant archyvą, muziejų. Daugiau kaip metus biblioteka buvo A. Smetonos bute – jai jis atidavė vieną kambarį. Tik vėliau, kai LMD išsinuomojo tris kambarius Šv. Mikalojaus bažnyčios namuose, biblioteka perkelta ten. A. Smetona nuolat „Viltyje“ kvietė aukoti Mokslo draugijai knygų, rankraščių, ragino saugoti senuosius istorijos paminklus, informuoti draugiją apie jų niokotojus.

A. Smetona labai sielodavosi dėl to, kad Katalikų Bažnyčia ir toliau stengėsi polonizuoti lietuvius, ypač Vilniaus krašte, diktuoti ir gimstantiems lietuvių tautiniams judėjimams savo valią. Jis nuolat ragino lietuvius nepaklusti net hierarchų reikalavimams, jei jie kenkia lietuvybei, lietuvių tautos stiprinimui. „Susitaikėliškumas su tuo – mūsų pražūtis“, – sakė jis. Ir toliau: „Kovokime, be kovos nėra galimas net ir joks ramus kultūros darbas <...>. Priešininkai nesigaili mūsų, tai kodėl gi jų mums gailėtis? Tik kova įgyjamas teisių lygumas“, ir nurodė, kad priešingu atveju ypač Rytų Lietuvą ištiks toks pat likimas, kaip senovės prūsų.

1911 m. A. Smetona neteko labai puikaus pagalbininko – dėl lenkų ir sulenkėjusių šovinistų Vilniaus kunigų intrigų J. Tumas buvo iškeltas iš Vilniaus. Jis tų metų pirmame „Vilties“ numeryje rašė, kad turįs ir redakciją palikti „jėgos priverstas“, tačiau jis ir toliau kovosiąs, kol lietuviai ir Vilniaus krašte neapsių visateisiais šeimininkais, „laisvi nuo visokių svetimųjų apynasrių“. Pats A. Smetona apie tą įvykį tų metų „Vilties“ antrame numeryje rašė: „Nustojome stipriausio bendradarbio, geriausio organizatoriaus (J. Tumo – A. L.). Kiekvienas, kuriam lietuvių širdis plaka, giliai atjaučia šią neteisybę. „Vilties“ bendrovė yra kun. Juozo padaras, žūt ar būt ryžosi lenkai endekai išversti viltininkų šulą, kad visa jų siena sugriūtų. Nesidrovėjo Lietuvos lenkintojai prievarta atimti jam žodžio laisvę, kad daugiau nebegalėtų skelbti, kaip bažnyčios priedangoje daroma didžiausia skriauda lietuviams, kaip niekinama jų atgimimo idėja.“

Vilniaus sulenkėjusių kunigų intrigos prieš J. Tumą sukėlė pasipiktinimą tarp lietuvių. Daugelis jų siuntė jam net pinigines aukas, įsteigė Rytų Lietuvos lietuviams remti fondą, kuris „Viltyje“ pavadintas „Kun. J. Tumo fondu“.

„Viltis“ nesužlugo. Vietoj J. Tumo redakcijoje ėmė dirbti labai energingas kun. Fabijonas Kemėšis. „Viltis“ tapo tikru vilties simboliu ne tik Rytų, bet ir visos Lietuvos, ji žadino lietuvių ir kvietė kovoti už ją. 1913 m. pradžioje A. Smetonos, J. Basanavičiaus, D. Malinausko, J. Kairiūkščio rūpesčiu ir pastangomis buvo įkurta lietuvių švietimo „Ryto“ draugija.

A. Smetona nuo 1910 m. „Viltyje“ ir kituose leidiniuose skelbė, kad lietuvių mokslo, Dailės draugijoms reikalingi namai, kurie taptų ir visų lietuvių kultūros, meno, švietimo namais, lietuvių besirūpinančia įstaiga – tai buvo ankstesnės, nuo 1907 m. propagotos Tautos namų idėjos variantas. Bet greitai A. Smetona vėl sugrįžo prie pirminės idėjos, kad J. Basanavičius ir M. Yčas, vykstantys į Ameriką, rinktų aukas ir Tautos namams. Ir labai džiaugėsi, kai tų namų statybai buvo surinkta beveik 24 tūkst. dolerių. Bet maloniausia žinia, parvežta iš užjūrio, buvo ta, kad savarankiškos Lietuvos valstybės atkūrimui pritarė tūkstančiai ten gyvenančių lietuvių, pirmiausia inteligentų. Tauta be inteligentų, anot A. Smetonos, kaip kariuomenė be vadų. „Inteligentai – Tautos smegenys“, – mėgdavo jis sakyti. „Inteligentais matuojamas tautinės kultūros

laipsnis, bet jie tuomet tegali būti kultūros saikas, kada yra tikrai žiburys, spindis minioms savo šviesiu protu“, – teigė A. Smetona.

A. Smetonai tauta, tautiškas buvo savaiminės vertybės. Ir nors jis, kaip ir Vincas Kudirka, ignoravo klasinį, luominį antagonizmą, tačiau vis dėlto lietuvių valstiečius laikė tautos šaknimis ir kamienu. Jis visaip skatino, kad lietuviai perimtų valdyti ir nusigyvenusių dvarininkų žemes, tad neatsitiktinai ir skelbdavo „Lietuvos ūkininke“, „Viltyje“ ir kituose leidiniuose apie visas dvarų varžytines, ragino valstiečius diegti pažangias naujoves agronomijoje ir kitose žemės ūkio srityse, steigti valstiečiams remti bankus, aukštino kooperaciją kaip galimybę išsivaduoti lietuvių valstiečiui iš jį „slegiančio prekybos luomo“. A. Smetona tuomet rašė: „Kooperacija yra kelias sodiečiams aukštesnėn tvarkon. Neišėjusi draugijų gyvenimo mokyklos, visuomenė nemokės siekti nė politikos gyvenime. Lietuvių ateitis yra kooperacija.“

A. Smetona propagavo, kad lietuviai privalo rūpintis ne tik savo ūkiu – „tautiniu ūkiu“, ne tik „tautine kultūra“, bet ir „tautine politika“, kurios esmė – pirmenybė lietuvių tautos reikalams, Lietuvos valstybės atkūrimas.

Lietuvių sąjungininkais kovoje dėl laisvės A. Smetona pirmiausia laikė gudus ir ukrainiečius, nes drauge su tomis tautomis lietuviai daug amžių gynė save ir Vakarų Europą nuo totorių–mongolų ordų, nuo vokiečių, spyrėsi kryžiuočių galybei. A. Smetona daug rašė ir ukrainiečių spaudoje.

A. Smetona visą laiką bendravo su dvasininkais, ypač su kunigais F. Kemėšiu ir J. Dabužinskiu–Dabužiu ir kitais. Tačiau A. Smetona griežtai pasisakydavo prieš tuos dvasininkus, kurie mėgindavo tautos reikalus suplakti su religijos. Jis sakė, kad nors Katalikų Bažnyčia yra prisidėjusi ir prie lietuvių tautos atgimimo, tačiau jos interesų negalima tapatinti su lietuvių tautos interesais arba kelti Bažnyčios, katalikybės interesus aukščiau lietuvių tautos, Lietuvos interesų.

Žinoma, tai nepatikdavo daugeliui kunigų, kuriems priklausė ir „Vilties“ bendrovė. Tad jie 1913 m. rudenį nusprendė paskirti A. Smetonai padėjėju savo „komisarą“ – pagarsėjusį ateitininką Praną Dovydaitį. A. Smetona, prieštaraudamas tokiam paskyrimui ir reikalavimui katalikybės, Bažnyčios interesus kelti aukščiau Lietuvos ir tautos, paliko redakciją.

A. Smetona, pasitraukęs iš „Vilties“, drauge su senais bendraminčiais Juozu Kubiliumi ir Martynu Yču nuo 1914 m. pradėjo leisti dvisavaitinį iliustruotą kultūros žurnalą „Vairas“, skirtą lietuvių inteligentams, nes, kaip jis rašė, „*nuo mūsų inteligentų sielos bei dvasios atgimimo pareina visos tautos atgimimas. Intelligentija yra minių druska, daugiau idealizmo iš viršaus apačion!.. Mūsų inteligentams labiausiai trūksta tvirto būdo ir stangraus charakterio <...>. Per daug buvo pasitikima iš kitur atėjusiais skambiais šūkiiais <...>.*“

Prasidėjus karui, A. Smetona įsitraukė į Nukentėjusiems nuo karo šelpti draugijos veiklą, buvo išrinktas jos komiteto vicepirmininku (pirmininkas – M. Yčas). A. Smetona paskelbė apie draugiją tokį atsišaukimą: „*Atėjo sunkios vargo dienos <...>. Draugijos tikslas palengvinti Lietuvai karo naštą, užkirsti kelią vargui, gelbėti Lietuvos ūkininko rytojų. Draugijos darbas bus trejopas: ji duos pastogę, maisto, kuro ir drabužių tiems, kurie visko nebeteko; ji saugos nuo pražūtis pairusį Lietuvos žemės ūkį, šelpdama artojus sėklomis, padargais ir visu, ko reikia ūkiui; ji stengsis padėti išsklaidytai Lietuvos moksleivių jaunuomenei.*

*Platus yra darbas, kurio imasi mūsų draugija – Lietuvos draugija, – nes apima keturias gubernijas: Vilniaus, Kauno, Gardino ir Suvalkų <...>. Taigi einame! Ten, kur karo nutušinti laukai, kad šelptume varguolius. O ten, kur karo vėtra nesiekia, kad primintume žmogaus priedermę – paguosti artimą savo <...>.*“

Per pusmetį draugija išaugo į didžiulę organizaciją ir jos skyriai aprėpė visą Lietuvą (122 skyriai jungė apie 2000 narių). Draugija turėjo nuolatinius savo įgaliotinius, kurie važinėjo po visą kraštą – tai buvo stambiausia lietuvių organizacija, kuri greta šelpimo vis daugiau dėmesio ėmė skirti švietimo, auklėjimo, lietuvių tautos politiniams reikalams. Vokiečiams artėjant prie Vilniaus, dalis draugijos Centro komiteto narių drauge su jos pirmininku, Rusijos Dūmos atstovu Martynu Yču pasitraukė į Rusiją. Vietoj jo į Centro komitetą kooptuoti keturi nauji nariai: Mykolas Biržiška, Augustinas Janulaitis, Peliksas Bugailiškis ir Steponas Kairys. Komiteto pirmininku išrinktas Antanas Smetona, sekretoriumi – kun. Povilas Dogelis.

Nepaisant okupacinių suvaržymų, draugijos veikla neišblėso. Ji išlaikė moksleivių bendrabučius, vaikų prieglaudą, senelių ir karo pabėgėlių prieglaudą, labdaros valgyklas ir kt.

A. Smetona buvo ir tarp aktyviausių Lietuvių mokslo draugijos narių, priklausė jos Lietuvių kalbos vadovėlių rengimo ir leidimo komisijai. A. Smetona parašė aritmetikos ir algebros vadovėlius. Daugelį matematikos, fizikos terminų lietuviškai jis sukūrė pats. Didelis A. Smetonos nuopelnas, kad Vilniuje tuomet buvo įkurta ir lietuvių gimnazija, kurios direktoriumi buvo paskirtas M. Biržiška, o taip pat iš visų srovių veikėjų – Politinis biuras, kartais vadintas Vykdomuoju komitetu, kurį sudarė A. Smetona, S. Kairys (kiek vėliau vietoj jo – M. Biržiška), P. Klimas, dr. J. Šaulys, kun. J. Stankevičius. Svarbiausias to biuro uždavinys – ginti lietuvių tautos teises, garsinti Lietuvos nepriklausomybės siekius, palaikyti ryšius su politiniais lietuvių veikimo centrais užsienyje.

Viename pirmųjų Biuro atsišaukimų, išplatintų po Lietuvą, rašyta: „<...> uždekime dvasioje laisvos, nepriklausomos Lietuvos obalsį ir jo vardu vienybėje kietai kits kitą remkime. Tas obalsis turi nušviesti mūsų darbus Lietuvos reikalams. Ir neleiskime pasireikšti mūsų tarpe ištižimui ir baikštumui <...>. Pakaks mums ponų. Būkime ir jauskimės visur savo šalies teisėti šeimininkai, nes mes tokie turime būti. Ir reikia, kad visi pajustų tą mūsų susipratimą. Tegyvuoja susipratusi ir laisva Lietuva!“

1906 m. birželio mėnesį J. Basanavičius, A. Smetona, M. Biržiška, kun. P. Dogelis, A. Janulaitis, P. Klimas, S. Kairys, A. Stulginskis, kun. dr. J. Stankevičius, dr. J. Šaulys ir J. Vileišis įteikė vokiečių vyriausiajam Rytų karo vadui memorandumą, kuriame išreiškė ir Lietuvos nepriklausomybės siekimą: „Visas lietuvių gyvenamas kraštas, kuris administraciniu požiūriu yra išdraskytas, turi būti sujungtas į vieną politinę teritoriją; lietuviai Vilniaus ir Vilniaus gubernijos rytinės srities nė jokių būdu ir niekuomet neatsižadės; lietuviai savo ateitį kuria demokratiniiais pagrindais su Seimu Vilniuje; lietuviai, siekdami savo krašto nepriklausomybės, taip pat skelbia kovą tai srovei, kuri norėtų matyti Lietuvą ar jos dalį atgimstančios Lenkijos valdžioje.“

Siekdami pristabdyti lietuvių politinę veiklą, vokiečiai privertė A. Smetoną pasirašyti, jog jis ir Draugija nedalyvaus politinėje veikloje; ne kartą jo bute vokiečiai darė kratas, jį tardė. Buvo suimti, tardyti ir kiti lietuviai veikėjai – J. Basanavičius, E. Vileišienė, P. Gaidelionis ir kiti.

Garsinant lietuvių laisvės siekimą daug prisidėjo Šveicarijos lietuviai, ypač 1915 m. įkurtas Lietuvos informacijos biuras, leidęs du mėnesinius žurnalus: prancūzų kalba „Pro Lituania“ ir vokiečių – „Litauen“. 1916 m. kovo 1–5 d. Berne biuras organizavo lietuvių konferenciją, kuri priėmė rezoliuciją, kad Lietuvai būtų suteikta nepriklausomybė; panašią rezoliuciją priėmė ir balandžio 25–30 d. Hagoje vykusio lietuvių konferencija, kurioje buvo jau įvardytos ir visos tos skriaudos, kurias patyrė Lietuva Rusijos ir Vokietijos okupacijų metais; gegužės 31–birželio 4 d. Lozanoje vykusioje konferencijoje, kurioje dalyvavo ir JAV lietuviai (iš Lietuvos nuvykti negauta leidimo – A. L.), buvo pasmerktas žiaurus vokiečių okupacinis režimas Lietuvoje; birželio 27–29 d. vykusiame Pavergtųjų tautų sąjungos kongrese jau pasisekė gauti leidimą dalyvauti A. Smetonai, S. Kairiui, dr. J. Šauliui ir A. Žmuidzinavičiui. Konferencijoje, vykusioje nuo birželio 30 d. iki liepos 4 d., pirmininkavo A. Smetona, sekretoriavo J. Purickis. Konferencija paskelbė, kad svarbiausias lietuvių tikslas – atkurti nepriklausomą Lietuvos valstybę. Remdamiesi konferencijų nutarimais, 1916 m. liepos mėnesio pabaigoje A. Smetona, S. Kairys ir J. Šaulys įteikė vokiečių vyriausiajam Rytų karo vadui memorandumą, kuriame smerkė Lietuvoje okupantų žiaurumus, plėšikavimus, kultūrinės ir politinės veiklos suvaržymus.

A. Smetonai ir kitiems lietuviams teko padėti daug pastangų, kad įrodytų lenkų pretenzijų į Vilnių ir jo kraštą nepagrįstumą, ypač po to, kai 1916 m. lapkričio 5 d. buvo paskelbta Lenkijos nepriklausomybė – Lenkijos Valstybės taryba stengėsi prisijungti ir Lietuvą, teikė okupacinei vokiečių valdžiai įvairius memorandumus, prašymus, kad pripažintų Lenkiją ir Lietuvą kaip vieną valstybę.

Vokiečių okupacinė valdžia, norėdama palengvinti sau valdyti kraštą, be to, pelnyti pasitikėjimą, 1917 m. birželio pradžioje kreipėsi į J. Basanavičių, A. Smetoną ir vyskupą P. Karevičių prašydama pasiūlyti kandidatus į Lietuvių Tarybą – krašto atstovybę. Tačiau pastarieji įrodinėjo, kad tik tokia Taryba gali turėti žmonių pasitikėjimą, kuri pačių krašto žmonių būtų išrinkta. Konferencijai organizuoti sudarytas komitetas, tarp jo vadovų buvo A. Smetona; jo pastangomis 1917 m. rugsėjo 6 d. buvo išleistas pirmasis laikraščio „Lietuvos aidas“ numeris su mėnesiniu iliustruotu priedu „Liuosoji valanda“. Laikraščio redaktoriumi ir leidėju pasirašė A. Smetona, faktiškuoju redaktoriumi – P. Klimas.

Į Lietuvį konferenciją Vilniuje, įvykusią rugsėjo 18-22 d., buvo pakviesti 264 žinomiausi lietuviai, atvyko – 222. Daugumą rezoliucijų konferencija priėmė vienbalsiai. Tarp jų ir politinę, parengtą A. Smetonos, kurios turinys buvo toks: kad Lietuva galėtų laisvai plėtotis, ji turi būti laisva, nepriklausoma, demokratiniais principais besitvarkanti, jungianti visas etnografines lietuvių žemes; galutinius nepriklausomos Lietuvos pamatus nustatys Steigiamasis Lietuvos Seimas Vilniuje, demokratiniu būdu visų jos gyventojų išrinktas.

Tačiau dėl antrosios rezoliucijos dalies daug diskutuota, nes jos projekte buvo nurodyta, kad konferencija „pripažįsta galimu sueiti būsimai Lietuvos valstybei, nepakenkiant jos savitam plėtojimu, ir tam tikrus dar nustatytinus santykius su Vokietija“. Tokio įrašo buvo pareikalavusi vokiečių okupacinė valdžia. Ji pareiškė, kad priešingu atveju Lietuvos teritorija bus padalyta, nekreipiant dėmesio į „lietuvių tautines aspiracijas“. Tuo metu Vokietija dar buvo galinga ir pajėgi įvykdyti savo užmačias. Atsižvelgdami į realias sąlygas, pagaliau konferencijos dalyviai sutiko ir su minimos rezoliucijos antrąja dalimi, tikėdamiesi, kad Steigiamasis Seimas ją panaikins.

Svarbiausiam savo nutarimui vykdyti – atkurti nepriklausomą Lietuvos valstybę – konferencija slaptu balsavimu iš 20 asmenų išrinko Lietuvos Tarybą, o rugsėjo 24 d. Taryba išrinko prezidiumą ir jos pirmininku – A. Smetoną (gavo 19 iš 20 balsų).

A. Smetonos išrinkimas Lietuvos Tarybos pirmininku rodo jo autoritetą, sugebėjimą telkti žmones.

Rugsėjo 25 d. „Lietuvos aide“ A. Smetona išspausdino savo straipsnį apie Tarybos uždavinius:

*„<...> Gyvenimas nuosaikiai pribrandino Lietuvos reikalų atstovybę, ir visos Lietuvos atstovų balsu išrinkta Lietuvos Taryba <...>. Jos uždavinys yra atstatyti Lietuvos valstybę, paruošti mūsų valstybei pirmuosius pamatus <...>. Sunkių karo vargų ir rūpesčių keliais ir nepaprastų pasaulinių atsitikimų sukuryje mes gauname žengti pirmą žingsnį į naujosios, vėl laisvą <...> Lietuvą, atstatomą tautinės kultūros pagrindu, bet visiems svetimkalbiams mūsų Tėvynės piliečiams turės būti teikiamos irgi tokios teisės, kuriomis naudojasi visų kultūringų šalių gyventojai <...>“.*



Lietuvos Taryba rūpinosi, kaip prie nepriklausomos Lietuvos atkūrimo pritraukti tautines mažumas. Tačiau lenkai orientavosi tik į Lenkiją, o žydai – į Rusiją, ir nė viena iš šių mažumų nesutiko atsiųsti savo atstovų į Tarybą. Sunku buvo bendrauti su vokiečių okupacine valdžia, siekusia tik kuo daugiau iš Lietuvos išplėsti turtą, o Lietuvą ir ateityje įsivaizdavusia kaip beteisę Vokietijos provinciją. A. Smetonai buvo tekusios pagrindinės derybininko užduotys – pirmiausia su Reichstago atstovais. Pamažu dalis jų ėmė sutikti remti Lietuvos nepriklausomybės siekį.

1917 m. gruodžio 7 d. Vokietijai ir Rusijai Lietuvos Brastoje sudarius paliaubas, Vokietija dar labiau ėmė spausti Lietuvos Tarybą pasirašyti su ja „amžinųjų ryšių“ sutartį. Taryba, bijodama, kad gali iš viso nieko nelaimėti Vokietijai ir Rusijai susitarus, gruodžio 11 d. ryžosi sutikti su Vokietijos reikalavimu – pasirašyti Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo aktą, kuriame ir buvo numatyti „amžini, tvirti, sąjunginiai ryšiai su Vokietija, kurie turėtų pasireikšti karine, susisiekimo, muitų konvencijomis ir valiutų bendrumu“. Ir daugeliui lietuvių patriotų tuomet atrodė, kad geriau gauti nors dalinę nepriklausomybę, negu jokios.

Tačiau vokiečiai skelbti Lietuvos nepriklausomybės ir pagal tokį aktą neskubėjo – jiems rūpėjo tik kuo greičiau aneksuoti Lietuvą. Tad 1918 m. sausio 8 d. Taryba balsų dauguma nutarė pakeisti gruodžio 11 d. akto formulavimą. Dabar Lietuva jau būtų skelbiama nepriklausoma be jokių išlygų, o jos „santykius su kaimynais“ nustatytų Steigiamasis Seimas, visų Lietuvos gyventojų demokratiniu būdu išrinktas. A. Smetona kurį laiką dar laikėsi nuomonės, kad reikia siekti nepriklausomybės pagal gruodžio 11 d. aktą, nes manė, kad jei Vokietija nepripažino Lietuvos nepriklausomybės pagal gruodžio 11 d. aktą, tuo labiau jos nepripažins pagal naują. Bet prasidėję nauji Vokietijos pralaimėjimai Vakarų fronte suteikė naujų vilčių Tarybai, ir visi jos nariai vienbalsiai 1918 m. vasario 16 d. pasirašė Lietuvos Nepriklausomybės Atkūrimo Aktą be jokių išlygų, įsipareigojimų svetimoms valstybėms. Tame pačiame Tarybos posėdyje buvo išrinktas ir naujas jos Prezidiumas: A. Smetona – pirmininkas, J. Šaulys – pirmasis vicepirmininkas, kun. J. Staugaitis – antrasis vicepirmininkas ir J. Šernas – generalinis sekretorius. Lietuvos nepriklausomybės paskelbimas

buvo drąsus žygis, netikėtas okupacinei valdžiai, sukėlęs jai galvosūki: ką toliau daryti?

Vokietija buvo pažadėjusi pripažinti Lietuvai nepriklausomybę tik pagal 1917 m. gruodžio 11 d. aktą. Tada Lietuvos Taryba ėmė vokiečiams įrodinėti, kad Vasario 16 d. Aktas neprieštaruoja gruodžio 11 d. aktui. Tartis su vokiečiais kovo 20 d. į Berlyną išvažiavo A. Smetona, J. Šaulys, J. Staugaitis ir J. Vileišis. Tačiau, nepaisant visų lietuvių įrodinėjimų, Vokietija kovo 23 d. sutiko pripažinti Lietuvos nepriklausomybę tik 1917 m. gruodžio 11 d. akto pagrindu, t. y. garantavus Vokietijai „amžinus ryšius“. Teko sutikti, nes pripažinimas teikė vilčių, kad po karo Lietuvai gal ir tuo atveju pasiseks tapti nepriklausoma valstybe; viltasi, kad okupantai leis Lietuvos Tarybai būti šeimininke savo krašte ir pan.

Tačiau po „pripažinimo“ okupacinė valdžia dar labiau ėmė varžyti šalies žmonių teises, dar labiau plėšikauti, ėmė skelbti, kad Lietuvą būtina prijungti prie Saksonijos ar Prūsijos. Tuomet A. Smetona ir Tarybos „dauguma“ ėmė svarstyti, kaip užkirsti tokiems vokiečių tikslams kelią, ir nusprendė, kad, atsižvelgus į realias tarptautines aplinkybes, tikslinga paskelbti Lietuvą karalyste pasikviečiant karaliumi iš Vokietijos hercogą Urachą, kataliką, gan gerai visuomet atsiliepusį apie lietuvių tautą ir Lietuvą. A. Smetona Taryboje įrodinėjo, kad tuomet, kai karalius būsias nebereikalingas, tai jo paslaugų ir būsias galima atsisakyti. Prieš Lietuvos skelbimą monarchija griežtai pasisakė kairieji Tarybos nariai: St. Kairys, J. Vileišis, M. Biržiška, S. Narutavičius, tvirtindami, kad valstybės valdymo forma – tai tik Steigiamojo Seimo prerogatyva. Ir jie išėjo iš posėdžio. Iš 16 Tarybos narių, pasilikusių posėdyje, už hercogo Uracho išrinkimą Lietuvos karaliumi balsavo trylika (J. Vailokaitis ir A. Stulginskis susilaikė, o P. Klimas balsavo prieš). Tarybos „dauguma“, išrinkdama karaliumi Urachą, siekė apsaugoti Lietuvą nuo jos prijungimo prie Prūsijos – tai sumaišė jos planus aneksuoti Lietuvą.

Vokietijai pralaimint karą, 1918 m. spalio pradžioje sudaryta nauja jos kalicinė vyriausybė buvo priversta paskelbti, kad pripažįsta tautoms apsisprendimo teisę ir leidžia joms laisvai kurti valstybes ir sudaryti savas vyriausybes. Remdamasi ta deklaracija, Lietuvos Valstybės Taryba lapkričio 2 d. vienbalsiai

nutarė atsisakyti kviesti Urachą karaliumi, patvirtino Laikinąją Lietuvos konstituciją, pagal kurią aukščiausią valdžią sudaro Prezidentas ir du viceprezidentai. Pirmuoju Prezidentu išrinktas Valstybės Tarybos pirmininkas A. Smetona, o viceprezidentais – dr. J. Šaulys ir kun. J. Staugaitis. Valstybinius dokumentus turėjo pasirašyti visi trys arba mažiausiai bent du jos nariai.

Prezidiumas pavedė prof. A. Voldemarui sudaryti Laikinąją vyriausybę – Ministrų kabinetą, kuris Prezidiumo patvirtintas lapkričio 11 d.

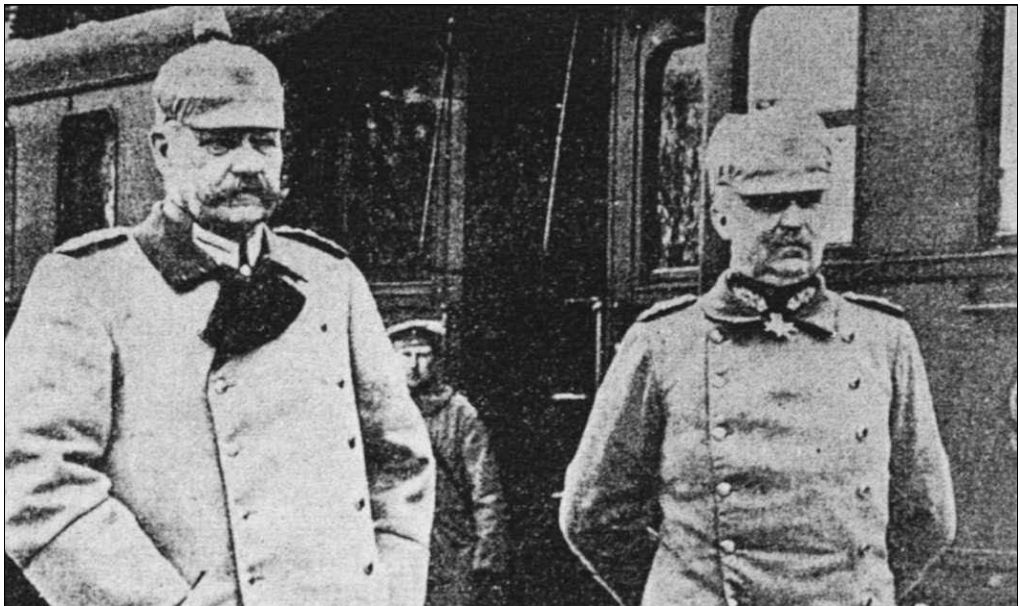
Laikinosios vyriausybės, kaip ir Lietuvos Valstybės Tarybos, darbo sąlygos buvo labai sunkios: trūko ne tik prityrusių specialistų, bet jai ir visaip trukdė okupacinė valdžia. Iš Sovietų Rusijos ėjo viena po kitos vis grėsmingesnės žinios, kad suiminėjami, uždaromi į kalėjimus ten buvę lietuviai veikėjai, Nukentėjusiems nuo karo šelpti draugijos nariai.

Nors Taikos derybose Lietuvos Brastoje Baltijos kraštai buvo išskirti iš Rusijos, tačiau nieko nebuvo pasakyta dėl jų tolesnio likimo – bolševikai puoselėjo viltį tyliai vėl šiuos kraštus įjungti į Rusiją. Tad vis didesnis pavojus atsikuriančiai Lietuvai ėmė grėsti iš bolševikinės Rusijos. Ir vokiečių kariuomenei pradėjus trauktis iš Lietuvos, įkandin jos į kraštą ėmė veržtis Raudonosios armijos ordos, nors pagal paliaubų sutartį vokiečių kariuomenė ir buvo įpareigota apginti nuo Raudonosios armijos, bet vokiečiai to menkai tepaisė, nes jų armijoje buvo suirutė. Lietuvos Valstybės Tarybos nariai dr. J. Šaulys, dr. J. Purickis skubiai nuvyko į Berlyną prašyti Vokietijos ginti Lietuvą ir suteikti 100 mln. markių paskolą. Ieškoti paramos netrukus išvyko ir kiti Laikinosios vyriausybės nariai – M. Yčas, A. Voldemaras, o netrukus ir A. Smetona ir P. Klimas. Valstybės Tarybos pirmininko pareigas eiti buvo paliktas Stasys Šilingas. Vyriausybės vadovu paskirtas ką tik iš Rusijos sugrįžęs Mykolas Sleževičius.

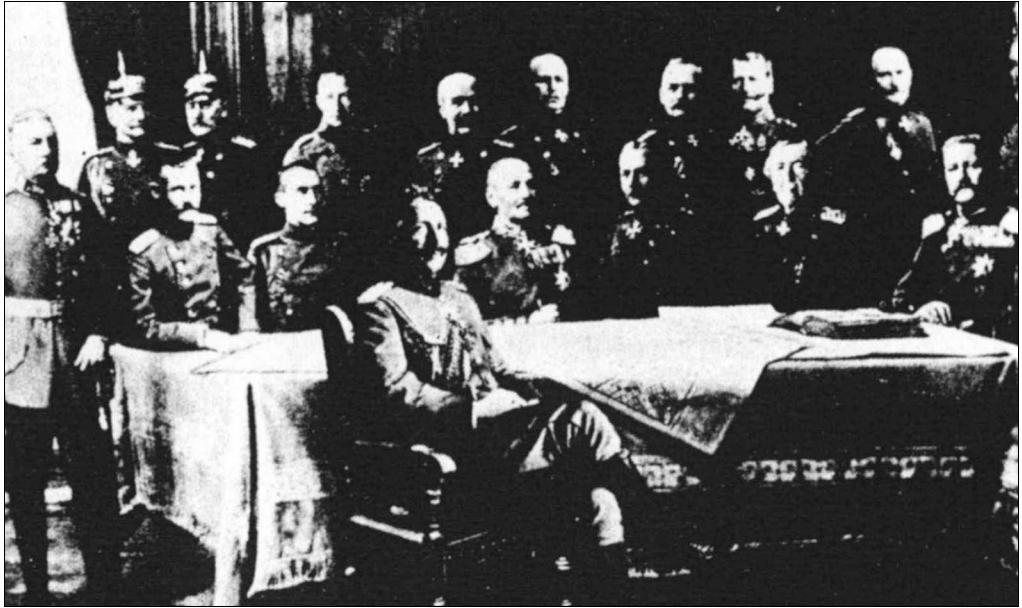
Tarybos ir Vyriausybės narių išvykimas į užsienius, kai Raudonoji armija jau buvo Vilniaus prieigose, daugeliui atrodė kaip dezertyravimas, kaip Lietuvos palikimas likimo valiai. Sunku pasakyti, pavyzdžiui, ar A. Smetona būtų daugiau nuveikęs Lietuvos labui, likęs Vilniuje, ar lankydamasis užsienio valstybių vyriausybėse.



*Vokiečiai okupantai Lietuvoje: gen. Paulis fon Hindenburgas (von Hindenburg), vokiečių kaizeris Vilhelmas II ir gen. Erichas Liūdendorfas (Lüdendorf) studijuoja Lietuvos okupacijos žemėlapi (1915 m.)*



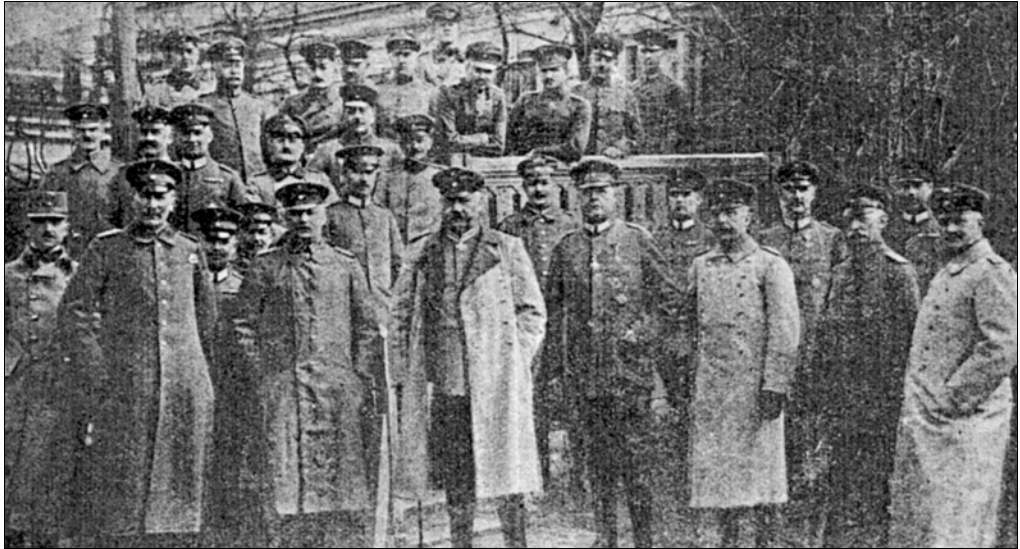
*Vokiečių generolai P. fon Hindenburgas ir E. Liūdendorfas visoje savo didybėje (1915 m.)*



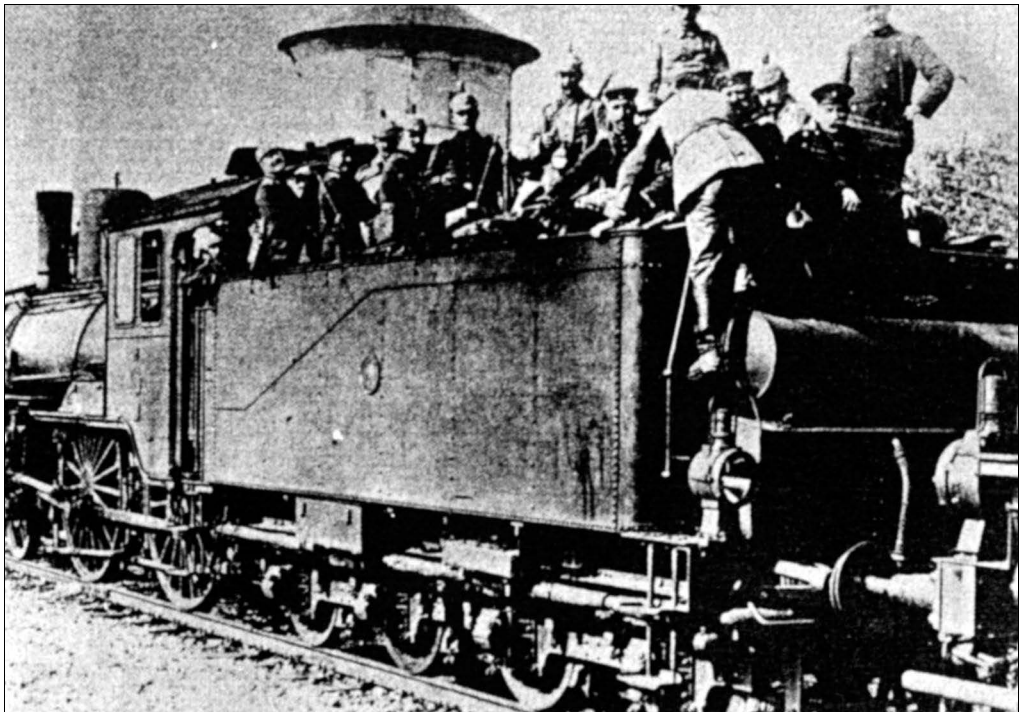
*Vokiečių generalinio štabo karininkai su kaizeriu Vilhelmu II (1915 m.)*



*Gen. P. fon Hindenburgas vizituoja Rytų fronto dalinius motorizuotomis rogėmis (1916 m. žiema)*



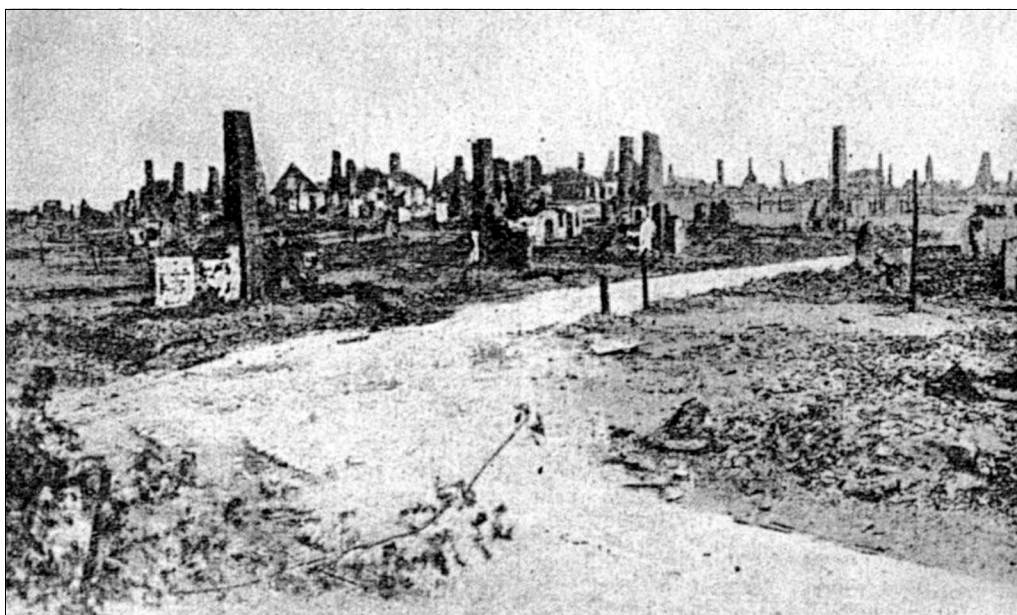
*Gen. P. fon Hindenburgas su kariuomenės štabu Lietuvoje (1915 m.)*



*Vokiečių kariuomenė plūdo į Lietuvą net anglių vagonuose (1915 m.)*



*Vokiečiai įveda tvarką Šiauliuose (1915 m.)*



*Šiauliai užėmus vokiečiams (1915 m.)*





*Vokiečių ulonai su rusų belaisviais Žemaitijoje (1915 m. vasarą)*



*Vokiečiai melžia lietuvių valstiečių karvutę (1916 m.)*



# Paliepimas

sulyg sutvarkymo privatinėse mokyklose ir privatiųjų mokytojų duodamų pamokų.

Remdamasis įsakymu Oberbefehlshaber Ost nuo 29. II. 1916 (Befehls- und Verordnungsblatt Ob. Ost Nr. 12 skaitlinė 87) apie teises po Oberbefehlshaber'io Ost esamųjų valdžios vietų ir pritarant Etappen-Inspektion'ui 8, Lietuvos valdomajai sričiai išleidžiu sekamąjį paliepimą:

## § 1.

Norint vesti jau esamas mokyklas arba atverti naujų mokyklų (vistik, ar jos vaduojasi pradedamųjų ar vidurinių ar aukštesniųjų mokyklų mokslo planu), taipgi norint pavieniams žmonėms duoti pamokų, reikia turėti Chef der Verwaltung'os leidimas. Šitas leidimas bus duodamas tiktai išimtinuose ir butinuose sykiuose.

## § 2.

Prašant, leisti mokyti privatiniai arba įsteigti privatinų mokyklų, reikia įteikti prašymas priklausomajam Kreishauptmann'ui. Jau esamos privatinės mokyklos ir dar pamokų duodantieji privatiniai mokytojai privalo savo prašymus paduoti ligi gruodžio 15. d. 1916.

## § 3.

Leidimas apima tiktai prašyme nurodytuosius sykius; leidimą gali kiekvienu laiku atšaukti; jis tebus duodamas tiktai tiems mokytojams, kurie valdžios daromuose kvotimuose bus prirodę, kad jie tam pakankamai išlavinti. Mokesnis už kvotimus išneša dvidešimts markių, užsimokėti reikia išaukšto.

## § 4.

Jeigu kokia leista privatinė mokoma įstaiga veikia ilgiau negu vienus metus, tada prieš pradėsiant naujuosius mokslo metus reikia išanksto paduoti naujas prašymas.

## § 5.

Mokslo planai duoti privatinėms pamokoms, arba tvarkyti mokymui privatinėse mokyklose, lygiai ir mokytojų bei moksleivių knygos bei vadoveliai privalo pritarimo Chef'os der Verwaltung.

## § 6.

Privatinės mokyklas bei privatinius mokytojus prižiūri valdžios mokykloms prižiūrėti paskirtieji valdininkai.

## § 7.

Padedamų pamokų tegali duoti tiktai Verwaltungschef'o įstatytieji mokytojai; pamokų mokytojas tegali duoti tiktai nesugebantiems moksleiviams tos mokyklos, kurioje jis pats mokina. Leidimą duoti privatinėms pamokoms išduoda Chef der Verwaltung.

## § 8.

Šitas įsakymas apima irgi privatinės fortepiono ir kitas muzikos pamokas.

## § 9.

Kas šito įsakymo nepildys, bus baudžiamas pinigų bausme lig trijų tukstančių markių arba laisvės atėmimu ligi šešių mėnesių. Laisvės atėmimu gali nubausti ir šalia pinigų bausmės.

Kowno, lapkričio 13. d. 1916.

**Der Chef der Deutschen Verwaltung Litauen**

Franz Josef Fürst von Iseburg.

Oberstleutnant à la suite der Armee.

*Okupacinės vokiečių valdžios įsakymas (1916 m.)*



*Didysis Vilniaus komitetas vokiečių okupacijos laikais.*

*Šio komiteto iniciatyva Vilniuje 1917 m. sušaukta lietuvių konferencija, kurioje išrinkta Lietuvos Taryba. Iš kairės sėdi: kan. J. Kukta, E. Vileišienė, dr. A. Vileišis, dr. J. Basanavičius, A. Smetona, adv. J. Kymantas, D. Malinauskas, kun. J. Stankevičius; stovi: A. Stulginskis, Jankauskas, kun. J. Bakšys, kun. V. Jezukevičius, J. Šernas, dail. A. Žmuidzinaičius, M. Biržiška, kan. J. Dogelis, J. Siemaška ir K. Barauskas*



*Lietuvių draugijos nuo karo nukentėjusiems šelpiti Centrinis komitetas.*

*Pirmoje eilėje iš kairės: E. Vileišienė, kun. P. Dogelis, M. Yčas, A. Žmuidzinaičius, kun. J. Kukta, J. Basanavičius, J. Kymantas, antroje eilėje: J. Šernas, J. Balčikonis, S. Šilingas, kun. K. Olšauskas, A. Smetona, A. Vileišis. 1915 m., fotografas A. Jurašaitis*



*Lietuvių mokslo draugijos komitetas (1911–1912) Vilniuje.*

*Iš kairės į dešinę sėdi: J. Kairiūkštis, A. Smetona, A. R. Niemi, dr. J. Basanavičius, A. Vileišis ir J. Vileišis. Stovi: J. Balčikonis, Z. Žemaitis, M. Biržiška ir J. Šlapelis.*

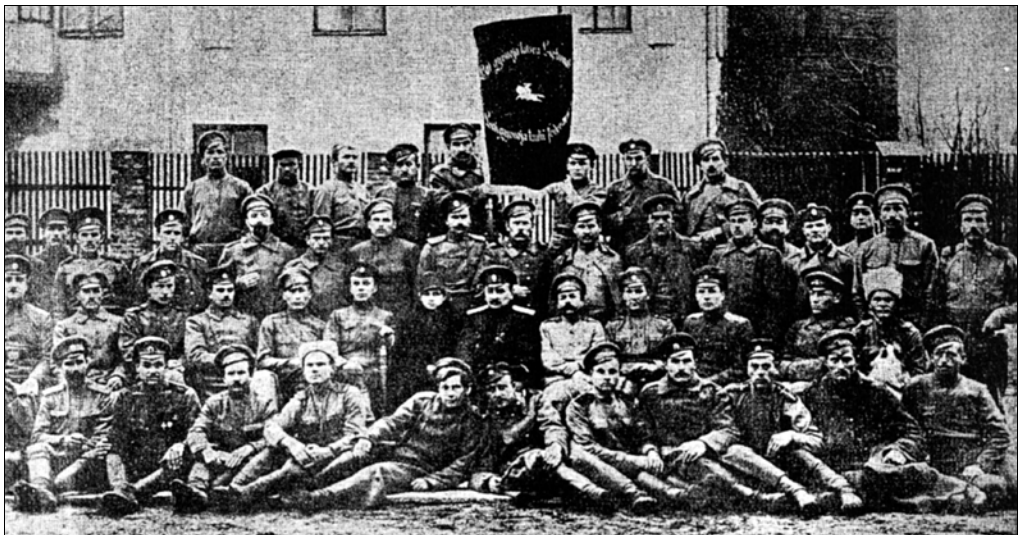


*Lietuvos atstovai Berlyne 1918 m. rudenį, išreikalavę iš Reichstago teisę sudaryti nepriklausomos Lietuvos Ministrų kabinetą. Sėdi (iš kairės į dešinę): kun. J. Staugaitis, A. Smetona, kun. K. Olšauskas; stovi (iš kairės į dešinę): J. Šernas, J. Šaulys, J. Purickis, V. Gaigalaitis, M. Yčas ir A. Voldemaras*



*Lietuvių konferencija Stokholme 1917 m.*

*Sėdi (iš kairės): dr. J. Šliūpas, F. Bortkevičienė, kun. J. Tumas-Vaižgantas;  
stovi: J. Savickis, M. Yčas, I. Jurkūnas-Šeinius, dr. J. Alekna, neatpažintasis, S. Šilingas*



*Rusijos XII armijos lietuvių karių atstovų suvažiavimas 1917 m. lapkričio 3–4 d. Valke,  
kuriame buvo nutarta steigti lietuvių pulkus*



*Lietuvos Valstybės Tarybos pirmininkas A. Smetona ir jos narys M. Yčas su Amerikos lietuvių atstovais Mastausku, Pakštu ir Dabužiu Lozanoje 1918 m.*



*Lietuvių mokslo draugijos visuotinis suvažiavimas Vilniuje 1918 m.*



*Lietuvių inteligentų vokiečių okupacijos metais leistų kai kurių periodinių leidinių pirmųjų puslapių faksimilės*

Taip A. Smetona drauge su M. Yču 1918 m. gruodžio 30 d. pasirašė su Vokietija sutartį dėl jos 100 mln. markių paskolos Lietuvai. Po to A. Smetona išvyko į Daniją, Švediją tartis dėl Lietuvos nepriklausomybės pripažinimo; Stokholme jis pasirašė sutartį su čia buvusiu Latvijos Ministru pirmininku K. Ulmaniu dėl leidimo Lietuvai naudotis Liepojos uostu. Tuo būdu buvo pralaužta Lietuvos blokada – per Liepojos uostą Lietuva galėjo atsigabenti ginklų kariauti su Sovietų Rusija, lenkais, bermontininkais, taip pat ir ūkiui reikalingų prekių. 1919 m. kovo pabaigoje A. Smetona, baigęs užsienio misiją, sugrįžo į Kauną. Jį čia iškilmingai pasitiko Valstybės Tarybos ir Laikinosios vyriausybės nariai – jie buvo nutarę išrinkti A. Smetoną Lietuvos Respublikos Prezidentu. Reikėjo tik jo paties sutikimo. Jam sutikus, balandžio 4 d. Tarybos posėdyje A. Smetona ir buvo išrinktas pirmuoju Lietuvos Respublikos Prezidentu. Jis pavedė M. Sleževičiui sudaryti naują, ketvirtąjį Ministrų kabinetą.

Tuo metu Lietuvai buvo ypač sunkus metas: teko kovoti su trimis priešais – bolševikais, lenkais ir bermontininkais. 1919 m. lapkritį A. Smetona kreipėsi paramos į Amerikos lietuvius:

*„Nors ilgą, kelerių metų karas neleido mums tiesiog susisiekti su jumis, broliai Amerikos lietuviai, tačiau juto Lietuva visą tą vargingą laiką iš tolo jai tiesiamą jūsų dosnią pagalbą ranką <...>. Aukodami turtą, darbą ir pagaliau gyvybes nuklosime kelią į šviesią ateitį būsimoms Nepriklausomos Lietuvos kartoms <...>. Tautiečiai, visa Lietuva žiūri į jus ir laukia iš jūsų šioje sunkiųjų sunkiausioje valandoje ateinant pagalbą. Tikiuosi, kad susilauks, ir todėl jau iš anksto jums dėkoju, siųsdamas iš Lietuvos kuo širdingiausių pasveikinimus ir daug daug labų dienų.“*

Atsiliepiant į šį atsišaukimą, JAV buvo sudarytas Lietuvos Laisvės paskolos komitetas, kurio nariais buvo kun. F. Kemėšis, M. J. Vinikas, J. O. Sirvydas, B. Mastauskas, kun. A. Milukas ir V. K. Račkauskas.

Prezidentui A. Smetonai tarp svarbiausiųjų reikalų buvo ir Steigiamojo Seimo sušaukimas, kuris pagal 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės Aktą turėjo nuspręsti Lietuvos santvarkos formą ir pagrindus, patvirtinti Konstituciją. Iki jo sušaukimo visa juridškai buvo „laikina“. 1919 m. lapkričio 20 d. A. Smetona pasirašė Steigiamojo Seimo rinkimų įstatymą, o kiek vėliau nustatė ir jo rinkimų datą – 1920 m. balandžio 14–15 d. Pirmasis Steigiamojo Sei-



mo posėdis įvyko 1920 m. gegužės 15 d. Seimą atidarė Prezidentas Antanas Smetona, kuris tarp kitko pasakė:

*„<...> Ši diena yra svarbi ne vien mūsų kraštui, bet ir svetimoms valstybėms <...>. Mūsų priešininkai ligi šiol stengėsi aiškinti pasaulio galybėms, kad lietuvių Tauta nenorinti tapti Nepriklausoma valstybe, kad Nepriklausomybės siekimai esą vien būrelio žmonių pastanga, einančių prieš Tautos valią. Steigiamojo Seimo rinkimų stangrumas, uolus visuomenės dalyvavimas juose vaizdų vaizdžiausiai parodo, kad Nepriklausomybė visam kraštui taip didžiai rūpėjo, kaip retoj šaly terūpi. Dabar svetimos šalys mato, kad Lietuva, įveikusi didžiausias kliūtis, įstengė sudaryti Tautos valios reiškėją, įstengė sušaukti demokratingiausiu būdu Steigiamąjį Seimą. Dabar atsistojus Lietuvos priešakyje autoritetingai Tautos įgaliotai valdžiai, niekas nebegalės jai prikišt nei šalies viduj, nei užsieniuose to, kas buvo prikišama Laikinajai valdžiai, kurios uždavinys baigtas. Valstybės Taryba, valstybės Prezidentas, Ministerijų Kabinetas, Valstybės kontrolė, vyriausias kariuomenės vadas, atvedę Lietuvą ligi Steigiamojo Seimo, šiandien visi pasitraukia ir atiduoda tam aukštajam susirinkimui visą krašto valdymą. Laikinoji valdžia palieka sudarytą valdymo aparatą su visais išsišakojusiais organais <...>, palieka išrašytą įžangos lakštą naujai Lietuvos istorijai. Steigiamajam Seimui tenka skleisti toliau jos lapus ir toliau rašyti, tenka sutvirtinti padėtuosius valstybės pamatus ir toliau juos išvesti <...>“.*

Iš tikrųjų, Lietuvos Valstybės Tarybai, vadovaujamai A. Smetonos, teko dėti Lietuvos nepriklausomybės pamatus ypač sunkiomis sąlygomis, teko ir laviruoti, kad nepražudžius gležnų nepriklausomos valstybės daigų ir drauge savęs.

A. Smetona Prezidento pareigas perdavė naujai išrinktam Steigiamojo Seimo Pirmininkui A. Stulginskiui. Ta proga kun. J. Tumas-Vaižgantas „Tautos“ laikraštyje, straipsnyje „Atsisveikinant su pirmuoju valstybės Prezidentu“, taip rašė apie A. Smetoną: „Lėtas jo būdas slepia karštai plakančią širdį. Lietuva – jo šventenybė, kurios neleis paliesti niekam <...>. Antanas Smetona Nepriklausomos Lietuvos idėją vilko ant savo pečių pačiais blogiausiais laikais, kada viešpatavo nepermaldaujami vokiečiai. Tais laikais sunku buvo bet kam įtikti ir atsakyti, kodėl ir ko nepadaryta. Tokiomis sąlygomis niekas nebūtų įtikęs. Mums svarbu, kad Ant. Smetonai pasisiekė privesti Lietuvą prie St. Seimo, nepražudžius Lietuvos. Tegu tiek pat padaro antras Lietuvos Prezidentas, būsime laimingi.“



A. Smetona ir jo atstovaujama Tautos pažangos partija į Steigiamąjį Seimą nepateko. Anot J. Tumo-Vaižganto, rinkimų metu turėjo įtakos priešininkų propaganda, kad Tautos pažangos partija, A. Smetona norėję paversti Lietuvą monarchija, atiduoti ją valdyti vokiečiams, nors ir skelbėsi didžiausiais patrio-tais; tikintieji, ypač kunigai, buvo nepatenkinti, kad A. Smetona ir jo remiama partija aukščiau Katalikų Bažnyčios, religijos kėlė tautą, nepriklausomybę; pyko dvarininkai, kad jis siūlė apriboti jų valdomų žemių plotus, išdalyti jas beže- miams. Antra vertus, tautos prikėlimo ir valstybės atkūrimo periode – iki Va- sario 16 d. Akto – didžiausias vaidmuo teko asmenybėms, po to, ypač po Stei- giamojo Seimo rinkimų ir jo veiklos metais – jau politinėms partijoms. O gau- siausios ir veikliausios buvo krikščionių demokratų ir socialdemokratų partijos: jos daugiausia lėmė Lietuvos gyvenimą vadinamųjų seimų laikais.

Palikęs politinę areną, A. Smetona nuo 1921 m. balandžio 20 d. Kaune ėmė redaguoti tris kartus per savaitę leidžiamą Tautos pažangos partijos laikraš- tį „Lietuvos balsas“, talkinant J. Tumui-Vaižgantui, prof. A. Voldemarui, S. Ši- lingui, L. Noreikai, M. Yčui ir kitiems. A. Smetona laikraštyje labai griežtai kritikuodavo naująją vyriausybę ir Steigiamąjį Seimą dėl nesirūpinimo tautiš- kumo ugdymu, nepakankamo nepriklausomybės stiprinimo, tautinės valstybės kūrimo, įsigalinčio savanaudiškumo, dėl to leidinys valdžios buvo uždraustas. Naują laikraštį – dienraštį „Krašto balsas“ A. Smetona pradėjo leisti 1922 m. spalį, bet 1923 m. birželį dėl valdžios paskirtos didžiulės baudos už jos kritiką žlugo. Po keleto mėnesių A. Smetona pradėjo leisti savaitraštį „Vairas“, kuris irgi buvo vyriausybės sustabdytas; jo vietoje imta leisti „Tautos vairą“, o ir jį uždraudus – savaitraštį „Lietuvis“.

Įsteigus Kauno universitetą, A. Smetona buvo pakviestas eiti Humanitari- nių mokslų fakulteto docento pareigas Meno teorijos ir istorijos katedroje, vė- liau perkeltas į Filosofijos katedrą – čia dėstė etiką, antikos filosofiją ir jos isto- riją, taip pat buvo užsimojęs iš graikų kalbos išversti visus Platono veikalus, bet teišvertė tik jų dalį. A. Smetona aktyviai reiškėsi ir Lietuvių kalbos draugijos veikloje – buvo tos draugijos Rašybos komisijos narys.

1922 m. universitete įsikūrusi korporacija NeoLithuania (jos tikslas: „Lie- tuvių tautos didybė, jos garbė bei gerovė ir valinga, kilni bei tauri asmenybė“) pirmuoju savo garbės nariu išsirinko A. Smetoną.

A. Smetona nemažai rašė dėl Klaipėdos ir jos krašto reikalų, skelbė, kad Klaipėda, jūra Lietuvai reikalingos kaip oras. Nuo 1924 m. jis vis daugiau vėl ėmė dalyvauti ir partinėje, pirmiausia Tautos pažangos partijos veikloje. (Partija buvo įsteigta vokiečių okupacijos metais – 1916 m. Pagrindiniai jos steigėjai buvo A. Smetona, Juozas Kubilius, Liudas Noreika, kun. Juozas Tumas-Vaižgantas.) Nepriklausomos Lietuvos kūrimosi metais Tautos pažangos partija neplėtė savo veiklos, nesteigė naujų skyrių. Pagrindinė pažangiečių ideologinė kryptis – tautiškumas. Tad neatsitiktinai A. Smetona ir jo bendražygiai visą laiką kritikavo, kaip sakyta, seimus dėl menko jų rūpinimosi lietuvių tautos reikalais. A. Smetona buvo ir stiprios, pastovios vykdomosios valdžios šalininkas. Anot jo, įstatymų leidimas ir vyriausybės darbų priežiūra turi priklausyti Seimui, o vykdomoji valdžia – visos tautos renkamam Prezidentui, kuris turėtų teisę pasirinkti sau Ministrą Pirmininką ir pavesti jam sudaryti ministrų kabinetą. Tik taip sudaryta vyriausybė, per daug nepriklausanti nuo parlamento partijų, galėtų būti veikli, stipri ir patvari.

Tačiau ir Steigiamasis, ir vėlesni seimai ignoravo šiuos A. Smetonos siūlymus. Ypač tiems A. Smetonos siūlymams priešinosi kairiosios partijos – socialdemokratai ir valstiečiai socialistai liaudininkai. Kairiųjų partijų tada propaguojamos „demokratijos be ribų“ idėjos turėjo kur kas daugiau sekėjų negu tokios kaip Tautos pažangos, propagavusios „stiprią valdžią“, tautos susitelkimą ir vienybę kuriant tikrai lietuvišką, tautinę valstybę. Buvo aišku, kad be reorganizacijos partija vargiai taps populiari. 1924 m. rugpjūčio 17–19 d. įvykusiame partijos suvažiavime Šiauliuose buvo nuspręsta, susijungus su Ūkininkų sąjunga, įkurti Lietuvių tautininkų sąjungą (LTS). Suvažiavimas priėmė LTS įstatus ir programą, kuriuose ir buvo nurodyta, kad tikrai Lietuvos nepriklausomybei įgyti reikia kelti ir ugdyti tautiškumą, dorą ir pilietišką susipratimą, kovoti už teisingumą ir įstatymų laikymąsi. Tautininkų sąjunga turi suvienyti visą tautą, visus jos sluoksnius ir kt.

Sąjunga savo programoje nurodė, kad svarbiausias jos tikslas – „tautiška kultūra, ugdoma Laisvoje, Nepriklausomoje, demokratiniiais ir teisės pagrindais tvarkomoje Lietuvoje su Klaipėda, Vilniumi ir Gardinu“, su visomis lietuvių etninėmis žemėmis; „įstatymais turi būti apsaugota, jog Bažnyčia partijų nebūtų verčiama ir naudojama politikų tikslams“. Pastarasis punktas ypač nepatiko daugeliui kunigų.

Pirmuoju LTS pirmininku buvo išrinktas rašytojas profesorius V. Mickevičius-Krėvė. Partija ėmė kurti savo skyrius visoje Lietuvoje. Į trečiąją Seimą (1926 m.) buvo išrinkti trys Lietuvos tautininkų sąjungos atstovai: A. Smetona, A. Voldeparas ir Vl. Mironas. Prezidentu išrinktas „kairysis“ – K. Grinius (1926 06 08); kairieji (valstiečiai liaudininkai, socialdemokratai ir kt.) sudarė koalicinę vyriausybę.

Smetona Seimo posėdžiuose kalbėdavo nedaug. Įdomu, kad tautininkai, ypač A. Smetona Seime gynė ryšių su SSRS plėtojimą, pasisakė už 1926 m. rugsėjo Lietuvos ir SSRS nepuolimo ir neutraliteto sutarties pasirašymą, nors ją ir buvo parengę kairieji. Bet sutarčiai A. Smetona pritarė, nes ji jam atrodė naudinga Lietuvai. Tad, kaip rašyta, klysta tie, kurie bando A. Smetoną vienpusiškai vertinti ir dėl 1926 m. gruodžio 17 d. perversmo, dėl to, kad jis priėmė „Tautos vado“ pareigas. Jam ir daug kam tada atrodė tai būsiant tik naudingiau tautai ir Lietuvai. Žinoma, turėjo įtakos ir tarptautinės sąlygos – visose aplinkinėse valstybėse valdžia vis labiau buvo koncentruojama vienos rankose; A. Smetoną, kaip ir daugelį kitų Lietuvos patriotų, piktino ta netvarka krašte, nesibaigiančios partinės rietenos, nevaržomos probolševikinių jėgų demonstracijos, pagaliau labai jau lėtas lietuvių tautinės politikos įgyvendinimas – daug kur tebebuvo vartojama lenkų, rusų, žydų kalbos; pramonėje, prekyboje tebeviešpatavo svetimtaučiai. Pavyzdžiui, 1926 m. lapkričio 30 d. Seimo posėdyje Ūkininkų sąjungos atstovas Dionizas Trimakas kalbėjo: „<...> Lietuvoj gi lietuvių teisės mindomos, gi žydams, lenkams ir bolševikams lobti renkami iš ūkininkų mokesčiai <...>. Įsileidžiamas komunistinis kirminas graužti sveiką Tautos kūną, o tikri Tėvynės gynėjai neranda darbo, turi badauti ir skursti. Barbariškai niekinama Tautos šventovė – Karo muziejus, kur guli žuvusių už mūsų žemelės Laisvę, Nepriklausomybę kaulai <...>. Tėvynės sūnūs, kurie kelia balsą prieš Lietuvos lenkinimą ir bolševizaciją, nagaikomis kapojami, arklių kanopomis mindomi, tuo tarpu komunistams duodama visiška laisvė. Ar ilgai lietuviai kentės ir duosis iš širdies išplėšti visų brangiausią jo kalbą, laisvę, tikėjimą, sunaikinti turtą komunistiniam gaivalui? Ne, tai ilgai netversime <...>“.

Tokios kalbos buvo įspėjimas apie artėjančias lemtingas permainas, nes, kaip rašyta, krašte iš tikro daug ką piktino nevaržomi probolševikinių jėgų organizuojami streikai, antivalstybiniai mitingai, valstybės, tautiškumo niekinimas kairiųjų

spauodoje; negana to, žmonės buvo kviečiami sudaryti bendrą frontą prieš vadinamuosius „reakcionierius – klerikalus ir fašistus“. Pavyzdžiui, 1926 m. „Tiesos“ Nr. 51 straipsnyje „Kas kasa duobę dabartinei Vyriausybei“ rašoma, kad būtina „panaikinti visus klerikalų lizdus, tuojau pavartoti griežtas priemones prieš fašistus, nuodugniai išvalyti kariuomenę (štabus bei karininkiją) ir visas valstybines įstaigas nuo klerikaliniai-fašistinio elemento, suteikti plačias laisves darbininkams ir kareiviams“. Tokie ir panašūs straipsniai prie tautininkų artino ir krikščionis demokratų, ir net socialdemokratų.

Esant tokiai situacijai, M. Sleževičiaus vyriausybės, Prezidento K. Griniaus autoritetas sparčiai mažėjo dėl jų nuolaidžiavimo probolševikinėms jėgoms, taip pat lenkams, rusams (vien 1926 m. vasarą buvo įkurtos 75 naujos lenkų mokyklos), žydams; viešai tuomet kalbėta ir apie kariuomenės sumažinimą, Šaulių sąjungos paleidimą – vietoje jos buvo net pradėtos apginkluoti profsąjungos ir pan. Kitaip sakant, siekdama savo demokratinės santvarkos idealo, kairiųjų vyriausybė atitrūko nuo realaus gyvenimo ir tai nemažai lietuvių tautos daliai sukėlė abejonių: o kas bus rytoj su Lietuva ir jos nepriklausomybe?

Visą tų laikų kairiųjų vyriausybę galima taip apibūdinti: daugelis jos narių buvo dideli Lietuvos patriotai, nuoširdūs žmonės, bet ir idealistai, atitrūkę nuo realaus gyvenimo ir valstybės vairą per silpnai laikė savo rankose. Kita vertus, daugelis išrinktų į Seimą liko tik savo partijos nariai, jos interesų, o ne visos valstybės, tautos interesų gynėjai. Lėmė ir tai, kad valdžia neturėjo daugumos Seime ir galėjo laikytis tik tautinių mažumų „balsu“, o dėl to ir turėjo joms nuolaidžiauti, lyg Lietuva būtų ne lietuvių tautos, o žydų, lenkų valstybė.

Taigi 1926 m. pabaigoje prie valstybės vairo padedant kariškiams sugrįžus pirmajam Prezidentui Antanui Smetonai, visas kraštas, bent didžioji jo dalis atsikvėpė lengviau, pajuto pasitikėjimą ir šalies vadovybę. Ir tą beveik 14 metų trukusį jo antrąjį prezidentavimą okupacijų metais daugelis lietuvių prisimindavo kaip gražiausią tautai. Su didžiausia pagarba prisimindavo ir jį patį kaip nepaprastai garbingą asmenybę, didelį patriotą, gyvenusį ir dirbusį tik savo tautai, nepriklausomai Lietuvai. Iš tikrųjų jo prezidentavimo metais lietuviai pasijuto esą lietuviai, savo valstybės šeimininkai; sparčiai augo ekonomika, kultūra, mokslas, švietimas ir užplūdę okupantai Lietuvą rado beveik niekuo neatsiliekančią nuo kitų Europos valstybių. Ir, atrodo, niekam dar nepasisekė įrodyti, kad tie laimė-

jimai būtų buvę didesni, jeigu Lietuva būtų likusi seiminė; niekas neįrodė ir neįrodys, kad Lietuva būtų išvengusi SSRS okupacijos, jeigu ją būtų valdė kiti. Kas buvo, tas buvo – tokia istorijos tiesa. Visa kita – tušti plepalai. Tai puikiai suvokia daugelis lietuvių, kuriems A. Smetona buvo ir yra tarp žymiausiųjų tautos didžiavyrių, tarp tų žmonių, kurie tikėjo savo tauta, jos visavertiškumu ir amžinumu. O jo, kaip „Tautos vado“, kultą sukūrė kiti, pataikūnai, karjeristai. Žinoma, buvo kalta ir politinė sistema, sudariusi sąlygas tokiems reikštis; kalta buvo ir pati Tautininkų sąjunga, visur akcentavusi autoritetų reikšmę. Pavyzdžiui, 1932 m. Tautininkų sąjungos Centro komiteto biuletenyje skaitome: „Jeigu yra autoritetas, jeigu yra vadas, tai jis ir turi vesti, o ne jį kiti iš užpakalio stumti <...>. Jis valdo, jis atsako <...>. Jo mintys yra tautininkų mintys. Jo keliai yra tautininkų keliai <...>. Autoriteto gerbimas ir drausmingumas – pasitikėjimas jo sprendimais – buvo, yra ir turėtų būti vienas iš Tautininkų ideologijos pagrindų. Kas nepanorės to pagrindo pripažinti, tam reikės iš Tautininkų sąjungos trauktis ir tautininko vardo atsisakyti.“

Tuo „autoritetu“ pirmiausia tautininkai tada ir stengėsi visur kur reikia ir nereikia rodyti A. Smetoną, kur reikia ir nereikia jį tik „Tautos vadu“ tituluodami. Kita vertus, A. Smetona, kaip ir daugelis kitų žmonių, turėjo silpnybių – nuolat rodoma perdėta pagarba, atrodo, ir jam ėmė patikti, ėmė manyti, kad ji ir būtina jam kaip Prezidentui, kaip „tikram vadui“ (o tik „vadai“ tais metais tevadovavo Lenkijoje, Italijoje, bolševikinėje Rusijoje, Vokietijoje, Latvijoje, Estijoje ir kt.), kaip žmogui, kuris turi įkūnyti „tautos vienybės“ idėjas, sukurti tikrai tautinę, ypač aukštos dvasinės kultūros ir materialinės gerovės Lietuvos valstybę, kaip žmogui, kuriam teko perimti J. Basanavičiaus, V. Kudirkos ir kitų garbingųjų lietuvių tautos atgimimo ir jos valstybės atkūrimo idėjų įgyvendinimo estafetę. A. Smetonos darbai ir veikla stiprinant lietuvių tautiškumą, kuriant tautinę valstybę – tai ir savotiška programa dabarčiai. Gaila, kad nors ir baigiasi trečias dešimtmetis, kai gyvename lyg laisvoje Lietuvoje, bet per tą laiką tauta tik nusilpo, emigravus vos ne trečdaliui pačių darbščiausių, kūrybingiausių jos narių, įsigali globalizmas ir egoizmas, o kartu abejingumas visam tam, kas garantuoja tautos ir jos savarankiško valstybingumo ilgaamžiškumą.

Tik globalistų ir galingųjų batlaižių intrigomis pašalintas iš Prezidento posto R. Paksas buvo paskelbęs apie būtinumą parengti tautiškumo stiprinimo – naci-

onalinio pasididžiavimo ugdymo programą. Tačiau ir ji buvo paskelbta vos ne kaip rusų ar kitų pastanga susidoroti su „demokratija“. Buvę okupantai irgi negalėdavo pakęsti tų, kurių mintys ir darbai neatitikdavo jų taktikos ir strategijos, kad tauta prarastų savo tautinę savimoneę.

*„Lietuvos Nepriklausomybė tebėra jaunas medis, kurį reikia rūpestingai prižiūrėti, kad šalnos nepakenktų jo žiedams, kad vėtros neišlaužytų jo šakų ir nenudrasdytų lapų. Tai dar tik Laisvės pavasaris, o jis nepastovus. Tautinei sąmonei dar reikia labai gaivinančios šilumos, dėl to mums visiems reikia daugiau meilės savo Tėvynei <...>. Kaip senovėje mūsų vaidilutės kurstė ir saugojo šventąją ugnį, kad ji neužgestų, taip mes turime dabar saugoti savo krašto Laisvę, nuolat žadindami tautos sąmonę, kad ji neužmigtų. Sunku įskelti ugnį, kai ji išblėsta, sunku pažadinti tautą, kai apsnūsta...“* – rašė Prezidentas A. Smetona.

Prezidento A. Smetonos lietuvių tautos, tautinės valstybės kūrybą nutraukė tada, tarpukary, didžiųjų valstybių imperialistinės užmačios, jų žygiai prieš nepriklausomas valstybes. Ir Prezidentas 1940 m. birželio vidury, po SSRS ultimatumo ir prasidėjus Lietuvos okupacijai, pasitraukė į Vakarų. Beje, kaip matyti ir iš A. Smetonos užrašų, dėl tokio savo pasitraukimo jis vėliau abejojo, krintosi; kita vertus, ar likęs jis nebūtų priverstas okupantų pasirašyti Lietuvos laisvei pražūtingų aktų? Prezidentas A. Smetona visą laiką juodžiausia savo gyvenime diena laikė 1940 m. birželio 16 d., kai peržengė Lietuvos–Vokietijos sieną ties Eitkūnais. Nuo tada prasidėjo jo daugiau kaip pusmetį trukusi odisėja – Vokietija, Šveicarija, Portugalija, Brazilija, kol pagaliau 1941 m. kovo 10 d. kartu su šeima atplaukė į Niujorką, o po kurio laiko persikėlė į Klivlendą, pas sūnų Julijų.

Oficialioji Amerika iš pradžių sutiko A. Smetoną lyg ir su derama pagarba, kaip valstybės Prezidentą. Tačiau nieko jam nežadėdama, neįsipareigodama. Tai matyti iš jo vizitų Valstybės departamente, privačios audiencijos pas JAV prezidentą Ruzveltą, kuris, pasitkęs jį, pasakė, kad pažįstas jį iš nuotraukų laikraščiuose. Bet kalbėdamas apie Lietuvą, Ruzveltas, gudriai šypsodamasis, tik ramino A. Smetoną, kad jis per daug nesisielotų dėl jos, nes visos pavergtosios tautos... anksčiau ar vėliau vėl „atgaunančios laisvę“. Girdi, atgausianti ją kada nors ir lietuvių tauta. Ir pataręs A. Smetonai nedelsiant vykti pas savo tautiečius. „Amerikos lietuviai padėjo Lietuvai per aną, Didįjį karą, padės jai ir dabar...“, – ramino JAV prezidentas A. Smetoną.

Tačiau JAV lietuviai, susiskaldę į partijas ir klanus, ne taip jau draugiškai ir geranoriškai sutiko Prezidentą. Dešinieji ir kairieji jį kaltino už tai, kad išbėgo iš okupuojamos Lietuvos, o ir dabar, girdi, vien tuo savo atvykimu į JAV ardą jų, lietuvių, vienybę. Bet daugeliui išėivijos lietuvių A. Smetona buvo ir yra vienas žymiausiųjų tautos didžiavyrių, kaip žmogus, kurio vadovaujama Lietuva buvo tapusi nepriklausoma, tikrai tautine valstybe.

Visą amžių Prezidentas daug rašė spaudai. Rašė ir atsidūręs JAV. Rengė ir stambų veikalą „Lithuania Propria“. Tačiau darbą nutraukė staigi žūtis 1944 m. sausio 9 d. ankstyvą rytą kilus gaisrui mediniame name, kuriame jis gyveno su žmona Sofija. Pajutęs gaisrą, drauge su kitais gyventojais Prezidentas buvo išbėgęs į kiemą, bet po to grįžo paimti dar rankraščių, knygų ir palto, nebegalėjo grįžti. Apie tą gaisrą poetas Juozas Tysliava, buvęs to įvykio liudininkas, pirmame tų metų „Margučio“ numeryje rašė: „<...> Pamatėme juodų, kaip derva, dėmių kamuolius, besiveržiančius pro ... skyles, kurias prieš keliolika minučių dar buvo galima vadinti langais <...>. Tame name <...> ilsėjosi, dirbo ir paskutines savo gyvenimo valandas baigė „Vilties“, „Vairo“ ir kitų laikraščių redaktorius, Vasario 16-osios dienos Akto autorius, pirmasis ir paskutinis Nepriklausomos Lietuvos Prezidentas Antanas Smetona <...>“. Ir toliau poetas apie Prezidento laidotuves: „Tai tas pats taisyklingų bruožų veidas, kurio paveikslas tiek kartų yra puošęs ne tik lietuvių, bet ir viso pasaulio laikraščių puslapius. Tai tas pats veidas, kuris dar tik šįryt šypsojosi <...>. Senos valstybės vyras, išgyvenęs tiek daug audrų ir pavojų, pagaliau ilsis toli nuo savo gimtojo krašto, kuriame šiandieną žmogus neturi teisės nė šauktis į dangų keršto dėl nekaltai pralieto brolių kraujo. Didysis vadas jau nešauks, jau neragins savo tautiečių į kovą dėl Lietuvos laisvės. Jis, palikęs visus – draugus ir priešus, – miega ramiu amžių miegu. Mes atsiseikiname su žmogumi, kurio visas gyvenimas buvo ilga, sunki kova. Jis užmigo, nebaigęs tos kovos, bet mes, gyvieji, ją tęsime iki galo. Mes sieksime tų pačių idealų, dėl kurių jis gyveno, dirbo ir dirbdamas mirė.“ Prezidentas Antanas Smetona buvo palaidotas sausio 13 d. dalyvaujant 22 lietuvių kunigams, Klivlendo vyskupui ir mišioms lietuvių, suvažiavusių iš visų kraštų.

Apie pirmąjį Lietuvos Respublikos Prezidentą Antaną Smetoną galima pasakyti, kas buvo kadaise pasakyta apie Vytautą Didįjį: kol bent vienas lietuvis gyvas bus, tol jo vardas nežus.

# TAUTOS RŪPESČIAI



*Antanas Smetona*  
DIDŽIOSIOS MINTYS

*Algimantas Liekis*  
BETEISĖ SAVO ŽEMĖJE

*Antanas Smetona*  
DVIKUBO JUNGO NAŠTA

*Antanas Smetona*  
LIETUVIŲ ŽEMĖ IR JOS DYDIS

*Antanas Smetona*  
VIEŠOJO GYVENIMO VAGOS

*Antanas Smetona*  
VALSTIEČIŲ ŪKIO RŪPESČIAI

### 3. DIDŽIOSIOS MINTYS

*Antanas Smetona*

Tėvynės meilė

Žmogui įgimta mylėti savo tautą ir savo kraštą. Jei tokios meilės nebūtų, tai nebūtų ir noro dirbti saviesiems.

Lietuvos nepriklausomybė tebėra jaunas medis, kuris reikia rūpestingai auklėti, kad šalnų nenugautų jo žiedų, kad vėtrų neišlaužtų jo šakų ir nenudraskytų lapų. Tai dar laisvės pavasaris, o jis nepastovus. Tautinė sąmonė yra šilumos gaivinama, dėl to mums visiems reikia daugiau meilės savo Tėvynei.

Kas nesirūpina savąja tauta ir ją pamiršta arba jos atsižada, tas yra nevertas žmogus.

Atsiminkite, kad vienybėje galybė, taigi būkite drausmingi ir pilni meilės savo motinoms ir savo Motinai Lietuvai.

Kas nekenčia kitų tėvynės, tas negali mylėti ir savo Tėvynės.

Mūsų gyvenamasis metas yra tautų sąmonės atgijimo metas. Visur skelbiama mintis mylėti savo tėvynę, jai dirbti ir tarnauti, kaip Dievo įsakyta. Tačiau, deja, netrūksta pasaulyje ir priešingo dėsnio pranašų, akiai įsimylėjusių savo giminę ir savo kraštą, kurie moko nepakęsti kitų, gyvenančių už jų horizonto. Kas kitų meilės sukuriama, tai norėtų jie sunaikinti savo neapykanta.

Tautiškumas

Tautiškumas nėra kokia abstrakcija, o realių tautos reikalų sąvoka.

Kas nesirūpina savąja tauta ir ją pamiršta arba jos atsižada, tas yra nevertas žmogus.

Juk kas yra tikrai tautiška, tai yra ir tikrai žmoniška, visuotiniška. Juk kiekvienas dalykas, dailiai kurios tautos pareikštas, taigi tikrai tautiškas, nebetilpsta savo krašto ribose, pritampa ir kitoms tautoms, pasidaro žmoniškas.

Per tautiškumą į žmoniškumą. Be tautiškumo žmoniškumas būtų ore pakibęs, būtų abstrakcija.

Visos betgi tautos stengias tautiškai auklėtis, ir tautiškumas gal niekuomet nėra buvęs taip opus, kaip dabar. Seniau valstybė rūpindavos tik savo piliečiais, o dabar ji siekia už savo ribų, domisi tautiečiais svetur, vadinasi, šiokiu ar tokiu būdu ji braunas dargi svetimon valstybėn.

Žmoniškumo reikia ieškoti nacionalizme, o ne išgalvotame internacionalizme.

Nepasiduokime zoologiškiems nacionalizmams. Mūsų tautiškumas visuomet buvo idealus. Kur nevalia kalbėti savo gimtąja kalba, išpažinti savo tikėjimo, ten nėra žmoniškumo.

#### Tautos laisvė ir idealas

Tauta yra laisva, kai yra susitelkusi nepriklausomon valstybėn. Vadinasi, visų svarbiausia tautai yra tapti nepriklausoma valstybe, jei dar jos neturi, ir išlaikyti jau turimoji. Toks yra keliais žodžiais tautos idealas.

Laisvę išauklėja drausmė, dėl to mūsų Tautai reikia būti drausmingai. Kas stengiasi save valdyti, tas tik gali atsispirti nelaisvei.

Juk tik toji Tauta verta yra laisvės, kuri ne veltui gyvena pasaulyje, kuri įstengia išauklėti iš savo sąmonės dvasinių žiedų. Kol ji nepamiršta to tikslo, tol ji tarpsta ir gyvuoja ir įneša dalį tautų lobynan.

Kaip senovėje mūsų vaidilutės kurstė ir saugojo šventąją ugnį, kad ji neužgestų, taip mes turime dabar saugoti savo krašto laisvę, nuolat žadindami Tautos sąmonę, kad ji neužmigtų. Sunku išskelti ugnį, kai ji išblėsta, sunku pažadinti Tautą, kai ji apsnūsta.

Nepriklausomybė nėra toks daiktas, kuris, kartą įgytas, amžinai palieka Tautai be niekur nieko. Taip nėra. Reikia nuolat taisyti ir geriau tvarkytis viduje, kad galėtume sėkmingiau saugotis ir gintis nuo bet kokių užsienio nedraugiškų žygių.

Ne visą laisvę, o tik jos pradžių tesame laimėję. Jeigu ji įgyjama, tai ir prarandama. Žiūrėkime, kad nebūtų prarasta, stiprinkime ją išmėgintu vienybės keliu.

Kryžius yra vilties ženklas. Jis primena, kad laisvėn einama vargų keliu.

Už mokyklos ir už giminių horizonto spindi skaisti žvaigždė, tautos laisvė. Galutinis tikslas ji mums visiems turi būti, visi į ją turime būti įsižiūrėję.

Senovės Lietuva statė savo idealu stiprią, galingą valstybę, ir Tauta buvo tik tie, kurie valdė. O šiandien kitaip, šiandien lietuvių idealas savaiminė kultūra.

Tautos idealas yra juk laisva, sveika Tauta, nuolatos stiprėjanti, nuolat būdinti akivaizdoje visokių pavojų.

Tautos sąmonė ir vadai

Lietuvių sąmonė turi būti vieninga, nes ji mus sutelkia krūvon. Kas Tėvynei gražu ir prakilnu, tai visus mus turi traukti.

Tauta be sąmonės – ne Tauta, ir tauta be vadų – ne Tauta.

Visokiomis srovėmis reikėsi lietuvių gyvybė, kol jos galiausiai sutapo vienon tėkmėn ir sudarė vieningą laisvą Lietuvą.

Bet visa, ką iš svetur įsiimame, turi derintis su mūsų gilia lietuviška siela; visa, kas sektina, turime diegti mūsų krašte. Tą mintį atjausti ir suprasti reiškia stiprinti tautos sąmonę, o drauge permąstyti ir valstybės uždavinį.

Visiems turi rūpėti lietuviška pasaulėžiūra, esame vienos tautos vaikai.

Laimė lėmė, kad taip neatsitiko. Kęstučio žemių saugotos ribos susitraukė, bet išliko, Birutės kurstyta ugnis užblėso, bet neužgeso. Po kelių šimtų metų apmirimo pūstelėjo gyvenimo sūkuriai, amžinoji ugnis vėl sužerplėjo skaisčiąja liepsna ir pasireiškė lietuvių sąmonės atbudimu. Atgijo Lietuva ir tapo laisva, nors ne visa. Atsiminė savo garsingą praeitį, atsiminė savo didžiuosius vadus, ir štai siunčiame dauosin karžygiui Kęstučiui savo skausmingą skundą, liūdėdami, kad neturime nei jo mylimųjų Trakų, nei jo tėvo įkurtos sostinės Vilniaus.

Nebūtume šiandien nepriklausomi, jeigu aušrininkai, varpininkai ir kiti, paskum jų pėdomis ėjusieji, nebūtų pažadinę mūsų apmirusios tautos.

Gimtoji kalba, savasis raštas, savoji praeitis – štai ano meto tautos gaivintojų uždaviniai. Tada nepigu buvo juos išspręsti: tai ir rusų valdžios draudžiami vaisiai, kuriuos niekam nevalia buvo skinti.

Basanavičius kaip Mozė vedė mus iš tyrumų pažadėton žemėn, laisvojon Lietuvon. Drauge su kitais jaunikaičiais vyrais tarė jis anuomet: pajudinkime, vyrai, žemę, ir lietuvių žemė pajudėjo, lietuvių sąmonė budo iš tautiško miego.

Lietuvių tauta yra seniau davusi vadų rusams ir lenkams, yra dėl to jų sau netekusi. Bet ir dabar ji turi pajėgų vadovautis, tik reiktų, kad jos pasireikštų.

Vieninga tautos sąmonė vieningam prakilniam darbui.

Pareigos Tautai bei Tėvynei

Tėvynei privalu nuolat aukoti.

Mūsų motinų motina yra mūsų tėvynė Lietuva. Ar ne jai skolingi esame visi, ypatingai jūs, jaunieji, kad galite gėrėtis jos laisve, galite mokytis, galite kurti savo gražesnę ateitį.

Dirbame ateičiai, dirbame Tautai, o ji savo amžių skaito tūkstančiais metų.

Vienoje valstybės pastogėje visi iš laisvo noro, o ne iš prievartos, būdami vieningi, kursime stiprią pajėgą.

Atgijusi Lietuva, būdama labai jauna, turi augti ir tvirtėti. O kas ją ugdys ir tvirtins? Tai mes, jos sūnūs ir dukterys, ištikimai eidami savo pareigas, nuoširdžiai dirbdami tą darbą, kurį kas mokame ir esame pastatyti dirbti. Pradėta kurti laisva Lietuva, padėti jos pamatai, bet juos reikia toliau tvirtinti, reikia kur pastebėtas kokias spragas nuolat kamšyti.

Kaip Bažnyčia aukštai vertina šventuosius, dėl tikėjimo atidavusius savo gyvybę, ir juos laiko Dangui nusipelnusiais kankiniais, taip ir Tauta privalo laikyti karžygiais savo sūnus, mirtimi atpirkusius jos laisvę.

Tautos vienybė

Tautos vienybė – nepriklausomos Lietuvos pagrindas. Ji reikalauja mokėjimo klausyti ir susiklausyti. Tik toji tauta stipri, kuri išmano tokios drausmės būtinybę.

Visos pažiūros turi nusilenkti Tautos vienybei, siekiančiai išlaikyti ir apsaugoti Tautos laisvę. Tautiška pažiūra yra ta, kuri veda gerovėn Tautą. Štai pagrindinis jos laisvės dėsnis.

Vieningai organizuota Tauta yra didelė galybė. Mes privalome šią tiesą suprasti, savo širdyje ir savo sąmonėje ją laikyti.

Jei norime vieningos tautos, tai reikia surasti ir vieningą jai programą. Šituo keliu rikiuojasi mūsų kaimynai ir mums tenka rikiuotis. Būvio imtynėse išliks gyvos tos tautos, kurios atjaučia ir supranta vienybės dėsnį ir jo laikosi.

Būdami vieningi, drausmingi, darbštūs ir pilni pasiryžimo, būsime stiprūs, neįveikiami, gerbs mus užsieniai, gerbs svetimšaliai, nedrįs niekinti mūsų ir priešai. Kaip sutariame iš vieno giedoti Tautos himną, kad taip sutartume kiekvieną darbą dirbti.

Mums reikia būti stipresniems, o stiprumas eina iš mūsų vienybės. Šitai suprantą ir mūsų priešas, dėl to ir kėsina jį ardyti.

Tikėkime, kad pasakymas Lietuvos galybė yra Tautos vienybėje nėra tuščias, kad tas pasakymas, virtęs darbu, yra neįveikiama mūsų Tautos galia.

Nelaukdami abejingos talkos iš kitur, turime rasti kuriamųjų pajėgų 'savyje': jos glūdi vienybėje. Ne skaidymasis, o būrimasis draugėn! Vyriausybė ir ūkininkai turi iš vieno laikytis, būti susipratę. Tai galybė, niekieno neįveikiama, ir ji duos gausingų vaisių.

#### Tautos stiprybė

Tauta yra stipri, kai gerai, dorai auklėjama; vyresnieji veda, o jaunesnieji klauso ir mokosi, kad patys būtų paskui vyresni ir taptų vadais.

Nėra pasaulyje pavyzdžio, kad dora Tauta būtų kada žuvusi. Kuri žuvo, ta buvo paliegusi, pairusi, nustojusi kuriamosios pajėgos. Ir senovės Lietuva dingo, kai lietuvių atsakingas luomas, bajorai, prarado piliečių dorybes.

Tauta susipratusi, taigi tvirta jaučiasi, kada ji esti vieninga nuo apačios ligi viršaus, kada ji moka įveikti visus gyvenimo prieštaravimus, kada, bendraudama gerais santykiais su prašaliečiais, jų akivaizdoje junta savo gerą skirtingą visumą. Taip esant nebėra vietos sakytis visuomenei ir vyriausybei – mes ir jūs, o lieka abejiems, visuomenei ir vyriausybei, tik mes.

#### Tautos ir asmens laisvė

Asmens laisvė turi būti suderinta su tautos laisve. Kas suvaldo save, tas atsispiria nelaisvei.

Laisvė yra teisė ir pareiga – individualinė, asmeninė ir visuomeninė. Kas geidžia teisės, tas privalo prisiimti ir pareigą. Asmens laisvė turi nusilenkti tautos laisvei.

Laisvė tai kaip buhalterija su savo pajamomis ir išlaidomis, kaip ir balansas su savo aktyvais ir pasyvais. Balanse numatyta nuostolio ir pelno, taip ir mūsų gyvenimas balansuojamas. Tas nuostolis sau, o pelnas tautai.

Tautų įvairume yra kultūros džiaugsmas. Rasizmas norėtų jį pašalinti, norėtų visa praryti ir vieton kultūros duoti *drill*.

Tauta ir internacionalai

Tautos sudaro žmonių ir jų bendravimas tarptautiškas; jis tarytum aukštesnis už Tautos sąvoką, tačiau ir žmoniškumo idealas randasi ir auga Tautoje, o ne už jos. Kiekviena Tauta gali atstovauti žmonijai, kiekviena Tauta gali mokytis ir mokosi iš kitos tautos. Vadinas, tautos turi daugiau bendrumo, nekaip skirtumo, dėl to gali reikšti kiekviena ir žmonijos idealą.

Patys didieji žmonijos asmenys yra patys didieji tautininkai; Tautoje, o ne už Tautos jie gimsta, Tautoje pasireiškia savo kūriniais, ir jie visoms tautoms darosi artimi, kaip ir savi.

Kiekviena idėja pasireiškia Tautoje, o ne už jos, dora ar nedora idėja bręsta Tautoje, o ne už jos.

Proporcionaliai imant, mažosios tautos savo kūryba drąsiai gali prilygti didžiosioms tai mene, tai moksle, tai technikoje. Įvairumas, o ne vienodumas yra kultūros pažanga. Negalime ir nereikia norėti, kad japono ar kiniečio menas būtų kuriamas europiečio aspektu, ir atžagariai. Tautų įvairumas yra kultūros džiaugsmas. Rasizmas norėtų jį praryti.

Bendroji kilmė, vadinasi, tas pats kraujas, dar tebeapčiumpama bendroji praeitis, štai kas, politikai sako, turįs būti pagrindas Tautai, siekiančiai bendros ateities.

Vilniaus krašte irgi tik trečdalis gyventojų lietuviškai bekalba, tačiau mes laikome lietuviais visus, kurie jaučiasi su mumis bendros kilmės, jaučiasi turėję su mumis bendrą praeitį ir nori dabar su mumis vieną bendrą gyvenimą gyventi.

Internationalai, dabarties supratimu, yra svetimas daiktas Tautos kūnui, išgalvotas dalykas, kuris niekuomet negalėjo tapti joje realybe. Internationalas neigia Tautą, siekia sudaryti kažką, tarptautišką, tai yra nebūtą daiktą.

### Tauta ir jos organizmas

Tauta yra ypatingas žmonių organizmas, kurs kinta, auga, bręsta, tvirtėja arba merdėja ir tampa etnografijos medžiaga kitoms tautoms, jei neįstengia apsisaugoti pavojų. Tauta yra praeitis, dabartis ir ateitis, gyvena ne šimtus, o tūkstantčius metų, ir jos siekimai nevienodi.

Sveika dvasia gali sudaryti sveiką kūną ir nesveiką gali pataisyti, o sveikas kūnas, be dvasios, gali būti ligų paveiktas ir pražūti. Taip yra ir su Tauta.

Tautos Nepriklausomybė – visų nuopelnas.

Kieno tai padaryta, kad turime Nepriklausomą Lietuvą ir galime savitai, kaip kiti kraštai, rikiuotis kaip mums patinka? Tai ne vieno žmogaus, ne kelių žmonių darbas ir nuopelnas, tai yra visos mūsų Tautos gerųjų pajėgų rezultatas.

Už mūsų protėvių nuodėmes ji (Lietuva) buvo prarasta, mūsų atgyjančios Tautos dorųjų vaikų darbais ir žygiais vėl yra ji atstatyta.

### Tėvynės pažinimo sąlygos

Norint pažinti Tėvynę, reikia ją pirma pajusti, susigyventi su ja ir pamilti. Tačiau be auklėtojų, be lavinimosi tąja linkme tatai nebūtų pasiekiami. Čia ir protas turi eiti talkon: reikia ne tik jausti, bet ir suprasti, kas yra Tėvynė, kas yra Tauta.

### Vyresnieji ir jaunesnieji

Nesąmonė yra ieškoti priešingumo tarp vyresniųjų ir jaunųjų, kaip neretai atsitinka. Kas gi išvadavo Lietuvą ir jai laisvę grąžino? Katrie? Jaunieji ar senieji? Abeji vadavo, abeji dirbo iš vieno. Jauniesiems kelias nereiškia vyresniesiems iš kelio. Jaunieji, gavę mokslo iš mokyklos ir iš knygos, turi dar patyrimo įgyti, vyresniųjų vedami, ir tik palaiptiui kopti aukštyn.

Jaunoji Lietuva nebūtų buvusi galima be senosios Lietuvos. Senieji lietuviai prieš Didįjį karą ir dar anksčiau skynė laisvės takus, paskum senieji kartu su jaunaisiais tvirtai pagrindė laisvąją Lietuvą. Dažnai rodosi jaunimui, kad jis kuria naują gyvenimą, maža bendro teturintį su praeitim. Klaidinga nuomonė: Tautos kūryba eina vieninga gija iš kartos karton, pereidama iš senųjų į jaunuosius.



### Tauta ir bažnyčia

Didysis karas mums parodė, kad, Tėvynę ginant, bažnyčia laimina Tėvynės gynėjų ginklą prieš užpuolikus, jei šie būtų net katalikai. Ar iš to eina išvada, kad Tėvynė aukščiau už Dievą, arba atbulai? Bažnyčia iš viso priešinga karams, bet ir ji leidžia gintis užpultam kalaviju prieš kalaviją, nes įsako mylėti Tėvynę. Kiekvieną, taigi ir Tautos darbą dirbdamas, elkis teisingai, tai ir suderinsi Dievo ir Tėvynės sąvokas.

### Drausmė ir susiklausymas

Kas yra paruošti Tautą karui? Yra ją perauklėti tais dėsniais, kuriais auklėjama ginklo pajėga: drausme ir susiklausymu. Visose kultūros srityse, visokį darbą dirbant, reikia vaduotis šiais dėsniais. Šią prasmę turi dirbti mokykla, kiekviena įstaiga, kiekviena organizacija, arba draugija, šokia ar tokia spauda, raštas ir žodis. Toks didis darbas yra įmanomas vieningoms stingrioms organizacijoms. Žemės ūkyje, pramonėje, prekyboje ir visokiame kitame privatiname ūkyje tatau privalo būti žymu. Visur šiandien tokia srovė eina, ji neaplenkia ir mūsų krašto, visur vadovybė, o vadovybėje asmenybė įgyja didesnės nei seniau reikšmės.

### Tautų moraliniai dėsniai

Bendra visoms tautoms dorovė yra galima, tik kai vedama iš aukščiausio gėrio versmės, iš Pasaulio Kūrėjo, iš Dievo, žmonijos pagrindan padėjusio skirtingas tautas.

Nėra pagrindo skirstyti tautos doromis ir nedoromis, kultūringomis ir nekultūringomis, jei kultūra ne viršesnė už techniką, o žmogaus geroji valia. Toks skirstymas pramanytas imperialistų, norinčių pateisinti savo grobimus.

Dvejopos moralės išvengsime, laikydamies tų pačių dėsnių, kurie taikomi sau ir kitiems, savo Tautai ir kitoms tautoms.

Doras tautiškumas pasireiškia doru internacionalizmu, nedoras – nedoru internacionalizmu. Vadinasi, siekiant taikos, tautoms reikia auklėtis doros dėsniais.

Didžiausiu nusižengimu laikoma, kai žmogus žmogų nužudo, bet kada viena tauta naikina kitą tautą, mažai ką jaudina. Štai koks prieštaravimas tarp asmeninės ir tautinės moralės.

## Tautinis gyvenimas

Lietuvių atgimimas nėra vien tik tėvų kalbos išlaikymas. Kalba yra viršuje sielos žymė, kuria pareiškama tai, kas yra mūsų viduje, kalba yra forma, be kurios negali pasirodyti savotiška tautinė mintis. Atgimti yra pakilti iš žemos paniekos, šiek tiek svirti ir kitų tautų eilėje, tiectis patogių sąlygų gyventi, atnaujinti savyje visa, kas prakilnu, tačiau nenuėinant nuo sveikųjų tradicijų pagrindų.

Lietuva yra be galo daug prisikentusi: padėjo kitiems šiokiu ar tokiu būdu vilkti ant savo pečių karo sunkenybių našta, pavargo, nustojo begales žmonių bei turto. Kas gali jai atlyginti tuos nuostolius? Vien tiktai jos Laisvė. Tad nenorime grįžti Rusijos valdžion, kuri nedavė augti nei plėtotis atbundančiai Lietuvos sąmonei, nenorime pakliūti nei naujon kieno galion, kuri naudotų mus savo reikalams. Norime būti laisvi ir savo rankomis, kad ir kitų padedami, atstatyti nuniokotą Lietuvą.

Visa, ką mes atgydami esame gavę, tai mūsų pačių, ne kieno kito darbas, iš visur po kruopelę surinktas.

Lietuvos atstatymas visų daugiausia pareina nuo mūsų pačių susipratimo: tiek gausime laisvės, kiek pasirodysime jos verti esą, kiek mes, numanydami šių dienų sąlygas, mokėsime su ja eiti.

Drąsiau, glaudžiau spieskimės Tautos darban, skubėkime ten, kur jai daugiau pavojaus graso; spieskimės Vilniuje, sukruškime, atsiminę savo gražiąją senovę, ir dirbkime laimingesnės ateities vardu. Štai Balkanų ir vidurinės Europos tautos, amžiais stipriųjų spaudžiamos, atkuto, prabilo ir pasiskelbė nepriklausomai norinčios gyventi.

Atgiję lietuviai jau žygiuoja savo tikslan. Ne kalavijas, o plunksna jų ginklas. Tai šviesos kova su patamsiu, laisvės – su verguve. Eikime takais ir vieškeliais, žiburiais nešini į liaudį. Apmirusią prikelsime. Ji atsigos ir susipras lietuvių gimine esanti.

Suvalkiečiai pirmieji yra pabudę: jiems arčiausia buvo Tilžės „Aušra“, jie turtingesni, Marijampolės gimnazija ir Veiverių mokytojų seminarija jiems lengviau buvo prieinamos. Svarbiausia, kad suvalkiečiai, kaip ir žemaičiai, mažą teturėjo sulenkėjusių bajorų ir miestelėnų.

Lietuvių vienybė

Kaip tos versmės, čiurliais ištryškusios iš požemių gelmės, ranguodamos skubiai upeliais bėga, tartum ieškodamos įgimto gaivalo, ir pagaliau sutampa plačion vandens vagon ir jau sudaro didžią upę, taip ir mūsų visuomenės srovės, prasiveržusios pro daugybę įvairiausių kliūčių, kiekviena savo ribomis tekėdama, galiausiai turi susieiti vienon tekmen, jei norime būti Tauta, o ne išsklidusi minia be vieningos sąmonės. Nenustoja mažieji upeliai savitumo, apstingai pildydami vandenim savo motiną – upę, nenustos savaimės ir lietuvių srovės, gausingai tiekdamos savo motinai Tautai, ko ji privalo, kuo ji gyva yra. Ta mūsų bendroji vaga, kurios negali išsilenkti nė viena srovė, jei tik nebijo skyrium palikusi išsekti, yra lietuvių kultūra, plačiausia to žodžio reikšme tariant.

Dabar yra atėjusi valanda visoms srovėms viena vaga tekėti ir parodyti tautinę individualybę.

Mūsų viršiausias tikslas yra telkti tautines pajėgas ir taikinti jas taip, kad darbe neprieštarautų vienos kitoms, kad, iš vieno ar šalimais eidamos, netrukdytų vienos kitoms.

Bendras daugumos darbas su mažuma tai tautinės vienybės mokykla, kurioje kits kitą pataiso ir papildo.

Be srovių, yra dar Tautos taisyklės.

Turėtume atsiminti, jog iš visų srovių yra dar viena srovė, vyresnė už visas. Jei to nepripažintume, tai nebūtume tauta, o vien sektų arba atskalų palaidas skaitmuo.

Visa kas mūsų iš mažmožių susideda, bet tiems mažmožiams tėra vienas pagrindas: bendras visų darbas vienoje eilėje.

Dirbkime, manykimės tokie, kokiais esame, matydami, kad draugėn susitelkę stengsime daugiau padaryti.

Norint susiprasti, reiktų grįžti ant to pamato, ant kurio stovį pasisakė masviečiai studentai (ant Lietuvos pamato), ir pažiūrėti kairėn ir dešinėn pusėn lietuvių akimis.

Kalba apie visokius galvočius, kuriais remia savo nuomones, ginčijasi dėl srovių ribų, siūlo savo katekizmus taisyti ir šarvuoti juos nuo priešingųjų sro-

vių, bet nemato to smėlio, kuris visų vagas daro seklias, neįveizdi, jog srovės papildomos iš visoms bendrų versmių ir paversmių.

Žmonėse barasi, kaip ir pas mus. Kur nesibarė!.. Bet prireikus moka bent šalimais, jei ne krūvoje, dirbti bendrus tautos darbus. Juoba turėtume mes tai mokėti, kadangi mūsų mažiau ir esame kol kas silpnesni už kitus.

Mes juk sakomės esą viena tauta, o ne palaidų giminių pakrikęs būrys (kaip svetimieji mėgsta dažnai sakyti), todėl, kalbėdami apie Suvalkų gubernijos atskyrimą, turime turėti galvoje ne vienų suvalkiečių, bet visos lietuvių tautos reikalus, turime žiūrėti, ar suvalkiečių atskyrimas geram ar blogam išeitų visai Lietuvai.

Nors Suvalkų gubernija valdoma bendrais visai Lenkijai įstatymais, tačiau su Lietuva ji visais atžvilgiais turi daugiau bendrumo, nekaip su Lenkija. Suvalkiečius lietuvius riša su Lietuva ta pati kilmė, ta pati kalba, ta pati praeitis, ta pati kultūra, pagaliau tie patys ateities siekimai. Žybtelėjus atgijimo ugnelei suvalkiečiai, kauniečiai ir vilniečiai lietuviai pasijuto esą to paties medžio atžalos. Suvalkiečiai skiriasi nuo kitų lietuvių gal tik tuo, kad kultūringesni.

#### Tautinis susipratimas ir kultūra

Plačiau išsikalbėję, išvystume, jog lietuvių valstiečių kultūros kilimas yra susijęs su jų tautišku susipratimu.

Lenkiška kalba – tai dar ne kultūra, priešingai, Lietuvoje valstiečiai kultūringesni ten, kur yra užsilikusi lietuvių kalba, kur jie atgiję tautos sąmone, o mažiausia kultūros ten, kur valdžioje tebėra sulenkėję.

Suvalkų žemė būtent lietuvių gyvenama. Žemaičiai, pakursė, Trakų apskritis visoje Lietuvoje pasižymi savo kultūringumu. Kuo toliau į rytus ir į pietus, kur daugiau lenkų įtakos, tuo mažiau lietuvių susipratimo, tuo skurdžiau žmonės gyvena. Iš to eina šiokia išvada: mišrioji etnografinė juosta Vilniaus gubernijoje tik tuomet bus kultūringesnė, kada lietuviška sąmonė bus įveikusi lenkišką pluta.

Tautos susipratimas yra daugiau jausmo, ne kaip proto dalykas.

#### Lietuvių tautinės kovos kelias

Mūsų kelias tieson erškėčiais išklotas. Bet nesidrovėkime juo eiti.

Vienu metu tenka kovoti su rusų ir su lenkų nacionalizmu. Sunku, rodos, tesėti, bet reikia ryžtis. Tikėkime, dirbkime ir įveiksime juos. Mūsų pusėje teisybė ir tiesa.

Lietuvių imtynės su lenkais pavergtame Vilniaus krašte dabar dar sunkesnės, negu buvo prieš Didįjį karą, kadangi lenkų valdžioje yra ne tik bažnyčios, bet ir valstybės priemonės. Tik, reikia tikėtis, nebeužtvenks tenai gyvos lietuvių srovės jokia priespauda. Jiems šviečia viltis iš laisvosios Lietuvos ir stiprina juos nelygioje kovoje.

Lietuviai, kitų laikomi jau morituri (mirsimieji), atgavę žadą, pasijuto apsiausti karingo vokiečių, rusų ir lenkų nacionalizmo.

Kas laiko save lietuviu, bet nemoka ir nerodo noro mokytis, tas nebe lietuvis, tas nesusipratęs. Antra vertus, kas ir nemoka lietuviškai, bet laiko save lietuviu, pripažįsta mūsų kalbą privaloma mūsų Tautos žyme ir pats laiko reikalinga ją išmokti, žodžiu ar darbu užjaučia mūsų atgimimą, skiria mūsų tautai tiek pat teisės plėtoti, kaip ir kitoms tautoms, tas yra susipratęs mūsų tautietis.

Lietuviai nesiliaus žadinę savo tautiečių, kad ir sulenkėjusių, jeigu jų tarpe nors kiek dar girdėti lietuvių kalba. Tos teisės mums niekas negali užginti. Kas yra užmiršęs gimtąją kalbą, su tais tiek to. Tegu sau ir bajorija vartoja namuose lenkų kalbą, bet lietuviškai tebemokanti liaudis – tai mūsų, o ne lenkų. Mes jos ir sulenkėjusios neišsižadėsime ir ginsime ją, kad visiškai nenustaūtų.

Jei galima palengvėle nustausti, sumenkėti, tad ir atbulai: gerai pasirūpinus galima ir pasitaisyti, pagerėti.

Mums reikia lietuviško pagrindo.

Rašant principus visur ir visuomet žiūrima gyvenimo pasireiškimų, ir tai visų pirma savo krašto gyvenimo.

Žodžiu sakant, lietuviams reikia savos programos, sudėstytos iš tų reikalų, kurie dabar yra iškilę aikštėn ir laukia sprendimų.

Geriausia būtų, kad mūsų gyvenimas nebūtų spraudžiamas blogai nukopijuotosin svetimųjų kraštų programon, bet kad iš mūsų gyvenimo būtų sudaromos visos lietuvių programos.

Lietuvių ir Lietuvos reikalai negali sutilpti jokion Dūmos partijų programon; jie privalo atskiros programos.

Mums reikia savarankiško gyvenimo ir todėl saugotis ekspansijos, daugiau rūpintis patiems savo dvasią ir kūną stiprinti ir plačiai negriebti.

Aštuoniuose Suvalkų gubernijos miestuose lietuvių ešą tikrai daugiau negu lenkų, todėl tenai derėtų teisė tik lietuvių kaip valstybinei kalbai, kaip nuspręsta kitose vietose duoti tokia teisė lenkų kalbai.

Juk geriau būtų turėti visiems lietuviams bendrus įstatymus ir bendrą administraciją.

Lietuviams metas būtų rimčiau pagalvoti apie Užnemunės susigrąžinimą.

Antra vertus, visur rasime tautiškumo: teisme, administracijoje, savivaldybėje, ūkyje ir kitur. Tautiškumas ne iš oro pagautas dalykas, o tikras gyvenimo reikalas.

Mūsų Tautos pagrindas

Lenkų tautos pagrindas yra bajorai su miestiečiais, o lietuvių – liaudis.

Kas yra išgelbėjęs mūsų Tautą nuo amžinos pražūties? Tiesa, kaimynai yra apkapoję mūsų Tautos medžio šakas, bet, anot Vydūno, jos ypatinga dvasia, jos ypatingas „kraujas“, pats kamienas yra išlikęs sveikas ir dabar leidžia jaunas atžalas.

Tautos išlikimo sąlygos

Tauta, norinti išlikti gyva, turi save pažinti. Mums, lietuviams, ypačiai reiktų įsidėmėti šią tiesą. Nepakanka tik lietuviškai jausti, reikia dar, kad tas jausmas, tas galvojimas aikštėje kuo pasirodytų.

Mes esame ne tik žmonės, bet ir lietuviai, taigi turime teisę reikalauti, kad visi žmoniškai elgtųsi su lietuviais. Tai bešališkai tiesai apspręsti nereikalingas trečiasis, svetimas. Ji turi būti visiems aiški.

Tautybė ir tikyba

Tautybė nė kiek neprieštarauja bažnyčiai. Priešingai, ji liepia, įsako savo valdiniams mylėti ir gerbti savo tėvus, taigi ir jų kalbą. Kas gėdisi savo tėvų, kas jais bodisi, kas juos niekina, tas nusideda ir tam bažnyčios įsakymui.

Ne pirma ir ne paskum, bet iš karto reikia auklėti žmoguje lietuvį, kataliką ir pilietį.

Tik tas, kurs jaučia savo tautybę ir moka ją skirti nuo tikybos, pasisako savo gimtąja kalba, yra tikrai lietuvis.

### Mūsų silpnybės

Dar nebuvę tautininkais, norėtume būti kosmopolitais, tarytum bijodami, kad kas nepavadintų mūsų šovinistais, jei sakysimės esą lietuviai, o ne Lietuvos žmonės.

Yra įsigalėjęs lietuviuose paprotys, kad vienam svetimtaučiu, mokančiam, bet nenorinčiam lietuviškai šnekėti, patekus jų tarpan, visi ima svetima kalba kalbėti. Ta lietuvių ypatybė nėra kokia didelė dorybė, bet baikštuolio būdo silpnybė, pateisinama vien vergiškos buities liekanomis.

Sunku tiems išverti, kurie netiki, kad ateis geresnė bei šviesesnė gadynė.

Nusiminimas bei nusivylimas gadina santarą ir mažina ištvermę.

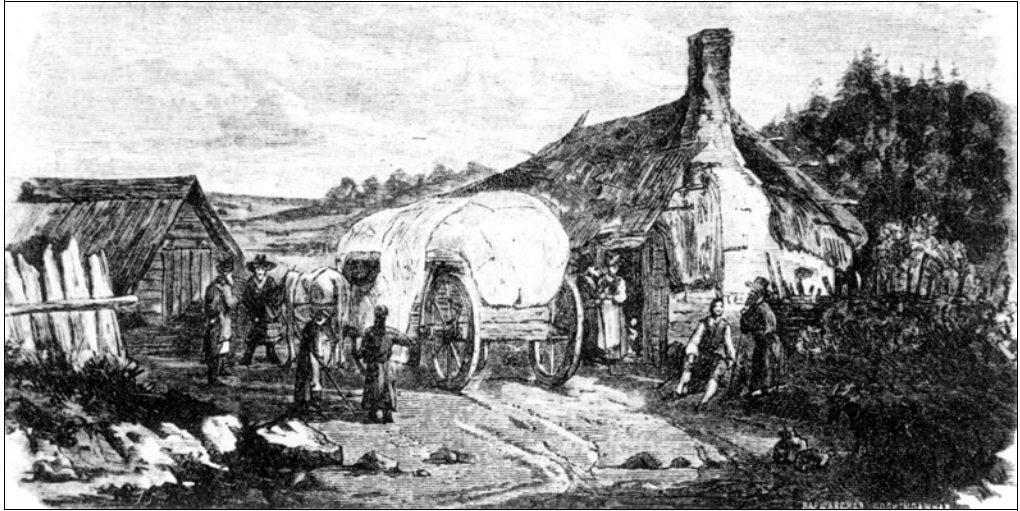


*Lietuvos miškai (XIX a. pradžios graviūra). – Iš albumo „Lietuva nuo seniausių laikų iki 1882 metų“*



*Lietuvos kaimas XVIII a. pabaigoje. – Iš albumo „Lietuva nuo seniausių laikų iki 1882 metų“*





*Prie Lietuvos žydų karčemos (smuklės) (XIX a. pradžia). – Iš albumo „Lietuva nuo seniausių laikų iki 1882 metų“*



*Lietuvos karčemoje (XIX a. vidurys). – Iš albumo „Lietuva nuo seniausių laikų iki 1882 metų“*



*Javapjūtė Lietuvoje XIX a. pradžioje. – Iš albumo  
„Lietuva nuo seniausių laikų iki 1882 metų“*



*Rugių pjovėjai (1904 m.)*



*Nukryžiuotasis Kristus (XIX a.). Daug kas jį tapatino su lietuvių tauta...*

## 4. BETEISĖ SAVO ŽEMĖJE

*Algimantas Liekis*

Atrodo, visi tyrėjai sutinka, kad lietuvių tauta yra viena seniausių Europoje. Dar viduramžiais lenkų istorikas J. Dlugošas (Jan Dlugosz, 1415–1480) lotyniškai parašytoje „Lenkijos istorijoje“ teigė, kad lietuvių kalba kilusi iš lotynų kalbos, o lietuviai ir žemaičiai – iš romėnų. Ir jei lietuvių kalba skiriasi nuo lotynų, tai tik todėl, kad lietuviai ilgą laiką gyvenę lenkų, čekų, rusų kaimynystėje ir iš tų tautų perėmę kai kuriuos žodžius, papročius.

J. Dlugošui atrodė, kad lietuvių romėniškąją kilmę patvirtina ir pats lietuvių, Lietuvos pavadinimas. Tai, girdi, iškreiptas Italia pavadinimas, vietoje „I“ raidės pradėjus naudoti „l“, o išeiviai iš Romos imti vadinti „litatais“, rusai ir lenkai įterpę garsą „u“ ir taip atsiradęs pavadinimas „Lituanika“, „Litva“, nes „v“ nuo „u“ neskirta.

J. Dlugošas teigė, kad ir Lietuvos sostinės vardas Vilnius sietinas su vienu iš romėnų vadų Viliaus, atsikėlusiu į Lietuvą, vardu. Tiesa, vėliau, XVI a., Lietuvos metraščiuose pasirodo Romos imperatoriaus Nerono giminaitis Palemonas, kurio vadovaujama grupė romėnų atkeliavo ir įsikūrė Lietuvoje.

Lietuvos valdovai buvo suinteresuoti savo, taip pat lietuvių kilme iš romėnų, kad pasipuikuotų prieš kaimynių valstybių, pirmiausia Lenkijos ir Rusijos valdovus savo garbinga kilme.

XIX a. antroje pusėje dr. J. Basanavičius, gyvendamas Bulgarijoje, išstudijavo tenykščių žmonių papročius, tautosaką ir pastebėjo, kad jie labai panašūs į lietuvių, ir ėmėsi įrodinėti, kad lietuviai kaip tik yra atkeliavę iš tų kraštų, kad yra tuose kraštuose gyvenusių trakų, dakų, frygų palikuonys, kurių kultūra kur kas senesnė negu romėnų tautos. Tad ir lietuvių protėvynė esanti Trakijoje ar net Hetijoje.

Po Liublino unijos (1569 m.) ypač tarp Lenkijos bajorų pradėta platinti idėjas, kad lenkų ir lietuvių bajorų protėviai esą tie patys sarmatai – Herodoto V a. pr. Kristų minima senovės karių tauta. Tačiau kol kas nėra patikimų teorijų, patvirtinančių vienos ar kitos tautos kilmę. Visos jos pagrįstos tik išlikusiais gilios senovės atspindžiais mituose, padavimuose, liaudies dainose ir pasakose.

Iš archeologinių paminklų daugeliu atvejų galima spręsti tik apie tuo laiku gyvenusiųjų materialinės kultūros lygmenį. Bet kaip ten bebūtų, lietuvių tauta viena pirmųjų Rytų Europoje jau XIII a. sukūrė centralizuotą savo valstybę ir daugiau kaip 200 m. atlaikė galingosios Šventosios Romos (vokiečių) imperijos ir jos plėšikų ordų – Kalavijuočių, Kryžiuočių ordinų puolimus, apgindama nuo jų ir Rytų slavų tautas, o Vakarų Europą – nuo mongolų bei totorių ordų. Jau tai liudija apie lietuvių turėtas valstybines tradicijas, aukštą materialinę ir dvasinę kultūrą. Tad jie neatsitiktinai ir ne tik todėl taip priešinosi krikščionybėi, kad ją Romos imperija norėjo lietuviams kardu ir krauju primesti ir prisijungti jų žemes, bet ir todėl, kad tuo metu lietuviams krikščionybė neatrodė kuo nors geresnė už jų pačių išpažįstamąją. Krikščionybė greičiausiai įsigalėdavo žemesnės kultūros ir despotų valdomuose kraštuose. Tai irgi lyg paliudija, kad kai Lietuvos karalius Mindaugas sutiko būti apkrikštytas Livonijos ordino vyskupų, daugelis Lietuvoje pasisakė prieš jį, prieš didelių Žemaitijos žemių plotų perleidimą vyskupams ir laisvųjų valstiečių pavertimą beteisiais baudžiauninkais, dėl to, dėl tariamai Lietuvos valstybės išdavimo, jis žemaičių buvo nužudytas. Nors krikščionybė ir toliau plito, ypač slaviškose LDK srityse, bet daugiausia Rytų, Konstantinopolio patriarchų – stačiatikybė. Gedimino laikais jau apie pusę LDK kraštų laikyti krikščioniškais (stačiatikių). Kadangi Šventosios Romos imperija ir jos valdovai – popiežiai ir imperatoriai kovojo prieš nepaklūstančią Bizantiją ir jos skleidžiamą stačiatikybę, o LDK priklausė didžiausi Rytų slavų, priėmusių stačiatikybę, kraštai, tai jie, negalėdami įveikti Lietuvos kardu, pasinaudojo lenkais, ištekinę jų karalaitę, didelę katalikišką daktarę Jadvygą už Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Jogailos, padarė jį Lenkijos karaliumi, sujungdami abi valstybes į vieną unijos ryšiais, Lietuvai sutikus, kad lenkų kunigai ir misionieriai pavers Lietuvą katalikiška, paklusnia Romai. Bet

kadangi Lenkijoje Katalikų Bažnyčia jau nuo seno buvo ir Lenkijos valdovų valios vykdytoja, „valstybinė religija“, tad ir daugeliui lenkų misionierių atrodė, kad Lietuvos apkrikštijimas – tai jos sulenkinimas, kad padarius ją „neatskiriamą“ nuo Lenkijos. Todėl imta įtikinėti „čiabuvius“, kad ir lietuviams, norintiems nukeliauti dangun, reikią atsisakyti lietuvių kalbos, kurią jie vartojo pagonybės laikais, kad ir Dievas nenorįs klausyti pagoniška kalba maldų. Lenkintojams palankesnės sąlygos atsirado po Žalgirio pergalės, po Horodlės susitarimų (1413 m.). Lietuvos bajorai, per naktį girtuokliavę su lenkų šlėktomis, sutarė, kad lietuviai nieko nespręš be „brolių“ lenkų pritarimo, kad vieni kitus remš. Kaip to sutarimo patvirtinimas, lietuviams buvo įteikti bene 47 žymiausių lenkų šlėktos atstovų herbai (tarp tų herbų gavėjų buvo ir Vasario 16-osios Akto signataro Stanislovo Narutavičiaus prosenelis, Žemaitijos bajoras). Toks lietuvių bajorų broliavimasis su lenkais pamažu tapo tradicija, palaiptnui perimant ir jų kalbą, nes lietuviai nuo seno buvo įpratę su svetimšaliais kalbėti jų kalba. O kadangi daugelis gerai mokėjo gudų, rusų kalbas, tai greitai prakalbdavo ir lenkiškai, laikydami tos kalbos mokėjimą jau kaip jų aukštos kilmės įrodymą. Stiprėjant bajorų luomui, didėjant jo reikšmei valstybės valdymui, didėjo lenkinimas, lenkintojų įnagių paversta Katalikų Bažnyčia, kuri jau po Liublino unijos tapo valstybine religija ir visoje LDK. Padėtas pamatas ir visos lietuvių tautos suskaldymui į valdančiųjų, sulenkėjusiųjų, užgrobusių valstybės suvereno teises, ir beteisių valstiečių ir baudžiauninkų tautą. Daugelis valdančiųjų, perėmę svetimą kalbą ir kultūrą, tapo svetimais savo tautai, nors ir toliau laikė save Lietuvos, bet bendros su Lenkija valstybės piliečiais. „Gente Lituani, natione Poloni“ („lietuviškos kilmės, lenkų tautybės“), – net didžiudamiesi skelbėsi daugelis Lietuvos bajorų. Nors tokius paprasta liaudis tik „vištgaidžiais“ vadindavo – nei lietuvis, nei lenkas. Bet tie „vištgaidžiai“ tempė ir visą lietuvių tautą į nebūtį: prisidėdami ne tik prie Katalikų Bažnyčios, bet ir Vilniaus universiteto, šios švietimo sistemos sulenkinimo. To rezultatas buvo 1791 m. gegužės 3 d. naujoji Respublikos konstitucija, kurioje tebuvo belikę tik Lenkija ir „lenkų tauta“. Tai buvo konstitucija, kuria mėginta išsaugoti luominę – bajorų ir sostą paveldinčio karaliaus valdžią. Tuo tarpu JAV, Prancūzijoje jau propaguotos žmogaus ir tautos, o ne tik luomo ar išrinktųjų laisvės ir

teisės. Tačiau tie, kurie turėjo valdžią ir turtus tuometinėje Lietuvoje, tegalvojo tik apie save ir nesirūpino lietuvių tautos ir Lietuvos valstybingumo reikalais. Pasitvirtino sena tiesa: valstybė, nesirūpinanti ją sukūrusia tauta, nekovoja dėl jos interesų, žlunga. Kitaip sakant, pilietiškumas be tautiškumo negarantuoja nei valstybei, nei pačiai tautai ilgaamžiškumo. Kad ir kaip neparadoksalu, bet buvusios bendros Lietuvos–Lenkijos Respublikos žlugimas XVIII a. pabaigoje – jos pasidalijimas tarp kaimynų, įjungimas į Rusijos imperijos sudėtį sudarė naujų galimybių išsigelbėti lietuvių tautai nuo galutinės polonizacijos. Pirmiausia jau ir todėl, kad privertė sulenkėjusius lietuvių bajorus ir didikus susimąstyti dėl to žlugimo priežasčių, o gal ir suvokti, kad tik bendromis visos tautos sluoksnių pastangomis, tik rūpinantis vieni kitais galima ir tvirta valstybė.

Tai, kad lietuvių tautos šviesuomenė – bajorija tapo svetima savo gimdytojais – lietuvių tautai, nulėmė ir jos pasipūtimas, noras išsiskirti: juk jie, bajorai, kilę iš romėnų ar kitų garsiųjų žilųjų amžių tautų kunigaikščių ir karių. Jei taip, tai jie turi skirtis nuo „vietinių“ ir savo kalba. Bet kadangi daugeliui jų tų tariamųjų protėvių lotynų kalba netilpo į galvas, tai ir perėmė rusų kalbai gimišią lenkų kalbą.

Rusija, okupavusi Lietuvą, pradėjo ją rusifikuoti, nors dar keletą dešimtmečių tie lietuviai, kurie buvo suvokę polonizacijos pražūtingumą tautai, gynė lenkų kalbą, kultūrą, kaip buvusios bendros Lenkijos–Lietuvos Respublikos pasipriešinimo okupantams simbolį. Tai iš dalies ir lėmė, kad dar keletą dešimtmečių ir valdant Rusijai polonizacija nesusilpnėjo, o priešingai, sustiprėjo ir pirmiausia per mokyklas ir Katalikų Bažnyčią. Tam didelę įtaką turėjo, kad Rusijos caras Vilniaus švietimo apygardos kuratoriumi paskyrė lenką šovinistą A. J. Čartoriskį, nors ir kilusį iš lietuvių, iš Gedimino palikuonių. Jis ėmė iš visų įstaigų reikalauti vartoti tik lenkų kalbą. Ir Vilniaus universitete ji buvo įvesta vietoje iki tol dar dažnai vartotos lotynų kalbos.

Vienas pirmųjų, kuris pareikalavo, kad lenkų kalba būtų pagrindinė Vilniaus universitete, buvo lenkų profesorius Andrius Sniadeckis ir jo brolis, rektorius Jonas Sniadeckis (nuo 1807 m.), kuris, remiamas minėto kuratoriaus A. J. Čartoriskio, įvedė lenkų kalbą universitete kaip dėstomąją. O kadangi universitetas kontroliavo ir visas krašto mokyklas, mokytojų, taip pat kunigų ir

net vargonininkų rengimą, tai jo nurodymu imta reikalauti, kad ir priimant mokytiškas ar kitas įstaigas pirmenybė būtų teikiama ne tik gerai mokantiems lenkų kalbą, bet ypač lenkams. Taip beveik visų lygių mokymo įstaigose pradėjo lenkiškai mokyti net Žemaitijoje. Čia irgi iš mokinių imta reikalauti tik lenkiškai kalbėti ir tarpusavyje. Iš mokinių būdavo paskiriami „cenzoriai“ stebėti ir pranešinėti mokytojams apie prasižengėlius – lietuviškai prakalbusius; „nusikaltėliai“ būdavo išplakami arba viešai išjuokiami. O kadangi universitetui priklausė ir tikrinti bei leisti vadovėlius, tai jame įsigalėję lenkų šovinistai ėmė reikalauti spausdinti juos tik lenkų kalba, o lietuviškai parašytus dažniausiai „pripažindavo“ netinkamais. Tad, atrodo, teisus lietuvių istorikas A. Šapoka, rašęs apie senąjį Vilniaus universitetą: „<...> pasidarė jis kultūrinė lenkų tvirtovė, duodama toną beveik visos Lietuvos gyvenimui. Jis varė griežtą lenkinimo akciją beveik visose Lietuvos mokyklose, kurios buvo pavestos jo priešūrai. Niekados Lietuvoje nebuvo tokios lenkinimo akcijos, kaip šiame laikotarpyje. Kiekvienas, patekęs į mokyklas, turėjo virsti lenku.“<sup>1</sup>

Valdančiųjų, pirmiausia bajorijos savo tautos – lietuvių išdavyste, Bažnyčios ir švietimo atidavimu atėjūnams lenkams pasiekta, kad krašte ėmė vyrauti ir nuomonė, jog Lenkija yra ta valstybė, dėl kurios ir lietuviams verta dirbti ir kovoti. Ir nors daug kur Lietuvos bajorai mūšiuose su priešais ir kasdienėje veikloje buvo parodę tikrą didvyriškumą pavyzdžių, bet lietuvių tautos ir jos savarankiškumo klausimais dažniausiai pasirodydavo kaip svetimųjų batlaižiai, kuriems savi, egoistiniai interesai buvo svarbesni negu lietuvių tauta ir jos valstybingumas.

Pataikavimo pavyzdžių persmelkta Lietuvos bajorijos istorija ir santykiuose su Rusija. Tai jau matome 1794 m. gruodžio 17 d., kai pas carienės Jekaterinos II paskirtą generalgubernatorių Repniną, įsikūrusį Gardine, atvyksta net 2500 Lietuvos bajorų pareikšti Rusijos valdovui ištikimybę. „Visi skubinosi, – rašo istorikas A. Janulaitis savo monografijoje „Lietuvos bajorai<...>“, – nes bijojo, kad jų neatvykimą gali išaiškinti kaip neištikimybę Rusijai ir už tai atimti jų dvarus. Bajorai ir Gardino miestelėnai atliko priesaiką; ji bus padaryta iškil-

---

<sup>1</sup> Šapoka A. Vilnius Lietuvos gyvenime. Toronto, 1954, p. 64.



mingai ir su trenksmu, patrankoms šaudant. Kiti bajorai, nebuvusieji Gardine, priesaiką atliko savo pavietuose ir įsirašė į knygas; šitam padaryti buvo duota laiko vienas mėnuo, turi prisiekti iki 1795 m. sausio 17 d., o po to žadėjo uždaryti knygas. Bajorai skubinosi atlikti priesaiką, nes baimė, kad gali atimti dvarus ar namus, spyrė važiuoti į nuolatinį ar laikiną pavieto miestą.“<sup>1</sup>

Veržėsi parodyti savo nuolankumą ir ištikimybę naujam ponui net ir tie bajorai, kurie dar prieš pusmetį buvo dalyvavę mūšiuose prieš rusus – rašė, maldavo generalgubernatoriaus Repnino leisti ir jų delegacijai vykti į Peterburgą pas carienę Jekateriną II, kad padėkotų jai už tai, jog ji įjungė Lietuvą į savo imperiją. Carienei sutikus, Lietuvos bajorų delegacija, vadovaujama grafo Tiškevičiaus, 1795 m. kovo 11–12 d. buvo priimta Jekaterinos II. Padėkos kalbą, persunktą nuolankumu ir carienės šlovinimu, perskaitė grafas Tiškevičius. Carienei patiko Lietuvos bajorų nuolankumas ir ji liepė Lietuvos bajorijos vadus gerai pavaišinti ir leido generalgubernatoriaus buveinę perkelti iš Gardino į Vilnių.

Mirus Jekaterinai II ir 1796 m. balandžio 5–16 d. paskelbus apie naujojo caro Pavelo vainikavimą Maskvoje, buvo gautas nurodymas, kad ta proga caro pasveikinti nuo „lietuviškųjų gubernijų“ galės vykti 7 bajorai. Visuose bajorų seimeliuose buvo atrenkami kandidatai. Tik Žemaičių bajorai jų nepasiūlė. Išrinktieji susirinko Vilniuje kovo 15 d. Prie jų norėjo prisidėti ir Vilniaus vyskupas, tik generalgubernatorius J. Bulgakovas jų perspėjo, jog caras nenorįs, kad atvyktų jo sveikinti ir katalikų vyskupai. Bet neišvyko ir kiti, mat Minsko, Gardino bajorai rengėsi įteikti carui ir tokį reikalavimų sąrašą: teismai „lietuviškose gubernijose“ ir toliau turi vykti lenkų kalba ir į teismų darbą rusų administracija nesikiša; grąžinti į Vilnių ir kitas vietas išvežtuosius į Rusiją senuosius LDK archyvus; palikti senuosius žyminius mokesčius, nes rusų valdžios įvesti esą per dideli; neversti unitų priimti stačiatikybės, nepersekioti jų; raštinėse leisti toliau vartoti lenkų kalbą; leisti išieškoti skolas iš dvarų, perduotų rusų didikams; grąžinti dvarus katalikų kunigams ir pan.<sup>2</sup>

<sup>1</sup> Janulaitis A. Lietuvos bajorai ir jų seimeliai XIX a. (1795–1863), Kaunas, 1936, p. 47.

<sup>2</sup> Ten pat, p. 94.

Tačiau generalgubernatorius, sužinojęs apie tokią peticiją carui, iš viso uždraudė vykti į Maskvą. Bet pats caras po vainikavimo Maskvoje nusprendė grįžti į Peterburgą per „vakarines žemes“, kad susipažintų su jomis – keliavo per Minską, Vilnių, Kauną, Kėdainius, Šeduvą, Šiaulius, Joniškį, Mintaują, Rygą. Ir visur, kur jis pravažiudavo, vietos bajorai, kunigai organizuodavo iškilmes, pakelėse išrikiuodavo švariai perrengtus valstiečius su gėlėmis rankose, kurie turėjo šaukti: ačiū, care!.. Ir visur šaukė, mėtė gėles po caro erzilų kojomis. Carui patiko ir jis paskelbė, kad buvusios LDK teritorijoje (Vilniaus, Minsko, Voluinės, Podolės gubernijose) gali toliau veikti Lietuvos Statutas. Tačiau tvarką įvedė tokią, kokia buvo Rusijoje. Pirmiausia buvusius LDK kariuomenės pulkus įjungė į rusų kariuomenę, įvedė rekrūtų ėmimą, nors pirmasis įsakymas apie jų ėmimą buvo paskelbtas dar 1794 m. rugsėjo 1 d. – reikėjo duoti po vieną rekrūtą nuo 200 valstiečių. Tik žydų neėmė į rekrūtus. Tarnybos laikas – 20 metų. Vėliau imta po 1 rekrūtą nuo 100 valstiečių. Rekrūtus turėdavo pristatyti bajorai dvarininkai, savo nuožiūra parinkdami iš jiems priklaususių baudžiauninkų.

Mirus Pavelui, sostas atiteko Aleksandru I. 1802 m. vasarą jis, grįždamas iš susitikimo Klaipėdoje su Prūsijos karaliumi Frydrichu Vilhelmu ir karaliene Luiza, irgi daug kur sustodavo, susitikdavo su bajorais, su kunigais ir hierarchais. Ypač iškilmingai rugpjūčio 18 d. carą sutiko Vilniuje bajorai, katalikų ir kitų tikybių hierarchai ir miestelėnai: dar ant Žemųjų Panerių kalvų minios išsipuošusių Lietuvos bajorų pasitiko caro kortežą ir, iškinę iš jo ir palydos karietų arklius, patys įsikinę vietoje erzilų, toliau lenktyniaudami tempė karietas per visą miestą iki pat gausybe šviesų iliuminuoto universiteto, kur vėl pasitiko padėkos giesmes giedodami profesūra, aukštieji dvasininkai, studentai, kita pataikūnų grietinėlė. Amžininkų teigimu, vyravusi tokia nuotaika, kad pirmiausia tartum Lietuvos bajorija ir dvasininkija nuo amžių tik ir tesvajojusios būti Rusijos caro pavaldiniais.

Bet ir nedalyvaujant carui, Lietuvos bajorija viešai stengdavosi jam ir atsiųstiems patikėtiniams demonstruoti didžiausią ištikimybę ir džiaugsmą, jog esantys Rusijos valdiniai. Štai po metų (1803 m. rugpjūčio 30 d.), švenčiant rusų caro Aleksandro vardines, Vilniaus magistrato užsakymu buvęs nupaišytas

milžiniškas caro portretas ir pastatytas ant sosto aikštėje prieš rotušę. Vilniaus vyskupas ir dar keletas dešimčių Katalikų Bažnyčios hierarchų atlaikė prie to paveikslu šv. Mišias, dalyvaujant vos ne iš viso krašto suvažiuavusiems didikams ir bajorams, giedant didžiuliam chorui. Po mišių vyskupui užtraukus „Te Deum...“, jo vadovaujama procesija, priekyje su aukštai iškeltu caro paveikslu, lydima daugybės bažnytinių vėliavų, kryžių ir altorėlių, nešamų bajoraičių, diduomenės, nuvilnijo prie rotušės. Bet į jos vidų buvo įleidžiami tik Katalikų Bažnyčios hierarchai, didikai ir meilę Rusijai demonstravę bajorai. Caro paveikslas rotušės salėje buvęs pastatytas ant puošniausiai įrengto sosto ir dar ilgai vyskupai, didikai, bajorai giedoję prieš jį padėkos himnus Rusijai ir jos carui. Paskui vyskupai ir kunigai iškilmingiausiai pašventinę tą caro paveikslą ir visą rotušę. Po to įvykęs didžiulis balius. O paprastus miestiečius linksminę muzikantai miesto aikštėse ir gatvėse aplink rotušę. Ta meilės carui ir Rusijai demonstracija buvusi labai patenkinta rusų valdžia.

Bajorai ir lenkiškieji hierarchai, kunigai, taip šliaužiodami prieš okupantus, tikėjosi pelnyti malonių jei ne iš paties caro, tai nors iš generalgubernatoriaus ir kitų rusų valdininkų. Beje, tų iškilmių aprašymuose neminima, ar dalyvavo rusų popai. Matyti, okupantams ir jų pakalikams buvo svarbiausia parodyti, kaip džiaugiasi jų valdžia „vietiniai“.

Bajorai, kunigai dar vos ne porą dešimtmečių tebesijautė esą krašto šeimininkai, sprendavo savo renkamuose seimeliuose įvairius krašto reikalus, generalgubernatoriaus ar caro įsakymų įvykdymo klausimus. Tačiau bajorija, dvarininkija ir kunigija ir toliau tebesirūpino tik savo gerove. Iš dalies tai atspindi ir 1803 m. rusų caro įstatymas, kuriuo bajorams ir dvarininkams suteikta teisė atleisti valstiečius nuo baudžiovos su žeme, susitarus su jais. Bet archyvuose neaptikta, kad kokiam nors Lietuvos bajorų seimelyje tas įstatymas būtų svarstytas. Tik keletas dvarininkų (Karpis, Nagurskis) 1808 m. ta teise buvo pasinaudoję. Bet didžiajai daliai bajorijos, kaip dar ir bendroje Lenkijos–Lietuvos valstybėje, taip ir esant rusų valdžiai, lietuvių tauta, jos reikalai kaip buvo, taip ir liko svetimi.

Neaptinkama bajorų seimelių dokumentuose net minties dėl savarankiškos Lietuvos valstybės atkūrimo. Bent „ikinapoleoniniame“ laikotarpyje, kuomet ba-

gorija ir katalikų dvasininkija dar palyginti menkai rusų valdžios varžyta. Kaip matyti iš daugelio bajorijos ir Katalikų Bažnyčios hierarchų veiklą atspindinčių dokumentų, Lietuvai atitekus Rusijai, iš pradžių jie daug nesisielojo, nes jų luominiai interesai palyginti menkai tebuvo okupacinės valdžios paliesti; jie pataikavo okupacinei valdžiai tikėdamiesi malonių, ypač iš rusų caro Aleksandro. Tokias viltis ypač kurstė žinomi didikai – kunig. A. Čartoriskis, grafas M. Oginskis, kunig. Druckis-Lubeckis ir kiti, bendravę su caru, tarnavę jam. Caras, norėdamas ramybės naujosiose provincijose, specialiai stengėsi palaikyti ryšius su įžymiausiais, įtakingiausiais krašto žmonėmis, ypač kai iš Vakarų ėmė grėsti konkurentas – Napoleonas. Beje, caras Aleksandras susitikime su Napoleonu 1807 m. Tauragėje buvo pasiūlęs, kad reikia atkurti „Lenkų karalystę“, sudaryti lenkų–lietuvių kariuomenę. Tačiau įdomu, kad kaip tame, taip ir kituose susitikimuose su rusų caru Lietuvos bajorai ir didikai net neužsimindavo apie atskiros valstybės atkūrimą. Daugiausia Lietuvos bajorai tenkindavosi ekonominių klausimų kėlimu: mokesčių mažinimo, didesnių galimybių eksportuoti javus ir pan.

Į Napoleoną didesnių vilčių bajorija ir kunigija nedėjo, nes Napoleonas skelbėsi norįs panaikinti luominę bajorų savivaldą, baudžiąvą. Savi, luominiai interesai Lietuvos bajorijai ir katalikų hierarchams tebebuvo aukščiau tautos, Lietuvos valstybės interesų. Tiesa, tarp bajorijos ir hierarchų ryškesnių lietuvių lyg ir nebebuvo. Kartu su bajorijos lenkėjimu vyko ir lenkų įsigalėjimas bažnyčiose. Tai, kad lenkų šovinistinė dvasininkija į savo rankas buvo paėmusi Lietuvoje ir visą Katalikų Bažnyčią, iš dalies atspindi jėzuito Lauryno Mamkevičiaus laiškas, rašytas savo viršininkui į Romą 1595 m. vasario 6 d. Jame jis rašė, kad Vilniaus mieste religingumas ir pamaldumas jėzuitų pastangomis esąs ganėtinai ir nuolat stiprėjęs, o kitose Lietuvos vietose tebėra graudus vaizdas ir didesnės misijos krašte niekur kitur nesą. Ir toliau aiškino, kad „mažai tėra lietuviškai mokančių klebonų ir jėzuitų, galinčių lietuviškai apaštalauti. Tokiai didelei Vilniaus vyskupijai yra tik šeši auklėtiniai kunigų seminarijoje <...>. Lietuviais čia niekas nesirūpina. Yra čia popiežiaus seminarija ir daug visokių bendrabučių. Tačiau tebūna jums, Gerbiamasis Tėve, žinoma, kad mūsiškiams tėvams lenkams proteguojant tik savo krašto jaunuolius lenkus, beveik jokiam lietuviui nepavyksta patekti į tą seminariją. Ir dėl to daug gabių lietuvių jau-

nuolių, kurie puikiausiai galėtų darbuotis pastoracijoje, išlaikomi nepasiturinčių tėvų, pastudijavę kelerius metus ir neturėdami iš ko toliau studijuoti, yra priversti imtis prekybos ar kokio kitokio amato.“<sup>1</sup>

Dėl tokio Lietuvos lenkinimo, ypač po Liublino unijos, pergyveno kai kurie lietuviai didikai. Pavyzdžiui, Mikalojus Kristupas Radvila Našlaitėlis 1577 m. savo laiške broliui Jurgiui, tuometiniam Vilniaus vyskupui, rašė: „<...> Jūsų malonybė, esi lietuvis, ne lenkas. Laikykis, Jūsų malonybė, savo tautos, to nebijodamas. Lenkai supranta, kad jie negali jos pasiglemžti, todėl ir stengiasi jai visokiais būdais kenkti.“<sup>2</sup>

Tačiau ir pats M. K. Radvila taip nieko ir nepadarė, kad sustabdytų lenkų invaziją prieš lietuvių kalbą ir kultūrą. Ir pats jis tik lenkiškai rašė ir kalbėjo.

Nesulaukė atgarsio ir kanauninko Mikalojaus Daukšos iš Žemaitijos raginimas branginti savo kalbą, išspausdintas jo iš lenkų kalbos išverstoje ir apie 1599 m. išleistoje „Postilės“ prakalboje: „<...> žinom, kaip kiekvienai tautai brangus ir malonus dalykas, rašytas gimtąja kalba <...> tik pati mūsų lietuvių tauta (turima galvoje valdančiuosius – *A. L.*), besirūpindama išmokti lenkiškai, savo tikrąją kalbą apleido, paniekino ir beveik pametė – tai aiškiai mato kiekvienas, bet nežinau, ar kas už tai pagirs. Kurgi yra pasaulys tokia menka ir niekam verta tauta, kuri neturėtų savo trijų lyg įgimtų dalykų: savo žemės, papročių ir kalbos? Visų amžių žmonės vartojo savo gimtąją kalbą, rūpinosi jos išlaikymu, gražinimu ir platinimu. Nėra tokios menkos tautos, nėra tokio mažo žemės sklypo, kur nevirtotų savo gimtosios kalbos, kuria paprastai rašomi įstatymai, kuria rašoma savo ir kitų šalių istorija, kuria svarstomi visi krašto reikalai, kuria gražiai ir padoriai atliekami reikalai bažnyčioje, susirinkimuose ir namie <...>. Ar ne keista būtų gyvuliams, jei varna panorėtų giedoti kaip lakštingala, o lakštingala krankti kaip varna; arba ožys riaumoti kaip liūtas, o liūtas bliauti kaip ožys? <...>. Juk tautos laikosi ne žemės derlingumu, ne apdarų įvairumu, ne apylinkių smagumu, ne miestų ir pilių tvirtumu, bet vien vartojimu savo gimtosios kalbos, kuri kelia ir stiprina pilietiškumą, santaiką ir brolišką meilę.

<sup>1</sup> Rabikauskas P. Lietuviškumo apraiškos Vilniaus akademijoje // LKMA suvažiavimo darbai, t. XI. R. 1987, p. 21.

<sup>2</sup> Ten pat, p. 22.

Kalba yra bendras meilės ryšys, vienybės motina, pilietiškumo tėvas, viešpatysčių sargas. Panaikink kalbą – panaikinsi santaiką, vienybę ir viską gera.“<sup>1</sup>

Bet ir toliau Bažnyčia ir valdantieji formavo „gente Lituani, natione Poloni“ („lietuvių kilmės, lenkų tautybės“) tautą, siekdami paversti lietuvius neatskiriamus nuo lenkų tautos. Tad ir lenkų metraščiuose vis labiau buvo nutylima lietuviai, Lietuva. Šiandieną lenkai dar vis švenčia gegužės 3 d. 1791 m. vadinamosios Respublikos konstitucijos paskelbimą. Joje nei „lietuvių tauta“, nei „Lietuva“ jau nebeminėta, tik „lenkai“ ir „Lenkija“.

Lietuvos valstybė žlugo ne dėl pralaimėjimų mūšių laukuose, bet dėl pačių tos valstybės valdančiųjų abejingumo savo tautai ir jos vertybėms, dėl tautos šviesuomenės, pirmiausia bajorijos, išdavystės, susiviliojimo svetima kultūra. Tik paprastų lietuvių valstiečių dėka visiškai neužgeso lietuviškumo židiniai – didelė tautos dalis, daugiausia valstietija, išsaugojo savo kalbą ir tradicijas. Nors ir kaip keista, tam palankesnės sąlygos buvo Prūsiose negu Lietuvoje, įsigalėjus ten protestantizmui. Iš dalies taip atsitiko dėl to, kad protestantizmas labiau buvo orientuotas į paprastus žmones. Kadangi dauguma ten buvo lietuviai, tai ir reikėjo rūpintis jų švietimu, kartu siekti, kad per bažnyčias ir mokyklą lietuviai būtų greičiau suvokietinti. Todėl ir valdžia leido lietuviškus vadovėlius, maldos knygas, rūpinosi ir kai kuriais lietuvių kalbos norminimo klausimais. Tam tikslui buvo sudaromos net specialios komisijos iš gerai lietuvių kalbą mokančių pastorių, kurie redagavo raštus, vienodino tų raštų kalbą. Tad ir neatsitiktinai Prūsijos kunigaikštystėje pasirodė gana gerų aniems laikams lietuvių kalbos gramatikų, kuriose buvo kodifikuotos lietuvių raštų kalbos normos.

Ne jėzuitų senasis Vilniaus, o protestantų Karaliaučiaus universitetas išugdė, išgarsino ir pirmuosius lietuvių mokslininkus. Tuo tarpu Lietuvoje, Vilniaus universitete, ir švietime, ir valdžioje įsigalėję lenkai, jų dvasininkija, suplakdami į vieną katalikybę ir lenkiškąją šovinizmą, siekdami „vieningos“ ir galingos Lenkijos, neretai ir nesąmoningai tapdavo lietuvių kalbos, lietuviškosios kultūros smaugėjais. Lėmė ir tai, kad iki krikščionybės lietuvių tauta savo rašto neturėjo, o buvo perėmusi senąjį gudų, po to lotynų, o vėliau – lenkų raštą,

<sup>1</sup> Daukša Mikalojus. Postilės prakalbos. V.: Mintis, 1990, p. 33–34; Liekis A. Lietuvos tautos – lietuvių kalbos likimas. P. 1. V., 2004, p. 47.

palaiptiesniui ir lenkų kalbą kaip bažnyčių ir valstybės kalbą. O nuo XVIII a. Vilniaus vyskupų nurodymu lietuviai valstiečiai net prievarta turėjo būti lenkiškai mokomi poterių. Bet ir tai Lietuvą valdančiųjų luomas laikė normaliu dalyku.

1812 m. birželio 16 d. Napoleono kariuomenė užėmė Vilnių. Jį iškilmingai sutiko didelė dalis Vilniaus diduomenės, jam ir jo pavaldiniams organizavo puotas. Tačiau Napoleonas, skirtingai nuo caro, priiminėjo sveikinimus ir iš miesto žmonių. Tai nepatiko sulenkėjusiems lietuvių ponams. Lietuvos bajorijos išdavystę atspindi ir 1812 m. vasarą, Napoleonui užėmus Vilnių, jo pasiūlymas Lietuvos valdantiejiems, Laikinajai LDK vyriausybei atkurti savarankišką Lietuvos valstybę su Vilniaus, Gardino, Minsko, Balstogės gubernijomis, siūlymas nesulaukė pritarimo, nes tie vadai nebeįsivaizdavo, kad galėtų būti savarankiška Lietuva be Lenkijos. Daugelis tų vadų nors laikė save lietuvių kilmės, bet jau tik Lenkijos valstybės piliečiais.<sup>1</sup>

Pralaimėjus Napoleonui, 1815 m. vasarą sąjungininkų kongrese Lenkijai buvo suteikta dalinė savivalda kaip kunigaikštystei, įjungus ir dalį pietinių ir vakarinių Lietuvos kraštų, unijoje su Rusija. Tų pačių metų pabaigoje grupė Lietuvos bajorų ir didikų audiencijoje Peterburge pas carą paklausė jo, ar negalvojama LDK prijungti prie Lenkijos karalystės (bet neklausė apie savarankiškos Lietuvos valstybės atkūrimą). Buvo atsakyta, kad likusioms Lietuvos gubernijoms bus gerai Rusijos sudėtyje, o vėliau bus žiūrima, kas iš Lenkijos karalystės išeis. Bet vadinamieji Lietuvos atstovai neprieštaravo, nereikalavo Lietuvos valstybės atkūrimo, o tik dėkojo carui už Lenkijos karalystės sukūrimą ir suteiktą malonę „pamatyti jo šviesybės veidą“.<sup>2</sup>

Bajorų seimeliuose ir vėliau, po vadinamojo prancūzmečio, vengta net užsiminti apie Lietuvos valstybingumo atkūrimą. 1818 m. Lenkijoje kitų šalių pavyzdžiu pradėta valstiečius atleisti nuo baudžiatvarkos. Lietuvos bajorai pritarė tik tokiam atleidimui, kai visa valstiečių dirbamoji žemė pasilikta tik jų nuosavybe, o baudžiauninkai tegu „būna laisvi“, bet ir be to žemės lopinėlio ir kito iki tol turėto turto. Lietuvos bajorija buvo ir prieš lietuvių kėlimąsi į miestus, pra-

<sup>1</sup> Janulaitis A. Lietuvos bajorai ir jų seimeliai..., p. 241.

<sup>2</sup> Ten pat, p. 257.

monės plėtotę, nes, girdi, kaip patriotams reikią vadovautis Lietuvos Statutu, kurio dar pirmame leidime (1529 m.) buvo nurodyta, kad bajorams tinka užsiimti tik žemės ūkiu, o užsiimti amatais, manufaktūromis, prekyba, finansais te tinka tik žydams ir kitiems atėjūnams. Dėl tokių nuostatų Lietuvos miestuose, miesteliuose ir įsigalėjo žydai bei kiti atklydėliai, pamažu paėmę į savo rankas ne tik amatus, manufaktūras, bet ir prekybą, finansus. Vienintelė pramonės šaka, nedaranti „gėdos“ bajorams kaime, buvo alaus ir degtinės bravorai. Jų įrengimas pigiai kainuodavo, o žaliavos – javų ir kuro netrūko, kaip ir darbo jėgos – baudžiauninkų. Jie ir buvo pagrindiniai „produkcijos“ vartotojai – beveik visuose dvaruose, klebonijose buvo nustatytos normos, kiek baudžiauninkai ir valstiečiai privalo išpirkti degtinės ar alaus. O kas atsisakydavo, vis viena būdavo atskaičiuojama atitinkama uždarbio dalis. Kitaip sakant, šviesuomenė – bajorija, dvarininkija, kunigija ne tik lenkino lietuvių tautą, bet ir siekė paversti girtuoklių tauta. Gal ir ne tiek daug klydo anglas Robertas Džonsonas (Robert Johnson) 1815 m. savo Londone išleistoje knygoje „Travel through Part of the Russain Empire“ (London, 1818, p. 68–69) aprašydamas tuometinę Rytų Lietuvą, per kurią jis pervažiavo: „<...> Lietuviai yra šiurkštūs, kvaili žmonės, jų idėjas, būdą, drabužius ir elgesį galima pavaizduoti kaip ypač nuobodžius, sunkius ir negyvus <...>. Atrodo, kad moterys atlieka vien sunkų darbą <...>, kol vyrai tingiai slankioja po smukles, išgerdami milžiniškus kiekius degtinės. Kiekis šio kenksmingo gėrimo, kurį jie išgeria, yra beveik neįtikėtinas <...>. Net moterys nešasi su savim asmenišką butelį ir, susitikusios gatvėje ar kelyje, jos sveikinasi pasibučiuodamos į skruostus ir tada pasikeisdamos kelia butelius prie lūpų ir atsisveikina kitu pasibučiavimu.“

Žinoma, galima abejoti tų žodžių teisingumu, nes autorių lydėjo kažkoks lenkų šlėktelė, kuris, norėdamas iškelti save ir Lenkiją, uoliai stengėsi įpiršti neigiamą požiūrį į lietuvius. Tačiau tokių neigiamų lietuvių vertinimų yra gausu ir vėlesnių laikų anglų, prancūzų knygose. Pavyzdžiui, po 100 metų, 1915 m. anglų istorikas Arnoldas Toinbis (Arnold Toynbee) knygoje „Nationality and the War“ (London, 1915, p. 285) rašė apie lietuvius kaip „labiausiai svetimųjų ir savųjų ponų užguitą tautą Europoje“; ir kad net kalbėjimas sava, lietuvių kalba sulenkėjusių ar sugermanėjusių ponų ir valdininkų smerkiamas.



Tačiau ir „bravorų pramonę“ Lietuvos bajorams, dvarininkams, klebonams buvo sunku išlaikyti: miesteliuose smukles ėmė masiškai steigti atsibastėliai žydai ir vilioti valstiečius pigiau išgerti pas juos. Bajorai, dvarininkai dėl tos konkurencijos ėmė skųstis generalgubernatoriui ir net carui. Tačiau žydams turėti bravorus ir smukles ar net nuomoti juos iš bajorų nebuvo uždrausta. Nepadėjo ir iš bažnyčios sakyklų kunigų agitacija, kad neitų gerti į žydų, o tik į savo ponų smukles. Smuklės greitai virto vargšų žmogelių „nusiraminimo“ ir „paguodos“ vieta. Bet tada tik žydai imti kaltinti dėl valstiečių girtuokliavimo ir blogo gyvenimo, nes visą uždarbį palieką jiems.

1825 m. mirus carui Aleksandrui, jo sostas atiteko Nikolajui I, kuris jau per savo vainikavimo iškilmes paskelbė kreipimąsi, kad pirmiausia rūpinsis tik rusais, stačiatikybe ir imperijos galybės didinimu. Atsiliepdami į tą caro kreipimąsi Vilniuje susirinkę „lietuviškų gubernijų“ bajorų, dvarininkų atstovai pasižadėjo būti ištikimi Rusijai ir jos carui ir paprašė generalgubernatoriaus Rimskio-Korsakovo perduoti tą jų pasižadėjimą carui.<sup>1</sup>

Bet netrukus rusų valdžia pareikalavo iš Lietuvos bajorų, dvarininkų didesnių prievolių, daugiau tiekti rusų kariuomenei arklių pašaro, maisto produktų, įrengti ligoninių ir kt., tai sukėlė tų ponų nepasitenkinimą. Ir kai 1831 m. žiemą ėmė ateiti iš Lenkijos žinios, jog sukilėliai ten pasiekia pergalių, daug bajorų, klebonų, iki tol rėmę rusų valdžią, ėmė remti ir Lietuvoje besiorganizuojančius sukilėlių būrius, kai kurie net įstojo į juos. Bet sukilėliai po pusmečio pralaimėjo. Pralaimėjo ir todėl, kad nemaža dalis tų „kovotojų“, rėmusių sukilėlius, 1831 m. birželio 4 d. carui paskelbus manifestą, jog tiems, kurie paliks sukilėlius, bus sugrąžinti dvarai ir titulai ir jie atgaus caro malones, nuo sukilimo atsimetė. Tas caro manifestas skelbtas iš visų bažnyčių sakyklų, o klebonijoje ir pavietuose buvo specialios knygos įsirašyti tiems, kurie savo noru paliko „maištininkus“. Apie tuos, kurie ir toliau liko sukilėlių būriuose, bajorų maršalkos ir klebonai privalėjo pateikti žinias gubernatoriams. Pralaimėjus sukilimui iš visų tų, kurie nebuvo įsirašę į minėtas knygas, buvo konfiskuoti dvarai, jų savininkams atimtos politinės teisės (tokie bajorai jau negalėjo būti nei rin-

---

<sup>1</sup> Ten pat, p. 447.

kėjai, nei išrenkami, ir tik po 10 metų tas nutarimas buvo atšauktas), o sukilime dalyvavę valstiečiai buvo nuplakami rykštėmis ir atiduodami į rekrūtus ar ištrečiami į tolimas Rusijos gubernijas. Konfiskuotus dvarus perduodavo atkeltiems rusams. Po sukilimo buvo uždarytas ir Vilniaus universitetas. Bajorams įvesta privaloma 5 metų karinė ar civilinė tarnyba, ir tik Rusijos gubernijose. Buvo nurodyta, kad į valdiškas tarnybas „lietuviškose gubernijose“ gali būti skiriami tik rusai, o vietiniai – tik Rusijos gubernijose. Ir tik tie, kurie Rusijoje atitarnaus ne mažiau kaip 10 metų, galės būti skiriami į valdiškas tarnybas savame krašte.

Nuo 1832 m. bajorų seimeliai begalėjo vykti tik gubernijų miestuose – Vilniuje, Gardine, o nuo 1843 m. dar ir Kaune. Seimelio darbe nebegalėdavo dalyvauti valdžios baustieji ir tie, kurie žiauriai elgėsi su savo baudžiauninkais, tarnais. Seimelių darbe dalyvaudavo gubernatorius ar kitas didelis rusų valdininkas, nors oficialiai jie ir negalėdavo reikalauti pakeisti vieną ar kitą priimtą nutarimą. Tačiau politinio pobūdžio klausimų Lietuvos bajorų seimeliuose po 1831 m. ir viso sukilimo nebuvo. Juose daugiausia svarstyti mokesčių, kariuomenės išlaikymo, žydų, klebonų bravorų bei smuklių klausimai ir pan.<sup>1</sup>

Bajorų seimeliai beveik visada pritarėdavo rusų valdžios nurodymams ir jei diskutuodavo, tai tik kaip greičiau ir geriau rusų valdžios nurodymus įgyvendinti. Esant Rusijos valdžiai lietuviams išlikti lietuviams dar pasunkėjo, nes jau dabar juos engė ne tik lenkų, bet ir rusų ponai; nepatenkintųjų buvo peršama nuostata, kad patriotas esąs tik tas, kuris tik lenkiškai kalba ir meldžiasi, kuris kovoja dėl Lenkijos valstybės atkūrimo. Dar didesnės galimybės lenkintojams atsivėrė po pralaimėto 1863 m. sukilimo, rusų valdžiai uždraudus lietuvišką raštą ir švietimą – lenkintojai ėmė brukti tik savas, lenkiškas knygeles, malda-knyges, o prieštaraujančius ar platinančius lietuviškas knygeles, ar išlaikančius slaptas lietuviškas mokyklėles, kaltinti Lenkijos išdavyste, tarnavimu rusams.

Bet nepaisant to, griūnant baudžiavinei sistemai, menkėjo ir lenkų bei sulenkėjusių bajorų, dvarininkų, bažnytinių feodalų luomo vaidmuo ir galia. Jei 1831 m. sukilimo vadais buvo didikai ir bajorai, tai jau 1863 m. sukilime vyravo

---

<sup>1</sup> Ten pat, p. 532–534.

iš lietuvių valstiečių kilę kariai, mokytojai ir net kunigai. Mažai kur bekelti tik Lenkijos valstybės atkūrimo šūkiai. Ypač tai buvo būdinga Žemaitijoje, kurioje atkakliausiai ir ilgiausiai priešintasi rusų kariuomenei. Čia sukilėlių būriams dažniausiai vadovavo pačių kovotojų išsirinkti vadai. Tarp jų minėtini kun. Antanas Mackevičius, A. Bitis, J. Puidokas, J. Dalkis ir daugelis kitų, kurie ėmė suvokti, kad Lietuvos valdantieji padarė didelę klaidą, pasidavę lenkų ponų įtakai ir sudarę su Lenkija ne lygiapartnerišką dviejų valstybių sąjungą, o vieną valstybę, atidavus į lenkų rankas religinius ir švietimo reikalus, nepasipriešinę lenkų kalbos ir kultūros invazijai, dėl to pamažu Lietuva virto tik Lenkijos provincija. Tačiau, kad ir keista, valdančiųjų luomas to vis nesuprato ir toliau tebesvajėjo apie Lenkijos valstybės, kokia ji buvo iki padalijimų, atkūrimą.

Tad po baudžiavos panaikinimo iš nesulenkėjusios valstietijos lietuvių veikėjų daugėjimas tiems „unijininkams“ – bajorijai, dvarininkijai, kunigijai kėlė siaubą, nes jie visų lietuvių tautos nusmukdymo, savarankiškos Lietuvos valstybės pražudymo kaltininku laikė Lenkiją ir jos ponų šovinizmą bei Lietuvos diduomenės, kunigijos padlaižavimą; Lietuvos valdantieji, pasidavę lenkų ponų įtakai, nieko nedarė, kad bendroje su lenkais valstybėje valstybinė kalba būtų lietuvių kalba, neleidžiamas lenkinimas per bažnyčias, mokyklas, dvarus, kad Lietuvoje valdžia būtų tik lietuvių ir t. t. Bet Lietuvos bajorija ir katalikų dvasininkija elgėsi su valstybe ir tauta taip, kaip daugiau negu po šimtmečio komunistų partija pasielgė su Lietuva – ją įjungė į SSRS sudėtį. Praradusieji tautinę savimoneę, tampa abejingi ir tos tautos sukurtos valstybės likimui. Apie bajoriją Vasario 16-osios Akto signataras S. Kairys rašė: „<...> 1831 ir 1863 m. sukilimai tik žadino mūsų bajoruose viltį susigrąžinti sau turėtas privilegijas. Ir sukilimams pralaimėjus daugelis jų išsisuko gan sausai, tik ėmė dar labiau ir dažniau lankstyti prieš caro satrapus Lietuvoje.“

Retas bajoras vargino sau galvą ūkio reikalais. Juos tvarkė prievaizdai. Retam kuriam tų ponų rūpėjo ir jo baudžiauninkų, valstiečių, samdinių gyvenimas, kaip ir Lietuvos praeitis. Daugelis jų tesirūpino tik savo gerove ir savo išskirtinumu (lenkiško „unaro“) išsaugojimu.

Nors po baudžiavos panaikinimo dvarininkams atiteko geriausios žemės ir beveik visi miškai, išskyrus caro valdžios valdytus, prie naujų ūkininkavimo są-

lygų prisitaikyta menkai, nes bajorai, dvarininkai, kaip ir didelė dalis katalikų bažnyčių klebonų bei hierarchų liko užsikonservavę juodame lenkiškame feodalizme. Dvarai dar daug metų tebesilaikė trilaukės žemės dirbimo sistemos, arė medinėmis žagrėmis, naudojo pjautuvus ir produktus pardavinėjo žydams – supirkėjams. Ir gyvulininkystė mažai ką dvarininkui duodavo. Kaip ir praeity rugys, kvietys, aviža, miežis tebebuvo dvarui pagrindinis eksporto objektas. Iš bulvių dažname dvare tik degtinę varydavo. O kai dvarininkams nebeužtekdavo lėšų, tai parduodavo žydams ir miškus. Žydas bajorams ir dvarininkams buvo nepakeičiamas bendras, nes jis pirkė iš jų ne tik mišką (medieną dažniausiai nuplukdydamas į Prūsus), bet ir pieną, javus, galvijus ir kt. Bet kai bajorui, dvarininkui vis dar trūkdavo lėšų, tai dažnas jų ieškodavo būdų, kaip daugiau jų išspausti iš samdinių, valstiečių. Ir vadinamieji laisvieji – bežemiai, mažžemiai, bernai, neturėdami iš ko gyventi, sutikdavo vilkti dvaruose už kapeiką nors ir didžiausią jungą, kad tik galėtų pramaitinti save ir šeimą. Kaimo proletaro būklė pasidarė visiškai priklausoma nuo jo darbdavio, kuris, kaip ir baudžiavos laikais, tebediktavo pavaldiniui, kokių pažiūrų jis privalo laikytis, jei nori toliau dirbti ir bent kiek užsidirbti. Kadangi dauguma to meto darbdavių – bajorų, dvarininkų buvo lenkomanai, tai vertė tokiais būti ir samdinius, o bažnyčiose tai darė kunigai. Kiek vilčių teikė atsiradusi galimybė emigruoti į JAV ir kitus tolimus kraštus. Bet ir iš ten ateinančios žinios apie laukiantį vergišką darbą anglių šachtose, skerdyklose, fermose, plantacijose atgrasindavo nuo „laimės ieškojimo svetur“.

Bajorų, dvarininkų, dvasininkijos luomas, kaip ir Lietuvos pardavimo Lenkijai metais, toliau padlaižiavo galingesniems, kad ir okupantams. Pavyzdžiui, 1898 m. caro valdžia pastatė Vilniuje paminklą 1863 m. budeliui Muravjovui-Korikui. Bet paminklo atidengime dalyvavo daugybė Lietuvos bajorų, dvarininkų, Bažnyčios hierarchijos atstovų. Jie sakė padėkos carui ir Rusijai kalbas, po to dalyvavo rusų surengtoje puotoje aukštuomenei, kurioje gėrė ir dainavo padėkos okupantams dainas. Panašiai Vilniuje vyko ir 1904 m., atidengiant Katedros aikštėje paminklą carienei Jekaterinai II. Kaip ankstesniame, taip ir paminklo carienei atidengime ir puotoje dalyvavo grafai Tiškevičius, Pliateris, Liubianskis, dvarininkai Aleksandras Meistavičius, Gecevičius, Švoinickis, taip

pat sulenkintos Vilniaus vyskupijos kurijos atstovai ir daugelis kitų. Tas Lietuvos ir Lenkijos didikų subinlaižiavimas rusams neliko jų nepastebėtas: caro valdžia grafui Aleksandrui Tiškevičiui (kretingiškiui) ir A. Meištavičiui padovanojo po baltas caro rūmų tarnų – kamerdinerių kelnes.

Bet grįžkime prie lietuvių tautos atgimimo. Nepaisant daugelio susitaikymo su polonizacija, bendrosios Lenkijos–Lietuvos valstybės gyvavimo metais, kaip jau rašyta, būta žmonių, kurie kartais pareiškėdavo susirūpinimą dėl svietimos kalbos ir kultūros įsigalėjimo, dėl lietuvių kalbos ir kultūros skelbimo kaip pagonių, kaip baudžiauninkų kalbos ir kultūros. Tarp pirmųjų, mėginusių ginti lietuviybę, buvo kai kurie XVIII a. pabaigoje Vilniaus universitete dirbę ar jį baigusieji šviesuoliai. Tai universiteto sekretorius Kazimieras Kontrimas, kilęs iš Šiluvos bajorų, istorikas Simonas Daukantas, poetas Dionizas Poška, Simonas Stanevičius, švietėjai Kajetonas Zabitis, Jokūbas Šimkevičius ir kai kurie kiti. Jų pastangomis 1816 m. Vilniuje buvo pradėtas leisti laikraštėlis „Gatvės žinios“, įsteigta slapta „Nenaudėlių“ draugija, kritikavusi to meto negeroves, raginusi domėtis Lietuvos istorija, lietuvių kalba, mėginusi įsteigti Vilniaus universitete lietuvių kalbos katedrą ir kt.<sup>1</sup>

Bet ir Vilniaus universitete pirmųjų lietuviybės pumpurų išsiskleidimą sutrukdė jo uždarymas po pralaimėto 1831 m. sukilimo (uždarytas 1832 m. gegužės 1 d.), palikus veikti tik jo Medicinos fakultetą, reorganizavus jį į Medicinos–chirurgijos akademiją. Bet ir ji buvo uždaryta 1842 m., o ir veikusi Katalikų dvasinė akademija perkelta į Peterburgą ir kt.<sup>2</sup>

Mokslo ir studijų institucijų uždarymas tuo laiku, kuomet visoje Europoje vyko priešingi procesai – naujų steigimas, spartus pramonės ugdymas, buvo skaudus smūgis Lietuvai, jos žmonių kultūriniam, politiniam ir ekonominiam pakilimui. Bet palanku buvo lenkintojams ir rusintojams. Beje, rusifikacijos spartinimui pritarė ir žymiausi rusų intelektualai, rėmė ir įvairiausių rusinimo centrų, komitetų, komisijų steigimą „lietuviškosiose gubernijose“. Tarp tokių rusinimo skatintojų buvo ir žymiausi rusų rašytojai kaip F. M. Dostojevskis, L. Tolstojus

<sup>1</sup> Liekis A. Lietuvių tautos – lietuvių kalbos likimas, V., 2004, t. 1, p. 21.

<sup>2</sup> Liekis A. Lietuvos mokslų akademija (1941–1990), V., 2001, p. 39.

ir kai kurie kiti, skelbę, kad Vakarų Europos kultūra yra nieko verta, „dekadentiška ir bedieviška“ ir tik tai, kas rusiška, esą pažangu ir remtina. Petrapilio universiteto Rusijos ir slavų istorijos skyriaus vedėjas prof. N. Ustrialovas suformulavo „mokslinę“ Rusijos istoriografijos pažiūrą į Lietuvą: tik rusai ir Rusija visais laikais lėmė Lietuvos istoriją, tik rusiška buvusi Lietuvos provincija ir tik dėl lenkų agresijos ji buvo virtusi lenkiška. Nuo tada ir žinomiausių rusų istorikų veikaluose nebeliko „Lietuvos valstybės“ termino, o tik „Lietuvių–rusų valstybės“.

Surusinimui, kaip ir sulenkinimui panaudotas ir švietimas. 1831 m. balandžio 4 d. caras Nikolajus I nurodė švietimo ministrui ir Vilniaus apygardos globėjui, kad vietos gyventojai vartotų tik rusų kalbą, perimtų rusų kultūrą ir jaunuomenė būtų auklėjama tik pagal šiuos principus: ištikimybė carui, stačiatikybei ir Rusijai, kad „vietos gyventojai sudarytų vieną rusų tautą“.<sup>1</sup>

Buvo nurodyta lietuviškosiose gubernijose steigti tik rusiškas mokyklas, o nuo 1862 m. jau pareikalauta uždaryti parapines mokyklas, kuriose, ypač Žemaitijoje, vaikai dar buvo mokomi lietuviškai; nuo 1875 m. prie cerkvių pradėtos steigti „rašto“ rusiškos mokyklos, kurios pirmiausia turėjo rūpintis išugdyti stačiatikius.

Po 1863 m. sukilimo visose mokyklose turėjo būti mokoma tik rusiškai. Jei anksčiau Lietuvos mokyklose versta besimokančius ir tarpusavyje bendrauti tik lenkiškai, tai po sukilimo – jau tik rusiškai. Tas pat buvo vien griežtumu įdiegiama ir aukštesnėse mokyklose. Tik rusais buvo pakeičiami ir mokytojai. Jei iki sukilimo „lietuviškose gubernijose“ aukštesnėse mokyklose lenkų tautybės mokytojai sudarė apie 65%, rusų – 30%, tai jau 1864 m. rudenį rusai sudarė apie 80% visų mokytojų.

Iki 1905 m. mokyti Vilniaus mokytojų institute, kaip ir Panevėžio mokytojų seminarijoje, lietuviai katalikai iš viso nebuvo priimami. Tik rusai tegalėjo stoti ir į Vilniuje įsteigtą ir daugiausia Lietuvos bajorų išlaikomą karo mokyklą. Lietuvių skaičius ribotas (iki 20%) ir Dotnuvos žemės ūkio mokykloje. Rusų valdžia stengėsi ir mokymą paversti tik luominiu. Valstiečių vaikai bet kurio ly-

---

<sup>1</sup> Matusas J. Apie lotyniškų raidžių draudimą lietuviškiems sprendiniams // Athenaeum, K., 1933, t. 4, p. 18.

gio valdiškose mokyklose negalėjo sudaryti daugiau kaip 20% visų besimokančiųjų.

Kiek lengviau buvo lietuviams Suvalkų ir Marijampolės gimnazijose, kurios priklausė Varšuvos švietimo apygardai. Abiejose šiose gimnazijose kaip neprivaloma dėstyta ir lietuvių kalba.

Kaip anksčiau rašyta, didelė kliūtis stačiatikybei buvo Katalikų Bažnyčia. Tad imta reikalauti, kad ir pamokslai bažnyčiose būtų sakomi ne tik lenkiškai, bet ir rusiškai.

Stiprėjantys Katalikų Bažnyčios suvaržymai, stačiatikybės brukimas vertė net ir didžiausius kunigus lenkomanus bendrauti su lietuviais, leisti vaikams mokytis lietuviškai katekizmo, nes suprato, kad lietuviams perėmus rusų kalbą, krašte įsigalėtų ir stačiatikybė. Tad ir lietuvybės atgavimas ir išlaikymas reiškė ir Katalikų Bažnyčios išlikimą. Tad kuo labiau buvo stiprinama rusifikacija, tuo labiau ir kai kurie katalikų dvasininkai ėmė rūpintis ir lenkybe.

Šviesus to pavyzdys yra Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius, kuris nuo savo vyskupavimo pradžios (1850 m.) ėmė reikalauti iš klebonų, kad kiekvienoje parapijoje būtų po mokyklėlę, kurioje bent katekizmo mokytų lietuviškai. Vyskupas drauge su savo sekretoriumi buvo užsimoję leisti ir laikraštį lietuvių kalba. Dėl leidimo 1859 m. jis kreipėsi į generalgubernatorių, bet leidimo negavo.

Tuo metu rusų valdžia planavo savo laikraščio „Liaudies draugas“ lietuvių kalba išleidimą. Laikraštis turėjo prisidėti prie krašto rusinimo, stačiatikybės „lietuviškose gubernijose“ pergalės.

Nors paradoksalu, bet juo labiau Rusija spaudė lietuvius, stengėsi surusinti, o lenkai – sulenkinti, tuo stiprėjo pasipriešinimas abiem, tuo daugiau mezgėsi lietuvybės žiedų, daugėjo lietuviškų spaudinių. Štai jei iki 1799 m. per visą LDK gyvavimą išleista apie 258 pavadinimų (daugiausia maldaknygių ir knygų apie šventųjų gyvenimą), 1800–1849 m. – apie 523, tai 1850–1864 m. (iki spaudos uždraudimo) – 540. Daugiau kaip trigubai nuo 1850 m. padidėjo ir daugelio tų leidinėlių tiražai. Pavyzdžiui, L. Ivinskio kalendorių tiražas nuo 1500 egz. (1846 m.) išaugo iki 11 000 (1861 m.). Ne ką mažesniais tiražais leisti elementoriai, katekizmai, maldaknygės. Daugėjo ir pasaulietinės literatūros.

Antai 1795–1804 m. ji tesudarė tik apie 12,5% visų leidinių, o 1805–1864 m. – daugiau kaip 36%.<sup>1</sup>

1863 m. sukilimo (kaip ir 1831 m.) Lietuvoje ir Lenkijoje nuslopinimą sveikino daugelis Rusijos mokslo ir kultūros veikėjų, laikydami jo nuslopinimą rusiškos kultūros, stačiatikybės pergale ir „Šiaurės Vakarų krašte“.<sup>2</sup>

1864 m. birželio 5 d. generalgubernatorius M. Muravjovas, gavęs pritarimą iš caro, pasirašė įsakymą Vilniaus cenzūros komitetui: „<...> siūlau Komitetui nuo šio laiko būtinai laikytis taisyklės: nepraleisti spausdinti nė vieno lietuviško elementoriaus, rašyto lotyniškais-lenkiškais raidėmis ir leisti spausdinti tik tada, kai jie bus parašyti rusiškais raidėmis <...>“<sup>3</sup>

Draudimas galiojo elementorių ir apskritai vadovėlių leidimui Vilniaus generalgubernijoje ir jai priklausančiose Augustavo gubernijos apskrityse. Tą juodą darbą toliau plėtė ir stiprino naujasis generalgubernatorius gen. K. Kaufmanas. Kad sustiprintų spaudos kontrolę, 1865 m. pradžioje rusų valdžia reorganizavo cenzūrą – ją perdavė Vidaus reikalų ministerijai, kuri skyrė ir cenzorius, dažniausiai buvusius žandarus, nors lietuviškai nė žodžio nemokančius. Jis 1865 m. rugsėjo 6 d. savo įsakyme cenzoriams rašė: „<...> mano pirmtako (turėta galvoje M. Muravjovas – A. L.) visuomet ir be išsisukinėjimų turi būti vykdomas; 2. Paveisti Vilniaus mokymo apygardai, kad pasirūpintų išspausdinti kuo daugiau liaudžiai knygų ir vadovėlių, rašytų lietuviškai ir žemaitiškai, bet rusų raidėmis.“ Tačiau pamatęs, kad lotynišku šriftu knygos gali būti spausdinamos Rusijos spaustuvėse, K. Kaufmanas paprašė Rusijos vidaus reikalų ministro P. Valujevo (Volujev), kad lietuviškos spaudos draudimas būtų išplėstas visai Rusijai. Ir pastarasis 1865 m. rugsėjo 23 d. slaptu savo raštu gubernatoriams nurodė, kad jie uždraustų spaustuvėse spausdinti lietuviškus leidinius „lotynų–lenkų abėcėle“.<sup>4</sup>

1866 m. liepos 23 d. generalgubernatorius pasirašė įsakymą, kad jie spaustuvėse sunaikintų ir lotyniškų–lietuviškų raidžių liejimo formas ir leistų veikti

---

<sup>1</sup> Liekis A. Lietuvių tautos – lietuvių kalbos likimas, V., 2004, t. 1, p. 48.

<sup>2</sup> Ten pat, p. 49.

<sup>3</sup> Ten pat.

<sup>4</sup> Ten pat, p. 50.



tik toms spaustuvėms, kurios pasirašys pasižadėjimą nespausdinti jokių raštų lietuvišku–lotynišku raidynu.

1866 m. spalio 4 d. rekomenduota uždrausti spaudą ir gotiškuoju šriftu, naudotą Prūsijoje. Bet šis nurodymas, paskyrus generalgubernatoriumi E. Baranovą (Baranov), tebuvo įgyvendintas tik nuo 1872 m. – prie draudžiamųjų priskyrus ir lietuvišką spaudą gotiškais rašmenimis.

Kad pritaikytų lietuvių raštui rusišką raidyną, 1865 m. rugpjūčio 26 d. generalgubernatoriaus buvo sudaryta speciali komisija, vadovaujama generolo Gylovo, po jo (nuo lapkričio mėnesio) gen. P. Stolypino. Komisijai priklausė ir kalendorių leidėjas Laurynas Ivinskis, Stanislovas Mikulskis, akademikas iš Rusijos mokslų akademijos, buvęs kunigas Antanas Petkevičius (1850 m. perėjęs į stačiatikybę) ir kiti. Kai kurie ir lietuviai šviesuoliai rusiškojo raidyno panaudojimo nelaikė blogiu. Minėtasis L. Ivinskis 1865–1867 m. net savo „metskaitlius“ išleido „graždanka“ – kirilicos rašmenimis. Tačiau vyskupas M. Valančius ir kiti organizavo lietuviškos spaudos leidybą Prūsijoje ir jos slaptą platinimą po Lietuvą. L. Ivinskis irgi atsisakė „graždankos“ ir toliau leido lietuviškus kalendorius, spausdinamus užsienyje. Nepaisant rusų pastangų, „graždanka“ nepakeitė lietuviams lotyniškojo raidyno – per visą spaudos draudimą tebuvo išspausdinta 17 pavadinimų lietuviškų vadovėlių, 15 – maldaknygių, 10 – kalendorių, 6 – grožinės literatūros ir 6 – kitokios knygos. Iš viso 54 pavadinimų, kurių bendras tiražas – apie 67 500 egz.<sup>1</sup>

Tai buvo mažas skaičius, nes lietuviai tų knygų vengė ir į rankas paimti, o veltui įbruktąsias dažniausiai sudegindavo. Tuo tarpu lietuvių kalba lotyniškais rašmenimis per tą patį laiką buvo išleista ir slaptai po Lietuvą išplatinta 1352 pavadinimų leidinių, bendru 5 543 575 egzempliorių tiražu, arba po 138 575 egzempliorius kasmet. Apie 90% jų buvo išspausdinti Mažojoje Lietuvoje ir slaptai knygnešių išplatinti po Lietuvą. Svarbiausi lietuviškos spaudos leidybos centrai Mažojoje Lietuvoje buvo: Tilžė, ten išspausdinta 1789 pavadinimų leidiniai, Priekulė – 227, Bitėnai – 181, Klaipėda – 176, Karaliaučius – 163, Šilutė – 43, Ragainė – 35 ir kt.<sup>2</sup>

---

<sup>1</sup> Ten pat, p. 52.

Spaudos draudimo pirmaisiais dviem dešimtmečiais M. Lietuvoje, daugiausia žemaičių kunigų užsakymu, spausdinta religinė literatūra – apie 70%, po to, prasidėjus ryškesniam tautiniam atgimimui (po 1880 m.), ėmė gausėti pasaulinės literatūros ir 1890 m. ji jau sudarė 45%, o apie 1895 m. – jau apie 60%, o nuo 1901 m. – daugiau kaip 70%.

Tai rodo ir lietuvių tautos politinį brendimą.

Daugiausia per Prūsiją pasiekdavo Lietuvą iš JAV, Anglijos ir kitose šalyse gyvenančių lietuvių spauda. O ji buvo gana gausi. Pavyzdžiui, 1900 m. JAV lietuviai leido 12 laikraščių, M. Lietuvoje – 7, Anglijoje – 1 ir kt. Be to, 1874–1904 m. JAV lietuviai išleido apie 712 pavadinimų knygų. Dalis iš tų knygų pasiekė M. Lietuvą, o iš ten ir Lietuvą. Daugiausia JAV lietuvių pastangomis 1900 m. pasaulinėje Paryžiaus parodoje buvo įrengtas Lietuvos stendas, kuriame buvo parodyta, kaip kyla ir kovoja lietuvių tauta ir kiek daug užsienyje išleidžiama lietuviškos literatūros.

Paskelbus lietuviškos spaudos draudimą, kaip minėta, vienas pagrindinių jos spausdinimo Mažojoje Lietuvoje organizatorių ir slapto platinimo po Lietuvą tinklo sudarymo iniciatorių buvo Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius. Slaptų knygų pernešimo punktu buvo beveik pagal visą Lietuvos ir Rytprusių sieną; buvo įsisteigę ir daug slaptų įvairiausių knygų platinimo organizacijų. Tai irgi rodo, kad lietuvių tauta kilo savarankiškam gyvenimui. Kilo ji jau daug kur remiama ir šviesuolių, kilusių dažniausiai iš valstiečių, kunigų. Jei anksčiau mokyklos buvo prieinamos tik bajorų, karininkų, turtingųjų miestiečių vaikams, tai po baudžios panaikinimo Lietuvoje susidarė didesnės galimybės siekti mokslo ir valstiečių vaikams. Kadangi nuo seno Žemaitijoje būta gerokai daugiau laisvųjų valstiečių, o Užnemunėje 1807 m. buvo ir baudžiava panaikinta, tai iš šių kraštų daugiausia kilo tikrų lietuvių inteligentų, atsikračiusių lenkiškos kupros, baigusią mokslus Rusijos, pirmiausia Maskvos ir Petrapilio, universitetuose, kuriuose jau nuo 1860 m. veikė nedidelės lietuvių kuopelės. 1880 m. Jono Šliūpo ir Jono Spudulio iniciatyva Maskvoje buvo įsteigta lietuvių studentų draugija, turėjusi tikslą rūpintis lietuvių kalba ir Lietuvos istorijos

---

<sup>2</sup> Ten pat, p. 52.

pažinimu, lietuviškumo išlaikymu ir pan. Draugijai priklausė 23 studentai ir jie leido savo laikraštėlį „Aušra“. Jame gan aktyviai reikšdavosi V. Pietaris, J. Basanavičius. Pastarasis jau pasisakydavęs už savarankišką Lietuvą, raginęs draugus „žadinti lietuvių tautą“ ir pan.<sup>1</sup>

1968 m. Prahoje išleistoje knygoje apie mažųjų Europos tautų tautinio sąjūdžio pradininkus nurodyta, kad 1880–1885 m. tarp lietuvių tokių veikėjų buvo apie 260, o 1890 m. – 256. Daugiausia tai buvo studentai, laisvųjų profesijų darbuotojai – gydytojai, vaistininkai, teisininkai ir kt. Beveik 97% iš vienu tų veikėjų buvo kilę iš paprastų lietuvių valstiečių. Daugiausia iš Užnemunės, Marijampolės apskrities – 42 (17%), Naumiesčio – 30 (12%), Vilkaviškio – 24 (10%), Kalvarijos – 15 (6%), Suvalkų – 3 (1,5%), po to: iš Šiaulių – 33 (13%), Telšių – 15 (6%), Raseinių – 12 (5%), Panevėžio – 27 (11%), Ukmergės – 11 (4,5%), Zarasų – 10 (4%) ir t. t. Pagal mokyklas, kurias jie buvo baigę: Marijampolės gimnaziją – 52%, Šiaulių gimnaziją – 25%, Mintaujos (Latvijoje) – 12%.<sup>2</sup>

### „AUŠRA“ LIETUVOJE

Tai tik tokiai saujelei lietuvių inteligentų, gelbėjusių nuo lenkinimo, rusinimo bacilų, ir teko didžiausia misija: prikelti savųjų bajorų, kunigų ir svetimųjų okupantų smaugtą lietuvių tautą savarankiškam gyvenimui. Tarp ryškiausių žadintojų buvo dr. Jonas Basanavičius, 1879 m. baigęs Maskvos universitete medicinos mokslus, susitaręs su Bulgarijos vyriausybės atstovu, 1880 m. pradžioje išvyko gydytojauti į Lompalankos ligoninę, kur „apsisėdęs, neužmiršau ir Lietuvos. Rusijoje gyvenant, sunku buvo su užsienio – prūsų lietuvninkais susisiekti ir sužinoti, kaip stovi Prūsiose lietuviški reikalai, todėl dabar, Bulgarijoje man esant, iš galvos negalėjo dingti mintis susirašyti su lietuvių laikraščių, ten einančių, redakcijomis, būtent su seniausia tuomet „Keleivio“ Karaliaučiuje redakcija <...>. Man pradėjus į lietuviškus laikraščius rašinėti <...>, daugiausia „Lietuviškoje Ceitungoje“, šito laikraščio Nr. 12 d-rui Jurgiui Zau-

<sup>1</sup> Liekis A. Signatarai. Vasario 16, V., 1996, p. 55.

<sup>2</sup> Hroch M. Die Vorkaempfer der nationalen Bewegung bei den kleinen Voelkern Europas, Praha, 1968, p. 66–71, 171.

erveinui [Zauerveinas] sumanymą padavus įsteigti prūsų lietuvininkams „mokslo draugystę“, aš ilgame straipsnyje, kovo 26 d. rašytame, karštai parėmiau jojo sumanymą, kviesdamas skaitytojus būtinai tokią draugiją įsteigti. Šitas mano straipsnis buvo Nr. 15 paskelbtas ir „Naujajame keleivyje“ pakartotas; baigdamas jį aš rašiau: „Triūs\_kime, broliai! Iš tos sėklos, kurią mes Lietuvoj išbarstysim, išaugs gražūs vaisiai. Kada jau mes į dulkes pavirsime, jei lietuviška kalba bus tvirtai pastojus, jei per mūsų darbus Lietuvos dvasia atsikvošės – tąsyk mums ir kapuose bus lengviau, smagiau ilsėtis, o mūsų dvasios gėrėsis savo darbu draugystėje mūsų probočių, stiprių Lietuvos apgynėjų ir mylėtojų!“

Į tą straipsnį pritardami atsiliepė Jonas Šliūpas, Juozas Andriukaitis ir kai kurie kiti lietuviai inteligentai.

Lietuvių kalba ir jos puoselėjimas J. Basanavičiui jau nuo jaunystės buvo tolygu pačios lietuvių tautos prikėlimui. Tam turėjo padėti ir nuo 1881 m. J. Basanavičiaus brandintos „Aušros“ periodinio leidinio sumanymas leisti Prūsijoje. Dėl jo leidybos J. Basanavičius susirašinėjo su Višteliausku, J. Mikšiu ir kitais M. Lietuvoje. 1882 m. pabaigoje nusiuntė jiems „Aušros“ projektą, kaip jis pats rašė: „<...> drauge su tūlais straipsniais, kaip „Skruzdžių apsilankymas“ ir Baranausko eilėmis „Lietuvos senovės paminėjimas“. Laikraščiu programinę „prakalbą“, rodos, sausio 28 d. rašiau: <...> „Kaip aušrai auštant nyksta ant žemės nakties tamsybė, o kad taip jau prašvistų ir Lietuvos dvasia!“. Graudžiai apsiverkiau ir iš akių byrančiomis ašaromis sušlapinau rankraštį.“<sup>1</sup>

Pirmasis „Aušros“ numeris pasirodė 1883 m. pavasarį. Leidinys ėjo iki 1886 m. (iš viso išėjo 40 numerių). Nuo „Aušros“ antrojo numerio ją redagavo J. Šliūpas (bet jam 1884 m. emigravus į JAV, redaktoriai buvo J. Mikšas, M. Jankus). J. Šliūpas savo laiške 1933 m. prof. Vaclovui Biržiškai taip aiškino „Aušros“ įsteigimą: „<...> ką aš perskaičiau Tamstos rašte „Vasario 16“ leidinyje apie „Aušrą“, yra <...> daug netiesybės, ypač kas link manęs <...>. Aš prigulėjau prie „netiesioginių sumanytojų“ „Aušros“, tai tokiu tikslu aš 1882 m. vasaros metu važinėju į Tilžę, išsiėmęs generalgubernatoriaus pasą Maskvoje <...>. Kodėl mes – Vištelis, aš ir Mikšas bei Šernius – pasipiktinome gavę Nr. 1

---

<sup>1</sup> Liekis A. Signatarai. Vasario 16, V., 1996, p. 55.

„Aušros“ su Basanavičiaus antrašte ir kodėl jau Nr. 2 jo vardas nebefigūruoja kaip leidėjo? <...>. Aš susirašinėjau su Šerniumi ir Mikšiu, bet ne su Basaniumi (Basanavičiumi – A. L.), nors žinojau ir jį, ir Vištelį prigulintį būreliui, kuris leis „Aušrą“. Šernius buvo verpstė, aplink kurią sukosi „Aušros“ leidimo reikalas, o ne Basanius. Basanius turėjo savo ratelį draugų, aš gi – savo, ir Šernius savo. Ir mūsų pastangomis išėjo „Aušra“, o ne Basaniaus sumanymu.

Mano dėlei galite Basaniui duoti visą garbę, bet tai yra melas, ir aš, gyvas dar būdamas, tatau konstatuoju. Man garbė nerūpi, ji man gyvenimo nepalengvins, bet negalima slėpti neteisybės.<sup>1</sup>

Tačiau kaip ten bebūtų dėl „pirmenybės“, bet „Aušra“, nors ir teegzistavo trejetą metų, paliko ženklus pėdsakus atgimstančioje lietuvių tautoje, subūrė apie save tokius lietuvių šviesuolius kaip Juozą Andriukaitį, kun. Antaną Burbą, Mečislovą Dovainį-Silvestravičių, kun. Silvestrą Gimžauską, Joną Jablonskį, Martyną Jankų, Antaną Kriščiukaitį, Praną Mašiotą, Jurgį Mikšą, Vincą Pietarį, Stanislovą Railą, Martyną Šernių, Joną Šliūpą, Andrių Višteliauską (Vištelį) ir kt. Iš viso „Aušrai“ rašydavo apie 70 bendradarbių. Apie tą jų subūrimą J. Basanavičius (jis vadino ją „partija“) 1925 m. rašė: „Šitoji partija, vėliau į lietuviškai-tautiškąją pavirtusi, ilgą laiką užsiiminėjo kova su įvairiais mūsų Tautą slegiančiais gaivalais ir ji daug prisidėjo prie sužadavimo lietuvių patriotizmo ir įkvėpimo juos tautiškojo susipratino. Jeigu daugumas mūsų šiandien vadinsime save „lietuviais“, jeigu mes šiandien telkiamės apie „lietuvybės“ vėliavą, jeigu mes pagaliau reikalaujame, kad mūsų apgyventas kraštas būtų „Lietuva“ par excellence, o ne kokia Lenkija ar Gudija, tai yra iš didesnės dalies nuopelnas lietuviškai-tautiškosios partijos ir jos pasekmingai, su dideliu pasišventimu vartotos lietuvių atgaivinimo propagandos. Su laiku Lietuvos inteligentija, kuri iš pradžių tik tautystės gaivinimu užsiiminėjo, evoliucijos keliu eidama ir Europos apolitiškas partijas pamėgdžiodama, taipogi ir susiskirstė į partijas su įvairiais tikslais, su įvairiomis programomis. Prie senosios „lietuvystės“ vėliavos liko senesnioji sąnarių dalis „tautiškosios“ partijos, tie, kuriems tik lietuvystės neužteko, su laiku susiorganizavo į taip vadinamą „Lietuvos demokratų parti-

<sup>1</sup> Šliūpas J. Rinktiniai raštai, V., 1977, p. 180.

ją“; dar tolyn nužengusieji ant sociališkos dirvos, demokratijos idealais nepasitenkinusieji, sutvėrė „Lietuvos socialdemokratų partiją“. Visos šios partijos turi Lietuvoje savo nuopelnus, ir nemažus nuopelnus.“<sup>1</sup>

Dr. J. Basanavičiaus „Tautos prikėlimo programa“ matyti iš „Aušros“ pirmojo numerio, kitų jo straipsnių. Svarbiausia J. Basanavičius nurodė tautos prisikėlimui – tai istorija. Žmonės, nežinantys istorijos, visuomet palieka vaikai. Ir toliau jis nurodė, kad reikia: nuolat žmonėms priminti, jog daugelį amžių „mūsų giminė buvo paniekinta ir prispausta“; lietuvių tauta mažėjo ir mažėja, nes perima svetimųjų kalbą ir kultūrą; nykstant lietuvių kalbai, nyko ir nyksta Lietuva; labiausiai nusikaltusi bajorija, kuri turėjo rūpintis lietuvių tauta ir jos kalba, bet ja nesirūpino; mūsų kaimynai, kurių valdžioje yra ir mūsų giminė, stengėsi „idant mes virstume į vokiečius ar slavus“; mes esame tokie pat žmonės ir norime visomis teisėmis, priklausančiomis visai žmonijai, lygiai su mūsų kaimynais naudotis; mūsų mokyklose lietuviai turi lietuviškai mokytis; mūsų tauta turi pati spręsti savo reikalus; šviesos skleidimas yra pats svarbiausias dalykas; „Aušra“ turi pateikti daug žinių iš visuomenės mokslų, taip pat apie lietuvių tautos žygius senovėje ir dabarties jos problemas. Tamsi, neperregima ūkana apsiautė mūsų linksmą buvusią senovėje žemę, visokie vergai, sunki ilga vergija išdildė laimingesnio ir nevergiško gyvenimo atminimą; turime savo garbingą kalbą – vienintelį lobį, bet jis taip pat nyksta; turime padėti mūsų broliams sužinoti apie senovės Lietuvos įvykius ir garbingus mūsų sentėvių darbus; turime juos paskatinti sekti mūsų gerų senovės Lietuvos sūnų pavyzdžiu ir pan.

Buvęs Lietuvos Prezidentas dr. K. Grinius savo 1947 m. Vakarų Vokietijos pabėgėlių stovykloje išleistos knygos „Atsiminimai ir mintys“ pirmoje dalyje apie J. Basanavičiaus tautos prikėlimo programą–nuostatas rašė: „<...> Pažįstant Basanavičių, galima manyti, kad jisai norėjo eiti kuo ramiausiai diplomatinio keliu, įrodinėdamas lietuvių tautos atgijimo naudą Rusijai ir Vokietijai, arba bent to atgijimo nekenkimą tų imperijų reikalams.“<sup>2</sup>

<sup>1</sup> Tautinės minties keliu, Chicago, 1979, p. 45, 46.

<sup>2</sup> Grinius K. Atsiminimai ir mintys, V. Vokietija, 1947, p. 44.

Beje, į J. Basanavičiaus „Tautos prikėlimo“ programą-nuostatas buvo panašios 1881–1888 m. Marijampolės valstybinės gimnazijos mokytojo Petro Kriaučiūno (1850–1916) nuostatos, kurias jis kalte kalė lietuviams gimnazistams. Jos, pagal buvusiojo P. Kriaučiūno mokinio, minėto Prezidento K. Griniaus prisiminimus, buvusios tokios:

1. Kiek tik galėdami išsimokslinę, pasilikite gyventi ir dirbti tarp savųjų lietuvių. Čia dirbkite, čia ir mirkite, savo noru svetur nesikraustykite. Ir aš taip darau ir darysiu.

2. Mylėkite savo tėvų per tiek šimtmečių išlaikytą žemę, lietuvių kalbą, senovės palikimą. Išmokite lietuvių kalbą ir istoriją.

3. Visur ir visada pasilikite lietuviai, kalbėkite kur galite lietuviškai, nesigėdykite būti lietuviais ir kitus kalbinkite eiti tokiais pat keliais.

4. Platinkite, nors Rusijos valdžios ir draudžiamus, lietuviškus spaudinius, kovokite su 1865 m. lietuvių spaudos draudimu, stenkitės, kad ji būtų sugrąžinta.

5. Nepasiduokite baimei, kurią stengiasi sukelti lietuvių širdyse spaudėjai. Nebijokite dėl savo tautos laimės nukentėti. Neišsigąskite pakliuvę į priešų rankas. Mokėkite tylėti. Jokiu būdu neprasitarkite valdžios saugumo agentams ir neįskųskite kitų įstumdami juos į nemalonę. Tai būtų didžiausia gėda, visai nevyriškas poelgis!

6. Supraskite ne tik lietuvių tautos praeitį, bet ir dabartį, ir ateitį. Studijuokite atgimstančių ir prispaustųjų tautų istoriją, pavyzdžiui, čekų, bulgarų, rusinų, airių, latvių. Lyginkite jų padėtį su mūsų tautos. Ten rasite ir sau tinkamų pavyzdžių ir mūsų tautos ateičiai gerų vilčių bei sumanymų (tų tautų istorijai pažinti P. Kriaučiūnas duodavęs moksleiviams paskaityti ir knygų iš savo ir gimnazijos bibliotekų – *A. L.*).

7. Ginkite lietuvius nuo skriaudėjų, rodykite jų daromus nusikaltimus ir reikalaukite iš jų lietuviams ne mažesnių teisių už tas, kurias turi rusai. Visur skelbkite teisių lygybę ir daromas lietuviams skriaudas.

8. Mokykite žmones, kad jie reikalautų, jog valsčių savivaldybėse, bažnyčiose, mokyklose, teismuose ir kitose viešose vietose būtų įvesta lietuvių kalba.

9. Patys besišviesdami, švieskite ir kitus lietuvius, platinkite elementorius ir kitus lietuviškus spaudinius, remkite slaptų jų mokyklų „daraktorius“, savitarpinius lavinimosi ratelius, parūpinkite žmonėms knygų ir vadovėlių.

10. Laikykitės vienybės, nesivaidykite dėl menkų dalykų, visados atsimindami, kad svarbiausia – visos mūsų tautos atgimimas, susipratimas ir vieningas išstojimas prieš prispaudėjus. Saugokitės skundikų ir praneškite apie tokius nenaudėlius kitiems.

11. Visur ir visada laikykitės amžiais nusistovėjusių dorovės dėsnių: artimo meilės, teisingumo, sąžiningumo, tolerancijos, darbštumo. Venkite įžeisti kitų nuoširdžius įsitikinimus, kilnius jausmus, nekurstykite tikybinių ginčų, nes jie ypač kenkia geram sugyvenimui. Branginkite savo sveikatą, kad ilgiau galėtumėte tarnauti lietuvių Tautos labui.

12. Laikykitės švaros, kasdien prauskitės, iš ryto iki juostos žemyn, negirtaukite, nepaleistuvaukite, nepersivalgykite, neloškite kortomis ir neužsiimkite kitais nešvariais dalykais. Apsvaigti galima ne vien alkoholiu, bet ir pasikeldamas į puikybę, gavęs valdžią. Venkite ir tokios rūšies apsvaigimų.

13. Stenkitės geriau pažinti savo gimtąją kalbą, tam stenkitės kiekviena proga pakalbėti su senais žmonėmis, kurie moka tik lietuviškai kalbėti, užrašykite jų pasakas, dainas, priežodžius, patarles, mįsles, burtus, prietarus, vestuvių papročius, oracijas, raudas, žmonių naudojamus gydymo būdus ir pan. Tik viską aprašykite be padailinimų ir taip, kaip žmonės taria, kaip pasakoja, žodis į žodį.

14. Tikyba dažnai yra naudinga žmonėms; ji palengvina žmogui buitį, siekiai teikia nusiramino, palaiko visuomenėje drausmę, tvarką, mažina nusikaltimų, savo apeigomis pagražina gyvenimą, atitraukia žmogų, nors ir neilgam, nuo kasdienių smulkių rūpesčių ir žemesnių jausmų, padeda išlikti sąžiningu. Bet tikyba yra gera tik tada, kai ji neužmiršta pagrindinio dorovės dėsnio: mylėk artimą, kaip pats save. Netrokšk jam, ko pats sau nenori. Egoistinė, tik saviškius pripažįstanti artimais, tikyba, su neapykanta kitatikiams, su veidmainiavimu, yra žmonijos nelaimė, nes iš jos kyla begalės vaidų, skriaudų ir pykčio.

Tikyba, jos paslaptys, nesuprantami apreiškimai, dogmos, protui dažnai esti neprieinami dalykai, negali būti matematiškai įrodyti, bet jie tūkstančiais me-



tų laikosi. Tikybinės kovos, karai yra baisiausi. Nors tikybų vadovai nuolatos šaukia žmones prie taikos, bet kol kas tokių šaukimų pasaulis ne visados klausė. Kiekviena tikyba sakosi esanti geriausia, daug jų pretenduoja į sielų monopolinį išganymą. Bet patyrimas sako, kad kuo svarbesnės tikybos žmonių sugyvenimui yra naudingi ir gali duoti nors ir reliatyvinę sielos ramybę.

Geriausia į tikybinius ginčus nesivelti, tikybinių jausmų neįžeidinėti ir visas tikybas, kurios yra ilgai išsilaikiusios, kurios remiasi bendrine žmonijos gerove, pripažinti ir gerbti.

Mums, lietuviams, patriotams, rūpi lietuviai, ar jie būtų tokios ar kitokios tikybos. Vienybės ir stiprybės galime pasiekti ne tiek tikybine, kiek tautine vienybe. Tikyba dažnai ne vienija, bet skaldo žmoniją į nesutaikomas tarp savęs dažnai bekariaujančias „bažnyčias“.<sup>1</sup>

P. Kriaučiūną ir J. Basanavičių vertindamas, K. Grinius rašė: „<...> P. Kriaučiūno ir J. Basanavičiaus mokslas buvo labai panašus. Skirtumas tas, kad Basanavičius, besitikėdamas gausią iš Rusijos valdžios licenciją leisti „Aušrą“ iš Kauno, rašė miglotai, kad neįsipyktų caro vyriausybei. P. Kriaučiūnas savo propagandą varė žodžiu ir ne taip buvo suvaržytas. Iš tikrųjų, abudu buvo bendraminčiai. Basanavičių ne visi buvo supratę, o Kriaučiūnas aiškiai mokėjo savo mintis išreikšti. Be to, P. Kriaučiūnas rizikavo savo gerove ir nukentėjo dėl savo propagandos. Jis mokė mus ne vien žodžiais, bet ir savo gyvenimo pavyzdžiais.

P. Kriaučiūnas Basanavičiaus dėsnius praplėtė, sukonkretino, savo gyvenimo pavyzdžiais patvirtino ir pasistatė sau praktišką uždavinį – sukurti tomis idėjomis gyvenančių lietuvių inteligentijos kadrus, kad atsirastų vienodų pagrindinių Tautos pažiūrų vadovybė. <...>. P. Kriaučiūno apaštalavimo darbas sparčiai ėjo tik apie 6–8 metus (1881–1888), iki buvo jis gimnazijos mokytojas ir galėjo dažnai sueiti su moksleiviais. Vėliau jis pereina į teismų sritį. Paskiau, turbūt, 1888 ar 1889 m. išsikelia iš Marijampolės į Plokščius (Nemuno pakrantėje, Šakių apskrity) ir jo propaganda siaurėja, bet nesibaigia.“<sup>2</sup>

---

<sup>1</sup> Ten pat, p. 40.

<sup>2</sup> Ten pat, p. 45.

P. Kriaučiūno mokiniai buvo daugiau kaip 80 žymiausių kovotojų dėl lietuvių spaudos, lietuvių atgimimo žadintojų, nepriklausomos Lietuvos kūrėjų, jos švietimo ir mokslo sistemos kūrėjų. Tarp jų, žinoma, ir būsimasis Lietuvos Prezidentas Kazys Grinius, aušrininkas, lietuviškos spaudos leidėjas, Kauno universiteto profesorius Juozas Bagdonas, „Varpo“ bendradarbis, buvęs dviejų Rusijos dūmų nuo Suvalkų gubernijos deputatas, advokatas Andrius Bulota, kanauninkas, poetas Motiejus Gustaitis, garsus lietuvių kalbininkas, varpininkas, „Vilniaus žinių“, „Lietuvos ūkininko“ redaktorius, Kauno universiteto profesorius Jonas Jablonskis, varpininkas, teisininkas, nepriklausomos Lietuvos teisingumo ministras, Kauno universiteto profesorius Petras Leonas, matematikas, varpininkas publicistas, nepriklausomos Lietuvos švietimo viceministras Pranas Mašiotas, vyskupas, rašytojas, Lietuvos Respublikos trijų seimų pirmininkas Justinas Staugaitis, poetas, varpininkas Pranas Vaičaitis ir daugelis kitų. Žinoma, daugeliui jų turėjo įtakos ir „Aušros“ pasirodymas, nors dėl to, kad ji nesistengė suburti aplink save daugiau gimnazistų, studentų, kiek vėliau ir pakritikavo minėtasis K. Grinius savo knygoje „Atsiminimai ir mintys“, rašydamas: „<...> „Aušra“, kaip dr. V. Pietaris prikaišiojo Basanavičiui, buvo vedama autokratiškai, vieno žmogaus valios – pradžioj Basanavičiaus, paskiau J. Šliūpo, dar vėliau J. Mikšo ir pačioj pabaigoj J. Andriukaičio. Čia, anot Pietario, buvusi svarbi „Aušros“ žlugimo priežastis. V. Pietario priekaištas gali būti ginčijamas, nes Basanavičius, toli nuo Lietuvos būdamas, jokiū būdu „Aušrai“ palaikyti organizacijos sudaryti negalėjo. Teisingai Basanavičius atsikerta Pietariui, kad patsai Pietaris, bijodamas įkliūti į žandarų rankas ir netekti Ustiažnoj pakenčiamos gydytojo vietos, net rašęs Basanavičiui, kad nesiuntinėtų jam „Aušros“. Iš to Basanavičius darė išvadą, kad „Aušrai“ leisti didesnis kolektyvas anais metais neįmanomas buvo sudaryti, jei toksai darbininkas kaip V. Pietaris nenorėjo bendrauti su „Aušra“. O buvę 1883–1886 m. slaptų lietuvių kolektyvų Maskvos, Petrapilio ir kituose universitetuose studentų būreliai dar buvo per silpni, kad galėtų „Aušrai“ medžiagiškai padėti. Kunigai buvo „Aušrai“ karą paskelbę. Basanavičiui dėl „Aušros“ diktatūros nebuvo pagrindo prikaišioti. Tik neaišku, kodėl pasiturįs, rodos, Basanavičius, taip pat ir inž. P. Vileišis, o gal ir dr. V. Pietaris nebuvo sumobilizavę savo kapitalų, kad „Aušrą“ nuo varžytinių iš-

gelbėtų. Ar buvo jie tinkamai savo laiku J. Mikšio painformuoti apie finansinį „Aušros“ padėjimą?“<sup>1</sup>

Tačiau kaip ten bebūtų, „Aušra“, nors ir teegzistavo trejetą metų, paliko ženklus pėdsakus atgimstančioje lietuvių tautoje. J. Basanavičiaus straipsniai skatino lietuvių tautos išdidumą, padėjo suvokti, jog lietuvių tauta yra tokia pat, kaip ir kitos, kaip ir lenkų, ji gali būti savarankiška, turėti savo valstybę. J. Šliūpo rašiniai ragino domėtis ne tik istorija, bet ir spręsti konkrečius socialinius, ekonominius, kultūrinius klausimus, skatino šviestis ir šviesti. Beje, pats J. Šliūpas vėliau, 1933 m. minėtame leidinyje „Vasario 16-oji“ (p. 16) apie anuos laikus ir „Aušros“ idealus rašė: „Nepriklausomoje Lietuvoje ramiai begyvenant po savo valstybės sparnais šiandien beveik jau nebesuprantama, kaip apniūkusios buvo dvasinės padangės Lietuvoje <...>. Anuometinė mūsų būtis tikrai prilygsta nedidutei valtelei, vos su keliais keleiviais, beplūduriuojančiai vidur audringos jūros, kurios apyregėje nesimatė jokios atvangios vietos sustoti: rytuose keleivius tykojo šiaurės meškinas su išžiotais nasrais (kalėjimais, Sibiru); pietuose tūpčiojo pajacas, bekvatojās iš „lietuvių drąsuolių, apsišarvojuusių ilgomis ausimis“, kurie kėsinosi „National Polonorum gente Lithuanorum“, o vakaruose tykojo šarvuota kumštimi apsikalęs kryžiuotis prikibti prie kantrių, silpnučių, bet atkakliai pasiryžusių, nors mažai patyrusių jūreivių, kuriems buvo įkalbama, kad jie „bent 100 metų per vėlai esą gimę“. O audrojanti jūra tai buvo lietuvių Tautos visuma, žandarų ir uriadnikų prislėgta ir ujama, nuo 1864 m. palikta be mokyklos, be laikraščių, be pamokančios knygos, be galėjimo susitelkti ir pasitarti.

Taip niaukus ir niaurus buvo dangus, kad tikra dvasios naktis buvo Lietuvą užgulusi, jei bent tik sena motinė, garbingai ratelį mindama, tedrįso vaikeliams su discipulka „ožius iš pakaušio“ varinėti, pamokydama maldaknygę skaityti.

Minėtoje valtelėje likimo buvo lemta ir man keliauti ir rasi greta M. Jankaus judriausiu keleiviu būti, ir todėl mano kelionė buvo trumpa, o betgi gan greit pasakiška, drįsčiau pasakyti, beveik herojiška. <...>

---

<sup>1</sup> Grinius K. Atsiminimai ir mintys, V. Vokietija, 1947, t. 1, p. 45.

„Aušra“, sako, buvusi romantizmo padaras. Nesiginčysiu. Tačiau ji atliko savo užsibrėžtą uždavinį: supažindino Lietuvos veikėjus vienus su kitais ir šiek tiek nušvietė seniau dirbusius vargstančiųjų tautiečių labui. Iki „Aušrai“ išauštant, nors jau buvo buvę būreliai Petrograde, Rygoj, Maskvoje ir kitur, lietuviai inteligentai išsibarstę sporadiškai teveikdavo. „Aušra“ kreipėsi taipgi į liaudį. Neklausama buvo, kas kurios tikybos ar partijos, ar pasaulėžiūros buvo, o tik ar lietuvis ir ar susipratęs Tautos gynėjas arba nors jos užtarėjas. Tarp tokių kunigų buvo tiktai trys: Jaunius, Gimžauskas, Vaišvilas; dvarininkų dar mažiau, tik Mečislovas Davainius-Silvestravičius („Vieversys“). Jeigu nejauni iš ponų studentai (Vl. Zubovas ir Liudvikas Janavičius iš Lapkasių) nebūtų draugais buvę, tai ponai būtų į rankas žandarų išdavę (kaip ir grasė p. Beresnevičiui Kelmėje ir klebonas Rekštys Gruzdžiuose). Ne tik lietuviais, bet demokratais, antiklerikalais, revoliucionieriais buvome. Tokios nuotaikos ir įkarščio šiandien Lietuvoje nė dūko nematome.

„Aušra“ pradėjo nuo lietuvių kalbos meilės, nuo raginimų susipažinti su Lietuvos praeitimi, palytėjo liaudies reikalus, pakibirkštijo pripelėjusį kunigų lizdą, pakrapštė biografijas Daukanto, Juškevičiaus ir kitų, kėlė polemikas ir sukėlė klegesį širšių lizduose, būtent – „Przegląd Katolicki“, taip pat „Kraj“, „Prawda“, „Dziennik Poznanski“; nė Muraškoms su Botyriais etc. nebuvo ramybės, kada Katkovas, Ščebalskis etc. suuodė per savo šnipus (pvz., teisėją Smirnovą Vilkaviškyje), kad ne juokais lietuviai užsispyrė savo spaudą atgauti.

„Aušra“ ne tik krūvon glaudė D. Lietuvos žmonių dvasinę kryptį, bet priviliojo lietuvius iš M. Lietuvos; ten dirbo Šernius ir Zauerveinas, Mikšas ir Jankus, Voska ir Veyeris etc., ir net mėginta buvo visus suburti į Lietuvių mokslo draugiją (iš ko vėliau išdygo „Birutė“), už kurią užmačią ypačiai man teko gerokai nukentėti. Mat vokiečiams atsisakius atidaryti susirinkimui suderėtąją svetainę, ne tik skaitmeningai suvažiavusieji „būrai“ ėmė unkšti išsiskirstę po karčiamas, bet taipgi „Lit. Verein“ Tilžėje nuo manęs pareikalavo smulkmenų apie lietuvių įgeidžius, kur prof. Kuršaitis ir Saugų kun. Jurkšaitis išdavikiškai kalbėjo, dėl to mane ir išvijo iš Rytų ir Vakarų Prūsų. Bet M. Lietuvos susidomėjimas Tautos likimu ėjo didyn, ko liudininku gali būti, kad ir didžioji politinė byla Karaliaučiuje 1902 m.

Tad romantiškoji „Aušra“ išjudino lietuvius iš snaudulio, ir čion glūdi jos nuopelnas kaip vienas svarbiausių etapų liet. Tautiškos dvasios atbudimo istorijoje. Tokiu būdu valtelės keleiviai priplaukė prie išganingojo uosto, ir ilgai niui atgimė Nepriklausomoji Lietuva, taip nuoširdžiai anų jūreivių svajotoji ir pageidautoji.

Šiandien ne visi „Aušros“ idealai prigijo išsilaisvinusioje Lietuvoje. Nors laisvamanių pastangos buvo milžiniškos – juk ir Basanius, ir Kudirka, ir Šernas-Adomaitis, ir Jankus, Vištalius, ir Jablonskis ne mažesni laisvamaniai buvo už mane, tačiau, be daug ko kito, Lietuvoje neturime nė civilinės metrikacijos <...>. Noriu tikėti, kad Lietuva susigės, ir bene galų gale paspigins saulutė taigi ir į laisvamanių langą. Gal bent prieš mirsiant teks išvysti Lietuvą atsikračiusią nuo veidmainystės ir fanatizmo.“

„Aušra“ – lietuvių kalbos puoselėtoja. Visiems „Aušros“ steigėjams, rėmėjams, korespondentams tarp svarbiausių dalykų buvo – lietuvių kalba, jos išsaugojimas. Pirmame „Aušros“ numeryje spausdintas Vištelio eilėraštis „Lietuviškoji kalba“ skamba:

*„O brangi lietuviškoji  
 Šventa kalba prigimtoji!  
 Už žemčiūgus tu brangesnė  
 Ir už viską meilingesnė <...>  
 Tu esi tarpe daugio šimtų  
 Kalba sviete garbintų  
 Turtingiausia ir švelniausia <...>  
 Daugel kalbų jau pražuvo,  
 Daug suiro ir sugriuvo;  
 Kitos kitaip apsirėdė...  
 Jau ir tave, senutėlę,  
 Mūsų brangią motinėlą,  
 Jaunosios su skara maro  
 Da gyvą in grabą varo...“*

Bet Vieversys (M. Davainis-Silvestraitis) „Genties giesmėj“ tam prieštarausia ir, anot jo, lietuvių kalba nepražus, nes ji esanti Dievo duota:

*„Kalba leista mums nuo Dievo,  
Reik ją palaikyti.  
Eina tie prieš mus ir Dievą,  
Kur ją nor varyti...“<sup>1</sup>*

Kadangi „Aušroje“, kaip ir apskritai tarp lietuvių, beveik nebuvo kalbotyrininkų, tai leidinyje ir nenagrinėta lietuvių kalba tuo požiūriu, tačiau lietuvių kalbos svarbą dažniausiai mėginta įrodyti remiantis istorija. Nors tuose įrodymuose šiandienos požiūriu labai jau menka moksliskumo, bet tautinio susipratimo žaditimui – tai neabejotinai buvo reikšminga.

Tai pirmiausia pasakytina apie dr. J. Basanavičiaus straipsnius. Pavyzdžiui, norėdamas įrodyti, kad lietuvių gyventa Balkanuose, kad lietuvių protėviai būvę trakai – viena iš šviesiausių tautų pasaulyje, daugelį tenykščių žodžių, vietovardžių jis nurodė esant lietuviškos kilmės. Tad J. Basanavičius savo studijoje „Apie trakų, prygų tautystę ir jų atsikėlimą Lietuvon“ rašė, kad ir Karpatų kalnų pavadinimas kilęs iš lietuviško žodžio „karpa“.<sup>2</sup> Jau K. Būga kritikavo tokius J. Basanavičiaus teiginius vien dėl to, kad jis tuos žodžius pats padaręs, nepaisydamas, ar jie yra tos pačios kilmės.

Prieš lietuvių kalbos niekintojus labai svarbų darbą atliko aušrininkai, girdami lietuvių kalbą, ragindami ją visur vartoti ir lietuvius priešintis tiek rusinimui, tiek lenkinimui. Tačiau baisiausia tais metais buvo, jog neretai ir patys lietuviai su panieka žiūrėjo į savo kalbą. Buvęs Lietuvos Respublikos Prezidentas Kazys Grinius minėtuose „Atsiminimuose ir mintyse“ (Tiubingenas, 1947, t. 1, p. 114, 130) taip rašo apie 1894 m. vieną iš „lietuviškiausių“ miestų – Marijampolę: „Pačiame mieste su apie 6000 gyventojų lietuviškai kalbančių buvo apie 700. Tai buvo: tarnaitės, juodadarbiai darbininkai, malkų kirtikai, davatkėlės, vežėjai ir keliolika inteligentų, namų savininkų. Lenkėjimo eiga tuomet tebesitęsė toliau, ir tarnaitės, susitikusios gatvėje mane su kai kuriais poniškais asmenimis lietuviškai bekalbant, su pasipiktinimu stebėdavosi ir tarp savęs kalbėdavo: kaip daktarui negėda mužikiškai su ponais kalbėti. Bet buvo tada ir to-

<sup>1</sup> „Aušra“, 1885, p. 55.

<sup>2</sup> „Tauta ir žodis“, K., 1933, t. 1, p. 412.

kių gyventojų, kurie nesigėdydami ir atvirai gatvėse kalbėdavo lietuviškai <...>. Ir Marijampolėje lietuviai jau reikšdavo savo nepasitenkinimą, kad nesuprantantiems lenkiškai lietuviams sumos vidury būdavo skaitoma lenkiškai evangelija ir sakomi lenkų kalba pamokslai, o gegužės mėnesį lenkiškai sakomas pamokslas ir giedama Marijos litanija <...>. Kunigai, būdami sulenkėję, ir klebonijoje viešpataudavo lenkų kalba <...>. Apie katalikų kunigiją dar pasakyčiau, kad jos tarpe tikrų lietuvių patriotų net iki 1905 m. buvo nedaug.“

„Aušroje“ nuolat kritikuota sulenkėjusi bajorija. J. Šliūpas 1884 m. „Aušroje“ (p. 367) rašo, kaip jam apie Ariogalą užkalbinus bajorą lietuviškai, tas piktai atsakęs lenkiškai, gėdydamasis išsižioti lietuviškai. J. Mažuolis tų pačių metų „Aušros“ numeryje (p. 369) sielojosi, kad Žeimiuose, Kėdainiuose, Bukonyse ir kai kuriose kitose vietose lenkai iš bažnyčių visai išstūmė lietuvių kalbą. O korespondencijoje iš Pašėšupio rašoma, kaip apylinkės lenkų šlėktos išvarė iš valgyklos keletą jaunuolių, prakalbusių lietuviškai, ir dar vadino juos chamais. Vieversys korespondencijoje iš Vandžiogalos nusiskundė, kad tik dviejuose apylinkės kaimuose bekalbama lietuviškai, o bažnyčioje leidžiama vien lenkiškai ir giedoti („Aušra“, 1885, p. 60).

Ne mažiau kaip dėl polonizacijos rašyta ir dėl rusifikacijos. 1886 m. „Aušros“ (p. 61) numeryje rašoma, kad jei ir toliau nebus priešinamasi, tai maskoliai (rusai) per 20 metų įvykdys savo planus – surusins lietuvius. „Kada visoms kitoms gentims, lenkams, žydams, čigonams, baškiramams, kalmukams ir visiems kitiems yra valia turėti savo knygų, mums, lietuviams, nepavelyja nė Dievą garbinti savo prigimtaine prabočių kalba“ („Aušra“, 1886, p. 61).

Nemažai kritikuota ir Prūsijos valdžia, skatinanti ten lietuvių tautos ir jos kalbos naikinimą; ten irgi draudžiama vaikams mokyklose tarp savęs lietuviškai kalbėti („Aušra“, 1885, p. 163). Kritikuoti krašto lietuviai, savo vaikus vokiškais vardais krikštijantys, savo dukras išleidžiantys už vokiečių ar sūnums nedraudžiantys vokietes vesti. O susituokus su vokiečiu ar vokiete, dažniausiai lietuvių kalba užmirštama ir vaikai jos nemokomi. Pateikta pavyzdžių, kai mokytojai lietuvių vaikams įkrėsdavo rykščių už tai, kad jie vokiškai nemokėję („Aušra“, 1886, p. 187).

Kaip išsaugoti lietuvių kalbą? „Aušroje“ mėginta analizuoti priežastis, dėl kurių lietuvių kalba atsidūrusi ant išnykimo ribos. Įvairiuose straipsniuose, korespondencijose dažniausiai buvo nurodoma, kad taip atsitiko todėl, jog Lietuvos valdantieji – bajorai, taip pat kunigai sulenkėjo, nebuvo išugdyta lietuviška raštija, taip pat ir dėl pačių lietuvių nuolankumo svetimtaučiams atėjūnams, abejingumo savo kalbai ir Lietuvai.

Kad išaugtų lietuvių kalbos vaidmuo, reikia, kad su vaikais būtų bendraujama tik lietuviškai ir tik tada, kai jie gerai išmoks lietuviškai, galima pradėti mokyti ir svetimųjų kalbų (J. Zauerveino mintys „Aušroje“ – 1883, p. 25–28); raginta M. Lietuvoje ir kitur užsienyje, kur daugiau lietuvių gyventa, steigti bent sekmadienines ar privačias lietuvių mokyklas („Aušra“, 1886, p. 23), pabrėžta, kad „tik per lietuviškus raštus mokinsimės mes karštai mylėti ir garbinti savo gražią kalbą lietuvišką ir savo giminę“ („Aušra“, 1883, p. 55).

Aušrininkai džiaugdavosi kiekviena lietuviškumo apraiška. Štai 1883 m. numeryje (p. 219) Vieversys pasakoja, kad Žemaičiuose esą kaimų (kaip Šimkaičiai), kur kelio taisymo stulpelių padalose žmonės lietuviškai įrašę savo pavardes ir vietovių pavadinimus, kad Šiaulių kapinėse šalia lenkiškų atsirado paminklų jau ir su lietuviškais užrašais (p. 179); patariama, kad lietuviai teismuose tik lietuviškai kalbėtų, kad reikalautų, kad lietuviškai mokėtų ir teisėjai („Aušra“, 1883, p. 183); raginama rašyti laiškus carui, kad būtų panaikintas lietuviškos spaudos draudimas ir lietuvių kalbos persekiojimas; džiaugtasi 1885 m. „Birutės“ draugijos susirinkimo nutarimu, kad tie jos nariai, kurie susirinkime prabilis vokiškai, turės sumokėti po tris markes pabaudos („Aušra“, 1885, p. 366).

„Aušra“ ne tik ragino kalbėti lietuviškai, reikalauti lietuvių kalbai teisių, bet stengėsi sunorminti kalbą bent leidinyje, ragino ir skaitytojus išmesti iš savo kalbos, ypač rašomosios, visus germanizmus, slavizmus, o nerandant lietuviško atitiktens sukurti naujadarus. Kaip teigia kalbininkas Petras Jonikas, „Aušra“ pirmą kartą pavartojo tokius terminus kaip „mašina“, „kilmė“, „savininkas“, „egoistas“, „pirmokas“, „atomas“, „šviesūnas“, „filosofas“, „forma“, „septyndienis“ ir daugelį kitų.<sup>1</sup>

Apskritai „Aušros“ reikšmė lietuvių tautiniam atgimimui neišmatuojama. Jos idėjos išplito tarp lietuvių, davė impulsą formuotis ir pirmosioms politi-

---

<sup>1</sup> Jonikas P. „Aušra“ ir mūsų kalba // „Naujoji viltis“, 1981, Nr. 14, p. 70.



nėms partijoms, rasti naujiems periodiniams leidiniams – „Varpai“ (1889–1905), „Tėvynės sargai“ (1896–1904) ir kitiems, įkvėpė drąsos kovoti dėl lietuviškos spaudos draudimo panaikinimo, o vėliau – dėl nepriklausomos Lietuvos valstybės atkūrimo.

Tik beveik kurčia lietuvių tautiniam atgimimui liko didžioji dalis bajorijos – ji tebebuvo ištikima Lietuvos unijai su Lenkija, lenkų kalbai ir kultūrai; ji liko priešiška nusistačiusi prieš lietuvių tautinio atgimimo veikėjus, manydama, kad lietuvių tauta jau niekada nebegebės savarankiškai nuo lenkų reikštis. Kai kurie lietuvių tautinio sąjūdžio veikėjai mėgino sulenkėjusią, savo, lietuvių tautą išdavusią bajoriją susigrąžinti, pažadinti juose lietuvius. Tarp tokių buvo ir kun. A. Dambrauskas-Jakštas, kuris 1902 m. išspausdino lenkų kalba knygelę „Głos litwinów do młodej generacji magnatów i szlachty na Litwie“ („Lietuvių balsas į jaunąją Lietuvos magnatų ir bajorų kartą“), kurioje aiškino apie lietuvių tautinį sąjūdį, jo tikslus, apie dvarininkų, vyskupų, klebonų vykdomą lenkinimo politiką, lietuvių persekiojimą vien už tai, kad jie nori savo kalba kalbėti, savo spaudą, mokyklas turėti. Knygelę baigė kviesdamas Lietuvos bajorus atsibusti ir prisidėti prie lietuvių tautinio atgimimo, eiti kartu su prisikeliančia tauta.

Į šį klausimą Lietuvos bajorai atsakė savo knygele „Przenigdy“ („Niekuo-met“).

Po poros metų A. Dambrauskas-Jakštas vėl išspausdino panašią knygelę „Vienybė ar separacija“, kurioje aiškino, kad ankstesnėje knygelėje jis kreipėsi tik į lietuviškos kilmės bajorus ir dvarininkus ir kvietė juos pasekti tais bajorais, einančiais jau drauge su savo, lietuvių tauta, pasekti tokiais kaip Putvinskis, Petkevičius, Davainis-Silvestravičius, Zavišas, Beržinskis. Bet kaip ir ankstesnis, taip ir šis kvietimas susilaukė tik daugelio sulenkėjusių bajorų pasmerkimo, kaltinimo „litvomanija“ ir pan. Mat, anot jų, Lietuva galinti būti tik Lenkijos provincija, o lietuviams – tik lenkų kalba ir labiausiai tinkanti. Apie lietuvių tautinį atgimimą ir didžioji Lenkijos spaudos dalis rašė tik neigiamai ir nelaikė jo normaliu istoriniu reiškiniu, „normaliu procesu“. Nemažai daliai lenkų šovinistų lietuviai buvo draugai tol, kol jie kovojo dėl Lenkijos ir jos kultūros, o kai tik ėmė atsipeikėti ir kelti savo kalbos ir valstybės atkūrimo idėjas – iš karto

tapo „litvomanais“, rusų pakalikais ir pan. Tad iš tikrųjų lietuvių patriotams reikėjo kovoti ne tik su okupantais rusais, bet ir su lenkais bei sulenkintaisiais, nors ir engiamais tų pačių okupantų.

### GALINGAS „VARPO“ SKAMBESYS

„Aušra“ tautiškai pažadino ir nepriklausomos Lietuvos himno – „Tautinės giesmės“ autorių Vincą Kudirką. Nors jis buvo kilęs iš valstiečių, bet, besimokydamas Marijampolės gimnazijoje, o ypač Seinų kunigų seminarijoje ir Varšuvos universitete, sulenkėjo ir gan neigiamai žiūrėjo į „litvomanus“. Bet, kaip jis prisiminė vėliau, perskaitęs „Aušros“ pirmąjį numerį, pajutęs gėdą dėl savo išdavystės: „<...> Žiūriu, ant pirmutinio puslapio („Aušros“ Nr. 1 – A. L.) stovi Basanavičius. „Pranašas“ – pamislijau apie Basanavičių *jau lietviškai*. Ėmiau skubiai vartyti „A u š r ą“ ir... – neprisimenu jau visko, kas su manim paskui darėsi... Tiek pamenu, kad atsistojau, nuleidau galvą, nedrįsdamas pakelti akių ant sienų mano kambarėlio... rodos, girdėjau Lietuvos balsą, sykiu apkaltinantį, sykiu ir atleidžiantį: „O tu, paklydėli, kur ikšiol buvai? Paskui pasidarė man taip graudu, kad, apsikniaubęs ant stalo, apsiverkiau. Gaila man buvo tų valandų, kurios nesugrąžintinai išbrauktos tapo iš mano gyvenimo, kaipo lietuvio, ir gėda, kad taip ilgai buvau apgailėtinu pagedėliu... Potam pripildė mano krūtinę rami, smagi šiluma ir, rodos, naujos pajėgos pradėjo rasti... Rodos, užaugau išsyk, ir ta pasaulė jau man per ankšta... Pajutau save didžiu, galingu: *pasijutau lietuviu esąs...*“<sup>1</sup>

V. Kudirka 1886 m. pasisiūlė bendradarbiauti „Aušroje“. Ir tik vienas jo rašinys – eiliuota satyra „Dėl ko žydai nevalgo kiaulienos“ buvo išspausdintas.

Nustojus leisti „Aušrą“, daugiausia kunigų pastangomis nuo 1887 m. leistas laikraštis „Šviesa“, kuriame kurį laiką bendradarbiavo ir aušrininkai P. Leonas, J. Jablonskis, K. Grinius ir kiti. Leidinio redaktorius – jaunas kunigas A. Vytartas, talkinamas religinių knygų rašytojo S. C. Kušeliausko. Pirmaisiais metais buvo išleistos keturios „Šviesos“ knygelės bendros 206 puslapių apim-

---

<sup>1</sup> Kudirka V. Raštai, Vilnius, 1990, t. 2, p. 542.

ties. Kitais, 1888 metais išleista 8 knygelės, kurių bendra apimtis buvo 224 p. ir 72 p. priedų.

Varšuvoje gyvenę V. Kudirka, Jonas Gaidamavičius (Gaidys) ir kai kurie kiti ėmė kurti planus įsteigti lietuvių inteligentų laikraštį. Tam tikslui jie įkūrė slaptą „Lietuvos“ draugiją, kurios skyrius planavo įsteigti ir Lietuvos rajonuose. Svarbiausi draugijos tikslai buvo: lietuvių tautinės dvasios atgaivinimas, lietuvių švietimo, raštingumo, kultūros kėlimas; kelių, kuriais eidami galėtų garsiai pasakyti: „Lietuviai mes esame!“, pagerinti dvasinę ir materialiąją Lietuvos būklę, atpratinti lietuvius nuo pataikavimo svetimoms tautoms, uždegti brolių širdyse Tėvynės meilę, – tai ir buvo viena pagrindinių „Varpo“ užduočių.

1889 m. liepos 23 d. daugiausia V. Kudirkos iniciatyva įvyko lietuvių inteligentų susirinkimas Motiejaus Lozoraičio tėviškėje, Baltučių kaime, netoli Pilviškių miestelio. Dalyvavo, kaip ir pirmajame susirinkime, 40 lietuvių inteligentų. Susirinkime nutarta, kad, be inteligentams skirto „Varpo“, bus pradėtas leisti ūkininkams skirtas laikraštis „Ūkininkas“. Spausdinti ir jį nutarta Tilžėje, abiejų leidinių redaktorių pareigas prisiėmė J. Adomaitis-Šernas. Spausdinimui nutarta M. Jankaus vardu nupirkti spaustuovę.

1890 m. pradžioje greta „Varpo“ pasirodė ir pirmasis „Ūkininko“ numeris. Didžiąją dalį straipsnių abiem šiems leidiniams parašė V. Kudirka. 1892 m. vasarą „Varpas“ ir „Ūkininkas“ buvo atsidūrę prie bankroto ribos. Ir tik V. Kudirkos ir dar kelių varpininkų pastangomis pasisekė išvengti bankroto ir jie leisti toliau, redaktoriaus pareigas prisiėmus Jonui Kriauciūnui. Jis rūpinosi tais leidiniais, kol, 1897 m. atvažiavusį į gimtinę, į Šakių apskrities Brundzų kaimą, rusų žandarai jį suėmė, kalintas Kauno, Petrapilio kalėjimuose ir tik 1904 m. rudenį jam leista grįžti Lietuvon. Suėmus J. Kriauciūną, V. Kudirka, nors jau ir labai sirgdamas, prisiėmė „Varpo“ redagavimą („Ūkininką“ po J. Kriauciūno suėmimo redagavo St. Matulaitis, K. Grinius, J. Bagdonas, J. Šaulys. Ir leistas jis iki 1905 m. lapkričio mėnesio). Rašydavo V. Kudirka jau dėl ligos gulėdamas ar sėdėdamas lovoje. Darbas buvo ypatingai sunkus, nes dar reikėjo saugotis ir žandarų, kurie sekdamas kiekvieną pas ligonį užeinantį žmogų. „Varpas“ V. Kudirkai buvo jo gyvenimo džiaugsmas ir skausmas.

Bene 1898 m. vasarą V. Kudirką aplankė lietuviai šviesuoliai Povilas Višinskis, Petras Avižonis, Gabrielė Petkevičaitė-Bitė ir seserys Marė ir Jadvyga Juškytės. Šį apsilankymą vėliau G. Petkevičaitė-Bitė taip aprašė: „Buvau 1894 m. Kudirką mačiusi Jablonskiuose Rygos pajūry. <...> Jau ir tada buvo sakoma, kad Kudirka džiovininkas. Bet tada jis buvo, taip sakant, žmogus kaip žmogus. Tiesa, liesas, pabalęs, aukšto ūgio, per daug siaurų pečių ir įdubusia krūtine, bet gana vikrus vyrukas, mėgstąs ir pajūry pasivaikščioti.

Dabar išvydau žmogaus šešėlį. Puiki, naujintelė, šviesiai pilka drabužių eilė kabėjo kaip ant medžio, veidelis neapsakomai susmulkėjęs, palšas, akys tokiais juodais plačiais ratais apriestos, kad matyti buvo vien duobė, ir tik įsižiūrėjus jos dugne švietė žmogaus minties žiburiukai.<...>

Be manęs, visi kiti mano sankeleiviai pirmą sykį matė Kudirką.

Mūsų apsilankymas, matyti, ir jį sujaudino... Ilgoką valandą tylėjome visi, niekas žodžio išbelsti negalėdamas, o gal ir dėl to, kad niekas to „tikrojo“ žodžio, kuris jam iš širdies ant lūpų veržėsi, ištarti nedrįso.

Atėjo pagalbon, kaip visuomet tokiose aplinkybėse, žmonių bendravimo formos. Kudirka ėmė mus kviesti sėstis ir pats lovoje atsisėdo.

Kambariukas mažutėlis, apytuštis, jokių pagražinimų, jokių patogumų: lova, stalas apkrautas knygomis. Pro pravertas duris matyti buvo dar mažesnis antras kambariukas, kur kabėjo jo mylima smuika.

Kad šiaip ne taip kalba mūsų tarpe ir užsimezgė, bet sklandžiai nėjo. Nuolat trūko ir nuolat reikėjo mazgo ieškoti...

Visą laiką negalėjau nuveikti giliausio susijaudinimo. Vaizdavosi tik kapai, kryžiai... Kiek kartų pažvelgiau į šeimininką, tiek kartų vaizduotė rodė man jį karste... O ši tą kalbėti reikėjo, ir tai ramiai kalbėti.

Visa, apie ką buvau žadėjusi teirautis, iš galvos išdulkėjo, nė pėdsakų nebeliko...

Iš tų suskaitomų žodžių, kuriuos ištariau, įsmego visiems atmintin mano nevykusiai išreikštas malonumas:

– Tamsta mums visiems pavyzdys...

Pažvelgęs į savo sulysusį liemenį, Kudirka karčiai šypterėjęs, atsakė:

– Pavyzdžio iš manęs neimkite. Gydykitės, kol nepervėlu...

Vos-ne-vos ėmėm pratintis prie taip neapsakomai liūdnos mūsų šeiminių ko išvaizdos, vos vos mums ėmė rodytis, kad jau pavyks mums nugalėti tą jausmų audrą, kuri sukilo mūsų krūtinėse, jį išvydus, kaip staiga kažki kas pabeldė į duris ir nematomo žmogaus ranka įkišo raščiuką.

Kudirka paskaitęs dar didžiau apsiblausė ir liūdnai nusišypsojo tuo nusišypsojimu, kurs lanko lūpas vien žmonių, mirties slenksty stovinčių. Tylėdamas ištiesė į mus ranką su raščiuku. Radome žinutę, jog, mums suėjus, visus namus apsiautė žandarai.

Tas reginys mūsų mirštančio karžygio tokioje vienatvėje ir tokiaime persekiojime dar didžiau mus sujudino ir dar smarkiau surakino mums žandus. Aš bent bijojau ir pakrutėti, kad tik nepradėčiau balsiai kūkčioti.

Kalbėti teko beveik vienam šeimnininkui. Skundėsi, kad niekas net iš artimiausių draugų jo nelanko, bet drauge pateisino juos: kam malonu patekti bu-delių globon?

Vienas pats sau paliktas, jau nebeįstengiąs nė iš kambario išeiti, – visą nuraminimą randa darbe. Užtai tiek ir parašo: redaguoja „Varpą“ ir, nežiūrint visų kliūčių, veda to laikraščio korektūrą. Kol buvo sveikesnis, samdydavos arklius pasivažinėti.

Paklaustas, kodėl dulkėtame miesčiuke, o ne sodžiuje gyvena, paaiškino, kad galėtų prie tėvų gyventi, bet iš to kiltų daug nepatogumų.

Žandarai galėtų sodžiuje jo kiekvieną žingsnį sekti, trukdytų redagavimą, o apie korektūros vedimą nebūtų nė ką galvoti, o kitas žmogus tuo tarpu tam darbui nenumatomas. Be tų visų keblumų, žandarai galėtų ir jo namiškius pradėti kaltinti.

Žandaras Vonsiackis (Marijampolės ir Naumiesčio apskr. žandarų viršininkas. Nušautas 1910 m. Radome, Lenkijoje. Jo sūnus Anastazijus buvo Amerikos rusų fašistų vadas.) ir taip jau išblaškęs, išžudęs geriausius Suvalkų gub. žmones.

– Mes, suvalkiečiai, kėlėm iki šiol viso mūsų judėjimo našta. Netrukus ji nukris ant jūsų, kauniečiai... – kalbėjo, matyti, savo žuvusią sveikatą minty turėdamas.

Ir tiesa, netrukome įsitikinti, kaip teisingai jis pranašavo. Dar toliau pažvelgęs į ateitį, matė mūsų tautai nesiliaujančias kovas.

– Jei teks jums kada rusų valdžia nusikratyti, turėsite dar sunkesnę kovą, kol savo juodųjų nenugalėsite <...>

Nors kalba mums dėl jau pažymėtų priežasčių sunkiai pynėsi, bet kai reikėjo atsisveikinti – dar sunkiau pasidarė. Taip likimo daužomam žmogui, koks Kudirka tada buvo, juk neišdrįsime atvirai papasakoti, kokiame padėjime mes patys buvome čia atsidūrę.

– Juk taip toli atkeliavę, man savo atsilankymu tiek džiaugsmo padarę, būtinai aplankysite mane rytoj. Yra juk tiek klausimų, apie kuriuos reikia pasikalbėti. Rytoj, būtinai rytoj, jei šiandien jau taip skubate, plačiau išsikalbėsime!.. – kalbėjo jis, spausdamas mums rankas. Mes tylėdami tęsiame jam sąvąsias, tikrai įsitikinę, kad jau mūsų kūno akimis nebebus lemta jo pamatyti.

Jausmų audra vėl siautė krūtinėje, bet nė akių sumirksėjimu stengėmės to neparodyti ir, sausa atsisveikinimo forma pasitenkindami, išėjome tarsi artimą brangų velionį kapuose palikę. O žandarų žvalios akys lydėjo mus, primindamos, kad mums mūsų tėvynėj užginta net savo jausmą rodyti... Daniliauskui palikome kiek pinigų, kad nupirktų gražių gėlių ir rytdieną nuneštų mūsų brangiam Varpininkui ir paaiškintų, kodėl mes buvome priversti neilgiausiai prie jo viešėti ir tikrai tą vieną kartelį.<sup>1</sup>

Nors sveikatai gęstant, V. Kudirka ne tik redagavo „Varpą“, bet parašė ir daug publicistikos straipsnių, beletristikos kūrinių. 1898 m. jis parašė ir „Tautišką giesmę“, kurią išspausdino tų metų „Varpo“ šeštajame numeryje.

Pats nepaprastai daug dirbdamas, pergyveno, kad ir tas dar menkas lietuvių inteligentų būrelis menkai stengiasi dirbti savo tautos labui, atsikalbinėja, kai prašomi parašyti „Varpui“. 1898 m. „Varpo“ dešimtmečio proga jis buvo sumanęs, kad tam įvykiui paminėti straipsnius parašys buvę pirmieji jo bendradarbiai. Tačiau kadangi visi išsisukinėjo, V. Kudirka jubiliejinį numerį – Nr. 6 (1898 m.) vienas parašė, pažymėdamas: „Dešimt metų! O rodosi, kad tai dar tik vakar sutarėme išleisti „Varpą“. Bet atmainos, įvykusios aplinkui mus per tą laiką, sulinkusios nuo darbo mūs pačių strėnos, pasidabruoti nuo rūpesčių plaukai tuoj verčia atsipeikėti, kad ne vienos dienos čia praeita...

---

<sup>1</sup> Petkevičaitė-Bitė G. Krislai, Vilnius, 1966, p. 408–412.

Kiek per tą dešimtmetį nuplaukė Nemunu vandens, kiek atsidūsėjimų iš lietuvių krūtinių atsiliepė kalėjimuose, kiek mūsų dorų vyrų pavirto į minkštaduonius!..

Ir „Varpas“ per tą laiką spėjo patirti įvairias likimo sąlygas. Iš pradžių, „Varpui“ pasirodžius, visi džiaugėsi išvien, nesą visi išvien prisidėjo prie išleidimo. Tolesniame laike viena lietuvių dalis, dvasiškija, atsiskyrė nuo „Varpo“. Teisybę pasakius, tai du gaivalu, kurių vienas turėjo pilną liuosybę manymo ir kritikos, kitas gi – suvaržytą per nevalią mintį ir labai siaurus kritikos rubežius; tokiu, sakau, du gaivalu ilgai eiti išvien negalėjo. Negalėjo ypač, kad prie darbo ėmėsi jau ni, karšti vyrai, kurie už menką mažmožį skubino susiremti, o ugnies nemokėjo užlieti bendro siekio rimtumu. Dėl šio atsiskyrimo nebuvo ko nusiminti, nes abi pusės galėjo iš to pasimokyti, kaip elgtis ateityje, kad būtų didesnė nauda tėvynei. Laikraštis tobulingosi tolyn ir gal iki šios dienos būtų prisiartinęs prie tos aukštybės, ant kurios norime jį pastatyti, kad ne ta nelaboji renegatizmo dvasia, kuri įsnabždėjo mūsų inteligentams pasiderėti su numylėtąja tėvyne, kiek ji žada duoti už jų patriotizmą. Štai mūsų inteligentai, visuomenės viltis, taip gražiai pasirodžiusieji akyse savo tautos, ėmė mainyti savo tautiškus idealus ant ragaišiaus. Vieni, beragaišiaudami, išbėginėjo į Maskoliją auginti maskoliukus ir šviesti visokias prispaudėjų pakampes spinduliais, pavogtais nuo savo tikros tėvynės; kiti, neva užsilikę, tapo tokiais minkštaduoniais, jog nuo tėvynės balso slepiasi po pačios sijos arba vinto trukšme apsimeta negirdį. Renegatiškas užsikreipimas inteligentų, aišku, pakirto „Varpui“ sparnus ir tobulinimą jo sutrukdė. Tokiame stovyje rado „Varpą“ dešimtmetinės sukaktuvės...“<sup>1</sup>

V. Kudirka mirė 1899 m. lapkričio 19 d., nesulaukęs ir 41 metų. Palaidojo jį miesto kapinėse (Naumiestyje). Prieš mirtį giminės jį įkalbinėjo atlikti išpažintį, nes kitaip neleis laidoti kapinėse. Kunigas buvęs atėjęs, kai jis buvęs beveik be sąmonės, tai tik begalėjęs suteikti paskutinį patepimą. Kun. J. Staugaitis apie V. Kudirkos santykį su Bažnyčia rašė: „Daktaras Vincas Kudirka religiniu atžvilgiu buvo indeferentas, laisvamanis. Jis jokių konfesinių reikalavimų ne-

---

<sup>1</sup> „Varpas“, 1898, Nr. 6, p. 5.

pildė: bažnyčion nevaikščiojo, išpažinties nėjo, šventųjų paveikslų pas save nelaikė.“<sup>1</sup>

1902 m. ant jo kapo buvo pastatytas paminklas su iškaltu „Tautiškos giesmės“ paskutiniu posmeliu:

*„Tegul saulė Lietuvoj tamsumas prašalina*

*Ir šviesa, ir tiesa mūs žingsnius telydi.*

*Tegul meilė Lietuvos dega mūsų širdyse,*

*Vardan tos Lietuvos vienybė težydi“.*

Bet Naumiesčio rusų žandarų viršininkui tie žodžiai atrodė „antirusiški“ ir jo įsakymu 1903 m. pradžioje jie buvo iškirsti. Tačiau įdomu, kad dėl to nei Naumiesčio klebonas, nei lietuviai inteligentai neprotestavo. Naujas paminklas V. Kudirkai buvo pastatytas minint jo mirties 35–metį – 1934 m., o Naumiestis pavadintas Kudirkos Naumiesčiu.

1905 m. vasario 6 d. Vilniuje, lietuvių vakare, bene pirmą kartą viešai buvo sugiedota V. Kudirkos „Tautiška giesmė“ ir nuo tada ji vis dažniau imta vadinti lietuvių himnu.

1904 m. balandžio 24 d. (gegužės 7 d. – n. s.) Rusija buvo priversta panaikinti lietuviškos spaudos draudimą. 1905 m. nustota ir M. Lietuvoje leisti „Varpą“ bei „Ūkininką“, daugeliui jų bendradarbių prisidėjus prie Vilniuje Lietuvos demokratų partijos pradėto leisti „Lietuvos ūkininko“, kiti – prie „Vilniaus žinių“ ir kairesniųjų varpininkų nuo 1904 m. V. Mickevičiaus-Kapsuko įkurto socialistinės pakraipos „Draugo“ laikraščio redakcijos ir kt.

V. Kudirkos „Varpas“ turėjo ypač didelę reikšmę lietuvių tautos atgimimui. Apie tai Vaclovas Biržiška 1930 m. „Kultūros“ žurnale rašė: „<...> Bet, apskritai, veikdamas visus inteligentus, tiek palankius, tiek nepalankius „Varpas“ skaitytojus, žurnalas suvaidino žymiausią vaidmenį visuomeniniame Lietuvos gyvenime, padėjo bręsti politinei ir visuomeninei Lietuvos orientacijai, idėjiškai pagilino tą diferenciaciją, kuri pačiose Lietuvos gyvenimo gelmėse jau nuo seno brendo. Tačiau svarbiausią vaidmenį „Varpas“ suvaidino lietuvių publicistikoje ir literatūroje, įtraukęs į literatūrinį darbą daugelį tokių žmonių, ku-

---

<sup>1</sup> „Lietuvos žinios“, 1935, Nr. 91.



rie pirma niekur niekam nieko nebuvo rašę <...>“. Ir toliau prof. V. Biržiška rašė:

„Faktinai Kudirkos publicistikos darbas, išsiliejęs į 11 metų „Varpe“ rašytus straipsnius, pakankamai mums nušviečia Kudirką tokį, koks jis buvo. Kiti jo raštai, ypač jo poezija, labiau rodo, koks jis norėjo būti, nors ir negalėjo tokiu būti. Jo publicistika ir sudarė beveik visą turinį jo visuomeninio darbo Lietuvoje, ir kaip toks jis negali būti lyginamas su kitų panašiais darbais spaudos draudimo laikais. Visuomenės organizavimo darbe daug kas jį prašoko, nes faktinai jis buvo kabinetinis darbininkas, kuris tik per savo mintis susidurdavo su visuomene; daugiausia iš literatūros semdavo žinių apie gyvenimą ir per literatūrą, spausdintu žodžiu, savo mintis teplatino. Viešojo darbo srityje daug kas iš tos galdynės gali būti pastatytas greta jo. Bet publicistas jis buvo tik vienas ir be to, pirmas lietuvių publicistas. Čia ir yra viso jo visuomeninio darbo reikšmė...

Kaip inteligentas lietuvis jis kreipia dėmesio į sistematingą Lietuvos lenkinimą dvaruose ir per bažnyčią, vadinas, į tą patį, į ką taikė savo reformas jau ir Muravjovas, tiktai siūlo tuos klausimus spręsti priešingai Muravjovo politikai.

Tačiau savo publicistikoj Kudirka visų daugiausia duoda vietos žmonių švietimo reikalui, ir čia negalėjo nesusidurti jis su administracija, nors ir čia tie reikalai, kuriais jis rašė, nebuvo svetimi nei vienam labiau apšviestam ūkininkui. Čia pirmas reikalas – tai lietuvių spaudos draudimas, kurio absurdiškumui įrodyti jis parašė ne vieną savo feljetoną ir atskirą straipsnį. Toliau eina kova dėl lietuviškų mokyklų, kova su kiekvienu lietuvių tautos suvaržymu, rusų valdžios kovos su katalikų tikyba išskėlimas, kova su Lietuvos rusifikacija, su valdininkų savivale ir persekiojimais. Čia, žinoma, noromis nenoromis taikyta į valdžią, bet siauru mastu – kovota vien su tokiais lietuvių tautos veikimo suvaržymais, kurių nežinojo kitos Rusijoje gyvenančios tautos, tik ne kovos su bendru Rusijos valdymo režimu, ne kovos su Rusijos valstybe, su Rusijos absoliutizmu. Tuo reikalu jo publicistiniuose straipsniuose nepavyko surasti nė vieno žodžio, ir tuo jis nesiskyrė nuo daugelio kitų, daug dešinesnių už jį, to laiko lietuvių rašytojų. Tik šiems jis tapo tuoj nepakenčiamas, nes greit išskėlė ir vidujinį klausimą – kovos su klerikalizmu, šios kovos jis nepainiojo, kaip

Šliūpas, su kova prieš tikybą. Kova su davatkavimu, su kunigų fanatizmu faktinai prasideda nuo Kudirkos feljetonų.

Bet suėmę vienon vieton visas Kudirkos feljetonų temas, susidarom sau įspūdį, kad jis, be kovos su klerikalizmu, nieko nauja Lietuvos visuomenei nesaikė, jokios naujos pasaulėžiūros, naujos ideologijos nekūrė, bet formuluodavo ir apibendrindavo, kaip jau teko aukščiau minėti, kasdieninę suvalkiečio ūkininko pasaulėžiūrą, pažymėdavo tik atskirus punktus tos anksčiau nesuformuluotos, bet aiškiai visiems žinomos visuomeninės programos, kurios pamatinis rusams taikomas šūkis buvo: duokit ir mums gyventi taip, kaip jūs dabar gyvenat. Ir tie lietuvių visuomenės elementai, kuriems tokios programos neužtekdavo, gana anksti, jau 1893–1894 m., pradėjo šalintis nuo Kudirkos ideologijos...

Faktinai viešasis Kudirkos visuomeninis darbas ir buvo aprėžtas jo „Tėvynės Varpų“ turiniu. Bet greta to buvo ir savotiškai konspiratyvi ideologija kito, daug platesnio, turinio, kuri augančiai kartai padarė daug didesnės įtakos už jo oficialią ideologiją; konspiratyvinė ideologija reiškėsi, nors tat ir gali atrodyti paradoksu, visai legalaus turinio darbuose – jo beletristikoje ir ypač poezijoje ir atitinkamam parinkime vertimų („Vilius Tell“, „Orleano Mergelė“, „Kainas“, „Vėlinių“ III dalis), kur kiekvienu žodžiu, kiekvienu posakiu šaukė kovoti su valdžia, priešintis, kurti naujas gyvenimo formas, apie ką savo publicistiniuose straipsniuose jis nė žodžio neparašė. Tik čia Kudirka šaukė ne savo balsu, bet Schillerio, Mickevičiaus, Byrono žodžiais <...>.

Ką jis galėtų pats papasakoti apie save, apie savo ano laiko darbą, jei per ankstyba mirtis nebūtų išrovusi jo iš negausaus spaudos draudimo meto veikėjų būrelio tarpo? Kaip jis įvertintų tuos smilkalus, kuriais jo atminimas apdumiamas? Kaip jis reaguotų į pastangas įtikinti jį buvus tokių idėjų, tokių palinkimų ir gabumų, kurių jis neturėjo, nuo kurių jis gyvas būdamas visomis pajėgomis kratėsi, jis, būdamas blaivių minčių žmogus ir blaiviai realų gyvenimą įvertinąs, buvo kiekvienos hypokrizijos priešas? Neabejoju. Mes tikriausiai susilaukume iš jo poros naujų, skaudžių feljetonų, „Tėvynės Varpų“ tipo, kuriais išpliektų jis mus taip, kaip niekas kitas jo laikais nemokėjo pliekti kiekvieną, jo nuomone, neigiamą gyvenimo reiškinį ir, gal būt, skaudžiausiai suduotų tiems, kurie jo ypatingais gerbėjais dabar dedasi...“<sup>1</sup>

Gabrielė Petkevičaitė-Bitė apie „Varpo“ įtaką to meto lietuvių visuomenei rašė: „Gyvenusiems mūsų tautos atgimimo sambrėšky Kudirkos „Tėvynės Varpai“ buvo lyg kompasas, rodąs, kurion pusėn turime savo veikimą lenkti...

Nė kiek nesuklysiu tvirtindama, kad ne greta rusų valdžios, bet viršiau rusų valdžios koncentravos mūsų šalies valdymas to didelio ligonio rankose. Jo įsakymai, „Tėvynės Varpuose“ įvairiausia ir niekuomet tiesiogine forma neištariaimi, buvo ir labiau ir karštesniais jausmais pildomi, ne kaip žvaigždėtą ir siūlėtų rusų caro tarnų žiauriausi paliepimai...“<sup>1</sup>

Tai, kad „Varpas“ beveik du dešimtmečius išliko atgimstančios lietuvių tautos savotišku vadovu, varpininkas K. Grinius savo „Atsiminimuose ir mintyse“ aiškina, jog tai lėmė jų, varpininkų, programos universalumas: rūpintis visų lietuvių reikalais, „stovint ant demokratinio ir tautinio pagrindo, nekludant niekam išpažinti tokią tikybą, kuri jam tinka“, lėmė ir „kolektyvinis varpininkų reikalų tvarkymas“. Ir toliau nurodo, kad „per „Varpo“ komitetus ir vadovybes perėjo gana daug žmonių: V. Kudirka, Jonas Gaidamavičius, Adomaitis-Šernas, P. Matulaitis, J. Bulota, V. Palukaitis, kun. A. Radušis, K. Grinius, St. Matulaitis, kun. Stankevičius, J. Bagdonas, P. Višinskis, J. Vileišis, Jurgis Šaulys, Jonas Bartkevičius, F. Bartkevičienė, M. Lozoraitis, J. Kaukas, A. Smetona <...>, Jonas Jablonskis, Pr. Mašiotas, A. Kriščiukaitis, M. Zauniūtė, Domas Zaunius [...]. Man teko varpininkų komitete išbūti bene ilgiausiai už visus – nuo 1894 m. iki 1905 m. Iš viso 12 metų.

Redaktoriais buvo: V. Kudirka, J. Adomaitis, J. Kriaučiūnas, St. Matulaitis, K. Grinius, J. Bagdonas, J. Šaulys, V. Mickevičius-Kapsukas, J. Vileišis, P. Višinskis <...>. Reikia pridėti, kad dr. J. Bagdonui redaktorium esant (1899–1905), buvo suburtas vietinis Prūsijoje komitetas leidyklos turtui ir kasai prižiūrėti. Tame komitete buvo J. Bagdonas, D. Zaunius, M. Zauniūtė. Žodžiu, varpininkų reikalams vesti buvo naudojamas kolektyvinis demokratinis principas, tuo keliu einant, buvo neblogai padirbėta. Pradžia nuo 1888 m. birželio 29 d., kai Marijampolėje įvyko pirmasis Varšuvos, Maskvos ir vietos varpinin-

---

<sup>1</sup> „Kultūra“, 1930, Nr. 1, p. 59–61.

<sup>1</sup> Vinco Kudirkos jubiliejinis „Varpas“, K., 1924.

kų susirinkimas, o pabaiga 1906 m. vasario mėnuo, kai išėjo 1905 m. „Varpo“ Nr. 11–12, su Lietuvos Demokratų partijos programa ir brošiūros: „Pasaka apie carą Mikitą“ ir „Teisingas žemės valdymas Lietuvoje“. Tais spaudiniais ir baigėsi senųjų varpininkų beveik 18 metų gadynė <...>.

Šalies rašytojai „Varpe“ buvo susitelkę, pav., V. Kudirka, kurio, anot Vac. Biržiškos, nė vienas mūsų publicistas nėra pralenkęs, beletrisčių moterų sietynas – Žemaitė, Šatrijos Ragana, Lazdynų Pelėda; toliau P. Višinskis – ugnies ir proto bei žinių pilnas publicistas, varpininkų ideologas; J. Adomaitis, specialistas rusų administracijos machiavelizmui iškonspiruoti, Pranas Mašiotas, turėjęs aišką protą ir stiprią plunksną; Jonas Jablonskis su savo gramatiniais straipsniais, kuriais buvo varpininkų sudaryta lietuvių rašyba ir bendrinė kalba; St. Matulaitis, su kandžia satyrine savo plunksna nepalaužiamas kovotojas su caro despotine santvarka; dr. J. Bagdonas, gilus nagrinėtojas daugelio svarbių programinių klausimų. Atsirasdavo labai gabių korespondentų iš pačių kaimiečių, pvz., Juozas Rimša, M. Slančiauskas, broliai Baltrušaičiai nuo Griškabūdžio, Kisielius Vincas, K. Stiklius. Gamtos mokslus reprezentavo kurį laiką dr. P. Avižonis. Nemažos vertės būdavo Jono Vileišio straipsniai. Neužmirština Šerno (J. Adomaitis) publicistika <...>.

Prūsų katalikiški laikraščiai, pvz., „Apžvalga“ (1890–1896), „Tėvynės sargas“ (1896–1904), talentingai kun. J. Tumo redaguojami, savo katalikiškumu laisvamanėjančiai Lietuvai ne visur tiko. „Apžvalga“ arba „Tėvynės sargas“ kiekvienas pajėgdavo kas mėnuo paleisti į pasaulį po 2000 egz. Skaičius tam laikotarpiui nemažas. Didžiausias Tilžės spaustuvininkas O. Mauderodė „Apžvalgą“ buvo apsiėmęs spausdinti ir leisti savo atsakomybe, kad tik jam kunigai duotų maldaknyges spausdinti. Žodžiu, katalikiški „Varpo“ konkurentai pinigais buvo, rodos, geriau už „Varpą“, „Ūkininką“ aprūpinti: „Varpas“ ir „Ūkininkas“ abudu kartu taip pat turėdavo tiražo kas mėnuo apie 2000 egz., t. y. tiek pat, kiek ir kuniginiai Tilžės laikraščiai. Bet abiejų kryptių laikraščiai, kartu eidami, vieni kitų nenuslopino <...>. Visuomenė tuo metu ėmė skilti į praktikuojančius sakramentus ir nepraktikuojančius katalikus, arba „bedievius“.<sup>1</sup>

---

<sup>1</sup> Grinius K. „Atsiminimai ir mintys“, V. Vokietija, 1947, t. 1, p. 188–191.

Taigi, „varpininkų gadynė“ jau gerokai skyrėsi nuo aušrininkų gadynės, nors nemažai tų, kurie bendravo „Aušroje“, liko ir „Varpo“ bendradarbiais, bet daugelio jų jau buvo pasikeitusi ir socialinė padėtis, ir pagaliau paties tautinio atgimimo suvokimo esmė. J. Basanavičiui tauta buvo grynai antropologinės kilmės, tai jis ir lietuvių tautos atgimimą labiau suvokė kaip žmonių „susipratimą“, praeities pažinimą. Tad neatsitiktinai ir „Aušros“ pirmo numerio prakalboje nurodo, kad „Mūsų tad ypatingiausias ir didžiausias rūpestis buvo duoti pažinti Lietuvoje nusidavimus senovės gadynės ir veikalų mūsų garbingų senėvių, kurių darbas ir tėviškės meilė užmušę nežinome patys, kurių tėvų esame sūnūs bei nepočiai (anūkai, vaikų vaikai) <...> Mes daugiausiai rūpinsimės išplatinti brolių žinias apie savo giminės (tautos) senovės veikalus, o taipogi apie reikalus mūsų, kaipo lietuvių, šiose gadynėse“.<sup>1</sup>

Pirmaisiais metais „Aušroje“ daugiausia rašyta norint nušviesti praeitį. Bet kitas „Aušros“ redaktorius J. Šliūpas nuo 1884 m. ją jau kiek pakreipia ir į socialinius, kultūrinius tų laikų klausimus. O kaip tik jų bendrumas irgi turėtų būti visos tautos jungimo priemonė, nes jis abejojo, ar gali būti bendri darbininkų ir kapitalistų interesai. Tad ir 1884 m. „Aušros“ Nr. 1 jis pažymi: „<...> svajonė apie visų luomų liet. tautos vienokumą reikalų veikia blaškys taip lyginai, kaip išnyko Bastiat'o ir kitų mokinimas apie vienokumą darbininkų ir kapitalistų“ ir baigdamas sako, kad jis rūpinsis „budavoti lietuvių ant pamatų darbininkų“ ir „dėl to dalyko nesigailėsime nei gyvo žodžio, nei drukavoto, iki pajėgų užteks“.<sup>2</sup>

Taigi „Aušros“ įkūrėjų ir redaktorių nuomonės apie tautos atgimimą nebuvo vienodos. Mintis apie socialinių veiksnių įtaką tautiškumui ir jo išsaugojimui kiek plačiai tuo metu jau mėgino pagyvinti ir tuometinis dar aušrininkas P. Leonas (Liūtas) „Šviesoje“, kurioje jis 1888 m. rašė, kad „„išvertimas į sveitintaučius“ nėra joks biologiškai fiziologinis faktas <...>, žmonių – įstatymų, įrėdinių, papročių ir t. t. – padarinys <...>. Žmonės, gyvendami sykiu, turi vienas ant kito dvasišką įtakę: vienas kitam prijaučia, nori gero, nes ir patys nuo

<sup>1</sup> „Aušra“, 1883, Nr. 1, p. 6.

<sup>2</sup> „Lietuviškasis balsas“, 1889, Nr. 3, p. 22.

kitų datiria sau gero, vienas kitą pamokina, taip atsiranda tarp jų žmoniškos pajautos, pasidaro vienoki norai, siekiai ir reikalai. Ką žmonės datiria, išmoksta, žodžiu gali suteikti kitam, tėvai perduoda vaikams ir taip atsiranda tradicija.“<sup>1</sup>

Taip pat, pagal P. Leoną, ir dorovė priklausanti nuo „socialinio gyvenimo“.<sup>2</sup>

Tačiau būtų neteisinga, kad J. Basanavičiui būtų svetimos socialinio gyvenimo problemos. Jis minėtoje prakalboje toliau rašo: „Per ilgus tuos metus mūsų giminė taip buvo paniekinta ir prispausta, jog iš tiesų dyvytis reikia, kad tik per viešpaties malonę ji iki šiai dienai dar gyva liko <...>. Suskaiityti visas priežastis <...> būtų dabar per ilgai. Čia mes tik tiek paminėti turime, jog rasi didžiausia priežastis to nuo pikto yra ta, kad apie lietuvių apšvietimą per lietuvišką kalbą, tie, kuriems prigulėtų tai daryti, rūpintis, nesirūpina“.<sup>3</sup>

Iš to pasakymo aišku, kad turime skatinti valdantįjį, kuris nesirūpino ir nesirūpina „lietuviškai apšviesti“. Ir J. Basanavičius lietuvių tautą tapatino tik su „valstiečiais ūkininkais“. J. Šliūpui tauta – tai įvairių luomų žmonės, kuriems „kiekvienam kliūna įvairus likimas: vieni taiso ir purena žemę javams, kiti jau nuimtus nuo lauko javus sumala duonai; tretį audinius audžia, kiti kasa iš žemės metalus, anglis; kiti pristato daiktus pavestinus kitiems už pamokėjimą iš vietos į vietą, nesibijo nei kalnų, nei upių, nei jūrų, kiti vėl ima ginklą, kad gintų žmones nuo priešininkų.“<sup>4</sup>

„Aušros“ ir „Varpo“ socialines nuostatas kiek nagrinėjo VDU prof. Albinas Rimka: VDU Teisės fakulteto darbų VI tome (1931 m.) išspausdino straipsnį „Lietuvių tautos atgimimo socialiniai pagrindai“, kuriame rašė: „Kai 1883 m. pasirodė pirmasis „Aušros“ numeris, tai Suvalkijoje tebuvo praėję tik 20 nuo baudžiovos panaikinimo, o kitose Lietuvos dalyse – 22 metai. Vadinasi, visos lietuvių tautos kamienas prieš 20 metų tebuvo baudžiauninkai, kurie buvo pilnoje ponų dvarininkų nuosavybėje ir neturėjo jokių teisių <...>. Dėl to ir iš valstiečių arba ūkininkų luomo išėjusių inteligentų beveik nebuvo, o ir esan-

<sup>1</sup> „Sviesa“, 1888, p.163–164.

<sup>2</sup> Ten pat, p. 262.

<sup>3</sup> „Aušra“, 1883, Nr. 1, p. 6.

<sup>4</sup> „Aušra“, 1884, Nr. 1–3, p. 5.

tieji dažniausiai jautėsi „ponais“ ir su „mužikais“ nieko bendra neturėjo ar turėti nenorėjo <...>. Valstietis pasidarė (po baudžiovos panaikinimo ir 1863 m. sukilimo – *A. L.*) savarankiškas ūkininkas. Bet jis dar nesudarė atskiros socialinės grupės su skirtingais ekonominiais interesais – ne tik dėl to, kad per trumpas dar buvo laikas ir per daug dar visi – ūkininkai, mažžemiai ir dvarų kumečiai – buvo artimi kaip buvusieji ponų baudžiauninkai, bet ir dėl to, kad pats ūkininkavimas buvo daugiau natūrinis ir jo tikslas buvo – prasimaitinimas, o ne pelno ieškojimas.

Tuo tarpu kiti socialiniai sluoksniai buvo visai svetimi (lietuvių tautai – *A. L.*). Buvusieji baudžiauninkų ponai dvarininkai nuo savo valdinių skyrėsi ne tik savo socialine ir materialine padėtimi, bet ir kalba.

Pirkliai buvo vieni žydai, ir net daugelis amatininkų taip pat buvo žydai arba vokiečiai, – taigi ne tik skirtingos kalbos bei kultūros, bet ir kitos tikybos žmonės. Rusų valdžios atsiųstieji valdininkai – vėl visai svetimi žmonės, su kuriais susikalbėti negalima, bet turėjo ypatingų, ūkininkams svetimų ar net priešingų tekstų <...>. Savo visa būkle ir veiksmu artimiausi valstiečiams dar buvo kunigai. Bet ir jų dauguma tais laikais buvo kilę ne iš valstiečių ir su ponais tik draugavo. Buvęs baudžiauninkas valstietis kunigo nesuprato bažnyčioj per pamaldas (jos atliekamos lotyniškai), nesuprato <...> ir pasikalbėjimų (kunigai dažniausiai tik lenkiškai kalbėdavo – *A. L.*).

Vos prakutęs ūkininkas stengėsi savo vaikus ne amatų ar prekybos mokyti, o visų pirma – bent vieną savo sūnų „į kunigus išleisti“. Ir čia suvalkietis ūkininkas pasidaro lietuviškosios inteligentijos pionieriumi. (Kadangi šis kraštas kurį laiką priklausė Prūsijai, vėliau Varšuvos kunigaikštystei, tad jis mažiau už kitus Lietuvos kraštus buvo rusų valdžios smurto nusiaubtas – *A. L.*). Tad ir iš šio krašto daugiau kunigų iš ūkininkų buvo nepraradę savo lietuviškumo <...>.<sup>1</sup>

„Aušra“, kaip minėta, daugiausia kalbėjo apie tautą, jos praeitį, o tai, kas trukdo jos atgimimui, – tai jau „Varpe“ tampa vyraujančiomis problemomis, trukdančiomis lietuvių tautos pažangai, čia raginama lietuvius užsiimti ir prekyba, amatais, eiti į tas krašto veiklos sritis, kurias turi užėmę tik žydai, vokie-

---

<sup>1</sup> Rimka A. „Aušros“ – „Varpo“ 1883–1889 m. ekonomistai, K., 1931, p. 25, 26.

čiai, rusai. „Nei viena tauta, nei viena viešpatystė (valstybė) nesusirinko sau didelių turtų, apdirbdama tikrai žemę. Tos viešpatystės, kurios gyventojai ne tikrai apdirbinėja lauką, bet ir užsiima prekyba ir visokiais amatais, turtingesnės už tas, kurios vien tik apdirbinėja žemę, ten gi, prekystė, fabrikai ir amatai išsiplatinę, žmonės turi daugiau turtų.“<sup>1</sup>

Tačiau, atrodo, dalis varpininkų manė, kad Lietuvos miestuose ir miesteliuose vyrauja svetimšaliai dėl to, jog beveik nėra tarp prekybininkų, amatininkų, pramonininkų lietuvių. Kalti esą svetimšaliai, o ypač žydai, kuriems priklausanči vos ne visa prekyba, visos smuklės, gydymo įstaigos ir pan. Tad neatsitiktinai ir „Varpe“ palyginti gausu buvo neigiamų atsiliepimų apie juos. Pavyzdžiui, 1891 m. „Varpo“ 8-ame numery, nenurodžius autoriaus, išspausdintas straipsnis „Mes ir žydai“: „Nepatogu yra statyti tuos žodžius vieną prieš kitą, bet reikia, nes reikalai mūsų krašto ir šiandieninis jų ir mūsų būvis tiesiai veidas veidan stato mumis su žydais. Ar žinome mes, kas tai yra žydai? Ne, ir šimtą kartų sakau, kad ne! Taip, mes gerai juos ant veido pažįstame, bet kas pasiliečia jų siekių, jų geismų, jų veikalų mūsų krašte, tai to mes visiškai nežinome. Širdies anų mes nežinome! Ir jeigu sykį aną pamatytume, tai šiurpuliai ir išgąstis mus apimtų, nes baisiausi mūsų priešai yra jie, žydai. Negana to, kad jie nori pasisavinti visą mūsų turtą, bet jie dantis sukandę laukia, kada ateis valanda, kurioj jie galės sugriauti mūsų katalikišką tikėjimą, kada iš pamatų galės išversti visokį krikščionišką tikėjimą.“

„Žydai – tai pikčiausi vilkai, avelių kailiais apsirengę. Kaip jie meilūs ir švelnūs esti, kad žmogų reikia į karčemą privilioti; kaip jie meiluojami, kada žmogui reikia supuvusį tavorą įkišti; kokie jie geri esti, kada žmogų reikia į žabangas sugauti, idant po tam iki paskutinio lašo jo kraują iščiulpti...“

Nors lietuviai visais laikais palyginti sugyveno su žydais, bet širdies kerteleje dažnas jautė nepasitikėjimą jau ir todėl, kad jie, žydai, kaip tuomet buvo teigiama, nužudė ir Išganytoją Jėzų Kristų, nemaža dalis ir varpininkų nežiūrėjo į žydus ir kaip į galimus talkininkus kovoje už lietuvių spaudos atgavimą, lie-

---

<sup>1</sup> „Sviesa“, 1887, Nr. 1, p. 34.



tuvių tautos atgimimo pagalbininkus. Kita vertus, ir patys žydai, net jų inteligentai, buvo ypač linkę talkinti rusų valdininkams, turintiems valdžią.

„Varpe“ jau rašyta ir kaip, pavyzdžiui, turėtų būti pertvarkomas žemės ūkis. Antai 1891 m. „Varpo“ Nr. 15 P. Leonas straipsnyje „Žemdirbystės reikalai“ rašo: „Peržiūrėję priežastis kritiško mūsų žemdirbystės padėjimo, galime duoti šiokios tokios rodos, kaip pagerinti tą padėjimą. Panašus kritiškas padėjimas spaudžia ūkininkus Vakarinės Europos; čia galvočiai duoda daug rodų dėl išsigelbėjimo; geriausia ir radikališka reforma būtų įvedus bendrijinį žemės valdymą, bet prie įsikerėjusio ten ir pas mus į visas puses gyvenimo ir papročių individualizmo, šita reforma dabar yra negalima; apie ją aš nė nekalbėsiu; žadėjo įvesti <...>“ ir toliau siūlo įvesti įstatymus: kad tik vienas įpėdinis paveldėtų tėvų žemę; kad nebūtų galima paimti už skolas žemės sklypą, kuris būtinas šeimos pragyvenimui; kad žemės, kurios buvo perduotos už nuopelnus, majoratai (turima galvoje rusų valdininkus – *A. L.*), būtų išdalyta ūkininkams; kad ūkininkams būtų lengvatinėmis sąlygomis teikiamos valstybės paskolos; kad būtų įsteigtos mokslo įstaigos tirti žemdirbystės, amatų ir prekybos būklei Lietuvoje, kad būtų apribotas palūkanų dydis ir pan.<sup>1</sup>

Ir toliau: „Mes patys privalome: 1) manytis geriau ir pritinkinus prie šiandienykščių reikalų ir išlygų vesti ūkę, o dėl to leisti jaunuomenę mokytis, jei ne į speciališką mokslinį, kurių pas mus nėra, tai į abelnas, nes žmogus, prasikrapštes sau akis, daugiau mato, nei su užkritusioms akimis; 2) uždėti tarp savęs draugystės savitarpinės paskolas, pirkimo reikalingų daiktų ir pardavimo savo produktų ir kt.; 3) uždėti privatinės mokslinčias, kaip žemdirbystės, taip ir amatų ir prekystei; 4) kuo veikiausiai imtis už prekystės ir amatų, kurie duoda gerą duoną užsiimantiems jais ir mažina konkurenciją tarp žemdarbininkų; 5) pirkti žemę, ypač dvarus, susidedant į draugystes su pagalba „ūkiško banko“; 6) ant galo paskutinė roda, nuo kurios priguli išpildymas ir aukščiau minėtų – tai pakėlimas abelno apšvietimo ir išsilavinimo mūsų žmonių; nuo to ar kito laipsnio apšvietimo priguli geresnis ar blogesnis padėjimas visų pusių sociališko gyvenimo, taigi ir ekonomiško.“<sup>2</sup>

---

<sup>1</sup> „Varpas“, 1891, Nr. 5, p. 65.

Šis ir panašūs „Varpo“ straipsniai parodo, kad jo autoriai jau puikiai suvokė mokslo ir naujausių ūkininkavimo, finansavimo metodų reikšmę, propagavo kooperaciją, siūlė įsteigti atskirus ūkininkams bankus ir kt. Tačiau vis dėlto daugeliui varpininkų buvo artimesnės socialistų idėjos ir ekonomika. Štai minėtas P. Leonas straipsnyje „Nuosavybė“ 1888 m. rašė: „Dėl ko gi fabrikuose ir dvaruose mašinos nesutrumpina žmogaus darbo, bet pailgina jį ir daro jo gyvenimą nelaimingu? Dėl to, kad mašinos ir darbo įrankiai, o taip pat žemė priguli tik didžturčiui, fabrikantui ar dvarponiui, o ne darbininkams. Ūkininkai, jeigu įsitaiko kokią mašiną arba geresnį įrankį, tai patys ir naudojami iš jo: darbas jo tada lengvesnis, trumpesnis ir naudingesnis. Trumpiau dirbdamas dabar tą darbą jis turi laiko pasigaminti kitą arba atsiilsėti, pasilinksminti, arba, jei nori, pasiskaityti knygas, laikraščius ir t. t., žodžiu, kalbant, jis pagerina savo būvį. Samdininkai negali to padaryti, nes mašinos ir žemė ne jiems priguli; didžturtis gi nori kuo daugiausiai pelno turėti, bet jam suvis nerūpi darbininkų geras. Vienok jeigu žemė, mašinos, įrankiai ir medega būtų savasčia darbininkų, tai jie taip pat naudotųsi iš jų, kaip tas ūkininkas <...>. Taigi toji neteisybė ant svieto yra dėl to, kad savastis neteisingai padalyta tarp žmonių. Iš šito išeina dar ir kiti neteisingi atsitikimai, pavaizdan: žemė dabar priguli tiktai nekuriems žmonėms. Tegul netoli nuo kokio ūkininko vyriausybė pastatys geležinkelį, tai jo laukas pabrangs, taigi be jokio rūpesčio, be jokio darbo, suvis už dykai jis pasirodys turtingumu, pralobs. Geležinkelį pastatė vyriausybė, kuri surinko pinigus nuo visų valstijos gyventojų, taigi tas ūkininkas pralobo daugelio gyventojų turtu, pats beveik nieko neprisidėdamas; radosi prigulėtų turėti naudą tiems, už kurių turtą pastatytas geležinkelis, t. y. visai valstijai. Kitas pavaizdas. Žmogus turi žemės ir namus mieste; miestas didinasi ir jo žemė brangsta; kieno žemė ir namai viduryje miesto, to ir pelnas didesnis. O juk miestą didina ne vieni tie, kuriems priguli žemė ir namai, taigi ir pelnas turėtų tekti ne jiems vieniems. Už tatau Anglijoje jau kalbama apie nacionalizacijas žemės; visa žemė tada prigulėtų vyriausybei, kuri paskui parsamdytų žmonėms tik tokiems, kurie patys ją apdirba. Pabrangus kur žemei, vyriausybė tuojau imtų didesnę mokesčių nuo samdytojo; kas liktų jam, užmokėjus

---

<sup>2</sup> Ten pat, p. 66.

vyriausybei, viskas tas jam prigulėtų. Vyriausybė gi stovi ant to, kad rūpinasi apie gerą visos valstijos gyventojų, užtai gi teisinga jai gauti nuo samdytojo viską tai, ko jis neuždirba savo darbu, nes jei tai paima vyriausybė, tai vis tiek, ką ir visi gyventojai <...>. Taip pat fabrikai, mašinos ir įrankiai turėtų būti savasčia tų, kurie dirba. Apie tai, kaip šitai padaryti, aš nekalbėsiu, nes nei aš, nei kas kitas dar tikro kelio nežino: vieni rodinėja šiaip, kiti taip.“<sup>1</sup>

Bet jau „Varpo“ ketvirtame numeryje (1889 m.) P. Leonas (Liūtas) savo rašinyje, skirtame baudžiamos panaikinimo 25-mečiui, rašo: „Mūsų supratimu, kad visur žmonės už tiesą kelia kovą, tai ir lietuviai gali susigrąžinti sau atimtas teises taip pat tik per kovą.“

„Varpo“ polinkis į socializmą ypač vyravo 1895 m., redaktoriaujant Stasiui Matulaičiui, bendradarbiais tapus ir Maskvos aukštųjų mokyklų lietuviams studentams bei ten jau mokslus baigusiems, – tarp Maskvos šviesuomenės ypač buvo paplitusios socializmo idėjos. Pavyzdžiui, 1895 m. „Varpo“ septintame numeryje „N“ pasirašyto straipsnio „Kritika ir bibliografija“ autorius rašo: „Jau 12 metų praėjo nuo pradžios mūsų judėjimo, o mes dar žingsnio pirmyn nepadarėme, išaiškindami kelius, kuriais turėtume eiti, idealus, kuriuos pasiekti norėtume <...>. Prie dabartinių sąlygų ne tas tikrai myli Lietuvą, kuris laiko apsikabinęs ant sienos Vytauto paveikslą, kuris dega patriotiška meile Lietuvai ir jos žmonėms, bet tas, kuris to viso dar su atida žiūri, kas gera yra pas kitus, idant galėtų nurodyti tai savo tautiečiams...“ ir toliau nurodoma, kad išeitis yra socializmas, todėl reikia imtis skleisti jo idėjas Lietuvoje ir kartu griežtai kovoti su carizmu.

Daug kas vylėsi, kad 1895 m. pradžioje caru tapęs Nikolajus II atleis nacionalinio ir ekonominio engimo varžtus „lietuviškose gubernijose“. „Varpo“ Nr. 4 vedamajame skaitome: „<...> Lietuvių viltys (atgauti spaudą) išgaišo lyg sapnas... Dėl to mums dabar daugiau nieko nelieka, kaip tiktai... kova, kova už mūsų tautiškas ir ekonomiškias tiesas <...>. Lietuvos negelbės nė caras, nė popiežius, nė kitos svetimos politiškos srovės, – mes patys savyje turime pagalbos ieškoti.“

Bet kai nuo 1897 m. „Varpą“ vėl ėmė redaguoti V. Kudirka (jį redagavo iki savo mirties), jo toks aiškus politinis kryptingumas ir kovingumas kiek išblėso.

---

<sup>1</sup> „Lietuviškasis balsas“, 1888, Nr. 13, p. 98.

Lėmė ir tai, kad lietuvių tauta jau nebebuvo tik valstiečiai, o išryškėjo ir jos luomai ir be „lietuvybės“ dar ir politinės srovės, išreiškiamos partijų ir kitokių susivienijimų. Bet kad taip įvyko, irgi buvo didelis „Varpo“ nuopelnas: tauta su jos siekimu spręsti savo problemas, ieškoti kelių, kaip jas spręsti, partijos ir organizacijos. „Varpas“ daugeliui tų idėjų pritarė ir ieškojo to, kas jungtų tas partijas ir susivienijimus. Ir vienu tokiu „jungėju“ turėjo būti „lietuvystė“. Tai buvo pabrėžiama ir 1893 m. „Varpo“ trečiame numeryje, skirtame lietuviškojo atgimimo dešimtmečiui (1883–1893): „Atgaivinti lietuviškus jausmus visuose lietuvių luomuose – tai viena svarbiausių užduočių mūsų patriotų ateisiančiame laike <...>. Lietuvių tautą, lygiai su kitomis, pripažins mus tuomet, tik tai tada, kada <...> bus lietuviška literatūra, lietuviškas mokslas, lietuviška dailė ir t. t.“

„Varpas“ reikalavo iš kiekvieno lietuvių inteligento, kad viešai kalbėtų lietuviškai, ir ragino bajorus vartoti lietuvių kalbą, būti lietuviais šviesuoliais. 1889 m. „Varpo“ 11-ame numeryje straipsnyje „Kas labiausiai mums trukdo“ skaitome: „Tiesa, tarp kaimynų ikisziolaik neturėjome szirdingų ir suvis teisingų draugų. Daugelis lenkų, gyvenantieji Lietuvoj, nenori suprasti tautiškos lietuvių skirtybės, rodo netoleranciją dėl mūsų kalbos, o tankiai griebiasi suvis neteisingų denunciacijų ir apskundimų arba iszjuokimo lietuviškos skirtybės.“ O 1891 m. „Varpo“ Nr. 7 straipsnyje „Sulenkėję lietuviai“ rašoma: „Mums rodo aišku bus, kokį apmaudą mūsų krasztui daro taip vadinamieji sulenkėję lietuviai, kuriuos, jei reikėtų vienu vardu pavadinti, tai mes anuos pavadintume renegatais, arba atskalūnais, ir tai būtų teisybė.“ Prie tokių „Varpas“ priskyrė ir beveik visą lietuvių bajoriją.

Varpininkai Katalikų Bažnyčios kunigus mėgino padaryti savo sąjungininkais, nes manė, kad lietuvių Tautos išlikimas priklauso nuo Katalikų Bažnyčios atsparumo brukamai stačiatikybei. „Varpas“ gynė katalikybę nuo visokių rusinotojų užsiuolimų. Tačiau daugelis kunigų į „Varpą“ žiūrėjo nepatikliai, tik keletas kunigų buvo ir jo bendradarbiai, nepatiko kunigams, kad „Varpas“ kartais vieną kitą jų gan griežtokai pakritikuodavo dėl sulenkėjimo, pataikavimo rusų valdžiai. O tais metais bet kokia kunigų kritika dažniausiai būdavo suvokiama kaip ir viso katalikų tikėjimo smerkimas.

Daugelį varpininkų buvo papiktinęs rusų 1893 m. lapkričio mėnesį įvykdytas smurtas prieš žmones, mėginusius neleisti sugriauti Kražių bažnyčios; to rusų kazokų susidorojimo metu daug kražiečių buvo žiauriai sumušti, suimti ir nuteisti. Dėl to rusų smurto vyko protesto demonstracijos kai kuriose užsienio šalyse. Apie tai V. Kudirka „Varpe“ rašė: „<...> Ir tos demonstracijos ir stengimasis garsinti svetimuose laikraščiuose visgi prisidėjo prie apskelbimo visam pasauliui apie paskutinį maskolių barbarizmą. Beje. Dėl ko negirdėjo apie Kražius Leonas XIII (Popiežius – A. L.). Juk toji žinia pirmiausia prigulėjo jam, nes Kražiuose buvo trėmimas katalikystės. Kad Leonas XIII būtų girdėjęs apie Kražius, tai tikrai nebūtų paleidęs bent tokioje formoje paskutinės enciklikos, iš kurios gali džiaugtis tiktai caras, patyręs netikėtai apie „aukštą pajautimą teisingumo“ ir kad įsakyta katalikams absoliutiškai jo klausyti.“<sup>1</sup>

Čia V. Kudirka rašė apie Popiežiaus raštą „Szwentojo Tėvo apskritą Gromatą“, kaip ją pavadino kunigų „Apžvalga“, išspausdinusi ją ir aiškinusi: „<...> dabar gi Szwentas Tėvas po akim visos Bažnyčios parasze įpaczai mums, draug Piemenims ir awelėms, prigulėjusiomis senovės Lenkų karalystei ir isz Diewo parėdimo stowinczioms po valdžia trijų ciesorysczy, bet prieglobstyje wienos Bažnyczios Motinos <...>.

Wieznai tarnaujant Dievui, liepia būti wierniems ir paklusniems szwiesiausiam dauggalingiausiam Ciesoriui neperžengiant Diewo prisakymų, wožoti ir scenavoti wisas Ciesoriaus vyresnybes ant mūsų pastatytas, taip lygiai kaip Wyresnybes Bažnyczios šventos <...>“<sup>2</sup>

V. Kudirka, labai pasipiktinęs tokiu Popiežiaus raštu ir kunigų raginimais toliau garbinti carą, 1895 m. „Varpo“ Nr. 3 rašo: „Pernai, skaitant paskutiniausioje Leono XIII enciklikoje skyrį, pavestą Maskolijos katalikams, puolė man į akis dvi vietos, kur popiežius išgiria caro Al. III teisingumą ir įsako katalikams klausyti, nesipriešint niekuomet jo vyriausybei. Iš tų popiežiaus žodžių, tariau, gali džiaugtis tiktai caras, o ne mes, dar nesuspėję užgydyt šviežias kražiečių

<sup>1</sup> „Varpas“, 1894, Nr. 7.

<sup>2</sup> Ten pat.

žaiždas. Negerai padarė L. XIII, manau, taip galėjo parašyti tik nežinodamas nieko apie Kražius, ir stebėjasi, dėl ko apie juos nežino...

Jeigu Leonas XIII taip padarė su enciklika žinodamas jau apie Kražius, tai dar kaltesnis...

Šįmet nr. 1 „Varpo“ P. B. (kun. Pranas Bučys, vyskupas – A. L.) užpuola ant manęs, aiškindamas, kad popiežius, parašęs taip, o ne kitaip, labai gerai padarė, kad enciklika teisinga, kad carui nėra ko iš jos džiaugtis, kad popiežiui rūpi lietuviai ir kad jis apie Kražius labai gerai žinojo. Prie galo P. B. prisipažįsta, kad jeigu tik nebūtų liūdna, tai jis pasijuoktų iš „Tėvynės Varpų“, ir parodo malonėjimą, kad aš kartais (turbūt, kada P. B. malonu užslėpt autoritetų klaidas), visai nieko nerašyčiau...

Nereikalauk, tamsta, nuo manęs sutikt su tuo, kad enciklika, kalbėdama apie Maskolijos kraštą, neliepė klausyt vyriausybės ir niekuomet jai nesipriešint. Aš nesutiksiu, nesutiks pati enciklika, nesutiks vertimai jos kitose kalbose, kuriuos pavedu Tamstai palyginti. Normališkose sąlygose liept klausyt vyriausybės – tai dalykas paprastas, nieko da pikto. Bet, turint atmintyje šviežių faktą, kur vyriausybė, verždamasi į neprigulinčius prievartai dalykus, nuskriaudė nekaltus žmones, kur pasipriešinimas barbariškai vyriausybei turėtų būt net pagirtas, ir liept šviežiai nuskriaustiems nesipriešint nuskriaudusiai vyriausybei, klausyt jos, mylėt ją ir t. t. – tai skaudus pasityčiojimas! Kražiečiai skundžiasi prieš pasaulę, kad juos neteisinga vyriausybė nežmoniškai nuskriaudė, o popiežius ant to prieš tą pat pasaulę atsako: caras teisingas, nesipriešinkite vyriausybei, t. y.: jūs, kražiečiai, esate melagiai ir verti nubaudimo už pasipriešinimą Klingenbergiui su kazokais!

Vatikano diplomatija turi visai pasaulei žinomus, savo grynai svietiškus siekinius, atskirus nuo tikėjimo siekinių, ir Leonas XIII parodė jau, kad dėl Vatikano diplomatijos gali apleist savo aveles, kaip tai atsitiko prie Bismarko...

Atsisveikinu su Tamsta – nes prie šitos polemikos grįžt neketinu, šiais žodžiais: man kražiečių kraujas brangesnis yra už Vatikano diplomatiją. Nė koks autoritetas nenubaidys manęs nuo išreiškimo atvirų nuomonių vardan to kraujo ir neprivers būt apsimetėliu. Jeigu Vatikano diplomatijos šalininkai ir išpažintojai pasipiktintų iš argumentų, kurių aš, būdamas priverstas ginti savo nuo-

mones, peršokt negalėjau, jeigu užsirūstintų ant manęs, kad išdrįsau papeikt Vatikano diplomatijos raštą, aš nenusiminsiu: geriau su teisybe laimėt priešininką, ne kaip su melu draugą.“

Kunigams labai nepatiko ir kartais „Varpe“ spausdinami pasišaipymai iš jų propaguojamo davatkiškumo. Apie tai V. Kudirka 1891 m. „Varpo“ Nr. 8 rašo: „Jeigu kas mislytų, būk aš ketinąs juoktis iš dievobaimingumo, tai labai klystų, ir iš anksto sakau, kad ketinu kalbėti ne apie dievobaimingumą, tik apie „davatkas“, o tarp vieno ir kitų nėra jokio panašumo. Kitą kart, teisybė, vadino davatkomis dievobaimingas žmogystas, tik jos su savo davatkyste nesičvierijo ir žmonėms į akis nelindo, bet šiandien žodis „davatka“ tapo jau piktžodžiu, vartojamu tada, kada jau iš tikrųjų norime ką pažeisti žodžiais, o nė su vienu kitu negalima įveikti; „davatką“ gi šios dienos galima pažinti iš tolo – tai jau išsidirbo visai ypatingas tipas.

Kas tai yra šiandieninė „davatka“, tikrai sunku atsakyti: nesinorėtų priskirti prie žemesniųjų sutvėrimų, o prie žmonių – lyg šlykštu...

Kas iš mėgstančių tēmytis į draugijos prajovus užgins, kad daugelis davatkų, prisidengę iš viršaus dievobaimingumo rūbu, neša gausias aukas Mildai (senovės lietuvių meilės deivė – A. L.). Davatkos – „sparneliai“, besivalkiodamos po svieta, veikiai parsiduoda reikalaujantiems, o davatkos – „perekklės“ priima tokius atlankymus, kurie sutepa garbę ne tik vienų davatkų.“

Tų pačių metų „Ūkininko“ Nr. 8 V. Kudirka išspausdino savo eiles, pavadintas „Mįslys“, kuriose pašiepiama davatkos. Skaitant iš viršaus žemyn, pirmosios eilučių raidės reiškia – „Davatka“:

*Dievas visad ant lūpų, o širdyje velnias;  
 Akis tuojau užmerkia, išvydusi kelnes;  
 Vaikščioja atsiplėšus – įžadai mat toki;  
 Atmintyje tik laiko, kur atlaidai koki;  
 Tur liežuvi bjauresnį už gyvatės gylį;  
 Kasdien tupi bažnyčioj, nes tinginį myli;  
 Atminki, kas tai būtų, jei mįslius mint moki.<sup>1</sup>*

<sup>1</sup> Kudirka V. Raštai, Vilnius, 1989, t. 1, p. 78.

Tad ir suprantama, kad neretai kunigai ir bažnyčiose iš sakyklų ragindavo žmones neskaityti „Varpo“. Tik kun. Vaižgantas, pradėjęs redaguoti „Tėvynės sargo“ žurnalą, stengėsi pateisinti V. Kudirką ir „Varpą“, kaip kovotojus ir prieš dvasininkų luomų blogybes, vyraujančią jų pataikūniškumą, dogmatizmą. Toks Vaižganto elgesys buvo labai nudžiuginęs ir V. Kudirką, kuris „Varpo“ dešimtmečiui (1898 m.) skirtame numeryje rašė: „Nors redakcija buvo iš anksto kvietusi bendradarbius, kad raštais prisidėtų tam reikšmingam dešimtmečiui paminėti, teatsiliepė vienas... „Tėvynės sargas“. Atsiliepė šiltu žodžiu, savo ilgoką sveikinimą baigdamas nelauktais linkėjimais: „Sveiks, pirmasis lietuviškas organe, kuris pirmas taip ilgai ištvėrė ant sargybos Lietuvos tiesų! Sveika tarp mūsų santarvė! Šalių šnairavimai ir asabiškos neapykantos! Unitus viribus į darbą, nes tik vienybė mūsų syla, nes concordia res parvae crescunt!“

Be davatkiškumo, V. Kudirka dar labai nekenė išdavikiškumo. Rusų valdžia ne tik pati sekė lietuvius, bet ir stengdavosi užverbuoti iš jų sau agentų. V. Kudirka tokius, kurie pasižadėdavo tarnauti rusams, laikė „judošiais“, „vilkais“, „šungalviais“. O tokių to meto Lietuvoje buvo nemažai. Dėl to jis 1889 m. „Varpo“ Nr. 10 rašė:

„Nesmagu beveik kiekviename numery minėti apie juodžiausią pasielgimą tūlų lietuvių, apie <...> denunciacijas. Ką gi daryti, jeigu dėl kiekvieno numerio ateina vis naujos žinios apie naujas denunciacijas! O pikto nėra ką slėpti, nes slepiant daleisime tikrai jam išbujoti ir kada įleis giliai šaknis, sunku jau bus išrauti. Žmogus pyksta ant moksliskų nurodymų, būk jis esąs tikrai paskutiniausiu laipsniu abelnų kopėčių viso sutvėrimo, visai negalinčiu užsiginti arčios giminystės su žemesniais laipsniais. Užmiršta vienok žmogus, kad tankiai savo pasielgimu nupuola kur kas žemiau už žemesnius sutvėrimus ir tie, iš tikro, tūluose atsitikimuose taipgi turi pykti ant nurodymų jų giminystės su žmogumi. Peikiame ir negražiai vadiname gyvulį, kuris pyksta, spardosi, gina save arba nuglemžia silpnesnį dėl užlaikymo savo gyvasties. O žmogus pats save tokiuose pat atsitikimuose vadina <...> puikumu, savmyliu, išmintingu, apsukrum ir t. t. Vadinimas tų pat ypatybių kitokiais vardais dėl žemesnių sutvėrimų, o vėl kitokiais dėl žmogaus parodo tikrai neteisingumą žmogaus ir jo silpnybę: negalėdamas užslėpti instinktų, tų pat, ką pas žemesnius sutvėrimus, pavadino



apsireiškimus tų instinktų tik gražesniais vardais, idant ne badyti sau akių, ir tuomi susiramino; o vienok neišsiteisino. Gyvulys žemesnis pasielgia atvirai: pats pyksta, pats ir ginasi, o jeigu silpnesnis, tai pasitraukia, nors ir labai būtų nuskriaustu. Žmogus pasielgia kitaip: dūksta juokdamasis, kanda bučiuodamas, o negalėdamas įveikti savo artimo, daro talką, skundžia jį, paperka kitus, idant tie išvaduotų, o pats stovi pašalyje, nuduodamas akyse svieto nekalčiausią avinėlį. Kokis žemesnis gyvulys daro denunciacijas? Padėję ranką ant širdies, paklauskime savęs ar doriška pusė denuncianto ne žemesnė už dorišką pusę šuns, vilko, hijenos? Ar nuskriaustume minėtų gyvulių, norėdami juos sulyginti su denunciantu? <...>

Šungalvių, danešančių policijai apie lietuviškus raštus, turime daugelį. Juos išnaikinti vargiai galėsime, vienok apmalšinti šiek tiek, man rodo, galima. Atsargumas, jeigu jis nebūtų pas mus tuščiu žodžiu, gana pagelbėtų šiame dalyke. Vienok ant jo užsitikėti negalima. Ale gelbės ne nubaudimas sugauto „šungalvio“, nes tokiu būdu iš vienos bėdos gali įpulti į kitą. Vienok galime pasielgti su „šungalviais“ taip, kad jie ir pajustų ir negalėtų apskusti: reikia stengtis išskirti juos visai iš draugijos. Jeigu „šungalvis“ yra gaspadoriumi, tegu neina pas jį šeimyna, tegul kaimynai nepriima jo pas save, neina jam į talką ir šalinasi nuo jo visuomet; jeigu jis darbininkas – tegul jo nieks nepriima į darbą; jeigu jis prekijas – tegul nieks nuo jo nieko neperka; jeigu jis amatininkas – tegul nieks jam neduoda darbo; jeigu jis jaunikis – tegul jaunuomenė nepriima jo į bendrystę ir t. t.“

Apskritai tiek Vincas Kudirka, tiek jo bendražygiai, tiek „Varpas“, „Ūkininkas“ ir kiti leidiniai stengėsi prisidėti prie lietuvių tautos prisikėlimo, savo vertės suvokimo ir siekių savarankiškumo, siekimo sukurti savo valstybę. Ir pats V. Kudirka buvo laisvų, pažangių, tautiškų demokratinių pažiūrų, didis tautos ir Lietuvos patriotas. „Tautiškoje giesmėje“ jis Lietuvą vadina „didvyrių žeme“, ragina jos sūnus stiprybės semtis „iš praeities“, kuomet lietuvių tauta buvo šeiminingė savo sukurtoje valstybėje, kuomet jos valdovai ta pačia kalba kaip ir tauta kalbėjo, tuos pačius dievus garbino. Tačiau himnas – tai ir ištisa veiksmų programa ateičiai, kurios siekiant būtina vadovautis „ir Šviesa, ir Tiesa“, Doros principais.

## DIDYSIS LIETUVIŲ SEIMAS VILNIUJE

Basanavičius, J. Kudirka, J. Šliūpas ir kiti istorijoje minimi lietuvių tautos prisikėlimo patriarchai buvo įkvėpėjai ir pavyzdys Antanui Smetonai nuo XX a. pradžios, dar jam esant studentu, pradėjusiu triūsti lietuvių tautos gynybai ir stiprinimui dirvonuose. Tarp pirmųjų ryškių jo veiksmų kaip turėjusio didelį autoritetą tarp lietuvių buvo jo veikla organizuojant ir pirmininkaujant kai kuriems Didžiojo lietuvių Seimo Vilniuje posėdžiams 1905 m. pabaigoje.

XX a. pradžioje Vakarų Europai buvo būdinga sparti mokslo, gamybos ir visuomenės gyvenimo pažanga, demokratinių laisvių ir teisių įgyvendinimas. Tuo tarpu Rusijos imperijoje ir jos valdomose „lietuviškose gubernijose“ tebevyravo atsilikusios feodalizmo laikų luominė valdymo ir ūkininkavimo sistemos, tebebuvo suvaržytos spaudos, žodžio laisvės. Rusijos imperijos atsilikimą parodė ir jos pralaimėjimas kare su Japonija. Jis ypač sukėlė didelį nepasitenkinimą carizmu visoje imperijoje, jo vykdoma ekonomine ir politine tvarka, streikus, revoliucines nuotaikas.

Rusų valdžia, norėdama išvengti revoliucijos, buvo priversta padaryti kai kurių nuolaidų ir Lietuvoje. Supratęs, kad lietuvių spaudos ir mokyklų draudimu nepaspartina rusifikacijos, 1904 m. balandžio 24 d. (gegužės 7 d. – naujuoju stiliumi) Rusijos caras patvirtino nutarimą leisti visoje imperijoje spausdinti lietuviškus raštus lotynų raidėmis. Ta pergalė lietuviams įrodė, kad atkaklia kova, tikint savo tiesa ir esant tvirtam ryžtui galima įveikti šimteriopai galingesnę priešą. Toje kovoje ir pati lietuvių tauta sustiprėjo, pajuto, kad gali būti ne tik istorijos dalyvė, kitų tautų stiprintoja, bet ir pati būti istorijos kūrėja.

Tais revoliucinio pakilimo ir vilčių metais tiek Lietuvoje, tiek Rusijoje vis dar senąją smurto, patvaldinę sistemą ir toliau atkakliai gynė rusų biurokratija, kuri savo interesais buvo suaugusi su rusų dvasininkais. Jos rankose buvo tikroji valdžia: policija, teismai, kariuomenė ir kitas valdžios aparatas, taip pat cerkvė, o iš dalies ir okupuotų kraštų katalikų bažnyčios, irgi skelbusios, kad kiekviena valdžia – nuo Dievo, kad caras yra Dievo pateptasis ir pan., todėl kiekvienas privalęs jį garbinti ir jo klausyti.

Revoliucinei kovai visoje Rusijoje impulsą davė 1905 m. sausio 9 d. (22) įvykis Peterburge, istorijoje minimas kaip „kruvinasis sekmadienis“. Tą dieną buvo sušaudyta taiki darbininkų demonstracija, ėjusi prie caro rūmų su peticija, kurioje prašyta pilietinių laisvių, didesnio darbo užmokesčio, steigiamojo seimo (dūmos), išrinkto lygių rinkimų pagrindu, ir pan. Peticija baigėsi žodžiais: „Valdove, neatsisakyki padėti savo liaudžiai. Išardyk sieną tarp savęs ir savo liaudies. Liepk ir prisiek, kad būtų įvykdyti mūsų prašymai, ir tu padarysi Rusiją laimingą; jeigu ne, tai mes pasiruošę čia pat numirti. Mums beliko du keliai: arba į laisvę ir laimę, arba į kapą.“<sup>1</sup>

Minia su ta peticija kartu su popais ėjo prie caro rūmų giedodama giesmes. Bet ją pasitiko kariuomenė, kuri atidengė ugnį. Daugiau kaip tūkstantis demonstrantų buvo kulku pakirsti, apie penketą tūkstančių sužeista. Valdžia tikėjosi, kad tai įbaugins žmones, bet įvyko priešingai: jau tą pačią dieną Peterburgo gatvėse žmonės ėmė statyti barikadas, paskelbtas visuotinis streikas.

Dėl taikios minios sušaudymo pasipiktinimo bangos nusirito per visą imperiją, visur prasidėjo streikai, ginkluoti susidūrimai su žandarais ir kariuomene.

Žinios apie žudynes Peterburge pasiekė ir Lietuvą ir jau sausio 12 d., daugiausia Lietuvos socialdemokratų pastangomis, vien Vilniuje sustreikavo daugiau kaip 5000 darbininkų, įstaigų darbuotojų, gimnazistų. Streikuojantieji rinkosi Vilniaus aikštėse. Žandarai ir kariuomenė mėgino išvaikyti demonstrantus, daug jų suėmė. Bet vilniečiai nepasidavė ir demonstravo toliau iki sausio 17 d. Streikavo taip pat Kauno, Šiaulių ir kitų miestų darbininkai, smulkieji tarnautojai.<sup>2</sup>

Sausio mėnesio streikais Vilniuje, Kaune ir kituose miestuose darbininkai daug kur išsireikalavo, kad būtų padidintas darbo atlygis, o kai kur sutrumpintas ir darbo laikas. Bet streikai tęsėsi. Streikavę moksleiviai ir studentai reikalavo, kad moksleiviams būtų leista steigti savo bibliotekas, panaikintas mokesčiai už mokslą visose mokyklose, skirtos pašalpos neturtingiems moksleiviams, kad būtų leidžiama mokytis gimtąja lietuvių kalba ir t. t.

<sup>1</sup> Ленин В. И. Сочинение, 3-е изд. М.-Л., 1931, т. 7, с. 426; Lietuvos TSR istorija, V., 1963, t. 2, p. 299.

<sup>2</sup> „Darbininkų balsas“, 1905, Nr. 3, p. 89.

Vilniuje, Šiauliuose, Kaune ir kitose vietose įvyko streikai gegužės 1-osios proga. Streikai vyko nepaisant, kad nuo 1905 m. balandžio mėnesio Vilniaus gubernijoje buvo paskelbta „sustiprintos apsaugos padėtis“, daugelį miestelių – Vieکشnius, Kuršėnus, Kupiškį, Rokiškį, Subačių, Pasvalį, Pumpėnus ir kitus „ramybei palaikyti“ užėmė kazokų ir dragūnų daliniai ir dešimtys, šimtai žmonių buvo suimta, per susidūrimus su žandais ir kariuomene Joniškyje, Vilniuje daug buvo žuvusiųjų.<sup>1</sup>

1905 m. spalio 13–21 d. Vilnius buvo streikuojančiųjų komitetų vadovų rankose.

Streikai, ginkluoti susidūrimai su žandais ir kariuomene vyko ir beveik visuose stambesniuose Rusijos miestuose.

Pasinaudodami tais neramumais, dalis Rusijos socialdemokratų, vadovaujami V. Lenino, persiorganizavę į bolševikų partiją, mėgino paskelbti ir ginkluotą sukilimą, kad paimtų valdžią ir įvestų „revoliucinę–demokratinę proletariato ir valstietijos diktatūrą“.

Maskvoje, Peterburge, Kijeve, Odesoje, Baku ir kituose miestuose sudaromos bolševikų bei socialdemokratų vadovaujamos darbininkų deputatų tarybos, vadovaujantys pasipriešinimo kovos organai, steigtos profesinės sąjungos. Lietuvoje tokių darbininkų deputatų tarybų nesudaryta (streikams vadovauti daugiausia LSDP iniciatyva būdavo sudaromi jungtiniai komitetai bei jungtiniai kovos būrių štabai – A. L.).

„Be LSDP niekas kitas Penktųjų metų vasarą jokių revoliucinių žygių nedarė, jokios aktyvios kovos prieš caro valdžią nekėlė ir jai nesiruošė. LSDP tuo būdu teko visas revoliucinis darbas Lietuvoje, perkelti jį ant savo pečių ir patvariai, kiek buvo jėgų, aktyviai, neatsilikant nešti ir stumti visą judėjimą pirmyn ir pirmyn...“ – rašo Kipras Bielinis apie 1905 m.<sup>2</sup>

Tų metų Lietuvos socialdemokratų ir jų šalininkų nuostatas atspindi jų 1905 m. liepos–rugpjūčio mėnesiais išplatintas po Lietuvą „Lietuvos socialdemokratų partijos manifestas“, parengtas pagal Rusijos bolševikų keltus reikala-

---

<sup>1</sup> „Darbininkas“, 1905, Nr. 5, p. 135.

<sup>2</sup> Bielinis K. 1905 metai. Atsiminimai ir dokumentai, Kaunas, 1931, p. 26.

vimus. Jame skaitome: „Mums rūpi išgriauti caro valdžią ir činauninkų sauvalę, panaikinti visokius vyriausybės prispaudimus ir neteisybes, pašalinti turtingųjų viešpatavimą mūsų gadynėj.

Mums rūpi apginti ir išgelbėti visos Lietuvos darbininkus, neskiriant tautos, tikėjimo ir lyties, nuo fabrikantų, dvarininkų, pirklių ir abelnai piniguočių skriaudimo.

Mes sakome, kad darbininkai dėl to vargą kenčia iš vyriausybės ir piniguočių priežasties, kad dabartinio mūsų gyvenimo surėdymas yra netikęs. Žemė, fabrikai, visokie tavorai, namai dabar priguli tik pavieniams žmonėms, o ne visiems mūsų krašto gyventojams. Už tai ir visi darbo žmonės pas mus priguli nuo tų, kas turtus valdo.

Mes sakome, kad pašalinti tas neteisybes reikalinga, idant fabrikai, žemė, visi įnagiai darbu dirbti, keliai ir vežiojamieji prietaisai paliktų visų mūsų krašto gyventojų nuosavybe.

Reikalaujame, kad visos tautos būtų tarp savęs lygios ir nė viena nepasisavintų tokių teisių, kurios kitoms tautoms galėtų būti vodingos (kenksmingos).

Išpažįstame ir pildome darbininkų prisakymą: „Visų šalių darbininkai, eikite išvien“, nes tik išvien vesdami kovą prieš dabartinį visuomenės surėdymą įstengsim apgalėti kapitalistus ir visam sviete įvesti socialistišką tvarką. Pripažįstame kartu, kad kiekvienai tautai turi būt leista savo gyvenimas pagal savo noro susitaisyti.

Manome, kad pirmutiniais griovėjais netikusios dabartinės caro valdžios pas mus bus Lietuvos darbininkai, vadovaujami Lietuvos Socialdemokratų partijos. Tik jie, susirinkę Lietuvoje aplink save dar ir kitus neužganėdytus visuomenės luostus, susidėję į vieną brolišką armiją su darbininkais kitų tautų caro pavergtų, įstengs panaikinti dabartinę politikos tvarką <...>“. Ir toliau reikalaujama demokratiniu būdu išrinkti net Steigiamąjį Seimą Lietuvos valstybingumui atkurti ir kt.<sup>1</sup>

Reikalavimas išrinkti visos Lietuvos žmonių Steigiamąjį Seimą – tai reikalavimas ir savarankiško valstybingumo!

---

<sup>1</sup> Bielinis K. 1905 metai. Atsiminimai ir dokumentai, Kaunas, 1931, p. 27–35.

O kaip Lietuva, išsivadavusi iš Rusijos, turėtų „tvarkytis vietose“, tuo pačiu metu Lietuvos socialdemokratai išplatino po kraštą atsišaukimą – „Kokią mes turime įtaisyti tvarką“. Pagal jį visa valdžia irgi turi būti demokratiškai išrenkama.

Socialdemokratai revoliucionieriai 1905 m. dienomis Lietuvoje išplatino dešimtis kitokių savo dokumentų, atsišaukimų, raginančių žmones imtis ginklų ir nuversti rusų valdžią, kurti laisvą „vien žmonių valdomą“ Lietuvą. Tačiau revoliucinį sąjūdį griežtai smerkė nemaža dalis ne tik bajorijos, dvarininkijos, bet ir kunigijos, Katalikų Bažnyčios hierarchų ir pats Popiežius Pijus X, kuris tada net atskira enciklika kreipėsi į Rusijos Romos katalikų vyskupus, ragindamas juos pasmerkti ir tuos Lenkijos karalystės katalikus, kurie prisideda prie neramumų kurstymo prieš Rusijos carą. Už tą encikliką Popiežiui labai dėkojo Rusijos caras. Remdamasis ta enciklika Žemaičių vyskupas M. Palilionis savo ganytojiškame 1906 m. sausio 30 d. laiške pasmerkė tas „aveles“, kurios neklausė ir neklauso rusų valdžios ir jos atstovų.<sup>1</sup>

Daug kur Lietuvos bažnyčiose buvo perskaitytas ir Seinų vyskupijos administratoriaus prelado Antanavičiaus laiškas tikintiesiems: „<...> Po vyriausybės vardu čionai reikia išmanyti ne tiktai viešpataujantį Ciesorių, bet ir visus tuos, kurie padeda jam valdyti ir pildyti visuomenėje tvarką. Tuo tarpu tautų apaštalas aiškiai kalba: „Visokia dūšia tebūna pasidavusi aukštesnėms vyriausybėms, nes nėra vyresnybės, kaip tiktai nuo Dievo, o kurios yra, Dievo yra pastatytos. Todėl kas priešinasi vyriausybei, priešinasi Dievo įstatymui. Šitie neva žmonių užtarytojai, o iš tikrųjų visuomenės tvarkos ardytojai, kalbina darbininkus paliauti darbus dvaruose arba pas ūkininkus, kad darbdaviai būtų priversti padidinti jiems užmokestį <...> Klausykitės ponų pagal kūną su baime ir drebėjimą jūsų širdies tikrybėje, kaip Kristaus <...>. Jeigu Kristaus mokslo priešininkai, apie kuriuos čia kalbama, ateitų pas jus <...>, neduokite jiems išeiti nuo jūsų nenubaustiems <...>. Išduokite juos į vyriausybės rankas <...>. Pritardami šitiems melo mokytojams, užtrauksite ant savęs Bažnyčios bausmę, vadinamąją ekskomuniką, arba atskyrimą iš tikinčiųjų visuomenės ir užtai negausite per išpažintį išrišimo už nusidėjimą.“<sup>2</sup>

<sup>1</sup> Kalabinski St. Carat i klasy pasiadające w walce z rewolucją 1905–1907 w Krolestwie Polskim, Warszawa, 1956, p. 382.

<sup>2</sup> Ten pat, p. 39, 40.

Tačiau didelė dalis lietuvių darbininkų, valstiečių, besimokančiųjų jaunuolių, nepaisydami ne tik rusų žandarų, kariuomenės smurto, bet ir katalikų kunigų – „dvasios vadų“ prakeikimo, dalyvavo pasipriešinimo kovose, parodė jų ir didelės dalies mūsų tautos ne tik tautinį, bet ir politinį subrendimą, pasirengimą būti savo valstybės kūrėja. Ypač gražių pasiaukojimo pavyzdžių gausu buvo 1905 m. pabaigos streikuose: gruodžio 8 d. Vilniaus ruožo geležinkelininkų, bet ypač gruodžio 11 d. prasidėjusiame visuotiniame pilietiniame streike, kurio metu LSDP pastangomis buvo sudaryti Vilniaus jungtiniai darbininkų deputatų komitetai, nors rusų valdžia buvo paskelbusi, kad bet kokius mitingus išvaikys kariuomenė, o jei reikės, tam panaudos ir artileriją.<sup>1</sup>

Gedimino aikštėje ir kai kurių gatvių sankryžose buvo įrengti kulkosvaidžiams lizdai. Panašiai pasielgė ir Kauno tvirtovės valdžia, kuri gruodžio 13 d. paskelbė, jog miestas perduotas karinės vadovybės žiniai ir visi „įtariamieji būsią šaudomi be teismo ir tardymo“.<sup>2</sup>

Tačiau tuo metu revoliucinis pakilimas tiek Rusijoje, tiek ir Lietuvoje ėmė slūgti. Sukilėliai dar nepasitikėjo savo jėgomis, veikė nepakankamai ryžtingai, kita vertus, daug kam atrodė, kad rusų valdžia ir taip padarė nemažai nuolaidų: paskelbė manifestą (spalio 17 d.) dėl Valstybės Dūmos (Seimo) įsteigimo, kurio rinkimų įstatymą paskelbė gruodžio 11 d. Nors rinkimų teisė nebuvo pripažinta bernams, padieniams darbininkams, kareiviams, jūreiviams ir kitiems, kurie neturėjo nekilnojamojo turto, bet vis dėlto Dūmos įsteigimą daug kas laikė ženkliai carizmo posūkiu į demokratiją.

1905 m. streikai parodė, kad lietuvių tauta jau pati nori būti istorijos kūrėja, savo krašto šeimininkė, parodė, kad į istorijos areną išėina lietuvių tautos darbininkija, valstietija ir iš tų sluoksnių kilusi inteligentija. Tik didžioji dalis bajorijos ir dvasininkų, kaip minėta, nors irgi nemėgdami rusų ir jų valdžios, vis dar negalėjo suvokti, kad istorija nesikartos, patvaldystė – atgyvenusi valdymo forma, kad Lietuva gali gyventi ir be Lenkijos, kad Lietuvos šeimininkai gali būti patys lietuviai. Ir to išraiška buvo, kai 1905 m. spalio mėnesį – streikų ir protestų prieš

<sup>1</sup> „Vilenskij vestnik“, 1905, Nr. 767, p. 768.

<sup>2</sup> LCVA, f. 567, f. 1, ap. 1578, b. 7, l. 10.

rusų valdžią dienomis, Vilniaus lietuvių inteligentams kilo sumanymas suorganizuoti lietuvių seimą, kad bendrai būtų nuspręsta dėl Lietuvos ateities. Daugiausia dr. J. Basanavičiaus, A. Smetonos iniciatyva „Vilniaus žinių“ laikraščio redakcijoje, dalyvaujant grupei lietuvių inteligentų, buvo sudarytas Vilniaus lietuvių organizacinis biuras, turėjęs rūpintis lietuvių reikalais. Jo pirmininku išrinktas jo iniciatorius dr. J. Basanavičius. Apie to biuro įkūrimą ir veiklą J. Basanavičius (slapyvardžiu – J. S-lius) savo parašytoje knygelėje „Iš Didžiojo Vilniaus Seimo istorijos“ ir išleistoje 1925 m. Vilniuje rašo: „Tuo laiku visur, visose pakampėse tik ir buvo girdima kalbant apie įvairių partijų susirinkimus ir jų nutarimus, tai ner ko stebėtis, kad ir d-rui Basanavičiui ant rytojaus po to pas jį posėdžio, kaip, rasit, ir kitiems, atėjo galvon mintis, ar nepabandyti sušaukti Vilniuje lietuvių kongresą panašiu būdu, kaip tai darydavo rusai? Apie šitą sumanymą pasikalbėjus ir pasitarus su „Vilniaus Žinių“ leidėju redaktoriumi inž. Petru Vileišiu ir Jonu Kriaučiūnu, to laikraščio kalbos taisytoju ir redakcijos sekretorium, buvo rasta jų dviejų pritarimas, todėl buvo nutarta tokį kongresą sukviesti. „Viln. Žinių“ dienraščio bendradarbis, kongreso aprašyme sako<sup>1</sup>:

„Vilniaus miesto lietuvių inteligentų tautiečių kuopelė tuojau tam didžios svarbos sumanymui pritarė, – ir tuo pradėjo rūpintis sušaukti Vilniuje lietuvių kongresą. Kiekvieną mažne apyvakarį rinkosi žmonių būrelis į „Vilniaus Žinių“ redakcijos butą, vėlai naktį skirstėsi užsimąstę į namus <...> Sumanymas pradėjo įgauti formas; kas posėdis vis aiškesnis pavidalas rodėsi iš ūkanos. Pirmajame posėdyje lapkričio 1 d. buvo nutarta išrinkti komitetą iš įvairių partijų žmonių, kurs rūpintųsi sumanytojo susivažiavimo dalyvių, išleistų artimiausiam laike atsakančiai sustatęs pakvietimą į lietuvių tautą ir t. t. Liko nutarta, kad komitetan sueitų penkiolika ypatų. Iš pirmapradžių komitetan išrinkti liko sekan tieji: dr. Basanavičius, p. G. Landsbergis, dr. Domaševičius, p. P. Višinskis, p. M. Davainis-Silvestravičius, p. J. Kriaučiūnas, p. F. Bortkevičienė, p. Sirutavičius, kun. St. Stakelė, kun. J. Ambraziejus, kun. Jokūbėnas, p. V. Urbanavičius, dr. A. Vileišis, p-lė. G. Sapkauskaitė, p. Baronas. Iš tų į pirmasėdžius liko išrinktas dr. Basanavičius, o sekretorium p. J. Kriaučiūnas. Atsišaukimo pro-

---

<sup>1</sup> „Vilniaus žinios“, 1905, Nr. 281.



jektą sustatė dr. Basanavičius, kurs ir liko priimtas su tūlomis permainomis, per posėdžius lapkričio 4 ir 9 d. Kadangi dėlei tūlų aplinkybių ar pažvalgų organizacijos Komite te dalyvauti atsisakė p. dr. Domaševičius (soc.-d.), p. Sirutavičius (soc.-d.) ir p. G. Landsbergis, tai jų vieton liko išrinkti p. P. Vileišis, kun. Kukta ir p. J. Vileišis. „Atsišaukimas į lietuvių tautą“ su parašais Komiteto pirmininko ir sekretoriaus tapo „Vilniaus Žiniuose“ spalį 29 (lapkričio 11) d. 1905 m. paskelbtas; jis taip skamba:

„Lietuviai ir Lietuvės!

Pastarojo laiko atsitikimai visoje Rusijoje, kaip ir tos atmainos, kurios vidurinėje rusų viešpatystės politikoje įvyksta su apgarsinimu caro manifesto nuo spalį 17–30 d.; š. m., suteikia mums, lietuviams, šiek tiek lengvesnes politiško gyvenimo sąlygas, sulygina mus maždaug eilėje kitų kultūriškų tautų, leidžia mums patiems, nors iš dalies, viešai apie savo krašto reikalus rūpintis ir dalyvauti bendruose visos rusų viešpatystės dalykuose.

Atėjo dabar, kaip matome, laikas, kad po ilgo tylėjimo galima kiek balsiau prakalbėti: kurie troško savo kraštui geresnės, laimingesnės ateities, už tai vargo, kentėjo, buvo persekiojami – dabar iškovojo šokių tokius palengvinimus, iš kurių galės pasinaudoti visi.

Lai būna garbė visiems kankiniams už laisvę ir žmonių gerovę! Dabar, pasinaudodami naujai įgytomis laisvėmis: žodžio, susirinkimų ir susidraugavimų, susispieskime krūvon visi, kam rūpi prikėlimas Lietuvos iš miego, iš neturto, iš tamsos, iš nužeminimo!

Lietuvės ir Lietuviai! Darbo laukas, kuris mūsų tautai bus prieinamas, yra labai platus; užduotys, kurias mes išpildyti turėsime, norėdami pasiekti tautos gerovę, yra labai skaitlingos, labai painios ir pilnos įvairių kliūčių, politiškasis tautos idealas, prie kurio mums ateityje žengti pridera, yra tolimas ir ne visiems mūsų tautiečiams aiškus; pagalios ir keliai, kuriais mums, kaipo tautai, reikės eiti, kaip arčiausiame laike, taip ir tolimesnėje ateityje, nėra dar visų bendrai paskirta.

Šitų priežasčių dėlei Vilniaus lietuvių komitetas, išrinktas sukviesti į Vilnių lietuvius apsvastyti politiškąjį Lietuvos padėjimą,

1) patsai neturėdamas reikalingos autorizacijos rodyti tautai kelią, kuriuo ji žengti turėtų, norėdama pasiekti savo tikslą; 2) negalėdamas pats vienas ant sa-

vęs imtis perdaug sunkios atsakomybės prieš visuomenę šiame didžiai svarbiame dalyke ir dėl to 3) geisdamas, idant apsvarstyme savo ateities dalyvautų kuo didžiausias skaičius prakilnesniųjų Lietuvos sūnų – nutarė:

I. pakviesti Lietuvos sostapilėn, Vilniun, lietuvius susirinkti iš kiekvieno valsčiaus ar parapijos nors po vieną žmogų kaip ir visus Lietuvos inteligentus ir visus tuos, kurie prie lietuvių prisipažįsta, neskiriant lyties, luomų ir politišku pažvalgų, idant jie būtinai teiktųsi dalyvauti tarybose, kurios bus atliktos panedėlyje ir utarninke lapkričio 21 ir 22 (gruodžio 4 ir 5) dieną dėlei šito dalyko; ir

II. duoti kuo plačiausią garsą šitam nutarimui per laikraščius ir plakatus.

Šitą nutarimą apgarsindamas, Komitetas pasitiki ant lietuvių ne kartą jau apsiareiškusių Tėvynės meilės ir prašo visų tautiečių, kuriems yra svarbūs ir brangūs Lietuvos reikalai, idant jie neatsisakytų Vilniun ant paskirtos dienos atvykti ir patarnauti savo numylėtai Tėvynei tokioje svarbioje, tokioje įžymioje valandoje, nuo kurios gali priderėti visa mūsų Tautos ateitis.

Būtų geistina, idant kviečiamieji lietuviai ir lietuvių patys Vilniun ant pirmojo, taip svarbaus mūsų Tautos gyvenime susirinkimo atvyktų; tačiau tie, kurie kokios nors svarbios priežasties dėlei atvykti neįstengtų, gali per raštą ar telegramą ant vardo organizacijos Komiteto pirmininko, arba ką kitą iš Vilniaus lietuvių įgalioti per „Vilniaus Žinių“ redakciją, jų vardan susirinkime juos pavaduoti (reprezentuoti). Balsavimo tiesą turės tik Vilniun atvykusieji.

Susirinkime, tarp kito ko, bus svarstomi: 1) paminėtasis Caro manifestas, 2) rinkimai į Seimą, 3) valsčių, parapijų, mokyklų reikalai, 4) įvairūs mokesčiai, 5) žemės (agrariški) ir miškų klausimai, 6) žemiečių įstaigos, 7) Lietuvos luomų ir tautų klausimas, 8) išėivystė ir kiti klausimai, kuriuos, pagal dienos eilę kiekvienas iš atvykusių Vilniun gali pakelti.

Susirinkimo vieta Vilniuje taps apgarsinta savo laiku per laikraščius ir mieste išlipdytus plakatus.

Lai gyvuoja, auga ir žydi Lietuva ir jos žmonių gerovė!

Vilniuje 22 spalių m. (4 lapkričio) 1905 m.

Organizacijos Komiteto vardu:

D-ras J. Basanavičius, pirmininkas.

Jonas Kriauciūnas, sekretorius.“

Paskelbus čia paduotąjį „atsišaukimą į lietuvių Tautą“ pakoliai ėjo dėl to agitacija žmonių tarpe, tapo paduotas dar kitas sumanymas – kreiptis Tautos vardu į rusų valdžią memorialu dėliai Lietuvos politikos reikalų. Lapkričio 15 d. Vilniaus lietuvių susirinkime buvo svarstyta ir priimta d-ro Basanavičiaus priruoštas memorandumas apie plačią Lietuvai autonomiją ir su parašais įgaliotinių buvo nuspręsta valdžiai įteikti. Memorandumo turinys štai koksai buvo:

„Lietuvių Tauta – seniausia – ariškoji Tauta – išlaikiusi iki šių dienų seniausioje formoje savo ariškąją kalbą, gyvena krašte, kuris ir dabar, po vardu Lietuva, yra jos teritorija. Moksliški tyrinėjimai parodė, kad pirm atėjimo į tą kraštą lietuvių, niekas čia negyveno; kad patys lietuviai išdirbo tos šalies kultūrą ir kad paskiau čia atplūdę iš rytų ir pietų slavai ir vokiečiai iš vakarų, jau atrado lietuvius tose vietose, kur juos aptiko vidurinių amžių istorija ir kur ir dabar jie tebegyvena.

Lenkų ir kryžiuokų spaudžiamos pietinės ir vakarinės lietuvių gentės: Gečviai (Gečvininkai) ir prūsai ilgose ir nuožmiose karėse pražuvo; po slavų įtekmė dalis rytinės Lietuvos genčių iš dalies pavirto į gudus. Dar karalių Mindaugo ir Gedimino ir didžio kunigaikščio Algirdo laikuose Lietuva, būdama savyvaldė valstija ir turėdama nemenką įtekmę ant gretimųjų slavų likimo, įvedus prie Jagėlos (1387 m.) krikščionystę, pateko dėliai neakylumo savo politikų lenkų įtekmėn, kuri nuo Horodliaus seimo (1413 m.) ir Liublino unijos (1569 m.) juo sustiprėjo ir galų gale beveik nužudė tautiškąją lietuvių dvasią. Tokiame apverktiname padėjime lietuviai buvo iki pirmojo lietuviškai – lenkiškosios Respublikos išdraskymo (1772 m.), nors Lietuva visiškai savyvaldė buvo. Lenkinimas Lietuvos nesiliovė ir po pirmojo išdraskymo; lenkų kalba, įvestoji administracijon ir bažnyčion, užsilaikė beveik visur Lietuvoje iki mūsų dienų. Rusija iš savo pusės, paveldėjus lenkų politiką Lietuvoje, pasirodė stambiai – egoistiška ir nuo gr. Muravjovo laikų (1863–65 m.) padarė tai, ko nė vienos tautos istorijoj nėra girdėta – ji uždraudė lietuviams spaudą ir tuomi sustabdė kultūriškąjį šalies klestėjimą ant viso pusamžio. Mokyklos rusifikacija, administracijos saualė, atstūmimas lietuvių nuo visuomenės ir valstijos krašto tarnystės demoralizavo Lietuvą juo daugiau, stūmė ją į ekonomiškąją pražūtį ir privertė to krašto gyventojus būriais į svetimus kraštus išsikelti, nuo ko lietuvių šalis nupuolė kultūriškai ir paskutiniu laiku gyventojų skaitlius sumažo ir bai-

siai suvargo. Administracijai tas nerūpėjo, ji, regis, manė, kad jos vyriausia užduotis yra ne žmonių gerove rūpintis, bet juos sumaskolinti.

Iš dalies po įtekme persekiojimo lietuvių Tautos ir jų kalbos, iš dalies dėka vaisingai europėjiško progreso įtekmės ir lietuvių Tauta paskutiniame 25-metyje atbudo iš amžino snaudulio, ir paskutiniu laiku tautiškoji sąmonė paplito po visą Lietuvą. Lietuviai dabar didžiuojasi savo kalba, būdu ir papročiais, didžiai brangina istoriškąsias savo tradicijas ir rūpinasi nuosekliai, lygiai kaip ir kitos apšviestos Europos tautos, įgyti tautišką savarankiškumą. Tie rūpesčiai, išreikšti liuosoje užsieninėje lietuvių spaudoje ir daugybėje peticijų, paduotų paskutiniu laiku rusų valdžiai iš įvairių Lietuvos kampų, štai kaip trumpai išsireiškia:

1) Lietuviai pripažindami, kad jų apgyventoji teritorija (šalis) nuo istoriškųjų laikų apima vadinamas „lietuvių gubernijas“ Šiaur-Vakarinio krašto: Vilniaus, Kauno, Gardino, dalį Kuršo ir priskirtąją nuo Vienos kongreso laikų prie Lenkijos Suvalkų guberniją, laiko jas, iš etnografiško atžvilgio, lietuviškomis, gyvenančius tose gubernijose tarp lietuvių lenkus, žydus, rusus ir kitus – paskesnių laikų atėjūnais, o gudus (baltrusius) – suslavėjusiais lietuviais ir nūnai gyvenančius kaimuose su lietuviškais vardais ir lietuviška architektūra.

2) Geisdami kuo plačiausios, žmogui įgimtos, laisvės ir sykiu norėdami, kad ir kitos tautos, podraug su jais gyvenančios, galėtų tuo naudotis, lietuviai reikalauja savo Tėvynei plačios autonomijos su Steigiamuoju seimu senovės Lietuvos sostapilėje Vilniuje, idant apie savo šalies reikalus patys galėtų tartis.

3) Pripažindami, tokiu būdu, jų apgyventą žemę istoriškuoju savo prosenių palikimu, lietuviai leidžia kitoms tautoms, jų tarpe gyvenančioms, naudotis tomis pat tiesomis, kuriomis to krašto aborigenai naudosis; protestuoja priešais visokią priespaudą ir pasikėsinimą tos ar kitos iš jų ant jų kalbos, politiškios laisvės, tikėjimo ir kt.

4) Lietuviai reikalauja sau ir kitoms Lietuvos tautoms teisių užimti visuomenės ir valstijos vietas, neapriboto nekilnojamų turtų įgijimo, teisių susidraugavimo (sąjungų ir susirinkimų), teisių lygybės prieš įstatymus ir tiesos prie visuotino ir stataus rinkimo su slaptu ir lygiu balsų padavimu dalyvauti per savo atstovus lietuvių Seime Vilniaus mieste ir visuotiname valstijos parlamente <...>

5) Lietuviai reikalauja, idant jų ypatinga, o lygiai ir jų gyvenimų nepaliečiamybė būtų įstatymais aprūpinta; idant jų šalyje būtų panaikinta luomų skirtu-

mas; kad nė vienas negalėtų teismo išvengti, o bausmė tikrai sulyg teismo įstatymų būtų paskiriama.

6) Lietuviai reikalauja nuomonių, tikėjimo, žodžio ir spaudos laisvės ir kad pilietiškai–politiškomis tiesiomis galėtų kiekvienas lygiai naudotis, nežiūrint tautos ir tikėjimo skirtumo.

7) Lietuviai reikalauja neapmokamo, visuotino ir priverstino jų prigimta kalba mokymo; įsteigimo ganėtino skaitliaus pradedamųjų, vidutinių ir aukštesniųjų mokyklų (Vilniaus universiteto), ankštai sujungtų, idant galima būtų iš pradedamųjų į aukštesniąsias laiptiškai įstoti, o lygiai ir liuosai kiekvienam tokias mokyklas steigti.

8) Lietuviai reikalauja, idant jų kalba būtų pripažinta administracijos kalba tose vietose, kur lietuviai gyvena.

9) Duota Lenkijai Suvalkų gubernija, kaipo nuo amžių lietuvių apgyventa, turi būti sugrąžinta Lietuvai, kaip ji priklausė jai iki lietuviškai–lenkiškosios Respublikos padalinimo. Prieš priskyrimą tos gubernijos prie autonomiškosios Lenkijos, tai yra prie lenkų įtekmės, lietuviai protestuoja; ir

10) Lietuviai reikalauja, idant visuose Viršiausiuose manifestuose ir paliepinuose nebūtų ignoruojamas Didžiojo Lietuvos kunigaikščio titulas.

Vilnius lapkričio 2 (15) d. 1905 m.

Įvairių Lietuvos kraštų piliečių įgaliotieji:

D-ras J. Basanavičius.

Donatas Malinauskis.

J. Ambroževičius.

M. Dovaina–Silvestravičius.“

Kaip jau buvo aukščiau minėta, Vilniaus lietuvių organizacijos komiteto buvo nutarta vieną delegaciją siųsti Maskvon į žemiečių susirinkimą; į ją išrinkta: P. Višinskis, d-ras K. Grinius ir Šiaulių advokatas Bielskis; kita dabar su memorandumu turėjo vykti Peterburgan; į ją įėjo: adv. Raila ir kunigaikštis Gediminas Beržanskis–Klausutis. Bet kadangi tuo laiku dar vis dėl pasikartojančio ir dūravusio Rusijos geležinkelių streiko jie blogai funkcionavo, tai išvažiuot Peterburgan negalint, lapkričio 18 dienos susirinkime nutarta tą memorandumą paštu išsiųsti. Ministeriui Vittei, kuris jį apturėjęs, to lietuvių rašinio dalį apie autonomijos rei-

kalavimą valdžios organe „Pravitelstvennyi Viestnik“ davė paskelbti, kas padarė Vilniuje didelę sensaciją gyventojų – ypač lenkų ir rusų valdininkų – tarpe.

Beveik šiuo pačiu laiku kilus riaušėms Lenkijoje, lenkų delegacija, pas tą pat gr. Vittę apsilankydama, nieko nepesė – nelaimėjo; jai tik buvo prižadėta Lenkijoje tuomet reformas įvesti, kada gyventojai būsią nusiraminę, o tuo tarpu buvo paskelbtas karo stovis.“<sup>1</sup>

Beje, gana kritiškai tą Manifestą įvertino lietuviai socialdemokratai dėl to, kad jame buvo panaudotos jų manifesto nuostatos ir kad netikėjo, jog caras nei iš šio, nei iš to suteiks Lietuvai autonomiją bei leis išsirinkti Steigiamąjį Seimą, kvietė neklausyti Katalikų Bažnyčios hierarchų raginimų ir toliau būti tik paklusniais ponams avinėliais ir pan. 1905 m. lapkričio 5 d. Lietuvos socialdemokratų partija po visą Lietuvą išplatino tokio turinio savo lapelius:

„Vyrai už ginklų

Už ginklų, seni, jauni, vyrai ir moterys! Jau atėjo laikas visiems sukilti ir nuversti nuo savo sprando tą, nekaltų žmonių kraujais aptaškytą, caro valdžią! Jau sukilo visi didesnieji miestai, Lenkija, Latvija, Finija, ir Kaukazas jau visas sukilęs – neatsilikime nuo kitų ir mes ir kuo greičiausiai griebkimės už ginklų! Sunkus bus mūsų kelias, daug nekalto kraujo ir ašarų taps pralieta, bet ką daryt, kad be to negalima apsieiti?! Jau pakanka mums vilkus per tiek metų, tą baisų caro valdžios jungą, gana jai spaudus iš mūsų kruviną prakaitą ir ašaras, gana lupus nepakeliamus mokesnius ir akčyžas <...>

Nepadėkime ginklo, kolei nebus įvesta žmonių išrinktoji valdžia ir kolei visi žmonės, turtingi ir beturčiai, ponai, ūkininkai ar darbininkai, mokyti ar nemokyti, vyrai ar moterys, maskoliai, lietuviai ar žydai, tokios ar kitokios tikybos, kolei visi, pasiekusieji 20 metų amžiaus, negalės lygiai be jokių tarpininkų ir suktybių rinkti į Seimą savo pasiuntinius! Nepadėkim ginklų, kolei nebus galima Lietuvos išrinktiesiems susirinkti ne Peterburge, o Vilniuj ir čia nutarti, kokia toliau turi būti Lietuvoj valdžia: ar Lietuva ir toliau turi likti prie Maskolijos, ar visai nuo jos atsiskirti! Nepadėkim ginklo, kolei nepereis į tų išrinktųjų rankas visa valdžia!..

---

<sup>1</sup> J. S-lius (J. Basanavičius). Iš Didžiojo Vilniaus Seimo istorijos, Vilnius, 1925, p. 6–10.

Vyrai ir moterys, seni ir jauni, visi prie darbo, kas kuo tik gali! Jau laikas visiems sukilti ir balsiai sušukti:

Teprasmenga caro valdžia!

Tegyvuoja žmonių valdoma Lietuva!

Tegyvuoja Seimas Vilniuj!

Tegyvuoja Socializmas!

Lietuvos Socialdemokratų Partija.

Lapkričio 6 d., 1905 m.“<sup>1</sup>

J. Basanavičius nurodytoje brošiūroje apie Vilniaus seimą toliau rašė: „Dabar grįžkime prie sumanytojo lietuvių kongreso. Aukščiau minėtasis L. Gira apie to laiko lietuvių ūpą ir nusistatymą dėliai Komiteto paskelbtojo Vilniuje suvažiavimo štai ką rašė: „Lietuvoje to seniai laukta. Tuoju daugelyje Lietuvos vietų subruzdavo žmonės rinkti įgaliotinius, atstovus į tą lietuvių susivažiavimą, kaip žmonės sakė, į „lietuvišką seimą“.

Daugelyje Vilniaus, Kauno ir Suvalkų gubernijų, vietų, kaip Krakiuose, Kvietkiuose, Rietave, Biržuose, Kronių valsčiuje, Plokščiuose ir t. t. sodiečiai, patyrę, kad Vilniuje rengia susivažiavimą, tuoju sušaukė valsčių sueigas ir išrinko atstovus. Kitose vietose rinko atstovus nuo sodžių. Kai kur, kur susipratimas tarp žmonių bendruose politikos dalykuose neperaukštas, nors rinkimų valsčiuose nebuvo ir iš tokių vietų neatvažiavo Vilniun rinktinių atstovų su įgaliojimais, tečiau atvažiavo prakilnesnės pavienės ypatos iš Stakliškės, Marcikonų, Nedzingės ir t. t. Trumpai, jei ne iš visur buvo rinktiniai atstovai, tai šiaip prakilnesni žmonės buvo, galima sakyti, iš visų lietuviškųjų valsčių ir parapijų. Daugelis tų, kurie dėliai kokių nors priežasčių negalėjo atvykti, atsiuntė savo pritarimus „Seimui“ per laiškus ar telegramas, arba įgaliojimus pažįstamiems vilniečiams lietuviams už juos atstovauti – tokių raštiškų pritarimų ir įgaliojimų atėjo ir labai daug – iš Adakavo, Sintautų, Senapilės, Garliavos, Biržų, Rokiškio, Panevėžio, Ariogalos, Plokščių. Plokštiečiai (Suv. g.) rašo, kad jie suėję nutarė siųsti savo pritarimą Vilniaus „Seimui“ ir reikalauja atskyrimo Suvalkų gub. nuo Lenkijos, nesą jie „su lenkais nenori turėti darbo“; atsiuntė taip pat

---

<sup>1</sup> Bieliniš K. 1905 metai. Atsiminimai ir dokumentai, Kaunas, 1931, p. 126, 127.

raštiškai savo pritarimus Mogilevo gub. lietuviai, dargi iš gilios Rusijos miestų, kaip Voronežo. Taip pat įvairios lietuvių draugijos iš kitų svetimų miestų, kaip Petrapilės, Maskvos, Odesos, Varšavos, Rygos pasirūpino atsiųsti savo atstovus. Trumpai ant Organizacijos Komiteto balso atsiliepė visa Lietuva, maža to – visi lietuviai, kas nurodo, kaip laike įspėta buvo, ko mums reikėjo.

Atsiliepė visos partijos, nesą visos jos turėjo, kaip pamatysime, susivažiavime skaitlingus savo atstovus: ir socialdemokratai, demokratai, ir krikščionys-demokratai. Atsiliepė visi Lietuvos luomai – inteligentai, kunigai, dvarininkai, darbininkai, sodiečiai – visi, kiek tik yra. Artinantis susivažiavimo laikui, tas pats Organizacijos Komitetas kelis syk per „Vilniaus Žinias“ priminė apie tą pirmąją lietuvių susivažiavimą, kurs paskirtas buvo ant Lapkričio 21 ir 22 (Gruodžio 4 ir 5) d.; posėdžius buvo nutarta daryti miesto salėje, kuriam tikslui ši salė iš anksto jau ant tų dviejų dienų buvo užsakyta. Organizacijos Komitetas nutarė viešai vartoti tiktai lietuvišką kalbą, o referatus priimti ir kitoms kalboms rašytus.

Nutarta buvo taip pat leisti į posėdžius tiktai tuos, kurie turės išsiėmę lakštelius, tam tyčia išspausdintus. Tuos lakštelius galima buvo gauti veltui, reikėjo tik užsirašyti savo pavardę ir luomą „Vilniaus Žinių“ knygyne, kur tuos lakštelius dalijo per visą nedėlios dieną – lapkričio 20 (gruodžio 3).

Tų lakštelių išdalinta buvo daugiau per 1800; kadangi, kaip pasirodė, nemaž ypatų įėjo be lakštelių, tai spėti galima, jog tuos posėdžius aplankė viršaus per 2000 žmonių, iš tarp kurių arti tūkstančio buvo atstovų, įgaliotų nuo sodžių draugysčių, valsčių ir įvairių draugijų, tai yra nuo kelių dešimčių, šimtų, o ir tūkstančių kitų žmonių.

Visą laiką knygynas buvo žmonių prigrūstas, ir net ant plačiojo šaligatvio ties knygyneu stovėjo būriai žmonių, garsiai tarp savęs lietuviškai kalbėdami, kas didžiai stebino sulenkėjusius vilniečius ir kitataučius, kurie tomis dienomis tikrai pažino, kad čia Lietuvos kraštas, Lietuvos sostapolis; pažino, kad galingas yra lietuvių demokratiškasis judėjimas.

Naujai įsteigtos „Lietuvos sodiečių“ rengiamo susidraugavimo organizacijos komitetas pasiėmė ant savęs aprūpinimą atvykusiųjų į suvažiavimą sodiečių būriais, kur jie pigiai arba ir visai veltui galėtų tomis dienomis apsistoti, apie ką ir pranešė per „V. Ž.“, kviesdamas sodiečius, kurie neturi Vilniuje



genčių ar pažįstamų, kurie juos priimtų, kad kreiptųsi stačiai į „Lietuvos Bitininko“ redakciją, kur jau buvo kam atvykusius butais aprūpinti bei patarmę suteikti. Sodiečių tiek atvyko, kad jie apgyveno visus pigesnius viešbučius, dargi užėmė daugelį privatiškųjų lietuvių inteligentų butų, kur tik buvo kiek erdviau. Jau nuo subatos ryto (Lapkr. 19 – Gruodžio 2) d. pradėjo atsirasti į Vilnių kviestųjų svečių. Kiti atvyko dargi pėtynčios vakarą. Del to, sakė sodiečiai, jie anksčiau atvažiavę, kad norį pirma laiko apsidairyti, kaip kas yra, kad susivažiavimas neužkluptų jų iš netyčių; gal, girdi, būsią pirm to kokie privatiški posėdžiai ar kas. Tas parodo, kad tarp lietuvių sodiečių tasai visa apimantis politiškas bruzdėsis nėra paviršutinis, bet su sąmone, kad ir po sermėga žiba politiškojo supratimo žiburėlis. Atvažiavusieji sodiečiai buvo daugiausia iš Suvalkų gubernijos ir Kauno gub. Aukštosios Lietuvos, bet buvo ir iš Žemaičių, dargi taip atsilikusioji Vilniaus gubernija turėjo savo atstovų didelį būrį. Nedėlioje švento Mikalojaus bažnyčia per sumą braškėte braškėjo nuo žmonių, daugiausia sodiečių. Tą dieną vakare Pagirio gelžkelio ratelio bute (Chersono gatvė) buvo pirmasai naujai įsteigtos dailai plėtoti pasiėmusios „Vilniaus Kanklių“ draugystės spektaklis. Žaidžiama buvo dar spaudos nemačiusi, originališka drama „Iš tamsos į šviesą“ ir žinomas Petliuko farsas „Neatmezgamas mazgas“ – choras, p. Petrausko, artisto-muziko iš Petrapilės, vedamas, dainavo lietuviškas dainas. Tas spektaklis pasisekė visuotinai, kaip iš atžvilgio į dailos pusę, taip ir į medegišką pusę – visi bilietai buvo išparduoti, buvo labai daug sodiečių, kuriems spektaklis ir, matomai, labai patiko. Po vakarui toje pat salėje buvo proga ir paagituoti savo partijos naudai. L. Soc. demokratai sumanė pasinaudoti gera proga, padarė mitingą, kuris buvo didžiai rėksmingas ir trukšmingas, iš ko galima buvo jau spėti, jog tas pats riksmas ir trukšmas bus įneštas ir į susivažiavimo posėdžius. Mitingas truko iki vėlos nakties. Tokia buvo įžanga į susivažiavimą.

Kongreso posėdžiai, kaip paminėta, buvo miesto salėje prie Aušros Bromos gatvės namuose, kuriuose apačioje tuomet buvo „Vilniaus Žinių“ knygynas, kur buvo vedama atvykusių susirinkiman registracija ir dalinama jėjimo kortelės. Patį lietuvių susivažiavimo Vilniuje aprašymą randame „Vilniaus Žiniose“, ir jis čia paduodama.

1 posėdis lapkričio 21 (gruodžio 4) d. 10–3 val. dieną.

10 val. ryto pradėjo jau rinktis lietuviai į miesto salę, kad ten apsvarstyti savo reikalus. 10 1/2 val. D-ras Basanavičius, kaip Susivažiavimo Organizacijos Komiteto pirmininkas, atidengė susivažiavimo posėdžius, trumpai apsakęs apie organizacijos komiteto pradžia ir veiklumą, pasveikino susivažiavusius su tuo svarbiu Lietuvos gyvenime atsitikimu – pirmuoju lietuvių susivažiavimu senoje Lietuvos sostapilėje Vilniuje, kur per kelis šimtus metų lietuvių buvo tokia skurdžiame padėjime. Ant galo apreiškė, kad organizacijos komitetui atlikus savo darbą, reikią išrinkti biurą, kuris vestų susivažiavimo reikalus, nurodęs nuo savęs keturius kandidatus į pirmsėdžius, tris sekretorius. Pastatyta tapo ir D-ro Basanavičiaus kandidatūra. L. Social-Demokratai iš savo pusės pastatė porą kandidatų. Po dviejų valandų ginčų ir trukšmo pasisekė kompromiso keliu padaryti tvarką ir išrinkti biurą arba t.v. prezidiumą, susidedantį iš 5 pirmininkų – D-ro Basanavičiaus (nepartinio), inž. Kairio nuo L. S.-D., Smetonos nuo L.-Demokratų, kun. prof. Bučio nuo kunigų krikščionių-demokratų ir Stankūno nuo ūkininkų. Sekretoriais liko pirmiau pastatytieji: Gabrys, Klimaitis ir L. Gira. Potam, nusiraminus, buvo patarta pagarbinti atmintį Vilniaus pilies įkūrėjo Gedimino, atmintį kritusiųjų kovoje už laisvę ir Lietuvos gerovę, paskui – revoliucijos aukų, ant galo pagarbinti tų atmintį, kurie ramiu sunkiu darbu Lietuvos labai dirbo, kurie žuvo nors kaip ne revoliucijos aukos. Visus pagarbinta atsistojimu.

12 val. 15 m. tapo apskelbta pertrauka 10-čiai minučių. Po to D-ras Basanavičius norėjo pradėti svarstyt 2 iš eilės, pagal organizacijos komiteto sustatytos programos, punktą, būtent santykius su latviais ir kitomis Lietuvoje gyvenančiomis tautomis. Bet kadangi kairioji pusė, t. y. socialdemokratai, užprotestavo, nurodydami, kad yra svarbesnių klausimų, kilo visa byla ir ginčai dėliai to, kokią programą priimti ir pagal kokią sustatyti dienos rėdą, ar organizacijos komiteto atspausdintą programą, ar L. S.-D., kurie pasiūlė savą. Ir čia tik kompromiso keliu įvyko sutikimas: priimta ypatinga programa pagal organizacijos komiteto ir partijų nurodymus. Tikros kalbos prasidėjo nuo adv. Railos kalbos apie tai, kas Kauno gub. dedasi. Paskui Zikus, ūkininkas iš Trakų pav., Kronių vals., išdėstė link seimo Vilniuje. Toliau Gabrys, nurodęs, kad ne vieni

L. S.-D. dirbo, bet ir demokratai, kvietė sodiečius susiorganizuoti sąjungon rusų sodiečių pavyzdžiu. Paskui keli kalbėtojai, tarp jų Karuža, kalbėjo apie revoliuciją Maskolijoje ir Lietuvoje; Liutkevičius perskaitė rezoliuciją lietuvių susirinkimo Petrapilėje iš lapkričio 13 d. Nuo krikščionių–demokratų kalbėjo kun. J. Tumas, nurodydamas kaip nekruvinos revoliucijos (tik tokią kr.–demokratai pripažįstą) kelią – streiką ir boikotavimą rusiškų mokyklų ir valdininkų. Apie tą maž daug kalbėjo dar ir kun. prof. Bučys iš Petrapilės. Paskutinis kalbėjo dr. Domaševičius, L. S.-D. P. oratorius, apie reikalą prisivienijimo prie revoliucijoninio proletarijato ir liaudies – sodiečių. 3 val. buvo uždarytas posėdis ligi 5 1/2 valand.

Po dviejų valandų pertraukos atidarė prezidiumo vardu jo narys Antanas Smetona 5 v. 45 m. antrąjį posėdį.

Pirmasis prabilo A. Bulota apie tai, kad susirinkimas davęs jau daug receptų, užrašęs daug vaistų, būtent patarimų atvykusiems su savo nuoskaudomis žmonėms, o jų neišklauso, kas jiems kenkia; sako svarbiausia yra, kad kalbėtų sodiečiai, o inteligentai oratoriai stengtųsi kuo mažiausiai užimti laiko savomis kalbomis.

Paskui Kairys reikalavo savo kalboje, kad priimti jau kokią rezoliuciją, kad nepriseitų su tuščiomis namon išvažiuoti, ir nurodė, jog (kaip iš visų kalbų matosi) mūsų priešų yra dabartinė valdžia, jog dabar sukilo prieš tą valdžią žmonės – kilo revoliucija, ir jog visi privalo ton kovon rengtis drauge su kitomis tautomis, nesą tik kovos kelias privesias prie ko nors, kaip parodė Suomija.

Kun. Aleksandravičius irgi reikalavo, kad ką nors praktišką oratoriai žmonėms pasakytų, o ne aiškintų savo partijų programas.

Po trumpos pertraukos Antanas Smetona pareiškė, jog susivažiaviman atvykę nuo kelių Vilniaus gub. valsčių atstovai lietuviai, nemokantys lietuviškai ir norį balso lenkiškai. St. Kairys priminė ir apie Vilniaus miesto darbininkų atstovą, norintį, kad leistų jam prabilti lenkiškai. Norėjo dar gauti balsą vienas oratorius, bet žmonės pradėjo šaukti, jog jau gana kalbų. Kilo didelis trukšmas tarp publikos ir ant estrados, kur prisirinko apart prezidiumo daug pašalinių. Publikai reikalaujant, ant estrados galų gale pasiliko tik penki prezidiumo nariai, pasitraukė net ir sekretoriai su savo staleliais ir užėmė vietas žemiau paliai

estrada. 6 v. 45 m. prasidėjo vėl kalbos. Adv. Samajauskas sakė, jog apie dabartinę Rusijos ir Lietuvos padėjimą, būtent apie revoliuciją daug prikaltėta, reikia žengti prie Lietuvos autonomijos svarstymo. Dėl tvarkos ir dėl to, kad ilgai viskas tas netruktų, prezidiumas nutarė, kad kalbėti gali tik du žmogų nuo partijos, būtent nuo s-demokratų, nuo demokratų ir krikšč. demokratų ir 2 oratoriu be partijos; nutarta irgi kalbėti trumpai – 10 min. Pirmas prakalbėjo apie autonomijos reikalingumą adv. Bulota. Sirutavičius kalbėjo, jog ta mūsų autonomija turinti būti tokia, iš kurios naudotųsi lygiai visi Lietuvos gyventojai, ne vien tik lietuviai. A. Smetona ir kun. Aleksandravičius kalbėjo už tai, kad Lietuvos autonomija būtų etnografiškose ribose. Po ūkininko Zikaus P. Višinskis, buvęs Vilniaus gub. atstovas Maskvoje žemiečių susivažiavime, norėjęs apsaugoti apie tą susivažiavimą, kalbėjo irgi už etnografiškas ribas ir kvietė visas partijas užmiršti savo vaidus ir ginčus ir parodyti, kad bendrame darbe lietuviai moką eiti išvien. Prakalbėjo dar vienas ūkininkas Sargelis, o po jo nuo Vilniaus miesto darbininkų L. S.-D. atstovas lenkiškai. Reikalaujant susirinkimui, kad jo kalba būtų išversta lietuviškai, vienas iš L. S.-D. norėjęs ją išversti, bet kai kuriems užprotestavus, jog tokiu būdu S.-D. gaus tris balsus – išvertė tą trumpai prezidiumo narys St. Kairys. Lietuvos autonomijos etnografiškose ribose reikalavo ir kun. prof. Bučys krikšč.-demokratų vardu.

M. Sleževičius iš Odesos pranešė apie lietuvių ir latvių susirinkimus lapkričio 13 d. Odesoje, kuriuose nutarta stengtis, kad tie dvi tautos susivienytų ir reikalautų vienos lietuviškai-latviškos autonomijos su Seimu Vilniuje, ir perskaitė (maskoliškai) Odesos latvių susirinkimo nutarimą. Publikos tarpe kilo didis rankų plojimas ir šauksmai „lai gyvuoja broliai-latviai!“ Paskui Karuža perskaitė suvalkiečių, susirinkusių toje pat miesto salėje 5 val. skyrium, nutarimą, kad Suvalkų gub. būtų prikergta prie Lietuvos autonomijos, o ne Lenkų. 8 v. 50 m. apskelbta pertrauka 10-čiai minučių: St. Kairys apreiškė, kad šiandien policija areštavo vieną darbininką iš L. S.-D. partijos ir reikalavo, kad susivažiavimas prieš tą pasikėsinimą ant asmens nepaliečiamybės protestuotų; susivažiavimas tam pritarė.

Po pertraukos pradėta svarstyti autonomijos išgavimo taktika, koku būdu, kokiais keliais ją iškovojus. Kalbėjo tokioj pat tvarkoj, tai yra po 2 nuo 3 partijų

ir šiaip keli iš publikos. Socialdemokratų oratoriai nurodinėjo kovos, ginklavimosi kelią. Krikšč.demokratai šaukė prie ramios kovos, be kraujo praliejimo, kun. Bučys nurodė dargi, kad ginklavimas tas esąs dargi bergždžias, nes su revolveriais prieš Kruppo armotas nieko neįstengsi. P. Višinskis (demokr.) šaukė visus išblaškytus svetur lietuvius sugrįžti Tėvynėn, paduodamas kaip pavyzdį Guriją, kur žmonės stengiasi apseiti be valdžios ir jos tarnų. A. Smetona (demokr.) kvietė ne tik ginkluoton, bet ir kultūriškai kovai. Galvanauskas, Čipėnų valsčius (Panevėžio pav.) atstovas, pareiškė nuomonę, kad gyvenimas nužengęs pirmiau negu partijų užmanymai ir patvirtinimai, perskaitė to Čipėnų valsčiaus nutarimą, patalpintą „Viln. Žin.“ Nr. 272. Kalbėjo dar atstovas iš Anykščių valsč. Baltušis. Paskutinis prakalbėjo trumpai, bet karštai lietuviškoje kalboje žydas darbininkas iš „Bund'o“ partijos. Susirinkimas sutiko jį ir atsiveikino entuziazišku, didžiu rankų plojimu. Buvo jau 10 min. po 11 val.; šios dienos posėdis buvo uždarytas ir visi išsiskirstė iki rytojaus.

Trečias posėdis lapkričio 22 (gruodžio 5) d. nuo 10 iki 2 ½.

Pagal temų eilės nutarta buvo šiame posėdyje žemės klausimai svarstyti. Pradedant tos dienos pirmąjį posėdį buvo kilusi betvarkė ir trukšmas dėl tos eilės, kurioje kalbės oratoriai, kaip pasielgti turi partijos. Ant galo pagalios nutarta, kad kalbėtų po du nuo darbininkų, bežemių, taipogi mažžemių ir, jeigu klausimas tas nebūtų dar išsiaiškines, tat duoti balsą kitiems, kaip sodiečiams, taip ir inteligentams, partijų žmonėms. Ir prasidėjo kalbos. Žinoma, neužsiganėdinta tuo, 6 nuo darbininkų, bežemių ir mažžemių kalbomis. Kalbėjo apie 30 oratorių. Visų kalbų prasmė buvo nepasitenkinimas tuometine tvarka, tuometiniu žemės valdymu. Oratoriai ūkininkai palietė savo kalbose, teisingiau sakant – skunduose, vargus ir priespaudas, servitutus, ganyklas, majoratus, miškus, vandenį, seniau buvusias vienuolynų ir bažnyčių žemes. Vis girdėjai kalbant: mažai žemės – pramisti negalima. Dėliai žemės valdymo sutvarkymo buvo dvi srovės. Vieni (dauguma) reikalavo, kad visa žemė, kaip yra, būtų visai Tautai, autonomiją iškovojus, atiduota, kad ji būtų duodama tik taiems, kurie ją dirbs patys, ir tik tiek, kiek galės apdirbti savo šeimyna be samdininkų. Kiti stovėjo už tai, kad žemė būtų nuosavybė to, kas dirba. Taip pat protestavo visi prieš mokesčius, reikalaudami jų panaikinimo. Ūkininkas Šliogeris sakė,

jog valdžia ne tik turi panaikinti mokesčius, bet sugrąžinti žmonėms dargi tą visą, ką per 40 metų sodiečiai jai buvo priversti išmokėti, valdžia turi atiduoti ir užimtas žemes; taip pat ir dvarponiams ne tik kad nereikia išmokėti, atimant nuo jų žemę, bet jie dar turį žmonėms sodiečiams išmokėti už jų nuoskaudas, vargus. Kun. Aleksandravičius kalbėjo apie kunigiją ir jos santykius dėliai naujos tvarkos, jog ir jos dalis, iki šiol biurokratijos slėgiama, prijaučianti visiems darbininkams ir bežemiams ir tam žemės padalinimui, apie kurį anksčiau kalbėta. Kovoje su monopoliais vieton daužymo jis patarė boikotavimą. Žemės iš dvarų išgavimui patarė vienyti į savitarpines pašalpos draugijas, dedant akcijas, ir tokiu būdu išpirkinėti žemę. Dar vienas kunigas kalbėjo apie tai, jog žemė turi būti duota visiems tiems, kas nori dirbti, ir tiek, kiek apdirbs savo šeimos spėkomis, reikalavo velto mokymo, įsteigimo policijos, žmonių samdomos, priverstino kelių taisymo visiems, kas tais keliais važinėja. Trenksmingu delnų plojimu pritarė jam kaip dešinioji, taip ir kairioji pusė. Kalbėjo ir vienas dvarponis nuo Alsėdžių lietuviškai, išreiškdamas tą nuomonę, kad žemė būtų Tautos nuosavybė. Iš tų kalbų, kurias daugiausiai kalbėjo sodiečiai darbininkai, visi pamatė sveiką to skriaudžiamojo sodiečio išmintį, pamatė, jog jis ne blogiau už inteligentą galįs išreikšti savo nuomonę. Vienas apysenis ūkininkas iš Suvalkų gub. nuo Kalvarijos kalbėjo taip nuosekliai ir puikiai, kad retas iš oratorių inteligentų su juomi susilyginti galėtų. Trenksmingas delnų plojimas, šauksmai „bravo“ išreiškė jam savo padėką ir pagarbą. Kalbėjo ir kelios moterys, daugiausiai tarnaitės, skųsdamosios ant savo vargų, skriaudų nuo ponų, reikalaujamos algos padidinimo, davimo kasdien dviejų valandų mokslui, velto gydymo, ligai atsitikus ir t. t. Paskutinis kalbėjo Sirutavičius nuo L. S.-D. partijos; kadangi buvo nutarta kalbėti tik po 10 minučių, o jis nenorėjęs užbaigti savo kalbą, praėjus paskirtam laikui, tai prezidiumas norėjo jo kalbą sustabdyti. Kilo trukšmas – vieni už, kiti prieš. Galop po 4 valandų kalbų posėdis uždarytas iki 5 1/2 val. be jokios nutartos rezoliucijos apie žemės klausimą.

Pasiliko salėje tik mokytojų sąjungos nariai apsvarstyti savo reikalus – mokslo klausimus.

Ketvirtas posėdis.

Tos pat dienos 6 valandą vakare pirmininko skambutis atvėrė tą suvažiavusių posėdį. Pirmininkas D-ras Basanavičius apskelbė, jog, nors ir didžiai gaila, bet pirmsėdystės nariai nutarę šiandien užbaigti suvažiavimo posėdžius; todėl tie, kurie dar buvo užsirašę kalbėti apie žemės klausimus (darbininkus, bežemius ir mažžemius), nebegalėsia jau kalbėti, išskiriant vieną St. Kairį, kursai norįs duoti visuotinus praktiškus patarimus dėliai to klausimo; paskui būsiąs dar tik apsvarstytas mokyklų klausimas ir – sustatytos susivažiavimo nutarimų rezoliucijos. St. Kairys prirodinėjo apie neišvengiamą reikalą nugriauti tuometinę valdžią; jog tai esąs darbininkų, bežemių, mažžemių ir dargi vidutinių ūkininkų reikalas; jog tatai jie, norėdami įvykdinti, turį eiti išvien; parvažiavę namon turį pasakyti visiems tuos nutarimus, kurie šiandien čia būsią padaryti ir elgtis visame kame pagal tų nutarimų. Kad darbas būtų spartesnis ir stipresniam darbui turį jungtis prie tos organizacijos, kurios iki šiol veikė ir veikia Lietuvoje, pirmiausiai patardamas, kaipo partijos žmogus, L. S.-D. partijai, bet – sakė – kas dėliai kokių priežasčių negali prie tos prisidėti, lai eina ir prie kitų partijų, kurių tikslas taip pat yra šviesios ateities iškovojoimas, persergi tik nuo krikščionių–demokratų partijos.

Po jo dar turėjo balsą Kundrotas ir J. Vanagaitis iš Mažosios Lietuvos. Kundrotas, atstovas nuo 20 su viršum valsčių iš Žemaitijos, apsakė trumpai apie savo apylinkės vargus, tamsumą ir kunigaikščio Oginskio, kurs, kaip kalbėtojas sakė, mažne 20 parapijų turįs apžiojęs, tarnų (ypač medinčių) sauales. Išėjus ant estrados pryšakio J. Vanagaičiui, Prūsų Lietuvos atstovui iš Tilžės, susirinkimas išreiškė jam savo pagarbą ir pasveikinimą trenksmingu delnų plojimu. Vanagaitis kalbėjo, jog Prūsų Lietuva labai simpatizuojanti Didžiajai Lietuvai, josios kilimui, jog jam esą labai smagu apsilankyti pirmame, taip sakant, lietuvių seime; iškalbingai prašė visas partijas užmiršti toje svarbioje valandoje savo vaidus, o eiti išvien, kad nugriovus tuometinę valdžią, o nugriauti reikią ją visai, išversti iš pamatų, nė koku būdu neapsistoti pusiauokelyje, nesą sustiprėjusi valdžia paskui vėl engsianti darbininkus ir vargdienius žmones; pavyzdin privedė Prūsus, kur nors ir yra seimas, parlamentas, tačiau žmonės darbininkai vis engiami, spaudžiami dėlto, kad didžturčiai daugiausiai patenką į tą parlamentą,

o tai vis dėlto, kad kuomet ten žmonės už laisvę kovoję, jie apsisotoję pusiaukeleyje, nepribaigę savo darbo.

Kadangi tulą sodiečių, nemokančių lietuviškai, į tą susirinkimą atvykusių, kuopa jau kelis syk buvo išreiškus norą išgirsti apie ką lietuviškai kalbama – ypač St. Kairio praktiškus pasitarimus, tai P. Višinskis, prezidiumui leidus, apsakė ten lenkiškai, nors ir buvo pakilęs dėliai to didis trukšmas dešinėje pusėje.

7 val. turėjo prasidėti kalbos apie mokyklų klausimą. Visų pirmiau prakalbėjo P. Višinskis, kuris, regis, buvo apsiėmęs pildyti sunkią taikytojo pareigą dėliai to, kad gana kalbų ir ginčų, kad reikią jau ką nors nutarti, nesą jei susivažiavusieji išvažiuotų nieko nenutarę, užtrauktų kitataučių pasityčiojimą už tai, jog nesubrendę esame; toliau pridūrė, jog, kaip matoma, visi lietuviai reikalaują Lietuvai autonomijos ir jog atstovų į Ciesorystės seimą nerinksime, jei gu tik į steigiamąjį susirinkimą.

Apie mokyklas prabilo pirmas mok. Palukaitis, kurs išaiškino, kokia mūs buvo tikra mokykla iki šiol – tai elementorius vaiko ant motinos kelių skaitomas ir lietuviški laikraščiai, pirmas „Auszra“ (čia patarė susirinkimui išreikšti savo pagarbą D-ruui Basanavičiui, „Auszros“ įsteigėjui, ką susirinkimas ir išreikškė atsistojimu ir delnų plojimu); paaiškino, kokia buvo lenkiškoji Lietuvoje mokykla, kurią baigusis lietuvis Akmenukas tapdavęs ponu Kaminskiu; norėjęs dar nupiešti to laiko maskolių mokyklą, bet pirmsėdystė turėjo atimti jam balsą, nes buvo praėję 10 minučių, paskirtų kiekvienai kalbai. Kun. Aleksandravičius grožėjosi tuo, kad visi oratoriai taip puikiai, grynai ir švelniai lietuviškai kalbėjo, už ką ir dėkavojo „Auszrai“ ir slaptam mokinimui ir laikraščių skaitymui; patarė įsteigti lietuviškąjį „auklėtoją“ mergaitėms, tam tautos pamatui. Ponia Šveikauskienė proponavo steigti pensionatą-mokyklą, kur galėtų gauti apšvietimą tos sodžiaus mergaitės, kurioms jau per vėlyvi metai gimnazijon stoti. L. S. D. partijos kalbėtojas stoji už tai, kad mokyklos būtų svietiškos. Dėliai to, kad palietė jis savo kalboje Bažnyčią, kun. prof. Bučys krikšdemokratų vardu pakėlė protestą prieš jo jausmų užgavimą, iš ko kilo visas trukšmas, kurį pasisekė nuraminti Višinskui, kurs pradėjo šaukti, – jau nekalbėti apie tai, jog mums dabar esą gėda veltui trukšmą kelti, jog būtų amžina gėda, jei išvažiuotų visi be jokio nutarimo, kurio per trukšmą ir ginčus neįgausime. Paskutinis mo-



kyklų klausimu kalbėjo Pr. Klimaitis, kaipo lietuvių mokytojų sąjungos narys, apie 3 tų metinių mokyklų skyrius: 1) Suvalkų, Kauno (ir Vilniaus) gub. rusiškas mokyklas su mokytojais lietuviais, 2) mokyklas svietiškas su rusais mokytojais ir 3) mokyklas cerkvines su popais mokytojais. Pirmosios mokyklos būsiančios geros, mokytojai galėsia likti, jų vaikyti nereikia, jei tik bus kitas mokyimo būdas; antrosios ir trečiosios rūšies mokyklos ne gana, kad būsiančios uždarytos, bet ir mokytojai turį būt išvaikyti. Dėliai mokyklų reikalų prašė kreiptis į lietuvių mokytojų sąjungą; mokytojai, kurie norį dirbti Lietuvos labui, visi sugrįšia Lietuvon. Klimaičiui baigus kalbėti, prezidiumas norėjo užbaigti kalbas, bet dar gavo balsą J. Gabrys, kuris nors užkimusiu, bet energišku balsu ragino sodiečius prie ūkininkų sąjungos, kuriai tą dieną atskirame ūkininkų susirinkime buvo jau duota pradžia, užmegztas mazgas, o Galvanauskas skaitė tos naujai susiorganizavusios sąjungos nutarimus. 9 v. 30 m. d-ras Basanavičius pranešė, kad nutarimai jau esą surašyti; St. Kairys perskaitė juos lietuviškai, o paskui ir lenkiškai. Visi nutarimai buvo priimti vienbalsiai rankų pakėlimu. Paskui, d-rui Basanavičiui patarus, susirinkimas išreiškė dar savo simpatijas Odesos latviams ir Prūsų Lietuvos atstovui, taip pat protestą prieš lenkinimą per bažnyčias ypač Vilniaus vyskupystės lietuvių ir išreiškė rankų pakėlimu savo linkėjimą laimėti ir paramą tiems, kurie kovoja prieš lenkinimą katalikų bažnyčiose, gina savo, lietuvių kalbos teises. Kun. prof. Bučys apreiškė, kad jau ir kunigai nutarę užstoti lietuvių reikalus bažnyčiose, kad ten, kur esama nors 300 lietuvių, būtų pamokslai bei pamaldos ir lietuvių kalboje.

Kadangi apie bežemių ir mažžemių reikalus, nors ir buvo ilgai kalbėta, bet rezoliucijos tame opiame klausime nepadaryta, tai St. Kairys kreipėsi į tuos, kurie to klausimo, kaip gyvasties, trokšta, su paaiškinimu, dėl ko tasai klausimas čia neišrištas, o tai dėl to, kad tasai lietuvių suvažiavimas tai dar ne Seimas, kuris tik vienas galėsiaš viską, kaip reikiant, sutvarkyti, o kurį mes gausime, iškovoję autonomiją; iškovojimui reikią nugriauti dabartinę valdžią, reikią tik toje pakraipoje darbuotis, o dvarų plėsti bei deginti neleidžiama. Paskui d-ras Basanavičius klausė, ką reikią daryti su suvažiavimo nutartomis rezoliucijomis: ar valdžiai apie jas pranešti, ar tik per laikraščius apgarsinti.

Sirutavičius mano, jog nenuoseklu būtų pranešti apie tuos nutarimus tai valdžiai, prieš kurią nutarta kovoti iš paskutiniųjų, jog tiktai reikią apgarsinti su-sivažiavimo nutarimus per laikraščius, kaip lietuviškus, taip ir rusiškus, latviškus, lenkiškus ir kokius tik galima, taip pat per atskirus plakatus, atsišaukimus, kad kuo plačiausiai apie tą pasklistų garsas – valdžia pati dažinosianti. Visam susirinkimui tam pritarus, dr. Basanavičius apreiškė, kad taip, kaip susirinkimo nutarta, taip būsią ir padaryta: netik per laikraščius garsinta, bet ir per atskirus plakatus, kurie būsią siuntinėjami po valsčius ir t. t., taip pat pranešė, jog tuos nutarimus išspausdintus galima būsią gauti jau rytoj rytą, kad visi turėtų jau su kuom namon sugrįžti. Po to prakalbėjo dar vienas oratorius lenkas, sveikindamas lietuvių Tautą su tuomi svarbiu atsitikimu. 11 v. 10 m. suvažiavimo posėdžiai paskelbta tapo baigti.

Suvažiavime, kaip jau minėta, dalyvavo su viršum du tūkstančiu atstovų iš visos Lietuvos valsčių ir miestų. Tame skaičiuje buvo iš Rygos, Petrapilės, Odesos, Maskvos, Varšuvos ir iš kitų miestų lietuvių atstovų. Organizacijos Komitetas buvo gavęs daugybę referatų, kurie susirinkimo posėdžiuose dėliai laiko trūkumo negalima buvo skaityti.

Pirmojo lietuvių Tautos atstovų suvažiavimo nutarimai, kaip jie tapo „Vilniaus Žiniuose“ gruodžio 7 d. apskelbti, buvo šitie:

#### I. Dabartinis padėjimas Rusijoj ir Lietuvoje.

Pripažindami, jog dabartinė caro vyriausybė yra pikčiausiu mūsų priešu; jog dabar prieš tą vyriausybę pasikėlė visi rusų Valstijos kraštai; jog geresnį gyvenimą galima įgyti tik laimėjus kovą su senąja tvarka, susirinkime dalyvavusieji lietuviai nutarė:

Šviestis, rištis ir stoti kovon drauge su sukilusia visų Rusijos tautų liaudimi.

#### II. Lietuvių autonomija.

Kadangi Lietuvos gyventojų reikalai pilnai gali būti užganėdinti tiktai prie tikros mūsų krašto autonomijos (savyvaldos) ir kadangi norima, idant ir kitos Lietuvoje begyvenančios tautos galėtų pilna laisve naudotis, Lietuvių suvažiavimas nusprendė:

Reikalauti Lietuvai autonomijos su Seimu Vilniuje, išrinktu visuotinu, lygiu, tiesiu ir slaptu balsavimu, neskiriant lyties, tautos, tikėjimo. Toji autono-

miškoji Lietuva turi būti sudėta iš dabartinės etnografiškos Lietuvos, kaip branduolio, ir tų pakraščių, kurie dėlei ekonomiškų, kultūriškų, tautiškų arba kitų priežasčių traukia prie to branduolio ir kurių gyventojai priklausyti prie jo panorės.

Kadangi susirinkę Vilniuje ant lietuvių suvažiavimo Suvalkų gubernijos lietuviai vienbalsiai pripažino reikalingu būti drauge su kitų gubernijų lietuviais ir kovoti už autonomiškąją Lietuvą, tai susivažiavimas nutarė, kad visa Suvalkų gubernija, jos lietuviai turi būti priskirti prie autonomiškosios Lietuvos.

Santykiai su kaimyniškais Rusijos šalimis turi būti paremti ant federacijos pamatų.

### III. Koku būdu iškovoti autonomiją.

Kad įgyti autonomiją, pirmučiausiai reikalinga yra galutinai sugriauti dabartinę prispaudimo tvarką. Tam tikslui reikia vienyti visas Lietuvos politiškių partijų ir pavienių ypatų pajiegas. Susivienijus namieje, pridera mums jungtis su visomis kitomis Rusijos tautomis, kurios padeda griauti tą tvarką, o kol kas reikia: nemokėti jokių mokesčių, uždarinėti monopolių, neleisti vaikų į rusiškas pradedamąsias mokyklas, neiti Kauno, Vilniaus ir Gardino gubernijose į valsčiaus teismus ir visas kitas dabartines valdžios įstaigas, neleisti savo brolių į kariuomenę, reikalui prisijėjus streikuoti visiems darbo žmonėms miestuose ir sodžiuose.

### IV. Valsčiai, mokyklos ir bažnyčios.

Visuose Lietuvos valsčiuose turi būti vartojama prigimta žmonių kalba, visus reikalus vedant.

Kadangi dabartinė mokykla yra tik ištautinimo ir ištvirkimo įrankiu, tai reikia visas tokias mokyklas paversti grynai tautiškomis, kur mokslas būtų išguldomas prigimta kalba ir kad patys to krašto žmonės rinktų sau mokytojus.

Kadangi Vilniaus vyskupystėje lietuvių bažnyčiose verčiama vartoti tik lenkišką kalbą su politišku tikslu, tai lietuvių susirinkimas nutarė vienbalsiai išreikšti ir Vilniaus vyskupystėje gyvenantiems ir kovojantiems lietuviams ištvėrmės kovoje su lenkintojais, su sulenkėjusia ir lenkų kunigija ir vyskupija, išreikškė paramą kovojantiems dėl lietuvių kalbos.

\* \* \*

Taip pasibaigė lietuvių kongresas, kuris dėl didelio jame dalyvavusių iš visų kraštų lietuvių atstovų žmonių skaičiaus ir svarbių nutarimų teisingai yra vadinamas „Didžiuoju Vilniaus Seimu“. Jo nutarimai atkreipė į save rusų valdžios atydą. Vilniaus, Kauno ir Gardino generalgubernatorius Frezė, patyręs apie lietuvių kongreso nutarimus, kad nuraminus krašto gyventojus, pasiskubino tuoju, kongresui pasibaigus, mokyklų reikalu kreiptis į švietimo ministerį Peterburge, paduodamas sumanymą, kad esą 1) neatidėtinai reikalinga įvesti lietuvių kalba pradedamose Lietuvos mokyklose ir leisti lietuvių kalba aiškinti per visą mokimosi laiką, 2) pakeisti ar papildyti pradedamųjų ir dviklasių mokytojų skaičių lietuviais, neveizinti jų tikėjimą ir 3) atmainyti draudimą į Panevėžio mokytojų seminariją priiminėti lietuvius katalikus.

„Apskelbimu“ gi, lapkričio 25 (gruodžio 8) dieną „Vilniaus Žiniuose“ tilpusiu, tas pats generalgubernatorius Frezė, iš atžvilgio į nepalankų rusų valdžiai Lietuvos gyventojų ūpą ir nusistatymą, pripažindamas tūlus jų reikalavimus teisėtai, leidžia mokyklose lietuvių kalba mokinti, dalinai šalia rusų leidžia vartoti lietuvių kalbą valsčių ir seniūnijų valdybose, palikdamas kitų reformų įvedimą susirenkančiai Dūmai.

Tai buvo pirmos to Kongreso nutarimų pasekmės – laimėjimas.

Lietuvių suvažiavimui laimingai, iš valdžios pusės nekliudant, pasibaigus ir nutarimus paskelbus, buvo kilę Vilniuje ir visoje Lietuvoje įvairių gandų ir paskalų apie tą suvažiavimą ir jo darbuotę, ypač rusų biurokratų tarpe. Kaip iš d-ro Basanavičiaus „Vilniaus Žiniuose“ gruodžio 5/18 d. paskelbto apie tuos gandus paaiškinimo matoma, rusų valdininkų ir k. tarpe buvo kilusi išgąstis dėl lietuvių revoliuciskumo. Jie tarpu savęs, o ir kitus bauginami pasakoję nebūtus daiktus apie lietuvius, kad Vilniuje buvę nuspręsta: 1) visą Lietuvą apginkluoti, 2) išvaryti visus valdininkus rusus ir jų vieton paskirti lietuvius, 3) atimti (konfiskuoti) visus tuos iš dvarininkų rusų dvarus, kuriuos jie po 1863 m. dovanai Lietuvoje nuo caro buvo gavę ir 4) kad visus savo troškimus lietuviai ketiną karišku būdu iš rusų valdžios iškovoti.

Toksai biurokratų dėliai baimės kilęs svaičiojimas apie jiems pavojų Lietuvoje rodė, be abejo, tik visą jų silpnumą ir bailumą, bet jis davė progos uoliai pradėti ieškoti kongreso iniciatorių, kad juos nubaudus. Sąryšyje su tais gandais ir vietinės valdžios atsikvošėta ir imta tyrinėti ir ieškoti tų asmenų, kurie, josios žinia, buvę susivažiavimo sumanytojai.

Tokiu būdu kilus šnipinėjimams, d-ruui Ant. Vileišiui pirmam teko nukentėti, nors jis nieku nebuvo prie suvažiavimo sušaukimo prisidėjęs ir buvo visiškai nekaltas, tačiau gruodžio 24 d. buvo areštuotas, kvočiamas apie tą kongresą ir keliatą dienų Lūkiškio kalėjime laikomas; gruodžio gi 21 d. padaryta krata pas inž. Petrą ir adv. Joną Vileišius, taipogi „Vilniaus Žinių“ redakcijoje. D-ruui Basanavičiui – gi kol kas sausu likti pasisekė, nes policija ar negalėjo susekti, kas jis buvęs ir ką veikęs, ar, rasi, į jį su bulgarų pasportu, kaipo Bulgarijos pavaldinį, iš pradžių kibti nedrįsta. Bet laikui bėgant ir policijai vis uoliau pradėjus ieškoti Seimo iniciatorių, jam buvo pranešta, jog jo pėdsakai susekti ir pata, kad jis iš Vilniaus pasišalintų. Todel sausio 12 d. 1906 m. Peterburgan jis išvažiavo, ypač dar kad turėjo tikslą ir reikalą pasitarti dėliai savo ligos ir nervų suirimo kongreso laiku. Čia dabar gyvenant jam teko susidurti ne tik su Peterburgo lietuviais inteligentais, bet ir su rusų politikais ir mokslininkais: akad. Šachmatovu, Fortunatovu ir kt., su kuriais buvo plačiai diskutuota apie Lietuvos autonomiją, mokyklas ir kt. Sausio 19 d. Teniševo mokyklos salėje konstitucinės demokratų partijos kongrese jis turėjo ilgą pasikalbėjimą su tos partijos vadu prof. N. Miliukovu apie Lietuvos autonomiją ir kitus reikalus; sausio 7/20 d. antrame tos partijos kongreso posėdyje Miliukovas jam sakęs, kad pranešęs centraliam partijos biure apie Lietuvos autonomiją, tik, girdi, dar nežinoma, kaip būsia priimta – mat, dauguma partijos narių nepripažįstanti etnografinės autonomijos. Sausio 21 d. buvo trečią kartą konst. demokratų partijos kongreso posėdyje, svarstant agrarį klausimą, o sekančią dieną nuo 2 iki 4 1/2 su Voldeparu ir Dubinsku tos pat partijos centro komiteto tam tikrame, lietuvių reikalams paskirtame, posėdyje daug kalbėta apie Lietuvos autonomiją. Tarp kitų Basanavičius ilgai kalbėjęs apie lietuvių Atgimimą ir jų prietikius su kitomis Lietuvoje gyvenančiomis tautomis. Vienam iš komiteto narių prasarus, kad lietuviams įvykdinti autonomiją būtų labai sunku, o, rasi, ir negalima, neturint

užtektinai inteligentų, jis paaiškinęs, kad visgi tai atlikti galima būtų, ir nurodęs kaip pavyzdį bulgarų valstybę, kuri prie panašių sąlygų išgyveno, pradžioje būdama tokioje lygiai, kaip ir Lietuva, padėtyje inteligentų skaičiaus žvilgsniu.

Dr. J. Basanavičius, vengdamas arešto, išvažiavo Peterburgan, kur prabuvęs iki vasario 5 d., grįžo Vilniun, ketindams vėliau užsienin keliauti. Vilniun sugrįžus ir policijai apie tai patyrus, jisai buvo pas policmeisterį pakviestas ir apie Kongresą klausinėtas. Todel jis ilgai nelaukdamas Vilnių apleido; pakeliui apsisitodamas kelioms dienoms Kaune. Bet, kaip sakoma, nuo meškos bebėgdamas, sutiko lokį. Mat, jo bulgariškojo pasporto terminas jau buvo pasibaigęs, tai jį į Kauno policiją nusiuntus, jo negražino ir išvažiuoti užsienį nebegalėjo ir turėjo Kaune likti. Mėnesiui praėjus, kovo 10 d. pasas buvo grąžintas su gubernatoriaus Veriovkino įrašu, kad jam leidžiama Rusijoje gyventi metus, iki kovo 10 d. 1907 m. Tokiu būdu Kaune įstrigus, teko čia jam ilgėliau pragyventi, ypač kad ilgainiui atsirado dar ir darbo, kaip ir reikalų. Tuo laiku įvyko gubernijoje pirmojon valstybės Dūmon atstovų rinkimai, kurių agitacijoj ir jų tvarkyme J. Basanavičiui teko aktyviai dalyvauti. Tuomi pat reikalu buvo apsilankęs taipogi atstovų rinkimuose Dūmon Suvalkų mieste, paskui tūlą laiką iki vidurvasario gyveno Garliavoje, manydamas, kad po tų kelių mėnesių ir Vilniaus rusų policija bus jau kiek užmiršusi lietuvių Kongresą ir radikalius nutarimus, liepos mėnesį dr. Basanavičius grįžo Vilniun ir – neapsiriko: jau galima buvo jam čia ramiai gyventi ir dirbuotis lietuvių visuomenės tarpe.“<sup>1</sup>

Beje, kai kurie Didžiojo lietuvių Seimo Vilniuje organizatoriai ir dalyviai mėgindami išvengti rusų persekiojimų, vietinių dvarininkų bei dalies katalikų bažnyčios dvasininkijos ujimo, skubėjo juos nuraminti ir spaudoje. Štai ir pats J. Basanavičius „Vilniaus žinių“ laikraštyje po Seimo mėgina paaiškinti, jog „lietuvių suvažiavimas“ Vilniuje nieko neragino kovoti su ginklu. „Atkreipdamas į šitą lietuvių atydą, aš raginu visus, kuriems yra svarbūs Tėvynės reikalai, legaliu būdu kovą vesti už savo krašto gerovę ir liautis nuo ekscesų.“<sup>2</sup>

<sup>1</sup> J. S-lius (J. Basanavičius). Iš Didžiojo Vilniaus Seimo istorijos, Vilnius, 1925, p. 10–22.

<sup>2</sup> „Vilniaus žinios“, 1905, Nr. 286.

Varpininkas, būsimasis Lietuvos Prezidentas Kazys Grinius tada rašė: „Per daug ir dvarponiams nėra ko bijotis <...>. Nereikia mislyti, kad valstiečiai turi dabar tuojau išvyti dvarponius, paimti dvarus į savo rankas <...>. Ne, tokių patarimų mes neduodame ir persergime nuo tokių pasielgimų <...>. Mums labiau reikalinga kova ne brauningais, ne bombomis, bet kitokiu darbu.“<sup>1</sup>

Didžiojo lietuvių Vilniaus Seimo nutarimai buvę ir išspausdinti 36 tūkst. egzempliorių tiražu ir išdalinti Seimo dalyviams išplatinti savo miestuose ir valsčiuose. Taip pat jie buvo išspausdinti ir Vilniaus rusų laikraštyje „Novosti“ („Naujienos“), rusų teisininkų žurnale „Pravo“ („Teisė“) ir kt.

Po Didžiojo lietuvių Seimo Vilniuje, taip pat po minėtojo LSDP manifesto, įvairių kitų lietuvių atsisaukimų visame krašte imta reikalauti leisti mokyklose mokytis lietuviškai, steigti lietuviškas savivaldybes ir pan. Bet kai kuriose vietose ir „lietuvių Seimo“ nutarimai kritikuoti. Pavyzdžiu galėtų būti „Skapiškio valstiečių, susirinkusiųjų gruodžio 7 d. (1905 m.) apie 1000 žmonių priimtas nutarimas:

1. Išklaušę pranešimą savo atstovo Tyto Baltušonio, nusiųsto į Vilnių ant „Lietuvos suvažiavimo“, atradome:

- a) kad susivažiavimo nutarimai yra neaiškūs,
- b) kad nėra atsakymų ant labiausiai skaudžių mūsų reikalų, t. y. žemės klausimas, darbininkų klausimas,
- c) nėra atsakymo, koks turi būti valsčiaus surėdimas,
- d) būdai kovos su senąja tvarka yra nepilni.

2. Susirinkimas pripažino, kad visoj apylinkėj dabar nebėra tvarkos ir kad tą tvarką galės įvesti tikrai Vilniaus Seimas, išrinktas visuotiniu, lygiu, slaptu ir tiesiu balsavimu, be skirtumo tautos, tikėjimo ir lyties, ir kaip prigulint galės aprūpinti šios galdynės reikalus; bet kadangi ir dabar yra reikalinga palaikyti tvarką, susirinkimas nutarė išrinkti valsčiaus rėdą iš 5 žmonių. Rėda turi būti renkama lyg laikui; į rėdą įeina: 1 nuo ponų – dvarininkų, 1 nuo gaspadorių, 1 nuo bežemių ir darbininkų, 1 nuo žydų ir 1 nuo moterų.

3. Susirinkimas nutarė panaikinti paštą vežiojimui valdininkų.

---

<sup>1</sup> „Varpas“, 1905, Nr. 11–12, p. 119.

4. Susirinkimas nutarė dabartinę rusų mokyklą uždaryti; mokintojui, valdžios atsiųstam, nemokėti algos, pavesti valsčiaus rėdai atkviesti naują mokinį. Mokyklose mokslas turi būt išguldinėjamas prigimta žmonių kalba: lietuviams – lietuviškai, žydams – žydiškai, rusams – rusiškai.

5. Susirinkimas nutarė raštininką palikti tą patį, nes su juo galima susikalbėti vietinėmis kalbomis.

6. Susirinkimas nutarė panaikinti valsčiaus sudą ir, kol nauja žmonių valdžia neįves sudų, – visus reikalus nutarė atlikti trečiųjų sudų.

7. Susirinkimas nutarė valdžiai mokesčius nemokėti, savo gi reikalams (valsčiaus reikalams) rinkti mokesčius nuo turto (pažangieji mokesčiai).

8. Susirinkimas nutarė taisymą kelių ir visas kitas pridermystes atlikti pagal turtą. Valsčiaus rėda paskirsto, kam ir kokios pridermystės reikia atlikti.

9. Susirinkimas nutarė, kad valdžios miškai būtų pavesti valsčiui, kad tais miškais pavylyta būtų naudotis visam valsčiui, labiausiai neturtėliams.

10. Susirinkimas nutarė nebeduoti valdžiai ir ponams pūstyti miškus (parduoti užsienin) ir nedaleisti saviems tą daryti, bet saviems reikalams galima pirktis ar nuo ponų, ar nuo valsčiaus rėdos.

11. Susirinkimas nutarė visus nesusipratimus sulyg servitutų, miškų, ganyklų, prigulėjusių seniaus gyvenimų atlikti trečiųjų teismams.

12. Susirinkimas nutarė nebegerti degtinės, neleisti valdžiai atidengti monopolį ir žiūrėti, kad miestely ir sodžiuj niekas nepardavinėtų degtinės.

13. Susirinkimas nutarė visus tuos, kurie eis su rusų valdžia ar kurie seniaus jai padėdavo, visus šnipus, išdavikus, – boikotuoti, t. y. nebeturėt su jais jokių reikalų.

14. Susirinkimas nutarė, kad kiekvienas sodžius turi statyti sargybę iš apsiginklavusių, apsigynimui nuo valkatų ir vagių.

15. Susirinkimas atrado, kad socialistai yra dori žmonės, kad jiems rūpi išgelbėt žmones nuo vargų, kad socialistai per spėką nereikalauja niekur pinigų, – todėl susirinkimas nutarė priešintis kiek galint prasiplatinimui visokių valkatų, dirbančių socialistų vardu, ir kovoti su netikrais socialistais.

16. Susirinkimas nutarė pareikalauti iš kunigų, kad nustotų melstis bažnyčiose už carą ir jo valdžią.



17. Susirinkimas nutarė pareikalauti iš krautuvininkų, kad jie nebepirkėtų daugiau patentų.

18. Susirinkimas nutarė, kad Skapiškio valsčiaus ribos turi būti permaintytos; prie Skapiškio valsčiaus turi prisidėti visi, kam parankiau su Skapiškio valsčiu turėt reikalus, o nuo Skapiškio valsčiaus gali atsiskirti, kam su kitais valsčiais parankiau.

19. Susirinkimas nutarė apgarsinti minėtus viršuj nutarimus visokiuose laikraščiuose.

Nutarimai priimti vienbalsiai.<sup>1</sup>

Panašių nutarimų buvo priimta ir kitose vietose. Pagrindiniai lietuvių valstiečių reikalavimai buvo: visiškos savivaldos, teisės patiems rinkti valsčių pareigūnus, panaikinti luomus ir luominius teismus, lietuvių kalbos vartojimas visose įstaigose.

Reikalauta suteikti visiems vienodas spaudos, žodžio, susirinkimų, draugijų, religijų ir kitas laisves; leisti tiesioginiais ir slaptais rinkimais išrinkti Vilniuje lietuvių tautos Seimą ir pan. Tai matyti ir iš pačių rusų pranešimų savo viršininkams. Pavyzdžiui, 1905 m. gruodžio 19 d. Vilniaus gubernatoriaus pranešime Vilniaus generalgubernatoriui skaitome: „Trakų apskrities ispravnikas man pranešė, kad š. m. gruodžio 4 d. į Semeliškių miestelį atvyko trys agitatoriai, kurių vienas pasirodė esąs Suvalkų gubernijos gyventojas Mykolas Stasiulevičius, Mykolo s., antras – valstietis Vladislovas Ivanovskis, o trečio asmenybė nenustatyta (beje, Stasiulevičius vilkėjo valdininko uniformą). Tie asmenys, padedami vietinių valstiečių, subūrė iš bažnyčios išėjusių kelių šimtų žmonių minią, sakė antiviriausybinės kalbas. Po to minia nuėjo į valsčiaus valdybą, kur Stasiulevičius ir kitas nežinomas asmuo dalino miniai atsišaukimus lietuvių kalba. Stasiulevičius parašė nuosprendį, kuriuo nutarta: pašalinti mokytoją, valsčiaus viršaitį, raštininką ir uriadniką (rusus – *A. L.*), nemokėti mokesčių, uždaryti valstybinę degtinės parduotuvę, neduoti valdininkams pašto arklių, panaikinti valsčiaus teismą, kurio vietoje įvesti trečiųjų teismą ir t. t. Iš atvykusių agitatorių suimtas Mykolas Stasiulevičius, pas kurį per kratą rasta 146 nu-

<sup>1</sup> Iš Bielinio kn. „1905 metai. Atsiminimai ir dokumentai“, Kaunas, 1931, p. 152–153.

sikalstamo turinio atsišaukimai. Iš jiems padėjusių vietos valstiečių išaiškinti ir areštuoti Vincas Balasevičius ir Motiejus Sedlevičius. Surengta šiuo klausimu kvota perduota Vilniaus gubernijos žandarų valdybos viršininko padėjėjui.“<sup>1</sup>

Daryti „tvarkos“, apginti nuo „gaivalų“ rusų kazokus, žandarus kvietė ir kai kurie Lietuvos dvarininkai, bajorai. Štai baronas von Ropas prašo Kauno gubernatoriaus atsiųsti papildomus kariuomenės dalinius į Biržus, Pasuolį, Saločius apsaugoti jo dvarų.<sup>2</sup>

Ir tikrai 1906 m. „tvarkai palaikyti“ į Kauno gubernijos valsčius buvo papildomai pasiūsta 14 baudžiamųjų pėstininkų kuopų ir keletas eskadronų kazokų, kurie areštavo kaimuose vykstančius susirinkimų dalyvius, daug kur sudegino valstiečių namus arba suimtus nuplakdavo rimbais, kitus uždarydavo į kalėjimus. Kad pasipriešintų rusų smurtui, būrėsi pagrindinės – teritorinės, daugiausia jaunimo organizacijos, tokios kaip „Giltinės“, „Juodvarniai“ ir panašios, kurios turėjo tikslą susidoroti su talkinisiais rusams ar šnipais.<sup>3</sup>

Rusų valdžia mėgino atsižvelgti į kai kuriuos lietuvių reikalavimus. 1906 m. balandžio 24 d. Rusijos švietimo ministras grafas I. Tolstojus pranešė Vilniaus generalgubernatoriui dėl leidimo dėstyti lietuvių kalba Vilniaus, Kauno ir Gardino gubernijų pradinėse mokyklose: „Viešpats imperatorius, atsiliėpdamas į mano šio, balandžio mėnesio 22 d. nuolankiausią pranešimą dėl leidimo vartoti lietuvių kalbą Vilniaus, Kauno ir Gardino gubernijų pradžios mokyklose, leido liaudies švietimo ministerijos žemiau išvardintiems pasiūlymams įgyvendinti:

<...> 2. išaiškinti, kad aukščiau išvardintose Vilniaus, Kauno ir Gardino gubernijų mokyklose lietuvių kalba mokiniams dėstoma gimtąja kalba, t. y. ta pačia lietuvių kalba.“<sup>4</sup>

Prelatas K. Šaulys savo atsiminimuose apie krikščionių demokratų partiją 1905 m. ir tų metų revoliucinius įvykius Lietuvoje 1948 m. rašė: „Revoliucija buvo davusi mums tada, kad ir kurį laiką, seniai lauktąją pilietinę laisvę, laisvę

<sup>1</sup> LCVA, f. 378, b. 74, l. 18.

<sup>2</sup> Революция 1905–1907 г. в Литве, V., 1967, с. 305–308.

<sup>3</sup> Grinius K. Atsiminimai ir mintys, Čikaga, t. II, 1962, p. 90, 92.

<sup>4</sup> LCVA, f. 378, b. 378, l. 55; Lietuvos TSR istorijos šaltiniai, V., 1965, t. 2, p. 409.

tvarkyti ir organizuoti savo visuomeninį gyvenimą, daryti susirinkimus, reikauti socialinių, kultūrinių, politinių reformų. Tuomet tai buvo nauja, neįprasta. Kraštas džiaugėsi, žmonių dvasia ir nuotaika buvo pakilusi. Juk revoliucija praskynė kelią į Didįjį Vilniaus Seimą 1905 m.

Kaip kiekviena revoliucija, taip ir anuometinė Lietuvoje, negalėjo išvengti kai kurių, kartais stambių, medžiaginių nuostolių. Ypač teko nukentėti kai kuriems dideliems ūkiams, dvarams, įmonėms, fabrikams nuo ūmai suruoštų streikų. Bet tie medžiaginiai nuostoliai buvo mažmožis, palyginti su tuo, ką davė kraštui revoliucija.“<sup>1</sup>

---

<sup>1</sup> Šaulys K. Iš atsiminimų apie krikščionišką demokratiją Lietuvoje // „Tėvynės sargas“, 1948 m. Nr. 4, p. 258.

## 5. DVIGUBO JUNGO NAŠTA

*Antanas Smetona*

### SODŽIAUS LINK

Kitur žmonės kiaurai pažįsta savo kraštą. Suaugusieji ir paaugliai dažnas išvaikščioja visas jo įžymesniausias vietas. Jiems daug padeda geri keliai, geležinkeliai ir kitos susisiekimo priemonės. Kaip maža tepažįstame savo kraštą mes, lietuviai! Nei mokykla, nei knygos tuo tarpu čia mums nepadedą. Mūsų laikraščiai vienašališki: viena kuri apylinkė esti jų per daug nušviečiama, kartais ligi nusibodimo minima, o kitos, Lietuvos pakraščiai lieka patamsėję: mat neatsiranda vietoje kas aprašytų savo tėviškę.

Pernai ar užpernai mūsų spauda ragino moksleivius ir inteligentus, turinčius atspėjamo laiko, keliauti po Lietuvą. Kurie ne kurie, kiek atsimenu, yra paklausę ir negalėjo atsidžiaugti kelionės įspūdžiais. Dabar tas keliavimo reikalas vėl užmirštas. Žinoma, ne visi turi progos atsitraukti dienai kitai nuo darbų, bet didžiausia kliūtis – tai nepaslankumas. Šia yda galima įtarti ir Vilniaus lietuvių inteligentus, mėgstančius ekskursijas tik į Verkius, dar Trakus. Gera yra kelis kartus apsilankyti tose apylinkėse, bet jomis vienomis tenkintis nebeįdomu. Nuolat stebėtis mūrais, griuvėsiais, plaukioti po ežerą, vaikščioti žmonių išmin-džiotais takais – tai juk turėtų įgristi. Mes, sodiečių vaikai, laukuose gimę ir au-gę, argi galėtume pamiršti kaimą, argi jau mums neberūpėtų pasižiūrėti, kaip jo gyvenimas dabar atrodo? Iš Vilniaus ne taip jau toli Rūdiškės, Valkininkai ir kitos Vilniaus apylinkės. Verkiuose ir Trakuose matome tik praeitį, o anose apylinkėse pamatysime gyvą dabartį, mūsų ateities pagrindą. Daugelis mano, kad apie Vilnių sodžiai esą labai vienodi ir nuobodūs. Netiesa. Šio straipsnio rašytojui yra tekę neseniai būti Rūdiškėse. Kokia graži gamta! Pavažiavęs kelis varstus nuo geležinkelio stoties, pamatai daug ežerų ir ežerėlių, miškais apau-

gusių, kaip žalių rūtų vainikais. Žemė, tiesa, prastesnė už tą, kuri mums tenka matyti Kauno gubernijoje, bet nėra jau taip bloga, kaip paprastai kauniečiai lietuviai mano. Tik kultūra čia menkesnė, žemės ūkis labai senoviškai vedamas. Žemė nualinta, bet lengvai pataisoma. Keliai visiškai apleisti. Nei dvarininkai, nei sodiečiai dar nevartoja dirbtinių trąšų, dažniausiai be mėšlo sėja grikius, nes tie, sako, auga ir be jokio mėšlo. Žemės paviršius kalnuotas, banguotas. Buvau nustebęs, kad ir linų ten augama – ir tai dar neprastų, nors žemė, kur jie pasėti, ne per geriausia. Nejauku tik, kad sodžiuose ir dvaruose vietomis nematyti jokių medžių, jokio sodelio, tik vienos apšiurusios trobos riogso. Neramu Trakų apylinkėse pripratusiam matyti apščiai medžių ir sodų Kauno gubernijoje. Kaip visur Vilniaus krašte, taip ir šiame kampelyje miškų trūksta. Daugelis jų dvarininkų išnaikinti. Bet yra vyriausybės miškų, kurie tvarkingi. Vilniečių butis geresnė už kauniečių, tik pirtims malkų reikia iš toli vežtis. Bet kultūra yra kur kas žemesnė negu Vakarų Lietuvos valstiečių. Kur priežastis? Tegu Vilniaus žemė prastesnė už Kauno žemę (nors ne visur), bet kitos sąlygos geresnės: daug geležinkelių praeina, netoli Nemunas. Vilnius – didžiausias Lietuvos miestas. Visi tie patogumai galėtų visai išlyginti žemės našumo skirtumus. Priežastis kita: čia trūksta gyvojo kultūros veiksnio, kurio jau pradeda rasti Kauno gubernijoje. Parapijos mišrios, guduojančių ir lenkuojančių. Lietuviai kunigui dėl sulenkintos bažnyčios vadovų savivaliavimo, priešiškuo lietuviams, sunku išsilaikyti ir kiek veiklesnis iškeliamas, kur lietuvių jau beveik nėra, kad būtų priverstas ir pats lenkiškai kalbėti. Trūksta šiame krašte gyvo kultūros žodžio, o dar labiau gyvo pavyzdžio. Bajorai, turį po kelias dešimtis dešimtinių, ne geriau ūkininkauja už valstiečius ir baigia nuslinkti nuo ūkių. Didieji dvarininkai patys retai ūkininkauja, tik niokoja savo miškus, išparduodami juos. Kas jų dvarus paveldės? Vargu tamsieji valstiečiai, patys nesirūpiną savo rytojumi. Esu klausęs vieno apgudėjusio lietuvio valstiečio, kodėl jis, turėdamas tik 8 deš. žemės, su banko pagalba nesiperka daugiau žemės vienoje vietoje.

– Bankas dykai neduos žemės. Reiks už ją užmokėti, – atsakė.

– O ar valdomąją žemę už dyką gavai? – klausiau.

O jis man vėl:

– Kalbame poterius ir prašome: „Duonos mūsų visų dienų duok mums šiandien, Viešpatie.“ Rytoj bus toks, kokį Dievas duos.

Žinoma, ne visi toki valstiečiai: yra jų ir rytojumi susirūpinusių. Bet ką jie patys darys, neturėdami kas patarią ir parodančių kelią? Gyvą pavyzdį jiems galėtų atstoti lietuviai, atsikeldami į tą kraštą ir įsigiję dvarų ar ūkių. Kita vertus, ir Vilniaus inteligentai lietuviai galėtų pasirūpinti, nes iš Vilniaus tas lietuvių žemių kampas yra lengvai pasiekiamas. Dieną kitą jame pabuvę, pasiklausę dainų, pasižiūrėję gyvenimo ir įpročių, nesigailėtų. Šiaip čia žmonės malonūs ir mielai sutinka kiekvieną.

*„Viltis“, 1910 m. Nr. 63*

## LIŪDNOJI ŠALIS

Ar aš galėju seniau tikėti, kad lietuviai bus artimesni tolimiems užjūrio kraštams, nekaip artimajai Vokiai, nekaip artimiesiems, sakysime, Minsko ir Gardino gubernijos gudams? Iš vienos Kauno gubernijos kas metai iškeliauja svetur bent po keliolika tūkstančių kaimiečių. Jų giminės, likę namie, sužino daugiau apie Čikagą, Bostoną, Skrantoną ir kitus Amerikos miestus nekaip apie Gardino ir Vitebsko žemes, siekiančias Lietuvos ribų. Ir amerikiečiai ima domėtis lietuviais. Šiomis dienomis yra lankęsi Lietuvoje iš Bostono p. George W. Tupper ir jo draugas, universiteto studentas. Paviešėję Galicijoje ir Varšuvoje, juodu buvo užsukusiu kelias dienas Vilniun. W. Tupper yra Amerikos Krikščionių Jaunimo Draugijos sekretorius. Jis yra siūstas arčiau pažinti lenkų, rusų ir lietuvių emigracijos priežastis. Antrasis prašalaitis, turtingų tėvų sūnus, vasaros atostogų metu norėjo plačiau pasidairyti po pasaulį. Amerikiečiai tikėjosi rasią Vilniuje kokią emigracijos kontorą, kaip tai esą Galicijoje ir kitur, ir gausią iš jos bent kiek žinių apie lietuvių emigraciją. Apsiriko: turėjo tenkintis tuo, ką vienas kitas vilnietis lietuvis jiems yra papasakojęs. Nustebo amerikiečiai, pamatę Vilnių, apie kurį buvo girdėję iš Bostono lietuvių kaipo apie Lietuvos miestą, o jame beveik ir nematyti lietuvių.

Pirmas jų klausimas buvo, kiek esą lietuvių Vilniuje. Sunku buvo atsakyti, nes patys nežinome. Mes ne šeiminkai, mes tuo tarpu čia kaip ir įnamiai tebesame. Kiek iš viso lietuvių? Kur Lietuvos ribos eina? Kokia jų istorija? Kuo jie dabar verčiasi? Ar tiki lietuviai savo ateitimi? Kaip emigrantai, sugrįžę iš Amerikos, gyvena ir kaip manosi? Šitie klausimai buvo ypač įdomūs amerikiečiams.

Pasiėmęs žemėlapi, aiškinau ir atsakinėjau, kiek galėjau. Bet labiausiai norėjo užjūrio svečiai pamatyti bent vieną lietuvių sodžių, emigrantų vargo priežastį. Taigi pasišoviau jiems patarnauti – nuvežti juos gerai man pažįstaman Panošiškių kaiman, šeši ar penki varstai nuo Rudiškių stoties, Varšuvos geležinkelio. Tačiau liūdna man buvo rodyti civilizuotos šalies žmonėms, gal ir skurdžiausias, atsilikęs ir ištuštėjęs Lietuvos kampelis. Įspėjau svečius, kad nemanytų, jog tas kampelis yra Lietuvai tipingas, paaiškinau jiems, kad yra Suvalkų žemė, Pakuršė, Žemaitija, kur kultūra yra daug aukštesnė.

Mano svečiai labai džiaugėsi, kad pamatys lietuvių sodžių. Diena kelionei pasitaikė graži, šilta ir giedri. Atvažiavę į Rudiškes, ėmėme dairytis vežėjų. Pirstoję daug valstiečių vežimėlių, lankais pakinkytų ir nedideliais arkliais. Iš anksto buvau įspėjęs amerikiečius, kad labai nepatogu bus važiuoti. Nors jie sakė niekis, bet, pamatę vežimėlius, į geldas panašius, nusiminė, kad nebus kaip susėsti. Pasisiūlė mus vežti Ulkiškio sodžiaus valstietis, buvęs Amerikoje ir pušėtinai mokąs angliškai. Koks buvo džiaugsmas mano bendrų, išgirdusių jų šalies kalba kalbantį lietuvių sodietį! Tiesa, sumanūs amerikiečiai mane pirma tikino, kad turįs rasti Rudiškėse žmogus, buvęs Amerikoje ir mokąs angliškai. Ir gausingai atsidėjo vežėjui: už tai, kad pavežiojo per kelis sodžius, jam užmokėjo aštuonis rublius. Pagaliau nuvažiavome Panošiškėsna. Tai tikras lietuvių sodžius: žemė suskaldyta siauručiais rėželiais, kaip botagais, trobos mažutės, žemutės, tiesa, jau su kaminiais; tvartų, daržinių ir klojimų beveik nematyti. Nė vieno gėlių darželio, retai prie kurio kiemo sodelis su keliais medžiais. Gale sodžiaus kapai, senais mediniais kryžiais, pušimis apsodinti, baigia liūdną paveikslą. Pastebėjau, kad ir Amerikos keleiviams koku pasidarė... Perėjome per visą sodžių. Buvo šventadienis. Ką sutikome, tai vis seniai – aukšti, liesi, įdubusiomis krūtinėmis, sudžiūvusios moters, nušašę, išblyškę vaikai, kurių dau-

gelis buvo išpūstais pilvais ir išlinkusiomis kojomis. Tai alkio, prasto maisto ženklas.

Mano svečiai domėjosi, kiek sodžius turi žemės, kiek jo gyventojų ir kiek iš jų Amerikoje. Pasiteiravę sužinojome, jog apyprastės žemės per visą sodžių 16 valakų (320 d.), apie 60 pirkių, apie 300 gyventojų, iš kurių bent 60 iškeliausių Amerikon. Ir piemenys svajoja apie laimės kraštą! Atsiminiau dainą: „Oi eisim, eisim, mes čia nebūsime...“

– Gal tamstos norėtute pamatyti valstiečio pirkios vidų? – paklausiau svečius.

– Labai malonu būtų pamatyti, – atsakė.

Valstietis įvedė mus trobon žemomis lubomis, moliu išplūkta asla. Platumo ji buvo gal pustrėčio, o ilgumo gal trys sieksniai. Mažutė priemenėlė, kur vos galima apsisukti, ir toks pat nedidelis antrasai galas – kamarėlė.

– Taip. Matyti, čia didelio vargo esama... Bet ir Galicijoje valstietis ne lengviau gyvena, – tarė mano svečias.

– Ar žinai ką tamsta, – pasakė jis, valandėlę pagalvojęs, – jei čia gyvenčiau, tai įtaisčiau sodiečiams klubą, telkčiau juos krūvon ir pajudinčiau jų mintį. Jie tikrai atsigauntų ir imtų kultūringiau gyventi ir taisyti.

– Tai juk po truputį ir daroma Lietuvoje. Bet pas mus ne Amerika: daugybę kliūčių sutinkame.

Iš Panošiškių važiuojame Ūžalijon, paskum Ulkiškėsnon, bent pusė varsto nuo Rudiškių stoties. Beveik visur tas pat: suskaldyta žemė, mažutės trobelės be darželių ir be sodelių, gale sodžiaus senoviški kapai, gyventojai be jaunuo-menės, nutriušę, apleisti laukai, retučiais grikais parudavę. Liūdna šalis! Tik Ulkiškių sodžius po gaisro išsistatę naujas ir gražesnes trobas. Jam arti stotis, tai ir pinigų lengviau sugriebti, bet lengviau ir praleisti, nes Rudiškės labai arti, o ten daugybė smuklių.

Amerikiečiai svečiai buvo patenkinti, išvydę lietuvių sodžių, ir žadėjo po dvejų metų vėl atkelti Rusijon. Važiuosią per Odesą, Kijevą, Maskvą, Peterburgą ir sustosią Lietuvoje. Tuomet pasirūpinsią plačiau pažinti mūsų kraštą ir lietuvius. Beje, prašė nuimti bent kelias fotografijas Rudiškių apylinkės, kurią matė, ir jiems nusiųsti. Mat sutikę lietuvius Bostone galėsią padžiuginti juos



gimtojo krašto vaizdeliais. Vienas jų, P. W. Tupper buvo iš amerikiečių laikraščio „Eving Post“ bendradarbių. Tai jis ketino tame laikraštyje aprašyti savo kelionės įspūdžius.

*„Viltis“, 1911 m. Nr. 98*

## RŪDIŠKĖS

Lietuvos rytuose lietuviškiausia yra Trakų apskritis, buvusi Kęstučio žemė. Ji beveik visa tebekalba lietuviškai. Pats Trakų miestelis tebėra nutautęs ir nuskurdęs. Senovėje čia žydėjusi prekyba, bet paskum Vilnius ją visai nukalėjęs. Dabar Trakų apylinkės ūkininkai yra tikri pavargėliai; jų žemė visiškai prasta. Gyventojai aplinkui gryno lietuvių tipo, bet kone visi šneka gudiškai, meldžiasi lenkiškai. Sunku beišmanyti, kuria kalba juos šviesti, kaip prie jų priėti. Nežinia, ko jiems daugiau reikia – šviesos ar duonos. Kol aplinkui nebuvo iškirsti miškai, būdavo uždarbio. Dabar matai vien mažus šilelius, nedidelius pušynėlius šmėseliuojant. Laukai – smėlynai; reta kur gražesnė žemė.

Bent dvidešimt varstų nuo Trakų yra Rudiškių miestelis ir Varšuvos geležinkelio stotis. Čia baigiasi sugudėjusių riba ir prasideda grynieji lietuviai dzūkai. Ir čia žemė ne geriausia, bet žmonės jau daug žvalesni, augaloti, pasausę. Ne taip seniai Rudiškių apylinkėje irgi būta miškų, bet dabar jie iškirsti. Tik skynimai ir stuburai matyti aplinkui. Laukai prasti, vėjas smėlį nešioja, o vietomis kone vieni akmenys, kad net stebiesi, ką ten sodiečiai begali sėti ar kita ką veikti. Ūkis labai menkas: sėja grikius, sodina bulves. Paskutiniu metu sodiečiai yra suskatę lubiną sėti. Bet ir toji menkutė žemė be galo suskaldyta. Tokių daržinių ir klojimų, kaip Kauno gubernijos ūkininkų, Rudiškių apylinkėje nematyti: stovi vien gyvenamosios trobos – pirkios vienu galu (be kamaros), su prišlietais į jas gurbeliais. Reta kur pamatysi ir klėtį. Kam klojimai su daržinėmis ir kam klėtys, kad nėra ko kultti, nėra ko kimšti ir pilti?

Iš šalies irgi sunku kas užsidirbti: dvarų maža. Bet ir tie susmukę, baigią skursti. Tik prie geležinkelio stoties galima esą kiek pelnyti prekes vežiojant.

Bet ir čia visi juk nesutilps; ir jei kas ten įkimba, tas jau visai meta ūkį ir virsta vežėju.

Taigibelieka Amerika – visų kelių galas. Ir bėga jona visi, kas sveikas, kas turi kelionei pinigų. Namiebelieka vieni seniai, moterys ir vyrai, kurie negaluoja. Kad ir skurdžiai gyvena, kad ir neturi atliekamo skatiko alkanai dienai, vis dėlto nenori palikti rudiškėnai savo plikos, akmenimis nusėtos tėviškės. Klausiami, ar daug tikisi iš Amerikos, atsako: Ten irgi ne pyragai. Ale vis dėlto pavargęs susigriebia pinigą trobai pasistatyti. Kad ne sūnus, kurs kelinti metai išėjęs, nebeturėčiau nė pirkios gyventi.

Ir tikrai. Kur geresnė troba, iš oro apdairesnė, viduje švaresnė ir erdvesnė, tai vis amerikiečių pinigais taisyta ar statyta. Šiaip jau emigrantai neką teatsiunčia namams: grąžina kelionės skolas ir dar kokį šimtelį priduoja. Tat ir visa. Grįžta iš Amerikos labai maža. Ką, girdi, veiksia sugrižę?

Ir pažiūrėti Rudiškių apylinkės sodžius labai liūdnas: pirkios mažutės, ūkio trobesių kaip ir nėra, sodeliuose tik po kelias obelėles. Darželių retai kur tėra. Ir tai ne Kauno aukštaičių darželiai, kaip sako daina, gražiai apžiūrėti, su jurginiais, lelijomis, rūtomis ir mėtomis. Rudiškėno pirkia puošia nuo gatvės tik pušys ir beržai, kurių pauksnėje jis mėgsta ant suoloelio pasėdėti šventadienį vasaros metu, saulei kaitinant.

Ne linksmiau darosi ir po laukus pasidairius. Nematyti nei žaliuojančių pievų, nei trąšių siūbuojančių javų: vis bulvės, grikliai, retučiai, nususe miežiai, pūdymas, lubinu užsėtas. Bet vis dėlto ir ten yra gražių vietų, kur gali akys pasilsėti: tai ežerai ir ežerėliai nuostabiomis pakriūtėmis ir gražiausiais krantais, apaugusiais pušelėmis ir eglėmis. Žmonės betgi nenusiminę ir meilaus būdo. Rudiškės yra dainuojančių kraštas. Ir apgudėjusieji sodžiai, kaip Ulkiškės su Ūžalija, dar nėra pamiršę lietuviškų dainų.

Rudiškių parapija (neseniai dar įsteigta) laikoma mišra. Nors lietuviškai kalbančių yra daug daugiau negu kitaip kalbančių, bet bažnyčioje ima viršų lenkiškumas: lietuviai tenkinasi trečia dalimi pamaldų, o lenkininkai – dviem trečdaliais. Vieno dvarininko pakurstyti, nutautėliai pradžioje nenorėjo duoti lietuviams nė tiek, bet paskum nusileido. Ir keista, kad tie užsispyrėliai – lenkomanai patys dar lietuviškai namuose tebekalba.

Žmonių švietimas žemo laispnio, nors ir yra mokančių paskaityti ir laikraštį, ne vien maldų knyga. Ypač moterys uoliai griebiasi mokytis rašto. Kitos, Amerikoje būdamos, jo pramokusios ir dabar mokančios kaimynų vaikus.

Rudiškių apylinkei gresia didelis nutautimo – sulenkinimo pavojus. Štai Ulkiškių sodžiaus (pusvarstis nuo miestelio) visi senesnieji gražiausiai tebekalba lietuviškai, o jų vaikai jau gduoja arba lenkuoja. Tas pats Užalijoje (trys varstai nuo miestelio) ir dar keliuose sodžiuose. Reikia daugiau šviesos, daugiau darbo. Kas bus, jei emigracija ir toliau nesiliaus? Sunku atspėti. Sodžių skirstymasis vienasėdžiais jos nesutūrės, kadangi tikrai sunku gyventi netikusioje žemėje. Šiandien ir skirstytis keblu, nes laukai baisiai nelygūs: vienur grynas smėlys, kitur šiek tiek įmanoma žemė. Kas gi tiktų auginti rusvajame smėlyje?

Šiaip ar taip, toje žemėje ne visi išbus. Jaunėliams teks palikti tėviškę ir ieškotis duonos kitur. Slenkančiam nuo ūkio sodiečiui geriausia yra amatas, lengvinąs jam kelią miestan.

„Vairas“, 1914 m. Nr. 2

### KELIAUJANT PER KURŠĄ

Važiuoji per Kuršą ir gėriesi jo kultūra: vieškeliai ir plentai rūpestingai ištaisyti, laukai gražiausiai išdirbti. Kur slėniai, ten iškasti skersai ir išilgai grioviai vandeniui nuleisti. Valstiečiai viensėdžiais gyvena (sodžių nebematyti), jų sodybos papuoštos sodais. Įdomiausia yra tai, kad ūkininkai turi kur netoli priaugančio miško bent pusę dešimtinės. Trobos daugiausia moliu drėbtos ir šiaudais bei skiedromis dengtos. Gyvenamosios trobos – erdvūs namai su dideliais langais. Toje Kuršo dalyje, kur man yra tekę važiuoti, tarp Šenbergo Taurakalnio, žemė negeriausia. Ji labiau panaši į Vilniaus, o ne į Kauno Lietuvos žemę. Molio ir juodžemio mažai teužtiksi – daugiausia smėlis ir lengvoji žemė, kuri menkai tetinka javams auginti. Bet apleistų žemių, kaip Vilniaus gubernijoje, čia neregėti. Kiekvienas plotas apžiūrimas: kur dirvai netinka žemė, ten miškas auginamas. Miško ūkis taip pat pavyzdingai vedamas: nepamatysi be tvarkos len-

kų naikinamų girių, kaip Vilniaus krašte. Kuršo baronai išmintingesni už dvarininkus Lietuvoje, ypač Rytų.

Stebėdamasis Kuršo kultūra, negali jos nepalyginti ir su šalimais esančia Panevėžio apskritimi. Čia žemė iš visos Lietuvos geriausia, bet išdirbama pras-tai. Keliai ko blogiausi, sodiečių ūkis trilaukis. Tik dabar tepradedama skirstytis vienasėdžiais. Miškų skysta bepalikę: dvarininkai juos išniokiojo. Vietoje miškų likę kelmynai, vieni krūmynai. Į juos žiūrėdamas, atsimeni mūsų dainiaus žodžius: „Viskas prapuolė, tik ant lauko pliko kelios pušelės apykreivės liko.“

Iškirtę, išpardavę miškus, mūsų dvarininkai kažin kur pats yra dingę. Dauge-  
lis jų nebeūkininkauja, tik jų dvarus nuomininkai, daugiausia latviai ar vo-  
kiečiai prižiūri. Gal bent pusė pakuršės dvarų jau jų rankose. Tokia mat visuo-  
menės tiesa: kas silpnesnis, tas turi nusileisti stipresniam.

Taip. Stipresnis latvis ūkininkas pamažėl ima įsigalėti Lietuvos pakraštyje. Jis su savimi atsineša ne tik savo vokiškąją–latviškąją kultūrą, bet ir latvių, vo-  
kiečių kalbas, kurios tampa „oficialiomis“ dvarų kalbomis (vietoje lenkiško-  
sios). Jas moka ir kalba beveik visi lietuviai ordinarninkai ir darbininkai.

*„Viltis“, 1909 m. Nr. 110*

### KAS GALIMA SODŽIUJE NUMATYTI

Pasidairius sodžiuje, iš sykio lyg ir nemalonu pasidaro, ypač pakuršėje, kur lietuviai susiduria su latviais. Kuršė viskas ramu, apdaru ir, rodos, turtinga; Lie-  
tuvoje skurdu, tvarkos maža, žmonės tarytum be tikro rytojaus, tarytum nedrą-  
siai ko ieško. Toks skirtumas tarp abiejų kraštų matyti kaip užrėžta pačiame pa-  
sienyje. Pakuršės lietuviai žengia naują žingsnį. Jų gyvenimo sąlygos taip žen-  
kliai kinta, kad sunku ir jas sekti. Daug ir lietuvių atbėga į Kuršą bernauti, nes  
mokamos didesnės algos. Kaip vienas latvių laikraštis rašė, lietuviai užimą Kur-  
šą. Bet iš tikrųjų mūsų šaliai tik skęsta Kuršo jūroje, be naudos mūsų kraštui. Bū-  
dami žemesnės kultūros už latvius, tapę jų bernais, jie atitolsta nuo savo tautos,  
bet nepagerina ir savo buities. Priešingai latviai – vokiečiai, užėmę Lietuvoje  
dvarus, gerai prasigyvena, įveda latvių ar vokiečių kalbą, o lietuvis, norėdamas

jiems įtikti, stengiasi irgi kalbėti savo ponų kalba. Taip greta lenkų nulietuvinimo darbą sparčiai varo ir latviai – vokiečiai naujieji dvarų Lietuvoje nuomotojai ar savininkai. O mūsų sulenkėję dvarininkai kaip ir anksčiau nori tik ponausti, viską paveda atlikti prievaizdams, bet šiandieną, kada reikia ieškoti, kaip gauti didesnių pelnų, reikia ir ūkių savininkams ne tik patiems gerai išmanyti viską, bet ir dirbti nuo aušros iki tamsos. Reikia mums viską daryti, kad dvarai nebe patektų svetimtaučiams, o diegti naują ūkininkavimą, atitinkantį rinkos reikalavimus. Reikia rūpintis mūsų vidutiniais ūkiais, kurie išgali savo šeimos rankomis išdirbti žemę. Ypač tai bus matyti, kai sodžiai išsiskirstys vienasėdžiais. Tokių ateitis tikriausia.

*„Viltis“, 1911 m. Nr. 44*

## MŪSŲ KRAŠTAS IR JO PAŽINTIS

Pagaliau pažįstamas prūsų pasienis. Čia žemaičiai kaip ir Pakuršėje susiduria su vokiečių kultūra. Čia pirmiausia pasireiškė ir mūsų tautos atgijimas. Iš Tilžės pirmieji „Aušros“ spinduliai sklido per žemaičius iki latvių žemių. Ir toliau. Rygoje, Mintaujoje ir Liepojoje, persekiojami savo žemėje, spietėsi lietuviai inteligentai, moksleiviai. Suvalkiečiai irgi tarp pirmųjų pabudo, nes jiems arti buvo Tilžės „Aušra“. Bet svarbiausia, kad tiek Žemaitijoje, tiek Suvalkijoje mažiausiai buvo sulenkėjusių bajorų ir miestelėnų. Vėliau iš tų pakraščių (Paprūsės, Žemaičių ir Pakuršės) lietuvių atgijimo šviesa sklido Lietuvos vidurin, ligi pagaliau pasiekė rytus ir čia buvo sustojusi. „Aušros“ metas praėjo, galima sakyti, jų nepastebėtas. Tik kun. A. Burba yra palikęs savo darbo pėdsakų Vilniaus krašte. Kaip sunku buvo čia anuomet darbuotis, liudija ir tai, kad tas kunigas patriotas, taip didžiai pamilęs savo gimtąją šalį, negalėjo išverti čia atėjūnų šantažo ir, širdžiai sopant, turėjo keliauti Amerikon. Ugnies kibirkštėlė, jo meilės įpūsta, tačiau nebeužgeso: senieji žmonės dar tebemini kun. Burbą. Pagaliau ir pats Vilnius susilaukė lietuvių inteligentų, pradėjusių naują metą rytiečių gyvenime. Būsimosios kartos turės minėti labiausiai inžinierių Petrą Vileišį, savo fabrike įgalinusį lietuviams čionai telktis. Tie pirmieji tautos žadin-

tojai buvo tikroji „Aušra“ mūsų rytams. Ne raštu, ne spaudos lapeliu, o gyvu meilės ir didžio tikėjimo žodžiu jie kūrė atgijimo židinių mūsų idealizuotoje senovės sostinėje, apsėstoje svetimųjų. Nepaisydami užgaulių puolimų iš visų pusių, pilni vilties ir patvaros, jie kantriai mynė dygliais barstyta taką savo mylimo Vilniaus atgijimo idėjai. Burbos šauksmo aidas pasiekė Gedimino pilį ir sulaukė atsako.

„Vilniaus Žinios“ teberado rytiečius mieguistus. Lietuvos vakarai džiaugėsi tuo pirmuoju lietuvių dienraščiu, tartum didžiudamies esą gyvi, o jos rytai tebeliūdėjo. Mes patys tuomet dar nežinojome, kur ir kiek Vilniaus krašte yra lietuvių, kur žmonės tebemoka ir tebešneka lietuviškai.

Nūnai virto ir čia kitaip. Dešimties metų darbas yra davęs nemaža vaisių: sodiečių minios įjudintos ir jau kyla iš miego. Tai žymu spaudoje, žymu ir kultūros darbe. Vartydami laikraščius, sutinkame žinių ir iš tokių Vilniaus srities vietų, apie kurias pirma nebuvo girdėti. Jau ir patys sodiečiai rašo, dejuoja, skundžiasi, kaip minamos po kojų lietuvių teisės bažnyčioje. Tiesa, skaitome ir linksmesnių žinių: rytų padangėje lietuviai atgyja, draugijomis telkiasi ir t. t.

Seniau reta būdavo matyti ar girdėti lietuvius gimnazistas ir dar rečiau lietuvius studentas iš Vilniaus gubernijos. Gal jų ir būdavo, bet daugelis pakliūdavo lenkų tarpan ir sulenkėdavo. Juk gana dažnai sutinkame tokių nutautėlių, kunigų ir šiaip inteligentų, kurie jau dedasi lenkais, nors jų tėvai lenkiškai nemoka. Nuo šio laiko tokių anomalijų bus vis mažiau ir mažiau. Per moksleivius atgyja ir tos apylinkės, kuriose jie gimę ir augę.

Emigracija Amerikon, nešdama pragaištį lietuviams, atsimoka šiokiu tokiu pelnu. Išaugę skurde ir nesusipratę vilniečiai šliejasi Amerikoje prie lietuvių daugijų ir jose atgyja. Pabuvę emigracijoje keletą metų sugrįžta tėviškėn ir neretai jau būna savo tėviškėje lietuvybės gaivintojais. Bet tam atgaivinimui visai trukdo sulenkėję katalikų kunigai ir jų vyresnybė, o taip pat lenkų mokytojai ir lenkų valdininkija. Tad daug kur lietuviams, kaip ir lietuviškos spaudos draudimo metais, tenka ieškotis mokytojų, kad jų vaikus mokytų lietuviškai. Bet daugelis dabartinių lietuvių Vilniuje ir jo krašte jau žino, kad tas kraštas irgi jų tėvų ir protėvių, kad tai patvirtina ir visi kalbininkai, istorikai, etnografai, archeologai, bet, žinoma, dar palyginus ir menkai tose srityse nuveikta. Visų pir-

ma neišsenkama medžiagos versmė kalbininkams. Tai niekis, kad „dzūkų“ tarmė išmarginta slavizmų ir kitų barbarizmų. Apačioje sluoksnių, iš kitur atneštų, glūdi daugybė mūsų kalbos turtų: ypatingų, kitur nebesamų žodžių, senovės formų ir sakinių ir t. t. Šis tas yra iškilę aikštėn ir jau vartojama rašomosios kalbos. Pasirausę giliau, užtiktime daug medžiagos savo žodynui ir sintaksei, turėtų naudoti ir mūsų archeologija.

Ne mažiau darbo ir mūsų muzikams. Ne taip seniai pagarsėjusios dainos „Saulelė raudona“, „Oi matule“ ir kitos, dainuojamos per lietuvių vakarus ir pramogėles, yra imtos iš Dzūkų krašto. Mikas Petrauskas, rodos, pirmas yra jas pamėgęs ir paleidęs visuomenėn. Ir kiek dar yra Lietuvos rytuose gražių dainų, kurių daugumos nesame girdėję. Išsiskyrus kaimams vienasėdžiais, jos gali visai išnykti. Su jomis drauge išnyktų ir geroka mūsų meno kultūros dalis.

Iš mokslininkų prof. E. Volteris yra daugiausia tyręs rytiečius. Jis dar 1886 metais važinėjęs po Vilniaus guberniją, buvęs ir Gardino gubernijoje (Zytelos apylinkėje) ir savo kelionės aprašymais atkreipęs mūsų akis į daugelį senovės lietuvių kultūros liekanų, kurių kiti nebuvo dar pastebėję. Jis yra taip labai pamėgęs rytiečius, kad ir dabar, turėdamas laiko, apsilanko pas juos ir vis dar ką naujo randa.

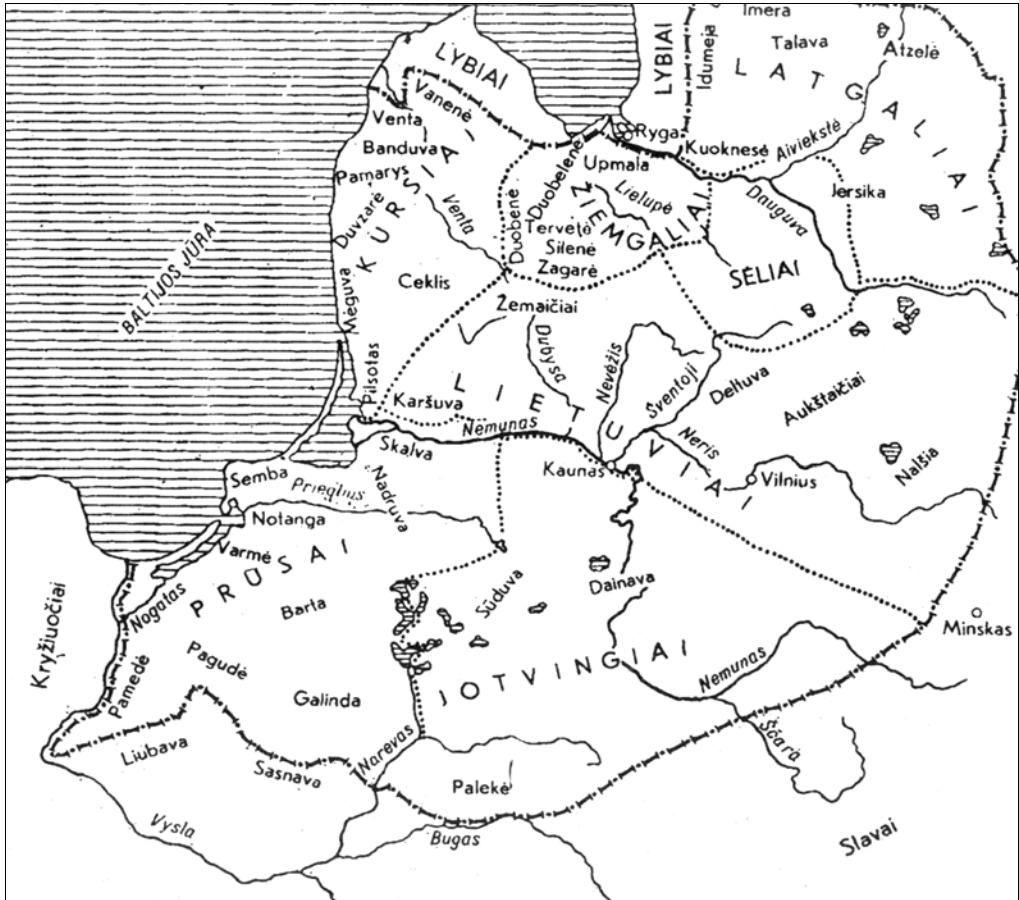
Prieš dvejus metus, kaip žinome, Lietuvoje yra lankęsis Helsinkio universiteto profesorius Niemi's. Jis tyrė lietuvių dainas, ieškodamas jose senovės, turėjusios nemažą įtakos suomių tautai. Ir netuščios būta jo kelionės: sakosi, radęs dainelių, piemenų tebedainuojamų ir suomių pasisavintų gal prieš porą tūkstančių metų. Tai kokios senovės siekia mūsų dainos! Jo nuomone, Lietuvos rytuose esą užsilikę jų daugiau negu Žemaičiuose ir Aukštaičiuose.

Mūsų dailės parodose, taisomose Vilniuje, taigi rytiečių krašte, liaudies skyriuje retai kada tėra matyti koks dalykėlis iš Vilniaus krašto. Daugiausia ten išstatomi kauniečių ir suvalkiečių dirbiniai. Gal rytiečiai neturi nieko verto pasistebėti? Turėti jie turi, tik mes jų nepasiekiamo. Paieškoję rastume ir juostų, drožinių, rankšluosčių, audeklų ir kitų dailių daiktų. Tokia pat spraga matyti ir iš Jaroševičiaus „Kryžių albumo“. Tiesa, šalia žemaičių ir Kauno aukštaičių kryžių yra keli ir Vilniaus apskrities (Giedraičių apylinkės) kryžiai. Kur kas įdomesni yra dzūkų kryžiai ir kapai: kad ir prastesni, mažiau meniški, grubiai pa-

daryti ir nenudailinti, bet senoviškesni. Gaila, kad ir rytiečiai griebiasi akmeni-  
nių, atsižadėdami medinių, kuriuos dirbdavo tam tikri kryžiadirbiai, vaikščioję  
iš parapijos parapijon. Tai irgi mus verčia neatidėliojant rankioti paminklų ti-  
pus, iš kurių išryškės ir lietuviškas stilius. Tiek Žemaičių, tiek Vilniaus vysku-  
pijose mažėja medinių bažnyčių, kurių vietoje statomos mūrinės. Gaila, kad  
daugelis tų senųjų medinių bažnyčių nugriaunama nepadarius jų ir nuotraukų.  
Mažai dar težinome ir apie Rytų lietuvių piliakalnius, kurių čia taip pat daug  
kaip ir Žemaičiuose. Pagaliau pravartu būtų pažinti ir Rytų lietuvių papročius,  
o taip pat ekonominę būklę.

*„Vairas“, 1914 m. Nr. 23*

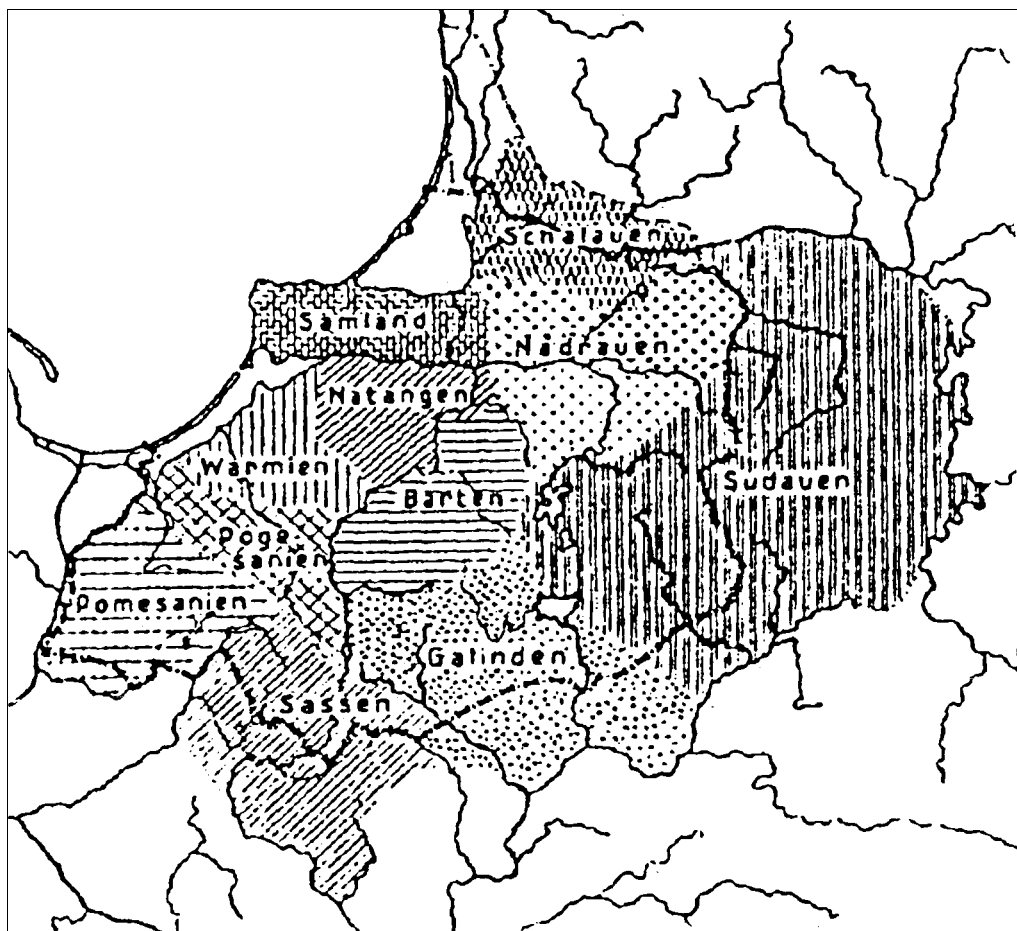




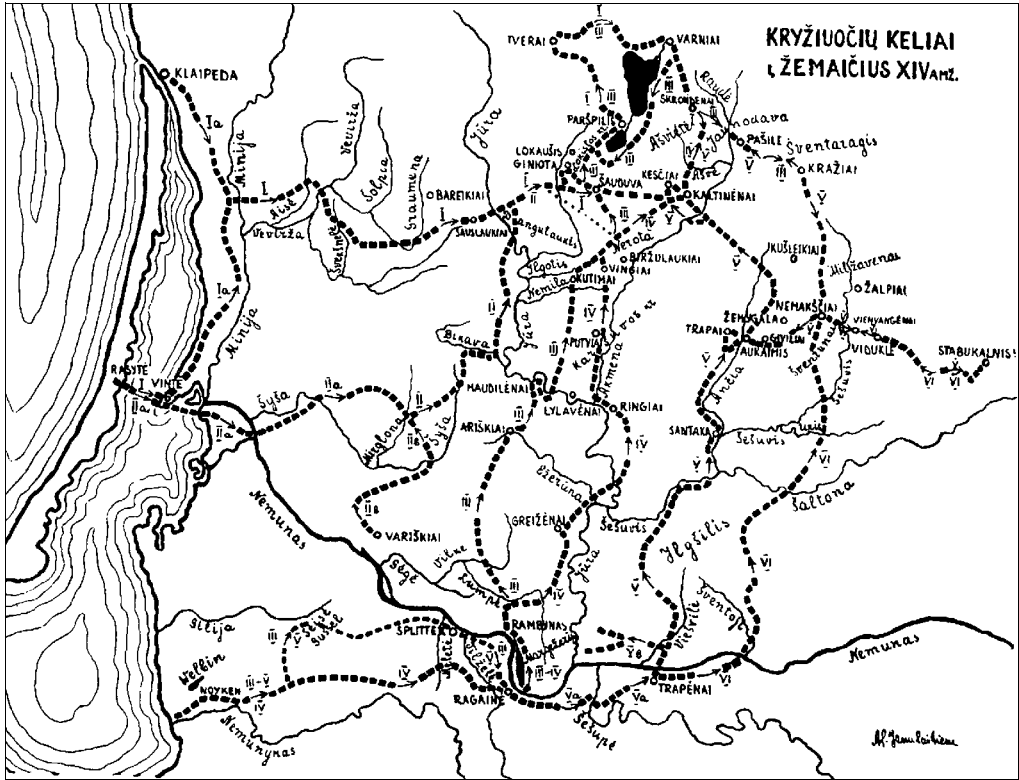
*Lietuvių protėvių žemės*



*Lietuvių protėvių – prūsų žemės, jų sukilimo prieš Šventosios Romos imperijos agresorius – kryžiuočius metais (1260–1274)*



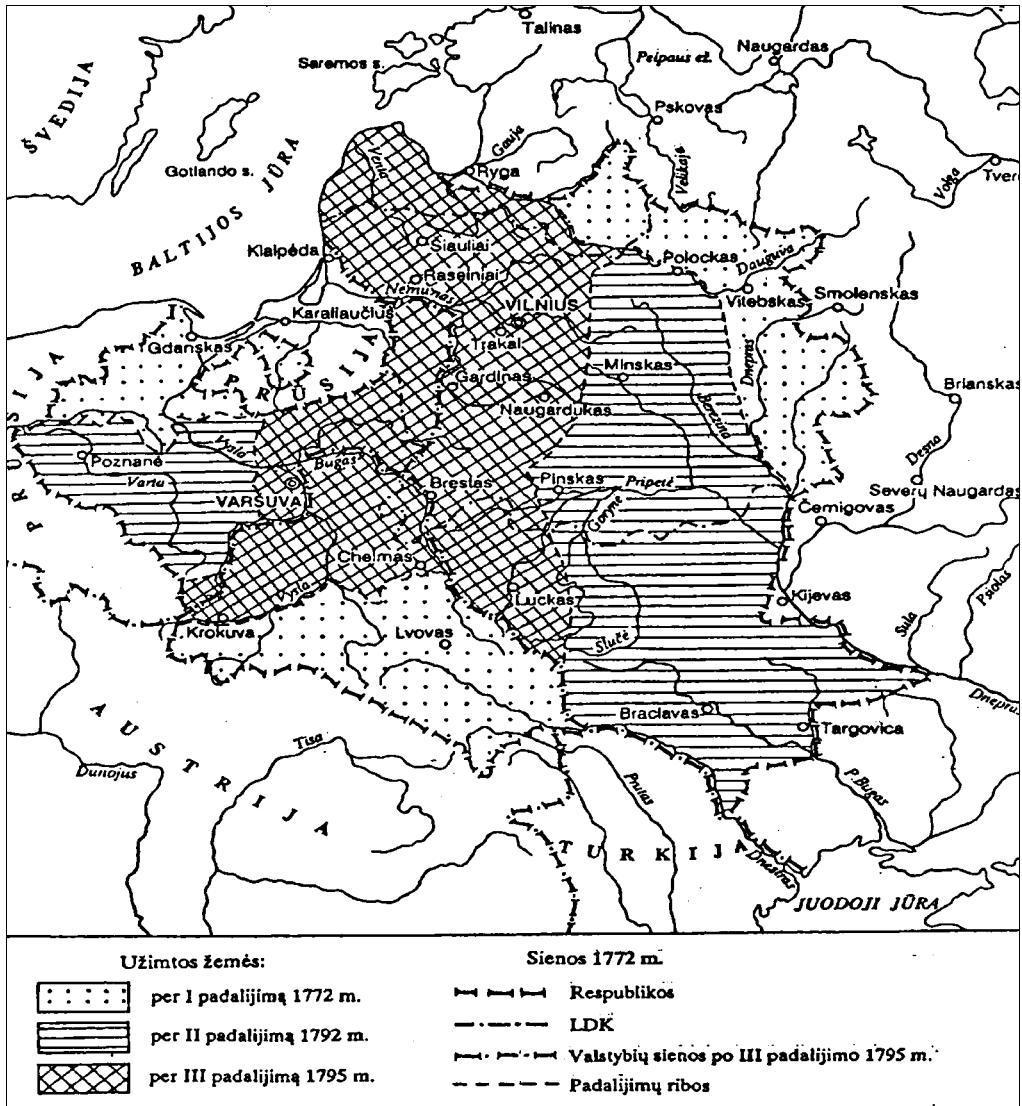
*Lietuvių – prūsų kraštai (XII a.)*



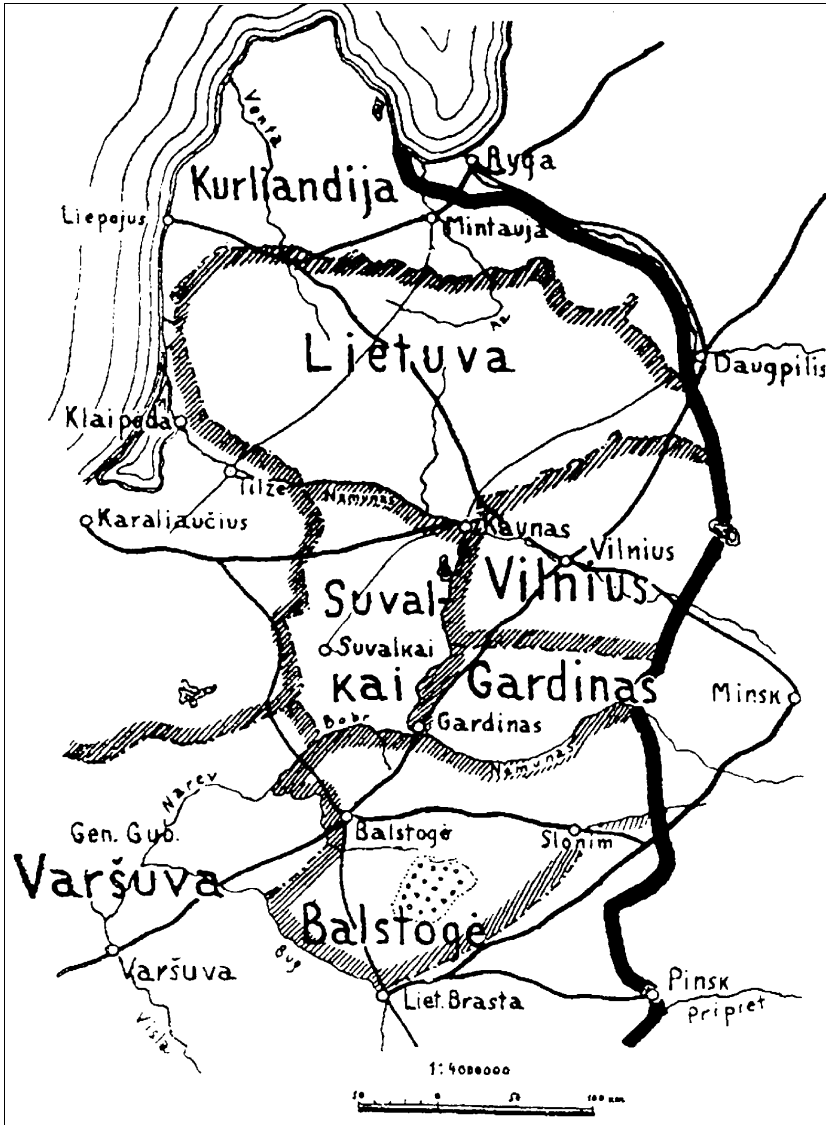
Šventosios Romos imperijos ordų – kryžiuočių agresijos keliai į Lietuvą (XIV a.)



*Lietuva – galingiausia Rytų Europos valstybė (XIII–XV a.)*



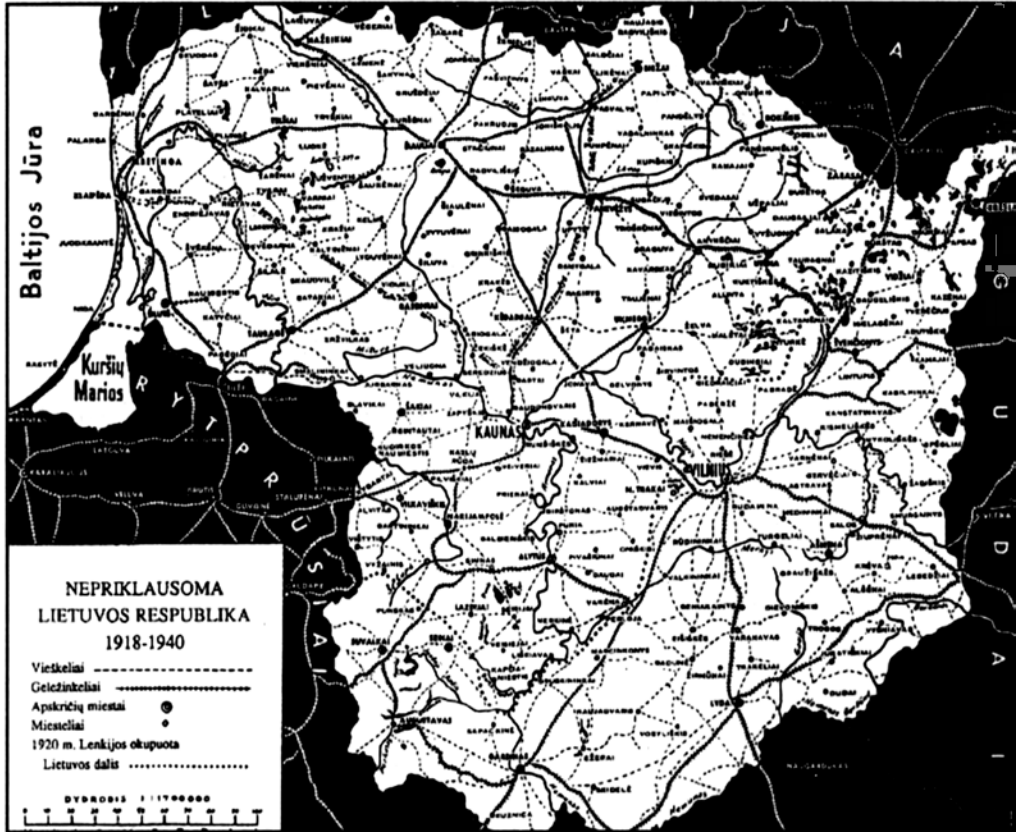
Lietuva po jos padalinių (1772 m.)



*Lietuva okupantų vokiečių I pasaulinio karo metų žemėlapyje*







*Nepriklausomos Lietuvos žemėlapis (JAV, 1937 m.)*

## 6. LIETUVIŲ ŽEMĖ IR JOS DYDIS

*Antanas Smetona*

### LIETUVIŲ ETNOGRAFINĖS RIBOS

Istorinė Lietuva, daugelį tautų jungusi vienon valstybėn, yra praėjusi ir nebegriš. Praeitis mums yra brangi; iš jos negalime ir neturime ką braukti. Ji brangi mums labiausiai ten, kur atsispindi lietuvių dvasia. Šiandien mums rūpi išlaikyti ir išplėsti savo kultūrą tiek, kiek leidžia dabarties aplinkuma. Todėl me name Lietuvą – kraštą, gyvenamą daugiausia lietuvių, negriebdami to, kas yra svetima. Nenorime nieko iš savo kaimynų, bet ir negalime perleisti jiems, kas mūsų paveldėta iš senų senovės. Lietuva siekia ten, kur girdėti mūsų gimtoji kalba, kur liaudis tebeturi lietuvišką sielą, kur ji savo dvasiniais ir materialiniais reikalais sudaro vienetą.

Patogiausia būtų nustatyti etnografines lietuvių ribas, vadovaujantis paskutiniaisiais Rusijos ir Prūsijos sąrašais, bet jie ne visai patikimi, kadangi buvo daromi įtakoje tų, kurie, bijodami lietuvių atgijimo, rodė visur jų skaičių mažesni. Ypač abejotina statistika Vilniaus gubernijos ir Prūsijos, kur lietuvių sąmonė tebėra silpna.

Nelengva sudaryti dėl tos pačios priežasties ir etnografinę Lietuvos žemėlapi. „Lietuvos Ūkininko“ bendrovė yra išleidusi tokį žemėlapi ir tuo padariusi labai didelį darbą, kurs kitiems lengviau bus taisyti ir tobulinti. Jame nėra parodyta procentais lietuvių skaičiaus, nesunaudotas paskutinių 1897 metų sąrašas ir kitokie etnografijos tyrimai. Bet dėkui ir už tai, kas padaryta. Jau nemaža naudos, kad miestų, miestelių, upių, ežerų ir kitų vietų vardai teisingai lietuviškai užrašyti.

Mūsų krašto statistikos ir etnografijos medžiaga neapdorota, todėl mažai tepatikima. Norint ja naudotis, reikia pirma ją kritiškai įvertinti, išlyginti prieš-

taravimus ir suderinti duomenis. Tik šiaip sutvarkytą medžiagą galima būtų naudoti žemėlapiui, turinčiam mokslinę vertę.

Visuotinis sąrašas buvo sudarytas 1889 metais, kada lietuviai tik buvo pradėję atgyti, nors ypač lenkai nuožmiai priešinosi tam atgijimui. Kita vertus, žinias apie tautas rinko svetimtaučiai, lenkų ar sulenkėję dvasininkai, neprileidžiant prie to darbo lietuvių, tad ir suprantama, kad tiems svetimtaučiams ir terūpėjo padidinti lietuvių sąskaita savųjų skaičių. Taip, pavyzdžiui, tie surašytojai Vilniaus apskrityje lietuvių ir tenurodė 18 tūkst., o 1897 m. surašymo metu buvo nurodyti 75 tūkst., nors irgi surašymą vykdė lenkų kunigai ir rusų valdininkai. Tad surašymo duomenys yra tikslesni, kol lietuviai paklusniai leidosi lenkinami, nesivaržyta lietuvių, lenkų ar gudų tame krašte daugiau gyvena, kada lenkai dar taip nuožmiai nesiekė įrodyti, jog lietuvių jau mirusi tauta. Ir nesą jokio „lietuvių klausimo“. Tad ir anksčiau atėjūnams nebuvo baisu rodyti tikresnį lietuvių skaičių, kadangi nebuvo matyti jų separatizmo, jų noro veržtis iš lenkų globos. Valstiečių klausimas Lietuvoje pranoko anuomet kitus klausimus; tautybė buvo antraeilis dalykas. Tik 1850–1860 metų vyriausybės cirkularais buvo įsakyta visų tikybių kunigams pristatyti žinių Peterburgo Mokslų Akademijai, kiek kurioje parapijoje yra kurios tautos tikinčiųjų. Ir tokių žinių buvo duota. Jomis naudojosi mokslininkai ir vyriausybė. Yra ir keli etnografijos veikalai, parašyti pagal tas žinias. Tiesa, jų autoriams pirmučiausia rūpėjo ne lietuviai su savo gyvenamosiomis ribomis, o visai kas kita. Vieni piešia padalintosios Lenkijos sienas su jos tautų skaičiais, kiti aprašo vieną kurią Lietuvos guberniją, jos istoriją ir etnografiją, kiti vėl stengiasi moksliskai įrodyti, jog lenkai nepagrįstai mėgina savintis Gudus, Ukrainą ir Lietuvą, kur lenkų visai mažai tesą. Tokiu būdu lietuviai minimi tik tarp kitų. Mums yra brangūs tie raštai, nes be jų sunku būtų žinoti, kur ėjo seniau lietuvių etnografinės ribos. Tų raštų yra įdomiausias D’Erkerto „Lenkijos atlasas“ su prancūziškais paaikškinimais, išleistas 1863 metais Peterburge. Kaip rodo jo antraštė, autoriaus tikslas buvo susekti, kur kiek lenkų gyvena. Pirmame lakšte jis pažymi atskiomis spalvomis kiekvieną kraštą ir taip išveda etnografines tautų sienas; antrame parodo procentais lenkų daugumą kiekvienoje provincijoje, trečiame – rusų (gudų ir ukrainų), ketvirtame – vokiečių, penktame – lietuvių ir latvių, šeštame – žydų.

Be to, pirmojo lakšto kairiosios pusės viršuje, kampelyje, jis pateikia lentelę, iš kurios matyti, kiek kurios tautos yra gyventojų atskiroje provincijoje, kiek jų yra iš viso, kurio pagaliau didumo visų tautų skaičius draugėje (1 lentelė).

1 lentelė

	Provincijų vardai	Iš viso gyventojų	Lenkų	Rusų	Vokiečių	Lietuvių ir latvių	Žydų	Kitų tautų	Ketvirt. mylių
R U S I J A	Lenkija	4 800 000	3 560 000	220 000	240 000	185 000	595 000	500	2075
	Kuršas	567 000	13 000	16 000	58 000	450 000	28 000	2000	1147
	Kaunas	947 000	30 000	16 000	14 000	786 000	100 000	600	1248
	Vilnius	857 000	212 000	178 000	900	386 000	77 000	2800	1117
	Gardinas	836 000	270 000	462 000	6000	3000	94 000	1130	1209
	Minskas	1 000 000	180 000	726 000	500		91 000	2500	616
	Vitebskas	733 000	75 000	444 000	2000	140 000	64000	8000	906
	Mogilevas	868 000	40 000	721 000	400		107000	200	981
	Voluinė	1 477 000	170 000	1 118 000	4800		184000	300	1147
	Kijevas	1 831 000	75 000	1529000	1600		225000	800	1994
	Padolija	1 684 000	205 000	1240000	1800		196000	41 000	2178
		10 800 000	1 270 000	6 450 000	90 000	1 865 000	1 166 000	59 000	11 999
	15 600 000	4 830 000	6 670 000	330 000	1 950 000	1 761 000	59 000	1378	
PRŪSIJA	Prūsai	2 744 000	610 000	1200	1 947 000	150 000	36 000		2329
	Poznanė	1 417 000	840 000		505 000		72 000		2642
	Silezija	3 269 000	600 000		2 580 000		39 000	50 000	4408
		7430000	2 050 000	1000	5032000	150000	147 000	50 000	3025
AUSTRIJA	Galicija	4625000	1 925 000	2 150 000	98000		448 700	3000	3250
	Silezija	445000	145 000		200000		3300	97 000	4734
		5 070 000	2 070 000	2 150 000	298000		452 000	100 000	3342
	Iš viso	28 100 000	8 950 000	8 821 000	5 660 000	2 100 000	2 360 000	209 000	1838

Suvestinės apačioje autorius paaiškina, jog tie skaičiai esą tik maždaug tikslūs ir paimti iš 1858 metų sąrašo. Rusijos provincijoms jie sudaryti pagal statistikos komiteto ir iš kunigų surinktas žinias. Kareivių nesą parodyta, išskyrus tris Prūsijos provincijas; ten jų nedaug tebuvę.

Antrame atlaso lakšte pažymėta, kad prie lenkų pridėti ir gudų bei ukrainiečių katalikai, o prie rusų – gudų ir ukrainiečių stačiatikiai. Lietuvių skaičius pa-

rodytas bendrai su latviais. Bet tai netemdo nei etnografinių ribų tų dviejų tautų, nei jų skaitmenų aiškumo, nes Kauno guberniją galima laikyti tik lietuvių gyvenama, o Kuršo guberniją – latvių; apie Vitebsko gubernijos lietuvius ir latvius nerašoma. Tokiu būdu atmetę iš bendrojo lietuvių ir latvių skaičiaus (2.100.000) Kuršo bei Vitebsko latvius (590) ir sudėję krūvon Kauno, Vilniaus, Gardino gubernijų ir Prūsų bei Lenkijos lietuvius (786.000 + 386.000 + 3.000 + 185.000 + 150.000), gauname tik vienu lietuvių skaičių – 1.510.000. Jei suvestinėje lentelėje būtų parodyta gyventojų statistika atskirai Prūsų Lietuvai, o ne visai Prūsijai, skyrium Suvalkų žemei, lietuvių gyvenamai, o ne visai Lenkijai; toliau, jei ta statistika būtų buvusi Vilniaus gubernijai be dviejų jos apskričių – Vileikos ir Dysnos, kur gudai sudaro daugumą, gyvena, tuomet, turėdami atlase pažymėtas etnografines lietuvių ribas, galėtume procentais išreikšti, kiek buvo lietuvių ir kiek kitų tautų visoje etnografinėje Lietuvoje. Dabar tegalime tai padaryti vienai Kauno gubernijai, beveik perdėm lietuvių gyvenamai. Tik vis dėlto bus įdomiau procentais apskaičius tautų daugumą bent dviem gubernijom, Kauno ir Vilniaus, kad ir su tom dviem nelietuviškom apskritim. Jose grynai lietuvių per 65 proc. (iš 1,8 mln. gyventojų, lietuvių apie 1,2 mln.). Kitų tautų: lenkų – 14,0, rusų – 10,8, žydų – 9,2, vokiečių – 0,8 ir kitų tautų – 0,2 proc.

2 lentelė

	Visų gyventojų	Lenkų	Rusų	Vokiečių	Lietuvių	Žydų	Kitų tautų
Kauno g.	947 000	30 000	16 000	14 000	786 000	100 000	600
Vilniaus g.	857 000	212 000	178 000	900	386 000	770 00	2800
	1 804 000	242 000	194 000	14 900	1 172 000	177 000	3400
	100%	14%	10,8%	0,8%	65%	9,2%	0,2%

Iš suvestinės lentelės matyti, kad lietuvių skaičius būtų dar didesnis, jei nebūtų prisumuotos Vileikos ir Dysnos apskritys, daugiausiai gudų gyvenamos, o prie lenkų nebūtų pridėti katalikai gudai ir ukrainiečiai. D’Erkerto žemėlapyje nurodyta, kad Trakų, Švenčionių, Suvalkų ir kai kuriose kitose apskrityse lietuviai sudarą per 80 proc. visų gyventojų, o Lydos, Ašmenos ir kitose apskrityse – po 30 proc.

Antra, mums svarbi yra kapitono Kareivos knyga (viršum 800 puslapių), išleista 1801 m. Petrapilyje, kaip Vilniaus gubernijos enciklopedija. Autorius joje skelbia visas žinias apie Vilniaus guberniją, sukauptas generaliniame štabe: žemės ūkį, pramonę, prekybą, gyventojus ir kt. Šią Kareivos knygą pravartu lietuviui pasiskaityti ar bent atsidėjus pavartyti. Tiesa, joje kai kas yra pasenę, bet daug kas paliko ir lig šiol nesugriauta. Kareivą skaitydami, aiškiai matome, koks buvo anuomet Lietuvos rytų kultūros laipsnis ir kokie buvo tautų santykiai. Jo etnografinė riba rytams ta pati, kaip ir D'Erkerto. Skirtumas yra tas, kad pirmasai savo žemėlapyje, pridėtame knygos gale, veda liniją tarp lietuvių ir gudų, dėsto, kur katrų yra daugiau, palikdamas už etnografinės lietuvių sienos didžiąją dalį Ašmenos ir Lydos apskričių su ten tebebuvusiomis lietuviškomis salomis, o antrasai aprėpia visą plotą, kur tik dar buvo užsilikę lietuvių. Bet pirmame savo atlaso lakšte, kur yra visų tautų ribos išvestos, pagal jų daugumą, D'Erkertas laikosi Kareivos ribų.

Kaip daugelyje vietų savo knygoje, taip ir čia, kalbėdamas apie etnografinę lietuvių sieną, Kareiva vaduojasi T. Narbuto nuomone. Jis sako: „Tokią ribą tarp slavų ir lietuvių Vilniaus gubernijoje Narbutas yra išvedęs, ne vien turėdamas galvoje kalbų skirtumą, bet ir giliai ištyręs vietų vardus, žmonių papročius, jų padavimus ir senovės kronikas; žinomo istoriografo autoritetas duoda garantijos, kad tų ribų išvedimas yra teisingas.“ Tautų statistikoje Kareiva remiasi tais pačiais šaltiniais kaip ir D'Erkertas: „Mes vadovavomės žiniomis, Vilniaus gubernijos krikščionių dvasininkų pristatytomis Mokslų Akademijai; tose žiniose parodyta, kiek kurioje parapijoje kurios tautos yra tikinčiųjų.“ Taip jis paaiškina vienoje savo pastaboje. Tik gaila, kad jis parodo tautų daugumą ne skaitmenimis, o procentais.

I. Slavų: a) didžiarusių – 2,3%, b) lenkų – 12,3%, c) gudų – 29,4%. Iš viso – 44,00%.

II. Kitų tautų: a) lietuvių – 46,0%, b) totorių – 0,2%, c) žydų – 8,0%, kairaimų – 0,06%. Iš viso – 54,26%. Kitų tautų – 1,74%.

Visų Vilniaus gubernijos gyventojų Kareiva nurodo – 841 099, t. y. keliais tūkstančiais mažiau negu D'Erkertas. Bet juodu vienas kitam neprieštarauja:

pastarasis, leisdamas atlasą dvejais metais vėliau, galėjo naudotis ir paskutiniais gyventojų surašymo duomenimis ir parodyti didesnę jų skaičių.

Trečias šaltinis, kuriame randame istorinės medžiagos lietuvių etnografinėi ribai, tai vėl didelė knyga, rašyta po lenkų maišto ir po lietuvių spaudos draudimo, išleista 1865 metais (Документы, объясняющие историю Западно-Русского края и его отношения к России и Польше. Санкт Петербург, 1865). Tas Archeologijos komisijos leidinys, paruostas jos nario, M. Janžulo. Knygos tikslas yra „mokslingai“ įrodyti, jog „dešimts milijonų žmonių, gyvenančių tarp didžiosios Rusijos ir Lenkijos“, esą ne lenkai, o rusai. „Rusų mokslas negali tylėti, matydamas neteisingą nuomonę apie Vakarų Rusiją, – nuomonę, paskleistą po visą Europą ir temdinčią neabejotinus rusų istorijos ir gyvenimo faktus“ (Autoriaus žodis įžangoje). Kad, girdi, visa Europa išgirstų teisingą nuomonę, Archeologijos komisija ir leidžianti ją dviem kalbom: rusų ir prancūzų. Knygos pabaigoje pridėti trys žemėlapiai su prancūziškais paaiškinimais: du istoriniai, paimti iš Lelevelio, lenkų mokslininko, ir vienas gana didelis etnografinis, pačios komisijos sutaisytas. Viršum to trečiojo yra tautų statistikos lentelė, kurioje betgi nepaaiškinta, kurių ji metų ir iš kur paimta. Iš jos imame trijų gubernijų skaitmenis: Kauno, Vilniaus ir Suvalkų (Augustavo). Latvių, vokiečių ir totorių skiltis esame sudėję vienon, pavadinę ją „kitų tautų“ (žiūr. lent. Nr. 3).

3 lentelė

Gubernijos	RUSAI			Lietuviai	Lenkai	Žydai	Kitos tautos	Iš viso gubernijoms
	Ukrain.	Gudai	Rusai					
Kauno	426	733	21 743	804 745	29 450	107 656	32 859	997 612
Vilniaus	701	418 189	27 845	210 273	154 386	76 802	3419	891 715
Augustavo	—	20 000	6351	230 000	237 278	111 368	28 855	633 852
	1127	439 022	55 939	1 245 021	421 114	295 826	65 133	2 523 179
	496 088							

Šiaip Janžulo statistikoje yra daugiau aiškumo negu D’Erkerto lentelėse: atskirti lietuviai nuo latvių, gudai nuo ukrainiečių, parodyti procentais tautų santykiai. Bet kelia daugiau abejojimų. Kokiu būdu taip ūmai atsirado lietuvių po

keliolika, net po kelias dešimtis tūkstančių Voluinės ir Minsko gubernijose? D'Erkertas, naudojėsis 1858 m. Mokslų Akademijos statistika, be abejo, nebūtų praleidęs tokio didelio skaičiaus lietuvių. Antras klausimas: kaip taip greitai, per kelerius metus, galėjo sumažėti lietuvių skaičius Vilniaus gubernijoje nuo 386.000, vienodai pažymėtas D'Erkerto ir Kareivos, ligi 210.273? Tai negalimas daiktas ypač dėl to, kad Kareivos statistika yra pagrįsta Trakų, Vilniaus, Švenčionių apskričių duomenimis, pagal kuriuos lietuvių jose gyvena daugiausia, negu kitose Vilniaus gubernijos apskrityse.

Antra, augant kitų tautų skaičiui, turėjo augti, o ne kristi ir lietuvių skaičius. Nutautėti jie taip ūmai negalėjo. Dar keisčiau atrodo Janžulo susiaurinimas lietuvių etnografinės ribos Švenčionių apskrityje, kurią Kareiva ir D'Erkertas yra pažymėjęs kaip visą lietuvišką. Adučiškės, Ceikinė, Tverečius, Melagėnai ir visos kitos Švenčionių apylinkės į rytus pažymėtos gudiškėmis, nors ir lig šiol tebekalba lietuviškai. Ir visi tų apylinkių vardai tik lietuviški. Kitose apskrityse (Ašmenos ir Lydos) Janžulo etnografinė linija maža kuo tesiskiria nuo D'Erkerto ir Kareivos. Pagaliau Kuršaitis savo lietuvių kalbos gramatikoje, išleistoje 1876 m. Hallėje, pateikia Prūsų ir Lietuvos etnografinės ribas. Tiesa, jis lietuviškąsias Gervėčių, Dzieveiškių, Lazūnų ir kai kurias kitas apylinkes visai nenurodo kaip lietuviškomis. Pagal jį Prūsiose lietuviškai tebekalba visoje jos siaurinėje dalyje: Labguvoje, Klaipėdoje, Tilžėje, Ragainėje, Stalupėnuose, Gumbinėje, Įsrutėje, Darkiemyje, Galdupėje ir kitose apylinkėse. Bet jis sako, kad dėl nuožmaus germanizavimo lietuviškumas ten sparčiai nyksta. Jis rašo: „Valdžia, kaip ir Rusijoje, stengiasi ir parodyti, kad lietuvių mažiau, negu iš tikrųjų.“ Pagal Kuršaitį, Prūsijos lietuviai anksčiau sudarę didžiąją daugumą gyventojų – apie 2 milijonus“. Tačiau kai Prūsiose valstybine kalba padarė vokiečių, kaip Rusijoje – rusų, o Lenkijoje – lenkų, tai lietuviai, verčiami perimti tas kalbas, sparčiai nutautėja.

Palyginę D'Erkerto, Kareivos ir Janžulo žemėlapius matome, kad jie, skirdamies nuo kits kito dėl Lietuvos rytų etnografinių sienų, sutampa: lietuvių gyvenamos srities liniją veda toli už Vilniaus. Tai didžiai svarbus faktas, kuris griaupte sugriauna lenkų publicistų pasakas apie lenkišką Vilniaus apskritį, parodo, kad jie atėjūnai. Kuo žemėlapių autoriai vadavosi, vesdami etnografinės



ribas, galima tik protėtis. Vienas Kareiva tepasisako sekęs Narbuto nurodymais. Apie D'Erkertą galima spėti, kad jis lietuvių procentams apskaičiuoti ir jų riboms nužymėti yra naudojėsis Peterburgo Mokslų Akademijos sutvarkyta statistika, kurios jai pristatė Vilniaus vyskupystės kunigai, surašę tautas savo parapijose. Būtų labai įdomu lietuviams pasirausti Mokslų Akademijoje ir susekti, kuriose Vilniaus vyskupystės parapijose ir kiek būta lietuvių prieš kelias dešimtis metų. Ta statistika būtų autoritetiška ir lenkų akyse, nes ją yra surinkę sulenkėję kunigai. Iškelus ją aikštėn, gal jau nebebūtų ginčų dėl pasakiško lenkų gaivalo, senų senovėje privisusio Vilniaus gubernijoje. Janžulas nė vienu žodžiu nemini, ko laikėsi vesdamas etnografines lietuvių ribas. Tik aišku, kad jo statistikos žinių šaltinio būta kito negu D'Erkerto su Kareiva. Dėl Prūsų Lietuvos Kuršaitis, rašęs keliolika metų vėliau už D'Erkertą, kone visur sutinka su juo. Tai vėl įdomus faktas, kuris liudija D'Erkerto tikslumą.

Viena atrodo keista: Suvalkų žemėse, kurios ir šiandieną vienos lietuviškiausios, D'Erkerto parodytos, kad lietuviai jose sudaro apie 50 procentų. Ir tai Marijampolėje, Naumiestyje, Vilkaviškyje, Kalvarijoje ir kt. Tai galima paisykinti tuo, kad, prijungus Užnemunę Lenkijos karalijon, lenkų kunigai ypač griebėsi lietuvius lenkinti ir, sekdami vokiečių Prūsų Lietuvoje pavyzdžiu, vykdydami kaip ir jie tokią pat kitų tautų naikinimo politiką, lietuvius ėmė užrašinėti lenkais, kad sumažinus bent statistinėse ataskaitose lietuvių skaičių. Ir kas žino, kas būtų buvę nūdien, jei suvalkiečiams nebūtų buvusi taip arti Tilžė, iš kur „Aušra“ jiems pirmiems nušvito. Gal būt ir jie būtų tokie pat „lenkai“ kaip Ašmenos, Lydos ir kitų Lietuvos apskričių sulenkintieji lietuviai.

Palyginę „Lietuvos Ūkininko“ bendrovės žemėlapi su kitų keturių autorių žemėlapiais, išvysime lietuvių sieną susiaurėjusią pietuose ir rytuose. Tie rajonai, neatsispyrę kaimynams lenkams, gudams, vokiečiams, nutautėjo. Vokiečiai, nutautindami lietuvius, bent yra davę jiems materialinės kultūros. Jei ne ta pati su vokiečiais protestantų religija, jei ne ta vokiečių sisteminga nutautinimo politika, tai ir Mažoji Lietuva nebūtų taip sumažėjusi. Labiausiai mums pakenkė spaudos uždraudimas, trukęs per keturias dešimtis metų. Maldų knygos, spausdinamos Tilžėje, palaikydavo daugiausia lietuvių dvasių suvalkiečiuose, žemaičiuose ir aukštaičiuose, bet jos nepasiekdavo Lietuvos rytų ir pie-

tų, kur viešpatavo ir tebeviešpatauja agresyvūs lenkų ar sulenkėję kunigai ir bajorai. Tų kraštų lietuviai, negaudami lietuviškų knygų, maldaknygių, turėjo melstis ir mokytis lenkiškai. Tai ilgainiui virto įpročiu, net ir tarp tų, kurie namuose kalbėdavo lietuviškai, bet meldavosi lenkiškai. Kaip Makedoniją savinasi graikai, serbai, bulgarai, taip ir mūsų Lietuvos rytus norėtų pasisavinti lenkai, gudai. Bet nuožiausiai to siekia lenkai, talkinami ir skatinami savo Katalikų Bažnyčios. Ir ką gi gauna nutautę lietuviai iš lenkų? Nieko, tik darkytą lenkų kalbą. Jie įsigali, kur pats tamsiausias kraštas, didžiausias gyventojų skurdas, mažiausia kultūros – kaip tik toje juostoje, kur žemėlapių autoriai ranguoja nepastovias etnografines ribas. Priešingai, Suvalkų žemė, būtent lietuvių gyvenama dalis, Žemaičiai, Pakuršė, Trakų apskritis visoje Lietuvoje pasižymi savo kultūringumu. Kuo toliau į rytus ir į pietus, tuo daugiau lenkų įtakos, tuo mažiau lietuvių tautinio susipratimo, tuo skurdžiau žmonės gyvena. Iš to eina šiočia išvada: mišroji etnografinė juosta Vilniaus gubernijoje tik tuomet bus kultūringesnė, kada lietuviška sąmonė nugalės lenkiškąją pluta.

„Vairas“, 1914 m. Nr. 16

### SKAITMENŲ ŠVIESOJE

Šiuo metu, kada visame pasaulyje kone visa amerikietiška – svaru ir uolektimi – matuojama, skaičius darosi pagrindas teisei, etikai, žinomai, ir politikai. Kas nori laisvės, lygios su kitais, tą pasveria, padėję ant svarstų, išmatuoja, pridėję metrą, ir tuomet pasako, ko jis yra vertas. Jei mažutis ir lengvutis, tai jam ir kaina nedidelė, tai jam ir teisės neatseiki. Dėl to žmonės būvio kovoje visokiais būdais stengiasi rodytis didesni ir svaresni, nevengdami net aiškių aiškiausių falsifikatų.

Toks kovos būdas yra labiausiai žymus tautų santykiuose. Čia svaro ir uolekties galybė pasireiškia nuosakiausiai. Norite teisės? O kiek jūsų yra? Dar tebeatmename, kaip lietuvius, norinčius lygumo su lenkais bažnyčioje, dvasinė vyresnybė skaitydavo Vilniuje, tebeatmename, kaip dėl skaičiaus teismas nagrinėdavo lietuvių bylas su lenkais.

Maža teklysta filosofo Pitagoro, prieš pustrėčio tūkstančio metų su viršum pasakiusio, jog skaičius esąs visam kam saikas. Jo pastebėta tiesa dar nesugriauta ir šiandien, ji dar nėra pasenusi ir mūsų metui.

Jei negalima gyvenime niekur apsieiti be svarstų ir uolekties, tai kad bent teisingai būtų sveriami ir seikiami. Teskaitai, tesvarstai, kad tik tikras skaičius būtų!

Nedidelė esame tauta, tačiau nenorėtume, kad mus laikytų dar mažesniais, nekaip esame. Bet kiek mūsų yra, tiksliai negalime pasakyti nei mes patys nei kiti. Tik juntame taikant mums neteisingą, netikrą mastą labiausiai ten, kur susiduriame su lenkais. Kad jis neteisingas, tai labai lengvai išrodysime. Pavartę ir palyginę vieną kitą statistiką, pamatysime prieštaravimų, jokiū būdu nesuderinamų. Vienintelė mums patikima etnografijos žinių versmė yra 1858 m. sąrašai, kuriais yra naudojėsis D'Erkertas savo žemėlapiui. Apie jį esame pernai rašę *Vaire* (žiūr. 16 Nr., 1914 m.). Nors tuos sąrašus yra darę sulenkėję kunigai, įsakyti rusų vyriausybės, tačiau jie neprieštarauja faktų tikrumui. Iš kur toks bešališkumas? Tuomet lietuviai buvo mat jų laikomi tais pačiais lenkais, tik kitaip kalbančiais; nei sulenkėję dvarininkai, nei kunigai nematydavo lietuvių pavojaus nei lenkiškai kultūrai, nei lenkiškai politikai.

Tie sąrašai rodo mums, kad visa Trakų, visa Vilniaus, kone visa Švenčionių apskritis, bent po trečdalį Lydos ir Ašmenos apskričių prieš kelias dešimtis metų buvo grynai lietuviškos. *Janžulo* žemėlapis, tik ar pora metų vėliau išleistas ir mums labai nepalankus, daugiau kaip trečdaliu pamažinęs lietuvių skaičių Vilniaus gubernijoje, yra tik truputį tesusiaurinęs lietuvių gyvenamąsias ribas, būtent yra pažymėjęs didesnę Švenčionių apskrities dalį nelietuviška.

Nuo to laiko yra praėję kelios dešimtys metų. Vilniaus gubernijoje nėra buvę jokios katalikų emigracijos, taigi niekas negalėjo pramiežti lietuvių svetimu elementu. Ir vis delto 1897 m. sąrašas, ypač 1909 m. ankietė (vengu būtų vadinti jį statistika), iškelia netikėtą tautų santykių paveikslą: anuomet lietuvių būta 46 procentai visų Vilniaus gubernijos gyventojų, 1897 metais parodyta jų tik 17 procentų su trupučiu, o 1909 m. pagaliau tik 13 procentų bepalikę. Nėra buvę pavyzdžių, kai tauta per 50 metų būtų taip labai praretėjusi (daugiau kaip tris kartus), nebuvus nei didelių karų, nei maro.

Tokia neįtikėtina atmaina verste verčia mus patikrinti saiką, kuriuo esame seikiami. Kad lengviau galėtume įmatyti abejojamus skaičius, paduodame dvi lenteli: vieną, darytą iš 1909 metų (žiūr. 1 tab.) anketės, savo laiku paskelbtos *Viltyje* (1909 m., Nr. 96), antrą (žiūr. 2 tab.) – iš 1897 m. visuotinio sąrašo. Pagal pirmąją tabelę esame darę ir antrąją.

*1 tabelė. 1909 m. ankietė (be apskrities miestų)*

Tautybė	Vilniaus	Vileikos	Dysnos	Lydos	Ašmenos	Švenčionių	Trakų	Visoje gub.
1. Lietuvių	16 283	66	1036	4238	12 154	73 336	124 735	231 828
2. Lenkų	107 887	6057	3838	12 461	3538	3698	51 452	188 931
3. Stačiat.	7311	105 448	121 602	48 812	72 325	19 386	8024	382 908
4. Senatik.	3758	696	12 735	—	390	5260	3070	25 909
5. Gudų k.	55 623	69 119	85 091	127 282	136 279	74 587	22 370	570 351
6. Žydų	38 392	15 484	16 500	18 528	21 557	10 256	25 349	146 066
7. Kitų	8	218	365	518	951	389	1615	4064
Iš viso	229 262	197 088	241 167	211 839	247 194	186 912	236 615	1 550 057

*2 tabelė. 1897 m. sąrašas (be apskrities miestų)*

Tautybė	Vilniaus	Vileikos	Dysnos	Lydos	Ašmenos	Švenčionių	Trakų	Visoje gub.
1. Lietuvių	72 916	133	699	17 700	8757	57 860	118 161	276 226
2. Lenkų	25 293	4492	4565	8298	3556	9080	21 990	77 274
3. Stačiat.	7524	118 972	106 118	50 025	70 304	16 522	8198	377 663
4. Senatik.	3670	524	9161	44	510	7472	2010	23 391
5. Gudų k.	82 527	60 138	59 074	100 319	116 561	65 484	29 179	516 282
6. Žydų	15 377	16 972	13 088	19 522	24 373	9128	18 664	117 124
7. Kitų	1474	607	720	436	2284	760	1959	8240
Iš viso	208 781	201 838	193 425	196 444	226 345	16 626	200 161	1 393 200

Atminsime 1909 metų anketės tikslą: vyriausybė norėjo sužinoti, kiek yra rusų Vilniaus gubernijoje ir, be to, kiek jų tarpe stačiatikių, senatikių ir katalikų gudų (visi gudai laikomi rusais). Štai kodėl išėjo rusai paskirstyti trimis eilėmis. Kad būtų lengviau palyginti, reikėjo mums iš 1897 metų sąrašo sudaryti ir tokia pat lentutė su tokiais pat tautų paskirstymais. Stačiatikių eilėje gudiškai kalban-

čių yra didžioji dauguma. Tai matyti iš 1897 metų sąrašo, kuriame gudai parodyti skyriumi nuo didžiarusių (stačiatikių gudų – 360 tūkst. su viršum, o stačiatikių didžiarusių – tik 1732; senatikių didžiarusių – 21 928, o senatikių gudų – 1461).

Abi lentelės rodo tik visos gubernijos laukininkų ir miestelėnų skaičių: neįeina nei Vilniaus miesto, nei apskričių miesto gyventojai. Šiek tiek išsižiūrėję lentutes, pamatome didžiausių prieštaravimų tarp 1897 m. ir 1909 metų „statistikos“. Nuostabiausi skaitmenys Vilniaus ir Trakų apskrityse. Ten lenkams be galo pasisekta: Vilniaus apskrityje jų priaugę per dvylika metų daugiau kaip ketveriopai, Trakų apskr. – daugiau nei dvigubai! O lietuvių Vilniaus apskrityje tuo tarpu iš 73 tūkstančių belikę tik 16 tūkstančių su kiek. Teko lenkams ir gudų katalikų nemaža (bent 40 tūkstančių), bet geriausia etnografijos medžiaga jiems – lietuviai, kurie, anot Sirakomlės, esą kaip vaškas!

Šių abiejų žygių sąrašai yra sunkiai suderinami jau dėl to, kad jų metodai visai priešingi. Mat 1897 metų sąrašo pagrindu padėta gimtoji kalba, kuri Europos mokslininkų susirinkimo Peterburge buvo 1874 m. pripažinta tikriausia, nors ir ne vienintelė, tautybės žymė. Tuo tarpu 1909 metų vyriausybės įsakymai ankietei rinko žinias miestų valdybos, valsčiai ir policija be statistikai reikalingų instrukcijų. Įstaigos, kurių niekas neprižiūrėjo, turėjo skubotai pristatyti medžiagą. Pavyzdžiui, Vilniaus miesto valdyba, pati nežinodama, kiek yra Vilniuje lietuvių, kreipėsi į vyskupystės administratorių, o šis davė tą jų skaičių, kurio buvo 1907 m. surašytas per bažnyčias. Valsčiams statė žinias seniūnai–storastos, skirstė gyventojus tautomis kaip tinkami. O padauginti savo tautos skaičių buvo daug pagundų! Stolypinas, tuomet ministras pirmininkas, žadėjo duoti Lietuvai „ziemstvą“. Mūsų krašto lenkai norėjo pasiruošti tvirtesnio pamato savo teisei, norėjo paremti ją ne vien savo turty didumu, bet ir savo tautiečių daugumu.

Lenkams talkon ėjo kunigai, turėję savo įtakoje sodiečius, storastas, staršinas ir visą valsčių vyresnybę. Ankietės metu buvo didžiausios peštynės dėl bažnyčių Vilniaus ir Lydos apskrityse; lenkininkai paėmė viršų ir „laimėjo“. Sunkiau jiems – Trakų ir Švenčionių apskrityse, kur mažiau dvarininkų bajorų ir kur parapijų kunigai daugiausia lietuviai; iš jų negalima buvo pasidaryti tilto į

storastas ir į staršinas. Mažiausia yra nukentėjusi nuo tos ankietės Ašmenos apskritis: lietuvių ten nepamažėję, bet gerokai padidėję per tą keliolika metų. Tur būt, dėl to, kad ten nebuvo aiškios lenkininkų „placuvkos“. Nėra nukentėję nuo ankietės ir gudai katalikai: jie kol kas mat nepavojingi lenkams, o antra, neatsargu būtų viešai kištis tarpan tų, kurie yra laikomi rusais.

Vilniaus gubernijos sodiečių ir miestelėnų 1897 ir 1909 m. tarpu yra priaugę 156 857 žmonės. Tam skaičiui, žinoma, turėjo įtakos ir lietuviai. Juk jų visuotiniu 1897 m. sąrašu buvo priskaityta 17 procentų visų Vilniaus gub. gyventojų. Pasiėmę tą dvylikos metų priaugimo dalį, kuri pritenka šiuo procentu lietuviams, gautume jų 26 143 žmones. Sudėję tą skaičių su 1897 m. skaičium, turėtume lietuvių 1909 m. 300 tūkstančių su viršum, o ne 300 tūkstantų su keeliais šimtais.

Bet ir 1897 metų statistikos metodas, kad ir pripažintas mokslininkų tinkamiausias, neduoda visiškos tikrumos mūsų krašto tautų skaitmenims: lietuviai vis delto bus pamažinti. Šiuo metodu pasisakoma gimtoji kalba nulemia tautybę. Statistikas turi atsiklausti, niekam nieko nesvodamas, o klausiamasai turi pats, niekeno nevaržomas, pasisakyti, kurią kalbą laiko gimtąja.

Tiksliai atsakinėti gali tik nepriklausomas žmogus, kuris klausinėja – turi būti bešalis, neturi rodyti nei savo simpatijos, nei savo antipatijos jokiai kalbai.

Vilniaus gubernijos lietuviai negalėjo būti savarankiai 1897 m., dar mažiau gali būti dabar. Silpnam žmogui nedrąsu vadinti savu tai, kas yra niekinama. Dėl to tas, kuris bent kiek moka lenkiškai ar gudiškai, klausiamas savinasi tokią kalbą, kurios mokėdamas gali įtikti ponui arba gali susikalbėti su bet kuriuo viršininku ar miestiečiu. Pagaliau nesvarbu vilniečiui, kuo bus užrašytas, bet tik paliktų, kaip buvęs, katalikas. Tik tas, kurs jaučia savo tautybę ir moka ją skirti nuo tikybos, pasisako savo gimtąją kalbą tikrai. Bet vilnietis lietuvis, tarnaudamas lenkiškame dvare ar mieste, ne visuomet gali pasisakyti. Juk paprastai atsiklausiami ne patys darbininkai ir tarnai, o jų darbdaviai. Be to, lietuviai esti klaidinami paskalomis, kad lietuviškai kalbančiuosius versią stačiatikiais.

Žinių rinkėjais vyriausybė kviečia inteligentus ponus, šeimnininkus, kunigus ir laisvųjų profesijų žmones, nuo kurių labai daug pareina palenkti vienon ar kiton pusėn nesusipratę darbininkai ir sodiečiai.

Atsiklausimo metodas tinka tik tokiems dalykams tirti, kurie esti giliai įaugę žmogaus sąžinėn arba kurie yra jam labai artimi ir jautrūs, kaip štai religija. Vadinas, jis dera tautybei sekti ten, kur tauta susipratusi ir kur ji nevaržoma, pagaliau kur nuo atsiklausimo galima pašalinti agitatoriai. Bet nei visuomenė, nei vyriausybė neišgali duoti tokių sąlygų, todėl ir atsiklausimo metodo rezultatai tautybės statistikoje neturi mokslo reikšmės.

Abi skaitmenų tabeli mums rodo, jog Vilniaus gubernijos daugumas lietuvių tebėra etnografijos medžiaga kitiems ir jog bažnyčių peštynės yra sustiprinosios lenkų pozicijas ypač Vilniaus apskrityje.

Jokia atsiklausimo statistika neparodys tikrojo Vilniaus gubernijos lietuvių skaičiaus, kol nepakils jų susipratimas. Mokėdami dvi, kartais tris kalbas, jie nežino, kur šlyją: kartą pasisako lietuviai, kitą – lenkai, trečią – gudai, destis kas, kaip ir kam jį paklausia. Norint tiksliau žinoti, kiek yra lietuvių, mums pravartu naudotis ir kitomis etnografijos žymėmis, jas vienijančiomis: gyventojų papročiais, dainų melodijomis, trobų statymo būdu, senovės įrankių pavadinimais, kryžių ir iš viso liaudies meno tipais, kur tik pasireiškia giminiška lietuvio siela. Juk yra daug sodiečių, kurie, maža temokėdami lietuviškai ir namie vartodami lenkų ir gudų kalbas, sakosi esą lietuviai. Į ką jie priskirti? Statistikos skaitmens neaprépia jų sielos.

*„Vairas“, 1915 m. Nr. 2*

## 7. VIEŠOJO GYVENIMO VAGOS

*Antanas Smetona*

### REIKIA MOKYTIS AMATO

Gyventojų daugėja ir mūsų kaime darosi ankštoka. Valstiečiai žemę skaldo rėžių rėželiais. Yra ūkininkų – po kelias dešimtines beturinčių. Kaip bus jų vaikams baisu ir pagalvoti. Ūkininkų nykštukų rėžiai tokie, kad juose akėčios nebeišsitenka. Išganymo kelias gyventojų pertekliui – Amerika. Nežinia, ar ilgam ji bus atvira Lietuvai? Gal nebetoli tas laikas, kada ir amerikiečiai nebeįsileis europiečių. Jungtinių Valstybių lonci sustingus, daugybė fabrikų dabar yra užsidarę, o imigrantai, nebetekę darbo, būrių būriais grįžta namo.

Nors Amerikos pramonė šiuo kartu veikia atsigaus, bet jos krizė rodo, kad ir ten rojus neamžinas. Amerikos gyventojų skaičius auga, ir fabrikai gamina tiek prekių, kad pasaulis nebeįveikia jų išpirkti. Lietuvos sodiečiai, neberasdami vietos Amerikoje, bus priversti ieškotis darbo savo krašte. Jie pamatys, kad šalia žemės ūkio yra dar amatai. Ko ilgiau belaukti? Žiūrėkite, kiek daug reikia miestams dailidžių, siuvėjų, šaltkalvių ir kitokių amatininkų! Amatininkai ir sunkiu metu lengviau pelnosi duoną, nekaip nemokėliai juodadarbiai žmonės. Amatininkui lengviau surasti darbo ir Amerikoje. Ką jau besakyti apie mūsų kraštą. Amerikoje juodadarbis žmogus gali dirbti kasyklose, o Lietuvoje tenka jam bernauti už menką algą.

Amatai lietuvių lig šiol tebelaikomi tokiu dalyku, kuris tinkas tik žydams ar lenkams ir kitiems atėjūnams, tik ne jiems. Sodietis dar ir šiandien tebema-no, kad jo sūnus turįs verstis žemės ūkiu, nors to ūkio vienas vardas bebūtų likęs. Taip pat klaidingai žiūri jis į mokslą, – kad galįs jo vaiką padaryti ponu, kad amatas ne mokslas esąs. Bet amatininkai dažniau išsiverčia geriau negu mokslus išėję „ponai“. Amatas irgi reikalingas tam tikro mokslo. Nėra ko ste-



bėtis, kad mūsų bajorai laiko amatą žeminančiu jų luomui: mat jų tokia pažiūra yra paveldėta iš Lenkų Karalystės. Dabar kiti laikai. Neretas atsitikimas, kad ir bajoras amatu pelnosi sau duoną.

Žinoma, mums reikalingi mokyti žmonės: daktarai, advokatai, inžinieriai ir kiti, bet ne visi valstiečiai teisigali duoti tokio mokslo savo vaikams. Kas tuomet daryti? Nemostelėti ranka, kad „ponu nepadarysi“. Reikia atsiminti, jog yra amato mokslas, kurs, tiesa, vaiko nepadarys ponu, bet duos jam rankon tikrą duonos kąsnį. Ir amatininkas šiandien nebegali būti neraštingas: prieš mokydamasis amato ir jis turi išeiti bent pradžios mokyklą. Išmokius sūnų amato, tėvui nebereikia dejuoti, kad pagadinęs artoją ir nepadaręs pono. Jis tik galės pasidžiaugti, kad jo mažas ūkis nebeskils daugiau smulkučiais rėžiais. Ir mūsų visuomenė turės nemaža iš amatininkų naudos. Nutautę Lietuvos miestai atsigautų sveiku iš lietuvių sodiečių išėjusių amatininkų luomu. Pakiltų ir mūsų taikomasai tautinis menas, ir sodžiuje nebeskaldytų daugiau valstiečiai savo žemės.

„Viltis“, 1908 m. Nr. 5

### AMERIKA AR AMATO MOKSLAS?

Nerasi Lietuvoje kaimo, gal ir kiemo, kuriame nebūtų kas išėjęs ar nesi-ruošų kas keliauti Amerikon. Keliauja nuskurdę žmonės, keliauja ir stipriųjų ūkininkų vaikai. Amerika jiems vaidenasi laimės šalimi, kur visi yra viso ko pertekę. Kaipgi kitaip ir begali būti? Nevienas, joje išbuvęs kelerius metus, grįžtas nešinas tūkstančiais dolerių. Neskaitoma, kiek tų laimės ieškotojų vargšta svetur, nesusitaupę nė dolerio alkanai dienai. Rudeniop skrenda dideli pulkai paukščių į svetimus kraštus, o pavasarį grįžta jų nedaugelis. Tolima kelionė pakerta jiems sparnus, plėšrieji gyviai juos naikina. Taip ir mūsų emigrantai – miniomis lekia Amerikon, tikėdamies parlėkti į gimtąjį kraštą pinigų aibę užsidirbę. Viltis jiems šviečia kaip tiems paukščiams, kad savųjų tarpe susidės laimingą šeimos lizdą. Bet retas kuris tesusilaukia sau žadėtosios laimės.

Tai niekis, kad nesusilaukia. Žmogus, svajodamas apie savo ateitį, piešia ją skaisčiausiomis spalvomis, nežiūri tamsiųjų vargaus gyvenimo ruožų. Ir mūsų

sodiečiai, ieškodami Amerikoje laimės, nenori klausyti, kiek jų tautiečių, sunkiai dirbančių, vos ne vos teprasimaitina. Bet daugelis temato tuos, kurie tūks-tančius susikrovė. Taigi klysta tie, kurie emigrantų skurdo aprašymais mėgina juos atbaidysią nuo pavojingų žygių. Štai Sinklerio „Raistas“ ar „Pelkės“ – stora knyga, kurioje nupiešta, kaip Amerikos kapitalistai išnaudoja tamsuolius darbininkus, ypač lietuvius. Ar dėl to mūsiškiai liaunasi keliavę Amerikon? Nei iš Vokietijos, nei iš Prancūzijos, nei iš kitos kurios šalies nekeliauja svetur tiek daug žmonių, kiek iš mūsų krašto. Kodėl? Mat ten ir namie galima lengviau, nekaip pas mus, išgyventi, geriau, nekaip pas mus, mokama verstis. Ten yra daugiau laisvės, daugiau ir šviesos. Vokietijos valstietis moka daug daugiau pasidaryti naudos iš savo žemės, nekaip lietuvis valstietis. Anas laiku rūpinasi savo vaikų ateitimi, anas neleidžia savo ūkiui skeldėti, anas aprūpina visų savo vaikų ateitį: vieną išmoko vieno amato, kitą – kito, o ūkį palieka vienam. Pas mus visai kitaip, nors galėtų būti taip, kaip Vokietijoje. Juk ir mūsų valstietis numano, kad visam būriui negalima sugyventi krūvoje. Vieni jo vaikai linkę ūkininkauti, kiti gal visai nemėgsta ūkio. Kas gi bus su šeima ir su žemės sklypu, kur jis dabar gyvena? Geram šeimnininkui turi rūpėti šis klausimas. Lig šiol labai lengvai atsikratoma šiuo rūpesčiu: išleidžia vieną kitą sūnų Amerikon, te-užsidirbie ten pinigų. Bet tie sūnūs temoka arklu ir kirviu dirbti, kito verslo jie neišmano. Koks gi tokių nemokėlių likimas bus Amerikoje? Jie turės tenai dirbti tokius darbus, kokių vietiniai Amerikos darbininkai nenori dirbti. Anglių kasyklos ir fabrikai, kur tik prastesnis, sunkesnis ir pigesnis darbas, yra pilni lietuvių. Geresnes vietas užima šviesesnieji, išmaną šioją ar kitokį amatą.

Kiekvienas, kuris yra buvęs Amerikoje, gali pasakyti, jog amatininkas beveik dvigubai daugiau ten uždirba, nekaip juodadarbis žmogus. Taigi ar never-tėtų vaikų, kuriems nėra kur ūkininkauti, iš mažumės pamokyti amato? Geras siuvėjas, kurpius, kalvis, dailidė verčiasi ne prasčiau už ūkininką valstietį. Amatininkų reikia ir Lietuvoje. Kitas jaunikaitis, tėvo rūpesčiu pramokęs amato, susiras vietą savo krašte – gal ne prastesnę kaip Amerikoje.

Amato mokslas nėra brangus. Keliais šimtais nepabaigsi nei gimnazijos, nei realinės mokyklos, bet gerai su tokia suma pramoksi rūbus ar batus siūti. Pagaliau, ir neturėdami pinigų, tėvai gali pramokyti vaikus amato, pavesdami juos

meistriui. Visi iš žemės darbo neišgyvens, taigi ne visiems lemta būti ūkininkais. Kol kas Amerika gelbsti, tačiau netrukus ir ten užsidarys durys, reikės grįžti atgal ir vietoje manytis. Bet ar tuo tarpu neišsigalės čia stipresni ir vikresni už mus kaimynai? Kaip lig šiol mūsų valstiečiai negalėjo pamanyti, jog amatas neblogesnis verslas už ūkį! Jie paleidžia nemaža pinigų vaikams, kad baigtų kelias gimnazijos klases, nieko neduodančias praktikai, nepagalvoja apie amato mokslą, pigiau atsieinantį ir laiduojantį vaikui geresnį gyvenimą.

„Viltis“, 1909 m. Nr. 26

### LIETUVOS MIESTŲ APYLINKIŲ ŪKININKAI

Kad ir pakils žemės ūkio kultūra, sodžiuose visi nesutyls. Daugeliui teks kraustyti kitur. Lietuva tiekė ir tebetiekia Amerikai darbininkus, o Rusijos miestams – tarnus ir tarnaites. Lietuvos amatininkai, prekijai ir kiti verteivos yra dažniausiai atėjūnai, ne mūsų tautos žmonės. Mūsiškiai mat dar neįgudę. Būdami miestų pasturlakai, mūsų žmonės neką tepadeda kultūrai: dėl duonos tarnaudami svetimiams, jų įtakoje augina ir savo vaikus ir tuo gausina nutautėlių eiles. Beveik visas mūsų miestų „lumproletariatas“ (driskių minia) yra nutautę, iš sodžių išstumti lietuviai. Ta minia tarnaus atėjūnams, kol mūsų miestuose neišsigalės lietuvių laisvųjų profesijų luomas, amatininkai ir prekijai. Bet lietuviai daugiausia ir kuriasi priemiesčiuose. Tai nieko blogo. Latviuose ir estuose kuo arčiau miesto, tuo lengviau pragyventi iš žemės ūkio. Pas mus lyg atvirkščiai – kuo arčiau miesto, tuo žemesnė ūkio kultūra. Štai prie Ukmergės, prie Vilniaus, net Antakalnio gale javirus pjautuvais tebeįjauna, daug tebeplyti tyrulių, nors juose galima būtų veisti sodus, auginti daržoves, bet jos atvežamos iš tolesnių rajonų. Kaip ir Vilniuje, gyvena per 200 tūkst. žmonių, tad suprantama, kiek daug reikia atvežti daržovių, vaisių ir kito. Tačiau kaip ir Vilniaus apylinkėse, daugiausia lenkų šlėktos, lyg bijo darbo ir, jei augina, tai daugiausia tik javirus, turi dar kokią karvę, tad ir patys vos gali prasimaitinti. Nors, sakysime, žemės apie Rygą, Liepoją ir kitus Latvijos miestus negeresnės, kaip apie Vilnių, bet jose užauginamų produktų beveik užtenka miestams. Ir to priežas-

tis, kad latvių ūkininkai apie didžiuosius miestus vokiečių pavyzdžiu išplėtojo pajamingą daržininkystę ir sodininkystę ir iš jų gauna didelius pelnus. Tuo tarpu sulenkinti kad ir Vilniaus apylinkų dvarininkai ir ūkininkai vis tebesivadovauja atgyvenusiu ūkininkavimu, kurio jau atsisako daugelis ir tolimų apylinkių lietuvių valstiečių. Bet būtų gerai, kad sumanieji ir lietuviai valstiečiai drąsiai kurtųsi ir aplink Vilnių, ir kitų miestų apylinkėse. Tą pat galėtų padaryti ir mūsų „amerikiečiai“, turį kiek pinigų užsidirbę.

„Viltis“, 1909 m. Nr. 136

### DARBININKŲ ATEITIS SVETUR IR MŪSŲ KRAŠTE

Užpennai Anglijoje išleistas įstatymas pasenusiems ir paliegusiems darbininkams globoti. Žmogus, sulaukęs tam tikro amžiaus ir neturįs savo turto, gauna iš valstybės nuolatinę pašalpą. Netrukus panašus įstatymas ir prancūzų buvo išleistas.

Vokietijoje visuomenė steigia draugijas darbui ieškoti tiems asmenims, kurie jo patys negali rasti. Be to, miesto magistratai steigia darbo biržas žinioms rinkti, kur kokių darbų yra ir kiek žmonių mieste be darbo. Ką Vokietijoje daro bedarbiams visuomenė ir miestai, tai Anglijoje norima pavesti valstybei. Liberalų parlamentas tam tikslui rengia ir specialų įstatymą. Bet beveik visur buvo daug ir tokių, kurie prieštaravo, kad valstybė maitintų pasenusius darbininkus. Tegu, girdi, kiekvienas savimi rūpinasi. Kiti priešingai įrodinėjo, kad darbininkai yra valstybės pamatas. Ir ši nuomonė paima viršų.

Mums toli ligi tų laimingųjų šalių; mūsų krašte nieko panašaus nėra. Bet ir svetur ne vyriausybė, o visuomenė, kaip matome, pirma yra pradėjusi galvą sukkti darbininkų rūpesčiais. Lietuvos visuomenėje tuo atžvilgiu kaip ir tyła. Šiek tiek daroma miesto darbininkams, bet ir čia daugiausia jų pačių lėšomis steigiamos susisėlpimo draugijos. Retas kuris fabrikantas ar pramonininkas primeta savo skatiką. Sodžiuje ir to nėra. Laisvės metu dvarininkai buvo iš baimės susigriebę, bet, jai praėjus, vėl jie nurimo. Pavojaus tuo tarpu nėra, tad kam čia svetima liga besirgti? Mūsų darbdaviai tik moka skųstis blogais metais, dejuoti stingą darbinin-

kų, dejuoti, kad mūsų žmonės pulkais einą Amerikon lengvos duonos ieškoti. Bet ką tie darbdaviai yra padarę jiems atitraukti nuo tos Amerikos?..

Ko gi susilauks senatvėje tie mūsų darbininkai, kurie visą amžių dirba Kauno, Vilniaus ir kitų Lietuvos miestų fabrikose? Kam bederės senatvės susilaukę dvarų bernai, kada jau nebegalės darbo dirbti? Rūpinasi savo ateitimi darbadavys, kaipgi ja nesirūpins darbininkui. Rankos yra visas jo turtas. Nei fabrike, nei dvare, kur jis tarnauja, nėra atsargos kasų, negirdėti, kad darbdaviai jas steigtų. Patarnavai bernu ar ordinarninku kuriame dvare dvi dešimtį metų, nebepaslenki darbo dirbti, ir tave meta šalin kaip nuvalkiotą, niekur nebetinkantį ūkio padargą.

Jaunas darbininkas, be abejo, vaizduojasi tokį savo ateities paveikslą, taigi nėra ko stebėtis, kad jam Amerika esti išsvajota šalis, kur jis tikisi, kad ir dideliu vargu apsirūpinsiąs savo senatvę. Jis numano, kad daugumas tų pavargėlių, kurie eina per sodžius, lodindami šunis, yra buvusieji darbininkai, pačioje stiprumoje praleidę jaunas dienas kitiems betarnaudami.

Intelligentai darbininkai, tarnaują bankuose ir kitose privatinėse įstaigose, turi bent kiek aprūpintą ateitį. Ten yra tarnaujančiųjų šelpimosi kasos, kurių kapitalas susideda pusiau iš atskaitomos kas mėnuo algos, pusiau iš akcionierių atskaitomo pelno. Toks darbadavių dalyvavimas yra laikomas jų priederme. Kodėl gi dvarininkai ir fabrikantai savo darbininkams nesteigia panašių kasų, nenori nė puse skatiko prisidėti dėl jų senatvės aprūpinimo? Nei Prancūzijoje, nei Anglijoje nebesiginama dėl to klausimo: ten ir vyriausybė, ir visuomenė aprūpinti darbininkų buitį mato savo pareigą.

Darbadavio dalyvavimas darbininkų kasose nėra jo labdara: darbadavys privalo dalyvauti.

Mūsų dvarininkus verčia jų pačių reikalas steigti savo darbininkams kasas ir jas paturėti. Kiekvienas geresnis ir šviesesnis bernas ar ordinarninkas nepakę gyvenimo be ateities ir svajos. Darbininko sąmonė ir mūsų krašte pradeda atgyti. Jam nebepakenčiama šiurkštus darbadavio elgimasis, ordinarninkams gyventi skiriamos lindynės, bet visų labiausiai netikras rytojus. Tiesa, yra ir darbininkų apsileidusių. Bet kas kaltas? Kai bus darbdaviai išmintingesni, tai turės ir geresnių darbininkų. Lig šiol nieko doro nematyti. Dvarininkai vietomis

steigia žemės ūkio draugijas, tarytum norėdami padėti valstiečiams dėl to, kad jie jau yra šiandien šiokia tokia visuomenės pajėga, su kuria reikia skaitytis. Darbininkai ponams dar nė motais, kadangi jie, išsimėtę visur, be vienybės gyvena. Bet ateis toks laikas, kad ir darbininkai ims svirti ir pareikalaus iš darbdavių gražinti skolą. Ar ne laikas iš anksto rūpintis, kad ta skola būtų mažesnė?

*„Viltis“, 1910 m. Nr. 16*

### EMIGRACIJOS LIGA

Kaime ima stigti darbininkų nebe vieniems dvarams: jų nebeužtenka ir vidutiniams ūkininkams. Nematyti suaugusių jaunų vyrų: jie beveik visi Amerikon išėję. Miesto žmogui, retkarčiais teapsilankančiam kaime, labai žymi jo atmaina. Prieš kokį dvidešimt metų ne taip keista ten atrodydavo. Ateina šventadienis – bažnyčioje matyti lygu mergaičių ir bernaičių. O dabar? Bažnyčioje vyrų pusė kur kas mažesnė, ir stovi joje kone vieni seniai ir keliolika paauglių. Toks pat vaizdas sodžiuje, kada šventadienį, pavakare, susirenka jaunimas pasilinksminčių. Seniau matydavai pilnus suolus prisėdusių jaunų žmonių, girdėdavai juos dainuojant ir juokuojant. Prievakarė – muzika groja, porų poros šoka, užia, vaikėzai ripką muša, net visam sodžiui linksma. Šiandien ir čia yra pakitę ne gerojon. Susirenka pavakartotų kone vienos merginos. Atsimeni nelyginant pasakinę amazonių karalystę, kur vienos moterys viešpatavusios ir kur vyriškiui lyg koku būdave pasirodyti. Mergaitės šoka savo tarpe, šoka naujai prasimanytas „vedžiotines“, dainuoja kokią nevykusiai sudėtą „Eina žiedas per rankytes“ ar kitą dainušką ir trepinėja, be tvarkos ratuodamos.

Kas gi dirba žemės ūkio darbus? Tikrai sakant, nėra kas juos dirba. Žiūrėk, lauke traukia arklą dar tik trečią vasarą mintąs kumeliukas. Sodietis numano, kad taip anksti įkinkytas darban gyvulys gali pagesti, bet nėra kas darą. Taip pat numano jis, kad keturiolikos metų vaikas yra menkas artojas, menkas šieno pjovėjas, bet jo vyriausias sūnus Amerikoje, o kito jam pavaduoti neturi. Reikalas verčia kinkyti darban paauglį kaip tą kumeliuką. Tas kiemas, kur nėra vaikėzų, siunčia moteris dirbti vyrų darbų. Pamatyti Ukmergės apskrityje ariant

keliolikos metų mergaitę nebe naujiena. Kad nekaip įdirbami laukai kumeliukų ir paauglių – aišku. Toks nesubrendusių žmonių pajungimas sunkiesiems darbams blogai atsiliepia ir jaunosios mūsų sodiečių kartos sveikatai. Bet, trūkstant darbininkų, sodiečiui ūkininkui kitaip išsiversti nėra galima. Gaila jam dveigio kumeliuko vežiman kinkyti, dar labiau gaila savo vaikui krauti nepakeliamą našta, kurią vilkdamas gali patrukėti.

Paaugę vaikėzai išskris Amerikon, anot senių, kaip tie apsiplunksnavę paukščiai, iš lizdo išriedėję. Dar maži būdami, jie kalba apie Ameriką kaip apie kokią pažadėtąją šalį. Pirma tėvai džiaugdavosi, kad vaikai atsiunčia iš Amerikos pinigų, o šiandien skundžiasi nebesulaukią iš jų nė laiškelių. Giminiškumo ryšiai emigrantų su tėviške vis silpnyn ir silpnyn eina. Tik pasiklausyk. Tėvai tebeturi visą dubą, kelis sūnus tvirtus kaip ažuolus; visi, išskyrus vyresnįjį, išlėkę Amerikon. Pradžioje tai bent dažniau atrašydavę, o dabar nieko nebegirdėti apie juos. Nežinia, ar dar gyvi tebesą, pasakoja senutė motina verkšlendama. Tėvas nuliūdęs dejuoja, kad sūnūs užmiršę jo senatvę ir kad nė skatiko iš jų nesulaukiąs. Brolis vėl skundžiasi, kam jis dirbsiąs visiems namams. Jie, girdi, jo broliai, pagrįšią iš Amerikos su pinigais, pareikalausią savo dalių, o jis liksiąs su keliomis dešimtinėmis žemės be nieko, tik su pūslėtomis rankomis. Ir daugiau panašių nusiskundimų dėl Amerikos išgirsti, pasiklausęs sodiečių šnekos. Bet ir toliau lėkte lekiama Amerikon.

Ta nuomonė, kad Amerikos pinigai kurią mūsų kraštą, visai neteisinga. Pasiteirauk vienoje kitoje apylinkėje, iš kur yra pradėję eiti Amerikon prieš kokią porą dešimtmečių, iš kurios šimtais išbėgiojo vyrų, tai tik keletą surasi sugrįžusių tėviškėn ir parsivežusių šiek tiek pinigų. Štai ir tie keli dažniausiai ir esti pavyzdys kitiems lėkti svetur ieškotų laimės. Daugumas sugrįžusių turi po du tris šimtus rublių, bet per dvejus trejus metus pragyvenę juos ir vėl dairosi, vėl neberimsta namie, nebenusėdi vietoje ir, jei dar turį sveikatos, baudžiasi grįžti Amerikon. Bent pusė emigrantų, palikusių užjūryje, visam dingsta mūsų kraštui.

Ar išmoksta jie ko gero iš amerikiečių? Sodiečiai nekaip nupasakoja apie tą klausimą. Dažniausiai tenka išgirsti, jog mūsų šaliai grįžtą iš Amerikos tik pažiūrėti prasišvietę: įgudę laikrodėlius nešioti, brangiau taisyti, mažiau branginti uždirbtą skatiką ir... gerti, atpratę nuo laukų darbų. Retas kuris būna persiėmęs

amerikiečių darbštumo. Iš tiesų: iš dešimties sugrįžusių pamatysime tik vieno kito gražiai pasistatytą pirkia, pagerintą ūkį. Seniau, kalba žmonės, labiau šildavęs skatikas sugrįžusiojo kišenėje, o nūdien emigrantas tapęs laidesnis. Jis dabar visų pirma apsirūpinęs artimiausiais patogumais ir nereikalingomis išlaidomis, ūkininkaujās ne geriau, jei ne blogiau už tuos, kurie nematė Amerikos.

Tai mat kaip pradedama manyti apie emigrantus. Patys sodiečiai ima jais nebesitikėti, ima mažiau vertinti jų materialinį pasigavimą ir jų būdą. Man rodo, jie neklysta. Ir vis dėlto emigracija eina ne mažyn, o didyn ir nematyti galo, kada kitaip virs. Priaugančioji karta neklauso nei tyrusių žmonių, nei liūdnu nusiskundimų, kurių pilni emigrantų laišakai, griaudžiais žodžiais rašyti. Kas per priežastis tos mūsų krašto emigracijos, galėtų pasakyti tik rimtesni tyrimai. Stebėtis reikia, kad latviai, kuriems sodžiuje dar ankščiau nei lietuviams gyventi, nebėga Amerikon. Jie mažiau teturi žemės, daug sunkesnėmis sąlygomis įsigytos iš baronų, ir tai išsiverčia, nemeta jos. Ir Latvijos bežemiai, būdami šviesesni už mūsiškį, randa būdą gyventi savo krašte: nuomon ima žemę ar miestan iš-eina. Mūsiškis ir čia negali su jais lygintis; mūsiškiui stinga mintrumo, jo įrankis kovoje dėl gyvatos yra vieni raumenys, kuriais tamposi po Amerikos kasyklas ir fabrikus, užimdamas paskutinio juodadarbio vietą.

Netrukus bus visuotinis Rusijos gyventojų surašymas. Prieš keliolika metų statistika yra parodžiusi, kad Lietuvoje lietuvių tik arti dviejų milijonų, o iš surašymo gal pamatysime, kad jų gal dar mažiau. Amerika bus daugiausiai jų prarijusi. Baugu pasidarys, žvilgterėjus į mūsų mažėjimo skaičių! Reiktų rimčiau dairytis vaisto mūsų ligai gydyti.

*„Viltis“, 1911 m. Nr. 70*

## REIKIA AMATO MOKYTIS

Daugiau šviesos, daugiau pradedamų mokyklų mūsų sodiečiams! Kad visi lietuviai mokėtų skaityti ir rašyti savo tėvų kalba. Taip mes šaukiame, bet išgirstame nepalankiai atsiliepiant minią, kuriai ir norime tokios šviesos. Toks minios nerangumas kartais aiškinamas jos tamsumu, jos nesusipratimu, nes



kaip neperžengęs slenksčio, neįeisi trobon, taip neišėjęs pradedamosios mokyklos, nepasieksi geresnės duonos. Taip, sako kai kurie valstiečiai, pradedamoji padaro vaiką šviesesnį ir vikresnį, bet jam neduoda įrankio geresnei ateičiai kurti. Ta mintis, atrodo, ir atgraso valstiečius.

Iš tiesų, kad ir išėjęs pradžios mokyklą sodietis, bet neturėdamas tiek žemės, kad galėtų pats ūkininkauti, yra verčiamas eiti bernauti dvaran arba uždarbiauti mieste, keliauti Amerikon. Jei valstiečio, turinčio kelis sūnus, žemė tebėra nesuskaldyta, tai jis dar gali joje pusėtinai išsitemti, bet jo vaikai krūvoje tikrai nebus – per ankšta. Noromis nenoromis jie turi skirstytis, palikti dubą vienam broliui valdyti. O ką veiks kiti? Išėję pradžios mokyklą, gali tikėtis mieste daugiausia šveicaro, kurjierio ar kito kokio tarno vietos. Nuvykę Amerikon, dirbs fabrike ar anglių kasyklose lygiai su nemokančiais nei skaityti, nei rašyti.

Visai kas kita būtų, jei mūsų jaunieji vyrai mokėtų amato. Amatininkui yra visur lengviau išsiversti – ir namuose, ir svetimoje šalyje. Jis neprastadarbis, o savarankus darbininkas, kuriam ir Amerikon nevykus, rastųsi uždarbio čia pat, Lietuvoje. Žemės ūkio kultūrai kylant, daugiau mašinų vartojama žemei dirbti, gaminama visokių naujų prietaisų, statoma geresnių trobų ir t. t. Lietuvos miestuose irgi visa naujinama: vedamos kanalizacijos, senieji namai griaujami ir statomi nauji. Visa tat reikalauja daugiau amatininkų: dailidžių, kalvių ir kitų specialistų. Tokių pas mus tuo tarpu labai reta. Miestas, suskatęs statytis, dažnai gabenasi amatininkų iš kitur, nes vietinių pristinga. Ir dvarai, įsitaisę mašinas, ieško geresnių kalvių, mašinistų ir dailidžių. Nesant savų, gabenasi svetimus iš Kuršo ar dar iš toliau. Pakuršėje tokias specialistų vietas turi užėmę latviai. Išėję vokiečių mokyklas, jie nusimano daugiau už mūsų kraštus. Pagaliau ir mūsų ūkininkai, statydami namus, nebeapsieina be „meistrų“.

Taigi, jei be pradedamosios mokyklos, būtų dar visokių amato mokyklų, tai daugelis valstiečių vaikų galėtų jose gauti įrankių duonai pelnytis. Per dvejus trejus metus išėję amato mokyklas, jie nebesijaustų, kaip šiandien jaučiasi, nemokėliai, neįstengiantį prasimušti gyvenime sau kelio. Žinoma, gerai, kad raginame steigti žemės ūkio mokyklas, nes jos labai reikalingos mūsų kraštui. Metas būtų susirūpinti ir tais sodiečiais, kurie neišvengiamai slenka nuo žemės ūkio. Visose šalyse laukininkų prieaugliai veržiasi miestan. Panašu ir Lietuvoje. Skirtumas tas, kad mūsų so-

džiaus prieauglio mūsų miestai negali sutalpinti, tad jis ir sprūsta Amerikon, kur fabrikuose ir kasyklose reikalaujama ne tiek proto, kiek raumenų jėgos.

Žemųjų amato mokyklų Lietuvoje beveik dar nėra. Jei mieste kur jų atsirastų, tai sodiečiams būtų dar neįmanomos, per brangios. Išlaikyti mieste vaiką, jį išmaitinti ir apdengti būtų valstiečiui per sunku. Geriausia būtų steigti amatų mokyklas miesteliuose, apylinkių centruose. Tegu pradžia pamėgintų steigti ūkio draugijas, pasiprašius pašalpos iš vyriausybės. Vienomis pradžios mokyklomis nebegalima pasitenkinti.

*„Viltis“, 1911 m. Nr. 99*

### APIE DVARŲ DARBININKUS

Neturime statistikos, taigi nežinome, kiek yra Lietuvoje bežemių ir mažažemių, baigiančių slinkti nuo ūkių ir tarnaujančių ordinarninkais ir bernais. Tų be savo pastogės žmonių bus mūsų krašte, rodos, bent ketvirta dalis visų gyventojų skaičiaus. Nėra įmanoma skaitmenimis nupiešti jų materialinės ir moralinės buities paveikslo. Vyriausybės statistikoje randame žinių, kiek ūkininkai laiko gyvulių, koks laukų derlius, kiek gyventojų tarpe raštingų ir neraštingų ir t. t. Bet kokiose trobose gyvena dvarų darbininkai, kiek gauna algos, kuo minta, kiek gauna javais, pinigais ir kitu kuo? Ar darbadaviai parūpina darbininkams daktarą ir vaistų sergant, ar padeda jiems leisti vaikus mokytis? Veltui ieškotume šiems klausimams atsakymų vyriausybės statistinėse ataskaitose.

Taigi, kas nori giliau pažvelgti to paties apatinio gyventojų sluoksnio tarpai ir pamatyti, kaip jis atrodo iš vidaus ir iš viršaus, tam reikia tenkintis atskirų samdinių gyvenimo paveikslais, retkarčiais mūsų spaudoje parodomais, tam tenka pačiam per šalį įsižiūrėti dvaran ir į jo santykius su samdiniais. Laikraščiai piešia liūdną jų paveikslą: ordinarninkai – driskiai, pavargėliai, skursta dvasia ir kūnu, nesitiki sau geresnės ateities. Žmoniškiau jie gyvena Kuršo pasienyje, kur Lietuva susiduria su aukštesne už mūsų vokiečių ir latvių kultūra. Ten materialinė mūsų darbininkų būklė yra geresnė: algos didesnės ir trobos žmoniškesnės, negu ten, kur lenkai ir jų išsigimusi kultūra baigia savo amžių.

Bet samdinių dorovė visur maždaug vienoda, visur smarkiai pažeista. Mat nėra kas juos auklėtų. Darbadaviui rūpi apsaugoti savo turtą, kad niekas nieko nepasisavintų, nepaimtų ir nepagadintų. Kas viršum materialinių reikalų, tai nieko bendro nėra tarp juodadarbio žmogaus ir pono. Retai kur dvare rasime mokyklą, retas kuris dvarininkas parūpina savo darbininkams kultūrinę pramogą su dainomis ir vaidinimais. Samdinio pramoga yra smuklė šventadieniais ir nešvarios kalbos vakarais, pabaigus dienos darbus. Ir pats dvaras neduoda gero dorovės pavyzdžio, ypač ten, kur yra priaugančių ponaičių. Ponai tėvai žiūri pro pirštus, kaip jų vaikai elgiasi su samdytomis merginomis, su ordinarninkų dukterimis ir jų žmonomis. Esti tokių darbadavių, kurie patys nurodo savo sūnums kelią tokiems „žaidimams“. „Ponaičių kultūrą“ perima ir darbininkų jaunimas. Tokiu būdu eina ištvirkimas per visą dvarą: griaujami šeimų ryšiai, dorovė ir trinamas gėdos supratimas. Sunku išlikti sveikiems iš sodžiaus pakliuvusiems užkrėstan dvaro bernų tarpan. Mažieji vaikai, matą blogą vyresniųjų pavyzdį, išauga padaužos, neskiriantys, kas padoru ir kas nepadoru.

Ne veltui sodiečiai nenori vesti merginos, dvare tarnavusios, ne veltui rūpestingieji tėvai nenori leisti tenai savo dukterų tarnautų. Yra pritirta, kad kur daugiau dvarų, ten daugiau gimsta ir beteisių vaikų, daugiau esti ištvirkęs ir sodžiaus jaunimas. Pavyzdys eina iš dvaro.

Tokiems santykiams esant tarp darbadavių ir darbininkų, pastarieji dažnai nustoja vertybių jausmo, nustoja valios ir patvaros. Taip palengvėl genda ir samdinių būdas, jų gerumus nugali blogumai. Jaunoji karta išsigimsta. Samdiniai gyvena be rytojaus. Mažžemis dar gali svajoti, kad senatvėje, nustojęs sveikatos, galės lindėti savo pastogėje, ant savo žemės pastatytoje trobelėje. Bežemis neturi nė tos vilties: jis junta, kad pasenusiam teks, užsikabinus terbą, lodinti šunis pakiemiais. Ir ta senatvės baimė ir nerimas dėl jos varo mūsų žmones į svetimas šalis ieškotų laimės. Amerika vilioja ir vilios bežemius, kol jie bus priversti tarnauti dvaruose taip sunkiomis sąlygomis. Šeima, tas išsvajotasis rimties židinys, šiandien darbininkui nebepasiekiamas. Jei veda nieko neturėdamas, tai negali išmaitinti vaikų, mirštančių po kits kito dėl blogo maisto. Tėvai visą dieną dirba ponui, o vaikai bėgioja be priežiūros, išdyksta ir išauga nevy-

kėliais, o kai paaugę išleidžiami irgi tarnauti, tai, atitraukti nuo motinos, nebetenka jos širdies. Dar jaunutė šeima, o jau irsta, nyksta ir nieko nebelieka iš jos.

Ūkininkai, nors šiek tiek susisiekią su savo giminėmis inteligentais ir gaudami iš jų moralinės ir materialinės pagalbos, pasijunta turį užtarytojų. Samdiniai ir tarnai paliekami sau manytis be šviesos ir be duonos. O juk ir šie yra to paties mūsų medžio šakos, kuriomis nesirūpinant lieka bevaisėmis. Šiandien jie bebalsiai, nedalyvauja nei politikos, nei visuomenės gyvenime – jie tik dirba, bet neturi teisių, be kurių sunku pakilti iš nuopolio, nūnai juos slegiančio. Man rodosi, pirmutinis žingsnis laukų darbininkų buičiai pagerinti – tai teisės ir ap rūpinimas senatvėje. Įstatymiškai reikėtų garantuoti visas laisves, steigti savo draugijas, įpareigoti darbdavius steigti ir išlaikyti darbininkų vaikams mokyklas, priversti darbdavius, kad statytų ordinarninkams ir samdiniams sveikas trobas, kaip reikalauja higiena ir t. t.

*„Viltis“, 1912 m. Nr. 54*

## VARGO VAIZDELIS

Pasiviešėjęs sodžiuje, geležinkeliu grįžtu Vilniun. Tame pat vagone važiuoja moteriškė su trejetu mažų vaikų. Vaikus ji kalbina lietuviškai ir lenkiškai, kartais rusiškai. Toks kalbų mišinys mane labai nustebino. Kiek pavažiavę, įsišnekėjome. Pasisakė važiuojanti Užbaikalin. Jos vyras per Japonų karą buvęs pašauktas kariuomenėn ir paskum palikęs Čitoje tarnauti prie geležinkelio. Gerai vieta: algos mėnesiui 50 rublių, butas, kuras ir šviesa. Lietuvoje, sako, niekur katalikui tokios vietos neduotų.

Ką gi darysiu... Nors be galo toli nuo giminių, bet, kviečiama vyro, nuvažiavau su vaikais ton Čiton. Daug vargo turėjau, kol nusikasiau. Geležinkeliu be perstogės reikia apie dvi savaites važiuoti.

Ar yra ten daugiau mūsų krašto žmonių?

Ar katalikų? Kur nebuve... Yra. Bet kokie ten jie ir katalikai. Bažnytėlė nedidelė, bet ir ta tuščia. Nueini šventadienį, tai tik kelios moterys, du trys vyrai, kad ir pamokslo nėra kam sakyti. Per Velykas, per Kalėdas tai pilna bažnyčia

prisigrūda, kaip per kokį kermošių, ir tai ne Dievo garbinti, o pasimatyti. Sutinki mūsų krašto žmogų, pakalbini lietuviškai, o jis tau juokiasi, šaiposi ir atsako rusiškai ar lenkiškai. Mat panaberija neleidžia jam išsiduoti, kad moka „prastai“ (lietuviškai) šnekėti.

– Kaip ten sako pamokslus? Lietuviškai ar lenkiškai?

– Kas ten leis lietuviškai! Ir kunigas nemoka...

– Tai kaip susikalbate su juo? Kaip išpažinties prieinate?

– Kartą per metus atvažiuoja iš kitur kunigas išpažinties klausyti. Klebonas paskelbia iš sakyklos: kas nemoka lenkiškai, tiems dabar štai atvažiuos toks kunigas, kuris mokės lietuviškai susikalbėti.

– O jei toks, kuris lenkiškai nemoka, mirštamai susirgtų, tai kas tada būtų?

– Tada būtų negerai... Bet aš ir lenkiškai mokau. Mat esu nuo Kurtuvėnų.

– Tai gal ir vaikus lenkiškų poterių mokai?

– Buvau pradėjusi lietuviškai juos mokyti. Pamokiau katekizmo, kiek pati mokėjau, buvau nuvedusi vyresnįjį sūnų, – dabar jis dešimtus metus eina, – štai tą, kurs ant suolo miega, pas kunigą pirmosios išpažinties. Negalėjau susikalbėti su klebonu. Sako, nesuprantu lietuviškai, duok jį pamokyti panelei; pasakysiu, kur ji gyvena. Taigi paskum aš ir vedžiojau pas tą panelę. Mokau ir antrąjį lenkiško katekizmo. Jam taip pat metas stoti mokyklon, eina aštuntus metus, – reikės laikyti egzaminą iš religijos. Tik bėda, kad nesveikas.

– O kas gi jam yra?

– Sirgo du kartu plaučių, kartą kepenų uždegimu, o dabar vis kosti ir kosti. Toks silpnas, kad buvo ne kartą apalpęs ir be žado gulėjęs. Vieną kartą panelė buvo jį paklupdžiusi ant kelių, kad lekcijos nemokėjo. Bet vaikas susisielėjo ir nebeištvėrė, išvirto vargšas kaip negyvas. Buvo nusigandusi panelė, o aš dar labiau.

– Tai kam gi tamsta nesveiką kūdikį leidi mokyklon? Tegu pirma pagytų.

– Taip ir mokytoja sakė. Bet ką daryti! Bemoksliui sunku duoną pelnytis. Oi, kiek vargo esu mačiusi! Dvejetas mano vaikų Čitoje ir mirė... Abu plaučių uždegimu. Kad tik šie kaip nors išliktų gyvi. Štai pats jaunasis kūdikis, pusantrų metų mergelė, ir ta yra persirgusi plaučiais ir kitomis ligomis. Pusantrų metų ir vis dar nepasėdi, nekalba. Ir iš kur tos kvarobos ir kimba mano vaikams. Savo didžiausiam neprieteliui negeisčiau tokio sielvarto, kokio aš esu turėjusi. Pagal-

vok tamsta... Visi persirgę plaučių uždegimais! Ir kaip aš juos saugodavau. . . Čitoje esti žiemą šalčio po 40 laipsnių, bet be vėjo, oras sausas. Aš jų neleisdavau oran, troboje šiltai laikydavau, prikūrenusi krosnis, kad kambaryje būdavo šilumos tarp 15 ir 17 laipsnių. Rodos, kur jiems ir sušalti buvo.

– Dideliu krosnių kūrenimu, tur būt, tamsta ir būsi juos susarginusi. Įkai-  
tintas vaikas pagauna šalčio ir jau liga.

– Taip ir mūsų geležinkelio daktaras spėjo, bet aš juo netikėjau: negi gali  
nuo šilumos susirgti...

Man pagailo vargšės moteriškės. Važiavo svetiman kraštan laimės ieškoti, surado ten duonos, bet vaikų nustojo. Gaila man buvo ir lietuvių darbininko šeimos, kad galutinai nutautės. Iš kalbos paaiškėjo, kad motina su tėvu poterius tebekalba lietuviškai, o jų vaikai verčiami mokytis katekizmo lenkiškai. Ar jie, svetimoje šalyje auklėti, negirdėdami aplinkui gimtosios kalbos, lenkiškai poteriaudami, žinos, kas yra Lietuva, nusimanys esą lietuviai? Niekad!.. Ir man griaudu pasidarė, susopo širdį, kad keli tūkstančiai tokių lietuvių šeimų tebėra bažnyčios lenkinami net Sibire, net Užbaikalėje. Nenori be išpažinties mirti, tai išmok lenkiškai; nori vaikus mokytį, tai mokyk juos lenkiškai. Lenkininkų politika laiko mus savo rankose visoje Rusijos valstybėje, visur ji mus pasiekia, visur pagriebia. Argi ne Mogilevo vyskupystės vyresnybės pareiga pasirūpinti, kad jos kunigai mokytųsi lietuviškai? Kur gi teisybė?..

Toliau šnekėdamas su ta moteriške keleive, neiškenčiau jos nepaklausęs, ar jie ten, Čitoje, neturi lietuviškų knygų, ar neskaito kurios lietuviškos „gazetos“.

– Kur ten gausi tokių knygų! Tiesa, mano vyras skaito Rygos gazetą ir man, ką paskaitęs, kartais papasakoja.

– Gal „Rygos Garsą“?

– Aha, taip. „Garsą“...

– Tai kaipgi?.. Ar tamstos toje Čitoje gyvensite, ik numirsite?

– Kad galėtume, tai tuoj ir dabar iš ten grįžtume. Bet ką veiksime be pinigų sugrįžę? Kad nors kelis šimtus, na, tūkstantį susidėtume, tai sugrįžę įsisteigtume kur miestelyje krautuvėlę. Mano pusbrolis turi apie Raseinius kromelį ir nebloginai verčiasi. Be nieko sugrįžus, nėr ko veikią. Žemės neturime, liktų ordinarija...

– Tai ir šiai kelionei tamsta nemaža išleidai?.. Tiek kelio parvažiuoti ir vėl grįžti Sibiran. Vieniems bilietams kiek išeina.

– Bilietai man dykai. Galiu du kartu metuose važinėti Lietuvon. Tačiau ilgas kelias tiek man yra pakyrėjęs, tiek esu privargusi su kūdikiais, kad sunku ir apsakyti. Ir dabar važiauju tik mamos ir seserų pasilgusi. Norėjau jų aplankyti. Kad Dievas duotų vaikams sveikatos – po kelerių metų vėl atvažiuočiau Žemaitijon, o jei kaip, tai ir visiškai atsigabensime iš to pasaulio pakraščio. Tiek ten man atsibodo, tiek aš ten prisisielojau. Du savo kūdikius tenai palaidojau.

Atsisveikinau su ta moteriške. Liūdna. Lietuviai priversti trenktis į svetimus kraštus, kuriose jie nyksta kūnu ir dvasia. Kas bus? Galvokime mes, likusieji Lietuvoje.

*„Viltis“, 1913 m. Nr. 99*

## KAIP IR KUR NUKREIPTI KAIMO EMIGRACIJĄ

Emigracija yra aiškinama paprastai varginga šalies būkle. Ši nuomonė yra ne visai teisinga. Tiesa, žmonės palieka sodžių, kada jiems ten darosi ankšta gyventi, kada, gyventojų daugėjant, nebegalima visiems išmisti. Bet tai yra ne tiek gyvenimo sąlygų pablogėjimas, kiek jų pakitimas. Kuo aukščiau esti pakilusi šalies kultūra, tuo labiau sodžius tuštėja. Pavyzdys gali būti mūsų artimas kaimynas – Vokietija, kurios miestuose yra du, o kaimuose – tik vienas trečdalis visos valstybės gyventojų.

Žinoma, emigracija esti dažnai ir netikusio krašto buities ataspindys, jo sunkių politikos sąlygų vaisius. Lietuvių emigracijoje sveria ir šioji priežastis, bet ji ne pati svarbioji. Kad jiems būtų ir laisviau gyventi, tai sodžiai vis dėlto neišvengiamai retėtų, tik emigracija kryptelėtų ne tiek į Ameriką, kiek į Lietuvos ir į jai artimus miestus.

Lietuvos kultūra, be abejo, kyla. Kaskart daugiau randasi naujų krautuvių žemės ūkio įrankiams, steigiasi dirbtuvių bei fabrių jiems gaminti, kinta ūkininkavimo būdas... Bet tuo pačiu žygiu didėja skaičius nebegalinčių prisitaikyti prie naujų ūkio sąlygų. Vargti, kaip jų tėvai vargsta, jaunieji nebenori, nes jų

didesni kultūros reikalavimai, didesnis įgeidis žmoniškai gyventi. Tas skirtumas bus ženklus, sulyginus lietuvius su jų kaimynais lenkais, gudais. Niekas nepasakys, kad lietuviai prasčiau valgą, prasčiau dėvį ir vilkį už juos, kad lietuviai esą už juos tamsesni, ir betgi Kauno, Suvalkų ir Vilniaus gubernijos, kur lietuvių daugiausia gyvena, jie labiausiai veržiasi Amerikon, o Minsko, Gardino, Vitebsko gubernijos, kuriose daug gudų gyvena, nesiskundžia emigracija tiek, kiek skundžiasi grynai lietuviškos gubernijos. Kodėl gi lietuviai keliauja Amerikon, o ne į savo Lietuvos miestus? Kodėl ne į Kauną, Vilnių ar mažesnius mūsų miestus, kuriuose ypač daugėja atėjūnų žydų, lenkų ir kitų svetimtaučių? Jei žydams nebūtų ribojama gyventi ir kituose Rusijos miestuose, tai jie bematant visur įsigalėtų! Mat žydai yra įgudę ekonomiškai tvarkytis, o ir lenkai turi šiokių tokių miesto tradicijų. Tuo tarpu lietuviams miestas visai nauja ir nepažįstama sritis. Mūsų sodietis eina ten, kur darbas yra jau organizuotas ir gali jam duoti geresnio uždarbio, nei tas, kurio jis turi sodžiuje. Nei Vilnius, nei Kaunas jam tokio uždarbio nesiūlo. Kas pelningesnio Lietuvos miestuose ir miesteliuose savo rankose turi susigriebę žydai ar lenkai. Tik kiemo sargais ar kitais pastumdėliais jie dar sutinka priimti lietuvį, bet tokiu jis nebenori būti. Vilnius, Kaunas ir kiti Lietuvos miestai tik tuomet vilios lietuvius sodiečius, kai inteligentai lietuviai nebeemigruos Rusijon, Kuršan ar Amerikon, o stengsis paimti į savo rankas Lietuvos miestų prekybos, pramonės, finansų tvarkymą, rūpintis ir lietuvių darbininkų, tarnautojų reikalais. Lietuvių inteligentų laukia dideli darbai Lietuvos miestuose.

*„Viltis“, 1913 m. Nr. 107*

## AMERIKIEČIŲ KOLONIJA IR LIETUVIŲ KULTŪRA

Užpėnai „Saulės“, šie metai Liet. mokslo ir Dailės dr-jų pasiuntinių kelionės Amerikon yra parodžiusios, jog mūsų emigrantai ne tik kad neužmiršo Lietuvos, bet yra gal daugiau, nei mes ją pamilę. Bet šiandieną Lietuva jau ne tokia, kokia ji buvo prieš keliolika metų, nebe tokia ir lietuvių Amerika, vargusi kadaise nesantarvėje. Amerikos lietuviai, susibūrę draugijomis, kaskart stiprėja.



Taip sparčiai plėtodamies, jie daug nusvers mūsų tautos atgijimą. Mums svarbu ne tik jų aukos, bet ir jų susipratimas. Amerikos lietuvių kolonija nėra žuvusi: už jūrių marių kartais jautriau sutvaksi jos širdis, kai Lietuva ko liūdi ar kuo džiaugiasi. Suvirpino ją revoliucija – tuojau atsiliepė Amerikos lietuviai, šoko mums talkon savo sumanymais ir savo pašalpomis. Nerasime nė vieno rimtesnio darbo, kuris nesulauktų žymios amerikiečių užuojautos.

Amerikos Lietuva nėra mums dingusi. Ji ne vien ima iš tėvynės, bet ir daug jai grąžina. Grąžintų dar daugiau, jei rūpintumės palaikyti su ja ryšius. Argi tevažinėsime tenai gauti tik aukų? Argi negalime ir mes duoti kai ko amerikiečiams?.. Mūsų davimas būtų moralinio pobūdžio. Materialinės paspirties jie nereikalauja. Jie ilgisi gimtojo krašto šilumos. Vyresnioji amerikiečių karta, augusi Lietuvoje, tebejunta jos gyvųjų ryšį, o jaunoji, gimusi Amerikoje, nebegali atjausti savo tėvų žemės.

Labai gera būtų, kad mūsų veikėjai dažniau susitiktų su Amerikos veikėjais, kad mūsų šaliai lankytųsi Amerikoje ir paskaitomis aiškintų Lietuvos kultūrinę pažangą. Vertėtų sukviesti suvažiaviman visų kraštų lietuvius literatus, draugijų ir bendrovių atstovus. Per tokį suvažiavimą lengviau būtų sutarti dėl bendro kultūrinio darbo visai lietuvių tautai. Pavyzdžiui, mūsų emigrantai siunčia Lietuvon daug pinigų per svetimtaučių bankus. Ar negalima nukreipti tas operacijas per lietuvių bankus, Vilniaus ar Kauno lietuvių kredito draugijas? Lietuviams padaugėtų apyvartos kapitalo. Lietuvon ir toliau spraudžiasi lenkai, žydai ir kiti prašalaičiai. Ar negalėtų susitelkę į kompanijas Amerikos lietuviai perimti iš svetimtaučių ir finansų, ekonomikos, kultūros ir kitų sričių tvarkymo Lietuvoje reikalus, nes turi daug svetimoje šalyje ir sukaupto gero patyrimo.

Aš tik apgraibomis metu kelias mintis, kurios, man regis, yra ne be pamato. Jos būtų pravartu plačiau pagvildinti.

„Viltis“, 1915 m. Nr. 125

## EMIGRACIJOS REIKALAS

Mūsų sodiečiai neperkalbami: keliauja Amerikon, ir tiek! Kodėl jie savo šviesa eina?..

– Kalbėkite, sako, sveiki. Mes matome, kieno geresnės trobos, kas turi pripirkęs daugiau žemės, kas turi atsidėjęs kiek skatikų, tai vis Amerikos dėka.

– Bet kiek yra tuščių, išdaulytais langais pirkių, kiek daržų iširusiomis tvoromis, kiek rėžių, usnimis apaugusių! Juk tai irgi Amerikon išėjusių žmonių?..

– Tai niekis, – atsako pasinešęs lėkti sodietis. – Kad tie amerikoniai „neu-liotų“, tai irgi sugrįžtų namon su pinigais.

Šis argumentas yra rimtas. Sunku pradžioje mūsiškiams įsikurti Amerikoje, daug vargo tenka jiems pamatyti, ligi gauna gero darbo. Beveik visi, kurie sugrįžta, taip pasakoja. Tik bėda, kad neretai mūsiškiai tenai „pasileidžia“ ir taip sunkiai uždirbtus dolerius palieka saliūnuose (alinėse). Tokia nuomonė ir Amerikos lietuvių inteligentų.

Jei negalime suturėti emigracijos, tai reikia ją bent tvarkyti. Apie tai ne kartą buvo užsiminusi ir mūsų spauda. Emigrantai išsineša iš Lietuvos daug pinigų, bet nemaža jai ir gražina. Jei taip, tai reikia mums pasirūpinti, kad jie sugrįžę gerai pritaikytų savo uždarius. Amerikoje jau nemažai mūsų lietuvių gražiai tvarkosi: kuria įvairias draugijas, rengia vakarus, koncertus, paskaitas. Visa tatau turi daug geros įtakos ir visiems mūsų emigrantams. Kultūringos pramogėlės atitraukia juos nuo saliūnų, verčia domėtis estetika, moko viešojo gyvenimo ir švelnesnio elgimosi. Kad Amerikos lietuviai kyla, tai matyti ir iš dosnumo kultūros reikalams. Jei taip išauklėti emigrantai sugrįžtų Lietuvon, tai ji susilauktų naujų kultūros pajėgų. Tačiau, deja, nemažai sugrįžę ir su pinigais nebemoka jais pasinaudoti. Ilgiau dirbę fabrikuose ar kasyklose, atpranta nuo žemės ūkio darbų, pamiršta ūkininkauti: nusipirkę savo krašte žemės, nemoka ja verstis. Amatininkui ar šiaip jau vertėivai lengviau būtų apsigyventi kur miestelyje, bet tokių labai maža tegrįžta. Daugumas yra juodadarbiai, nuo arklų ir dalgio.

Kas kita būtų, kad mūsų emigrantai keliautų dirbti Amerikos fermose, kuriose taip pat neblogai mokama darbininkams. Ten jie užsidirbtų ir pasimokytų žemės ūkio ir gal mažiau sveikatos prarastų. Kodėl gi lietuviai veržiasi į Ame-

rikos miestus? Tur būt, dėl to, kad fabrikuose jau turi pažįstamų ir giminių ir kad tarp jų, būryje, linksmiau gyventi.

Kanada – derlingas kraštas. Jos klimatas sveikas, oras ne šaltesnis už Lietuvos, sąlygos žemės ūkiui geros. Tad ar ne verčiau būtų mūsiškiams ten kolonijomis spiestis? Pabuvę kurį metą ir užsidirbę pinigų, galėtų grįžti Lietuvon su ūkininkavimo patirtimi.

Tas klausimas taip atrodo mums, teoretikams. Įdomu būtų, ką mano apie tai Amerikos inteligentai lietuviai? Turėdami daugiau žinių apie Kanados emigrantus, jie galėtų ką tikriau pasakyti. Juk lenkų, ukrainiečių, slovakų kolonijų yra ir Amerikos žemės ūkyje?..

*„Viltis“, 1913 m. Nr. 116*

## 8. VALSTIEČIŲ ŪKIO RŪPESČIAI

*Antanas Smetona*

### KELIŲ TAISYMAS IR KITOS VALSTIEČIŲ PRIEDERMĖS

Sunkiausios natūralinės priedermės yra kelių taisyimas, sargybą eiti (tarnauti policijai), vežioti kareivius, valdininkus. Tik valstietis, savo kailiu prityręs tą naštą, gali suprasti, kaip yra jos įkyrios. Jau seniai buvo metas pakeisti tas baudžios liekanas teisingesniu ir patogesniu būdu tiems valstybės reikalams atlikti. Kitose šalyse natūralinių priedermių nėra ženklo nebėra likę. Kita tvarka būtų mums reikalinga, bet jos įvedimas ne nuo mūsų vienu pareina, tiesą sakant, nedaug nuo mūsų tepareina.

Vieškeliais naudojasi ne vieni valstiečiai – naudojasi visi, o nei miestelėnai, nei dvarininkai jų netaiso. Įstatymais dvarininkai turi duoti medžiagos tiltams ir žvyro keliams pilti, bet kaip nelengva kartais valstiečiams išgauti iš jų! Valstiečiams tenka dažnai už kelių varstų ar mylios vežtis žvyro iš dvarininko žemės. Bet už viską turi atsakyti valstietis vyriausybei, policijai. Jei vieškeliai pavasarį ir rudenį esti vietomis nepravažiuojami, valdžia už tai pirmiausia kaltina valstiečius. Tikra baudžiava yra ir dešimtininkų sargyba prie policijos. Tie dešimtininkai turi išnešioti paštą. Urėdninkus ir antstolius aprūpinti malkomis, vandeniui ir atlikti kitą tarnų darbą. O kai jie ar kariai keliasi iš vienos į kitą vietą, valstiečiai, nors ir būtų pats darbymetis, privalo su savo arkliais pergabenti juos su visa manta į naują vietą. Dar daugiau, valstiečiams reikia priimti, apnakvydinti ir pamaitinti ir keliaujančius valdininkus. Yra dar daug ir kitų prievolių, kurias turi vykdyti valstiečiai. Seniai baudės vyriausybė daryti galą toms natūralinėms priedermėms, bet kažin kodėl ligšiol negalėjo prisiruošti.

Dar prieš kokį dvi dešimtį metų Vidaus reikalų ministerija yra rinkusi žinias, kurios yra natūralinių priedermių ydos, bet visa dar tebėra senoviškai. Ir

ši Dūma ruošias daryti kiek atmainų. Ar išeis kas gero iš tos ruošos, pamatysime, kada ji prieis prie šio reikalo. Dabar Dūma ketinanti pakeisti natūralines priedermes kitomis, kurias eiti padėtų ir kiti luomai, ypač dvarininkai. Tai būtų gera. Natūralinės priedermės reiktų paversti pinigėmis ta prasme, kad priverčiamojo darbo vietoje būtų uždėtas mokestis. Tuomet visi darbai būtų geriau atliekami samdytų darbininkų, o sodiečiai nekentėtų tokių paniekinimų ir stumdymų kaip dabar. Kol Dūma nėra dar pradėjusi svarstyti natūralinių priedermių bylos, mums būtų pravartu daugiau susipažinti su visais jų blogumais. Mūsų atstovai Dūmoje turėtų Lietuvos gyvenimo faktais remti atmainos reikalingumą. Nebe laikas bus rankioti žinios, kai Dūma ims kalbėti apie tai. Mes prašytume skaitytojus jau dabar siūsti „Vilčiai“ žinių, kurias natūralines priedermes kurie valsčiai atlieka.

*„Viltis“, 1908 m. Nr. 60*

## NAUJOSIOS AGRONOMŲ ĮSTAIGOS

Per paskutinius dvejus metus Lietuvoje nemaža sodžių išskirstyta vienasėdžiais. Skirstymo darbas eina ir toliau. Po kokių dviejų dešimties metų, jei tokiu greičiu jis eis, visi mūsų valstiečiai gyvens vienasėdžiais. Kurie dar abejoja, skirstytis ar senoviškai rėžiais ūkininkauti, tie, įsižiūrėję į savo išsidalinusius kaimynus, netrukus ims sekti jų pavyzdžiu.

Sodžių skirstymąsi galėtų pagreitinti vyriausybė, jei imtų į žemės komisijas žmones, pažįstančius valstiečių gyvenimą, ir jei samdytų daugiau matininkų, sugebančių jiems suprantamai aiškinti. Dabar daugumas komisijos narių nemoka lietuvių kalbos ir negali dorai patarti, kas būtina reikalinga yra skirstantis ir jau išsiskyrus vienasėdžiais. Pradžioje sunku buvo rasti lietuvių matininkų. Bet prieš dvejus metus Kauno ir Vilniaus gubernijose buvo įsteigti matininkų kursai. Jei vyriausybei būtų rūpėjęs mūsų kraštas, ji į tuos kursus būtų ėmusi lietuvius ar bent mokančius lietuviškai. Išėjo kitaip: ji telkė į kursus daugiausia rusus.

Antroji vyriausybės klaida, dar didesnė už pirmąją, yra ta, kad neparūpina gero kredito besiskirstantiems sodžiams. Jiems reikia perkelti trobas, reikia naujas statydintis ir medžiagos pirktis, o išsikėlus pirmaisiais metais tenka ypač vargti, kol išsidalinami laukai, kol išsiaiškinama, kaip geriau juos sutvarkyti. Reikia pinigų, o pirmaisiais metais naujavietyje iš ūkio jo negalima prasimanyti. Vyriausybė, tiesa, duoda naujakuriams kredito, bet labai nedaug, ir tik tokiems, kurie moka paprašyti, prieiti prie komisijų narių. Kiek girdėti, ir to kredito, aplinkraščiais žadėto, nenoromis teduodama: vienam naujakuriui daugių daugiausia iki pusantro šimto rublių.

Trečioji ir pati didžioji žemės tvarkytojų klaida yra palikimas naujųjų vienasėdžių be patarėjų, be agronomų. Pirmą jie ūkininkaudavo tėvų ir protėvių įpratimu, o dabar juk iš karto reikia kitaip ūkį vesti. Pasimokyti nėra iš ko. Pagaliau susiprato vyriausybė ir nuo šių metų pasamdė Kauno ir Vilniaus gubernijoms po keletą agronomų. Nors tai labai mažai, bet vis dėlto šis tas. Tiems agronomams pavesta rūpintis ūkininkais, kurie gyvena jau išsiskirstę vienasėdžiais. Vasaros metu jie važinėsią, tirsią ūkininkavimą ir rodysią, kaip tinkamai ūkininkauti, ką ir kur sėti, sodinti, kokius gyvulius auginti, kaip gauti pelno iš sodų ir daržų, bičių ir t. t.

Nuėjus ūkininkams nuo laukų ir apsidorojus didumą rudens darbų, agronomai vėl važinėsią ir davinėsią patarimų, kaip šerti ir laikyti gyvuliai, o žiemą laikysią valsčiaus mokyklose paskaitas apie kurią bent ūkio šaką, ypač apie pieno ūkį. Iš to jau matyti, kad vyriausybės samdyti agronomai turėtų gerai pažinti vietos sąlygas, būtent: mokėti visus ūkio dalykus lietuviškai aiškinti, turėti artimų ryšių su ūkio draugijomis ir jų skyriais, rateliais. Gyvu žodžiu visa išpaskoti agronomai negalės; reikalingos dar tam tikros ūkio knygelės, o jų lietuvių kalba labai nedaug teparasyta. Taigi agronomų pareiga būtų jų parašyti, o vyriausybės pareiga – savo lėšomis jos išleisti. Tuo tarpu, kiek mes nujaučiame, lietuvių, išėjusių agronomijos mokslus, labai nedaug tėra, bet ir tas nedaugelis kažin kur išsisklaidę gyvena. Jie turėtų bent dabar susirasti ir paduoti gubernijų vyresnybėms prašymus.

Neabejojame, kad, ūkiui kylant, agronomų reikės mūsų kraštui labai daug: ne po vieną kiekvienai apskričiai, bet po keletą. Vyriausybė ketina steigti Lie-

tuvoje nemažai ūkio mokyklų, kurioms irgi bus reikalingi mokytojai agronomai. Visas tas vietas, mūsiškių nesant, užims svetimi žmonės. Todėl mūsų moksleiviai, baigę visą gimnaziją ar realinę mokyklą, ar bent kelias klases, turėtų stoti į ūkio institutus ir vidurines ūkio mokyklas. Jas išėję, nebus alkani ir bus naudingi savo kraštui.

*„Viltis“, 1909 m. Nr. 77*

### REIKIA MIŠKUS SAUGOTI

Dar prieš keliolika metų Lietuvoje nebuvo miškų bado. Tačiau, deja, kas metai jie eina vis retyn ir brangyn, o didžiųjų girių, lietuvių dainose apdainuotų, kaip ir nebeliko. Ypač jos yra praretėjusios pastaruoju laiku. Prekijai kas metai išvaro į Prūsus Nerim ir Nemunu daugybę rąstų ir liemeningų sienojų. Pasipelno prekijų kišenės ir dvarininkų.

Bet ar ilgai pelnysis dvarininkai, taip be tvarkos kirsdami senuosius miškus ir neugdydami jaunųjų? Daugumas paprastai sakosi tai darą ūkio reikalams pasitaisyti, bet tikrai jie nepasitaiso, o tik prastėja. Būtų dar niekis, kad, miškus išnaikinę, tik patys dvarininkai tekentėtų: kaip pasiklosi, taip ir miegosi. Bet, jų nebetekus, graso pavojus visai apylinkei, net visam kraštui. Kalvotose vietose nebelieka kas sulauko reikalingą žemės drėgmę; kur lengva žemė, ten, pušynus išskirtus, vėjas smėliu užpusto laukus, kaip štai Vilniaus gubernijoje neretai atsitinka (Trakų apskr., apie Varėną). Jei ir toliau bus taip elgiamasi su miškais, kaip lig šiol, tai netrukus ir valstiečiai nebegaus kur medžių nusipirkti nei kurui, nei troboms, nei pagaliau padargams. Jau ir dabar yra Lietuvoje tokių apylinkių, kurioms medžių nusipirkti reikia važiuoti už kelių mylių, vadinasi, ir dabar vietomis ima rodytis miško badas. Valstiečiai savo miško kaip ir neturi. Gal kai kurie yra jo prisiugdę, bet tokių labai nedaug tėra.

Nemažai yra vyriausybės miškų, gerai prižiūrimų: tvarkingai parduodamas senasis ir rūpestingai ugdomas jaunasis miškas. Bet tokių nedaug tėra.

Kuo toliau, tuo bus sunkiau mūsų kraštui. Gali ateiti toks laikas, kada sodiečiams teks kūrėti krosnis ne malkomis, o pelkių džiovintomis durpėmis.

Vokietijoje, kurioje senų miškų reta, o jaunų neduoda vyriausybė gadinti, jau tenka taip verstis. Labai pravartu būtų miškus daugiau saugoti, daugiau jų gailėtis. Nors įstatymai draudžia juos be tvarkos eikvoti, bet savininkai labai dažnai išsilenkia įstatymų. Kai kuriais atsitikimais ir valstiečiai turi teisę (jei miško išskirtimas gali pakenkti jų ūkiui) sulaikyti miško eikvojimą (gali apskųsti savininką vyriausybei), bet retai kur jie temoka šia teise naudotis.

Nei įstatymais, nei vyriausybės giriomis nėra ko daug atsidedti. Ar neverta būtų valstiečiams patiems ugdytis miškus? Jis auga ilgai (mažiausia kelias dešimtis metų), juo pasinaudoti gali tik būsimoji karta. Bet juk ne savo amžių te gyvename: beveik kiekvienos šeimos tėvui rūpi, kad jo vaikams būtų geriau, kad jie pasinaudotų jo darbų vaisiais.

Truputis žemės užleisti mišku patogiausia būtų, sodiečiams skirstantis vienasėdžiais. Kone kiekvienas sodžius turi netinkamos žemės; taigi ar ne geriau būtų jos nesidalinus, o palikus ją bendroje nuosavybėje miškui ugdyti. Dešimtis ar keliolika dešimtinių žemės vidutiniam sodžiui ne kiek pragaištės padarytų, o priaugančioji karta paskum turėtų nors savo malkų kurui.

Antra, sodiečiai, kurie nelinkę į bendrą žemės valdymą, galėtų ir blogąją išsidalinti prie vieno daikto ir ją mišku užleisti. Tik ar šiaip ar taip, vertėtų apie tai pagalvoti.

Vietomis Lietuvoje yra daug smiltynų, kur javai neauga. Ten geriausia būtų miško ūkiu verstis. Paaugus pušynams vėjas nebenešiotų smėlio, liktų daugiau drėgmės ir pasitaisytų dirbamoji žemė. Norintiems ugdytis mišką padėtų ir valdžios samdytieji agronomai. Miškams veisti iš vyresnybės galima dykai gauti medžių sėklos.

*„Viltis“, 1909 m. Nr. 112*

## VIENASĖDŽIAIS IŠSISKIRSČIUS

Sodžių skirstymasis vienasėdžiais yra pirmas ir neišvengiamas žingsnis valstiečių ūkio gerinimui. Nebebus painių rėžių su jų nereikalingomis ežėmis, sumažės bylų skaičius dėl neaiškių ribų, pakils krūvon sutrauktos žemės našu-



mas ir t. t. Kryptelėjus nuo senoviško ūkininkavimo, valstiečiui reiks toliau nuo jo žengti. Nebetiks trilaukis ūkis, žemę kitaip reikės dirbti, kitus javus sėti. Naujam ūkiui turės būti ir naujų mokytojų. Bet iš kur jų paimti? Tuo tarpu vyriausybė nesirūpina šiuo klausimu. Ji yra susirūpinusi Rusijos viduriu, jos bendrijų draskymu, o mūsų krašte – sodžių skirstymu. Kas bus paskum, ji dabar nesuka sau galvos. Antra vertus, iš vyriausybės nėra ko daug laukti: viena, ji ir norėdama negalėtų visur kur valstiečiams padėti, antra, kas žino, ar nepakenktų ji mažajam ūkiui per didele savo globa.

Didžiausias kultūros veiksnys būtų, žinoma, geros žemutinės ūkio mokyklos. Tačiau apie jas tuo tarpu nieko negirdėti, nors ne taip seniai vyriausybė lyg buvo sumaniusi steigti bent kelias Kauno gubernijoje. Tokios mokyklos, kai bus įsteigtos, išmokys ūkininkauti tik jaunosius valstiečius. Ligi jų susilauksime, praeis keliolika, o gal ir kelios dešimtys metų. Jau dabar naujaku-riams ūkininkams tenka kitaip verstis, taigi jau dabar jiems reikia ieškotis nau-dingų pamokymų. Gyvieji ūkininkavimo pavyzdžiai jiems būtų geriausi moky-tojai. Valstietis, kuris įpratęs visa senoviškai daryti, nepasitikėdamas žiūri į nau-jąsias priemones. Tik savo akimi pamatęs, kad jo kaimynas, naujo ką ūkyje pra-simanęs, turi gero pelno, ima juo sekti. Ir skirstymasis vienasėdžiais mūsų kraš-te ne kitaip yra prasidėjęs: vilniečiai ir kauniečiai ėmė pavyzdį iš suvalkiečių. Taigi dabar būtų geriausia, kad kiekvienoje apylinkėje būtų bent po vieną pa-vyzdingą ūkį, po vieną sumanesnį ūkininką, galintį darbu ir žodžiu pamokyti savo kaimynus. Tokiais ūkininkais galėtų būti kunigai ir mokytojai, turį prie mokyklos bent po kelias dešimtines žemės. Abeji turėtų būti šiek tiek susipa-žinę su agronomija. Tik lig šiol nei kunigų, nei mokytojų seminarijose agrono-mijos nemokoma. Klebonijų ūkis savo didumu labai panašus į vidutinių vals-tiečių ūkį. Atlikęs savo dvasines pareigas, kunigas galėtų padėti šiek tiek laiko ir kultūros darbui: aiškinti valstiečiams ūkio dalykus, pamokyti juos vesti nam-inę buhalteriją ir kita.

Jei prie mokyklų būtų žemės, tai mokytojai savo mokinius pamokytų sodų ir daržų ūkio. Prūsuoje beveik kiekviena pradžios mokykla turinti bent po ke-lias dešimtines daržo su lauku. Pas mus kitaip. Gerai dar, jei yra darželis ar so-delis prie mokyklos.

Argi negalima būtų įvesti agronomijos mokslo kunigų seminarijose ir „Saulės“ mokytojų kursuose?

„Viltis“, 1909 m. Nr. 127

### REIKIA NETIKUSIĄ ŽEMĘ GERINTI

Reto kaimo visa žemė esti gera. Šalia geros esti ir netikusios: balų ir pelkių. Ūkininkams, tebegyvenantiems sodžiais, geriausia būtų susitarus jas išdžiovinti. Tas darbas atseitų gal ir nemažai, bet išlaidos atsimokėtų keleriopai. Turint žemės nedaug, valstiečiui reikėtų kiekvieną jos kąsnelį branginti. Vandeni nuleidus, raistas gali virsti pieva arba derlinga dirva. Taip daroma ir kitose šalyse: nusausinus, kur pirma gyvulys negalėdavo kojos įkelti, ten dabar auga gražiausi javai arba želia puikiausios pievos. Ką žmogaus sumanumas su darbštumu gali padaryti, rodo olandai. Jie kas metai grioviais ir pylimais atkariauja iš jūros didelius plotus.

Nereikia siektis nė užsienio pavyzdžių: mes jų turime šalimais, Kuršo gubernijoje. Kas ten važinėjo, tas ten matė didžiausius griovius, iškasti per raistus ir balas. Tur būt, ne vienas bus girdėjęs apie neišbrendamas Pinsko (Minsko gub.) pelkes, kur teaugą gudkarkliai ir kiti nutriušę medeliai. Dešimties varstų ilgumo plotas viena marmalynė, kur žmogaus koja nebuvo žengusi. Vieno tokio pelkyno savininkas, iškasęs griovius, nuleidęs vandenį, dabar turi daug geriausių pievų, o daiktais ir ariamos žemės. Daug lėšų atsiėjęs tas darbas, bet ne-naudingieji plotai, dabar pavirtę derlinga žeme, duoda didžiausio pelno. Lietuvoje, prie pat Šiaulių miesto, gr. Zubovo Ginkūnų dvare, buvo paliai ežerą prieš kelerius metus vienas liūnas. Iškasus griovius ir išlyginus parūdijusius kemsus, pasidarė gražiausia pieva. Pirma ten sunku būdavo įeiti (taip buvo klampu!), o šiandien ir važiuotam galima drąsiai važiuoti.

Kitas gali pasakyti, jog kas dvarininkui, turinčiam pinigų ir daug darbininkų, yra lengva padaryti, tai paprastam valstiečiui ūkininkui neįmanoma. Tiesa, kad jam vienam sunku, bet visam sodžiui tai dar lengviau negu dvarininkui. Sodžius turi pakaktinai savų darbininkų. Kai lauke mažiau darbo, tai ūkininkai

gali duoti po vieną žmogų nusausinimo darbams. Kur dvarininkas turėtų pinigais berti, ten sodietis gali savo rankomis atsivaduoti. Sodžiui reiktų pinigų tik inžinieriui pasisamdyti. Jų galima gauti iš Valstiečių banko. Jei būtų keblu iš jo skolintis arba jei jis neduotų, tai skolintų bet kuri taupomoji draugija. Nebijos nė viena įstaiga duoti pinigų žemės našumui kelti. Žemei gerinti pinigų nestigtų, tik bėda, kad valstiečiai nemoka bendram darbui susitelkti. Vertėtų pagalvoti apie tai, kol dar sodiečiai tebesiskirsto vienasėdžiais. Paskum sunkiau bus. Kai netikusios žemės nebebūtų, tai ir skirstymasis sodžiais palengvėtų.

„Viltis“, 1909 m. Nr. 141

EKONOMINIAI IR SOCIALINIAI  
REIKALAI

*Antanas Smetona*

DIDŽIOSIOS MINTYS

*Antanas Smetona*

BENDROMIS PAJĖGOMIS

## 9. DIDŽIOSIOS MINTYS

*Antanas Smetona*

Ekonominiai ir socialiniai gyvenimo pagrindiniai principai

Valstiečio dvasios kultūra tegali kilti su jo materialinės gerovės kilimu.

Lietuviai, tapus kaime ankštoka, mėgina sprautis prekybon ir pramonėn, nors žemės ūkis palieka ir, tur būt, paliks pati svarbiausia mūsų šalies gyvenimo šaka. Tik reikia, kad šių trijų ekonomikos sričių santykiai būtų darnūs, kad viena kita papildytų. Tokį darnumą gali garantuoti didesnis visuomeniškumas, kurio lig šiol labai mažai tėra. Turime nebemaža visokių draugijų, bet jose, dar silpnose, negali tilpti visuomenės gyvenimas.

Visai kitaip būtų, jei lietuviai inteligentai būtų nepriklausomi, jeigu jie stovėtų ant savito tautinio ekonominio pagrindo, kurio tuo tarpu neturime miestuose, nes dar neturime organizuotų laukininkų. Kiek yra kredito, pramonės ir prekybos organizacijų Lietuvoje, gyvenančių iš mūsų sodiečių triūso, tai visos jos ne mūsų. Ką mums padės vienas švietimasis, jei mes vis būsime apačioje kitų, jei mes neiškilsime viršum, jei būsime ekonomikos gyvenime išklydę. Juk šviečiamės ne tam, kad kitiems tarnautume, bet kad savitesni būtume, kad būtume stipresni.

Atboikotuoti nebegalima, kaip negalima sudaužyto puodo padaryti sveiko.

Mūsų ūkis ir ūkininkai

Didžiausias lietuvių turtas, nuo kurio pridera jų gerovė, yra žemė.

Ūkis yra ne mažesnis pamatas tautos gyvatai, kaip švietimas. Kai žmogus blogai gyvena, tai ir šviesa jam neprieinama ir, gal būt, nesuprantama.

Valstiečio ūkiui niekas taip blogai neatsiliepia, kaip žemės skaldymas. Agronomų nuomone, vidutiniškai mūsų krašte jis privalo turėti bent penkiolika dešimtinių; mažiau turėdamas, jis negali šiuo metu išsiversti su šeima. Žino-

ma, ir žemė nelygu: vienur ji derlingesnė, kitur prastesnė, taigi nuo jos gerumo turėtų priderėti ir dešimtinių skaičius.

Kada imama branginti kiekvieną žemės sklypelį, žiūrėti, kaip čia iš jo daugiau pelno ištraukus, kada stengiamasi pelningai išnaudoti kiekvieną šaką, pradėjus nuo daržų, sodų ir naminių paukščių ir baigiant kviečiais ir rugiais, tuomet reikalinga didžiausia priežiūra, atsikėlus su aušra ir gulus su juodąja tamsa.

Mūsų krašte vidutiniam valstiečio ūkiui reikia nuo 15 ligi 20 dešimtinių: mažesniame plote tuo tarpu beveik negalima dorai ūkininkauti, negalima išmisti visai šeimai, neturint uždarbio iš šalies.

Atsijusios idėjos, kad ir gražiausios, pilkarudiniui nesuprantamos, kol neiilustruotos regimais pavyzdžiais. Tai mes galime matyti kad ir iš žemės ūkio santykių: retas kuris iš skaitytos knygelės, kad geriau esą vienasėdžiais gyventi, tepaklauso naudingo patarimo. Sodžiai skirstosi, kai pamato savo kaimynus skirstantis, kai pamato savo akimis, kad vienasėdžiai verčiasi kur kas geriau už sodiečius.

Sodžių skirstymasis vienasėdžiais yra pirmas ir neišvengiamas žingsnis valstiečių ūkio gerinime. Nebebus painių rėžių su jų nereikalingomis ežėmis, sumažės bylų skaičius dėl neaiškių ribų, pakils krūvon sutrauktos žemės našumas ir t. t.

Valstiečiams reikia įsigyti geresnių įrankių laukams dirbti, dirbtinių trąšų, rinktinių sėklų.

Kaime žemės šalia geros esti ir netikusios: balų ir pelkių. Ūkininkams, tebegyvenantiems sodžiais, geriausia būtų susitarus jas išdžiovinti. Tas darbas atseitų gal ir nemaža, bet išlaidos išsimokėtų keleriopai. Turint žemės nedaug, valstiečiui reiktų kiekvieną jos kąsnelį branginti. Vandenį nuleidus, raistas gali pavirsti pieva arba derlinga dirva.

Valstietis, kuris įpratęs senoviškai daryti, nepasitikėdamas žiūri į naująsias pramonės. Tik savo akimi pamatęs, kad jo kaimynas, nauja ką ūkyje prasimanęs, turi gero pelno, ima juo sekti.

Geriausias ūkininko valstiečio mokytojas yra geras kaimyno paveizdas. Bet tokių kaimynų mūsų krašte dar labai maža tėra, taigi reikalingas gyvo ir rašyto žodžio pamokymas. Tam tikslui vyriausybė skiria agronomus, kad jie, važinė-

dami po kaimus, davinėtų valstiečiams patarimų. Nūdien daug rašo laikraščiai apie ūkio gerinimą, yra leidžiama ūkio knygelių, steigiama ūkio draugijų ir t. t. Visa tai daroma žemės ūkiui kelti.

Mus engiantieji atėjūnai dažniausiai yra tamsūs, mažos dorovės ir blogiausi ūkininkai. Iš jų mūsiškiams nėra ko mokytis.

Išėjęs ūkio mokyklos kursą, jaunikaitis turės gerą amatą savo rankose. Tokiam nebereiks, kaip štai keturias ar kelias gimnazijos klases išėjusiam, slankioti pasaulyje ir, negavus vietos, vargti pusbadžiaujant. Šiuo metu visur atsidėjus rūpinamasi ūkiu.

Prūsų lietuvis mokosi ūkininkauti, moka tiksliausiai suvartoti kiekvieną savo žemės kąsnelį. Ten (Prūsusoje) nebeišgirsi tokių pasakų, kaip štai dažnai tenka tarp mūsiškių girdėti: mano tėvas taip ūkininkavo ir badu nemirė, ir aš, jo pavyzdžiu sekdamas ir kitur nesimokydamas, išmisiu ir savo amžių išgyvensiu. Jie sako: mano tėvas gal ir neblogai ūkininkavo, bet aš noriu, kad mano vaikai geriau ūkininkautų už mane ir mano tėvą. Taigi toks rūpestingas tėvas leidžia savo paaugėjusį vaiką mokytis šeimininkauti ar pas gerą, išmaningesnį už save ūkininką arba ūkio mokyklon, jei ji ne per toli yra.

Kiekvienas bankas žino, kad niekas brangiau už valstietį nemoka žemei.

### Amatai ir amatininkai

Visi iš žemės darbo neišgyvens, taigi ne visiems lemta būti ūkininkams. Kol kas Amerika gelbsti, tačiau netrukus ir ten užsidarys durys, reiks grįžti atgal ir vietoje manytis. Bet ar tuo tarpu neįsigalės čia stipresni ir vikresni už mus kaimynai? Kaip lig šiol mūsų valstiečiai negalėjo pamanyti, jog amatas ne blogesnis verslas už ūkį! Jie paleidžia nemaža pinigų vaikams, kad baigtų kelias gimnazijos klases, ne ką teduodančias praktikai, negalvoja apie amato mokslą, pigiau atsieinantį ir laiduojantį vaikui gyvenimą.

Žinoma, mums reikalingi ir mokytis žmonės: daktarai, advokatai, inžinieriai ir kiti, bet ne visi valstiečiai teisigali duoti tokio mokslo savo vakams. Kas tuomet daryti? Nemostelėti ranka, kad „ponu nepadarysi“. Reikia atsiminti, jog yra amato mokslas, kurs, tiesa, vaiko nepadarys ponu, bet duos jam rankon tikrą duonos kąsnį. Ir amatininkas šiandien nebegali būti neraštingas: prieš mokydamasis



amato, ir jis turi išeiti bent pradžios mokyklą. Išmokus sūnų amato, tėvui nebereikia dejuoti, kad pagadinęs artoją ir nepadaręs pono. Jis tik galės pasidžiaugti, kad jo mažas ūkis nebeskils daugiau smulkučiais rėžiais. Ir mūsų visuomenė turės nemaža iš amatininkų naudos. Nutautę Lietuvos miestai atsigautų sveiku iš lietuvių sodiečių išėjusių amatininkų luomu. Pakiltų ir mūsų taikomasai tautinis menas, ir sodžiuje nebeskaldytų daugiau valstiečiai savo žemės.

Amatininkui yra visur lengviau išsiversti – ir namuose, ir svetimoje šalyje. Jis nebe prastadarbis, o savarankis darbininkas, kuriam, ir Amerikos nesiekus, rastųsi uždarbio čia pat, Lietuvoje. Žemės ūkio kultūrai kylant, daugiau mašinų vartojama žemei dirbti, gaminama visokių naujų prietaisų, statoma geresnių trobų ir t. t. Lietuvos miestuose irgi visa naujinama: vedamos kanalizacijos, tramvajai, senieji namai griunami ir statomi nauji. Visa tat reikalauja daugiau amatininkų: dailidžių, kalvių, laičių ir kitų specialistų. Tokių pas mus tuo tarpu labai reta. Miestas, suskatęs statytis, dažnai gabenasi amatininkų iš kitur, nes vietinių pristinga.

Dabar mes nuolat pabrėžiame pradžios mokyklų reikšmę, rūpinamės, kad jų daugiau būtų. Tai, žinoma, gerai darome. Bet reikia neužmiršti ir specialiųjų. Kol patys neįgalime jų steigti, tai bent skelbkime kitų įsteigtąsias, mums naudingas ir prieinamas, sprauste sprauskimės josin, sekdami latvių pavyzdžiu.

Kad ir pakils žemės ūkio kultūra, sodžiuje visi betgi nesutylps. Daugeliui teks kraustytis kitur. Lietuviai statė ir tebestato Amerikai darbininkus, o Rusijos miestams – tarnus ir tarnaites. Lietuvos amatininkai, prekijai ir kiti vertėivos yra dažniausiai ne mūsų tautos žmonės. Mūsiškiai mat dar neįgudę.

Lietuviai sodiečiai, neberasdami vietos Amerikoje, noromis nenoromis bus verčiami kitaip manytis: ieškoti duonos savo krašte. Jie pamatys, kad šalia žemės ūkio yra dar amato verslas. Ko ilgiau belaukti? Žiūrėkite, kiek daug reikia miestams dailidžių, siuvėjų, šaltkalvių ir kitokių amatininkų.

Šiaip ar taip, ant žemės visi nesubus. Jaunėliams teks palikti tėviškę ir ieškoti duonos kitur. Slenkančiam nuo ūkio sodiečiui geriausia yra amatas, lengvinąs jam kelią miestan.

Kiekvienas, kuris yra buvęs Amerikoje, gali pasakyti, jog amatininkas beveik dvigubai daugiau uždirbąs, nekaip juodadarbis žmogus. Taigi ar nevertėtų

vaikus, kuriems nėra kur ūkininkauti, iš mažumės pamokyti amato? Geras siu-  
vėjas, kurpius, kalvis, dailidė verčiasi ne prasčiau už ūkininką valstietį. Amati-  
ninkų reikia ir Lietuvoje. Kitas jaunikaitis, tėvo rūpesčiu pramokęs amato, su-  
siras vietą savo krašte – gal ne prastesnę kaip Amerikoje.

Amato mokslas nėra brangus. Keliais šimtais nepabaigsi nei gimnazijos, nei  
realinės mokyklos, bet gerai su tokia suma pramoksi rūbų ar batų siūti. Paga-  
liau, ir neturėdami pinigų, tėvai gali pramokyti vaikus amato, pavesdami juos  
meisteriui.

Amatai lietuvių lig šiol tebelaikomi tokiu dalyku, kuris tinkas lenkams, žy-  
dams ir kitiems atvykėliams, tik ne jiems. Sodietis dar ir šiandien tebemano,  
kad jo sūnus turįs verstis žemės ūkiu, nors to ūkio vienas vardas bebūtų likęs.

Kylant žemės ūkiui, randasi daug sumanymų griebtis lietuviams prekybos  
ir pramonės.

Dažnoje vartotojų draugijoje rasime žmogų, išmanantį buhalteriją ir pre-  
kybą, retoje rasime tvarką, tinkamą prekybos įstaigai.

## Prekyba

Prekyba yra amžina prekių kova su kits kitu, kurie, ištikus bendram pavo-  
jui, tačiau gali iš vieno susiburti prieš jų naudojamus gyventojų sluoksnius.  
Prekių luomas moka priversti valstybes, kad jo klausytų, net ištraukti kardą iš  
makšties, kad jo reikalus gintų. Sakoma, kad ne kareiviai, o prekijai nukariauja  
svetimas šalis.

Prekyboje ir pramonėje mes esame paskutiniai.

Prekybos lietuviai tik neseniai pradėjo griebtis ir miesteliuose verstis smul-  
kmenų parduotuvėmis. Vienur kitur mūsiškiai supirkinėja sodžiaus produktus:  
naminius paukščius, kiaušinius ir gyvulius. Konkuruodami su žydais, tie mūsų  
verteivos vėl privalo kredito. Jei didžioji prekyba negali be jo apsieiti, tai jis dar  
labiau reikalingas mažajai.

Miestai lenkų rankose, prekyba ir pramonė – žydų. Jei mūsiškis šiaip taip  
įsispraudžia tenai, tai jis vis mažiau ir mažiau pakenčiamas. Būdamas nesava-  
rankus, jis dažnai praranda piliečio dorybes, darosi nedrąsus, neveiklus ir bijo  
pasakyti savo nuomonę.

Kylant žemės ūkiui, atsiranda daug galimybių plėtoti prekybą ir pramonę.

## Kooperacija

Lietuvių ūkio pažangoje kooperacijos yra svarbiau už bankus. Kapitalistų, tikra to žodžio prasme, neturime, taigi ir akcionierių banką sunku mums turėti.

Mūsų inteligentams reiktų atsiminti, jog kooperacija yra kelias sodiečiams aukštesnėn tvarkon. Neišėjusi draugijų gyvenimo mokyklos, visuomenė nemokės siekti nė politikos gyvenimo.

Kooperacijų kelias yra kovos kelias, tik jis turi būti doras. Dorumo kovoje turime reikalauti iš savęs, ir iš žydų. Jie taip yra susiorganizavę, kad mums belieka imtis iš jų vienybės pavyzdį.

Kad geriau suprastume kooperacijos vertę, tai tikrai daugiau jąja rūpintumės. Kooperacija yra lietuvių atgijimas, kaimo išsivadavimas iš slegiančio prekybos luomo. Žydai tarpininkauja mūsų sodiečiams, parduodant ką ir perkant, žydai dažniausiai jiems atstoja mažojo kredito įstaigas, bet imdami milžiniškas palūkanas. Mūsų valstietis nieko neperka ir nieko neparduoda be šių tarpininkų, pasidalinusių gubernijas savo apskritimis ir apygardomis. Kiekvienas kampeilis turi savo prekyją žydą, kurio sritin kištis kitiems žydams uždrausta jų organizacijos, o tuo labiau lietuviams. Nustato kainas javams, miškams, gyvuliams ir kitiems ūkininkų produktams šių tarpininkų organizacijos: tat savotiškas kooperacijos dėsnis.

## Kredito ir ūkio draugijos

Kredito draugija yra geriausia gyvenimo mokykla, kur asmens reikalai labai tvirtai susiję su visuomenės reikalu.

Ir juo toliau, juo didesnė bus kredito reikmė Lietuvoje. Latvių ir Estų žemės skersai ir išilgai nutiestos, kaip koku tinklu, visokios rūšies kredito įstaigomis: draugijomis, taupomosiomis bei skolinamosiomis kasomis, ūkio prekybos ir pramonės bankais.

Kredito draugija patogų ne vien tiems, kuriems reikia skolintis, bet ir tiems, kurie turi atliekamų pinigų pelningai padėti.

Finansisto rolė ši metą Lietuvoje yra didelė ir prakilni. Palaidų pinigų, ypač laukininkuose, turime apščiai. Jie pripildo vyriausybės išdą, žydų banko kontoras, akcionierių bankus ir kitas svetimųjų kredito įstaigas.

Ūkio draugija yra toks pamatas, ant kurio gali susieiti visi, neskiriant tikybos, tautybės, lyties ir gal luomo. Žemės ūkio draugija tiek daug bendrumo turi, kad čia vargiai gali susidurti priešingi mažžemio ir didžiažemio reikalai.

Gyvenimas ilgainiui apims ir nesusipratėlius žemdirbius spiestis krūvon dėl bendrųjų reikalų. Šių yra daug: skirstymasis vienasėdžiais, žemės ūkio kultūra, kreditas, ieškojimas patogesnės rinkos žemės darbo gaminiams.

### Darbininkai ir darbdaviai

Kai bus darbdaviai išmintingesni, tai turės ir geresnių darbininkų.

Inteligentai darbininkai, tarnaują bankuose ir kitose privatinėse įstaigose, turi bent kiek aprūpintą ateitį. Ten yra tarnaujančiųjų šelpimosi kasos, kurių kapitalas susideda pusiau iš atskaitomos kas mėnuo algos, pusiau iš akcionierių atskaitomo pelno. Toks darbdavių dalyvavimas yra laikomas jų priederme.

### Darbininkų ir samdinių klausimas

Man rodosi, pirmutinis žingsnis laukų darbininkų buičiai pagerinti būtų taupymo ir senatvės aprūpinimo kasos. Jas turėtų priverstinai steigti ir laikyti darbdaviai ir patys darbininkai. Įstatymais turėtų būti apsaugojama darbininkų laisvė ir aprūpinimas senatvėje, gyvenimo sąlygos atitiktų visus reikalavimus ir t. t.

Samdiniai gyvena be rytojaus. Mažžemis dar gali svajoti, kad senatvėje, nustojęs sveikatos, galės lindėti savo pastogėje, ant savo žemės pastatytoje trobelėje. Bežemis neturi nė tos vilties: jis junta, kad pasenusiam teks, užsikabinus terbą, lodinti šunis pakiemiais. Ir štai, gal tas rūpestis, tas, senatves atsiminus, nerimas varo mūsų žmones svetimon šalin ieškoti laimės.

Daugiausia moralinės pagalbos privalo tas luomas, kuris laikomas paniekoje: lietuvių tarnaitės.

### Paskolos valstiečiams

Didelė paskola valstiečiui rodosi tikrai labas darbas. Bet tik rodosi. Jei jis reikalauja didelės paskolos žemei pirktis, tai aiškiai išsiduoda neturįs pinigų. Vis dar niekis būtų, kad turėtų bent vidutinišką inventorių, turėtų bent kelias dešimtines nepraskolintos savo žemės; tuomet banko skolos našta kristų ant jo viso ūkio ir būtų lengvesnė, nes jis turėtų atspirties savo turimame ūkelyje.

Susirūpinkime savo kraštu

Jau metas būtų mums geresnėn gyvenimo vėžėn prasitrinti, metas būtų praktingesniems tapti. Jei mūsiškiai nerangūs bus, tai ilgainiui svetimieji, būdami vikresni, užbėgs mums už akių ir išspraus mus iš tų vietų, kurios lengviausia užimti.

Lietuvoje kaip ir nėra pramonės, dėl to nėra kur pasidėti ir kaimo gyventojų pertekliui. Taigi, žūt būt, mums reiktų visa pajėga stengtis, kad mažžemiamai nenuslinktų nuo žemės.

Lietuvon spraudžiasi latviai, lenkai ir kiti prašalaičiai. Ar negalėtų susitelkę kompanijon Amerikos lietuviai sekti jų paveizdu? Užsigrūdiję kultūringoje šalyje, įgiję patyrimo, jie daug padėtų mums žemės ūkio kultūroje.

Dėl blogų kelių sustoja prekyba, nebegali susisiekti sodžius su miesteliu ar miestu. Kiek tuomet dovanai žmonės laiko sugaišta, sunku ir pasakyti.

Prakilnus daiktas yra šelpti nelaimės ištiktus žmones, dar prakilniau yra aukomis atsiliepti viso krašto varguosin bei skurdan.

Emigracija

Rudeniop skrenda dideli pulkai paukščių svetimuosin kraštuosin, o pavasarį grįžta jų nedaugelis. Tolima kelionė pakerta jiems sparnus, plėšrieji gyviai juos naikina. Taip ir mūsų emigrantai – miniomis lekia Amerikon, tikėdamies parlėkti gimtajan kraštan, pinigų aibę užsidirbė. Viltis jiems šviečia kaip tiems paukščiams, kad savųjų tarpe susisuks laimingą šeimos lizdą. Bet retai kuris te-susilaukia sau žadėtosios laimės.

Pirma tėvai džiaugdavos, kad vaikai atsiunčia iš Amerikos pinigų, o šian-dien skundžiasi nebesulaukią iš jų nė laiškeliu. Giminiškumo ryšiai emigrantų su tėviške vis silpnyn ir silpnyn eina.

Miestas – apylinkės širdis ir vadovas

Kultūros gyvenime miestas širdis, o miesteliai – gyslos, kuriomis teka į visas puses krašto gyvybė. Ir kuo smarkiau ir drąsiau plaka ta širdis, tuo daugiau kultūros maisto patenka aplinkui gyvenantiems sodiečiams.

Miestas, taip sakant, vedžioja sodžių. Kas mieste darosi, kas jame šnekama ar ketinama, tai visa atsiliepia ir sodžiuje. Politikos ir visuomenės gyvenime sodžius visiškai pasiduoda miesto sugestijai.

Visur ir visuomet sodžius yra miesto mokinyš. Jei suplyšęs ir apskretęs miestas, tai tikrai bus panaši į jį ir jo apylinkė.

Visa šalis esti įtakoje tos tautos, kuri ima viršų miestuose ir miesteliuose.

Miestiečių, prekijų ir įvairių vertėivų luomas, kuris gyvena iš kaimiečių, neatsilygina valstiečiams jokiomis kultūros gėrybėmis.

Laukai, žemė, sodžius yra pagrindas mūsų tautos. Čia mes gimstame, augame ir bręstame. Bet miesto rolė buvo ir bus pirmutinė kultūros pažangoje, miestai traukė ir trauks iš sodžiaus mitresnes ir gyvesnes pajėgas. Tik reikia rūpintis, kad tų pajėgų daugiau patektų mūsų miestuosin.

### Mūsų sodžius

Emigracija yra aiškinama paprastai varginga šalies būkle. Ši nuomonė yra ne visai teisinga. Tiesa, žmonės palieka sodžių, kada jiems ten ankšta darosi gyventi, kada, gyventojų daugėjant, nebegalima visiems išmisti. Bet tai yra ne tiek gyvenimo sąlygų pablogėjimas, kiek jų pakitimas. Kuo aukščiau esti pakilusi šalies kultūra, tuo labiau sodžius tuštėja.

Mes, sodiečių vaikai, laukuose gimę ir augę, argi galėtume pamiršti kaimą, argi jau mums neberūpėtų pasižiūrėti, kaip jo gyvenimas dabar atrodo?

Daugiau rimto darbo, o ne žodžių, ir atgis mūsų sodžius, taip ilgai pelėsiuose glūdėjęs.

Gyventojų einant daugyn, mūsų kaime darosi ankštoka.

### Sodiečiai ir jų kultūrinis gyvenimas

Sodiečiai dabar, be abejo, daugiau nei pirma pageidauja rašyto žodžio. Jiems rūpi pirmučiausia praktikos žinios: žemės ūkio, namų apyvokos ir viešojo gyvenimo. Jie taip pat dairosi istorijos, gamtos ir geografijos žinių.

Sodiečiui politika rodosi taip tolimas, atsijęs nuo žemės dalykas, kad jis verčiau rausia savo dirvoje vagą ir nesuka galvos dėl kokių būsimų gėrybių.

## Vilnius

Mūsų obalsis – ne Lietuva Vilniui, o Vilnius Lietuvai ir Lietuva Vilniui. Kuo daugiau Vilnius gaus iš Lietuvos, tuo daugiau jis duos lietuviams.

Vilnius yra ir bus lietuvių centras, bet jame galės gyventi ir lenkai, žydai, gūdai, rusai ir kiti. Dargi Atėnuose Periklio metais, tame graikų kultūros židiny, jau gyveno ir lydų, frigų, persų ir kitų Mažosios Azijos tautų žmonių. Tad ko čia mums dabar svajoti apie Vilnių, tik vienų mūsų, lietuvių, kultūros židinį.

Palikti Lietuvos širdimi Vilnius turi labai didelę doros pamatą: jis buvo senovėje Lietuvos ir lietuvių tautos atspirtis. Čia įsigalėjo ir sutvirtėjo senovės Lietuvos valstybė. Dėl to Vilnius yra mums brangus ir dėl mūsų garsios praeities atminimų. Kiekvienas senovės paminklas, kiekvienas kalnelis, kiekvienas slėnis liūdnai mums primena, kad visur mūsų protėvių ir tėvų pėdos įmintos, krauju aplaistyta ginantis nuo vokiečių kryžievių ir nuo kitų užpuolikų. Tur būt, nerastume lietuvio, kuris, užlipęs ant pilies kalno, šaltai žiūrėtų į jos griuvėsius, į pušimis apaugusias kalvas, į ranguojančią Nerį ir į sraunią Vileiką, Mickevičiaus apdainuotas.

Vilnius dėl savo praeities ir dabarties mums neprivalo būti kaip koks nugrauztas kaulas, neturįs jokios vertės lietuvių akyse.

## Lietuvos bajorai ir valstiečiai

Reikia minių susipratimo. Mūsų minių susipratimas yra mūsų tautos pajėga. Mes neturime aristokratijos; jos privilegijomis naudojasi sulenkėję dvarininkai.

## Bajorai lietuviai

Lietuvių tautininkų šūkis yra lietuvių kultūros idealas, griaunąs bajorų luomą, šio meto ekonomijos veiksnį. Apsišvietęs lietuvis valstietis ir apsišvietęs (lietuviškų pažiūrų) bajoras yra tas pat, tarp jų skirtumo nebėra. Taigi pamažėl formuojasi vietoje atgyvento istorijos luomo naujas ekonomiškai kultūriškas luomas, kuris dar neturi tikslaus vardo.

Kaipgi mes turėtume juos (bajorus) vadinti? Sunku pasakyti. Visų jų skirti lenkams neturime teisės, nes tai būtų prieš jų daugumos nuomonę. Tikslin-

giausia būtų juos pavadinti nutautusiais, sugudėjusiais ar sulenkėjusiais lietuviais. Dažnai mūsų taip ir daroma, praeities matu matuojant. Bet mes sutinkame su gyva, veikiančia sąmone, todėl mūsų tikras mastas turėtų būti iš dabarties. Kurie laiko save lietuviais, nors namie kalba lenkiškai, kurie pritaria jaunajai Lietuvai, padeda jai darbuotis, tie yra mūsų; kurie lenkiškai kalba, nors yra kilę iš lietuvių, ir mums nepitaria, tuos turime laikyti lenkais. Yra dar trečia neaiškiųjų kategorija, svyruojančių į lenkus ar į lietuvius. Tam pasyviajam gaivalui lieka klausimas ir laukti į jį atsakymo. Katron pusėn ilgainiui jie pasvirs (mūsų ar lenkų), prieš laiką būtų spėlioti. Mūsų pareiga ir teisė yra nuolat žadinti tą gaivalą, kad susiprastų ir eitų drauge su atgyjančia tautos dvasia ar bent jai neprieštarautų. Mes nevaržome bajorų simpatijos lenkų kalbai, tik geidžiame, kad jie neniekintų lietuvių kalbos, kad jos mokytųsi ir skirtų mūsų krašte jai deramą vietą, kad dalyvautų mūsų kultūros gyvenime.

Mes, sodiečių tėvų vaikai, žinome, jog mūsų bajorai iš to paties kamieno, kaip ir mūsų protėviai. Bajorams buvo lemta vadovauti, pasisavinti pirma gudų, o paskum lenkų „kultūrą“ ir jie kišo ją mūsų liaudžiai. Mūsų protėviai nė sykiu nėra keitę nei savo kalbos, nei savo tautybės, o bajorai net du kartu. Jei galima kalbėti apie atskilimą, tai tik ne tie bajorai kalti, kurie, pasijutę lietuviais, nori jiems dirbti ir suaugti su tautos kamienu, kurį keletą amžių buvo perdavę nukirsti ir lenkams. Šiandien to parsišlavėlių kirsto, bet neįveikto kamieno išsilapojusios šakos vis labiau veržiasi aukštyn. Sulenkėjusieji tik mėgsta girtis gegužės trečiosios konstitucija, nutylėdami Targovicą, ir pravardžiuoja mus litvo-manais, o ir T. Kosciuška jų buvo pravardžiuojamas „chlopomanu“.

Mūsų Tauta ir bajorai

Mūsų bajorų ideologija pagrįsta beveik vienomis istorijos tradicijomis.

Vargšai mūsų dvarininkai. Jų kūnas Lietuvon svyra, o dvasia Lenkijon veržiasi. Ar ilgai truks tokia jų tragedija?

Būdami tos pačios kilmės su valstiečiais, susieti su jais įvairių įvairiausiai ekonominiiais ryšiais, mūsų bajorai nepajėgė susidaryti savitos pažiūros Lietuvos gyvenimui, visa jų politikos išmintis – be kritikos pasisavintoji Lenkijos publicistų šovinistų doktrina. Lietuvių atgijimo srovė, kuri kaskart ženkliau



reiškiasi, jiems vaidinasi baisia šmėkla, kurią norėtų nubaidyti senovės pergamentu, nebeturinčiu gyvos reikšmės.

Maža rastume nūdien Lietuvos lenkų literatų, mokančių lietuvių kalbą ir sekančių jų gyvenimą. P. Konečny rašo apie tokius dalykus, kurių pats neišmano. Visame jo rašinyje tėra viena, kas sutinka su istorija, būtent, kad Lietuvoje nebuvo lenkų imigracijos, kad Lietuvos lenkai yra sulenkėję lietuviai. Bet tai mes seniai žinome, lenkai vis dėlto prirėkė, kad jie esą emigrantai, atsibaladoję iš Lenkijos.

Labai gerai! Kas gi buvo protėviai Lietuvos bajorų? Visi žinome, jog jie nėra atkeliavę iš svetur, kaip štai Kuršo baronai, o iš senų senovės gyvenę Lietuvoje. Žinome, jog Radvilai, Chodkevičiai, Giedraičiai, Gediminai, Gintautai baisiai spyrėsi Liublino unijai, jog tik širdį geliami ir su ašaromis, kaip Liublino unijos aprašytojai lenkai sako, darė su Lenkija sandorą. Ar pripažįsta Plomykas juos savo protėviais? Jei nepripažįsta, tai nuo kurių metų ir kurios bajorijos protėvius jie laiko savaisiais? Sunku suprasti! Ne iš Plomyko pirmo girdime apie bajorų protėvius, tik dar lig šiol nėra paaiškėję, ar tie protėviai buvo jau Gedimino, Kęstučio ir Vytauto laikais. Irgi įdomu žinoti, ar mūsų bajorai išmeta visą Lietuvos istoriją ligi Liublino unijos, ar jie mano, kad jų protėviai nei iš šio, nei iš to kaip iš dangaus nukritę tik septynioliktą amžium Lietuvoje, kada ji galutinai nustojo politinės galybės, kada mūsų bajorų pavardės Butautas, Mantvydas užsiskliautė ir jų vietoje pasirodė Andrzejowicz, Bialozor ir kitos.

Nutautusiems bajorams ir nutautusiems miestiečiams statyk kryželį. Šių užuojautos nebelaukiame. Tik norime, kad jie bent nebekliudytų.

Sulenkėjusių bajorų ilgesys

Ponų vaikai ir jų anūkai iš didžio žiūri į gimstančią valstiečių lietuvių inteligentiją; jie ne tik nesijaučia skolingi tam luomui, kurs šimtus metų juos maitino, kurs, jiems tarnaudamas, negalėjo rūpintis savo dvasios reikalais, bet dar siekia, kur galėdami, išmušti jo vadus.

Sulenkėję bajorai nebesigėri mūsų senove; priešingai, jie atsižada viso, kas tik yra lietuviška. Išdavę savo tautą – lietuvių, stengdamiesi įsiteikti lenkams, jie dar stropiau už juos platina žeminančius lietuvių vardą raštus, laikraščiuose,

skiriamuose liaudžiai, skelbia nebūtų daiktų apie senovės lietuvius, kad jie būtų laukinių žmogėdrų tauta, platina Senkevičiaus romanus ir nutyli Mickevičių, Kondratavičių, Kraševskį, kaipo pavojingus rašytojus lenkų tradicijoms Lietuvoje. Iš kur tokia atmaina, kad 19 amžiaus mūsų bajorijos geresnių sūnų idealizuota Lietuva šiandien, vos kelioms dešimtims metų praėjus, anų idealistų anūkų niekinama kone kiekviename žingsnyje? Baudžiauninkų vaikai suprato ir pasmerkė bajorų išdavystę ir stiprybės sau semiasi iš Lietuvos praeities. Tikrai keista... Mūsų sulenkėjusi bajorija kūnu gyvena Lietuvoje, o dvasia – Lenkijoje. Jos širdyje Goetės Fausto tragedija: siela plyšta pusiau.

Tačiau, atrodo, ne visi santykiai su lenkais ir sulenkėjusiais spaudoje nušviečiami. Negali būti, kad visiems lenkams lietuviai, kurie nori atkurti savą valstybę, gina savo kalbą. Tikriausia ne, tik jų šovinistiniai laikraščiai nutylėdavo? Su tikrais Lenkijos lenkais mums, tiesa, retai ar beveik visai netekdavo susitikti; dažniausiai sueidavome su Lietuvoje gyvenančiais lenkais, su išdavikiškais mūsų bajorais. Kaip šie žiūrėjo į lietuvius inteligentus, šnekančius lietuviškai? Jie mūsų bajorams atrodė blogai išauklėtais, nes kurstą liaudį prieš juos, bajorus, dvarininkus. Tą patį skleidžia lenkų dvasininkai ir įvairūs lenkų veikėjai.

Bajorai jau nusigyvena

Bajorai, turį po kelias dešimtis dešimtinių, ne geriau ūkininkauja už valstiečius ir baigia nuslinkti nuo ūkių. Didieji dvarininkai patys retai teūkininkauja; baigę niokoti savo miškus, daugumas nebebus savininkais ir jų.

Lietuvių valstiečių baudžiava

Kad baudžiatvė būtų sunkios, tai liudija lietuvių dainos, anuomet vargo žmonių sudėtos, tai liudija ir kun. Strazdo giesmės, sodiečių skurdo jam įkvėptos.

Kitoms tautoms baudžiava buvo nelengva, o mums, lietuviams, dvigubai sunkesnė. Mūsų bajorų luomas, pasisavinęs lenkų kalbą, traukė iš valstiečių svivus ir nepaliko jiems už tai jokio kultūros lobio. Kas buvo doresnio ir prakilnesnio Lietuvoje, jų buvo kraunama ir atiduodama Lenkijai.

Jei kada lietuviai užmirš valstiečio kūno vergovę, tai sunku jiems bus užmiršti dvasios baudžiavą. Ją tie galingieji nori ir dabar, mūsų atgijimo metu, išlaikyti.

Tiesos vardu esame verčiami atminti, jog bajorų, dvarininkų „nuopelnai“ – tai ir valstiečių apgavystės; caro nutarimu panaikinant baudžiąvą, daugelis tų žemvaldžių paskelbė suteikią baudžiauninkams laisvę, bet už tai turį pasirašyti žemės nuomos ar jos išpirkimo, visiško atsisakymo nuo jos sutartis. Taip tūkstaničiai buvusių baudžiauninkų ir toliau turėjo tarnauti savo ponams, tik dar labiau išnaudojami. Bet „Kur. Lit.“ tą lenkų ir sulenkėjusios dvarininkijos niekšybę mėgina įrodyti kaip bajorijos ir dvarininkijos idealizmą. Tiesa, Lietuvos bajorai pirmutiniai Rusijos imperijoje buvo sutikę duoti valstiečiams laisvę. Ir davė, tik be žemės, dar labiau juos apiplėšę. Kiek šiandien lenkai ir jų spauda „kelia balsą“ už mus, taip pat gerai matome. Pavyzdžių netrūksta. Kauno Šv. Juozapo darbininkų draugijoje uždraudė lietuviškai kalbėti. Ir čia ne tamsieji darbininkai kalti, kalta „labai gražiose lenkiškos kultūros tradicijose“ išauklėta inteligentija. Uždraudus Poznanės lenkams per viešuosius susirinkimus lenkiškai kalbėti, Varšuvos ir Vilniaus dienraščiai kelis mėnesius šaukė, kad vokiečių vyriausybės nežmoniški įsakymai taikomi lenkų kankinių tautai. O dabar?..

### VALSTIEČIO VARGAI ŽEMĘ PERKANTIS

Štai antri metai, kai vyriausybė yra panaikinusi įstatymą, draudusį katalikams pirktis žemę Lietuvoje. Visiems aišku, kiek jis yra blogo pridaręs mūsų kraštui. Kad šiandien mūsų mažieji ūkiai yra nuskurdę, kad daugelis darbo žmonių nustumti nuo žemės, tai daugiausia kaltės reikia mesti šiam neteisningam įstatymui, veikusiam Lietuvoje nuo Muravjovo iki 1905 metų. Tas nelemtasai įstatymas buvo naudingas tik atėjūnams rusams ir vokiečiams, ypačia valdininkams. Rudenį ar pavasarį žemės bankuose būdavo kone vieni generolai ir kiti saugoti ponai. Tiems atėjūnams pirkėjams už menkus pinigus perduodavo didelius dvarus. Tie atėjūnai nugyvendavo dvarus, užbaigdavo iškirsti miškus, jei senasai valdytojas dar nebūdavo jų iškirtęs, išnuomodavo žemę, o patys sau mieste gyvendavo, nè nosies nekišdami ūkin. Nualinę žemę ir pasiėmę kas įmanoma, dvarą vėl perduodavo vyriausybės bankui ir iš ten dar gaudavo pinigų. O vyriausybės bankas draskydavo dvarus sklypais ir ten sodindavo rusų valstiečius. Tokios kolonizavimo politikos dar ir šiandien tebesilaikoma.

To nelemtojo įstatymo nebėra, žemės gali pirktis jau ir mūsiškiai. Tik dar tebėra užsilikusi didelė lengvata rusams: jie, pirkdami žemę mūsų krašte, neturi mokėti išdui vadinamosios „pošlinos“. Mat kiekvienas pirkėjas, prieš pripažįstant jam žemę, turi per notarą įmokėti išdan po keturis rublius už šimtą nuo suderėtos sumos. Tad jau ir bankuose nebematyti nei tiek rusų generolų, nei saguotų valdininkų. Banko salė beveik kimšte prisikimšusi valstiečių, ir tik kur nekur tarp jų žybteli žilo rusų generolo sagos.

Priežodis sako: yra sriubos – nėra duonos, yra duonos – nėra sriubos. Taip ir valstiečiui: pirma būdavo žemė pigi – nebūdavo jam leidžiama pirktis; leista pirktis – pabrango žemė. Kur prieš dvejus metus būdavo mokama už dešimtinę septynios, aštuonios dešimtys rublių, dabar – šimtas ir daugiau. Be to, valstiečiui pirkėjui dar viena painiava pastoja kelią: perkant bankan prisirenka visokių verteivų, mėgstančių pasinaudoti svetimu reikalu. Nužiūrėję, kad valstietis rimtai nori pirkti žemės, įsikiša ir jie, stoja varžytis, reikalaudami iš pirkėjo „uždarbio“. Jei pirkėjas nesutinka duoti, tuomet tie veltėdžiai įvaro tokią kainą, kad šis užmoka tiek, kiek žemė neverta.

Ir vadinamoji „pošlina“ yra nemaža našta. Nuo jos atleisti aferistai valdininkai ir šiaip rusai, o valstiečiai, kuriais vyriausybė giriasi rūpinantis, verčiami ją mokėti. Dvarininkai to mokesčio nejaučia tiek, nes didieji žemės plotai visuomet pigiau nuperkami. Kiekvienas bankas žino, kad niekas brangiau už valstietį nemokės. Brangiau užmokėjęs, valstietis turi daugiau ir „pošlinos“ valdžiai atiduoti.

Mūsų atstovai Dūmoje turi tai atsiminti ir pareikalauti, kad jokių lengvenų nebūtų daroma rusams valdininkams ir, priešingai, valstietį reikėtų atleisti nuo pirkimo „pošlinos“.

*„Viltis“, 1907 m. Nr. 25*

## RŪPINKIMĖS PATYS

Lietuva nėra pramonės kraštas: neturi nei akmens anglių, nei mineralų, nei fabrikų. Antra vertus, Liepoja su Ryga, būdami pajūrio miestai su gerais uostais,

vargu ar leistų mūsų pramonei pakilti. Didžiausias lietuvių turtas, nuo kurio pri-dera jų gerovė, yra žemė. Mums, lietuviams ir demokratams, reiktų rūpintis, kad ta žemė patektų tik į vietos darbo žmonių rankas. Visos mūsų partijos lig šiol taip skelbia, bet nė viena nėra parodžiusi, kaip palengvinti mūsų žemėms jau dabar įsi-gyti reikalingą žemės kėsnelį. Vyriausybė su įvairiomis savo įstaigomis nepadeda. Dar ir šiandien jos rūpestis tebėra priveisti Lietuvoje atėjūnų rusų ir jiems žemę išdalinti. Tenka kartais iš biurokratijos rankų ir mūsų žemėms vienas kitas trupinys, bet juo nebus sotus alkanas sodietis. Ir iš Dūmos negalima nieko gero tikėtis: ka-žin ką ji dar prasimanys. Pirmuosiuose jos posėdžiuose tikrųjų rusų atstovai įro-dinėjo, kad Rusijos pakraščiuose, taigi ir Lietuvoje, reikėtų stiprinti rusų gaivalą. Ir pati biurokratija, padrąsinta vokiečių politikos, ar nesumanys po kelerių metų leisti mūsų kraštui tokių įstatymų, kokius ketina išleisti Prūsų vyriausybė Pozna- nės lenkams, kad išparduotų savo žemę tik atėjūnams vokiečiams. Kad norinčių įsigyti žemės kaskart eina daugyn, tai rodo jos pabrangimas. Labiausiai brangsta mažieji, nuo keliolikos ligi kelių dešimtų dešimtinių ūkiai. Savų pinigų valstiečiai neturi, ir didieji dvarai jiems neįperkami ir negauna iš bankų paskolų, nes negali duoti užstato. Kita, didžiulių dvarų žemė daug pigesnė negu mažųjų. Tai matyti iš pardavimo sutarčių: mažo ūkio ar mažo dvarelė dešimtainei moka 150 rublių, didelio dvaro – nuo 100 iki 120 rublių dešimtainei, nors abejur žemė vienos rū-šies. Kas vienam valstiečiui neprieinama, tai būtų įmanoma keliems ar keliolikai susitarus. Bet kas suves tokion sutartin valstiečius, gyvenančius toli vienus nuo kitų (kartais už kelių mylių)? Nei bankams, nei žemės tvarkomosioms komisi-joms tai nerūpi. Žemės bankai tik paskelbia du kartu per metus, kada bus parda-vimas ir kurie dvarai išstatyti parduoti. Bet sodietis, nežinodamas bankų tvarkos, dažniausiai grįžta namon dykai padaręs žygį.

Perkantis žemę su banko paskola, reikia iš karto sumokėti išdui rinkliavą („pošliną“), reikia gyvais pinigais atsilyginti konkurentų įvartytą sumą ir prasi-kolinusio savininko neįmokėtosių dalių.

Lig šiol dar nėra Lietuvoje tokios įstaigos, kuri tarpininkautų valstiečiams žemės banke. Toks tarpininkavimas nerūpi nei vyriausybei, nei dvarininkams. Tai lietuviai turėtų atsiminti. Tarpininkaujančiai įstaigai reikalingi yra trys da-lykai: pinigai, išmintingi vedėjai ir įsitikinimas, kad ji turi pamato mūsų krašte.

Taupomosiose kasose ir taupomosiose draugijose yra ir mūsų emigrantų, pargrižusių iš Amerikos, sudėta nemaža pinigų. Nauda iš tų indėlių mūsų kraštui tuo tarpu nedidelė: jais verčiasi bendroji valstybės kasa, mokėdama keturis procentus ar truputį daugiau. Komercijos bankai moka indėliams nuo penkių ligi šešių procentų. Tarpininkavimo įstaiga išgalėtų mokėti procentą didesnę už taupomųjų kasų ir mažesnę už komercijos bankų. Ji turėtų būti dalininkų draugija, o jos tikslas – padėti pinigais ir gerais patarimais valstiečiams pirkti žemę.

Jei atėjūnai perka didelius dvarus, paskui parduoda juos valstiečiams ir neblogai išsiverčia, tai kodėl tarpininkė draugija negalėtų gerai verstis? Pavyzdžiui, kad ir Kukuškinas. Užpernai jis buvo nusipirkęs už 90 tūkstančių rublių praskolintą Vilniaus banke Pilsudskio dvarą (apie pusantro tūkstančio dešimtinių žemės), o paskui pardavė Valstiečių bankui už šimtą su viršum tūkstančių rublių. Jam dykai paliko apie 200 dešimtinių dirbamos žemės. Valstiečių bankas ten pasodino atėjūnus rusus.

Prieš steigiant tokią draugiją, reiktų daug ką išsiaiškinti. Būdama visos tautos reikalas, ji būtų stipri kultūros priemonė prieš lietuvių nutautinimą.

*„Viltis“, 1908 m. Nr. 3*

## MŪSŲ GINČAI

Vadinamoji polemika, arba ginčas, yra reikalinga priešingoms nuomonėms išsiaiškinti. Bet ginčas ginčui nelygu. Jei viena šalis lesinėja tik atskirus kitos šalies straipsnio žodžius, nenagrinėdama jo turinio, jei dorina ar nedorina jo autorių, kaišiodama jam nebūtų dalykų, jei pagaliau be pamato įtaria autorių, tai ginčas yra tuščias, ir byla ne tik nepaaiškėja, bet dar painesnė darosi. Paskaitęs tokią „kritiką“, kitas gali pasakyti: nedoras tas ar anas laikraštis, kad spausdina tokį nelemtą straipsnį! Ne kitaip pasielgė „Lietuvos Ūkininko“ bendradarbis Juodkalnietis su mano straipsniu: „Rūpinkimės patys“ (š. m. „Viltis“, Nr. 3). Trumpai drūtai mano mintis buvo tokia: Lietuva – ūkio šalis. Valstiečiams reikia žemės. Didieji dvarai, užstatyti bankuose, jiems atsieitų pigiau, negu mažieji. Nėra įstaigos, galinčios tarpininkauti valstiečiams žemės bankuose. Ši tarpininkė turėtų būti dalinin-

kų draugija, padedanti valstiečiams pinigais ir gerais patarimais. Prieš steigiant tokią draugiją, reiktų daug ką išsiaiškinti. Juk tai tautos dalykas.

Štai kas buvo mūsų pasakyta. Juodkalnietis, pavertęs mus akcininkais, rašo: „Tas jųjų (viltininkų) išradimas štai koks: įsteigti dalininkų draugiją (aš pasakyčiau banką), kuri supirkinėtų didelius dvarus ir paskum, juos išdalijus, parduvinėtų valstiečiams išsimokėtinai arba už gyvų pinigų. Mūsų sumanyme šiaip: perkantis žemę su banko paskola, turi iš karto sumokėti išdui pirkliava (pošlina), gyvais pinigais atsilyginti konkurentų įvartytą sumą ir pasiskolinusio savininko neįmokėtąją ratą.“ Vadinasi, draugijos (ne banko) tikslas – padėti pinigais valstiečiui pirkėjui. Apie didelių dvarų supirkinėjimą mes nesame kalbėję, esame rašę apie tarpininkavimą žemės bankams ir valstiečiams.

Padaręs klaidą, Juodkalnietis daro ir klaidingas išvadas: „Pačių viltininkų išrastas bankas (draugija) taip pat nebe naujiena. Juk rusų biurokratų valdžia jau nuo pat 1905 metų tai pati skelbia ir stengiasi gyveniman įvykinti.“

Ar vokiečių vyriausybės bankas Poznanėje tuo pačiu tikslu įsteigtas ir tą patį skelbia, ką ir Poznanės lenkų bankas? Juodkalnietis vertina mūsų dalininkų draugiją ir dorovės atžvilgiu. Jo žodžiai: „Už tokią, kaip dabar, kainą žemę pirtis tegali tik turį tam tikslui užtektinai pinigų. Kad jie iš žemės ir nedaug išvers, kad ir nelengvai, bet vis galės verstis. Bet jeigu tik tokiais su storais pinigų kaspšiais „darbo žmonėms“ viltininkai rūpinasi „padėti reikalingą žemės kąsnelį įgyti“ ir tam tikslui nori draugiją (banką) sutverti, tai... nepadoru, demokratizmo vėliava prisidengus, peršamąją draugiją (banką) visos tautos dalyku vadinti ir visuomenės paspirties reikalauti.“

„Vilniaus Žinios“ pasigėrėdamos yra atsispausdinusios iš „Liet. Ūkininko“ šią ištrauką ir dar pridėjusios: „Dumti akis neturtingiems valstiečiams, tiesa, nepadoru, bet viltininkams tai nuoseklu; spaliečiai spalietiška ir samprotauja.“

Didžiausias moralistas negalėtų pavadinti mūsų sumanymo nedoru daiktu. Tegu ir nedoras būtų, bet tuo nedorovės saiku reiktų vertinti ir Poznanės lenkų banką, savo valstiečiams daug padėjusį ir tebebepadantį pirtis žemės. Reiktų pavadinti nedorėliu ir velionį Čuprova, rusų ekonomistą, savo raštuose dėjusį Italijos valstiečių bankus pavyzdžiu rusams ir laikiusį juos visos tautos dalyku. Juodkalnietis, pavadinęs mūsų sumanymą nedoru, jo vieton siūlo savąjį. Sako:

„Be priverstinio dvarų žemės paėmimo nėra ko ir kalbėti, kad kokia nors įstaiga galėtų jau šiandien padėti darbo žmonėms reikalingą žemės kąsnelį įsigyti.“

Padėkime ant dorovės svarstyklių „priverstinį paėmimą“ ir sulyginkime jį su mūsų sumanymu. Katras bus didesnis „akių apdūmimas neturtingiems valstiečiams“? Valstietis klausia mane patarimo, kaip jam nusipirkti žemės, o aš jam turiu pasakyti:

– Nepirk ir lauk priverstinio dvarų žemės paėmimo...

– Bet kažin, ar tai galimas daiktas? Jei galimas, tai kada jis ateis? – prispyręs klausia valstietis.

Ką gi tam nenuoramai atsakyti? Gal pasielgti su juo taip, kaip elgiasi šundvokatis, jam aiškinąs, kad „išgros“ savo bylą? O gal pasakyti, kad jis pats imte atimtų dvaro žemę, jos nepirkęs? Kas gi yra tie „su storais pinigų kapšiais“ viltininkams? Ar tikrai jie tokie žmonės, kuriems „nepadoru, demokratizmo vėliava prisidengus, piršti draugiją“ padėti žemei pirtis? Gal jų vietą geriau užleisti Lietuvoje iš Tambovo, Kursko ir iš kitur gabenamiems atėjūnams ir laukti rankas susidėjus, iki įvyks pranašaujamas „priverstinis dvarų žemių paėmimas“?

Tie „storakapšiai“ mūsų valstiečiai, norį jau šiandien įsigyti žemės, yra daugumas ne svetimo darbo išnaudotojai, o mažžemiai ir bežemiai vargo pelės, savo rankomis Amerikos anglių kasyklose susidėję skatiko. Bent taip yra Kauno ir Vilniaus gubernijose. Apie tatai galima patirti žemės bankuose, pasikalbėjus su tais „storakapšiais“ pirkėjais valstiečiais ir paklausus, kur jie yra prisirinkę tuos „kapšius“ pinigų. Kitą kartą pakalbėsime apie mokslieškąją Juodkalniečio kritikos straipsnelio dalį.

*„Viltis“, 1908 m. Nr. 28*

## GINČAMS RIMTUMO TRŪKSTA

Ne taip seniai karštuoliai garsiai šaukė, kad Lietuva skiriantis nuo kitų Rusijos kraštų savo ypatumais ir, kad dėl to turinti naudotis ypatingomis teisėmis. Bet kokie tie jos ypatumai, niekur nebuvo aiškinama. Panagrinėję savo reika-



lavimus, pamatytume jų pagrinde (išskyrus vieną kitą) rusiškumą, įsitikintume, kad mūsų sekta Rusijos pirmaeivių pavyzdžiu.

Mums per rusus madon buvo įjėjęs žemės nacionalizacijos šūkis, nors mūsų krašte yra įsigalėjęsi privatinė žemės nuosavybė, priverčiamas dvarų žemės paėmimo (konfiskacijos) šūkis, nors ligi revoliucijos (1905 m.) niekas apie tai nekalbėdavo, kaip ir apie atėmimą iš bažnyčių, nors, pavyzdžiui, Kauno gubernijoje visų tikybų bažnyčios turi vienuolika tūkstančių dešimtinių. Rimčiau pasvarstę „mūsų“ reikalavimus, pamatytume, kad jie nė kiek nesiskiria nuo Rusijos vidurio reikalavimų. Jei prašalaitis mėgintų susidaryti Lietuvos vaizdą, aplenkdamas jos tikrąjį gyvenimą, vien iš „mūsų reikalavimų“ ir iš mūsų argumentacijos, kuria stengiamės juos ginti, tai turėtų pasakyti, kad Lietuva niekuo nesiskiria nuo Rusijos vidurio.

Mūsų inteligentų ypatybė yra aklas sekimas Rusijos pirmaeivių reikalavimais ir savo krašto ypatybių nepažinimas. Tuo mes galime šiandien pasigirti. Štai Juodkalnietis, apie kurio kritiką esame neseniai rašę („Vilties“ Nr. 28), užuot ramiai gvildenęs mūsų paliestą klausimą, kaip padėti valstiečiams pirktis žemės, nepaisydamas mūsų gyvenimo, ima įrodyti, kad be priverčiamojo dvarų žemės paėmimo nesą ko apie kitką kalbėti. Bet jo įrodymai paimti ne iš Lietuvos gyvenimo. Kalbėdamas apie Valstiečių Žemės banką, jis tvirtina, jog tas bankas valstiečiams „jokios naudos“ neatnešęs, jog daugumai dar „kilpą užnėręs“ ant kaklo. Bet kieno valstiečiams? Lietuvos? Rusijos? Jei Lietuvos, tai reiktų parodyti, kaip to banko veiksmai yra atsiliepę mūsų valstiečiams. Iš vidutinės kainos (127 r. dešimtainei), kuria Juodkalnietis argumentuoja prieš viltininkus, reikia spręsti, kad jis turi galvoje Rusiją.

Mūsų valstiečiai perkasi žemę, patys susiderėję su dvarininku, ir Valstiečių bankas būna tik pinigų skolintoju. Kas kita Rusijoje. Ten bankas pats perka dvarus ir pats juos parduoda valstiečiams, taigi pats su dvarininkais be valstiečių nustato žemės kainą.

Valstiečių banko skyrius, įsikūres Kaune, lig šiol yra sudaręs su valstiečiais apie šešis tūkstančius sutarčių, kurių daugumas eina iš laisvo dvarininkų susiderėjimo su valstiečiais. Bankas čia tik tarpininkas, jis tik valstiečio kreditorius, taigi žemės kainon maža kuo tesikiša (žiūr. 1907 m. apyskaitą). Lietuviių vals-

tiečių iš viso tik keliolika ūkių tėra išstatyta, bet ir jie nebūsią parduoti, kiek yra tekę mums patirti. Tariamajam bankui reikia prikišti, kad jis Lietuvoje padeda ne tiek vietos, kiek atėjūnams valstiečiams, kad gerąją žemę atiduoda ne mūsų krašto žmonėms ir kad pigusiai kreditas (4 su puse procentų) šykščiai duodamas mūsų žmonėms. Taigi „kilpa“ Lietuvoje ne tokia, kokia Rusijoje.

Biurokratai, tvirtina Juodkalnietis, skolindamies pinigus, moka palūkanų 6 r. už šimtą. Kas šiek tiek išmano kreditą, tas negali sakyti, kad vyriausybė, išleidusi penkių ar keturių procentų (nominalinių) įkaito lakštus, turi mokėti šešis procentus palūkanų. Lakštų kursas svyruoja (čia pakyla, čia nukrinta), o palūkanų laipsnį tenka pajusti tam, kas įkeičia žemę ir gauna lakštais paskolą. Bankui dėl jų nei šilta nei šalta.

Kas kita yra šešių procentų paskola, kurią valstybės bankas yra pasiėmęs dvarams pirkti ir kurią yra apsiėmęs gyvais pinigais gražinti ne vėliau, kaip po dešimties metų. Apie tai, matyt, Juodkalnietis nieko nežino. Čia ne įkaito lakštai, čia ypatingoji banko skola. Juodkalnietis dejuoja, kad žemė pabrangusi, tik užmiršta, kad jos pabrangimo priežasčių esti visokių. Kuri jų veikia Lietuvoje, jis neparodo. Jei jis būtų išrodęs, kad Lietuvoje žemė yra pabrangusi dėl tų priežasčių, dėl kurių ir Rusijoje, būtent dėl vyriausybės banko kainų išpūtimo, tai galima būtų buvę padaryti ir tas išvadas, kurias jis savo straipsnelyje daro.

Suvalkų gubernijoje tas bankas visai maža teveikia, o žemės dešimtinė tenai vidutiniškai bankų kainojama 98 r., šiapus Nemuno, t. y. Kauno gub. – 70 r., Vilniaus gub. – 54 r., Gardino – 57 r. Vadinasi, ir kultūra pakelia žemės kainą. Štai Poznanėje lenkų bankas vertina vidutiniškai žemės margą 800 markių (400 r.). Ten ypač aukštas žemės našumas!

Klaidingai apskaito Juodkalnietis ir žemės dešimtinės pelną. Negalima remtis tąja statistika, kurią šiandien patiekia vyriausybė. Derliaus žinias paprastai renka urėdnikai, rudeniop važinėdami per dvarus. Jie pakiša dvarininkui popierių ir prašo surašyti, koks derlius buvęs, kiek dešimtinė davusi. Dvarininkas surašo, kas jam patinka, nes ir pats gerai nežino.

Dar blogesnė valsčiaus statistika. Viršaitis net nesiklausia valstiečių, kiek jiems dešimtinė grynojo pelno davusi, o kas metai viena diena užrašo visas derliaus žinias, ir tiek. Valstietis, kad ir žinotų, paklaustas vargu sakytų tiesą: mat

dar naujų mokesčių uždėsianti vyriausybė. Negalima spręsti grynojo dešimtinės pelno ir iš mokesčių, kaip kad daro išdo rūmai (kazennaja palata), nes vyriausybė įkainoja žemę paprastai akių plotu ir akių plotu skirsto mokesčius. Taigi negalima remtis ir „Zoginovo statistika“, kurią prieš mus vartoja Juodkalnietis. Dar šiaip taip galima būtų ją naudoti žemės rentai apskaičiuoti, bet ir tai labai atsargiai.

Didžiausiu, matyti, įrodymu laiko Juodkalnietis prieš mūsų kalbamąją dalininkų draugiją tai, kad ji negausianti penkių procentų pinigų, nors dabar vidutiniškai mokami šeši procentai. Kodėl gi Kauno gubernijos taupomosiose kaseose (vyriausybės ir privatinėse) yra sudėta keli milijonai rublių, kur temokama nuo 4 su puse ligi 5 procentų? Paaiškintume, bet čia ne vieta. Pakaks pasakius, kad šešis procentus prekybos bankai moka tik metiniams indėliams – ir tai dideliu vargu. Palaidų pinigų yra daug, tik kreditingumo trūksta, kadangi pramonė ir prekyba silpnai verčiasi. Tikėdamasis priveikęs viltininkus, Juodkalnietis piktinasi mūsų pasakymu, kad lig šiol lietuvių partijos neparodžiusios mūsų valstiečiams, kaip jau šiandien įsigyti reikalingą kąsnelį žemės. „Pirma, negu taip tvirtinti, – sako jis, – patarčiau viltininkams geriau susipažinti su visų partijų programomis ir su jų taktika žemės klausime.“

Ne ką tepadeda atstovui Kuzmai ir kitiems lietuvių Dūmos atstovams susipažinimas su tomis partijų programomis, ne ką tepadėtų ir mums. Jos sau, o mūsų gyvenimas vėl sau. Sunku kas gera išmokti iš netikusiai sulipdytų brošiūrėlių. Mes irgi patartume Juodkalniečiui ir kitiems pasiskaičiuoti verčiau tų programų originalus, būtent Kautskio „Erfurter Programm“ (naujausiąjį leidimą) ir įvairios rūšies rusų kraštutinių partijų programas, pagal kurias sudarytos ir lietuviškosios...

Tačiau geriausia būtų, kad mūsų gyvenimas nebūtų spraudžiamas į blogai nukopijuotas svetimųjų kraštų programas, bet kad iš mūsų gyvenimo būtų sudaromos visos lietuvių programos. Tuomet gal paaiškėtų ir tos jų ypatybės, dėl kurių tiek triukšmo seniau būdavo keliamas.

## VIENASĖDŽIAIS SKIRSTANTIS

Valstiečio ūkiui niekas taip blogai neatsiliepia kaip žemės skaldymas. Agromų nuomone, vidutiniškai mūsų krašte jis privalo turėti bent penkiolika dešimtinių; mažiau turėdamas, jis negali šiuo metu išsiversti su šeima. Žinoma, ir žemė nelygu: vienur ji derlingesnė, kitur prastesnė, taigi nuo jos gerumo pri-dera ir dešimtinių skaičius.

Retoje mūsų krašto apylinkėje terasime pusę ūkininkų, turinčių bent po penkiolika dešimtinių. Kur nėra buvę papročio dalintis dubos ir kur vyriausybė yra skyrusi jiems anais metais po daugiau žemės, ten daugumas jų turi viršum vidutinės normos.

Šiaip ar taip, reiktų sustabdyti valstiečių žemės dalinimą. Pirmiausia reiktų jiems įsigyti jos daugiau, kada sodžiai skirstosi, kada atsižadama visur išmėtytų rėžių su kapotiniais. Gabentis iš įgyventos vietos yra nemaža vargo. Kelk trobas, ieškokis joms pasistatyti medžiagos, o naujoje vietoje teturi kelias dešimtines. Tai tokie mažžemiai dažniausiai ir nenori skirstytis vienasėdžiais. Visai kitokie jie būtų, jei tikėtusi daugiau žemės. Jos įsigyti ne taip jau sunku. Galima būtų šitaip daryti. Ketinant sodžiui skirstytis, tegu vieni sodiečiai savo dalis perleidžia kitiems ir susitarę pasiieško kitur visą dvarą pirkti. Kurie palieka vietoje, einantiems kitur tegu pamokėtų iš Valstiečių banko, kurs tokiais atsitikimais neturi teisės atsakyti prašomos paskolos. Pavyzdžiui, jei panorėjusių parduoti savo dalis susirastų dešimtis žmonių, valdančių kiekvienas bent po penkias dešimtines, tai Valstiečių bankas duotų kelis tūkstančius rublių sodžiui. Paskolą turėtų bankui grąžinti tie, kurie atperka dalis. Pamokėtieji valstiečiai galėtų suderėti kokį įkeistą banke dvarelį. Visa dvaro skola bankui būtų jiems pervesta. Kai reiktų primokėti dvarininkui gyvais pinigais, tai jie primokėtų iš tų kelių tūkstančių rublių. Jei ir tų neužtektų, tai galima būtų gauti iš Valstiečių banko pasiskolinti. Tokiu būdu išskirstytame sodžiuje, viena, nebeliktų mažžemių, nes visi vienasėdžiai gautų bent po keliolika dešimtinių, antra, valstiečiai, kitur nusipirkę dvarą ir jį išsidalinę, taip pat būtų vidutiniai ūkininkai. Palikusiems vietoje valstiečiams ir pirkusiems kitur dvarą nebūtų sunku su skolomis. Juk turėtų šiek tiek mantos, gyvulių ir padargų. Susitarus skirstytis vienasėdžiais, reiktų trobas statytis, bet jau nesipirkti žemės. Skolą bankui būtų galima palengva atiduoti.

Šiek tiek sunkiau būtų valstiečiams, nusipirkusiems dvaro žemės: nepriprasta vieta ir skolos daugiau gulėtų ant jų pečių. Jei, sakysime, vidutiniškai kiekvienas turi nusipirkęs po penkiolika dešimtinių, o iš banko turi pasiskolinęs po tūkstantį rublių, tai jam reiktų mokėti bankan kas metai amortizacijos ir palūkanų po kokias penkias dešimtis tris rublius. Neblogoje žemėje gerai ūkininkaujant, nesunku būtų po truputį išsimokėti.

Medžiagos troboms pasistatyti valstiečiai gautų iš vyriausybės už ketvirtą dalį kainos. Parduodant savo dalis ir perkant dvarą, jiems patogiausia būtų visa daryti per žemės komisijas. Suderėjus dvarą, jos padėtų gauti paskolas iš Valstiečių banko, paskirtų matininkus žemei dalinti ir išprašytų iš vyriausybės reikalingų pirkėjams lengvatų.

Drauge perkant ir parduodant žemę, valstiečiams viskas pigiau atsieitų. Vietoje keliolikos atskirų važinėjimų, prašymų ir išlaidų, vienu žygiu būtų atliekama visa pigiau ir greičiau.

Dvarų dabar daug parduodama, tik reikia sekti. Jei jų nebūtų vienoje ar kitoje apylinkėje, tai susirastų trečioje. Norintieji pirktis žemės turėtų susirašyti iš vieno, dviejų, trijų arba iš kelių sodžių ir įgalioti kokius du iš savo tarpo parduodamam dvarui apžiūrėti. Jei patinka, tuomet kreiptis į kokį vietos inteligentą, kunigą, mokytoją ar kitą kurį šviesesnį žmogų ir pasiklausti jo nuomonės. Perkantis žemę niekuomet nedarytų sutarties be advokato ar be kito kurio išmaningo žmogaus pagalbos. Per neatsargumą gali įsprūsti sutartin visokių nepataisomų klaidų.

*„Viltis“, 1910 m. Nr. 33*

## DĖL TO PATIES

Pernai vasarą daug triukšmo buvo sukėlęs Korzeniovskio straipsnis, išspausdintas rusų žurnale „Ruskoje Bogatstvo“. Jo autorius stengėsi įrodyti, jog Valstiečių žemės bankas skolinąs baisia sunkiomis sąlygomis. Mažąžemis, įsigijęs žemės sklypelį banko padedamas, niekuomet negalės išlįsti iš skolų. Valstiečių bankas esąs nelyginant Genricho Bloko loterija klijentams vilioti: laimi tik keletas, o dauguma esą suvedžiojama, apgaunama. Daugelį skaitytojų tas pagarsėjusio straipsnio autorius įtikino. Net Tolstojus yra parašęs tame pat žur-

nale visišką savo pritarimą Korzeniovskiui ir pareiškęs savo pasipiktinimą Vals tiečių banku. Ano straipsnio skardas ir dabar tebeaidi kai kurių lietuvių ausyse. Štai gerb. Kužietis, pasiskaitęs Korzeniovskio „Genrichą Bloką“, yra įveiktas jo minčių, kurias be jokios kritikos, beveik pažodžiui yra išdėstęs „Viltyje“ (32 ir 33 num.). Vals tiečiu bankas, žinoma, yra kaltas, tik kaltas ne tuo, kuo yra Korzeniovskio ir Kužiečio kaltinamas. Vals tiečių bankas skolinąs, sakysim, 1000 rub., o paskum išlupąs iš pasiskolinusio per 54 metus beveik trigubai, vadinasi, atsiimąs paskolą, palūkanas su pabaudomis, dar kitokias smulkesnes išlaidas, taigi vietoje pasiskolintųjų 1000 rub. gaunąs apie 3000 atgal. Iš karto labai keista atrodo tokia banko operacija. Žinoma, jei jis elgtųsi su savo klientais ne taip, kaip kitos kredito įstaigos, jei jis spaustų juos daugiau ne kaip kiti bankai, tai reiktų tikrai stebėtis. Bet, jei jis elgiasi kaip kiti, nereiktų jo smerkti.

Kuriomis sąlygomis kredito įstaigos skolina pinigus? Rusijoje dabar šeši metiniai procentai nebrangu. Pavyzdžiui, pasiskolina kas šešiais procentais 100 rub., pasižadėjęs juos grąžinti per 54 su puse metų, vadinasi, lygiai per tiek laiko, per kiek Vals tiečių bankui reiktų išmokėti vienų palūkanų 327 rub. ir sugrąžinti 100 rub., tariant išmokėti viso keturis kartus daugiau, nei pasiskolinta. Ar galima dabar tvirtinti, kad tai būtų baisus plėšimas? Šiuo metu skolindamos taupomosios draugijos paima iš klientų ne po šešis procentus, kaip mūsų pavyzdyje, o po aštuonis. Gal privatiniai žemės bankai patogesnėmis sąlygomis negu Vals tiečių bankas skiria savo klientams paskolas? Palyginkime. Vilniaus ir Tūlos žemės bankai nuo 1000 paskolintų rublių ima palūkanoms, amortizacijai (skolai grąžinti) ir akcionierių dividendui (pelniui) per pusmetį po 26 rub. 60 kap., jei paskola išduota 61 metams. Tų bankų klientas per 61 metus turėtų bankui išmokėti 3245 r. 20 k., tai yra daugiau kaip tris kartus, negu būtų pasiskolinęs. Vadinasi, privatiniai žemės bankai dar plėšresni už Vals tiečių banką ir dar vertesni smerkti. Visas blogumas slepiasi procentuose, imamuose nuo skolinamojo kapitalo, ir Vals tiečių bankas ne didesnis, jei ne mažesnis, „plėšikas“ yra už kitus žemės bankus. Ne, Vals tiečių banko ydos yra kitokios. Pirmutinė yda ta, kad jis nori būti labdarys valstiečiams, o iš tikrųjų nemoka ir negali būti. Privatiniam žemės bankams vyriausybė įstatymais draudžia žemės įkaitan skolinti daugiau, kaip nuo šešių lig septynių dešimčių procentų įkainotosios žemės vertės. Pavyzdžiui, jei bankas įkainoja žemės plotą 1000 rub., tai žemės savi-

ninkas tegali gauti pasiskolinti šešis ar septynis šimtus rublių. Valstiečių bankas turi teisę skolinti valstiečiui tiek, kiek žemė įkainota, arba mūsų pavyzdžiu beveik visą 1000 rublių, tai yra 95 procentus (950 rub.).

Didelė paskola valstiečiui rodosi tikrai geras darbas. Bet tik rodosi. Jei jis reikalauja didelės paskolos žemei pirktis, tai aiškiai išsiduoda neturįs pinigų. Vis dar niekis būtų, kad turėtų bent vidutinišką inventorių, turėtų bent kelias dešimtines nepraskolintos savo žemės; tuomet banko skolos našta kristų ant jo viso ūkio ir būtų lengvesnė. Tokie mažžemiai valstiečiai paprastai išsiverčia neblogai su banku ir dalimis iš anksto atlygina jam skolą.

Dabar imkime valstietį, nusigyvenusį, neturintį nei savo žemės, nei gyvulių, nei pinigų, kokie yra mūsų krašte atėjūnai rusai. Valstiečių bankas išduoda jam paskolos tiek, kiek žemė verta, be to, paskiria dar pašalpos ūkiui įsitaisyti. Vienų palūkanų tokiam naujakuriui, įsigijusiam kokią 20 dešimtinių žemės, išsimokėti per metus 100 su viršum rublių. Gerai, jei užderės javai; tuomet jis užsimokės bankui mokesčius, nors palaido pinigų vargu jam beliks koks skatikas. Bet ne kas metai uždera laukai; kartais ledai iškerta javus, gyvuliai nugaišta ar šiaip kokia nelaimė jam atsitinka. Į tokius atsitikimus bankas neatsižvelgia ir neretai už skolą ūkį paima. Kas dėl to kaltas? Valstiečių banko politika. Vyriausybė yra pasižadėjusi duoti žemės per jį neturintiems pinigų valstiečiams, bet už pinigus... Daugiau, Valstiečių bankas stumia nuo savęs tokius valstiečius, kurie, įsigiję su jo pagalba žemės, tesėtų išsimokėti skolas ir taptų stiprūs ūkininkai, ir traukte traukia prie savęs rusus, visai nelinkusius prie žemės ūkio ir nepatikimus skolininkus. Štai ir tokie valstiečiai, banko ypatingai globojami, ir dažniausiai susilauks tokio galo. Jei vyriausybė nedovanos jiems įvairių „nedamokų“ ir palūkanų, tokie „savažemiai“ ir ateityje žus. Banko pati didžioji yda yra ta, kad jis, pirkdamas dvarus, baisiai permoka dvarininkui. Dešimtinė verta 100 rub., o bankas duoda jai 125 rub. ir tąja kaina paskum perleidžia ją valstiečiui. Tokias operacijas darydamas su dvarininkais, bankas (labiausiai mūsų krašte) yra taip įbranginęs žemę, kad ji vietomis nebeįperkama mūsų valstiečiams. Kur prieš trejus metus už dešimtinę mokėta 100 rub., ten dabar prašoma jau pusantro šimto.

Valstiečių bankas Lietuvoje, jei nepolitikuočiau, jei būtų tikrai prieinama visiems valstiečiams kredito įstaiga, būtų labai naudingas. Tiesa, jo pagalba galė-

tų naudotis tie mūsų valstiečiai, kurie turi šiek tiek pinigų, šiek tiek savo žemės ir savo inventorius. Bežemiai, be savo pūslėtų rankų nieko daugiau neturį, juo nepasiguostų. Bet kredito įstaiga ne labdara, taigi ir negalima iš jos daugiau reikalauti. Lietuviams nereiktų baidytis Valstiečių banko, priešingai, jiems reikia juo naudotis, kaip tik ir kada gali, nes jo skolinimo sąlygos yra patogesnės, negu kurio privatinio žemės banko.

*„Viltis“, 1910 m. Nr. 33*

### DEL ŽEMĖS PIRKIMO

Ėmus darbuotis Valstiečių bankui (jau treji metai) Lietuvoje, visi būriu sušuko, tarytum tikėdamies išgąsdinsią ir nubaidysią atėjūnus. Vienas kitas buvo siūlęs sumanymą steigti lietuviams banką, bet, pamatęs, jog iš to bent tuo tarpu nieko neišeis, nutilo ir pavedė visa likimui. Paketinę ką, tuojau mat nusiename. Bet nusiminti nereikia. Neleista mums savo (žemės) banko steigti, tai pasidairykime kito kelio savo tikslui. Pernai buvo rašyta „Viltyje“, o dabar neseniai p. Kuzmos dar atmintą, kad reikią inteligento tarpininko mūsų valstiečiams perkantis žemę. Jiems vieniems sunku be jo susitelkti draugėn dvarui pirkti, sunku ir su dvarininku susiderėti. Juk atsitinką ta proga visokių painių, kurių sodietis nepamato, o nepamatęs kartais gali įklimpti.

Pirma reikia telktis, o paskum ieškotis inteligento vadovo. Kebliausia, kad pirkėjai valstiečiai išsimėtę visur. Kas juos krūvon surinktų? Vienas kuris pirkėjas valstietis, mintresnis už kitus, sakysime, aptinka jis kur parduodamą dvarą, suranda kelis bendrus ir, jei jų dar nepakanka, kreipiasi į laikraštį, ar neprišidėtų dar kas daugiau pirkėjų kompanijon. Sumanytojas turėtų pranešti perkamojo dvaro didumą, žemės vertingumą, vietą, kainą ir kitas pardavimo ir pirkimo sąlygas. Laikraščiai turėtų dykai spausdinti tokius pranešimus. Kai susirinktų reikiamas pirkėjų skaičius, tai kompanijos vadovu galėtų būti koks advokatas.

Kompaniją galėtų sudaryti inteligentas, gyvenąs apylinkėje, arba kunigas, žmonių kiek daugiau pažįstamas, turįs jų pasitikėjimą.

Sunkiausia yra parduodamą dvarą rasti ir jį įvertinti. Vienoje vietoje yra pirkėjų valstiečių, bet nėra žemės parduoti; kitur atbulai: yra žemės, bet nėra



kas ją pirkty. Kaipgi tuomet daryti? P. Kuzmos sumanymu, reiktų duoti žinių apie parduodamus dvarus, o aš pridurčiau, ir apie ieškančius žemės pirtis. Tik man rodos, kol kas nevertėtų atskirais lapeliais jų spausdinti, nes tat būtų didoka išlaida mūsų kišenei; pakaktų, kad laikraštyje būtų tiksliai aprašytas parduodamas dvaras ir visos pirkimo sąlygos. Pardavėjo duodamos žinios būtų gal vienąšališkos, nes jis, žinoma, savo prekę visuomet girs, nes kiekvienas giria, o ne peikia. Lietuvio, ypač inteligento, sužinojusio, kur parduodama žemė, yra pareiga patirti pardavimo sąlygas ir pranešti. Parodykime, jog mums rūpi, kad žemė tektų saviesiems lietuviams, o ne atėjūnams, parodykime ne vienais žodžiais, bet ir darbu. Netingėkime. Ne pro šalį būtų, kad kas apsiimtų sustatyti aprašymo pavyzdį, kuriuo ir kitiems būtų lengviau rankioti žinias.

Nelengva ir pirkėjų būrelį sudaryti. Valstiečiai, žinoma, nori gauti žemės savo apylinkėje ar bent kur netoli. Bet nūnai vis sunkiau ir sunkiau rasti jos arti; reikia paėjėti kartais ir už savo apskrities ribų. Netrukus gal, jei taip ir toliau darbuosis Valstiečių bankas, teks ieškoti žemės ir gretimoje gubernijoje. Seniau, kai Lietuvoje dar būdavo draudžiama lietuviams pirtis žemės, mūsų valstiečiai ryždavosi jos ieškoti už kelių gubernijų. Lietuvių kolonijos ir lig šiol tebėra užsilikusios Minsko, Mogiliovo, Vitebsko ir kitose gubernijose. Daugumas ir dabar palieka savo kraštą, ne tik savo parapiją, ir keliauja už jūrių marių. Tatai rodo, jog mūsų kraštutinio būdo: arba vietoje sėdi ir nesijudina, arba, kai pakyla, tai dideliu šuoliu metasi. Abeji mums yra žalingi. Iškeliauti mat iš Lietuvos ir svetur apsigyventi reiškia nuskęsti svetimose jūrėse, o glūdėti susitraukus savo kampelyje alkstant, vadinasi, perleisti savo protėvių žemę svetimiesiems atėjūnams. Ne, mums nors kartą reikia susiprasti, jog mūsų Tėvynė ne tik sava parapija, apylinkė, apskritis ar gubernija, o visa Lietuva. Kas šiandien nenorėtų keltis iš savo gyvenamos vietos kiton apskritin ir, sakysime, iš Kauno Vilniaus gubernijon ir ten nusipirkti žemės, to vaikams dėl tėvo nerangumo teks gal Amerikon ar į kitą svetimą kraštą belstis ir ten galą gauti. Tą mintį turime visi aiškinti mūsų valstiečiams. Kodėl gi mes, lietuviai, turime užleisti savo žemę atėjūnams?

Kebly, kad vienos apskrities pirkėjas nepažįsta kitos apskrities pirkėjo. Čia galėtų daug padėti mūsų inteligentai, ypač kunigai, galėtų pažįstamus pirkėjus kits kitam pateikti ir suderinti. Tat geriausias būdas, tuo tarpu kito nesant, ar-

tinti būrelin valstiečiai. Taip galėtų susitelkti ir svetimų apylinkių valstiečiai ir kits kitu pasitikėti. Pirkėjų pavardžių gal ir nereiktų skelbti; pakaktų žinoti tik jų skaičius, o prirėikus galima būtų pranešti sumanytojams arba vadovui.

Mano paaiškinimai, kaip žemės pirkti, žinoma, ne vieninteliai. Aš tik norėjau pažymėti, jog, savojo banko sumanymui nepavykus, mums nėra ko apsisleisti ir reikia vis mėginti toliau dairytis ir ieškoti kelio.

*„Viltis“, 1910 m. Nr. 116*

### MAŽIAU DEJUOKIME, DAUGIAU DIRBKIME

Kada gi liausimės šaukę, dejavę, rūgoję vienas kitą ir imsime patys savimi rūpintis? Vis tik kitas kaltas, vis tik kitas mus skriaudžia, o mes tarytum ir neturime atsakyti už tai, kas šalia mūsų darosi. Svetimieji kolonizuoja mūsų Lietuvą, o mes tik dejuojame, skelbiamės kankiniais, lyg būtume surakinti ir negalėtume nė krustelėti. Taip elgdamiesi įsikalbame sau ir negalią. Ar tik neperdedame? Ar ne per daug iš kitų ir ne per maža iš savęs reikalaujame? Kaltindami vien kitus, teisiname savo nerangumą, stingstame ir migdome savo sąmonę. Iš tiesų... Kiek esame prirašę ir teberašome prieš vyriausybę ir prieš dvarininkus, kad šie teršia mūsų žemę svetimtaučiais atėjūnais! Rodos, seniai viskas aišku tapo: žemė yra virtusi paprastąja preke, kiekvienas gali ją pirkti ir kam tinkamas ją parduoti. Vyriausybė ją supirkinėja ir dalina taip, kaip jos politika rodo. Kuo čia ypatingai kaltas Stolypinas, kaip dėl jo gaudinosi p. Kvilionas („Viltis“, Nr. 123)? Jis tik pildo ką liepia ir naudinga vidurinei Rusijai – ne daugiau ir ne mažiau. Mums patiems metas būtų politikos akimis pažiūrėti į mūsų žemės reikalus.

Statykime dvarininkui rublį prieš rublį, nebegraudinkime jo nesupranta- mais jam Tėvynės meilės jausmais. Pas juos, ypač sulenkėjusius, seniai toks, kaip Tėvynės meilės jausmas, miręs.

Argi neaišku, kad dejavimais ir skundais nepajudinsime nei tų antrųjų, nei tų trečiųjų? Kad ir kažin kiek dar dejuotume ir rūgotume ant jų, nieko naujo nebeapasakytume: mes sau, jie sau. Rusų valdžia kolonizuoja Lietuvą, nes taip jai reikia. Kad mes prieš tai, įrodykime savo darbais ir veiksmais, o ne vienais žodžiais. Jau gerai pažįstame vieni kitus: visų trijų santykiai per aiškūs. Dvari-

ninkai parduoda žemes, vyriausybė jas superka, sodina joje savuosius. Bet mes dėl to tik dejuojame, verkšlename, tarytum neišmanydami, ko sugrubusiais pirštais tvertis. Jei iš dvarų pirkėjų ir pardavėjų nėra ko tikėtis, tad ieškokime pagalbos savo tarpe.

Seniau, kol įstatymai drausdavo lietuviams pirkti žemę savo krašte, dūsaudavome: kad tik nebebūtų draudžiama, tai niekas negalėtų iš mūsų jos paveržti nė sklypelio. Nūdien nebedraudžiama, nūdien padaryta nemaža spraga, tik bėda, kad nemokame landžioti pro ją, kad stingame liaunumo. Neleidžia mums žemės banko steigti, bet, jei ir leistų, ar mokėtume jį įsisteigti. Dvarininkai neduotų savo pinigų naujo darbo pradžiai: gal nepavyks operacijos, gal jos vienu kitu rubliu mažiau už prekybos ir Vilniaus žemės bankus duos palūkanų. O valstiečių kapitalai? Lig šiol niekas mūsų nėra mėginęs jų telkti. Valstiečių pinigai išsimėtę visokiose taupomosiose draugijose ir vyriausybės indėlių kasose; jais naudojasi pelningoms operacijoms svetimieji. Mūsų pareiga yra pavilioti valstiečių kapitalą tikron vieton ir vartoti visų pirma žemei pirkti.

Bet kaip? Manykime, svarstykime ir tikrai sumanysime. Neleidus žemės banko steigti, steikime kredito draugijas. Tiesa, jos tegalėtų skolinti trumpam laikui, žemės pirkėjai gautų kredito tik dvejiems trejiems metams. Pakaktų ir to. Perkant dvarus, galima įkeisti žemės bankan, jei dar neįkeistas, o nepritenkančių pirkėjui pinigų skolintų kredito draugijos vekseliais. Tokiu būdu didumą paskolos galima būtų gauti žemės banke, o mažumą – kredito draugijose. Per metus dvejus nupirktą dvarą išpardavus valstiečiams, žemės banko skola pervedama jiems, o iš išrinktųjų pinigų grąžinama skola su procentais kredito draugijai. Kaip pradėti, reiktų pasimokyti iš Rygos latvių, kurie turi įsisteigę panašių draugijų. Be pavyzdžio nemokėsime padaryti.

Gal kas aiškesnį planą turi? Šiaip ar taip, imkimės darbo. Pinigų dvarams pirkti ieškokime lietuvių valstiečių tarpe.

*„Viltis“, 1910 m. Nr. 125*

## 10. BENDROMIS PAJĖGOMIS

*Antanas Smetona*

### DEL BANKO SUMANYMO

Lenkai ruošiasi minėti Grunvaldo sukaktuves ne tuščiomis rankomis: jų sumanytas statyti Krokovoje paminklas Jogailai, o Senkevičius surinkęs milijoną rublių lenkų kultūros reikalams. Jų pavyzdys duoda progos ir lietuviams patriotams pažymėti geru darbu savo senovės garbę. Štai p. J. Ž. „Liet. Žiniuose“ siūlo įsisteigti lietuvių banką. Verta pagalvoti.

Tik gyvenimo iškeltas sumanymas tegali įvykti. Taigi koks bankas būtų reikalingas lietuviams? Ar jis turėtų vadintis lietuvių dėl to, kad būtų jų įsteigtas, ar dėl to, kad jų reikalams būtų skirtas? Tie klausimai pirmučiausia turi paaiškėti. Mums rodos, kad J. Ž. turi galvoje banką lietuvių reikalams.

Prekyboje ir pramonėje mes esame paskutiniai. Mūsų reikalai čia dar tiek mažai, kad joks bankas negalėtų jais remtis. Pačiame didžiajame Lietuvos mieste, Vilniuje, pramonės beveik dar nėra, o visa prekyba žydu rankose. Prekybos bankų yra daug, bet ir tie varžosi dėl klientų. Taigi nei prekyboje, nei pramonėje lietuvių bankas tuo tarpu neišliktų gyvas; jį nugniaužtų kiti įsigalėję bankai, besiverčią dideliais kapitalais, kokių mes neįstengtume surinkti. Be to, mes neturime žmonių, išmanančių banko reikalus, neturime prityrusių jam darbininkų.

Gal Lietuvos sodžiuje rastume pamato lietuvių bankui? Pasidairykime. Žemės mobilizacija gana didelė. Valstiečiai norėtų jos pirkti, o dvarininkai parduoti. Bet stinga kredito. Vyriausybės valstiečių bankas, susirūpinęs tik vykdyti Lietuvoje rusų kolonizaciją, mūsiškiams nepadaeda. Štai čia atsiranda tarpas, kurin turėtų lietuviai sprauti savo smulkius kapitalus. Naudingiausias būtų parceliacijos bankas, bet jo steigti neleis vyriausybė. Reikia manytis kitaip: steigti pasitikėjimo draugijas žemei pirkti ir parduoti. Jei mes to nepadarysime, tai pa-

darys kiti (blogiau ar geriau už mus). Jau ir dabar vienur kitur žydai superka svetimais vardais dvarus, kerta miškus ir parduoda žemę valstiečiams.

Lig šiol daug prikaltėta apie tokį tarpininkavimą valstiečiams ir nieko betgi nepadaryta. Ir vėl čia mums stinga ne pinigų, o žmonių. Nuovokos, rodos, šiek tiek turime, o valios neturime nė už skatiką. Jei rastūsi patikimų žmonių, tai pinigus sudėtū valstiečiai.

Antra vieta lietuvių kapitalams būtų kooperacijos: vartotojų, žemės ūkio ir skolinimo–taupymo draugijos. Ir čia reiktū pradėti ne nuo vieno kokio banko. Bankas tik tuomet galėtų remti kooperacijų draugijas, kada jos būtų sveikai vedamos. Yra jų kiek pristeigta, bet kiek jos kreditingos, tai nežinia, ir jų gyvybė kaip ir neįjuntama. Vienoms šiek tiek sekasi, kitoms visiškai nesiseka. Kodėl? Mat neturime žmonių, neturime nusimanančių vedėjų. Retoje vartotojų draugijoje rasime žmogų, išmanantį buhalteriją ir prekybą, retoje rasime tvarką, tinkamą prekybos įstaigai.

Šiaip ar taip versime, turėsime pradėti nuo apačios, o ne nuo viršaus. Lietuvių kapitalams telkti vienon krūvon dar nėra atėjęs laikas. Pirma reikia pasirūpinti, kad kredito ir ūkio draugijos verstūsi gerai, ir tik paskum dėkime pamatus bankui. Mūsų tautai likta eiti kooperacijų keliais, o kapitalai ir kreditai visų pirma reikalingi sodžiui. Miestai kol kas mums neprieinami. Malonu būtų išgirsti priešingą nuomonę. Svarstykite.

„Viltis“, 1910 m. Nr. 7

## KAIP IR SUMANYMAS

Lietuvių kapitalams būtų geriausia vieta žemės ūkis ir miesto namai. Mūsų valstiečiai kada ne kada perka žemės, tik bėda, kad jų kapitalai padrikę. Susitelkę krūvon, jie galėtų šimtą kartų daugiau padaryti, ne kaip padaro skyrium, kas sau. Gaila, kad tuo tarpu neleidžiama valstiečiams steigti parceliacijos banko.

Miesto namai. Pirmučiausia menu Vilnių. Butai čia eina vis brangyn, jų kainos per paskutinius metus yra pakilusios bent 40 procentų. Gyventojų vis daugėja, o naujų namų labai maža testatoma. Palaikiai yra taip nepatogūs, kad

žmonės tik lig laiko juose kenčiasi. Vos spėja kas pastatyti naujus, tuojau ir užimti. Nebijoma nei naujojo buto drėgmės, nei didesnės kainos: kad tik patogiau būtų galima įsitaisyti.

Nenustatytų plotų Vilniuje yra daugybė ne tik jo pakraščiuose, bet ir pačiame jo viduryje.

Kodėl gi Vilnius daugiau nesistato? Prieš kokį dešimtį metų labai statydavosi. Mat Žemės bankas geromis sąlygomis buvo ėmėsis skolinti namų statytojams, o šiems rūpėjo tik pinigus paimti. Kaip bus pastatyti namai, jiems ne galvoje. Paskum Žemės bankas, patirties pamokytas, tapo atsargus, gal per daug atsargus. Jis dabar teskolina pastatytiems namams, nors pinigai labiau reikalingi tiems, kurie vykdo statybą.

Žydai turi pinigų, bet statyti jiems namus – per mažas pelnas. Prekyba, kur kapitalas per metus apsiverčia kokius keturis kartus, yra daug pelningesnė. Lenkų dvarininkai laiko pinigus daugiausia procentiniais popieriais. Vilniaus Žemės ir Komercijos bankai yra lenkų rankose ir jie remia tik lenkus ir lenkintojus. Rusų kapitalų Vilniuje tėra maža, taigi jiems dar nėra ko telkti krūvon: Vilniaus rusai daugiausia valdininkai, viršininkai, kariuomenės vadai, vadinas, toli stovi nuo ekonomijos gyvenimo. Paskutiniu metu atsiranda ir sumanių rusų, ėmusių apsuksiai verstis namų statymu, pirkimu ir pardavimu. Netrukus, jei vikresnių nepasišaus, Pimonovai ir Plemennikovai sudarys kompaniją namams statyti.

Ar ne verčiau būtų lietuviams, užuot steigus kokį (ir tai dar nežinomą) banką, steigti akcionierių draugiją namais verstis? Tokią draugiją turi latviai Rygoje. Jai sekasi ko geriausiai. Net vokiečių baronai deda jom savo atliekamus pinigus, nes nei bankai, nei valstybės procentiniai popieriai neduodą tiek dividendų, kiek duodanti šioji latvių draugija. Žinoma, Ryga ne Vilnius: ten pramonė ir prekyba stipriai laikosi. Bet ir Vilniuje prekyba žemyn neslinks. Ne šiais, tai kitais metais čia bus daroma kanalizacija, bus vedami elektros tramvajai. Šiems reikalams ketinama išleisti apie 12 milijonų rublių. Be abejo, ketinamieji darbai įkvėps Vilniui daugiau gyvybės ir daugiau sveikatos. Gyventojų skaičius kas metai didės, ir naujų namų bus vis didesnis reikalavimas. Taigi kracho bijoti nėra ko. Geriausiai galėtų sudaryti tokią kompaniją Amerikos lie-

tuviai, turį palaidų kapitalų. Ilgainiui, kada kompanija pradėtų veikti, jai tikrai nestigtų pinigų iš vietos.

Tuo tarpu labai naudinga būtų, kad kas iš Rygos lietuvių supažindintų mūsų visuomenę su minėtosios latvių draugijos darbais.

*„Viltis“, 1910 m. Nr. 35*

### BANKAS AR KREDITO DRAUGIJOS?

Gal nė apie vieną sumanymą nebuvo tiek daug rašyta mūsų spaudoje, kiek apie lietuvių banko steigimą, ir vis dėlto nesame išsiaiškinę, ar jis dabar yra galimas. Kitas, ilgai negalvojęs, sako, kad, jei visos tautos turinčios ne po vieną, o po kelis bankus, lietuviams pravartu esą turėti bent vieną. Juk mūsų ūkininkai turį laisvų pinigų, be naudos gulinčių taupomosiose kasose, ir menką procentą tegauna. Tomis taupmenomis kiti naudojasi savo reikalams, nė dėkui už jas mums nesakydami. Tuo tarpu mūsų ūkininkai negalį gauti kredito, o jei ir gauną, tai labai nepatogiomis sąlygomis. Iš to, rodos, eina šiokia išvada: sutraukti mūsų ūkininkų taupmenas, išsklaistytas įvairiose kredito įstaigose, ir sudaryti jiems prieinamus kreditus.

Tariamąjį banko sumanytojai betgi ne taip samprotauja: jie norėtų pirma surinkti ūkininkų kapitalus, o paskum dairytis, kuriems reikalams jie vartoti. Sumanytojams pavyzdys žydų, lenkų ir kitų bankai.

Taip galvoti nenuosaku. Pirmučiausia reikia juk pasiklausti, ar pavyktų šiandien vienon krūvon sutelkti ūkininkų pinigai. Ketinamas bankas juk patiems sumanytojams dar miglotas tebėra. Kas turi atliekamo pinigų, tas pirmučiausia nori jį padėti tikron, kad ir nepelningon vieton. Aš neabejoju, kad daugelis pritartų savam bankui, bet, kol jo tikslas ir pamatai tebėra dūmų aptraukti, vargu kas jį savo indėliais remtų.

Kieno reikalais imtųsi tas bankas rūpintis? Jei tai būtų prekybos bankas, tai mes neišlaikytume konkurencijos su tais, kurie dabar visur veikia. Ir kredito įstaigos jau varžosi dėl klientų. Taip besivaržydamos jos skursta ne dėl to, kad joms kapitalų stinga, o dėl to, kad neieškoma joms patikimos apyvartos. Bet jeigu pasisektų lietuviams įsteigti savo banką, jis gerai gyvuotų. Kiek naudos iš jo

būtų lietuviams? Žinoma, jis be žydo ar lenko vedėjo neapsieitų, nes mūsų tarpe negirdėti žmonių, išmanančių banko dalykus. Bet nepaisant to, mums, lietuviams, pravartu būtų turėti bankus ne tik, sakysime, Vilniuje, Kaune, bet kitur Lietuvoje, o nedidelių kredito įstaigų – visoje Lietuvoje. Tarp svarbiausių mūsų tautai reikalų – tai žemės ūkis, mažmenų prekyba, artima sodžiaus gyvenimui, ir pagaliau amatai. Tose srityse ypač reikalingi pigūs kreditai. Čia lietuvių laisvieji pinigai rastų tikrai gerą ir naudingą apyvartą.

Kredito įstaigos turėtų būti kooperacijos pamatais. Šia linkme mūsų ūkio gyvenimas jau eina, tik reiktų pasirūpinti, išsižiūrėjus į Lietuvos sąlygas, tas kooperacijas kelias ypač taikyti ūkio reikaluose. Be žemės pirkimosi, valstiečiams yra reikalingi pinigai žemės ūkiui, kuris be patogaus kredito nepataisomas. Valstiečiams reikia įsigyti geresnių įrankių laukams dirbti, dirbtinių trąšų, rinktinių sėklų ir kt.

Lietuviai tik neseniai pradėjo griebtis ir prekybos, miesteliuose kuriasi jų smulkmenų parduotuvės. Vienur kitur mūsiškiai jau supirkinėja ir sodžiaus produktus: paukščius, kiaušinius ir gyvulius. Tai kelia žydų pasipriešinimą, bet norint konkuruoti su žydais, mūsų verteivoms būtini kreditai. Jei didžioji prekyba negali be jų apsieiti, tai jis dar labiau reikalingas mažajai. Ir amatai lietuviams jau nebe svetimas daiktas. Atsiranda profesionalų siuvėjų, kurpių, kalvių. Netrukus mūsų sodiečiai įsitikins dar labiau, kad visi sugyventi žemės ūkyje nebegali, pamatys, kad, slinkdami nuo žemės, turės amatų griebtis. Amatininkams irgi reikia skolintis pinigų įrankiams, mašinoms ir medžiagai įsigyti.

Vadinas, mums ypač svarbūs maži, o ne dideli kreditai. Kitaip sakant, mums yra svarbu ne tiek dideli bankai, o kredito draugijos, kurios rūpintų lietuvių verslu.

Bankams tvarkyti reikalingi patyrę vedėjai, o kredito draugijose lengviau būtų be jų apsieiti. Lietuvių ūkio pažangoje kooperacija yra svarbiau už bankus. Kapitalistų, tikra to žodžio prasme, neturime, taigi ir akcionierių bankas mums ne tiek svarbus. Patikimiausavo sėkmės siekti nuo apačios, o ne viršaus.



## KO DAR TRŪKSTA

Kylant žemės ūkiui, būna daug sumanymų griebtis lietuviams prekybos ir pramonės. Lietuvoje vis daugiau reikalaujama arklų (plūgų), ūkio mašinų ir kitų įrankių, reikalaujama dirbtinių trąšų, indų ir kitų namų apyvokos daiktų. Mūsų valstiečiai pirma, gyvendami sodžiais, apsieidavo bet kaip rėžiuodami, o dabar, išsiskirstę vienasėdžiais, jie mėgsta geriau apsidaryti, patogesnių ir brangesnių rūbų įsitaisyti. Dėl to jiems tenka ir daugiau išleisti. Bet tuo pačiu žygiu pastebime ir kaimo emigracijos didėjimą. Lietuviai gal niekuomet tiek daug nekeliaudavo svetur, kaip dabar yra pasinešę keliauti. Pulkais jų leidžiasi Amerikon, nemažai į Rygą, Liepoją ar Rusijon. Palieka savo kraštą ne patys „grynijai“ (biednieji), sakytų dzūkas, tarnaują dvaruose ar pas ūkininkus. Kodėl?.. „Grynijai“ neturi kelionei pinigų ir negali palikti savo neaprūpintų šeimų. Tik kurie dar jauni, nevedę ir pinigų susigriebia, tie drįsta leistis tolimon šalin. Jiems gal ne per bloga būtų stumtis ir savo krašte, bet jie siekia geresnės ateities, nori susilyginti su tais, kurie turi įsitaisę gerus ūkius. Jie svajoja apie geresnį už savo tėvų gyvenimą. Taigi keliauja iš kaimo tie, kurių kultūros įgeidžiai yra pralenkę jų materialinį pajėgumą, arba įgalėjimą. Jaunuoliai nori geriau apsitaisyti, daugiau patogumų turėti, nekaip jų tėvai turi, o turto jiems nėra priaugę. Žinoma, didžiąją dalį emigrantų apvils svajojimai: jie nesusikraus turto, nepasieks to, ko geidžia. Tik mažoji dalis tegrįžta savo kraštan, susidėję skatikų, ir paskum tampa tvirtais ūkininkais.

Ima rasti ir lietuvių miestiečių, dar nenutraukusių paskutinio saito su savo paliktąja tėviške, sodžium ir norinčių griebtis prekybos su pramone. Bet jų tarpe nėra kapitalistų, dėl to ir pirmieji žingsniai naujoje ekonomijos srityje nėra jiems lengvi. Lietuviams, kaip lietuviams, netrūksta kapitalo: pinigų turi, tik jie išsklaidyti įvairiose finansų įstaigose ir sunkiai suviliojami vienon vieton. Taupomosios vyriausybės kasos ir privatinės skolinamai taupomosios draugijos turi labai daug mūsų valstiečių pinigų, sudėtų mažomis įnašomis. Tais indėliais naudojasi prekybos ir kredito įstaigos. Rusijos vyriausybės kasose esą dar apie pusantro milijardo rublių, darbo žmonių sudėtų. Taigi labai graži pinigų krūva, bet jie, taip sakant, yra pasyvūs, tariant juos vartoja ir verčia suktis apie save palyginti labai nedideli nedaugelio žmonių kapitalai.

Taigi organizacijos galią šiandien turi, kalbant apie pramonę ir prekybą, ne ta tauta, kuriai yra daugiau pinigų, bet ta, kuri turi, be to, dar luomą, kad ir nedidelį, piniginių žmonių. Netiesa, kad Lietuvos žydai turį daugiau turto už lietuvius; priešingai, lietuvių turtas kelis kartus nusvertų žydų turtą, bet jie ima viršų prekyboje ypač dėl to, kad jų tarpe yra kapitalistų, galinčių sutraukti reikalingą sumą. Kai atsiras daugiau mūsų kapitalistų, tai ir mums bus prieinamesnė prekyba su pramone.

*„Viltis“, 1912 m. Nr. 36*

### KOOPERACIJOS KELIAIS

Kad geriau suprastume kooperacijos vertę, tai tikrai daugiau jąja rūpintumės. Kooperacija yra lietuvių atgijimas, kaimo išsivadavimas iš slegiančio prekybos luomo. Žydai tarpininkauja mūsų sodiečiams, parduodant ką ir perkant, žydai dažniausiai jiems atstoja mažojo kredito įstaigas, imdami milžiniškas palūkanas. Mūsų valstietis nieko neperka ir nieko neparduoda be šių tarpininkų, pasidalinusių gubernijas savo apskritimis ir apygardomis. Kiekvienas kampelis turi savo prekyją žydą, kurio sritin kištis kitiems žydams uždrausta jų organizacijos. Nustato kainas javams, miškams, gyvuliams ir kitiems ūkininkų produktams šių tarpininkų organizacijos: tai savotiškas kooperacijos dėsnis. Iš tų pozicijų lig šiol žydų negalėjo išstumti net susiorganizavę latviai, mūsų kaimynai.

Turėdami tokį prekybos monopolį, žydai tarpininkai gali dėti sodžiaus produktams ir savo prekėms bet kurią kainą. Kai pamėgina sodietis pasiginčyti su jais dėl, sakysime, savo javams aukštesnės kainos, susitarę žydai padaro taip, kad iš viso neparduotų. Štai pernai buvo brangūs linai ir sėmenys. Kas buvo jų daug sėjęs, tas nesigailėjo. Pakuršė – linų kraštas, kur jie geriausiai dera. Geresnių linų birkavui mokėjo apie 60 rublių. Vienoje apylinkėje ūkininkas paėmė už birkavą po 58 r., kitoje jau žydai siūlė tik po 53 r. Bet ūkininkui atsisakius, po kiek laiko atvyksta kitas žydas, pirmojo pasiūstas ir sutinka ūkininkui mokėti tik po 51 r. Ūkininkas atsisakė, bet po mėnesio vėl pasirodo pirmasis žydelis ir pasiūlo po 52 r. už birkavą. Ir ūkininkas parduoda, bijodamas, kad vėliau gali gauti dar mažiau.

Tai vienas iš daugelio pavyzdžių, kaip tarpininkai laiko savo rankose mūsų žemdirbius. Bet gal tų prekių – žydų luomas, mūsų darbo žmonių maitinamas, atsiygina mūsų tautai kultūra? Kitur taip ir esti. Vokietijoje tarp žydų yra daug ir mokslo žmonių, savo pažangiomis žiniomis įvedančių įvairių naudingų pagerinimų; Rusijoje žydai nemažai aukoja rusų visuomenės įstaigoms, universitetams, ligoninėms, labdaros draugijoms ir t. t. Bet mūsų tie prekijai žydai, paimdami iš mūsų visa ką gali, nieko ton vieton mums neduoda. Tvirtai susiorganizavę, jie vieni visą išsiurbtą iš lietuvių pelną tik savo tikslams suvartoja, gyvena nuošaliai, mūsų skausmų neklauso, nė krislelio kultūros nenukrinta nuo jų sodžiun. Ir mūsų miestai ne ką tepelno iš tų tarpininkų žydų. Ir tie kvartalai, kuriuose daugiausia jie gyvena, yra patys nešvariausi. Mes lig šiol nieko iš jų nesame reikalavę. Dvarininkams dažnai prikišame (ir teisingai), kad labai maža teaukoja arba beveik nieko neaukoja lietuvių kultūros įstaigoms, nors turtus jiems uždriba lietuviai darbininkai. Tuo tarpu niekam neateina galvon, kad ir žydams turtus sukrauna tik kone vieni lietuviai, bet jie, žydai, nė skatiko už tai negražina mūsų, lietuvių, reikalams. Tačiau nėra ko svajoti ir reikalauti, kad žydai mus šiuo tuo užjaustų. Matydami jų žalingą poziciją mūsų ūkio gyvenime, mes turime patys susiorganizuoti ir patys be žydų tvarkytis. Mes be tų tarpininkų, kaip rodo kitų šalių pavyzdžiai, galėtume lengvai apsieiti, bet jie tik negalėtų be mūsų apsieiti. Tik lig šiol mums vis dar trūksta: kooperacijos draugijų, nors jų ir dygsta, bet kol kas jos sunkiai verčiasi. Gal neturime joms tinkamų vedėjų, gal valstiečiai nerangūs, gal dar ir kitos priežastys neleidžia prakusti mūsų vartotojų, ūkio, taupymo–skolinimo ir kitoms draugijoms. Viena neveiklumo priežasčių, kad tų draugijų nariai dažniausiai dirba kiekvienas skyrium ir gyvena tarsi snaudulyje. Kaip gi juos pabudinti?

Mano nuomone, reikėtų ir patyrinėti mūsų kooperatyvų gyvenimą, ir paruošti referatą Lietuvių mokslo draugijos visuotiniam susirinkimui. Rimtu referatu tikrai susidomėtų klausytojai, ir ilgainiui gal atsirastų daugiau kooperacijos šalininkų. Tuomet galima būtų sudaryti kooperatorių tyrimo tam tikra sekciją prie Lietuvių mokslo draugijos.

„Viltis“, 1911 m. Nr. 6

## KODĖL GI „NE IŠ TO GALO“?

Neseniai („Viltis“, Nr. 6) esu rašęs, kad mums, lietuviams, reiktų labiau rūpintis kooperacijomis, ir esu padavęs sumanymą, kad reikėtų referato apie lietuvių kooperacijas visuotiniam Mokslo draugijos susirinkimui. „Liet. Žinios“ (žiūr. Nr. 8), trumpai paminėjusios šį sumanymą, pagyrė jį, bet drauge papeikė mane. Kodėl gi? Mat „vis ne iš to galo“ esą. Kooperacijos idėja mano straipsnyje esą „remiama ypač dėl to tik, kad lietuviai sukrauna turtus tik žydams, o šie „nė skatiko negrąžina lietuvių reikalams?“

Jei „Liet. Ž.“ redakcija yra skaičiusi visą mano straipsnį, tai tikrai pastebėjo, jog ten remiama kooperacijos idėja ypač dėl to, kad: 1. Turėdami prekybos monopolį, žydai – tarpininkai gali dėti sodžiaus produktams ir savo prekėms bet kurią kainą. 2. Jie yra taip įsigalėję mūsų krašte, kad kiekvieną guberniją turi pasidalinę savo apskritimis ir apygardomis. 3. Šių tarpininkų žydų organizacijos nustato kainas javams, miškams, gyvuliams ir kitiems ūkininkų produktams. 4. Nors svetur prekijai pakelia miesto kultūrą savo švaria apyvoka, tačiau ir ten sodiečiai nori išsivaduoti nuo jų, nes lobdami iš sodžių, patys irgi nieko jiems neduoda.

Iš tų mano straipsnio žodžių kiekvienam lengva atspėti, kaip „Liet. Žinių“ redakcija yra iškreipusi (tyčia ar netyčia) mano mintis apie lietuvių kooperacijos reikalingumą.

„Liet. Žinios“ piktinasi, cituodamos ir šį mano pasakymą: „Numanydami jų, žydų, žalingą poziciją mūsų ūkio gyvenime, mes turime patys susiorganizuoti ir savaimi tapti.“ Jei neklystu, jos ypač dėl tos minties yra mane apžodžiusios tėviškai, kad „vis ne iš to galo“. Tad iš kurio gi galo reikėtų? Juk viena iš dvejo: arba tarpininkai prekijai, kurių vietą mūsų krašte turi žydai, yra tokie naudingi sodiečiams, kad be jų ir apsieiti negalima (tuomet kooperacijos nereikalingos); arba tie tarpininkai yra nereikalingi, net žalingi, ir tuomet sodiečiams yra būtinos kooperacijos, kurios keliais eina kone visos šalys. Tuomet, vadinas, reikia pradėti kaip tik „nuo to galo“, būtent, nuo išaiškinimo ekonominių santykių tarp sodiečių ir tarp jų tarpininkų (bus kaip dabar žydai ar kiti). Ir „Liet. Žinios“, kurių nuomone, kunigai ir jų skelbiamoji katalikų tikyba esą žalingi visuomenei, grie-

biasi „aiškinti“ kunigų santykius su visuomene. Kodėl gi čia jos laiko savo darbą „iš to galo“ pradėti? Argi žydai yra mums kokie nepaliečiamieji, tabu, kad būtų nevalia jų paliesti net ten, kur mums gyvas reikalas ir kur jie tam reikalui skersai kelią stovi? Šiaip ar taip suksiesi, keldamas kooperacijos reikalą, ypač jį įgyvendindamas, vis turėsi susidurti su priešingais kooperacijoms prekijų, taigi žydų, reikalais. Tai gerai supranta ir jie patys. Pavyzdžiui parodysiu, sekdamas „Litwa“ (žiūr. Nr. 1), kelias mintis iš jų laikraščio „Hazman“, kuris šiaip atsiliepia apie kooperacijas: ar galime išnaikinti vartotojų draugijų sankrovas? Į tą klausimą tenka atsakyti: ne! Tačiau, jei negalima jų panaikinti, turime progos bent susilpninti jų pajėgas. Tie, kurie pardavinėja vartotojų draugijoms prekes, tegu visai joms nebeduoda kredito. Ir toliau „Hazman“ piktinasi tais žydais, kurie vis dėl to kartais duodą kreditan krikščionims, pristatantiems tik kunigo parašą, ir tokiu būdu remia vartotojų draugijas. „Hazman“ rašo: „Kai žydai nustos kredituoti, o vartotojų draugijos bus priverstos gyvais pinigais mokėti, tai jos nebegalės ilgiau gyventi ir viena po kitos žus; jei panorės iš toliau gabentis prekių, tai parsigabenimo išlaidos bus per didelės ir jie sužlugs.“ Pagaliau „Hazman“ smerkia visus tuos žydus, vadinama jų tautos reikalų išdavikais, nedorėliais, nevidonais, kurie bendrauja, teikia kreditus, šelpia „žydų neprietelius“, suprask, lietuvius, kurie nori steigti lietuviškas draugijas, kooperatyvus.

Žydai ne tik raštu, bet ir darbu kovoja su mūsų jaunutėmis ir silpnomis kooperacijomis. Keli jų nešvarios kovos pavyzdžiai ir man yra žinomi. Nė vienas kooperatorius, sumanęs aprašyti lietuvių vartotojų draugijas, kaip joms tenka grumtis su miestelių prekijais, negalės nepaliesti tų prekijų, taigi ir žydų santykių su lietuvių draugijomis.

Kooperacijų kelias yra kovos kelias, tik jis turi būti doras. Dorumo turime reikalauti iš savęs, ir iš žydų. Jie taip yra susiorganizavę, kad mums belieka imtis iš jų vienybės pavyzdį.

Įdomu žinoti, iš kurio gi galo ketina pradėti kooperacijų bylą „Liet. Žinios“? Pagaliau norėčiau, kad jų redakcija tiksliau cituotų „Viltį“. Tas mano noras, rodos, yra teisingas ir pamatuotas.

## KOVOJE VARTOTOJŲ DRAUGIJŲ SAJUNGA

Vartotojų draugijos yra juk dažniausiai mūsų krašto kooperacijos forma. Savo skaičiumi ir apyvartos kapitalu jos viršija nūnai visas kitas kooperacijos šakas (ūkio draugijėles ir skolinamai taupomašias kasas). Vartotojų draugijoms yra sunkiausia prasimušti kelias atkakliausioje kovoje su prekijų – žydų luomu. Kodėl?

Prekyboje reikia labai daug suktumo ir mokėti jį pritaikyti. Nė vienoje ūkio srityje kapitalas nesiverčia taip greitai, kaip prekyboje, niekur nereikalaujama tokios budrios priežiūros, tokio atsargumo ir tokios rizikos, kaip čia. Prekyba yra amžina prekijų kova su kits kitu, kurie, ištikus bendram pavojui, tačiau gali iš vieno susiburti prieš jų išnaudojamus gyventojų sluoksnius. Prekijų luomas moka priversti valstybes, kad jo klausytų, net ištrauktų kardą iš makšties, kad jo reikalus gintų. Sakoma, kad ne kareiviai, o prekijai nukariauja svetimas šalis. Vokietija, dabar visų valstybių priešakyje stovinti, yra prekijų agentų tinklą nutiesusi po visą pasaulį. Beveik nerasi nė vienoje šalyje miesto, kuriame nebūtų žengusi jų agento koja. Prekijų pasiuntiniai – geriausi didžiųjų laikraščių korespondentai, taigi jie geriausiai pažįsta svetimųjų kraštų gyventojus.

Kas čia pasakyta, tai tinka, tiesa, daugiau svetimųjų šalių prekijams, bet jų keli bruožai, brūkštelėti čionai, tinka ir Lietuvai. Mūsų krašto prekijai, žydai, yra stipriausias luomas savo organizacija ir susitvarkymu. Mūsų vartotojų draugijoms visur ir visuomet yra sunkiau kovoti, negu kitoms kooperacijų šakoms. Prekijai tarpininkai, gimę, augę ir susipratę kareiviai, turi liaunai pavartomų kapitalų. Vartotojų draugijų armija yra sunkiai sudraudžiama minia, kurią gali bet kas veikiai išsklaistyti. Ypač nelengva esti pradžia ten, kur nėra ar labai maža tėra visuomenės jausmo, kaip štai Lietuvoje. Antroji pradžios sunkumo priežastis yra stygius išmanančių prekybą žmonių. Pagaliau rimčiausia priežastis yra ta, kad vyriausybė varžo kooperacijų organizacijas.

Kodėl kooperacija pas mus yra pasireiškusi daugiausia vartotojų draugijomis, nors žemės ūkio ir mažojo kredito draugijos liečia kur kas jautresnę mūsų ekonomikos gyslą? Gal būt, dėl to, kad, viena, mažais kreditais gali tarpti, tik

žemės ūkiui kylant ir jam turint daugiau laisvės, negu lig šiol jis yra turėjęs Lietuvoje; antra, ekonomijos gyvenimui žmonės spiečiasi ten, kur tikisi būti mažiau varžomi ir galėsia kiti kitam padėti. Tais, gal būt, sumetimais mūsų visuomenės veikėjams vartotojų draugijos – lengvesnis daiktas. Be to, jiems vaide-nasi priešininkai menkesni, nekaip tikrai yra. Pradėta nuo mažų miestelių, kur verčiasi prekyba žmonės, tik prekių vardą teturi (dažniausiai bėduliai). Vienur kitur, nesant rimtų konkurentų ir turint gerų vedėjų, pavyko vartotojų draugi-joms įsigalėti. Bet tvirti jų daugiau pabūgo pasiturį prekijai, kad tos koopera-cijos šakos sustiprėjimas gali skaudžiai atsiliepti jų reikalams.

Štai jau girdėti prekių tarpe duslių kovos šūkių, išgirdo juos ir kooperatoriai, nerimo paimti, kad jų pradėtas darbas blogai pasibaigs. Kuo gi gąsdina prekijai tarpininkai vartotojų draugijas? Jie graso atsisakysią kredituoti ir šaukia savo ben-draluomius dar tvirtesnėn vienybėn, pajudindami ir tautinių jausmų stygas.

Tas prekių triukšmas parodė kooperatoriams, kad ir jiems žūt būt reikia spies-tis draugėn. Kilo sumanymas steigti vartotojų draugijų sąjungą visoms trimis Lietu-vos gubernijoms, o jei vyriausybė neleistų, tai tik vienai Kauno gubernijai. Labai keista atrodo, kad vyriausybė nepatvirtino pirmojo sumanymo, kad nepritaria vals-tiečių ekonomikos reikalams, nepritaria jų atsipalaidavimui nuo tarpininkų.

Pirmosios sąjungos sumanytojams vis dėlto nereiktų nusiminti, o vertėtų ir toliau pradėtais žingsniais eiti sąjungon toms trimis gubernijoms, kurių eko-nomikos reikalai taip artimai susipynė. Keista būtų, kad, pavyzdžiui, panemu-nės suvalkietis ar vilnietis trakėnas būtų atstumti nuo kauniečių sąjungos. Ko-dėl ir kam tokia prievarta?

*„Viltis“, 1911 m. Nr. 12*

## VISIEMS MUMS ARTIMAS REIKALAS

Mums trūksta labiausiai ūkio organizacijos. Svetimieji kone visur mus nu-rungia. Mums lemta organizuotis kooperacijos pamatais. Pradžia jau padaryta.

Miesteliuose lietuviai steigiasi taupymo–skolinimosi kasas, miestuose – kredito draugijas. Prieš trejus metus jie yra įsisteigę tokią draugiją Kaune, o šiais metais ir Vilniuje. Vilniaus draugija yra tik pradėjusi operacijas, o jau išskolinta keli tūkstančiai rublių, narių skaičius beveik dvigubai padidėjęs. Kol kas jos būstas yra tolokai nuo miesto vidurio (Jurgio pr. Nr. 41), bet nuo Šv. Mykolo bažnyčios bus arčiau (Jelenskienės namai). Ši kredito įstaiga Vilniaus lietuviams yra labai reikalinga. Be jos verteivoms lig šiol būdavo sunku. Skolintis iš pažįstamųjų ar „bankierių“, dažniausiai žydų, labai brangu: reikia mokėti daug palūkanų, ieškoti laiduotojo ir t. t. Būdamas kredito draugijos narys, be svetimo malonės gali pasiskolinti ir turi sprendžiamą balsą, esi draugijos šeimininkas.

Kredito draugija patogu ne vien tiems, kuriems reikia skolintis, bet ir tiems, kurie turi atliekamų pinigų pelningai padėti. Čia indėliams yra tikresnė vieta negu kai kuriuose bankuose, nes kredito draugijas Finansų ministerija labiau prižiūri. Didelė indėlių garantija yra ir patys draugijos nariai, atsaką dešimtį kartų daugiau, negu jų dalis neša. Per visuotinius susirinkimus visuomet stropiai svarstomas operacijų būvis, visuomet akylai žiūrima, kad draugijos vedėjai duotų galiausia apyskaitą. Iš visų finansų įstaigų šiandien kredito draugijos geriausiai tarpsta. Pavyzdžiui, pirmoji Vilniaus kredito draugija, kur daugiausia yra susitelkę lenkai (prieš trejus metus įsisteigusi), daro milijonines apyvartas, gerai moka savo vedėjams (po tris tūkstančius rublių metams) ir turi keilioliką tarnautojų.

Vilniaus lietuvių (trečioji) kredito draugija mums ypatingai turi rūpėti. Paげidaujama, kad jon stotų ir tie, kurie neprivalo paskolų, bet nori jai padėti. Įstojamasis mokestis mažas (tik dvidešimt rublių) – ir tai ne auka, kurią davęs nebematysi, bet indėlis, kuris, sustiprėjęs draugijai, duoda palūkanų, duoda teisę lygiai su visais nariais dalyvauti visuotiniuose susirinkimuose.

Vilniaus kredito draugija padės įsigalėti lietuvių amatininkams, prekybininkams ir kitų profesijų žmonėms. Jau dėl to vieno jos rolė mūsų kultūroje yra labai svarbi. Tapti draugijos nariu dar nėra didelis nuopelnas, reikia dar



naudotis nario teise, lankyti jos visuotinius susirinkimus ar bent pavesti savo balsas kitam kuriam nariui, kad veltui negaišus.

Kredito draugija yra geriausia gyvenimo mokykla, kur asmens reikalas labai tvirtai susijęs su visuomenės reikalu.

*„Viltis“, 1913 m. Nr. 105*

### PIRMIEJI 3-IOSIOS VILNIAUS KREDITO DRAUGIJOS ŽINGSNIAI

Rugsėjo 13 d. „Rūtos“ salėje buvo Trečiosios Vilniaus kredito draugijos visuotinis susirinkimas. Dviem atžvilgiais galima pavadinti jį nepaprastu: viena, kad tik du mėnesiu pagyvenusiai draugijai teko svarbiais reikalais siekti narių balso, antra, kad susirinkime labai daug narių dalyvavo: iš 85 yra pasinaudoję savo balsais 63 žmonės. Vadinasi, naujoji draugija yra gyvas Vilniaus lietuvių reikalas.

Susirinkimas buvo šauktas dėl dviejų priežasčių. Vienas draugijos valdybos narys p. Č. Liandsbergis, ir du tarybos nariai – p. Balčiūnas ir p. Stankevičius turėjo atsisakyti nuo savo pareigų, kadangi tarnauja Vilniaus komercijos banke. Jų vieton reikėjo išrinkti kitus. Nebe paslaptis ir antroji priežastis, kad d-ras Domaševičius, p. Moravskis ir dar kiti keli draugijos steigėjai įrodinėjo, kad jos pirmasis susirinkimas buvęs neteisėtas, dėl to neteisėta ir išrinktoji valdyba. Žmonės, kurie būrėsi apie d-rą Domaševičių ir p. Moravskį, savo šnekomis ir skundais leido visokių paskalų, galinčių pakenkti draugijai.

Visa tat vertė draugijos valdybą vėl šaukti visuotinį narių susirinkimą. Per susirinkimą paaiškėjo, jog nei skundai, nei šnekos neturėjo tikro pamato. Nepatenkintieji prieš pat susirinkimą buvo išsiuntinę nariams rusiškai rašytus pranešimus su daktaro Domaševičiaus ir p. Moravskio parašais, kur be jokių įrodymų griežtai tvirtino, jog jie norėję tik geriausios kloties draugijai, o kiti sakė, kad siekė tik sau naudos.

Čia ne vieta plačiau kalbėti apie tai, bet įdomu paminėti bent jų rašto pabaigą, kuri lietuviškai išversta šiaip atrodo: „Kiekvienas nepalankus girdas, kiekviena paskala pikčiausiai kenkia ir gerai tarpstantiems bankams. Ką ir bekalbėti apie mūsų menkutį kredito narvelį... Ir mūsų bailios, nepatikinčios lietuvių publikos jokiomis laikraščių ditirambomis dabar nebeįviliosi į tą banką... Tai jau gyvas lavonas, kurį belieka palaidoti. Mums tas mūsų išsvajotas ir pagamintas reikalas yra artimesnis ir brangesnis, negu visiems kitiems. Tai mūsų tikrasai kūdikis, tai mūsų pastangų, mūsų sveikatos bei materialinių lėšų vaisius. Ir jei mes jį laidojame, tai širdžiai sopant...“ Bet argi tai tik jūsų kūdikis? – galima paklausti. Nenorime tikėti. Jei tai būtų jūsų buvęs, tai tikrai būtute pasigailėję ir nebūtute jo gyvo laidoję?.. Sakote, paskalos ir visokie girdai jam pikčiausiai kenkia, o betgi esate jį palaidoję savo rašte, sakydami, jog žmonės, stovį to „menkučio narvelio“ priešakyje, kaip vadinate jauną kredito draugiją, vaduojasi asmens, grupių reikalais. Tai netiesa. Draugijos priešakyje, valdyboje ir taryboje, stovi ne vienos kurios srovės žmonės, bet visų mūsų gyvenimo srovių: jos priešakyje stovi dešinieji ir kairieji, stovi ir vidurio žmonės, trumpaskverniai ir ilgaskverniai. Tai rodo, jog tame „menkučiame narvelyje“ nėra vietos jokiems partiškumams, jokiems siauriesiems asmens reikalams.

Mūsų kredito draugija gali pasakyti nepatekusiems valdybon: savo piktais grasinimais neįbauginsite ir nenuviliosite nuo mūsų lietuvių publikos, tegu jums ir „nepatikinčios“. Šis visuotinis susirinkimas savo balsavimu yra aiškiausiai pabrėžęs, jog draugija stovi ant labai tvirto pamato. Trys tarybos nariai ir vienas valdybos narys buvo perrinkti kone vienu balsu. Rodos, aiškus ir griežtas atsakymas tiems, kurie nori apraudoti ir laidoti gyvuosius.

Tą patį matome ir iš apyskaitos, kurią valdyba buvo pateikusi susirinkimui. Nors ji pradėjo operacijas tik rugpiūčio 8 d. privatiniam p. Kymanto bute, kurį jis draugijai dykai užleido dviem mėnesiam, ir toli nuo miesto vidurio, tačiau tuo trumpu laiku (vienas mėnuo) buvo padaryta vekseliais operacijų suma apie vienuolika tūkstančių rublių ir gauta palūkanų apie pusketvirto šimto rublių.

Atsiminkime, jog kaip tik tuo metu buvo iš šalies leidžiama visokių kalbų, priešingų draugijos reikalams.

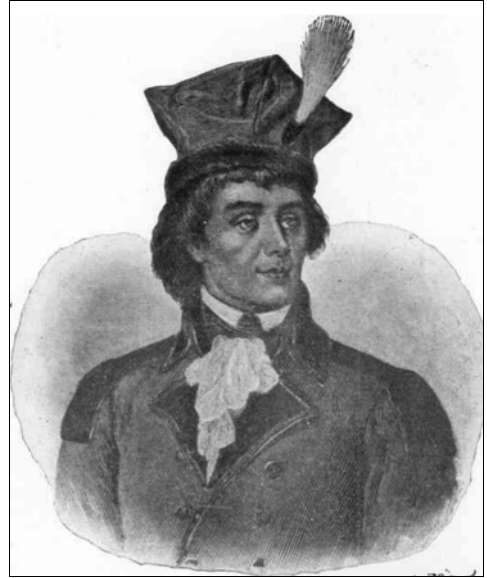
Dabar jau yra narių garantuoto kapitalo apyvartai 65 tūkstančiai rublių. Ir tas faktas liudija, jog ir „bailiosios“ lietuvių publikos neatgrasė nuo taip reikalingos jiems įstaigos. Ši įstaiga yra mūsų gyvas reikalas, yra mūsų visuomenės gyvenimo nervas, kurio jau niekas nebenukirps.

Baigdamas šį savo straipsnelį, neiškenčiu nepasigailėjęs rašto autorių. Jie yra tikrai nemaža gero padarę šiai kredito draugijai, kai ji steigėsi. To niekas negali užginti. Man regis, jog ir jie patys ilgainiui bus kitos nuomonės apie ją, negu šiandien.

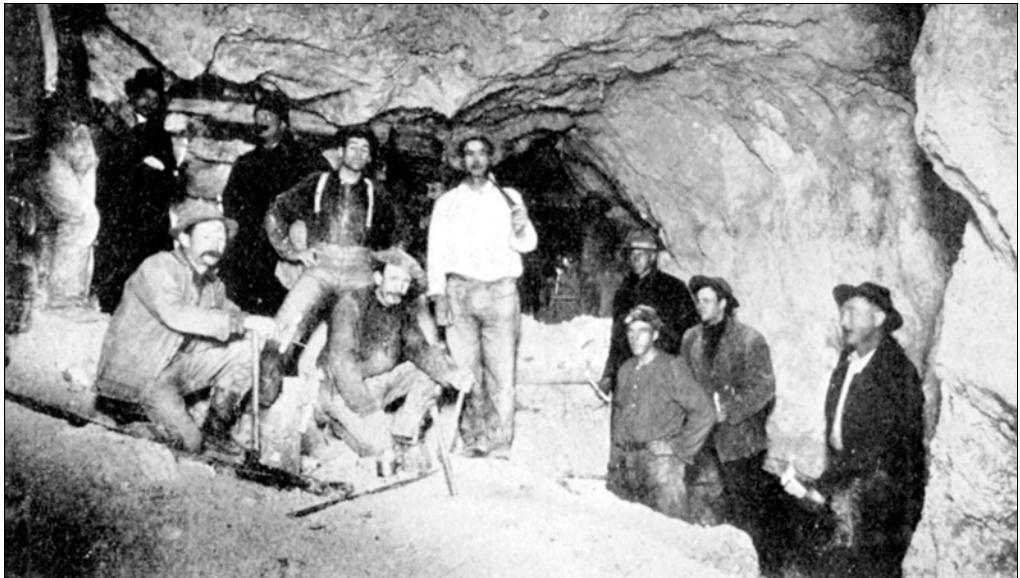
*„Viltis“, 1913 m. Nr. 108*



*Aleksandras Kuršius, pirmasis Niujorko  
aukštesniosios mokyklos rektorius  
(1661 m.)*



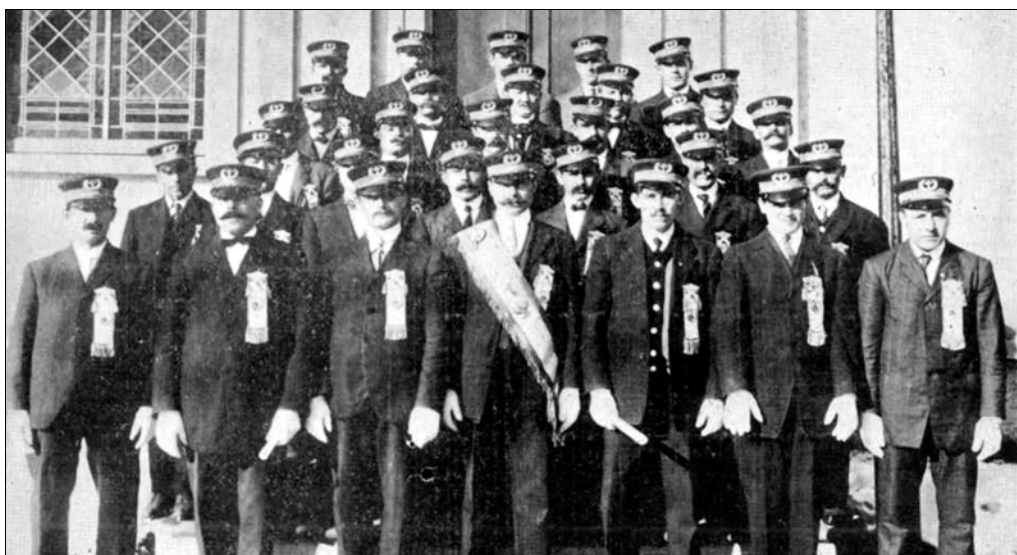
*Tadas Kosciuszka  
(g. 1746 m. Minsko gub., mirė 1817 m.)*



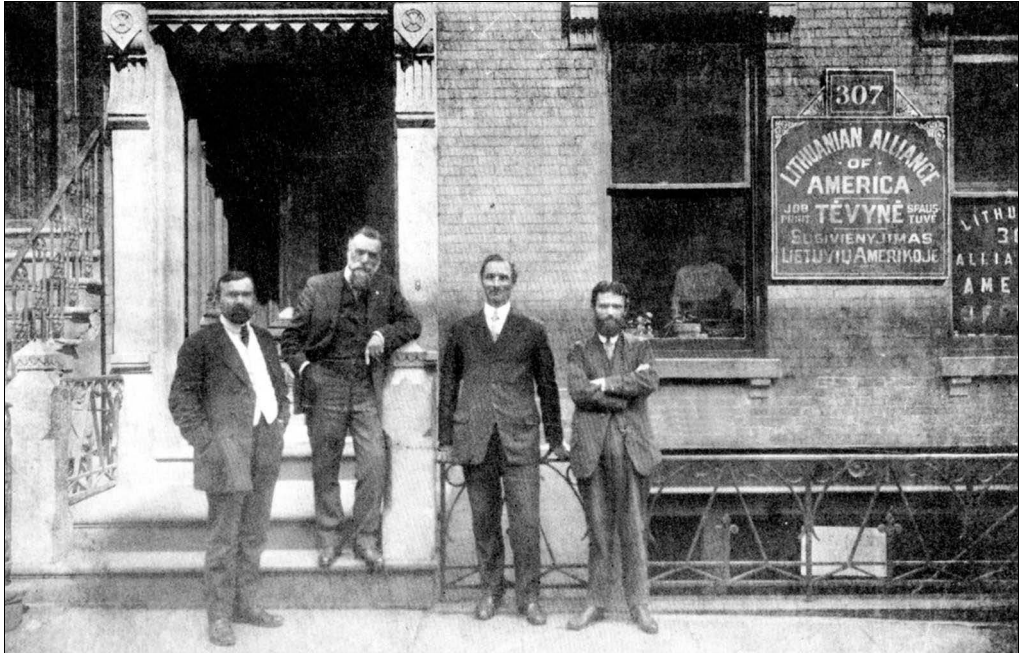
*Lietuviai aukso ieškotojai Kalifornijoje (1894 m.)*



*XIX a. pabaigos Šenardou (Pensilvanija) lietuaitės – sekmadieninės mokyklos moksleivės*



*Šv. Kazimiero Karalaičio draugijos, įsikūrusios 1905 m. gegužės 14 d., nariai*



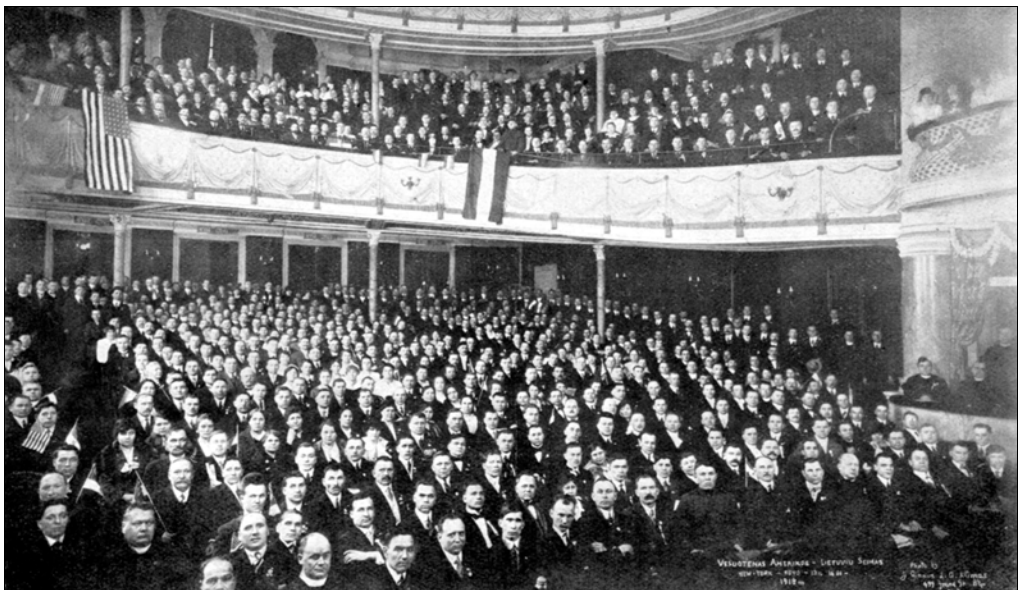
*Nuotraukoje (iš kairės): adv. M. Yčas, Rusijos dūmos atstovas, dr. J. Basanavičius, kun. K. Urbanavičius Amerikoje (1913 m.)*



*Baltimorės burmistras ir tenkščiai lietuviai 1920 m. sausio 11 d. sutinka pirmą Lietuvos atstovą Amerikoje Joną Vileišį ir Praną Žadeikį*



*DLK Vytauto vardu pasivadynusi lietuvių kuopa Čikagos gatvėse (1910 m. liepos 4 d.)*



*1918 m. kovo mėn. Niujorke (JAV) buvo sušauktas Amerikos lietuvių visuotinis seimas, į kurį suvažiavo apie 1200 delegatų, atstovaujančių keliolikai šimtų lietuvių organizacijų Amerikoje*

DRAUGIJŲ VEIKLA.  
LIETUVIŲ SANTYKIAI SU LENKAIS



*Antanas Smetona*

DIDŽIOSIOS MINTYS

*Algimantas Liekis*

BROLIŲ LENKŲ APAKIMAS.

SAVANAUDŽIŲ MEILĖ

# 11. DIDŽIOSIOS MINTYS

*Antanas Smetona*

Draugijų svarba ir jų organizavimas

Draugija yra visuomenės gyvenimo mokykla: neįveiki vienas ko padaryti, telkiesi draugėn su kitais.

Vieni streikai negalėjo ir negali duoti palaidiems, nesusijungusiems į draugijas darbininkams nei susipratimo, nei galybės. Kaip kituose dalykuose, taip ir čia didžiausias veiksnys yra kultūra.

Vyriausybėje tarnaudamas, maža tegalės parodyti savo iniciatyvos, o tarnaudamas draugijoje, galės kasdien susisiekti su žmonėmis, kuriems, sakosi inteligentai, taip karštai norį tarnauti. Štai būtų geriausia proga jiems dirbti kultūros darbą, susipažinus su vietos sąlygomis.

Pirma reikia telktis, o paskum ieškotis inteligento vadovo.

Draugijų gyvenimas ir darbas

Kur tik yra kokia draugija, ten atsiranda ir viešos gyvybės; o ji negali nerūpėti ir toli gyvenantiems tautiečiams.

Įsteigti, ypač vesti draugiją nepaprasta: nuolat reikia kurstyti ir žadinti narius, kad nenutrūktų užmegztas darbas, kad draugijos susirinkimai būtų gyvi ir įdomūs.

Draugijos idealas yra turėti ko daugiausia ir ko darbščiausių narių, nors jos stiprumą daugiausia nusveria ne skaičius, o kokybė.

Jokiu būdu draugijai moksleiviams šelpti netinka vaduotis subjektyvia šelpiamojo įsitikinimo žyme. Daug aiškesnis ir tikresnis bus draugijos pamatas, jei ji žiūrės mūsų krašto kultūros ir mokslo reikalų.

Sunkiai eina lietuviams tas viešumos mokslas (draugijinis gyvenimas)! Suėję krūvon dirbtų, bet barasi, nesutinka. Mūsų draugijos dėl barnių skursta ir vos begyvuoja. Tatai matydamas, nebesidžiaugi ir klausai, kodėl taip yra.

Liaukimės buvę šakoti ir netalpūs, ir gerai apsidairę, išvysime turį daugiau bendrų, negu skirtingų ypatybių, nors skelbiamės ir per daug primyge brėžiame įvairiomis srovėmis plaukią.

Reikia vengti draugijų gyvenime asmeninių nesusipratimų ir nereikia jų versti visuomenės klausimu, kaip tai ne vienas mūsų veikėjas padaro. Pats be didelės priežasties įsižeidęs ar kuo nepatenkintas, jis pašaliais ieško pasiteisinimo, be reikalo šaukiasi visuomenės, drauge grasindamas, kad jei nebūsiąs išteisintas ar bent užjaustas, tai visas darbas, į kurį jis buvo pridėjęs savo ranką, be jo galutinai iširsiąs ir būtinai žūsiąs. Toks veikėjas, užsispyręs dėl savo asmens, ką viena ranka pastato, tai antra ima ir dažnai sugriauna.

Sugyvenimo ar nesugyvenimo priežastis yra ne tiek politikos bei visuomenės pažiūros dalykas, kiek žmogaus būdas. Gerai išauklėtas žmogus, norėdamas dirbti, kone visur ir kone visuomet žiūri ir į kitus. Jis savo aš pažaboja kiek gali, iš savo „tikiu“ jis ima tiek, kiek dera tai grupei, kurioje jam esti lemta vartytis ir į ją taikintis. Toks žmogus, užmiršdamas tą valandą savo asmens reikalą, nekelia aikštėn to, kas skiria jį nuo kitų, kas jį nuo jų atstumtų. Priešingai, jis vengia tų skirtumų ar bent nejudina jų, kur nereikia, jis dargi pro pirštus žiūri į savo pažiūrų priešininko ydas, jei tos ydos negali pakenkti bendram visuomenės reikalui, susirinkime nekalba apie tuos dalykus, kurie šiaip ar taip įkaitintų susirinkusiųjų ūpą ir nereikalingai nusilpnintų bendrą energiją, taip reikalingą visuomenės darbui.

Yra padorumo dėsnis, privalomas kiekvienam, šiočia ar tokia jo pasaulėžiūra, šioks ar toks jo politikos katekizmas, tai organizacijos drausmė. Kartą įstojai draugijon, tai kol esi jos narys, neprivalai nieko daryti, kas jai kenktų, kas ją žemintų, negali niekinti nei smerkti, viešai spaudoje valkioti nei draugijos visuomenės, nei jos atstovų. Jei nebesusivaldai ir tau dygi liežuvis ją apspjaudyti, tai bent išstok pirma iš jos, nes to nepadaręs, spjaudydamas draugiją, ir pats save apspjaudysi. Gerai išauklėtas žmogus, branginąs savo asmens vertę, supranta tai niekeno nesakomas.

Valščiaus rinktinis, bijodamas pabaudos, bent ateina sueigon, o draugijos narys dažnai visai neina susirinkiman – neina dėl to, kad niekas varu jo nevaro. Apsieis, sako, ir be manęs.

Imdamies naujo kurio darbo, mes paprastai norime ko plačiausiai griebti ir tik pradėję dirbti pamatome, kad negalime jo aprėpti, kad stingame žmonių, lėšų ir kitų galų. Didokas mastas labiausiai žymu mūsų draugijų gyvenime. Apmetame jų įstatus ko plačiausius, numatome daugybę darbininkų, nepasiklausę, iš kur jie rasis, pasirūpiname įdėti straipsnių įstatuosin išsisvajotiems darbininkams, gerai nepasvarstę, kad tie straipsniai gal visai nereikalingi, kad jie tik painiosis jaunajai draugijai po kojų, kaip painiojasi didoki čebatai nesuaugusiam vaikesui, nuolat smukinėdami ir neduodami jam patogiai vaikščioti. Dėl tų didokų čebatų, man rodo, yra sukniubusi ir žuvusi nevienu mūsų draugija.

Ir mūsų šablonas visur ir visa rinkti yra aiškintinas mūsų nemokėjimu tvarkyti ir (gal dar labiau) tuo, kad mokslinio gaivalo be galo maža tėra mūsų draugijoje, kad pats mokslas joje dar nesusiorganizavęs.

#### Draugijos linkmė ir vadas

Pažymėta ar nepažymėta draugijos linkmė įstatuose – tai dar niekis. Linkmę daro ne įstatai, o žmonės, kurie jais vaduojasi. Jei mes būtume gerai išauklėti, jei mokėtume susivaldyti, jei širdyje turėtume keršto vietoje dorovės įstatus, tai nereiktų ilgai sukti galvos dėl draugijos įstatų. Kai dar nesame tokie tobuli, tai, norėdami išvengti nesusipratimų, turime atsargiai priimti narius. II. 160.

Žmogui, norinčiam kultūrai dirbti ar bent padėti ar pritarti tam kultūros darbui, ne visuomet kliudo įstoti draugijon jos vardas.

#### Draugija ir visuomenė

Draugija tik tuomet yra stipri, kada suauga su ta visuomene, kurioje ieško savo siekimams užuojautos.

#### Daugiau visuomeniškumo draugijose

Draugijos valdyba. Kalbant apie draugiją, apie jos neveiklumą, dažniausiai menama valdyba. Ji turinti visa padaryti, visa atsakyti, visa aprėpti, o draugijos nariams paliekama teisė nedirbti ir rūgoti, kad visa kas negyva, neveiklu. Ar čia tik nekyšo mūsų biurokратиška pažiūra?

Valdyba kalta, kad ji netikusi, neveikli, bet kalta ir draugija, kad jos valdyba netikusi.

### Tikybinio pobūdžio politinė organizacija

Jei politikos organizacija, pabrėžusi savo programoje krikščionybę, norėtų duoti jai tikybinio (konfesinio) pobūdžio, tai ji eitų rungčiomis su bažnyčia ir gal ne kartą jai prieštarautų. Arba galėtų ir taip atsitikti: tokia politikos organizacija nustotų savaimės ir nejučiomis pakliūtų artimon dvasinės vyriausybės priežiūron. Tuomet bažnyčios organizacija, subjektyviai vertindama politikos atstovo gerumą katalikybės atžvilgiu, pakeliui svarstytų ir kitus jo privalumus: tuomet nuo jos labai daug priderėtų atstovo parinkimas. Bažnytinės organizacijos įsikišimas rinkimuosin prieštarautų demokratizmo dėsniui, kuriuo privalo visuomenė savitai spręsti rinkimų klausimą.

### Mūsų santykių su lenkais palyginimas

Lietuvos rytai yra kaip ir kokia Makedonija. Skirtumas, kad vietoje graikų – lenkai, vietoje bulgarų – lietuviai; bet mūsų santykiai labai panašūs į tuos, kurie yra buvę prieš kelias dešimtis metų tarp graikų ir bulgarų.

Nedidelė esame tauta, tačiau nenorėtume, kad mus laikytų dar mažesniais, ne kaip esame. Bet kiek mūsų yra, tiksliai negalime pasakyti nei mes patys, nei kiti. Tik juntame taikant mums neteisingą, netikrą mastą labiausiai ten, kur susiduriame su lenkais.

### Lietuvos lenkas

Norint kalbėti apie taikų kultūros darbą su lenkais, pirma reikia nors keliais žodžiais pasiaiškinti, kas laikytinas lenku. Kituose kraštuose šis klausimas būtų tuščias, o mums jis yra svarbus. Pirmučiausia tenka pasakyti, jog ne visi namuose lenkiškai kalbantys yra lenkai. Nors kalba yra ryškiausia tautiškumo žymė, tačiau ne vienintelė: mūsų diduomenė senovėje kalbėdavo lietuviškai, paskum gudiškai, o dabar daugiausia lenkiškai. Vieną kalbą dedant tautiškumo pagrindan, reikėtų pripažinti, kad Lietuvos bajorai buvo lietuviai, paskum gudai ir pagaliau išvirto lenkais. Taip vedžioti neleidžia ir tai, kad jie patys seniau nesidėdavo nei gudais, nei lenkais, o visuomet vadindavęsi lietuviais. Šiandien kunigaikščių Radvilų giminei tikriausia nemaloniai spengia ausyse jos protėvio Jonušo žodžiai, ištarti Vilniuje prie karaliaus, besiginčijant su lenkais. Tas Lie-

tuvos magnatas įnirtęs riktelėjo: „Ateis laikas, kai mes, lietuviai, mėtysime tuos lenkus pro langus.“ Ir šiuo metu ne visi bajorai vartoja namie lenkų kalbą, laiko save lenkais. Vieni dedasi lietuviais, tik lenkiškos kultūros išauklėti, kiti lenkais, nors savo giminę veda iš senovės lietuvių, kiti vėl, gėdydamies lietuvio kilmės, mėgina ją kildinti iš italų, ispanų, vengrų ar iš kitų tautų.

Kurie kuriems skolingi

Lenkija tarpo, didėjo lietuvių-lenkų unijoje, Lietuva yra įdėjusi lenkų kultūros lobin aibę gėrybių, yra atidavusi jiems savo geriausius syvus. Ką gi dabar lietuviai, pradėję gyventi savo gyvenimu, rado iš savo tėvų palikimo? Nieko... Visa buvo išdalinta kitiems, ir lietuviams teko visa nuo pat pradžių kurti, savo prakaitu iš naujo visa statyti. Ir štai, kada mes krustelėjome, kada ištarėme žodį, kad juntame, esame gyvi, tuomet mums pasakyta, kad pavėlavę, kad mūsų vieta kitų užimta. Beati possidentes! Mes supratome, kad kitonys mums geruoju nė žingsnio užimtųjų pozicijų nebeatiduos.

Šaukėmės demokratizmo principų, o mūsų buvusieji bendrai ištarė, jog istorijos faktas esąs svarbiau už principus. Lietuvos rytai sutirpo slavų jūre. Kad ten lietuvių gyventa, tai tvirtina pavardės ir vietovardžiai. Bet mes nebeturime pretenzijų jų atsigriebti: čia tikrai istorijos faktas, su kuriuo privalo visi skaitytis. Taip pat esame nustoję bajorų ir miestiečių luomo, prisisunkusio lenkų dvasios. Tuodu luomai yra išsižadėjusiu lietuvių vardo. Ir čia istorijos faktas, kurį reikia pripažinti. Dėl to viso nekaltiname tik lenkų tautos, nes kiekvieno pirštai į save linkę, bet ginamės prikaišiojimų, kad lenkai savo kultūra „apdovanojo“ lietuvius, juos įvairiausiai būdais nutautindami. Bet jei ką gero būtų davę, tai būtų atsiėmę iš Lietuvos keleriopai. Teisingiau bus pasakius, jog lenkai iš lietuvių medžiagos papildė, sustiprino tik savo tautą. Tik ko nebegalėjo išplėsti, paliko mums, lietuviams.

Lenkai – lietuvių priešai ir šmeižikai

Kai mes vogčia gabendavomės iš užsienio knygas ir laikraščius, lenkai jokios užuojautos mums nerodydavo, priešingai, jie mums kaip tik anuomet yra prisegę „litvomano“ vardą, jie skelbdavo nesąmones, kad mūsų raštas „maskolių“ pinigais paturimas, kad mūsų kalba – „klopy“ kalba, kurią gėda esant įsi-

leisti padoriuosin namuosin. Lenkai ne tik nepadėjo mums atgauti spaudos, bet dar kiek galėdami naudojosi jos uždraudimu mūsų nelaimėi: savo laikraščiuose, kur galėdami, šmeiždavo lietuvių vardą ir jų atgijimą, iš bažnyčių varydavo jų kalbą, brukte brukdavo jiems tik savo, lenkiškas maldaknyges. Vargais negalais mums atgavus rašto teisę, lenkai nusiminė, kad nebegalės taip lenkinti lietuvių, sunerimo dėl to ir nemaža dalis sulenkėjusios bajorijos, dvarininkijos, nes, girdi, pavojingas lietuviams savas raštas.

Ir vis dėlto nėra ko pykti ant lenkų, nes jie visą laiką tik savimi ir savo valstybe rūpinosi. Tai visur buvo ir tebėra akivaizdu, tik lietuviai to nenorėjo ir nenori matyti, ir jų „broliškumas“ gyvas mums tiek, kiek gali padėti tik jiems patiems tvirtėti, o šiaip jie visų mūsų, lietuvių, nemėgsta ir nenori nieko bendro su mumis turėti. Norint tai suprasti, nereikia daug nuovokos turėti: reikia šiek tiek ambicijos ir truputį justi savo asmens vertę ir liautis jaustis „bernais“.

Narbutas, Kraševskis, Mickevičius ir kiti, kuriuos Plomykas laiko, be abejo, bajorų protėviais, idealizavo Lietuvą, džiaugės ja, ilgėjosi jos senovės, o Zorzos „Wilenskos“ rašytojai skelbia, kad toji senovės Lietuva buvusi purvynas, kur lietuviai buvę kaip kokie žvėrys, savo vaikus žudę. Tik lenkai „sukultūrinę“ barbarus lietuvius. Tokių lietuvių įvaizdį kuria lenkų laikraščiai. Kad atsikeltų iš grabo Mickevičius, Kraševskis, Kondratavičius, Narbutas, tai kažin, katriems bajorams segtų renegato vardą: ar tiems, kurie spjaudo jų idealizuotą Lietuvą, ar tiems, kurie, panorėję sekti jų gaivintų idealų, drąsiai pasisako esą lietuviai.

Jau ne kartą esame įsitikinę, kad mūsų ir bėdinausias valstietis dažnai yra daug pažangesnis už patį didįjį Lietuvos lenkų demokratą. Argi dar rastūsi lietuvių tarpe tokia srovė, kuriai to dar maža būtų, kuri vis naujų ir naujų pamokų norėtų iš lenkų pusės? Jei taip, tai ta srovė nieko neišmoks, ir ją nusmerks gyvenimas galutinai išsekti.

Lietuvių norą varžė ir tebevaržo verguvės tradicija. Iš mažų dienų kiekviename žingsnyje rodoma, kad jų kalba prasčiausia už viso pasaulio kalbas, kad ji, palyginus su lenkiškąja, esanti ne tik muzikiška, bet ir pagoniška. Taigi, kas lenkiškai kalbą, tas esąs krikščioniškesnis, poniškesnis ir išmintingesnis už lietuviškai kalbantįjį. Prastuolis kaimietis, apsidairęs aplinkui, esti verčiamas tikėti

tąja nesąmone. Kaipgi netikėjęs? Kunigai per pamokslus skelbia, jog lietuviai buvę pagonys ir tik lenkai krikščionys juos Kristaus mokslu apšvietę. Bajorai kalba lenkiškai ir niekina lietuvių kalbą. Būdami ponai, jie yra išmintingesni, taigi, tur būt, geriau žiną, kas garbės ir kas paniekos verta. Kad mužikų kalba pagoniška, netikusi, tai juk ir Bažnyčia yra pripažinusi: ne iš gero vien lenkiškąją pasiliko. Štai gudų kalba prasta, dėl to ir jai nėra vietos bažnyčioje. Argi neaišku, kad taip turi būti?

### Lenkų politika bažnyčioje

Lenkai nevaldytų lietuvių, jei ne sulenkintoji Katalikų Bažnyčia, vykdanți lenkų šovinistų politiką. Jų pagalbininkai – sulenkėjusi bajorija ir dvarininkija, ir jie išvijio lietuvių kalbą iš šventovių. Jei lietuvis klebonas pasipriešina tai politikai, jis įrašomas dvasinės vyresnybės juodojon litvomanų knygon, jei nepaveikia gąsdinimai, šmeižtai lenkų spaudoje, jis ištremiamas.

Duodant lietuviui pasirinkti maldai gimtąją ar lenkiškąją kalbą, įvedama politika bažnyčion, nors, kaip minėta, pedagogikos ir etikos dėsniais toks pasirinkimas čia netinka. Bažnyčia turi būti krikščionių mokykla. Matydama lietuvi išsižadant tėvų kalbos, ji negalėtų nepastebėti jo dorovės sumenkėjimo, jo demoralizacijos. Kuris sakosi esąs lietuvis, bet lietuvių kalbos nekenčiąs, toks parodo, jog amžiais kažkieno buvo iš kelio vedamas. Bet nesunku atsakyti kieno: sulenkėjusių kunigų ir sulenkėjusių bajorų. Ką pasakytų prancūzas, vokietis ir lenkas, išgirdęs savo tautietį sakant, jog nekenčiąs savo gimtosios kalbos? Jis pasakytų, kad kažkieno sugadintas, nesveikas, išsigimęs.

Lenkai skelbia, kad jei bažnyčiose bus leidžiama ir lietuvių kalba, tai pačios bažnyčios būsiančios paverstos rusų cerkvėmis. Tad esą ir kova dėl lietuviškų pamaldų yra kova prieš katalikybę.

Lenkininkai triukšmauja bažnyčiose ne tam, kad įsigytų sau teisę, bet kad atimtų ją iš lietuvių. Yra daugybė mišrių parapijų, kur lietuvių kalbai uždarytos bažnyčios durys (Dieveniškis), tuo tarpu įvedama lenkų kalba ten, kur jos nėra buvę (pavyzdžiui, Varėna).



### Lenkų politika

Didelės Lietuvos lenkų išminties nėra ko laukti: jų politika vienadienė, jiems nerūpi, kas gali būti už keliolikos ar kelių dešimčių metų. Klastingas yra jų glostymas, kuriuo dažnai pavyksta jiems suvilioti mūsų demokratų. Ir glosto jie vienus ne iš meilės, bet tam, kad tuo tarpu galėtų skaudžiai nupešti kitus, kurie yra stipresni ir jiems pavojingesni.

Matydami lenkų grobiamosios politikos žygius, mes negalime šalta žiūrėti į Suvalkų gubernijos likimą ir turime sau išsiaiškinti, kaip, kuomet ir kodėl ją reikia susigrąžinti Lietuvai.

### Lenkų „kultūra“

Mes gerai pažįstame endekų politiką bažnyčiose, gerai pažįstame lenkus kunigus, sėjančius tamsioje minioje neapykantą lietuviams – „pagonims“. Tai endekų išgirtos kultūros vaisius Lietuvoje. Mes esame jo ypač prisiragavę Vilniaus bažnyčiose, kai agitatoriai tyčiojosi iš lietuvių, jiems grūmojo, stumdėsi, kėlė triukšmus per pamokslus ir t. t. Visa tai lenkiškos kultūros vaisiai!

Latvijos valstiečiui buvo ko pasimokyti iš vokiečių baronų ūkių, o Lietuvos valstiečiui nebuvo gero pavyzdžio iš sulenkėjusių dvarininkų.

Ką laimi nutautę lietuviai iš lenkų? Nieko, tik darytą lenkišką kalbą.

Tikras lenkas, nepažįstas mūsų krašto, supranta, kad kultūra ne lenkų kalboje, o pačioje kultūroje, kad, ją nešant, reikia suprantamai – lietuviškai kalbėti valstiečiams.

Lenkų kunigai, lenkų kultūra – tai lietuvių kalbos draudimas ir panieka viskam, kas lietuviška.

### Kovos būdas su lenkais

Lenkai platina ne švietimą lenkų kalba, o vykdo lenkinimo propagandą. Su ja mes galime kovoti tik švietimu, steigdami lietuviškas mokyklas.

Kas bus toliau? Paminėkime ir mes Horodlės uniją, tik, žinoma, nesigriebdami lenkų „atsparumo“ priemonių, o dirbdami pozityvų darbą. Horodlės unijos palikuonys baigia nykti dvaruose, gabenasi miestuosin ir ten mums pastoja kelią. Spieskimės ir mes Lietuvos miestuose, steikime ir palaikykime savo įs-

taigas, stiprinkime inteligentijos eiles, kad užstotų mūsų minias, o visų pirma pasirūpinkime, kad Vilniaus vyskupijos valdžia ir Bažnyčia nebebūtų „placowka polskiej narodowej sprawy“.

Kova dėl lietuvių kalbos

Dabar tie „kankiniai“ (lenkai) draudžia draugijose lietuviškai kalbėti, neleidžia, jei tik gali, lietuvių kalbos bažnyčion, triukšmus joje kelia prieš lietuvius, o paskum, aprašyti spaudoje, išsigina tų triukšmų, melagiais vadina drįstančius aikštėn kelti jų tamsius darbelius. Argi bereikia didesnio tyčiojimosi iš mūsų tautos? Nė vieno neatsirado iš tų „gražiųjų lenkiškosios kultūros tradicijų“ žmonių, kuris būtų „pakėlęs“ lenkų laikraščiuose „balsą“ už lietuvius, kuris būtų viešai papeikęs Kauno ir Vilniaus lenkus už lietuvių kalbos varymą iš draugijų ir bažnyčių. Veltui lauktume. Priešingai, „Gon. Wil.“ džiaugdamasis deda protestą, kur pasididžiuojant pranešama, kad lietuvių kalba buvusi dauguma balsų per susirinkimą išmesta iš Kauno darbininkų draugijos. Matyti, lenkų dienraščiai tame sulenkėjusių darbininkų nutarime, pilname neapykantos lietuviams, mato jų tautišką susipratimą. Sakome sulenkėjusių, nes protestą pasirašiusieji kone visi yra lietuviškomis pavardėmis. Girdi, kam lietuvių kalba jiems (lenkams) esanti bažnyčioje reikalinga! Lietuvį, išdrįsusį kalbėti prieš tuos melus, įsiutusi minia kone sudraskė, išstūmusi jį iš šventoriaus.

Domininkonų bažnyčioje kun. Račkauskis sakė pusiau lietuviškai, pusiau lenkiškai patriotišką pamokslą, kurį jam pertraukė endekė provokatorė, šaukdama: „Milcz, ksieże! litewski jezyk poganski“! Pamokslininkas baigė pertrauktą pamokslą žodžiais: „Wszak wy rozumiecie po polsku?“ Dviem moterėlėm nedrąsiai atsiliepus „rozumieemy“, jis toliau sakė: „Teraz wszyscy rozumieją po polsku, ot i wy rozumiecie“. Baigdamas pridūręs, kad lietuvių tėvynė buvusi pagoniška, barbariška, ir tik lenkai jiems palaimos atnešę. Geriau būtų, esą, kad visi viena kalba melstųsi.

Tik savo kumštėmis lietuviai gali apginti savo kalbą nuo lenkų, kurie panaudoja ir sukurtus „statistinius duomenis“, kad lietuvių kalba tikrai niekam neverta. „Statistika“ atsiranda šiaip. Prieš pamokslą, lietuviškai sakytiną, lenkintojai kumščiojimais ir grūmojimais pravalė bažnyčią nuo lietuvių.

Dabar antras pavyzdys, kaip noro dėsnio nebuvo praktikoje sekama arba, jei norite, savotiškai buvo juo pasekta. Varėnoje po Jonišio bylos klebonas savitai įvedė lenkų kalbą bažnyčioje, ėmė sakyti lenkiškai pamokslus prieš lietuvišką, nors parapija susideda beveik tik iš vienu lietuvių. Ten mat nereikėjo nei komisijos tardymų, nei šiokių ar tokių statistikų, panašių į Jonišio statistikas. Bent nieko apie tai nebuvo girdėti.

Lenkai parapijiečiai – chuliganai, triukšmo pridare, paliekami nebausti. Lenkai gali kelti muštynes bažnyčioje ir kitas eibes daryti, bet kaltinami tik lietuviai, nes jie pareikalavo lietuviškų pamaldų. Nenubausti buvo palikti mušeikos lenkai Giedraičių, Rodūnės bažnyčiose, dar daugiau buvo išsiųsti lietuviai kunigai, o jų vieton atkelti lenkai, didžiausia kaltininke pripažinta lietuvių kalba, ir dėl to ji iš ten išvaryta. Kaip rodo Giedraičių byla, kurstytojais drąsinę tvarkos ardytojus labiausiai tuo, kad triukšmu esą daugiausia galima pasiekti.

Varėnos klebonas geriau moka lietuviškai nei lenkiškai, ir vis dėlto prireikė tenai kelioms dešimtims žmonių įvesti lenkiškus pamokslus, o lietuviškų neįsileidžia nei Gervėčiuose, nei Dzieveniškyje, nei kitur, kur lietuvių yra ne dešimtys, o šimtai.

Lenkai triukšmauja bažnyčiose

Kur mūsų protėvių kalba ilgiausiai ištvėrė, kur kun. Sirvydas lietuviškai skelbdavo Dievo žodį, kur Vilniaus akademijos moksleiviai įkvėpimo valandomis savo širdimi kildavo pas Aukščiausiąjį, tie maldos namai šiandien virto endekų akademija skandalams kelti: Šv. Jono bažnyčia bjauriausiai išniekinta nebesuvaldomos minios. Kada lietuviams, ilgai ir kantriai laukusiems, buvo tos šventovės durys atidarytos, įsispraudę joni lenkai ne Dievo garbintų, o niekinti mūsų švenčiausią teisę. Šalia paminklų, šalia Moniuškos ir Mickevičiaus stovyklų drįso stoti purvinos lenkų šmėklos, lyg iš kokio pragaro iššauktos, kurioms nei vietos šventumas, nei jos prakilnioji rimtis nekludė daryti tamsaus pragariško darbo. Iššaukė jas tie, kuriems pavesta saugoti religiją ir dorovę, iššaukė jas kunigai, pavertę ir šią bažnyčią lenkų kalbos „placówka“. Jiems mostelėjus patamsyje, iš pakampių išlindo peilininkų, pramuštgalvių, apsiginklavusių kas

kiaušiniai, kas pagaliais, kas ką sugriebęs. Tai ne mūsų prasimanymas, tai ne šmeižtas, tai tikrų tikriausia tiesa. Jai įrodyti daugybė faktų.

Kas yra sekęs lenkų smurto prieš lietuvius bažnyčiose kroniką, tas galėtų iš anksto sudaryti tam tikrą kalendorių, kuriuo, nelyginant kaip orą, atspėtų, kur, kaip ir kokį triukšmą kels lenkininkai ir kaip paskum jį nušvies lenkiškoji spauda. Taip jie yra panašūs į kits kitą. Tas pats triukšmadarių rolių paskirstymas, tie patys pramanyti plepalai prieš litvomanus, tie patys lenkų spaudos niekinimai, kaltinimai, šmeižimai lietuvių kunigų, bet nė vieno tikro fakto, nurodančio šių kaltę. Vienintelė jų kaltė, kam lietuviams skelbtas lietuviškai Dievo žodis. Paimkite iš lenkų spaudos bent kelis skandalistų – didvyrių nusiskundimus, tai pamatysite, jog visi taip vienodi ir vienodiškai sudėti, kad imi abejoti, ar ne tas pats autorius parašęs. Matyti, bažnyčios skandalų darymo ir jų gynimo esama iš anksto organizuoto, o Vilniaus esama vyriausios organizatorių vietos – vyskupija; Joniškis, Giedraičiai, Eišiškės ir kiti miesteliai yra endekų skyrių reiškimosi arenos.

Jau buvome minėję, kad lenkininkų spaudos žygis lydymas nešvarių darbų. Žinia iš Rodūnės patvirtina šį spėjimą: lenkintojai kelia triukšmą bažnyčioje, muša lietuvius ir varo jų kalbą laukan. Vieni daro eibes, kiti rėkia, kad mus užtrenktų ir kad per audrą lengviau galėtų darbuotis.

Kad Vilniaus vyskupijos kanceliarija paskelbtų tardymų bylas, tai pamatytumė faktų, rodančių priešingai, nekaip lenkų publicistai tvirtina, pamatytumė, jog blogiausi santykiai ne tose parapijose, kur lietuvių kunigų yra buvę, o tose, kur ilgai darbavosi lenkai kunigai, panašūs į garsųjį Gintautą. Nė vieno atsitikimo lenkai negali parodyti, kur lietuvių minia, buvusio lietuvių kunigo įtakoje, būtų kėlus triukšmą bažnyčioje. Tardymo bylos parodytų, kad skandalistų daugiausia ten, kur yra daugiau šlėktų ir kur lenkai kunigai yra ilgiau buvę.

### Lietuvių kunigų vargai

Kaip gi dabar esti? Agi taip. Kilus kur parapijoje netvarkai, tuojau siunčiami tardytojai. Surinkę iš tų pačių lenkų provokatorių prasimanytus skundus prieš lietuvių kleboną, prieš lietuvius, lyg tai dėl viso kalti jie, panorę bažnyčioje vietoje lenkiškų lietuviškų pamaldų ir išvažiuoja, bylą pavadinę mažareikšme,

tik lietuvių kunigą vyskupija dažniausiai perkelia kur į Gudiją, o neteisingų liudijusių ar mušeikų lenkų, kėlusiu triukšmus bažnyčioje, iš viso neliečia.

Katrie gi meluoja? Rodunės triukšmadariai gal ir buvo barti, bet pabausti nebuvo. Dvasinė vyresnybė nubaudė lietuvius kunigus ir ramiausius lietuvius parapijonis: kunigai išsiūsti iš tos parapijos, o lietuvių kalba iš jos visiškai išvyta. Kai paskesniai klebonai, kun. Sabaliauskui, lenkų pakurstos nedavė sakyti lietuviškų pamokslų, tai vis dėlto jie nebuvo nubausti, nors, kaip lenkų laikraščiai tvirtina, kun. Michalkevičius grasęs bausti. Sako, buvusi Rodunės byla tardyta. Bet ar buvo tardyti mušeikos, kurie daužė lietuvius, ypač lietuves, miestelyje, netoli šventoriaus, kam jos nelenkiškas knygas nešančiosios bažnyčion.

Kad šis laikraštis norėtų atlenkinti gudus taip, kaip lenkai yra juos sulenkinę, tai čia, žinoma, kalti esą lietuviai, labiausiai jų kunigai. Jeigu jie nestosią kankinių lenkų pusėn, jeigu nuošaliai stovėsia, tuomet, sako „Goniec“, būsiai Vakarų Europos kultūros naikintojai, bažnyčios priešininkai, stačiatikių brolių bendradarbiai. Štai kokias priemones vartoja endekai kovoje su lietuviais, štai kokias insinuacijas skleidžia Lietuvoje ir pirštu rodo lenkininkams agitatoriams, kaip jie, kur lenkiško juodašimčio kumštis negelbės, turi klaidinti parapijose žmones ir juos baidyti nuo lietuvių kalbos.

Pradžioje vienam Jonišio klebonui buvo pavesta suskaityti lietuvius. Jis apvažiavo du sodžių ir surašė 70 žmonių, bet jau antrame sodžiuje lenkintojų agitatoriai ėmė grasyti užmušią jį, jei toliau surašinėsia, ir sviedė akmeniu pro langą trobon, kur kun. Galaunė buvo sustojęs. Po to atsitikimo tuojau ateina iš Vilniaus įsakymas, kad kun. Galaunė liautųsi rašinėjęs, kad, girdi, komisija atvažiuosianti ir pati suskaitysianti lietuvius.

O pašalintas. Iš to matyti, kad kartais ir nekaltam norui sunku be triukšmo pasireikšti.

### Lenkų kovos metodas

Minios noru pateisinami priešingi Bažnyčiai lenkiškųjų tradicijų siekimai Lietuvoje, minia – lepinamas kūdikis, kuriam atleidžiami nekrikščioniški darbai, jeigu jie tik sutrukdo lietuvių atgijimą. Kiek iš to laimės bažnyčia, kiek minių dorovė pagerės?

Tai mat lietuvių su lenkais naminė byla esanti, o trečias neprivalęs jų tarpan kištis. Ar lenkininkai, naminės bylos virvele vedą lietuvius, yra kada perdavę teisman? Be lenkų juodos minios, jos kunigo, ypač nuožmiai puola lietuvius lenkas endekas, katalikiškumo skraiste apsisiautęs, senovės kryžiuočių mokynys: ant apsiausto kryžių, o ant kaktos katalikiška kaukę.

Lietuvis ir litvomanas – jiems, lenkams, sinonimai. Nebepuola vienos ar kitos lietuvių visuomenės srovės, partijos, o visą purvą jie iš karto verčia ant visos lietuvių tautos. Kaune, Seinuose, Vilniuje – visur, girdi, tokie pat neteisingi ir nedori esą tie lietuviai.

Ponai lenkai, lietuviai nepripažįsta jūsų kumšties principo. Jūs uoliai palai kote mūsų krašte viduramžių Faust-recht. Bet ar tik nežūsitate patys nuo jo? Minios, jūsų išmokytos naudoti kumštį prieš lietuvius net bažnyčiose, gal kada atsisuks prieš jus pačius, tik ne bažnyčioje, o arti jūsų sodybų. Bet jums nerūpi rytojus, kaip nerūpėjo jis Lenkijos ir Lietuvos didžiūnams, draskant jų gimtąsias šalis. Jūs nesimokote iš istorijos, be galo, be krašto tik save įsimylėję.

### APSILEIDIMAS KALTAS

Skaitome laikraščiuose, kad staršinos, teisėjai ir seniūnai nesąžiningai eina savo pareigas, bet maža kuo geresni esą ir rinktieji valsčių atstovai. Tiesa, žemininkų viršininkai kartais sugaišina geriausius jų sumanymus, tačiau nepateisinami esti ir patys valstiečiai. Nėra jokių viršininkų taupomosiose kasose, kur dalininkai yra daugiausia valstiečiai, gali laisvai rinkti jų valdžią, prižiūrinčią visą draugijų turtą. Dalininkai turėtų rūpintis, kad į jas patektų tinkami žmonės. Bet ir taupomosiose kasose matome tą patį, ką ir valsčiaus įstaigose, matome gal dar daugiau čia apsileidimo. Kiek daug jose esti nereikalingo gaiščio! Draugijos valdybą renkant, vietomis neapsieinama ir be vaišių. Kadangi draugijų vedėjai, dalininkų neprižiūrimi, apsileidžia, tai taupomoji kasa bankrutuoja. Po laiko ima visi aimanuoti. Bet, jei vėlai susiprasi, nieko neberasi. Ne vienas vargdienis, įdėjęs kason kone visą savo turtą, paskum nė pusės jo nebeatgauna. Ir kažin ką reikia daugiau kaltinti: ar nesąžiningas valdybas, ar apsileidusius dalininkus. Juk būna, kad ir geras žmogus neprižiūrimas patvirksta.

Be reikalo dalininkai rūgoja, kad pasaulyje nesą dorų žmonių, mokačią sąžiningai elgtis su svetimu turtu. Jie patys yra kalti, kad neina susirinkiman, o kartais ir atėję paduoda savo balsą ne už tą, kas geriausiai tiktų, bet už tą, kas geriausiai moka įsiteikti.

Tos pačios negalavimo priežastys vartotojų ir kitose draugijose, kur valstiečių indėliais verčiamasi: tamsumas, nesusipratimas, neišmanymas savo bendrųjų reikalų. Nariai nežino nei savo teisių, nei savo pareigų. Jie turėtų gerai įsiskaityti draugijos įstatus, turėtų įsidėmėti visa, kas ten parašyta, turėtų savo laiku reikalauti draugijos darbų apyskaitos.

Mūsų inteligentams reiktų atsiminti, jog kooperacija yra kelias sodiečiams aukštesnėn tvarkon. Neišėjusi draugijų gyvenimo mokyklos, visuomenė nemokės siekti nė politikos gyvenimo. Lietuvių ateitis yra kooperacijos. Kai jos sustiprės, tai nebegulės be naudos ir tie valstiečių milijonai, kurie šiandien sudėti pašto kasose. Dabar jais verčiasi kiti, mokėdami tik keturis ar puspenkto procento palūkanų.

„Viltis“, 1908 m. Nr. 33

### DAUGIAU VISUOMENIŠKUMO

Mūsų laikraščių žinios iš kaimo pasižymi tuo, kad be galo daug skundžiasi valsčių viršininkais ir jų rinktiniais atstovais, kad skundžiamasi vartotojų draugijų vedėjais, taupomųjų draugijų valdybomis ir t. t. Priklašama visiems tiems įvairias ydas, piktus norus, apsileidimą ir kitus žmonių silpnumus. Pavyzdžiui, rašoma, kad kredito draugijos valdyboje sėdį lenkai, kuriems lietuvių reikalai nerūpi, kad jie iš draugijos pelno nieko neskiria lietuvių kultūros reikalams. Paskaitęs panašią žinią, iš karto linksti korespondento pusėn. Bet tame pačiame laikraštyje randi, kad viename valsčiuje lietuviai rinktiniai sumažinę algą lietuviui mokytojui, kad atmetę jo pasiūlymą paskirti keliolika rublių mokyklos knygynui papildyti, ir gailiesi pasidavęs anam korespondentui. Atlydęs stebiesi, kaip galima reikalauti daugiau iš lenkų, ne kaip iš savųjų. Juk valsčiuje skirsto pinigus įvairiems reikalams (taigi ir kultūros) lietuviai, taupomojoje kasoje da-

lyvauja daugiausia lietuviai, taigi nuo jų, o ne nuo lenkiškos valdybos pridera pelno paskirstymas šiokiems ar tokiems dalykams.

Kas gi čia kaltas? Lietuvoje, kur visuomenės susipratimas yra labai silpnas, visa daro draugijų valdybos, visuotiniai jų susirinkimai. Valdyba sudaro pajamų ir išlaidų sąmatas, duoda susirinkimams sumanymus, o dalyviai nariai beveik visuomet ir visur akiai visam kam pritaria. Tokiu būdu matai veikiant valdybas, o ne pačias draugijas. Iš to yra matyti, jog tinkamos valdybos išrinkimas yra labai svarbus dalykas. Bet, jei ji netikus, jei ne tokia, kokios norėtume, kas kaltas? Jei valdyba atsako už jai pavestų reikalų vedimą, tai už valdybą turi atsakyti juk visi draugijos nariai? Kitos išvados čia, rodos, negali būti. Tuo tarpu mūsų korespondentai visai kitą galą prieina: jie visą kaltę verčia valdyboms, nutylėdami draugijos narius ir tokiu būdu juos lyg pateisindami. Valdyba susidaro iš tų pačių nuodėmingų žmonių, reikalingų priežiūros. Jei nėra kontrolės, tai rodo, jog draugijoje trūksta visuomeniškumo. Kur, rodos, daugiau galėtų žmonės mokytis visuomeniškai gyventi, jei ne taupomosiose ir ne vartotojų draugijose. Čia jie turi savo pinigus įdėti ar pasiskolinti, o nuo valdybos išrinkimo pridera įdėtųjų pinigų pelnas ir turto sveikumas.

Mūsiškiai turėtų būti jautresni ir stropiau dalyvauti jų pačių sudaromų įstaigų gyvenime. Taip nėra, deja: įsirašo draugijon nariais, o jos likimu nesidomi. Valdyba kalta, kad ji netikus, neveikli, bet kalta ir draugija, kad jos valdyba netikus. Štai mums rašo, kad Deltuvos taupomoji kasa, kuri verčiantis daugiausia lietuvių įdėtais pinigais, apyskaitos metų pabaigoje, pasiūlius lenkiškai valdybai, skirianti porą šimtų rublių Ukmergės gimnazijai. Lietuvis būtų paskyręs tuos pinigus, tikriausia, lietuvių valstiečių kultūros reikalui. Bet visuotinio draugijos susirinkimo dalyviai nariai lietuviai, matyti, yra sutikę su valdybos pasiūlymu, kad jis buvo patvirtintas.

Jei norime iš savųjų valdybas turėti, pratinkime žmones visuomeniškumo, mokykime juos rūpintis tais reikalais, kurie jiems artimi yra. Kai būsime susipratę, tai ir lenkiška valdyba, jausdamos prideranti nuo daugumos lietuvių, taikysis prie jų. Be to, reikia atsiminti, jog ne visi žmonės tinka draugijos valdybon, taigi iš anksto reikia numatyti tinkamus. Daugiau visuomeniškumo draugijose.



## PASIDAIRIUS PO SODŽIŲ

Apie žemės ūkio draugijas kaskart vis daugiau girdėti. Šiek tiek judresnė apylinkė steigiasi ūkio „ratelį“, kaip paprastai, iš lenkiškos kalbos verčiant, yra sakoma. Kas seka žemės ūkio kroniką, tas bus pastebėjęs, kad šiais metais bus daug ūkio parodų. Tai tų „ratelių“ nuopelnas. Šiems tuo tarpu dar sunku suktis, kadangi per maža turi susipratusių narių valstiečių. Gyvenimas ilgainiui spirs ir nesusipratėlius žemdirbius spiestis krūvon dėl bendrųjų reikalų. Šių yra daug: skirstymasis vienasėdžiais, žemės ūkio kultūra, kreditas, ieškojimas patogesnės rinkos žemės darbo gaminiam.

Kad Lietuva užsitiestų visu žemės ūkio draugijų tinklu, reikia joms sumanių vadovų, judinančių atsilikėlius ir mokančių juos derinti bendraisiais reikalais. Tokių vadovų galėtų būti apščiai. Juk kiekvienoje apylinkėje rasi gerai ūkininkaujančių žmonių, tik bėda, kad jiems stinga visuomeniškumo, kad jiems nerūpi, kaip jų kaimynai ūkininkauja. Reikia dar idėjos. Įsteigti, ypač vesti draugiją nelengva: nuolat reikia kurstyti ir žadinti narius, kad nenutrūktų užmegztasai darbas, kad draugijos susirinkimai būtų gyvi ir įdomūs. Kad visa gerai eitų, reikia bent keliems žmonėms įsitempus dirbti: ruošti referatus ir pašnekesius, atsakyti nariams į jų paklausimus, duoti jiems patarimų ir t. t. Žodžiu sakant, ūkio draugija turi virsti kaip ir kokia mokykla, o jos vedėjai – mokytojai.

Ūkio draugija yra toks pamatas, ant kurio gali susieiti visi, neskiriant tikybos, tautybės, lyties ir gal luomo. Žemės ūkio draugija tiek daug bendrumo turi, kad čia vargiai gali susidurti priešingi interesai. Taigi jose ir mūsų dvarininkams yra gera proga per draugijas dalyvauti valstiečio kultūros kėlime. Išėję agronomijos mokyklas arba šiaip jau turį daugiau patyrimo už valstiečius, jie galėtų jiems daug kuo padėti. Tuo esu įsitikinęs iš vieno ūkio draugijos susirinkimo, apie kurį čia noriu keliais žodžiais papasakoti.

Beviešėdamas sodžiuje, buvau Biržų ūkio draugijėlės susirinkime. Žem. viršininko salė buvo pilna prisirinkusi valstiečių, kurių vieni buvo jau pirmiau įsirašę draugijon, kiti buvo atėję dar įsirašyti. Susirinkimą vedė draugijos pirmininkas, dvarininkas p. Ordyniec. Buvo pateiktas referatas p. M. Jastrzembskio, gr. Tiškevičiaus administratoriaus. P. Jastrzembskis nemoka tiek lietuviškai, kad galėtų

pats laisvai kalbėti ir skaityti, nes jis yra tikras lenkas, iš Lenkijos atvykęs. Taigi jis lenkiškai turėjo parašęs referate (apie juodąjį pūdymą) ir davė lietuviškai išversti kunigui Rimkevičiui, kad paskaitytų susirinkime. Teįsidėmi tie mūsų dvarininkai, kurie nenori taikytis Lietuvai, lietuviams ir jų kalbai. J. tikras lenkas, nepažįstas mūsų krašto, supranta, kad kultūra ne lenkų kalboje, o pačioje kultūroje, kad, ją nešant, reikia suprantamai kalbinti valstiečius. Tačiau reikia pasakyti, kad Biržų dvarininkai nepanašūs į Vilniaus gubernijos dvarininkus, per ūkio draugijos susirinkimus vengiančius nors vieną žodelį tarti valstiečiams lietuviškai. Vilniaus dvarininkai verčia draugijas lenkinimo mokyklomis, pamiršę jų tikrąją tikslą. Biržėnai p. Ordyniec, gr. Komarauskis, A. Chodakauskis – visi šneka lietuviškai. Kartais jiems esti sunku lietuvių kalba išreikšti savo mintis, bet vis dėlto stengiasi prasilaužti, nes nori dirbti bendrai su valstiečiais. Gr. Komarauskis ir p. Chodakauskis ir prieš tai yra skaitę referatus, vienas – apie ganyklas ir pievas, antras – apie linų kultūrą. Gr. Komarauskio referatą „Viltis“ spausdina šiame numeryje, o p. Jastremskio paskaitą išspausdinsime kitame.

Ypač p. Ordyniec rūpinasi draugijos reikalais. Jo sumanymu bus surengta Biržuose rugpjūčio 29 d. ūkio paroda. Tam tikslui pats sumanytojas ir kiti turtingesnieji draugijos nariai yra sumetę lėšų. Taigi biržėnai valstiečiai tos ūkio draugijėlės dėka, ypač jos vedlių dėka, turės progą iš arti pasižiūrėti geresnių ūkininkavimo pavyzdžių. Gal ta paroda paskatins daugiau valstiečių rašytis draugijon.

Biržai yra tokia Lietuvos apylinkė, kurioje žmonės įvairių tikybių (yra čia katalikų, reformatų ir liuteronų), ir vis dėlto nematyti nei ginčų, nei peštynių dėl šio įvairumo. Žemės ūkio ir vartotojų draugijose dalyvauja katalikai ir reformatai, abiejį veikliai darbuojasi – reformatorių kunigas P. Jakūbėnas, katalikų kunigas Rimkevičius. Mat žmonės mėgsta darbą, neturi laiko ginčams, trukdantiems gerus sumanymus. Biržėnų kunigų pavyzdys rodo, jog ginčams pašalinti geriausia priemonė yra bendras darbas. Štai ir dabar bendromis pajėgomis ketinama surengti Biržuose ūkio parodą, po jos ketinama surengti Biržuose lietuvių vakarą. Pasižiūrėję parodos, valstiečiai galės pasižiūrėti ir artistų vaidinimų.

Daugiau rimto darbo, o ne žodžių, ir atgis mūsų sodžius, taip ilgai pelėsiuose glūdėjęs! Lietuvių ir lenkų, valstiečių ir dvarininkų klausimą ateityje išspręs ne daugiakalbiai politikai, o visuomenės veikėjai, kurie tyliai darbuojasi sodžiuje,

apčiupdami žingsnis po žingsnio susiduriančius ir iš pažiūros priešingus reikalus. Pakuršės dvarininkas ima suprasti, jog jo reikalų pagerėjimas daug pridera nuo valstiečio ūkio pagerėjimo. Žinoma, tik toks dvarininkas, kuris yra įsitikinęs, jog jis yra ne tik luomo atstovas, bet ir visuomenės narys, supras, kad jis yra susijęs su valstiečiais.

*„Viltis“, 1916 m. Nr. 97*

## DVI IŠ VIENOS

Kaip apie kiekvieną naują draugiją, taip ir apie neseniai Kaune įsikūrusią Lietuvos katalikių moterų draugiją sunku ką tikro pasakyti. Taip ir apie jos pirmąją suvažiavimą Kaune. Bet po jo daugelis abejojo tos draugijos veiklos galimumu, pirmiausia dėl jos narių luomų ir nuomonių įvairovės. Jau suvažiavime vienos vadino Kauną Lietuvos centru ir kad tik jame turinti būti draugijos būstinė, kitos įrodinėjo Vilniaus svarbą ir moterų draugijai. Suskilo ir išrinktasis jos komitetas. Kas ir dėl ko iš ginčų ir spaudoje kilusių, negalima priežasčių susekti: taip viskas asmeniškai atrodo! Bet tikrosios priežasties giliau būta. Suvažiavimo sumanymą, kiek galima spėti, davė ne moterys, o vyrai. Ir per suvažiavimą dviejų kraštutinių partijų vyrai norėjo saviškai (vieni vienon, kiti kiton pusėn) nukreipti moterų sąjungos tikslą. Tų vyrų norėta sąjungos „vadeles“ laikyti savo rankose, tik jie nebuvo įleisti komitetan. Jų įsikišimas į moterų reikalus nepaliko be ženklo: moterys persiskyrė į dvi stovyklas ir ėmė viena kita nebepasitikėti. Dėl to ir sunku atsakyti, ar įvykęs lietuvių moterų suvažiavimas reiškia jų susipratimą? Ar jos, jei nebūtų vyrai dalyvavę sumanyme, būtų pačios susipratusios savitai, be vyrų, jau šiuo metu telktis sąjungon? Pagaliau, ar būtų lietuvės moterys pasidavusios vyrų kalbėtojų įtakai, jei būtų aiškiai mačiusios rengiamosios sąjungos tikslą? Žinoma, ne! Būdami stipresni, vyrai dažnai nustumia silpnesnes moteris nuo žemės, išvaro jas iš namų, neatlygina turto dalies ir t. t. Civilinė teisė moteriai suteikia tik septintą ar kelintą dalį tėvų palikimo. Be to, ir moralinė moterų buitis sunki: vyrai elgiasi su jomis labai dažnai ne taip, kaip su sau lygiais žmonėmis. Antra vertus, lietuvių moters pašaukimas deda jai dideles ir prakilnias pareigas: auklėti ir do-

rinti jaunuomenę. Šeima yra visuomenės ir tautos pamatas. Šią tiesą yra išreiškęs mūsų dailininkas Rimša paveikslu, kur rūpestingoji motina, sėdėdama prie ratelio (verpsto), moko rašto savo kūdikį.

Taigi, jei lietuvės moterys aiškiai būtų permaniusios savo teises ir pareigas, jos nebūtų išleidusios vyrų, nebūtų leidusios susiskaldomos į dvi stovyklas. Jos būtų pasakiusios vyrams: eikite šalin, mes pačios susitvarkysime! Bet to nebuvo ir jų priimtas statusas labai atsietas nuo gyvenimo. Tik politika. Nors teoriškai iš-eitų viskas gražu, bet praktiškai per platu. Juk pagal žmogaus ūgį tegalima siūti rūbą: nepaisant – nepatogūs, per ankštūs ar per dideli būna. Visa tatai rodo, jog lietuvių moterys lig šiol dar nėra aiškiai susipratusios. Netiesa, kad dėl luomų skirtumo jos negalinčios vienon sąjungon sutilpti. Lietuvių luomų skirtumo didelio nėra, o kita, Anglijos pavyzdys rodo, jog įvairių luomų moterys gali iš vieno reikalauti savo teisių. Kokia gi Kauno lietuvių katalikių moterų draugija? Ar ji tokia, kokia svajota suvažiavimo sumanytojų ir kokios norėjo suvažiavimas? Ir čia negalima pasakyti taip.

Manyta, kad suvažiaviman bus kviečiamos visos lietuvės, o naujosios draugijos steigėjos pakvietė tik lietuves katalikes. Tokiu būdu kitos tikybos lietuvės, kaip štai reformatės, kurių, tiesa, nedaug tėra, buvo atstumtos. Jei draugija vadintųsi krikščionių lietuvių moterų, tuomet ji, kad ir turėtų tam tikrą linkmę, apimtų visą mūsų tautą. Taip pat negalima pasakyti, kad tos draugijos įkūrimas reikštų lietuvių moterų susipratimą, jų sąmonės subrendimą: įkūrėjas vedė vyriška ranka ir, reikia tikėtis, ves ir toliau. Tuo mes nenorime pasakyti, kad Kauno moterų sąjunga, jei tik darbuosis, neatneš naudos mūsų kraštui. Priešingai, jei norės, galės daug nuveikti, ypač gindamos savo teises, atlikdamos pareigas lietuvių šeimoje ir visuomenės gyvenime. Tik kažin ar pajėgs išvengti vienašališkumo. Bet, atrodo, kad ta draugija nebus vienintelė. Už mėnesio kito gal ir kita lietuvių moterų draugija (Vilniuje) bus įkurta, kurioje, tur būt, telksis tos lietuvės, kurios dėl tikybos ir dėl pažiūrų skirtumo atsisakė dalyvauti kauniškėje. Gal ir gerai, turėsime dvi tolygias draugijas. Nemoka mūsų šaliai krūvoje gyventi ir iš vieno dirbti, tegyvena ir tedirba šalimais. Tik kad be rietenų, be barnių, be nereikalingų kits kito įtarimų! Gal ir sveikiau pradžioje skyrium, kas

sau, padirbėjus. Reikia tikėtis, jog ilgainiui ir mūsų moterys supras, kad visuomenės ir politikos teisių ieškant, nėra ko labai skirstytis.

Tautininko lietuvių akimis žiūrint gaila, kad negalėjo įsikurti viena lietuvių moterų draugija.

*„Viltis“, 1908 m. Nr. 43*

### PIKČIAUSIOJI MŪSŲ DRAUGIJŲ YDA

Ar mes laisvės šalininkai! Kiek mes ją mėgstame ir kaip mes ją suprantame, tai aiškiausiai rodo mūsų draugijos. Kam yra tekę jose šiek tiek padirbėti, tas galėtų pasakyti, jog lietuviams tinka kiekvieno laisvė ir visų vergovė. Kitam pasirodysiu perdedas ir neteisingai apkalbąs savuosius, taip pesimistiškai manydamas. Jei ir perdedu, tai labai nedaug.

Dažnai skundžiamės sodiečiais, kad jie esą apsileidę, nerangūs, „nesusipratę“ ir vengia draugijų. Mes, inteligentai, esame pristeigę daugybę draugijų, bet jos vos bekruta. Mes „susipratę“, sako, ir išmaną laisvės vertę ir bendravimo naudą. Mano nuomone, ligi mūsų „susipratimo“ dar toli. Paaiškinsiu pavyzdžiu.

Rašau Vilniaus „Rūtos“ visuotinio susirinkimo įspūdžius. Būdamas jos narys ir gavęs pakvietimą atvykti susirinkimo salėn birželio 20 d., popiet 5 val., pajutau nerimą. Ėmiau tuojau spėlioti, ar susirinkimas įvyks ar neįvyks, ar labai ilgai teks ten nuėjus laukti (ar ne taip ilgai), ligi susidarys reikalaujamas narių kvorumas. Atėjus paskirtai dienai, vėl ėmiau svarstyti, ar 5 val. nuvykti „Rūtos“ salėn, kaip buvo pakvietime pasakyta, ar truputį pasivėluoti. Pareiga vertė, žinoma, 5 val. būti salėje. Juk ne veltui „Rūtos“ valdyba yra paskyrusi tą valandą. Bet iš patyrimo žinojau, kad jokie lietuvių susirinkimai neprasideda skiriamuoju laiku. Taigi ryžaus tyčia pavėluoti bent dvidešimt minučių. Taip ir padariau. Įeinu salėn – tuščia; tik pačiame jos gale, patamsėję, ant scenos, buvo matyti šmešėluojant kažkokios „ypatos“, inteligentų literatūrine kalba tariant. Nužingsniavau ir aš pas tuos šešėlius. Pasiteirausiu, sakau, iš jų apie susirinkimą. Būta kelių inteligentų, dar neišmanančių Vilniaus inteligentiško draugijų gyvenimo.

– Kurgi „Rūtos“ valdyba? – paklausiau nusiminęs. Gal ne šiandien paskirtas susirinkimas?

– Pataikei, tamsta. Susirinkimas tikrai čia bus šiandien. O kur valdyba, tai nėra žinios.

Praeina dar ketvirtis, du ketvirčiai valandos, štai jau ir šešta valanda, o salėje be manęs tik keli žmonės. Nariai irgi iš lengvo rinkosi, matyti, gerai numanydami, kad visuotinis susirinkimas, jei paskirtas 5 val., prasidės apie 6 val. Bet ir jie neįspėti.

Ėmiau nekantrauti. Pamatęs vieną valdybos narį paklausiau, ar veikia prasidės susirinkimas. Jis mane nuramino, atsakydamas:

– O, dar yra laiko!.. Prasidės už kokios valandos. Anksčiau nesusirinks reikiamas narių skaičius.

Bet ir jo ne visai teįspėta: susirinkimas atsidarė tik už pusantros valandos, t. y. pusiau aštuntos.

Ką susirinkusieji veikė, laukdami narių kvorumo? Man, kaip ir kitiems buvo pikta ir nebuvo ką veikti. Tad vaikščiojau iš vieno kampo į kitą, dairiaus ir noromis nenoromis turėjau žiūrėti, ką kiti veikė. Vieni nerimaudami, atsisėdę kur užstalėje, pirštais barabaną mušė, kiti, kur ties langu stovinėjo, lyg muses nuo stiklo gaudė, dar kiti žiovavo, kartas nuo karto griebdamiesi iš kišenės laikrodėlius ir stebėdamies, kad žmonės taip pamažėliu renkasi. Žodžiu sakant, kas kaip mokėjo, taip save trukino, kad nors kiek sumažintų savo kančias.

Šiaip ar taip, mūsų dauguma, niekuo nenusikalte, turėjome prieš susirinkimą atsėdėti „Rūtos“ kalėjime bent po dvi valandi (rusų įstatymų vadinamo) naminio arešto. Buvo patupdžiusi mus tenai draugijos narių mažuma, o pirmininkas, pasigailėjęs mus išleido pusiau dvyliktos nakties. Pasiskųsti už neteisingą kalėjimą nebuvo kur, nors mažuma naudojasi visiška laisve.

„Rūtos“ valdyba, rodos, išmintingai paskyrė susirinkimui dieną ir valandą: buvo šventadienis ir popietis, visi tuomet esti laisvi ir lyg galėjo laiku ateiti susirinkiman. Priežastis, kad nesirinko, ta: vėluojantys negerbė, visai nesirūpino kitais savo draugais nariais. Jiems nė motais, kad kiti kamuosis valandą ar dvi, kad dėl jų pavėlavimo gali iširti ir susirinkimas, nes nesulaukę neretai ir išeina. Pas mus laikas (žinoma, kitų) nevertinamas nė supelėjusiu skatiku.

Taip susirinkimams atsitinka ne vienoje „Rūtoje“, ne viename Vilniuje, o visur, kiek numanau, Lietuvoje ir pas lietuvius, kur tik jie yra išaugę slaviškosios kultūros įtakoje. Visur pas mus draugijose viešpatauja tokia lietuviška tvarka. Nė-

ra ko stebėtis, kad žmogus, ilgai pabuvęs draugijoje, imi sirgti draugijofobija, vadinasi, kad, atsiminęs pareigą eiti susirinkimam, lyg šiurpulio esi krečiamas. Eini posėdin ir nežinai, ar nesugaiši be reikalo kokios valandos. Juk labai dažnai pas mus, Vilniuje, ir šiaip esti. Paskirtas, sakysime, valdybos posėdis vakaro 8 val. Vienas jos narys ateina laiku, kitas pavėluoja pusvalandį, kitas – visą valandą ar daugiau. Prsidėjus posėdžiui pirmiau atėjusieji ruošiasi namon eiti (laiko nebeturi), kiti tuo tarpu tik iš namų ateina posėdin. Vienas ateina, kitas jau išeina. Laisvė... Tik... be ribų. Kas kaip nori, taip ir elgiasi. Kitas prikišamas, kad vėluoja, labai nemėgsta ir teisinasi, jog vėlavimas esąs paprastas dalykas: mat lenkai ir rusai taip pat vėluojasi, kaip ir lietuviai. Arba šiaip dar atsikertama: draugijos ar valdybos nario pareiga nemokama, narys dykai tarnaujās draugijai, todėl negalima iš jo reikalauti tvarkos. Nėra ko aiškinti tokių kalbų vertės...

Geriau būtų, kad mes imtume tvarkos pavyzdį ne iš rusų, lenkų, o iš latvių ir vokiečių. Jo ir nereikia toli kur dairytis. „Rūtos“ būste yra prisiglaudusi latvių draugija. Ji nedaug teturi narių, bet lietuviai galėtų iš jų pasimokyti tvarkos. At-eina posėdžio ar susirinkimo diena ir susirenka visi, kaip susitarę, minutė minutėn. Nereikia vieniems kitų, kaip pas mus, valandomis laukti. Tikroji laisvė – tai ir pareiga. Ne iš vieno yra tekę girdėti apie lietuvius, nukeliavusius Anglijon, kurie manydami, kad laisvė – tai daryti visa ką norima, pasirodžius gatvėje girtiems ar ėmus šūkauti, kartą kitą areštavus policijai ar sumokėjus dideles baudas, nertas parbėgo Lietuvon. Koks tas, girdi, Anglijos kraštas, kad negali žmogus daryti, ką nori, kad nėra visiškos laisvės!

Mes esame dalis Rusijos ir jos gyvenimo sudarytų sąlygų vaisius, taigi ir mūsų laisvės ideologija labai panaši, vienoda su rusiškąja arba, teisingiau pasakius, su slaviškąja. Mes esame pamėgę laisvę be ribų; fizinės prievartos nepripažįstame, o moralinės, einančios iš mūsų pačių valios, nemėgstame. Ši antroji prievarta betgi reikalinga. Neprisiversdami savęs pildyti prisiimtųjų pareigų, mes baisiai varžome kitų laisvę, verčiame kitus mūsų beribei laisvei tarnauti. Štai kodėl nevyksta mūsų draugijos, kodėl netarpsta mūsų sumanymai. Juk nuolatiniai vienu narių pavėlavimai tvirkina ir kitus narius. Metas lietuviams išsigydyti iš tos ligos ir tapti kultūringais draugijų nariais.

## 12. BROLIŲ LENKŲ APAKIMAS. SAVANAUDŽIŲ MEILĖ

*Algimantas Liekis*

Antano Smetonos publicistikoje, kalbose, ypač prieš Didįjį karą plačiai nušviečiami lietuvių santykai su lenkais, neretai išreiškiama ir nuomonė, kad galingosios Lietuvos valstybės žlugimą nulėmė Liublino ir kitos unijos, iš kurių naudą turėjo tik Lenkija. Lietuvos valdančiųjų pasidavimas lenkų kultūrai, atsisakymas savo kalbos ir kita Lietuvos valstybę – kūrėją ir gynėją pavertė bejėge, lietuvių tautą – beteise baudžiauninkų tauta. Ypač nuožmiai lietuviai buvo lenkinami Rytų Lietuvoje ne tik dvaruose, bet ir per katalikų bažnyčias, mokyklas, kur piršta nuomonė, kad lietuvių kalba tik pagonims ir rusų šnipams tinkanti. Lenkų šovinistai ypač atkakliai ėmė atakuoti visa, kas lietuviška. Kai lietuviai vis drąsiau ėmė kalbėti, kad savo nepriklausomą valstybingumą galima atkurti be lenkų, vien savo tautos valstybėje, kad susijungimas su gausesne lenkų tauta lietuvių tautai būtų pražūtingas, lenkai ėmė tam visaip prieštarauti ir priešintis. Lenkams lietuviai ir buvo tol „broliai“, kol liejo kraują už Lenkiją, bet kai tik ėmė kelti savo tautos ir valstybės, savo – lietuvių kalbos klausimus, jie tapo didesni priešai net už okupantus rusus. Apie lenkų ir sulenkėjusių bajorų, dvarininkų, kunigų nusikalstamą veiklą prieš lietuvius A. Smetona daug rašė to meto lietuvių laikraščiuose, kalbėjo įvairiuose susirinkimuose. Didelė dalis tų straipsnių ir kalbų buvo išleista jo raštų ketvirtoje knygoje – „Lietuvių santykiai su lenkais“ (Kaunas, 1935. 293 p.). Tie jo rašiniai ir kalbos turėtų padėti ir šiandieniniam lietuviui ne tik geriau suvokti tą sunkų kelią, kurį tada turėjo įveikti lietuviai, verždamiesi laisvėn, bet ir geriau suprasti santykių su kitataučiais esmę ir dabartinėje Lietuvoje. Tačiau kadangi tada, prieš šimtmetį ar kiek mažiau, skelbti rašiniai, sakytos kalbos dažnai tik akcentuoja to meto lie-



tuviams aktualius klausimus, tad toliau pateikiame kiek platesnę istorinę lietuvių ir lenkų, Lietuvos ir Lenkijos santykių raidos, kai kurių ypatumų apžvalgą.

Apie Lietuvos ir Lenkijos valstybių santykius daug paskelbta mokslo ir populiarių darbų. Tačiau iki šiol tie santykiai beveik nenagrinėti lietuvių tautos ir jos sukurtos Lietuvos valstybės, lenkų ir Lenkijos reikšmės lietuvių tautai ir savarankiškai Lietuvos valstybei požiūriais – lietuvių tautą ir jos valstybės savarankiškumą laikant svarbiausiu to santykiavimo matu. Kitaip sakant, jei mes – lietuviai, tai mūsų svarbiausias matas – lietuvių tauta ir jos sukurta nepriklausoma valstybė!

Daugeliui lenkų istorijos tyrėjų ir jų bernams Lietuvoje, žvelgiantiems į tuos laikus, kai Lietuva susijungė su Lenkija ir laikėsi abiejų tautų Respublika, pro savo tautos – lenkų ir savo valstybės prizmę, – tai buvę klestėjimo ir didybės laikai, o lietuviams – jų valstybės ir pačios lietuvių tautos žlugimo metai. Bet Lietuvos istoriografijoje beveik nenagrinėta, ar Lietuvai tokia sąjunga su Lenkija iš viso buvo būtina. Kas ją nulėmė ir ką iš tos sąjungos laimėjo lietuvių tauta ir jos sukurta valstybė?

Tėvų, brolių, seserų, kaip ir kaimynų, dažniausiai nepasirenkame. Ir jie yra tokie, kokie yra. Tik galime nuspręsti, ar bendrauti su jais ar ne. Kiek sudėtingiau tautoms ir valstybėms. Matyti, Praamžiui kažkuo nepatiko lietuviai, kad jų, seniausios Europos tautos, kaimynystėje leido įsikurti slavų genčiai – lenkams, turintiems „unaro“, ambicijų daugiau negu, kaip sakoma, „amunicijos“. O gal Praamžius manė, kad šios tautos, gyvendamos kaimynystėje, susibičiuliaus ir iš tokių skirtingų tautų gal kas gero ir išeis. Bene nuo X a. jis jau leido kartkartėmis ir patiems vieni kitus daugiau pažinti.

Lietuvių būta labai drąsių – neretai jų raitelių būriai perskrozdavo skersai ir išilgai lenkų gyvenamas žemes. Daug apsikrikštijusių lenkų nusprendė keršyti lietuviams ir 1226 m. pagal sieną su Lietuva, Mozūrijoje, Kulmo žemėje, pakvietė įsikurti iš Palestinos išvytas Šventosios Romos imperijos ginkluotas gaujas, sujungtas į Kryžiuočių ordiną, krikščionybei tariamai skelbti, o iš tikrųjų grobti tvirtėjančios Lietuvos valstybės žemes, turtus ir žudyti žmones. Bet lenkai vylėsi, kad kryžiuočių kardų jie ne tik įsigalės plačiose lietuvių–prūsų žemėse, bet ir pelnys Šventosios Romos imperijos valdovų – Romos Popiežiaus ir imperatoriaus malonę. Popiežius Inocentas II apkrikštytoje Europoje dar

1141 m. buvo paskelbęs bulę, kuria kvietė visus riterius į karą su pagonimis prūsais, lietuviais, o po keleto metų naujasis Popiežius Inocentas III savo bule pareikalavo iš krikščioniškų Europos valdovų net neparduoti lietuviams, prūsams geležies ir pranešė, kad užkariautas lietuvių ir prūsų žemes paveda valdyti lenkų Gniezno arkivyskupui (neaišku, kas ir kada popiežiams suteikė teisę skirstyti, kam valdyti svetimų kraštų žemes). O ir vėliau popiežiai vos ne kasmet skelbė vis naujus „kryžiaus žygius“ prieš lietuvius ir prūsus.

Lietuvius iš šiaurės puolė ir kitas krikščionių ordinas – Kalavijuočių, įsitaišęs gentainių latvių žemėse. Taip iš vienos pusės spaudžiamai kalavijuočių, iš kitos – lenkų ir kryžiuočių, vis labiau jiems pralaimint jotvingiams ir prūsams, besikuriančiai Lietuvos valstybei vienintelis talkininkas ir teliko rytų slavų tautos, įsikūrusios buvusiose baltų žemėse, kurioms taip pat teko kovoti su besiveržiančiomis iš pietų ir rytų mongolų–totorių ordomis. Ir nors tos tautos, kaip ir lenkai, buvo jau X a. pabaigoje apsikrikštijusios, bet suprato, kad tik vienoje valstybėje su karingaisiais lietuviais pajėgs apsiginti.

Ir ne tik nuo mongolų–totorių. Vis labiau grasė ir Vakarų Europos valstybės, klusnios Romos Popiežiui ir vokiečių imperatoriui, kuriam Konstantinopolyje įsikūręs atsiskyrusios vadinamosios Rytų krikščionių bažnyčios patriarchas buvo priešas, kaip ir jam paklususios rytų slavų tautos. O kadangi dalis jų, kaip gudų, rusų, ukrainiečių, buvo Rytų krikščionybės – stačiatikybės išpažinėjos ir įėjo į Lietuvos valstybės sudėtį, tai ji ir tapo kliūtimi Romos popiežiams ir imperatoriams, kurie siekė išplėsti savo valdas ir įtaką rytų slavų tautose. Ir nuo 1260 m. popiežių bulėse jau kviečiami riteriai į karą ne tik prieš pagonis lietuvius (prūsus jau baigiant nukariauti), bet ir prieš „kitatikius“ – rusus, o jau 1264 m. Popiežius Urbonas IV net pažada Čekijos karaliui atiduoti jam visas lietuvių, rusų žemes, kurias tik jis nukariaus (koks dosnumas!). Iš dalies tai paaiškina, kodėl kryžiuočiai veržėsi į Lietuvą, žudė ir naikino kraštą, bet niekur nepastatė nė vienos bažnyčios – jie siekė tik sunaikinti, pavergti Lietuvos valstybę, nes tik jai žlugus buvo galima tikėtis Romos popiežių valdžion sugrąžinti ir rytų slavus (rusus, gudus, ukrainiečius it kt.).

Lietuva buvo katalikybės raktas, o kartu ir Vakarų valstybių įtakos plėtotės į Rytus raktas. Tai puikiai suprato Lietuvos karalius Mindaugas, kuris nors ir priėmė krikščionybę ir daug krašto gyventojų apkrikštijo, pastatė bažnyčių ir

įkūrė net atskirą Lietuvos katalikų bažnyčios provinciją, bet dėl to nesusilpnėjo kryžiuočių ir lenkų veržimasis į Lietuvos valstybės žemes – katalikybės apaštalus piktino, kad krašte nepersekiojami kitatikiai, kad valstybės rytų žemėse klesti stačiatikiai, kad daugelis lietuvių kunigaikščių – vietininkų ypač rytinių slavų žemėse ir patys priima stačiatikybę. Dar neapsikrikštiję didikai ir bajorai, pirmiausia žemaičių, buvo nepatenkinti, kad karalius Mindaugas davė daug žemių katalikų vyskupams ir kunigams. Ypač žemaičiai, bijodami, kad krašte neįsigalėtų svetimšaliai kunigai, vyskupai, vienuoliai, ir organizavo sąmokslą prieš karalių Mindaugą. Bet pagal daugelį istorinių šaltinių, žuvus jam kaip sąmokslu aukai, krikščionybė, pirmiausia stačiatikybė, Lietuvoje plito ir toliau. Stiprėjo ir Lietuvos valstybė. Tuo tarpu kaimynė Lenkija buvo draskoma vidinių nesutarimų, silpo. Maža to, ji nesulaukė tikėtos paramos ir iš Šventosios Romos imperijos, jos Kryžiuočių ordino, kuris tik plėtė savo valdas, prisijungdamas Vyslos žemupį, daugelį kitų lietuvių brolių – prūsų teritorijų pagal Baltijos jūrą, ėmė grasinti ir pačios Lenkijos išlikimui.

Nelabai gerai Lenkijai klostėsi reikalai ir su Čekija, Vengrija, nors su jomis ir turėjo unijines sutartis, bet nė viena jų jų sutarčių nesilaikė ir elgėsi taip, kaip pirmiausia tik joms pačioms būdavo naudinga. Ypač tokia padėtis jaudino lenkų Katalikų Bažnyčios hierarchus, kurie skelbėsi Romos popiežių atstovais kovoje prieš pagonis ir atskilusius nuo popiežių Rytų slavus. Popiežiui ir lenkam ypač nerimą kėlė tai, kad 1317 m. Lietuvos Didžiojo kunigaikščio Gedimino ir jo sūnaus Liubarto pastangomis buvo įsteigta Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės stačiatikių metropolija su centru Naugarduke. Ją 1353 m. atkūrė kiek pertvarkęs Didysis kunigaikštis Algirdas. Tuo metu jau apie pusę – per 40 LDK kunigaikščių su pavaldiniais buvo priėmę stačiatikybę.

Taip Lietuvai baigiant išslysti iš Romos krikščionybės sferos, pamatę, kad ginklu neįveiks lietuvių, Popiežiaus laiminami lenkų hierarchai ėmėsi vykdyti naują „šiaurės“ ir „rytų“ politiką: siekti įveikti stiprėjančią Lietuvos valstybę „taikiu būdu“, pajungti ją savo ir popiežių interesams, o kartu pajungti popiežių valdžiai ir rytų slavų tautas, priklausiusias Lietuvai. Tam turėjo pasitarnauti senbernis Lietuvos Didysis kunigaikštis Jogaila – jis apvesdinamas su dvylikamete Lenkijos karalaitė Jadvyga, mirusio Lenkijos karaliaus Liudviko iš vengrų dukra. Tiesa, ji nuo vaikystės buvo sužadėta su Austrijos sosto paveldėtoju Vil-

helmu, bet tuo metu Popiežiui, lenkų vyskupams ir ponams buvo svarbiau pajungti savo įtakon Lietuvą, paversti ją katalikiška, o patikimiausia – pajungti popiežių tarnaitai Lenkijai.

Atjojusių į Vilnių lenkų vyskupų ir ponų pasiūstų piršlių siūlymas sudomino Jogailą: jauna žmona ir dar priedo Lenkijos karūna... Tiesa, už tą žmonelę, kaip buvusią austrų princo Vilhelmo sužadėtinę, teks sumokėti 200 000 auksinų netesybų, taip pat perduoti Lenkijai dalį ukrainiečių žemių, sujungti Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę su Lenkijos Karalyste, leisti lenkams apkrikštyti dar neapsikrikštijusius lietuvius. Visa tai kiek baugino ir kėlė tam senberniui dvejonių tuo labiau, kad Jogailai į žmonas dar siūlė savo dukrą Maskvos Didysis kunigaikštis. Tačiau patarėjai, tarp kurių buvo ir neseniai iš Kryžiuočių ordino atbėgęs pusbrolis kunigaikštis Vytautas, brolis Skirgaila ir kiti, labiau pritarė lenkų siūlymui: pirmiausia, įsivaizduota, kad, Lietuvai susijungus su katalikiška Lenkija, Lietuva taip pat taps krikščioniška karalyste, tuomet jos nebegalės pulti kryžiuočiai kaip pagoniškos ir valstybė taps dar galingesnė (Jogaila sakė: koks skirtumas kuri valstybė prie kurios prisijungia, nes karalius bus lietuvis ir t. t.). Be to, kaip nemažai kas ir šiandieną sako, pagal anų laikų papročius, mirus marčiai jos turtai turėdavo likti jaunikiui ir uošvei. Kadangi Jadvyga buvo karalienė, tai ir Lenkija, bent pusė jos žemių turėjo atitekti Lietuvos valstybei – Lenkijos uošvei. Ar buvo pasirašyta tų vedybų sutartis, taip pat dėl abiejų valstybių sąjungos, ar tik buvo Jogailos vedybiniai įsipareigojimai Jadvygos motinai – Vengrijos karalienei Elžbietai, kol kas nerasta nei viena, nei kita patvirtinančių dokumentų.

Su tuo, kad Krėvoje (1385 m.) buvo pasirašyta ne tarpvalstybinė, o tik personalinė vedybų sutartis, šiandieną sutinka daugelis tyrėjų. Apie tariamai buvusią tarpvalstybinę sutartį lenkų hierarchai ir ponai pradėjo kalbėti prasidėjus Lietuvos lenkinimui, ypač Liublino unijos pasirašymo metais, kad pateisintų Lenkijos siekimą inkorporuoti Lietuvą į savo sudėtį. Kad Krėvos unijos dokumentai surašyti taip, kaip reikėjo lenkų vyskupams, kurie iš tikro tuomet ir valdė Lenkiją, lyg patvirtintų, jog kai kurios užuominos apie juos rastos Krokuvos kapitulos, bet ne karaliaus, valstybės, kaip kiti svarbūs valstybiniai aktai, archyve.

Bet tai, kad Lietuvos Didysis kunigaikštis Jogaila gavo Lenkijos karūną ir į žmonas karalienę Jadvygą, kad sutiko, jog lenkų kunigai ir vienuoliai ap-

krikštytų (1387 m.) dar neapsikrikštijusius kai kuriuos Lietuvos valstybės kraštus, abejonių lyg ir nekelia. Kaip nekelia abejonių, kad ir pagonys lietuviai apie krikščionybę gerai žinojo dar nuo karaliaus Mindaugo laikų, kad didžioji jų dalis jau buvo apsikrikštiję Rytų krikščionių bažnyčiose.

Tik kai Jogaila įsileido lenkų dvasininkus į Lietuvą, jie ir jų metraštininkai, norėdami išskelti savo svarbą Europai ir Popiežiui, ėmė skelbti, kad esą jie buvo pirmieji apaštalai „pagoniškoje Lietuvoje“, nutylėdami, jog daugiau kaip prieš šimtmetį, karaliaus Mindaugo laikais, daug karalystės žmonių buvo priėmę ir Romos katalikų tikėjimą. Deja, ir popiežiams, ir pasiglemžti Lietuvą svajojusiems lenkams tai prisiminti buvo nenaudinga. Ir jie stengėsi falsifikuoti didingą Lietuvos praeitį, kad įrodytų tuos tariamus savo nuopelnus „apkrikštijant“ lietuvius. Ir lenkų hierarchai stengėsi lietuvius popiežiams ir Vakarų valdovams pavaizduoti vos ne laukiniais, o save – svarbiausiais katalikybės gynėjais Rytų Europoje. Bet, nė vieno nesuradę nukankinto (ypač lenko) dėl krikščionybės, tuoj po Jadvygos mirties (1399 m.) ėmėsi ją šventąja, apaštale, pagonių lietuvių krikštytoja skelbti. Nors ir težinoma bene apie vienintelį jos apsilankymą Lietuvoje.

Karalienę Jadvygą padaryti šventąja pirmiausia ėmėsi arkivyskupas Zbignevas Olesnickis (Zbigniew Olesnicki) (tas, kuris po trijų dešimtmečių, spėjama, organizavo Vytauto Didžiojo karūnos pagrobimą). Jis Romon nugabeno reikalingus dokumentus, bet po jo, ypač Lenkijos valdovams toliau nepasirūpinus, Jadvygos kanonizacija buvo užmiršta ir tik 1949 m. balandžio 22 d. lenkų kardinolas Adomas Sapiega, iš dalies norėdamas sovietams ir jų sąjungininkams priminti apie tariamai buvusios Lenkijos galybę, Romoje iš naujo iškėlė karalienės Jadvygos, kaip Lietuvos krikštytojos, kanonizacijos bylą. Ir lenkas Popiežius Jonas Paulius II dar pirmaisiais savo popiežiavimo metais (1987 m.) paskelbė Jadvygą palaimintąja, o po dešimtmečio vėl tas pats lenkas Popiežius (1997 m. birželio 8 d.) Krokuvoje paskelbė ją ir šventąja. 2010 m. pabaigoje jos kaulų gabalėlis atvežtas ir padėtas Vilniuje Pranciškonų bažnyčios altoriuje. Beje, kadangi Jadvyga gyveno ir mylėjosi su Jogaila, kodėl gi šventuoju ir jo nepaskelbė, daug kas klausia.

Lietuvos valdovai, tardamiesi Krėvoje su lenkais, elgėsi neapgalvotai: jie tarėsi su jais kaip kunigaikštystės, tegu ir „Didžiosios“, atstovai su karalystės

atstovais. O tuo metu Vakaruose „kunigaikštystė“ traktuota kaip karalystės dalis, vadinas, ir Lietuva lyg sutiko įeiti į Lenkijos karalystės sudėtį; sutiko leisti ir savo krašto apkrikštijimu, švietimu rūpintis lenkų kunigams ir vienuoliams ir pan. Tad tokį susitarimą daugelis lenkų, pirmiausia dvasininkų, suprato ir kaip Lietuvos sulenkinimo susitarimą. Todėl ir į Lietuvą atvykę lenkai dvasininkai rūpinosi ne tiek Kristaus mokslo skelbimu, o krašto lenkinimu, pavertimu savo provincija ir sau turtų kaupimu.

Tūkstančius hektarų žemės ir šimtus valstiečių Lietuvos valdovai dovanojo vyskupams ir kunigams. Į daugelį kitų šalių katalikybė atėjo kaip vargšų gynėjų religija, o į Lietuvą – kaip ponų, feodalų „lenkų viera“. Bet kadangi daug kur apie krikščionybę jau buvo nuo seno žinoma, tai, kaip ir Žemaitijoje, žmonės rengė sukilimus ne prieš krikščionybę, bet prieš jos skelbėjus – feodus vyskupus, kunigus, įvedančius dar iki tol neregėto sunkumo baudžiąvą, niekinimą visa to, kas lietuviška, kad sunaikintų žmonių ir tautinę savimonę.

Vis didėjantį lenkų katalikų hierarchų ir ponų kišimąsi į Lietuvos valstybės vidaus reikalus matė ir Vytautas Didysis. Ir jis, jausdamas savo klaidą, kad iki to reikiamai lenkams nepasipriešino, ypač po pergalės Žalgiryje, ėmė ieškoti būdų, kaip atkurti Lietuvos nepriklausomybę, atskirti Lietuvos Vilniaus, Žemaitijos vyskupijas nuo pavaldumo lenkų šovinistų Gniezno arkivyskupijai – lenkų valdžios padaliniui.

Atkurti Lietuvos valstybės savarankiškumą Vytautas Didysis kai kurių Vakarų Europos valdovų siūlymu nutarė vainikuodamasis karaliumi. Karalystė nebūna pavaldi kitai karalystei. Ta žinia sukėlė didelį nerimą lenkų ponams, jų Katalikų Bažnyčios hierarchams, Popiežiui: Lietuvai atsiskyrus nuo Lenkijos, sustotų ir stačiatikių vertimas katalikais, o gal ir vėl net imtų plėstis jų įtaka į Vakarus. Maža to, Lietuvos karalystėje ir Katalikų Bažnyčia turėtų būti paskelbta atskira provincija. Tada, lietuviams ištrūkus iš lenkų valdžios hierarchų, liautųsi ir visos LDK lenkinimas, o ir pati Lenkija vėl taptų neberekšminga nei Europai, nei Popiežiui, kaip svarbiausias kovos baras prieš nepaklususius Romai Rytų krikščionis.

Lietuvos savarankiškumo atgavimas būtų reiškęs tarsi rakto į rytų slavų žemes praradimą, Popiežiaus planų žlugimą ir jo diplomatijos pralaimėjimą. Tad ir imtasi visokiausių intrigų prieš karalių Vytautą Didįjį, Lietuvą, bet pamačius, kad

visos jos mažareikšmės, tuomet, anot kai kurių istorinių šaltinių, Gniezno arkivyskupas, kardinolas Zbignevas Olesnickis (karalienės Jadvygos paskelbimo šventąja iniciatorius), gavęs Popiežiaus pritarimą ir organizavo karaliui Vytautui vežamos nuo imperatoriaus karūnos pagrobimą. O jos neatvežus, teko atšaukti ir Vytauto Didžiojo karūnavimo iškilmes. Netrukus jis mirė (1430 10 27).

Karaliaus Vytauto Didžiojo siekį išlaisvinti Lietuvą nuo vis labiau Lietuvos valstybingumą ir lietuvių tautą smaugiančių ryšių su Lenkija mėgino įgyvendinti naujasis Lietuvos Didysis kunigaikštis Jogailos brolis Švitrigaila. Bet prieš jį buvo mesta Lenkijos ir unijai ištikimos Lietuvos kariuomenės dalys ir 1435 m. mūšyje netoli Ukmergės (Pabaiske) buvo įveikta Švitrigailos – savarankiškos Lietuvos šalininkų kariuomenė ir Didysis kunigaikštis buvo priverstas gelbėtis – jis pabėgo į savo pilies Gudijoje ir Ukrainoje. Daugelis tų, kurie rėmė Švitrigailą, kurie prieštaravo Lietuvos unijai su Lenkija, buvo nužudyti, ištremti, uždaryti į kalėjimus. Valdžia Lietuvoje vėl atiteko unijininkams. Kai Lietuvos Didysis kunigaikštis Žygimantas Kęstutaitis pamėgino tęsti Vytauto Didžiojo Lietuvos savarankiškumo atkūrimo politiką, jis 1440 m. kovo 20 d. lenkų sąmokslininkų buvo nužudytas besimeldžiantis Trakų pilies koplyčioje (pagal kai kuriuos šaltinius prie sąmokslų ypač daug prisidėjo lenkų Katalikų Bažnyčios hierarchai).

Sustiprėjus Maskvos kariuomenės veržimuisi į rytines Lietuvos žemes, buvo vis sunkiau jas apginti. Bet lenkų ponai ir hierarchai savo paramą žadėjo tik tada, jei Lietuva pasirašys naują uniją su Lenkija, sudarys bendrą valstybę su vienu valdovu. Tik po tokios valstybių sujungimo sutarties lenkai žadėjo padėti lietuviams kovoti su Maskvos rusais.

Apie abiejų valstybių susijungimo būtinumą lenkų hierarchų nurodymu buvo skelbiama iš katalikų bažnyčių sakyklų, ypač Lietuvos. Skleisti grasinamieji gandai apie stebuklus, kad ir Aukščiausias nubausiąs tuos, kurie pasisakysią prieš uniją, nes tik Bažnyčios priešai ir Maskvos šnipai gali nenorėti susijungti su pamaldžiaisiais lenkais.

Lenkų Katalikų Bažnyčios ir ponų planą inkorporuoti Lietuvą, atrodo, ypač rėmė Popiežius, nes tik lenkai ir pačių lietuvių rankomis galėjo sustabdyti sparčiai Lietuvoje plintantį protestantizmą. Jei Krėvos unija – Jadvygos ištekimas už Jogailos pristabdė stačiatikybės plitimą, tai nauja unija viltasi pristab-

dyti ir protestantizmą, nes daug žmonių, nepaisydami kunigų ir vienuolių grasinimų, pereidavo į protestantizmą, ypač Vilniuje ir Žemaitijoje, dėl to, kad protestantų kunigai ir Šventąjį Raštą skelbė, ir vaikus mokė lietuviškai, nebuvo tarp jų tokių feodalų kaip tarp katalikų kunigų ir vyskupų. Tas tikėjimas viskuo buvo demokratiškesnis už katalikų, tai buvo paprastų žmonių religija. Bet kartu su protestantizmu plito ir priešiškusis Lenkijai, kaip „lenkų vieros“ prievartinei nešėjai, baudžiosos gynėjai.

Išlaikyti Lietuvą katalikišką buvo galima tik esant stipriai jos sąjungai su Lenkija. Tad tarp uoliausių Lietuvos (kurioje, be stačiatikybės, ėmė sparčiai įsigalėti ir protestantizmas) įjungimo Lenkijos sudėtin kovotojų buvo ne tik Lenkijos valdžia ir jos įnagis – Katalikų Bažnyčia, jos agentai Lietuvoje – vyskupai, kunigai, vienuoliai. Tad lenkų hierarchai, ponai, panaudodami visus tų laikų propagandos, sąmokslų, papirkimo metodus, stūmė Lietuvą į Lenkijos nasrus, tariamai tik vardan pačios Lietuvos gerovės. Ir 1569 m. liepos 4 d. Liubline Lietuvos atstovai, spaudžiami ir Lenkijos karaliaus Žygimanto Augusto, buvo priversti pasirašyti gėdingą ir pražūtingą Lietuvos savarankiškumui unijos aktą, pagal kurį Lietuva jau tapo Lenkijos provincija, neturinti teisės net savo valdovo rinktis, ir tebuvo tik „Lenkija“ vadinama. Liublino akto 3 paragrafe nurodyta, kad po jo pasirašymo Lenkija ir Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė tapo „vienalytis kūnas, taip pat viena bendra neišskiriama valstybė, kuri iš dviejų valstybių ir tautų susidarė ir susijungė į vieną tautą <...>“ 5 paragrafe tvirtinta, kad „LDK panaikinamas Didžiojo kunigaikščio rinkimas, kėlimas ar inauguracija“. Negana to, pagal akto 4 paragrafą karaliaus rinkimai galėjo vykti tik Lenkijoje ir jis „vainikuojamas tik Krokuvoje“. Kitaip sakant, Lietuva turėjo tapti paprasta Lenkijos provincija. O 14 paragrafe nurodyta, kad „vadovaujantis abipusiška meile“ lenkai gali Lietuvoje įsigyti žemių ir kito turto, užimti bet kurias valstybines vietas, kaip ir lietuviai Lenkijoje (iki tol lenkams, kaip svetimšaliams, dirbti ir įsigyti žemės Lietuvoje draudė Lietuvos Statutas, nors formaliai jis liko veikti Lietuvoje ir po Liublino unijos pasirašymo). Ir t. t. Aktas baigtas grasinimais, kad jei kas nenorėtų laikytis tos sutarties, tai „prieš tokią šalį, prieš tokį asmenį stosime kaip prieš mūsų sujungtų tautų priešą. Visa tai priesaika įpareigojame save ir mūsų palikuonis daryti, laikytis ir išpildyti. O visi čia nutarti dalykai negali būti niekada liečiami, keičiami nei Jo Karališkosios



Didenybės, nei ponų tarybų, nei visų luomų ir žemių pasiuntinių, nei pagal bendrą susitarimą, nei atskirai, bet amžini, nepakeisti ir galiojantys turi būti.“ Dar Liublino akto pasirašymo dienomis Lenkija užgrobė ir apie pusę LDK žemių – dabartinę Ukrainą.

Liublino unijos aktas savo esme prilygo po keleto šimtmečių Lietuvos pasirašytai sutarčiai su hitlerine Vokietija dėl pastarajai perleidimo Klaipėdos ir jos krašto ir su SSRS dėl jos karinių bazių, o vėliau įjungimo į SSRS sudėtį dokumentams.

Nuo Liublino unijos pasirašymo Lietuva kaip valstybė išnyko iš pasaulio žemėlapių ir tarptautinių dokumentų. Ji buvo minima jau tik kaip „Lenkija“, nors dar kai kurių autonominių teisių išsaugojo. Bet ir jų būtų netekusi, jeigu būtų įsigalėjęs Lenkijos seimo 1791 m. gegužės 3-iąją patvirtintas „Valdymo įstatymas“, vėliau lenkų šovinistų pavadintas „konstitucija“. Jos paskelbimo data švenčiama Lenkijoje. Nuo 2010 m. ir Lietuvos Respublikos Seimo padalaižių nutarimu tarp atmintinų dienų Lietuvoje irgi nurodyta minėti vadinamąją Gegužės 3-iosios konstituciją ir tų pačių metų spalio 20-osios „Abiejų tautų įsipareigojimus“, nes tie dokumentai esą reikšmingi ir XXI a. Lietuvai, ir Europos Sąjungai, pasauliui. Tačiau iš tikrųjų daugeliui lietuvių tie dokumentai ir jiems atminti skirtos dienos turėtų būti švenčiamos tik kaip Padėkos dienos Aukščiausiam, kad nebuvo įgyvendinti, nes gegužės 3 d. įstatymas praktiškai turėjo galutinai įtvirtinti Liublino unijos sumanytojų tikslus: sulenkinti, ištrinti iš istorijos lietuvių tautą, užgniaužti dar dalies jos vaikų siekius išlaikyti savo valstybingumą.

Vadinamoji Gegužės 3-iosios konstitucija buvo žingsnis atgal ir teisinės minties požiūriu, palyginti su daugiau kaip šimtmetis senesniu Lietuvos Statutu (būtų buvę rimčiau, jei mūsų Seimas į atmintinų dienų sąrašą būtų įtraukęs Lietuvos Statuto priėmimą), su Vakarų Europos ir pasaulio teisinės minties pažanga: toje lenkų „konstitucijoje“ toliau buvo įteisinta luominė santvarka, bajorų viešpatavimas, tuo tarpu visame pasaulyje jau gana garsiai tada deklaruotos žmogaus laisvės ir tautų apsisprendimo teisės. Pavyzdžiui, 1789 m. Prancūzijoje paskelbta „Žmogaus ir piliečio teisių deklaracija“; Anglijoje jau prieš šimtmetį buvo įgyvendintos parlamentizmo idėjos ir pan.

Gegužės 3-iosios įstatymu mėginta valstybę vėl sugrąžinti į viduramžius, skelbiant ir valdovo sosto paveldimumą (iki tol, iki Liublino unijos jis būdavo renkamas Lietuvoje – Didžiuoju kunigaikščiu, Lenkijoje – karaliumi).

Tai buvo ir vienas netolerantiškiausių valstybinių dokumentų ir kitų religijų atžvilgiu. Pirmame jos straipsnyje „Viešpataujanti religija“ skaitome: „Tautos viešpataujanti religija yra ir bus Romos katalikų šventas tikėjimas su visomis jo teisėmis. Perėjimas iš viešpataujančio tikėjimo (suprantama, katalikų – A. L.) į kurį nors kitą yra draudžiamas ir baudžiamas kaip apostazė.“ Antrame straipsnyje „Bajorai ir žemvaldžiai“ parašyta: „< ...> bajorų luomui iškilmingiausiai užtikriname visas teises, laisves, prerogatyvas bei pirmenybes privačiame ir viešajame gyvenime, o ypač patvirtiname, užtikriname ir neliečiamais pripažįstame įstatymus, statutus ir privilegijas.“

Tik bajorų luomui buvo garantuojamos visos laisvės ir teisės. Skyriuje „Valstiečiai ir valsčionys“ nurodyta, kad jei dvarininkas sudarė kokias sutartis „su savo žemių valsčionimis“, jau niekas negalės tų sutarčių pakeisti. Ir toliau: „Toku būdu dvarininkams garantavę visokeriopą naudą, kurią jiems teikia valsčionys, ir norėdami veiksmingiau paskatinti krašto žmonių skaičiaus gausėjimą, skelbiame visišką laisvę visiems žmonėms, tiek naujai atvykstantiems, tiek tiems, kurie <...>, vos įžengę į lenkų žemę, turi visišką laisvę užsiimti savo amatu.“ Kitaip sakant, tik atvykėliams amatininkams buvo žadama „laisvė užsiimti savo amatu“.

Kaip sakyta, ankstyvaisiais juodaisiais viduramžiais dvelkė ir straipsnis apie karalių: „<...> Lenkijos sostą norime turėti ir nusprendžiame būsiant renkama iš kilmingos giminės visiems laikams <...>. Būsimųjų Lenkijos karalių dinastija prasidės Frydricho Augusto, dabartinio Saksonijos elektoriaus, asmeniu, kurio vyriškos lyties įpėdiniais de lumbis (gimusiems) skiriame Lenkijos sostą. Po tėvo sostan turi įžengti vyriausiasis viešpataujančio karaliaus sūnus. O jeigu dabartinis Saksonijos elektorius neturėtų vyriškos lyties palikuonių, tada vyriškos lyties įpėdinystės liniją Lenkijos soste turi pradėti vyras, kurį elektorius, seimui sutikus, parinks savo dukrai <...>. Karaliaus asmuo yra šventas ir nuo visko apsaugotas. Pats savaime nieko nedarydamas, prieš tautą už nieką negali būti atsakingas. Jis privalo būti ne patvaldžiu, bet tautos tėvu ir galva, ir tokiu jį įstatymas bei ši Konstitucija pripažįsta ir skelbia <...>. Visi viešieji aktai, tribuno-

lai, teismai, magistrantūros, monetos, antspaudai privalo eiti karaliaus vardu <...>.“ Ir t. t.

Vadinamoji Gegužės 3-iosios konstitucija buvo priimta tik dalyvaujant mažai daliai atstovų iš Lietuvos, ja, kaip rašyta, siekta visiškai panaikinti LDK kaip valstybę. Tai sukėlė didelį pasipiktinimą Lietuvoje, ir todėl lenkų seimas ir karalius Stanislovas Augustas, norėdami kiek nuraminti Lietuvą, tų pačių metų spalio 20 d. priėmė minėtąjį dokumentą – „Abiejų tautų tarpusavio įsipareigojimai“, kuriame nurodė, kad kai kuriose centrinėse bendrosios valstybės institucijose dirbtų po lygiai atstovų iš Lenkijos ir Lietuvos. Tai Iždo, Karo komisijos, o Policijos – trečdalis iš Lietuvos. Bet „Įsipareigojimuose“ nebuvo nė žodžio apie LDK savarankiškumą. Tik Lenkijos ir nurodyta, kad bus daroma tik tai, kas naudinga „bendrai ir nedalomai Respublikai“, ir kad unijos aktai yra neliečiami, kaip gegužės 3-iąją priimtas „Valdymo įstatymas“. Vadinasi, vėl buvo patvirtinta, kad teisinę galią teturi vadinamoji konstitucija. O pagal ją visa įstatymų leidžiamoji galia priklausė tik Lenkijos seimui, o karaliui – vykdomoji. Tad, nepakeitus anksčiau priimtos konstitucijos, neapibrėžus LDK valstybingumo bendroje valstybėje, nenurodžius, kad tos valstybės suverenitas yra ne tik lenkų tauta, bet ir lietuvių, paskelbtieji spalio 20-osios „Įsipareigojimai“ buvo tik pigus lenkų ponų ir hierarchų triukas „pagonims“ – lietuviams apraminti. O tai, kad spalio 20 d. „Įsipareigojimuose“ jau pažadama ir LDK leisti kai kuriose valdžios institucijose po lygiai su lenkais narių, parodo, jog jau tada lenkai žiūrėjo į Lietuvą kaip į savo provinciją, o ne kaip į partnerę. Kokia nepriklausoma valstybė pakęstų kitų valstybių nurodymus, kiek kurioje savo institucijoje turėti darbuotojų? Net SSRS okupacijų metais Kremlius neribojo daugelio valdymo institucijų darbuotojų skaičiaus.

Diskutuotini atrodo ir mūsų, dabartinio LR Seimo „balsavimo mašinos“ suštampuoti teiginiai, jog tą Gegužės 3-iosios konstituciją būtina įteisinti, kad galėtume pretenduoti į LDK palikimą, kaip tariamai buvusią labai pažangią. Tačiau kas tik rimčiau susipažįsta su tuo dokumentu, pamato, kad jis daugiau rodo tuometinį net valstybės valdymo sampratą atsilikimą, žmonių beteisiškumą negu pažangą. Be to, dabar aukštinami tie Gegužės 3-iosios dokumentai ne sustiprina teisių į LDK paveldą, bet dar sumenkina, nes juk teisiniu požiūriu, kaip minėta, sudarius Liublino uniją (1569 m.) Lietuva prarado nepriklau-

somybę, nepaisant, kad daugelyje sričių dar ir tvarkėsi savarankiškai. Kita vertus, kai kas mano, kad mūsų rinktieji atstovai, savo įstatymu paskelbdami Gegužės 3-iąją atmintina diena, kartu tartum pratęsė tos unijos su Lenkija galiojimą ir tuo išdavė mūsų Nepriklausomybę, paneigė Vasario 16-osios Aktą, jo nuorodą, kad atkuriamą „Lietuvos valstybę su sostine Vilniuje“, kad Lietuva yra atskiriama nuo „visų valstybinių ryšių, kurie yra buvę su kitomis tautomis“.

Remiantis Vasario 16-osios nuostatomis buvo priimta ir patvirtinta ir dabartinė Lietuvos Respublikos Konstitucija. Tad ir girdėti nuomonių, kad seimūnai, nubalsavę Gegužės 3-iosios „Valdymo įstatymo“ priėmimo dienos paskelbimą „atmintina“, kaip ir jos propagandistai – istorikai globalistai ir lenkintojai, pažeidė ir šiandieninę Lietuvos Respublikos Konstituciją ir todėl turėtų būti baudžiami, kaip ir tie, kurie Lietuvos „išsigelbėjimą“ matė „tarybinių tautų šeimoje“, kurie aukštino ir aukština 1940 m. liepos 21 d. ir vėlesnius vadina mojo Lietuvos liaudies seimo nutarimus dėl Lietuvos „įstojimo į TSRS tautų šeimą“, „LTSR konstitucijos“ paskelbimo ir pan. Kitaip sakant, pateisina savarankiško valstybingumo sunaikinimą.

Dėl istorijos propagandos supolitinimo, jos pajungimo atitinkamiems globališkiems didžiųjų tautų ir valstybių interesams, ES interesams, vis kartojant, kad tarsi mums didžiausias pavojus vis tebegresia tik iš Rytų, iš dalies atbukina budrumą priešintis ir pasitaikančiam blogiui iš Vakarų. Štai ir šiandien nemažai kas vaizduojasi vos ne patriotai esą, nors jų pastangomis ir buvo priimti globalistiniai mokslo, studijų, švietimo įstatymai ir nutarimai, reikalavimai, kad mokslo darbai būtų rašomi užsienio kalbomis, kad vaikai jau būtų mokomi angliškai ar vokiškai, įperšant mintį, kad tautiškas, lietuviškumas, girdi, moderniajame šiandieniniame pasaulyje yra atgyvena. Tad tokiems lietuviams, kuriems ateities Lietuva – ES bernų ir mergų gimdykla, turgus, labai reikalingos ir naudingos tokios minėtos „atminimo dienos“, propagandos skleidimas apie buvusią daugiakalbę „unijinę, sąjunginę“ Lietuvą, nors tos valstybės įkūrėja – lietuvių tauta toje „unijoje – sąjungoje“ ir buvo pasmerkta pražūčiai.

Neteko girdėti, kad prancūzai, anglai, vokiečiai, švedai, norvegai ar kiti, gerbiantys save, savo tautą ir jos nepriklausomą valstybę, priiminėtų įstatymus dėl „atmintinų dienų“, susijusių su svetimomis tautomis ir valstybėmis, nors

kadaise kartu su jomis ir gyventa. Galingos Lietuvos valdovų besąlygiškas susidėjimas su Lenkija, savo kalbos ir kultūros atmetimas, aklas lenkų ir kitų svetimtaučių toleravimas, pataikavimas jiems iš dalies ir lėmė, kad žlugo galingoji LDK, o lietuvių tauta buvo atsidūrusi ant žūties ribos.

Tad ir Gegužės 3-iosios įstatymą turėtume prisiminti tik todėl, kad išanalizuotume tas klaidas, kurias padarė mūsų protėviai savo valstybę Lietuvą sujungę su Lenkija, o ne skelbti švente lietuvių tautos ir jos valstybės sužlugdymo dokumentų įforminimo datas. Tegul tos „atmintinos“ dienos tampa apmąstymų dienomis, kad praeities klaidų nepakartotume šiandien, būdami naujoje sąjungoje – ES, kad vėl neprarastume Nepriklausomybės, svarbiausiojo tautos amžinumo garanto – savo, lietuvių kalbos, neprarastume suanglėdami, sugermanėdami ar ir vėlei sulenkėdami, surusėdami, o visur šiandien ir amžinai siektume, kad mūsų lietuvių tauta, mūsų nepriklausoma Lietuva būtų istorijos kūrėja, o ne tik jos stebėtoja, svetimųjų valios vykdytoja.

Gegužės 3-iosios konstitucija – tai beveik po pusantro šimto metų SSRS įvykdytos Lietuvos okupacijos ir inkorporacijos aktų preliudija.

Lietuvoje tada šviesesnių žmonių nenuramino ir minėtieji spalio 20-osios „Įsipareigojimai“, ir net valdžios represijos prieš jų priešininkus. Žinoma, nemažai daliai valdančiųjų atrodė, kad tuo dokumentu suvaržomos jų teisės (buvo panaikinta seimuose „veto“ teisė, sugrįžta prie karaliaus sosto paveldimumo, išplėstos miestiečių teisės). Bet kai kurie dar visai nesulenkęje Lietuvos didikai ir bajorai nenorėjo sutikti su LDK savarankiškumo panaikinimu, lietuvių tautos įjungimu į lenkų tautą ir valstybę. Tad daug tokių nepatenkintųjų sudarė Targovicuose (Ukrainoje) konfederaciją, naiviai patikėjo Rusijos agentais, kad carienė Jekaterina II yra pasirengusi apginti jų teises, suteikti ir LDK savarankiškumą. Tariamai gindama „senąsias teises ir laisves“, konfederatus, Rusijos kariuomenė užėmė Gardiną, Lydą, Vilnių ir daugelį kitų bendrosios valstybės kraštų, paskirdama didžiuoju etmonu S. Kosakovskį, taip pat valdžion Vilniaus vyskupą I. J. Masalskį, Livonijos vyskupą J. Kosakovskį ir kitus.

Imperatorė, matydama didelį šalies nepasitenkinimą dėl jos kariuomenės įvedimo ir valdymo, 1793 m. sausio 23 d. Petrapilyje kartu su Prūsijos ir Austrijos atstovais pasirašė sutartį dėl antrojo Lenkijos (Lietuvos) pasidalijimo (pirmasis buvo 1772 m.). Didelė Lietuvos dalis, beveik visa slaviškoji, pateko Ru-

sijai, nemaža Lenkijos teritorija – apie 60 tūkst. kv. km atiteko Prūsijai, o Austrijai vėliau pažadėta perduoti Prancūzijos valdomų žemių. Be to, Rusija uždraudė Lietuvai turėti daugiau kaip 5000, o Lenkijai – 15 000 kareivių.

Prieš tokią kaimyninių valstybių savivalę 1794 m. žiemą prasidėjo sukilimas. Lenkijoje jam vadovavo buvęs JAV generolas Tadas Kosciuška, o Lietuvoje – inžinierius pulkininkas Jokūbas Jasinskis. Vilniuje buvo sudaryta Tautinė sukilimo taryba, iš kurios išlikusių dokumentų matyti, kad ji visai nepritarė minėtai Gegužės 3-iosios konstitucijai. Turėta vilties atkurti savarankišką LDK. Tačiau tai atrodė „išdavikiška“ centrinei sukilimo tarybai Varšuvoje ir ji birželio mėnesio pradžioje, pačių kovų prieš okupacinę rusų kariuomenę įkarštyje, išvaikė Tautinę sukilimo tarybą Vilniuje, pašalino iš vado pareigų plk. J. Jasinskį, nors jam sumaniai vadovaujant Vilnius ir jo apylinkės buvo išvaduoti nuo rusų kariuomenės. Sukilimui vadovauti iš Varšuvos buvo atsiųsti lenkai.

Sukilimas pralaimėjo, nepaisant daug kur kovotojų rodomo tikro didvyriškumo. Pralaimėta ne tik todėl, kad teko kovoti prieš daug galingesnę priešą, bet ir todėl, kad sukilimo tikslai buvo svetimi dar nesulenkjusiems valdančiųjų luomo nariams. Didžiausią netektį sukilimo metu patyrė savarankiškos LDK šalininkai: daugelis jų buvo išžudyta pačių sukilėlių, tariamai kaip Rusijos šnipai. Iš tokių buvo didysis LDK etmonas Simonas Kosakovskis (sukilėlių pakartas Vilniuje), Varšuvoje buvo pakartas Livonijos vyskupas Juozapas Kazimieras Kosakovskis (etmono brolis), taip pat Vilniaus vyskupas Ignas Jokūbas Masalskis, kuris reikalavo ne tik LDK savarankiškumo, bet ir sudaryti atskirai nuo Lenkijos nepavaldžią jai Lietuvos Katalikų Bažnyčios provinciją. Kiek galima spręsti iš žinomų šaltinių, Lenkijos Katalikų Bažnyčios hierarchai nė žodeliu neužtarė „separatistinių nuostatų“ vyskupų ir laimino susidorojimą su jais, lyg kokius gatvės vagis – pakarti. Nutylėjo apie lenkų įvykdytas Lietuvos vyskupų žudynes ir Popiežius.

Po sukilimo jau retas kas ir iš „valdančiųjų“ luomo beišdrįsdavo net užsiminti apie galimybę atkurti savarankišką LDK, nes tik tie, kurie kalbėjo lenkiškai, kurie rėmė „vieningos“ Lenkijos atkūrimą, laikyti patriotais, „tikrais“ ir Katalikų Bažnyčios vaikais. Sulenkėjusių Lietuvos didikų ir bajorų, inteligentų išdavystė rodo ir tai, kad kai Napoleonas, įkūręs Lenkijos karalystę, 1812 m. žygio į Rusiją metu užėmęs Vilnių, pasiūlė Lietuvoje atkurti LDK, tegu ir ne vi-

sose turėtose žemėse, mūsų tautos ir valstybės tuometinė „grietinė“, Katalikų Bažnyčios hierarchai atsisakė, pareikšdami, kad jie neatsiskirs nuo savo brolių lenkų.

Tik dėl Lenkijos, dėl „lenkų vieros“ kovojo ir žuvo bajoriškoji „grietinė“ ir 1831 m. sukilimo prieš šalį valdančius rusus dienomis. Tikrai jau 1863 m. sukilime naujos kartos kovotojai, dažniausiai iš lietuvių išlaikusių valstiečių kilusieji, be socialinių, ėmė kelti ir lietuvių tautos, jos valstybingumo atkūrimo klausimus.

Svetimas lietuvių tautai ir jos valstybingumui buvo ir 1579 m. Vilniuje jėzuitų įkurtas Universitetas (akademja). Jis pirmiausia ir buvo įkurtas kaip kovos su plintančia reformacija centras; kartu kovota ir su lietuvių „separatizmu“, skyrimusi nuo lenkų, nuo jų valdomos Katalikų Bažnyčios. O kadangi ir Universiteto įsteigėjai ir profesoriai daugiausia buvo lenkai ar kiti atėjūnai, tai jie pirmiausia ir stengėsi įsigalėti Universitete ir Lietuvoje, bet ne rūpintis lietuvių tautos, jos valstybingumo ar panašiais reikalais.

Ne Vilniaus, ne Lietuvos hierarchai, o Karaliaučiaus universitetas, protestantų dvasininkai buvo lietuvių kalbos dėstymo, mokymo, raštijos pradininkai, lietuvių literatūros tyrėjai ir kūrėjai. Ir tai lėmė, kad protestantai Dievo žodį pirmiausia stengėsi skelbti gimtąja žmonių kalba, kad į Lietuvą, ypač Žemaitiją, protestantizmas atėjo ne kaip ponų, feodalų, o visų žmonių religija. Ir ji tikriausiai būtų išstūmusi katalikybę, jei valdovai nebūtų ėmęsi pastarosios ginti ir persekioti protestantų, deginti jų knygų ir namų.

Nuožmiausių kovotojų su protestantais vėliavą buvo prisiėmę jėzuitai. Su jų įkurdinimu Lietuvoje, sprendžiant iš dokumentų archyvuose, staiga krašte atsiranda ir begalės raganų, prasideda jų medžioklės ir teismai, dažniausiai jėzuitų pirmininkaujami; pradeda visur doriesiems vaikams ir seneliams rodytis šventieji ir šventosios. Bet viskas vėlei baigiasi taip netikėtai, kaip prasidėję, kai protestantizmas Lietuvoje buvo įveiktas ir kai Popiežius XVIII a. vidury nurodė, kad pasibaigė „raganų ir velnių darbų gadynė“ ir reikia nutraukti jų persekiojimus, kankinimus ir žudymus.

Tačiau nerასime nė vieno Universiteto mokslininko, kaip ir žymiausių veikėjų, pasisakymo prieš tų laikų pasaulietinių ir bažnytinių feodalų iškvailėjimą, jų daromas neteisybes, kaip ir prieš jėzuitų ir kitų dvasininkų vadovau-

jamas „raganų“ medžiokles ir teismus. Nepaisant Universitete nuveiktų gražių mokslo darbų, išugdytų mokslininkų ir kitų veikėjų, jis buvo ir liko tik savo maitintojų įstaiga. Ir jame nebuvo įkurta net lietuvių kalbos katedros. O būdamas atsakingas ir už visą krašto švietimo sistemą, jis ją buvo pavertęs grynai lenkiška, kaip ir leidybą. Tad dar iki Lenkijos žlugimo beveik visose Lietuvos mokyklose, net parapinėse ir tebuvo mokoma tik lenkiškai, išskyrus kai kurias daugiausia Žemaitijos parapines mokyklas. Taip buvo ir Lietuvai patekus Rusijos valdžion, tik sulenkėję mokytojai dar nuožmiau persekiojo net lietuviškai prakalbusius. Taip buvo ir kunigų seminarijose.

Ypač plačios lenkintojams galimybės atsivėrė po pralaimėto 1863 m. sukilimo, po to, kai rusai uždraudė lietuvišką spaudą, lietuviškas mokyklas. Lenkai, užuot padėję lietuviams leisti savo spaudą, lietuviškai mokyti, visur bruko tik savo, lenkišką spaudą, maldaknyges. Nežinoma nė vienos lietuviškos knygelės, kurią tais sunkiais laikais būtų išleidę lenkai. Tik lenkiškai kalbančius ir rašančius vadino patriotais, o lietuviškai – dažniausiai rusų šnipais. Tad lietuvių širdis, be rusų, draskė ir lenkų erelis, persekiojo lietuvius ne tik rusai, bet ir lenkai, lenkų ir sulenkėjusi Katalikų Bažnyčios kunigija. Ir tik kai rusai vis atkakliau ėmė žmones versti stačiatikybėn, rusinti, daugiausia žemaičių kunigai, suvokę, kad stačiatikybė tuo greičiau įsigalės, kuo daugiau žmonių perims rusų ar jai giminingą lenkų kalbą, ėmė rūpintis lietuviško žodžio, lietuvių spaudos ir mokyklos išsaugojimu. Tokių suvokiančių daugėjo ir tarp lietuvių katalikų kunigų, nepraradusių tautinės savimonės. Vienas ryškiausių pavyzdžių buvo Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius, organizavęs lietuviškos spaudos leidybą užsienyje, Prūsiose, ir jos atgabėnimą bei platinimą po kraštą. Tai lėmė, kad pamažu lietuvių kalba, lietuviška spauda, o ne tik lenkų ir lenkiška kaip pas bajoriją, ėmė tarp lietuvių tapti patriotizmo rodikliu.

Baudžios panaikinimas sudarė sąlygas ir iš lietuvių valstietijos kilusiems vaikams baigti mokslus, būti ir kunigais, inžinieriais, o ne kaip iki tol vien tik iš vieno luomo – bajorų, kuris ypač Rytų Lietuvoje buvo visiškai sulenkėjęs, nebesuvokiąs, kad lietuvių tauta gali turėti savo valstybę, kurti kultūrą. Ir čia žadinant tautos atmintį, tikėjimą ir pasitikėjimą ypač didelis vaidmuo teko Prūsiose leidžiamai ir po visą Lietuvą platinamai lietuviškajai „Aušrai“ (nuo 1883 m.), jos redaktoriams ir leidėjams dr. J. Basanavičiui, J. Šliūpui ir daugeliui



kitų, suvokusių, kad lietuvių tautos išlikimas ir klestėjimas – tai jos savarankiškas valstybingumas, kad unijos su galingesnėmis, agresyvesnėmis tautomis, leidimas joms kurtis ir pirktis žemės (kaip įvyko su lenkais ypač Rytų Lietuvoje) pražūtingas, kaip kad būtų neperspektyvios ir pastangos atkurti LDK, nes, be abejonės, anksčiau ar vėliau imtųsi kurti savo valstybingumą ir ją sudarančios tautos – gudų, ukrainiečių ir kt.

Dėl savo tautinių valstybių sukūrimo tada kovojo ir Balkanų tautos. Nuo tada, kai „nekilmingieji“ lietuviai ėmė skelbti apie savo tautos lygiateisiškumą su kitomis tautomis, apie savo valstybės atkūrimą, jų ypač dideliais priešais tapo lenkų šviesuoliai, lenkų ar sulenkėjusi bajorija ir dvarininkija, kunigija, vadinami tai „litvomanų“ išmone ar net rusų šnipų, Katalikų Bažnyčios priešų darbu.

Lenkai kaip ir ankstesniais amžiais skelbėsi lietuvių „broliais“ tol, kol jiems, lenkams, būdavo naudinga, kol tai sudarydavo geresnes sąlygas inkorporuoti Lietuvą, sulenkinti lietuvių tautą. Kurti Lietuvos valstybę tik lietuvių etninėse žemėse, kurti tautinę demokratinę valstybę, o ne federaciją, ne atkurti Lietuvą kaip Lenkijos provinciją buvo didelis lietuvių tautos prisikėlimo žadintojų ir vadovų minties pasiekimas. Ta mintis buvo toliau plėtojama rusų draudžiamoje lietuvių spaudoje, ypač „Varpe“, lietuvių politinėse partijose ir organizacijose, Didžiajame lietuvių seime Vilniuje (1905 m.), Pirmojo pasaulinio karo metais lietuvių pabėgėlių organizacijose Rusijoje, taip pat lietuvių išeivių susibūrimuose JAV ir kitose šalyse. 1917 m. rugsėjo 18–22 d. Vilniuje vykusioje Lietuvių konferencijoje buvo nužymėtos gairės, kaip sukurti tokią tautinę demokratinę Lietuvos valstybę, buvo išrinkta Lietuvos Taryba (vėliau – Lietuvos Valstybės Taryba), turėjusi įvykdyti Konferencijos nutarimą: paskelbti nepriklausomą Lietuvos valstybę nutraukiant bet kokius buvusius teisinius ir kitokius ryšius su kitomis valstybėmis (Lenkija, Rusija ir kitomis).

Tai, kad lietuviai nebesidėjo su lenkais, kėlė didžiausią lenkų pyktį ir jų veikėjai darė viską, kad pasauliui ir okupantams vokiečiams Lietuvoje įrodytų, jog lietuvių tauta yra ta pati lenkų tauta, tik kiek kitaip kalbanti, kad Lietuva – nuo amžių neatskiriama Lenkijos dalis ir ji turi būti prijungta prie Vokietijos kaizerio ir Austrijos imperatoriaus 1916 m. lapkričio 5 d. vėl sukurtos Lenkijos karalystės. Tad lenkai griežtai atsisakė įeiti ir į Lietuvos Tarybą. Beje, ilgokai

vengė į ją įeiti ir žydų bendruomenės atstovai, nebūdami tikri, ar Lietuva galės tapti nepriklausoma. Žydai visada galvodavo apie savo „biznį“, kurį lengviau plėtoti buvo didelėje valstybėje. Tai paaiškina, kodėl jie rėmė carinės Rusijos, kaizerinės Vokietijos okupacines valdžias, o iš pradžių ir Lenkijos (kol ji nepradėjo žydų persekiojimų).

Pamažu keitėsi okupantų vokiečių požiūris į Lietuvą, pažinus jos istoriją ir kultūrą, o iš dalies ir dėl nusivylimo lenkais, Lenkijos karalyste: nors jai vokiečių ir austrų valdovai buvo leidę sudaryti gana didelę kariuomenę, bet vos kartą kitą jie buvo išlindę prieš rusus, tačiau stipriai nuo jų gavę į kaulus toliau visaip ėmė išsisukinėti nuo dalyvavimo kare prieš Antantę ir Rusiją, o iš tikrųjų laukė, kas laimės karą – Antantės ar Vokietijos blokas? Tuomet prie laimėtojų prisidės lenkai ir pasiskelbs sąjungininkais.

Lietuvos Valstybės Taryba, priešingai negu Lenkijos vadukai, nesulaukusi iš okupantų vokiečių sutikimo kurti savo nepriklausomą valstybę, ryžosi ir 1918 m. vasario 16-ąją paskelbė Nepriklausomos Lietuvos Atkūrimo Aktą. Bet praktiškai jį įgyvendinti galėjo pradėti tik Vokietijai kapituljavus Vakarų frontuose. Tuomet, 1918 m. lapkričio vidury, tegalėjo sudaryti ir savo Laikinąją vyriausybę, pradėti kurti valstybines struktūras, organizuoti kariuomenę. Tad nėra mato, kuriuo būtų galima palyginti tuometinę Lenkiją ir Lietuvą: Lenkija jau turėjo daugiau kaip pusės milijono kariuomenę (grįžo jos pulkai ir iš Prancūzijos), veikė valdymo struktūros, švietimo ir mokslo institucijos ir ekonomiškai buvo mažiau apiplėšta negu Lietuva, kurioje net pradinėms mokykloms lietuviškų vadovėlių neturėta. Nepriklausoma pasiskelbusiai Lietuvai visose srityse reikėjo, kaip sakoma, pradėti nuo nulio. Tačiau ir „broliai“ lenkai, kaip jau daugybę kartų buvo praeityje, užuot ištiesę pagalbos ranką, ėmė ieškoti būdų, kaip įsmeigti peilį į Lietuvos nugarą.

1918 m. pabaigoje į Lietuvą įsiveržus Sovietų Rusijos kariuomenei ir artėjant prie sostinės Vilniaus, Lietuvos Laikinoji vyriausybė paprašė Lenkijos padėti apsiginti nuo tos kariuomenės, o pirmiausia apginti sostinę Vilnių. Bet lenkai atsisakė, nes planavo, kad raudonarmiečius išvijus jiems, kaip išvaduotojams, atitektų ne tik Vilnius, bet ir visa Lietuva. Lenkijos viršininkas Juzefas Pilsudskis (Józef Piłsudski) rengėsi prie Lenkijos prijungti visą buvusią LDK iki padalijimų (1772 m.), tariamai federacinės Lenkijos atkūrimui. Tiesa, jo planai

kiek nesutapo su kolegų lenkų tautininkų R. Dmowski (Dmowski) ir kitų, kurie planavo, kad visos tautos, taip pat ir lietuvių, toje federacijoje turėtų būti sulenkintos, J. Pilsudskis buvo kiek malonesnis ir sutiko su tuo, kad įjungtos tautos turėtų ir šiokių tokių kultūrinės autonomijos teisių.

Tik didvyriškomis lietuvių savanorių pastangomis sulaikius raudonarmiečių veržimąsi (jie buvo okupavę jau vos ne 70 proc. nepriklausomos Lietuvos) ir pradėjus juos stumti iš Lietuvos, 1919 m. balandžio antroje pusėje J. Pilsudskio įsakymu lenkų kariuomenė, net neinformavusi Lietuvos, įveikusi raudonarmiečių pasipriešinimą, užėmė Vilnių ir didesnę dalį jo krašto, ėmė veržtis toliau į Lietuvą, okupavo pietų ir pietvakarių Lietuvos dalį – Suvalkus, Seinus ir kt. Lietuviams baigiant išstumti rusų kariuomenę už Dauguvos, prieš Daugpilio šturmą, lenkų kariuomenė užėmė jį, siekdama, kad Lenkija, okupavusi Vilnių ir jo kraštą, turėtų tiesioginį susisiekimą ir su Latvija.

Tų kruvinių mūšių su bolševikinės Rusijos, su imperialistinės Lenkijos kariuomene laikais, 1919 m. vasarą, iš šiaurės į Lietuvą iš Latvijos įsiveržė beveik poros dešimčių tūkstančių gerai ginkluotų vadinamųjų bermontininkų – rusų baltagvardiečių – vokiečių jungtinė kariuomenė, suformuota padėti Rusijos baltagvardiečių kariuomenei, vadovaujamai gen. N. Judeničiaus (Judenič), planavusio užimti bolševikų valdomą Petrogradą, bet ėmė veikti savarankiškai, ketindama vėl prijungti prie Rusijos nepriklausomas Baltijos šalis; pagal kai kuriuos šaltinius – prie Vokietijos ar net... Lenkijos. Iš dalies tai patvirtintų, kad kai Lietuva paprašė Lenkijos paramos kovai su nauja grėsminga jėga, Lenkija sutiko su sąlyga – jei Lietuva netrukdyt lenkų kariuomenei dėl tariamos gynybos būtinumo užimti Kauną ir kitus miestus. Lietuvai pasiūlius Lenkijai pirma pripažinti Lietuvos valstybingumą de jure, Lenkija atsisakė. O be tokio pripažinimo įsileisti svetimą kariuomenę, tai sutikti su krašto inkorporacija. Ir bermontininkų planuose buvo Kauno užėmimas.

Lituvai neliko nieko kita, kaip rengtis lemiamam mūšiui su bermontininkais. Bet Lenkijos viršininkas J. Pilsudskis, pamatęs, kad nepriklausoma Lietuva ir toliau drąsiai ir sumaniai ginasi nuo iš visų pusių puoliančių vanagų, įsakė vykdyti jo seniai rengtą ginkluotą POV (Lenkų karinių organizacijų – POW) sukilimą prieš nepriklausomos Lietuvos Vyriausybę, kad ją išvaikytų ir sudarytų

sau klusnią valdžią, kuri ir paprašytų jo ir Lenkijos seimo įjungti Lietuvą į Lenkijos sudėtį.

Perversmą Kaune ir visoje nepriklausomoje Lietuvoje lenkai planavo įvykdyti 1919 m. rugpjūčio pabaigoje. Perversmininkams padėti iš Vilniaus krašto turėjo atskubėti lenkų kariuomenė. Tačiau dėka okupuotojo Vilniaus lietuvių drąsos ir patriotizmo, Lietuvos saugumo darbuotojų operatyvumo iš lenkų žvalgybos tarnybų Vilniuje buvo išgauti visi to sukilimo dokumentai, net sukilėlių sąrašai, žinios apie ginklų sandėlius ir, likus dienai iki sukilimo, didelė dalis jo rengėjų ir narių (dalis jų spėjo pabėgti į lenkų pagrobtą Vilnių) buvo suminti, surasti ir jų ginklų sandėliai.

Lenkijos viršininko ir jo gaujos organizuoto nepriklausomoje Lietuvoje ginkluoto sąmokslu prieš Lietuvą ir jos Vyriausybę žlugimas buvo ne tik jaunosios Lietuvos pergalė prieš lenkų imperialistus, bet ir jų senosios ideologijos – unijinės, luominės, nukreiptos prieš lietuvių tautą pralaimėjimas. Tai buvo tautinės ir demokratinės Lietuvos kūrėjų pergalė.

Lietuva su lenkų sąmokslininkais ir vietiniais jų rėmėjais – daugiausia bajorais ir dvarininkais pasielgė gana humaniškai: nesušaudė kaip išdavikų ir žudikų, o tik nuteisė po keletą metų kalėti. Kita vertus, daugelis nusikaltėliais tapo patikėję Lenkijos valdžia ir jos viršininku J. Pilsudskiu, – tik jam vadovaujant, tik susijungus su Lenkija galimas laisvesnis ir geresnis gyvenimas visoje Lietuvoje.

Lenkų šovinstai dar ne kartą mėgino sąmokslais įveikti Lietuvą, bet nesėkmingai. Apsigynusi nuo Sovietų Rusijos, kiek sustabdžiusi lenkų ginkluotų ordų veržimąsi iš jų okupuoto Vilniaus ir krašto, iš pietų ir pietvakarių, 1919 m. lapkričio mėnesį Lietuva, sutelkusi jėgas, nugalėjo ir bermontininkus prie Linkaičių, Šiaulių, Radviliškio ir privertė juos evakuotis į Vokietiją.

Lietuvių tautai, savanorių krauju apgynusiai savo nepriklausomybę (nors ir ne visoje Lietuvoje) nuo bolševikinės Rusijos, imperialistinės Lenkijos, nuo bermontininkų ir lenkų sąmokslininkų, prisireikė didelių pastangų, kad ir didžiosioms, pirmiausia Pirmojo pasaulinio karo laimėtojoms – Antantės valstybėms įrodytų savo teisę gyventi. Tai buvo ypač akivaizdu ir nuo 1919 m. sausio 18 d. Paryžiuje vykusioje Antantės valstybių Taikos konferencijoje, kurioje Lenkija, nepaisant, kad karo metais ji buvo Vokietijos–Austrijos – pralaimė-

tojų sąjungininkė, gebėjo įsitrinti jau kaip nugalėtoja ir joje turėti sprendžiamą balsą. Ta teise lenkai naudojosi ir mėgindami įrodyti, kad Lietuva – neatskiriama Lenkijos dalis.

Lietuvos delegacija į konferenciją buvo įsileista tik kaip bebalsė stebėtoja. Lenkams daug padėjo ir JAV dviveidiškumas, jos prezidento V. Vilsono (W. Wilson) 1918 m. sausio 18 d. paskelbta tautų apsisprendimo deklaracija, kaip atsakas į bolševikų vado V. Lenino (Lenin) 1917 m. lapkričio 15 d. analogišką „Rusijos tautų teisių“ deklaraciją. JAV prezidentas savo deklaracijoje teisę sukurti nepriklausomas valstybes numatė tik Lenkijai ir Suomijai, o kiek vėliau slaptuose savo pasitarimuose su Rusijos baltagvardiečių atstovais pritarė jų reikalavimams, kad nugalėjus bolševikus prie Rusijos būtų prijungtos Latvija, Estija, Ukraina, o Lietuvą, jeigu ji nenorėtų, prijungti prie Lenkijos. Kad ir kaip būtų keista, bet savo nepriklausomybę ginančiai Lietuvai Vakarų šalys sudarė tokias sąlygas, jog bolševikinės Rusijos išlikimas tapo ir nepriklausomos Lietuvos išlikimu, priešingu atveju ji, kaip minėta, pagal Vakarų valstybių planus turėjo grįžti ar į Rusijos imperiją, ar vėl tapti imperialistinės Lenkijos toliau virškinama provincija.

Kadangi bolševikų valdoma Rusija ne tik ne žlugo nuo Antantės šalių remiamų baltagvardiečių smūgių, bet ėmė ir stiprėti, daugelis Antantės šalių, pirmiausia Prancūzija, ėmė sutikti su tuo, kad reikia sukurti stiprią Lenkiją, įjungus į jos sudėtį ir Lietuvą, kaip užtvarą Vakarams nuo sovietinės Rusijos. Tad ir Lietuvos Vyriausybės skundai dėl Lenkijos kariaunos okupuotų Lietuvos Rytų ir sostinės Vilniaus, dėl bermontininkų invazijos ir naujų lenkų agresijos aktų nesulaukdavo rimtesnio Antantės šalių dėmesio.

Daugiausia lenkų imperialistų interesus gynė ir atsiunčiamos į Lietuvą prancūzų, anglų karinės misijos. Tik tokiu požiūriu Vakarų imperialistinių šalių buvo svarstomi ir Mažosios Lietuvos prašymai susijungti į vieną valstybę su Didžiąja Lietuva. Į M. Lietuvą Konferencijoje pretenzijas ėmė kelti ir Lenkija. Bet Vakarai „apkarpydami“ Vokietiją, nenorėjo visai jos susilpninti, vildamiesi, kad ji galėtų tapti atsvara prieš Sovietų Rusiją, tad ir stengėsi išsaugoti jai placdarmą – vadinamąją Rytų Prūsiją, o Lietuvai sutiko grąžinti tik menką jos dalį – Klaipėdą ir jos kraštą. Ir tik po to, kai Lietuvą pripažins kitos šalys, o iki tol perdavė administruoti Prancūzijai. Taigi Taikos konferencija iš tikro ne-

išsprendė nė vieno Lietuvai, jos nepriklausomybei svarbaus klausimo. Vakarų imperialistinės valstybės vadovavosi vien savo interesais. Tik Sovietų Rusija, puolama ir ignoruojama pirmiausia Antantės valstybių, buvo suinteresuota, kad jos pasienyje (nepajėgus trijų Baltijos valstybių vėl įjungti į Rusijos sudėtį) būtų kad ir nepriklausomos, bet jai draugiškos Estijos, Latvijos, Lietuvos valstybės. Tad netrukus, kai Lietuvos kariuomenė išstūmė rusų bolševikus už Dauguvos ir baigė mūšius su jais, 1919 m. gruodžio 31 d. buvo pasirašyta sutartis dėl mūšių nutraukimo tarp Lietuvos ir Sovietų Rusijos, kuri tuo pripažino ir Lietuvos valstybę de jure.

Sovietų Rusija jau nuo 1919 m. lapkričio 11 d. siūlė Baltijos šalims taikos derybas. Estai pirmieji nuo 1919 m. gruodžio 4 d. pradėjo jas, o 1920 m. vasario 2 d. pasirašė Taikos sutartį. Pagal ją Sovietų Rusija pripažino Estijai visas etnines žemes, išmokėjo 15 milijonų aukso rublių, grąžino karo metais išgabentus archyvus ir bibliotekas, be to, leido išsikirsti daugiau kaip 100 000 ha miško Rusijoje ir kt. Bet Estija pasirašė ir slaptą sutartį, kad neleis savo teritorijoje telkti svetimų valstybių kariuomenių, nukreiptų prieš Sovietų Rusiją. Lietuvos Vyriausybė ilgai svyravo dėl Rusijos siūlymo pasirašyti analogišką sutartį (vylėsi, kad gal Vakarų šalys pasiūlys ką geresnio, garantą nuo Lenkijos agresijos), bet nesulaukusi, o lenkams dar agresyviau puolant, Lietuva nuo 1920 m. gegužės 7 d. pradėjo derybas su Sovietų Rusija.

Sovietų Rusijos atstovai paskelbė ne tik pripažįstą Lietuvos valstybingumą, bet ir tai, kad jai, be Vilniaus ir Kauno, turi priklausyti ir Gardino, Suvalkų, Balstogės ir kitos lietuvių etninės žemės. Oficialios Lietuvos ir Sovietų Rusijos atstovų derybos prasidėjo 1920 m. gegužės 7 d. Dar prieš jų pradžią Rusija pateikė Lietuvos valstybės de jure pripažinimo aktą – svetimųjų valstybių pirmąjį nepriklausomos Lietuvos valstybingumo pripažinimo aktą. Derybos baigėsi ir Lietuvos–RTFSR Taikos sutartis buvo pasirašyta liepos 12 d., kuria buvo ne tik pripažįstamas nepriklausomos Lietuvos valstybingumas, bet ir didžioji dalis lietuvių etninių žemių, grąžinami pabėgėliai, turtas ir atlyginama Lietuvai už patirtus nuostolius ir kt. Sutartis buvo analogiška su Estija pasirašytajai ir baigiausiai pasirašyti su Latvija (su ja pasirašyta rugpjūčio 11 d.). Bet Lietuvai Sovietų Rusija sutiko sumokėti tik 3 mln. aukso rublių (penkis kartus mažiau negu Estijai, Latvijai – penkis milijonus aukso rublių).

Beje, kad Sovietų Rusija sutiko pripažinti didelę dalį etninių lietuvių žemių Rytuose, nemažos reikšmės turėjo, kad delegacijose ir iš vienos, ir iš kitos pusės buvo žydų. Kai kurie Rusijos atstovai, taip pat jų vadovas A. Jofė (Joffe) ėmė prieštarauti P. Klimui dėl Rytų Lietuvos sienos. Tuomet Lietuvos atstovas S. Rozenbaumas pasakė: „Na, o dabar pakalbėkime, kaip žydas su žydu...“

Po Sutarties pasirašymo Lietuva pasijuto jau nebe tokia vieniša tarptautiniame plėšikų, sąmokslininkų ir melagių miške. Ta Sutartis ypač siutino J. Pilsudskį, toliau rezgusį tinklus, kaip okupuoti visą Lietuvą ir atkurti Lenkiją su iki padalijimų (1772 m.) jai priklausiusia LDK. Bet visos Lietuvos užėmimui, agresijai prieš Rusiją, Gudiją, Ukrainą prieštaravo Lenkijos globėja Prancūzija ir kai kurios kitos Antantės valstybės, jau praradusios nemažai savo kapitalų, remdamos M. Kolčiaką (Kolčak), A. Denikiną (Denikin), N. Judeničių, P. Vrangelį (Vrangel) (kilusį nuo Zarasų) ir kitus baltagvardiečių kariuomenių vadus, užsimojusius būti Rusijos imperatoriais.

Patogi proga pradėti agresiją į Rytus lenkų šovinistui J. Pilsudskiui buvo vienas iš bolševikų išvaikytos ukrainiečių vyriausybės vadų atamanas, buvęs Ukrainos karo ministras Simonas Petliūra, kuris su negausiais savo kariuomenės likučiais laikėsi Ukrainos pietvakariuose prie Kamenec Padolsko. Susitikęs su juo Lenkijos viršininkas J. Pilsudskis pažadėjo jam padėti ne tik išvyti bolševikus, bet ir gal atsisėsti į Ukrainos prezidento kėdę. Vyras sutarė ir 1920 m. balandžio 22 d. pasirašė sutartį dėl Lenkijos ir Ukrainos sąjungos. Mojuodamas ja J. Pilsudskis balandžio 25 d. davė kariuomenei įsakymą pradėti „išvaduoti“ Ukrainą ir gegužės 6 d. lenkų kariuomenė, įveikusi raudonarmiečių pasipriešinimą, užėmė Kijevą, veržėsi toliau siekdama okupuoti visą Ukrainą, Gudiją, užimti Maskvą ir paskelbti, kad lenkai „išgelbėjo“ pasaulį nuo bolševizmo.

Apie iškilusią naują Lenkijos grėsmę suvokė Sovietų Rusijos vadai ir paskelbė „Vakarų frontą“ (su Lenkija) svarbiausiu, paskirdami jam vadovauti jauną, bet labai talentingą karvedį M. Tuchačevskį (Tuchačevskij), permetus į „Vakarų frontą“ dalinius iš fronto prieš besitraukiančią A. Kolčiako kariuomenę. Birželio 12 d. raudonarmiečiai išvijė lenkus iš Kijevo, iš kitų Ukrainos miestų.

Lenkijos viršininkas, pamatęs, kad prieš Raudonąją armiją ilgai neatsilaikys, atsiuntė į Kauną savo patikėtinius, kad įkalbėtų Lietuvos Vyriausybę irgi paskelbti karą Sovietų Rusijai. Tačiau kai Lietuvos Vyriausybė pareikalavo,

kad Lenkija pirma pripažintų Lietuvą de jure ir grąžintų okupuotąją sostinę Vilnių, lenkai atsakė, jog tokioms deryboms neturį įgaliojimų. Bet nepaisydamas to, Lietuvos Vyriausybė paskelbė, kad Lenkijos–Sovietų Rusijos kare Lietuva laikysis neutraliteto.

1920 m. liepos 4 d. gen. M. Tuchačevskio vadovaujama kariuomenė perėjo į kontrpuoliną prieš lenkus, okupavusius Gudijos ir Lietuvos žemes, taip pat Ukrainą. Antantės šalių atstovai, susirinkę Belgijos mieste Spa, pamatę, kad okupuota lenkų Rytų Lietuva gali atitekti sovietams, liepos 10 d. savo nutarime nurodė Lenkijos vyriausybei, pripažinti Vilnių ir jo kraštą nepriklausomai Lietuvai ir skubiai jį užleisti tikriesiems šeimininkams – lietuviams. Tačiau lenkai nutylėjo tą sprendimą, o Raudonajai armijai išvejanč jį iš Lietuvos, trukdė Lietuvai įvesti savo kariuomenę, o liepos 14 d. prie Vievio lenkų kariuomenė net puolė lietuvių dalinius, žygiuojančius į savo sostinę Vilnių.

Pagal Taikos sutartį su Rusija Vilnius, kaip ir kiti krašto miestai bei gyvenvietės, buvo pripažintas Lietuvos valstybei. Tačiau raudonarmiečiai visai delse perduoti jų užimtas vietas Lietuvos kariuomenei. O kai į Vilnių net sugrįžo daugiau kaip prieš metus buvusios sovietinės valdžios veikėjai V. Mickevičius-Kapsukas, Z. Angarietis ir daugelis kitų, jie ėmėsi organizuoti sovietinę valdžią, bet žmonės jau kartą buvo pajutę, kas ji tokia, ir jų rėmėjų gretos nelabai didėjo.

Lenkams, kuriems padėjo Prancūzija ir kitos Antantės šalys, sumušus Raudonąją armiją prie Varšuvos ir prasidėjus jos traukimuisi, rugpjūčio 26 d. Raudonoji armija galutinai užleido lietuviams Vilnių ir dar kai kurias vietas. O tuo metu, rugpjūčio pabaigoje, lenkų kariuomenė priartėjo prie Lietuvos sienos, prie Suvalkų, Augustavo, Seinų ir kitų senųjų lietuvių etninių žemių centrų. Kadangi Lietuva karo metu laikėsi neutraliteto, tai nedaug ir savo kariuomenės tuose kraštuose tebuvo sutelkusi. Tačiau lenkai nepaisė Lietuvos neutraliteto ir ėmė veržtis į nepriklausomą Lietuvą, atakuodami Lietuvos kariuomenę Augustavo, Suvalkų ir kituose rajonuose.

Dėl naujos agresijos Lenkijos vyriausybė nereagavo į Lietuvos protestus ir, kai okupavo didelę dalį Pietų ir Pietryčių Lietuvos, tik rugsėjo 14 d. sutiko deryboms su Lietuva Kalvarijoje. Iš derybų nieko neišėjo, nes lenkų atstovai ėmė kaltinti Lietuvą, kad ji, prasidėjus karui su Sovietų Rusija, praleidusi per savo teritoriją Raudonąją armiją. Bet iš tikrųjų raudonarmiečiai pirma išvijo lenkus iš



jų okupuotos Rytų Lietuvos ir laipsniškai grąžino Lietuvai didžiąją to krašto dalį, nurodyto Lietuvos ir Sovietų Rusijos Taikos sutartyje. Po to lenkai agresoriai ėmė reikalauti užleisti jiems vos ne visas Lietuvos pietines žemes, nes tai, girdi, jos būtinos strateginiams planams prieš bolševikus vykdyti. Derybos nutrūko. Lietuva kreipėsi pagalbos į Tautų Sąjungą.

Lenkija agresiją tęsė, okupavo vis naujus Lietuvos rajonus. Bet kasdieną lietuviams vis atkakliau priešinant ir pasaulyje daugėjant Lenkiją smerkiančių balsų, Lenkijos viršininkas J. Pilsudskis nutarė griebtis savo dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą, kai vadovavo traukinių ir bankų plėšikų gaujai, naudotos taktikos – „įvykusio fakto“, t. y. pirma pagrobti, užimti, o paskui jau tegu kas nori aiškina. Tad jis sutiko lietuvių ir užsienio valstybių siūlymui spręsti iškilusias problemas derybomis: jos prasidėjo rugsėjo 30 d. Suvalkuose. Po keleto dienų jų stebėti atvyko Tautų Sąjungos Tarptautinės kontrolės komisijos nariai. Sutartis buvo pasirašyta spalio 7 d. Vilnius ir jo kraštas buvo pripažinti Lietuvai.

Sutartis turėjo įsigalioti nuo spalio 10 d. Tuo ir buvo numatęs pasinaudoti didysis „įvykusio fakto“ meistras J. Pilsudskis: jis jau anksčiau buvo parengęs planą (1919 m. vasaros pabaigoje žlugus jo POV sąmokslui), kaip Vilnių ir jo kraštą, o po to ir visą Lietuvą okupuoti... pačių lietuvių rankomis, t. y. suformavus karinius dalinius tariamai iš to krašto kilusių žmonių ir paskelbus juos sukilėliais.

Dar prieš derybas Suvalkuose J. Pilsudskis su savo sėbrais traukinyje Baltogėje įsirengė būsimo ginkluoto „sukilimo“ Lietuvos sostinėje Vilniuje ir jo krašte štabą, jam vykdyti slaptai sutelkė kariuomenę, paskyręs jai vadovauti seną savo draugą gen. Liucjaną Želigovskį (Lucjan Żeligowski), taip pat kilusį iš Rytų Lietuvos. Spalio 8 d. beveik 20 tūkstančių lenkų karių, taip pat kavalerijos, artilerijos pulkai pradėjo žygi užgrobti Vilnių, jo kraštą, o gal ir visą Lietuvą. Kadangi lietuvių jėgos krašte buvo gerokai menkesnės, jau kitą dieną lenkų okupacinė kariuomenė ir užėmė Vilnių, veržėsi toliau į Lietuvą. Tuo metu J. Pilsudskis ir visa lenkų valdžia Varšuvoje melavo pasauliui, kad jie nieko dėti dėl Vilniaus ir krašto okupacijos, kad įvykęs tik to krašto žmonių „sukilimas“ ir nuvertęs nekenčiamą lietuvių valdžią.

Lenkai, okupavę Vilnių ir jo kraštą, į visas valdžios kėdes susodino dar Varšuvoje J. Pilsudskio, L. Želigovskio pasirinktus asmenis, o viršininko nurodymu kariuomenė, kasdieną papildoma vis naujais daliniais iš Lenkijos, ver-

žėsi toliau į Lietuvą. Ir tik lapkričio mėnesio antroje pusėje lietuviai didelių savo aukų kaina sustabdė lenkų grobikų pulkus prie Širvintų ir Giedraičių, perėjo į kontrpuolimą ir lapkričio 21 d. privertė okupantus lenkus su savo vadu L. Želigovskiu bėgti atgal. Tačiau sėkmingą lietuvių puolimą sustabdė atvykę Tautų Sąjungos komisijos nariai, pareikalavę taikiai išspręsti „Vilniaus klausimą“. Lietuva pakluso ir lapkričio 29 d. Kauno geležinkelio stotyje, reikalaujant TS, pasirašė su lenkų atstovais paliaubų sutartį ir demarkacinės linijos tarp kariuomenių nutiesimą. Lietuvos kariuomenės vadai ir Vyriausybė vėl naiviai patikėjo, kad lenkai ir be mūšių grąžins Lietuvai senąją jos sostinę Vilnių ir visą užgrobtą Rytų Lietuvą.

Lenkija ir negalvojo grąžinti Lietuvai jos sostinės ir krašto. Paliaubos jai buvo reikalingos, kad sustabdytų išsivaduojamąjį lietuvių žygį ir patys okupantai įsitvirtintų užgrobtame Gedimino mieste ir visame krašte, o paskui galėtų trimituoti pasauliui, jog lenkai visada yra pasirengę bet kokius klausimus spręsti taikiai, gerbiant kitų tautų teises. Bet iš tikrųjų lenkų šovinistams imperialistams moralė, garbė, teisė ir teisingumas kaip ir senaisiais, taip ir naujaisiais laikais buvo ir liko nė motais.

Lietuvos valdovai, kurdami Lietuvos imperiją, per mažai galvojo apie jos ilgaamžiškumą, apie tos imperijos sukūrėją – lietuvių tautą, jos kultūros, įtakos stiprinimą, per daug buvo tolerantiški kitų kalboms ir religijoms. Tuo tarpu lenkų valstybė, nors ir buvusi kur kas menkesnė už Lietuvos, bet kurta kaip tautinė, viena kalba kalbančiųjų ir vieną religiją išpažįstančiųjų, stiprėjo vis daugiau pasiglemždama ir savo sąjungininkės – Lietuvos žemių, vis labiau lenkindama tos valstybės gyventojus, nors, rodos, turėjo būti atvirkščiai – Lenkijos karaliais daugiausia buvo renkami lietuvių kilmės žmonės. Bet daugelis jų, patekę į lenkišką terpę, supami lenkų patarėjų ir dvasininkų, imdavo labiau rūpintis lenkų, o ne lietuvių reikalais. Lietuvių valdantysis bajorų luomas, įpratęs toleruoti visų valstybėje gyvenusiųjų tautų kalbas, lengvai patikėjo lenkų misisionieriais ir kunigais, kad lietuvių kalba esanti pagonių, o kadangi visi norėjo greičiau pasirodyti „europiečiais“, perėmė ir lenkų kalbą, o pamažu prarado ir Lietuvos valstybės savarankiškumo išsaugojimo svarbos suvokimą.

Unijinės Lietuvos–Lenkijos sukūrėju ir valdovu buvo bajorų ir Katalikų Bažnyčios dvasininkų luomas. Bet jei Lenkijoje jis visą laiką išliko lenkiškas,

kovotoju dėl lenkų ir Lenkijos valstybės, tai Lietuvoje, atsisakęs savo kalbos, kultūros, tapo abejingas ir pačios Lietuvos valstybės savarankiškumui. Kai valdantieji, inteligentija praranda savo tautinę savimonę, tokia tauta ir valstybė neišvengiamai atsiduria ant pražūties ribos.

Tik naujos kartos, kilusios iš „nekilmingųjų“, daugiausia lietuvių valstiečių, prisimindamos galingos Lietuvos valstybės laikus, vėl ryžosi atkurti savo valstybingumą, bet, kaip sakyta, be buvusių pražūtingų unijinių ryšių. Tačiau to nesuvokė ir vėl valstybingumą atgavusios Lenkijos veikėjai – J. Pilsudskis, L. Želigovskis ir į juos panašūs, kurie, persiėmę savo luomo – šlėktų ideologija, ėmėsi atkurti unijinę Lenkiją (su Lietuva), nekreipdami dėmesio į lietuvių tautos siekius, užmiršdami, kad jau demokratijos, o ne feodalizmo, vieno luomo valdymo amžius.

Lenkijos vadų ir jų tarnų pastangos sustabdyti istorijos ratą ir dar jį atsukti atgal susilaukė patriotiškosios lietuvių tautos visuotinio pasmerkimo. Jie smerkiami ir šiandieną, minimi kaip karo nusikaltėliai, prisimenami kaip nuožmiausi lietuvių Tautos ir nepriklausomos Lietuvos priešai.

Laisvė ir Nepriklausomybė nedovanojama, ji tik iškovojama, išsaugojama kasdienine kova ir kiekvienoje vietoje, dirbant dėl jos, saugant ją nuo svetimųjų.



*Seinų apskrities valdžia 1920 m. vasarą*



*Raudonoji armija Vilniuje 1920 m. vasarą*



*Kaip ir visi diktatoriai, J. Pilsudskis mėgdavo paveiksluotis su vaikais*



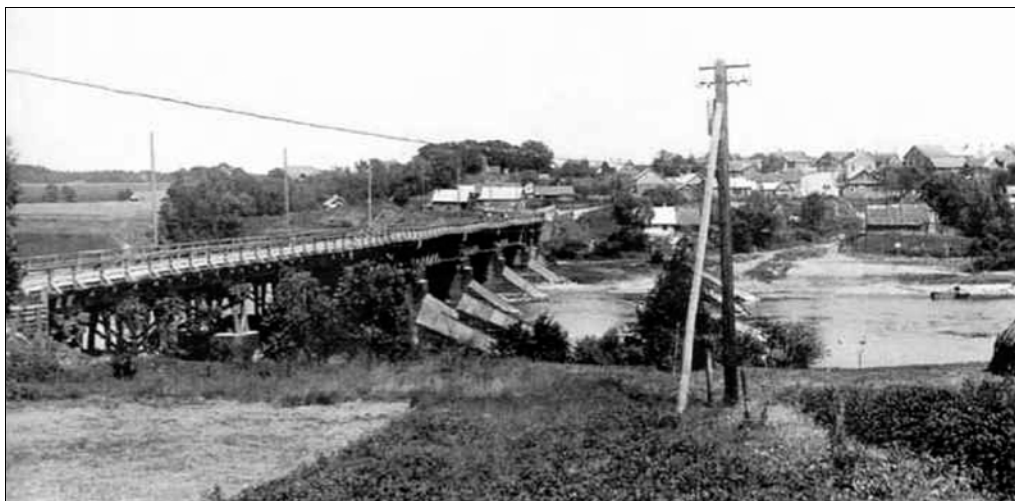
*Aleksandra Pilsudska*



*Juzefas Pilsudskis*



*Antanas Juozapavičius (1874 02 13–1919 02 13)  
Jo žūtis paminėta Vasario 16-osios šventėje Kaune 1919 m.*



*Senasis Alytaus tiltas, ant kurio žuvo karininkas A. Juozapavičius*



*Vladas Putvinskis–Pūtois (1873–1929),  
Lietuvos šaulių sąjungos  
įkūrėjas*



*Dailininkas Antanas Žmuidzinavičius  
(1876–1966), vienas iš Lietuvos šaulių  
sąjungos įkūrėjų ir vadovų*



*Plk. Kazys Ladyga  
(1893–1941), ypač  
pasižymėjęs kovose  
su bolševikų kariuomene*

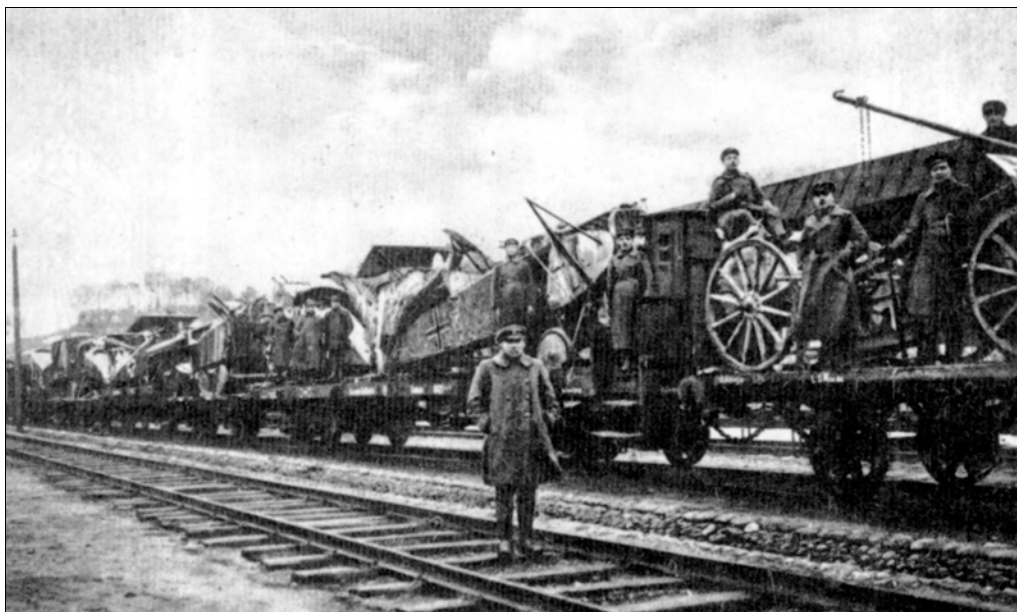


*Pulko vadas Jonas Variakojis  
(1892–1963), ypač pasižy-  
mėjęs kovose su bolševikinės  
Rusijos kariuomene*



*Plk. Povilas Plechavičius  
(1890–1973), žinomas  
kovotojas prieš bolševikus  
Žemaitijoje*





*Orlaiviai ir kitas karo grobis, atimtas iš bermontininkų, Kauno stotyje*



*1919 m. pabaigoje Kaune „Maldos“ bendrovės išleistas montažas – piešinys „Lietuvių karių 1919 m. lapkričio 21 d. pergalė prieš bermontininkus prie Radviliškio“*

PO BAŽNYČIOS SKLIAUTAIS

*Antanas Smetona*

LIETUVIŲ SANTYKIAI SU LENKAIS

## 13. LIETUVIŲ SANTYKIAI SU LENKAIS

*Antanas Smetona*

### NEBAIGTOJI BYLA KUN. KAN. JUOZUI TUMUI

Lietuviai, kitų laikomi jau moritūri (mirsiantys), atgavę žadą, pasijuto apsiausti agresyvaus vokiečių, rusų ir lenkų nacionalizmo. Bismarkui sukūrus tvirtą Vokietijos imperiją, lietuvių kalba Prūsijoje buvo skubiai vejama ne tik iš mokyklų, bet ir iš bažnyčių. Sutramdęs lenkų maištą, Muravjovas ryžosi „rasplastat Litvu“ – išdraskyti Lietuvą: uždraudė lietuvišką raštą, taip pat uždraudė katalikams (taigi ir lietuviams) pirktis žemės Lietuvoje, neleido gauti ir menkiausią vietą vyriausybės įstaigose. Užsimetusi žūt būt surusinti mūsų kraštą, rusų valdžia pusdykiai dalino savo valdininkams ir kitiems atėjūnams dvarus, statydino cerkves ir tupdė savo šventikus dargi tose vietose, kur nebuvo pravoslavų. Žodžiu sakant, jos buvo daroma visa, kad Lietuva atrodytų rusiška ir pravoslaviška. Juk tai esąs „iskoni ruskii krai“, iš senų senovės rusų kraštas! Taip skelbė „kazionni“ patriotai. Ar ne iš Maskvos paveržtų žemių buvusi sudaryta Didžioji Lietuvos Kunigaikštija? Ar nebuvo didieji Lietuvos kunigaikščiai linkę į pravoslaviją, kurią tik paskum lenkai nukalėję, kai įsispraudę su katalikų tikyba? Rusų kalbą buvę įsiėmę žemaičiai ir aukštaičiai bajorai, taigi istorijos esą lemta lietuviams visiškai sulyti su rusais ir pasisavinti jų pravoslaviją. Šitoji politikos išmintis buvo keliais žodžiais išrašyta paminkle, rusų pastatyta-me Vilniuje carienei Katrynai II. „Ottoržennaja vozvratich“ skelbė tas parašas. Vadinasi, Lietuva buvusi lenkų atplėšta nuo Rusijos, o paskum ginklu esanti jai vėl gražinta. Taigi, šalin lenkiškumą, tekit jums, lietuviai, rusiškumą ir pravoslaviją!

Gardino gubernija, tenai jotvingių žemė, senovėje atkakliai grūmusis su Voluinės kunigaikščiais ir su lenkais, šiandien sugadinta ir supravoslavinta, di-

džioji Vilniaus gubernijos dalis nebekalba lietuviškai. Daug vilties pribaugti lietuvių tautą: belieka spustelėti valstiečių minios, nebetekusios vadų, ir jos surusės.

Tokiu pasisekimu vaidinasi carų politikai rusinimo darbas Lietuvoje. Rusiška mokykla, rusai valdininkai bei kolonistai, pravoslavai šventikai, pagaliau mūsų jaunimo privalomasai tarnavimas rusų kariuomenėje turėjo mūsų kraštą galutinai pritvirtinti prie Rusijos.

Su rusais dėl Lietuvos varžėsi ir lenkai. Šie tarėsi turį dar už anuos daugiau teisės ją pasisavinti. Kaipgi neturėję! Per Jogailą ir per Liublino uniją Lietuva geruoju ir amžinai sutapusi su Lenkija, kelis šimtus metų tais pačiais su ja džiaugsmis džiaugusis, tais pačiais sielvartais sielojusis. Paskum bendrosios pastangos (1831 ir 1863 m.) išsivaduoti iš svetimųjų jungo kad ir nepavykusios, tačiau dar labiau suglaudusios draugėn abidvi šali. O kas amžių glaudžiai susieta, to nevalia esą skirti. Ir netuščios esančios lenkų pretenzijos: jie davę lietuviams katalikų tikybą ir kultūrą. Ne prievarta, o savo pranašumu, Lenkišku elementorium ir katalikišku kryžium jie terpiąsi lietuvių liaudin. Taigi duokite kelį tai šventajai lenkų misijai! Juk visa, kas šviesiau ir prakilniau esą šiame krašte, tai jų, o ne kito kieno padaryta. Ir tas jų darbas esąs ne savo naudos ieškojimas, o broliškos meilės vaisius. Lietuva, aišku, turinti lenkams atitekti. Jie ir tik jie esą čia teisieji ir teisingieji tėvonys.

Tarp šitų dviejų žiauraus nacionalizmo srovių, kaip tarp Skilios ir Karibdos, teko irtis atgimstančiai Lietuvai. Abi jos siekė ją praryti, abi ėjo rangčių, katrai pirma pasiseks pagriebti įžiūrėtoji auka. Vienoje pusėje slogioji priespauda, antroje – putnioji klasta.

Lietuviai, gyvi laidojami ir matydami gobšus atkakliai varžantis dėl jų protėvių palikimo, nesidavė marinami, norėjo gyventi, norėjo vėl tauta būti. Jie žinojo savo didžią, gražią praeitį, kad ji buvo ne rusiška ir ne lenkiška, o lietuviška, Lietuvos imperija, lietuvių genijaus sukurta, buvo didelis taikos veiksnys viduramžių Europoje, taigi ir jie turi didelių civilizacijos nuopelnų, atmušę plėšriuosius grobuonis. Rusai yra paskum gavę iš lietuvių daugiau, nei šie buvo pirma pasiėmę iš Maskvos ir iš Kijevo. Bekurdami galingą valstybę, didieji Lietuvos vadai sutirpdė plačioje erdvėje geriausias jos pajėgas, prarado slavams

aristokratiją ir bajoriją. Lietuvių tauta dabar kaip tas medis, kuriam vėjų nu-draskyti lapai ir vėtrų nulaužytos šakos.

Senovės Lietuvoje buvo laisva visoms tautoms, visoms tikyboms: ag, jų niekas nesuokdavo išsižadėti savo įgimtosios teisės. Vadinasi, lietuviai buvo ne barbarai, o kūrėjai, civilizacijos ir laisvės nešėjai. Tad be reikalo didžiuojasi lenkai šiokia ar tokia savo misija Lietuvoje. Ne mes jiems, o jie mums skolingi. Mūsų bajorai, kunigai ir miestiečiai sulenkėję, dirba Lenkijai. Nebėra vietos lietuvių kalbai nei viešumos gyvenime, nei dvare, nei klebonijoje. Tuščia būtų siektis čionai paguodos neramiai atgimstančio lietuvių dvasiai: niekas jo nesu-pras, niekas neatjaus.

Abeji – rusai ir lenkai – skuba užtvinti mūsų liaudį. Vienur činauninkai ir rusiška mokykla, kitur sulenkėjęs dvaras ir sulenkėjusi Bažnyčia. Iš abejur slo-pinama atbundanti lietuvių sąmonė. Lietuvos rytų kaimas, ligi paskutinio lenkų maišto buvęs lietuviškas, dabar jau guduoja ir jau lenkuoja. Tai yra padariusi Muravjovo kumštis, lietuvių rašto uždraudimu praskynusi mūsų liaudin kelią lenkiškam elementoriui ir lenkiškai maldų knygai. Rusų valdžios politika pa-tarnavo lenkams.

Karas su japonais 1904 m. privertė carą gražinti lietuviams spaudos teisę, o 1905 m. revoliucija sutelkė juos Vilniaus seiman. Drąsiau, glaudžiau spieski-mės tautos darban, skubėkime ten, kur jai daugiau pavojaus graso, spieskimės Vilniuje, sukruškime, atsiminę savo gražiąją senovę, ir dirbkime laimingesnės ateities vardu! Štai Balkanų ir vidurinės Europos tautos, amžiais stipriųjų spau-džiamos, atkuto, prabilo ir pasiskelbė norinčios gyventi.

Separatizmas! – sukliko mūsų duobiakasiai. Veltui. Mirsimieji jau sukrutę: atgiję lietuviai jau žygiavo savo tikslan. Ne kalavijas, o plunksna jų ginklas. Tai šviesos kova su patamsiu, laisvės – su verguve. Eikime takais ir vieškeliais, ži-buriais nešini į liaudį. Apmirusią prikelsime. Ji atsigos ir susipras lietuvių gimi-nės esanti.

Vienu metu tenka kovoti su rusų ir su lenkų nacionalizmu. Sunku, rodos, tesėti, bet reikia ryžtis. Tikėkime, dirbkime ir įveiksime. Mūsų pusėje teisybė ir tiesa.

Taip jausdami ėjo liaudin lietuvių tautos žadintojai.

Šis straipsnių rinkinys atskleidžia mums paveikslą, piešiantį lietuvių atgyjančios sąmonės kovą su penėjusia lenkiška tradicija Lietuvoje, labiausiai jos rytuose, Vilniaus krašte. Toji kova ypatingai smarki su lenkiškuoju klieru, turėjusiu sprendžiamąjį svorio dvasinėje vyresnybėje, taigi ir Bažnyčioje. Sulenkėjusiems kunigams ėjo talkon prieš lietuvius, žinoma, ir sulenkėję dvarai ir sulenkėję miestiečiai.

Kun. Juozas Tumas buvo tuomet Vilniuje ne tik žymiausias lietuvių kultūros darbo rėmėjas, bet ir „Vilties“ vedėjas, tautiškos vienybės vardu spietęs draugėn lietuvius kovoje su lenkininkais. Jam, drąšiam, kilniam lietuvių teisės gynėjui, pagerbti skiriu šį tomą.

Lietuvių imtynės su lenkais pavergtame Vilniaus krašte dabar dar sunkesnės, negu buvo prieš Didįjį karą, kadangi lenkų valdžioje yra ne tik Bažnyčios, bet ir valstybės priemonės. Tik, reikia tikėtis, nebeužtvenks tenai gyvos lietuvių srovės jokia priespauda. Jiems šviečia viltis iš laisvosios Lietuvos ir stiprina juos nelygioje kovoje.

*A. Sm. 1930 m. gruodžio 17 d.*

## PROLOGAS

### IR LENKAI PRITRŪKO KANTRUMO

Beveik nėra to numerio „Dziennik Wilenski“ kuriame nebūtų rašoma pramanytų daiktų apie lietuvius. Šis endekų dienraštis, leidžiamas, tarytum, tam, kad galėtų suimti visa, kas atsiduoda smarkiausia neapykanta ir neteisybe visiems, kas tik nėra lenkas.

„Kur. Litewski“, jo bendras, tylėdavo arba pritardavo tai neapykantos gaidai ir tik kada ne kada duodavo vietos pasiteisinti „Dzienniko“ šmeižiamiems lietuviams. Bet toji vieta būdavo paskutinė ir dar redakcijos paaiškinimais apstatoma.

Bet štai „Kur. Lit.“ (Nr. 237 randame be redakcijos prieraišų ilgą S. Houwalt'aitės laišką, užstojančią kunigą A. Petruļį, Maišiagalos kleboną, apie kurį „Dz. Wil.“ buvo prirašęs tiek daug laiškų, kad iš jų būtų stora knyga. S. Hou-

walt'aitė gerai pažįsta savo parapijos žmones ir kunigą A. Petrulį. Matyti, jai įkyrėjo „Dzienniko“ melagystės. Pramanyta yra (skaitome jos laiške), kad kun. Petrulis vertęs vaikus lietuviškai mokytis katekizmo; pramanyta yra, kad Maišiagalos bažnyčioje kas sekmadienis lietuviškai sakomi pamokslai ir lietuviškai giedamos suplikacijos; pramanyta yra, kad Izabeline kun. Petrulis įkūręs lietuvių mokyklą; neteisybė, kad Maišiagalos parapijoje tesas tik vienas sodžius lietuviškai tebekalbančių žmonių; neteisybė, kad Krėvos parapijoje nesą lietuviškai kalbančių parapiečių.

Ar vyskupijos vyresnybė nežinojo, kad tai pramanyta, kad tai neteisybė? Gerai žinojo, tačiau pasirūpino iškelti Petrulį ten, kur pipirai auga: paskyrė jį gudų parapijon, kad Maišiagalos parapijos dalis nepareikalautų lietuviškų pamokslų. Katalikų dvasinė vyresnybė iš vieno su endekais lenkais eina tuo neteisybės keliu, kurį yra pasirinkęs „Dzien. Wil.“ S. Houwalt'aitės balsas yra žmogaus, pritrūkusio kantrumo, šauksmas, kurin tuo tarpu niekas lenkų neatsiliepia. Priešingai, kitame „Kur. Lit.“ numeryje jau skaitome trumputį Severinos Houwalt'aitės laiškėlį, kur įspėja skaitytojus, kad jos („Zorza Wilenska“ endekų savaitinio laikraščio redaktoriaus) neįtartų ano laiško parašytoja. Lenkų visuomenė nesibjauri endekų darbais, ji pritaria jiems ir pyksta, kam jos tarpe atsirado žmogus, drįsęs tikrą teisybę paskelbti.

Petrulis tai ne pirmutinis ir ne paskutinis lietuvis kunigas, lenkų leliojamas. Prieš jį buvo išlelioti kun. Stasys iš Asavos, kun. Budra iš Beniakainių ir daugelis kitų kunigų iš tų parapijų, kur yra nemaža lietuvių. Lenkų laikraščiai ima leisti paskalas prieš lietuvių kunigą, norimą išgraužti iš parapijos, o paskum įsikiša dvasinė vyresnybė ir liepia apšmeižtam išsikraustyti Gudų kraštan.

Ar atsiras daugiau panašių balsų, kaip S. Houwalt'aitės, teisybę ginančių – ankstoka būtų spėti.



## ARGI NEREIKALINGAS?

Ar reikalingas lietuviams atstovas Romoje? Šį klausimą yra iškėlęs ne tuščias įgeidis, o tikras gyvenimo reikalas: Lietuvos bažnyčiose lietuviai yra lenkų engiami, skriaudžiami. Čia, rodos, nereikia ir trečiojo, abiem pusėm svetimo, teisėjo, kuris pasakytų katrų pusėje teisybę. Pavartę 1897-ųjų metų gyventojų sąrašą, pamatysime, jog Kauno gubernijoje lenkų, arba sulenkėjusių lietuvių, tėra 160 tūkstančių, o nenutautusių lietuvių yra milijonas su viršum. Vilniaus gubernijoje tas sąrašas parodo lietuviškai tebekalbančių apie 300 tūkstančių, lenkiškai – tik 130 tūkstančių gyventojų, tuo tarpu dar neseniai būdavo sakomi lenkiški pamokslai ir kone visose Žemaičių vyskupijos bažnyčiose (o evangelija, rodos, ir lig šiol tebėra skaitoma čia daug kur lenkiškai) ir kone visose Vilniaus vyskupijos bažnyčiose tik lenkiškai tesakomi pamokslai. Jei „Vilniaus Žinios“, norinčios „šaltai, be karščio prisiveizdėti“ į kilsius lietuvių su lenkais ginčus dėl bažnyčių, nebūtų pasitenkinusios šaltu žvilgterėjimu aplinkui, tai gal nebūtų ištarusios, kad „nėra ko laukti bešališko abiejų pusių atsižvelgimo“. „V. Žinios“ sakosi girdėjusios skundžiantis lenkus lietuviais ir lietuvius lenkais, girdėjusios apie peštynes bažnyčiose dėl pamokslų sakymo ir dėl pamaldų ir aiškina visa tatau vienu abiejų pusių (lenkų ir lietuvių) fanatizmu. Sako: „Čion žmones veda ne šaltas protas, ne bešališkoji teisybė, o jausmas ir įsikarščiavimas.“ Stebėtis reikia! Argi jausmas ir „įsikarščiavimas“ visuomet esti vienašališkas? Pasižiūrėkime. Vilniaus lietuviai reikalavo, kad bent Šv. Mikalojaus bažnytelėje būtų lietuviškai sakomi pamokslai, o lenkai kunigai, kurių rankose vyskupijos valdžia, neleidžia lietuvių kalbos, neleidžia jos lenkiškoji dvasininkija ir bajorija ir Eišiškių, Benekainių ir kitose parapijose, skelbdami, kad tai pagoniška kalba, neleidžia atėjūnai melstis savo kalba tikriesiems krašto šeiminkams, tiems, kurių prakaitu ir tos bažnyčios pastatytos, bet dabar tik užimtos lenkų kunigų. Sunku yra lietuvių tautai šaltu protu vadovautis ten, kur jos teisė mindoma: bažnyčioje, mokykloje ar kitoje kurioje vietoje. Jei gyvulėlis, savo urve puolamas, ginasi, tai ką bekalbėti apie žmogų, kuris jaučiasi esąs skriaudžiamos tautos sūnus? Geresnieji lenkai kunigai nenori būti tose bažnyčiose, kur yra nemaža lietuvių parapijiečių. Nemoką lietuviškai, tad kaipgi skelbsią

lietuviams Dievo žodį? Tiesa, tokių kunigų Vilniaus vyskupijoje būta, kiek žinome, tik pora, tačiau ir tai rodo, jog ir jie, lenkai būdami, išvydo, katroje pusėje ta „bešališkoji teisybė“.

„V. Žinios“ aiškina, kad bažnyčiose „pešasis ne dėl tikėjimo, o dėl tautystės“, kadangi „bažnyčia belikusi tiktai tos tautiškos kovos apsireiškimu“. Nesiginčijame: yra ir tokių, kurie laiko bažnyčios kalbą tik tautišku dalyku, kaip va kunigai, vykde ir tebevykdą lenkinimą per bažnyčias. Gal būt, nes, pavyzdžiui, Vatikanas nieko nepadėjęs net patiems Poznanės lenkams, kuriuos vokiečiai persekioją, nei Rusijos katalikams. Kažin ar negelbėjo, nes Vatikano tarnybose irgi daug lenkų. Bet kita vertus, tai ir ne tas pats lyginant padėtį Poznanėje ir Lietuvoje. Poznanėje visa valdžia vokiečių rankose, o Lietuvoje tik katalikų bažnyčiose labiausiai įsigalėję lenkintojai. Ir tą jų nešvarų lenkinimą galėtų nutraukti Vatikanas savo įsakymais, pakeisdamas vyskupus ir kunigus lietuviais. Bet „V. Žinios“ tvirtina, kad Katalikų Bažnyčia, būdama „tarptautiška“, nesikišanti į tautų ginčus ir palaikanti tuos, kurie stipresni ir didesni. Kas gi Lietuvoje stipresni? Ar lietuviai, kurių apie du milijonu, ar lenkai, kurių čia tėra apie tris šimtus tūkstančių? Bet kadangi žinias Vatikanui teikia tie patys lietuviai persekiotojai, tai ir suprantama, kad jie savęs nepeiks. O gal mums galėtų padėti Dūma? Vargu, nes renkant į ją atstovus vėl daugeliu atvejų lemia kunigija, todėl ir išrinktieji vėl nenori pyktis su ja.

„Viltis“, 1908 m. Nr. 38

## DVIEJŲ DIENRAŠČIŲ SUTARTINĖ

Vieną metą lyg ir buvo pagerėję lietuvių santykiai su lenkais. Taip bent iš pažiūros atrodė. „Kur. Litewski“ šiemet nėra nieko blogo ir nieko gero, išskyrus vieną kitą žinelę, parašęs apie lietuvius. Kad „Gon. Wilenski“ nuolat šūkaudavo ant „didžiausių priešininkų“ litvomanų, tai niekas nesistebėdavo: taip tas šūkavimas visiems priprastas! Endekų laikraštis tam ir leidžiamas, kad siundytų lenkų visuomenę prieš visus nelenkus, labiausiai prieš lietuvius: kaltina žydus, kad rusiną kraštą, gudų inteligentus, kad išsižadą lenkų tautos. Lietuvių nusidėji-

mų, išdėstytų šiame dienraštyje, nesurašytumei nė ant jaučio odos. Kad „Plotka Wilenska“ ir kiti lenkų humoristikos rašteliai (eilėmis ir proza), cirkų klaunų papročiu šaipėsi iš lietuvių, tai irgi priprastas dalykas. Jei Amerikoje miestiečių liaudies vaikai, pamatę europietį, vilkintį ne amerikietiškais rūbais, lydi gatvėmis, visai pravardžiuodami, tai ko benorėti iš Vilniaus lenkiškų patriotų? Vadinasi, nieko ypatingo, kad „Gon. Wilenski“, „jednodniowkę“ pulkeliu vedinas, skelbiasi šiokiu būdu ginąs nuo lietuvių Lenkijos reikalus Lietuvoje.

Lietuvių „nurimimą“ pastebėjusi, paskutinė Beksos „jednodniowka“ ėmė net nuobodžiauti. Apie litvomanus nebegirdėti, tai nesą ko apie juos rašyti. Bet, kai nėra karvei žolės, ima dirvoną griaužti. Taip ir endekų humoristika: neturėdama progos litvomanų kandžioti, ji ėmė jiems segioti rubliūnų, bezmozgūnų ir kitus jų sukurtus epitetus. Lietuviai, reikia tikėtis, nesierzino per daug šitokiu endekų žaismu. Bet štai vieną dieną abu Lietuvos lenkų dienraščiai, kaip susitarę, pakėlė triukšmą. Kas gi atsitiko? Varėnoje buvo teisiami keturi Alovės parapijiečiai. Šią bylą paaiškinsime bent keliais žodžiais.

Ligi vadinamojo laisvės meto Alovės bažnyčioje buvo (Vilniaus gub., Trakų apskr.) pamokslai sakomi ir giesmės giedamos tik lenkiškai, nors kone visi parapijiečiai namuose lietuviškai kalba. Kunigas Juknys, Vilniaus vyskupu esant baronui Ropui, įvedė ir lietuviškus pamokslus su giesmėmis. Vietiniams lenkams, o ypač „diduomenei“ – bajorams, miestelėnams tai baisiai nepatiko ir jie kreipėsi į vyskupą. Buvo atsiųsta komisija Alovėn, kad ištirtų, kiek yra norinčių bažnyčioje lietuvių, kiek lenkų kalbos. Buvę susekta, jog du trečdaliu esą lietuviškai kalbančiųjų. Tuomet vyskupas paliepęs du šventadieniu lietuviškai pamokslus sakyti ir giedoti, o trečiąjį šventadienį – lenkiškai. Vietiniai lenkai noromis nenoromis turėję kęsti lietuvių kalbą bažnyčioje. Tik pernai rudenį nei iš šio, nei iš to lenkai ėmė veržtis giedoti lietuvių dienomis. Nors kunigas įspėjęs, kad to nedarytų, tačiau lenkai nepaklausė. Tuomet kunigas su liudytojais, surašęs protokolą ir apskundęs triukšmadarius žemininkų viršininko teismui. Keturi parapijiečiai – Krupavičius, Stankevičius, Kaminskis ir Kotovskis buvo pripažinti kaltais ir pasmerkti du mėnesius kalėti. Pasmerktieji apeliavę į apskr. teisėją. Byla buvo svarstyta Varėnoje birželio 25 dieną. Triukšmadariai vėl buvo pripažinti kaltais, bet nubausti lengviau: atsėdėti po 6 dienas arešto. Juos gy-

nė rusas advokatas Povolockis, kaltino advokatas Jonas Vileišis. Tuo ir abu lenkų dienraščiai buvo baisiai pasipiktinę, ypač piktintasi kunigu Jukniu, kad jis esąs šovinistas ir skriaudžiąs vargšus lenkus parapijiečius, kad būdamas katalikas, kreipėsi bažnyčios reikalais į ne katalikiškąjį teismą. Piktinosi ir advokatu Jonu Vileišiu, kad, būdamas gynėjas, neapkaltino kunigo Juknio. Apskritai, abu lenkų laikraščiai tokie pat – „Kur. Litewski“ ir „Gon. Wilenski“.

*„Viltis“, 1908 m. Nr. 73*

### ENDEKŲ PATRIOTIZMO DUMTUVĖS

Kur vadovaujamosi šovinizmu, kitos tautos neapykanta, ten visiškai išnyksta dorovės jausmas ir aptemsta protas. Šitaip yra pasakęs gerb. L. Abramavičius „Kur. Litewski“, rašydamas apie Alovės bylą. Jis turi akivaizdoje Alovės kleboną kun. Juknį ir kitus lietuvius kunigus, esą litvomanus. Jei rašytojas, barstąs užgauliais žodžiais, nestengia įrodyti, kad jie netušti, tai jam visai teisingai galima prikišti, kad pats, nustojęs kultūringo žmogaus vardo, yra pilnas neapykantos ir šovinizmo.

Kur tie L. Abramavičiaus įrodymai prieš kunigą Juknį, kad šis esąs šovinistas? Visa jo kaltė, kad įvedė lietuvių kalbą Alovės bažnyčioje, iš kurios ją kitados buvo išvarę lenkų šovinistai. Esą kunigas Juknys visiškai išstūmęs iš bažnyčios lenkų kalbą. Vėl triukšmingas malimas tuščiomis girmomis, nors Varėnon sukviesti endekų lipdytojai ir neįstengė to įrodyti. Ką sakytų „teisingasis“ lietuvių laikraštis, juo sekdamas, tuščiai imtų rašinėti apie lenkų kunigus? Tikrai uolusis „Kur. Lit.“ paskelbtų, kad tai lenkų garbės nuplėšimas, lenkų įžeidimas! Bet L. A. nesitenkina kunigo Juknio šmeižimu, jis puola visus lietuvius kunigus. Štai jo skundas:

„Lietuviai kunigai yra ne kartą parodę, kad laikinuosius tautos reikalus kečia aukščiau už Bažnyčios naudą, kad, šovinizmo apjakinti, stumia Bažnyčios reikalus, Asava, Varėnava, Maišiagala parodė, ligi ko gali privesti nacionalizmo siutas.“

Čigonas muša – čigonas rėkia! Kas, jei ne lenkų „nacionalizmo siutas“, yra išėdęs lietuvių kalbą iš Lietuvos bažnyčių? Kas yra ją išvaręs iš Alovės, iš Stakliš-

kių ir kone iš visų Vilniaus vyskupijos bažnyčių? Sulenkėję kunigai. Lenkų kalba brukama ir Lietuvos bažnyčiose lietuviams – tai jų nuopelnas, tai lenkų šovinizmo ir naudos kėlimas aukščiau už „laikinuosius tautos reikalus“. Labai gerai permanome lenkininkų įnirtimą ant kunigų Stasio (Asava), Budros (Varėnava), Petručio (Maišiagala) ir kitų, mėginusių vėl įvesti savo parapijų bažnyčiose lietuvių kalbą, sutrukdžiusių lenkams galutinai pribaugti tenykščius lietuvius. Ima piktumas vilką, kad piemuo stengiasi išplėsti jam iš nasrų apžiotą avelę!

Jei gerb. L. Abramavičius būtų geresnės atminties, tai atsimintų Maišiagalos parapijietės panelės Houwat'aitės laišką, spausdintą „Kur. Litewski“, išdėjusį „Dzien. Wil.“ neteisings puolimus prieš kun. Petručių. Tame laiške buvo įrodyta, kad endekų žinios, ilgą metą marginusios „Dzien. Wil.“ lakštus, buvo prasimanytos. Bet L. A. tiki verčiau endekų laikraščiais negu „Kur. Lit.“, kurio jis pats yra nuolatinis bendradarbis. Taigi, jam pačiam derėtų gydytis nuo šovinizmo, susimąstyti dėl savo dorovės, vietoje kitiems pamokslavus.

Abu lenkų dienraščiai kaltina ir niekina kun. Juknį, kad jis esąs kaltas dėl atsitikimo Alovės bažnyčioje. Kodėl? Kuo jis nusižengė? Ar turėjo teisę pakurstyti parapijiečius kelti triukšmą prieš lenkus, neleidusius lietuviškai giedoti. Kaip lenkų laikraščiai būtų nuteisę lietuvius, jei šie būtų veržęsi giedoti lietuviškai lenkams skirtomis dienomis?! Bet „Kur. Lit.“ su „Gon. Wil.“ turi dvejopą etikos matą: vieną sau, antrą litvomanams. Jie neatsako tiesiai, ar kaltinamieji parapijiečiai kėlė triukšmą bažnyčioje ar ne, tik visaip vinguriuoja ir graso lietuviams. „Gon. Wil.“ trumpai drūtai tvirtina, kad keturi lenkai valstiečiai būvę apskūsti už tai, kad išdrįsę lenkiškai bažnyčioje giedoti. Nė vienas laikraštis, gerbiąs savo vardą, neleistų, kad jo skiltyse taip per akis būtų meluojama. Argi už tai buvo jie apskūsti, kad lenkiškai giedojo? Pats „Gon. Wil.“ bendradarbis, buvęs teisme, girdėjo kitokį kaltinimą, būtent, jog kaltinamieji buvo pašaukti teisman už tai, kad trukdė lietuviams giedoti. Tai juk visai kas kita. Argi ne?

Toliau gerb. L. A. apsimeta prakilniu lenkų kankiniu, norinčiu santarvės lietuviams su lenkais. Paskaitykime: „Pažindami lenkų visuomenę, galime drąsiai tvirtinti, kad daugumas nepasiduos pragaištingai srovei ir nepanorės duoti vietos keršto ir neapykantos jausmams, kad ir teisingiems, dėl apakusių fanatikų. Turime teisę manyti, kad ir lietuvių visuomenė pasistengs kiek galėdama

nutildyti lengvabūdžio kunigo Juknio sukeltą nesutikimą ir papeiks neatsargų jos didelio fanatiko veikėjo žingsnį.“

Tėvai, gyvuliškai įsimylėję savo vaikus, nemato jų ydų, taip ir L. A., įsimylėjęs lenkus, nemato juose nieko blogo. Kas gi, jei ne ta jų minia neleido „pagoniškosios“ lietuvių kalbos Vilniaus Mikalojaus bažnyčion? Kieno įtaka, jei ne tos „dauguomenės“ išsiunčiami lietuviai kunigai iš Vilniaus į nuošaliausias Gudijos parapijas, kuriose beveik nėra lietuvių? Mes galime tik pagirti kun. Juknį, nes lenkų dienraščiai nepateikė nė vieno nusizengimo, kurį būtų padaręs tas Alovės kunigas.

„Argi nacionalizmo siutas būtų jau užkrėtęs šviesiausius lietuvių visuomenės protus?“ – šaukia kunigas L. A. ir toliau aimanuoja, kad jis ir lenkai apsirikę. Priekaištų pareiškė ir T. Vrublevskis adv. J. Vileišiui, bet pastarasis jam atsakė, kad jis, stodamas triukšmadarių kaltintoju, gynęs Alovės lietuvių teises, kuriomis neleido jiems naudotis lenkai. Ir jei gerb. Vrublevskis prieš tai žinojęs kitą kelią, ne vyriausybės teisme, lietuvių su lenkais nesusipratimams lyginti, tai kodėl to kelio neparodęs. Lietuviai, sako J. Vileišis, bent tuo tarpu nemato to „kito kelio“. Vyskupo ar dekano kanceliarijos lankymas lig šiol palikdavo jiems be jokios naudos.

Kad ir stengiasi gerb. T. Vrublevskis būti savo laiške bešališkas, tačiau neiškenčia neiškrypęs į šalį, primindamas J. Vileišiui, kad šis esąs „lietuvių tautos veikėjas“ ir „Vilniaus Žinių“ redaktorius.

Gerai įsiskaitę L. Abramavičiaus straipsnį „Iskra“ ir T. Vrublevskio laišką, suprasime, kad jie rašyti kam nori, tik ne lietuviams taikinti su lenkais: taikos žmonės taip pikta nerąšo. Alovės byla buvo pernai rudenį iškelta, taigi, jei lenkai būtų norėję geruoju išpainioti ją, tai būtų seniai suspėję. Bet jų laikraščiai tylėjo ir tik dabar, kai viskas iškilo aikštėn, vieną dieną kaip susitarę „Gon. Wil.“ ir „Kur. Lit.“ staiga ėmė cypiti. Jei teisybė būtų buvusi lenkų pusėje, tai jie nebūtų iškentę po pirmojo triukšmo bažnyčioje parodyti, kaip moka kolyti litvomanus.

Taigi, blykstelėjus aikštėje „nesusipratimų“ ugnelės kibirkščiai, endekai ir jų giminės iš „Kur. Lit.“ suskato dumti savo patriotizmo dumtuvėmis, kad sukeltų lenkų visuomenėje dar daugiau neapykantos lietuviams. Tatai jiems nebe

pirmiena. Atsiminkime, kaip jie vertė visą kaltę lietuviams už vyskupo Ropo išsiuntimą iš Vilniaus. Dabar taip pat daro. Ne veltui „broliais“ vadinasi.

„Viltis“, 1908 m. Nr. 75

### BE PRADŽIOS IR BE GALO

Brolių lenkų lojimas, sukeltas Alovės bažnyčioje, yra „meilės“ mums ir tikslų išraiška. „Kur. Litewski“ ir „Gon. Wilenski“ savo smarkiais straipsniais davė ženklą mus įsimylėjusiems „broliams“, kad metas toliau ir nuožmiau pulti dar lietuvybės nepraradusius kunigus. Štai ir advokatas Vrublevskis „Kur. Litewski“ teisinasi atvirame laiške atėjūnams, kad nestojęs ginti Alovės triukšmadarių – lenkų, nes gerbiąs katalikų kunigus, ir piktinasi J. Vileišiu, kam šis stojęs ginti kunigą Juknį ir lietuvius valstiečius, kuriems kaltinamieji lenkai ir sulenkėjusieji trukdė lietuviškai giedoti bažnyčioje. „Gon. Wil.“ net per tris numerius šmeižė kunigą Juknį ir litvomanus. Mat tie pagonys lietuviai apskundė lenkų patriotus teismui, kuris juos pasmerkė kalėti. Kun. Juknio protestą dėl Alovėje lenkų siautėjimo abiejų dienraščių redakcijos įdėjo tik su pasityčiojančiom pastabomis. „Kur. Lit.“ džiaugiasi, kad L. Abramavičius, to dienraščio bendradarbis, išvadinęs kun. Juknį litvomanu, nors ir teismo įrodyta, kad jis teisingai gynė lietuvius nuo lenkų smurtautojų. Bet „Gon. Wil.“ ir toliau meluoja, aiškindamas kun. Juknio laišką šiais žodžiais: „Dėdami tą laišką, nuo savęs turime pridurti, jog visas atsitikimas, kunigo Juknio paaiškintas, skiriasi nuo tų paaiškinimų, kuriuos liudytojai davė per teismą Varėnoje.“

Abu lenkų laikraščiai, išbjaurindami kunigą Juknį, davė jam pasiteisinti, bet savo prieraišais dar kartą jį įžeidė. Apšmeižė Alovės kleboną. Endekai patriotai ėmė ieškoti kliaučių ir kituose lietuvių kuniguose. „Kur. Lit.“ įsimanė rašyti apie Žaslių kunigus, kad jie lenkus persekioja, neduoda jiems bažnyčioje lenkiškai melstis, kurstę žmones, triukšmą kelią. Netrukus tame dienraštyje randame Žaslių kunigo Vaišučio protestą. Iš jo matyt, jog patys lenkai ir bažnyčioje kėlė triukšmą, stumdė lietuves moteris, trukdė kunigui mišparus laikyti, vaikščioję su peiliais, grasindami lietuviams. Šiuo žygiu „Kur. Lit.“ nepridėjo po tuo kunigo

protestu jokių savo paaiškinimų. Bet „Gon. Wilenski“ spausdina K. Zablockio iš Jonišio parapijos (Švenčionių apskr.) laišką, šmeižiantį kunigą Šlamą, kad jis, girdi, lenkus verčiąs lietuviais ir nors vietos „lenkai“ nenorį lietuvių kalbos bažnyčioje ir priešinęsi litvomanijai, prašydami vyskupą, kad bažnyčioje tebūtų tik vienu lenkų kalba vartojama, tačiau kunigas Šlamas vieną šventadienį sakąs pamokslus lenkų kalba, antrą – lietuvių. Toliau eina kaltinimas, kad kunigas Šlamas griebęs iš rankų žmonėms lenkiškas maldų knygas ir kurstęs „kelis pilvočius nužudyti“. Žodžiu sakant, tas kunigas aprašytas taip, kad skaitydamas stebiesi, kodėl „Gon. Wil.“ korespondentas nekelia jam bylos. Dar labiau teks stebėtis, jei kunigas paliks, K. Zablockis nesišauks tiesos teisme.

Čia esame trumpai parodę, kaip lenkų laikraščiai koneveikia lietuvius kunigus. Endekų sumanyta daug panašių korespondencijų prieš litvomanus. Ko tie lenkintojai nori pasiekti tais savo rašymais, pasako tas Zablockis, kad lenkai patriotai prašysią Vilniaus vyskupo, kad jis visur paskirtų kunigais tik lenkus, tame tarpe Joniškyje, Alovėje, Žasliuose ir kitose parapijose.

*„Viltis“, 1908 m. Nr. 80*

## KLASTA

### IR VĖL ATGYJA VILTIS

Lietuviai nesiliauja reikalavę teisės savo kalbai Vilniaus vyskupijos bažnyčiose. Ir tik dideliu vargu vienur kitur šis tas jų pasiekta. Yra nemaža parapijų, kur daugumas ar bent pusė gyventojų tebekalba lietuviškai, o pamokslai sakomi ir priduriamosios pamaldos laikomos tik lenkiškai. Pakaks atsiminus Asavą, Beniakuonis, Eišiškes ir kitas parapijas. Lenkiška vyskupijos vyresnybė būdavo priešinga lietuvių reikalavimams. Vilniuje lig šiol tik vienoje Šv. Mikalojaus bažnytėlėje tesakomi lietuviškai pamokslai. Kiek vargo teko lietuviams padėti, kol ji buvo išgauta! Atsiminkime, pavyzdžiui, Alovės bylą, kaip pakurstyti lenkai kėlė triukšmą bažnyčioje, atsiminkime vyskupo Ropo vizitaciją Jonišio bažnyčioje, kurioje jam prakalbėjus lietuviškai, lenkai ėmė rėkti: „Nie trzeba po litewsku!“



Taip lenkai ir bažnyčias panaudoja tik savo šovinistiniams tikslams. Skaudu lietuviams, jaučiantiems savo skriaudą, negerai turėtų būti ir tiems lenkams, kurie norėtų santarvėje gyventi su mumis. Abeji, reikia tikėtis, laukia, kada bus galas tiems nesutikimams. Iš Vilniaus vyskupijos valdytojo, kunigo Michalkevičiaus, įsakymo skaitytojai gali matyti, jog kitas vėjas papūtė Lietuvos rytuose. Vyskupijos valdytojas, susirūpinęs pareiga, jam Šv. Tėvo pavesta, norįs patenkinti lietuvių reikalavimus ir pradėti nuo Vilniaus. Sunki pareiga, nes lenkams sudaryta nuomonė, kad lietuviai dėl visko kalti, triukšmaujantys, kad yra priversti ir lenkiškai melstis, kad ir per bažnyčias siekiama juos sulenkinti. Tačiau nors lietuviškoms pamaldoms teisė ir yra, tačiau ja pasinaudoti nelengva. Dauguma lietuvių ir Vilniuje yra darbo žmonės: amatininkai, tarnaitės, sargai ir darbininkai. Lig šiol jie iš darbadavių lenkų nėra girdėję gero žodžio apie lietuvius. Be to, pažadai leisti ir kai kuriose bažnyčiose lietuviškas pamaldas tik anksti rytą, todėl vargiai galėtų į jas ateiti daugelis tų lietuvių, tarnaujančių lenkų ponams. Be to, tik keliose bažnyčiose numatoma leisti sakyti ir lietuviškai pamokslus. Bet mes turime atsiminti, kad „leisti ar neleisti“ – tai ne lenkų ponų ir klebonų užgaida, o mūsų pačių teisė, mūsų tautos, lietuvių kalbos likimas. Taigi, atmetę visus reikalus turime išsireikalauti, kad lietuvių kalba nebebūtų lenkų ponų ir klebonų žaisliuku, kad niekas neturi teisės ir trukdyti melstis ir pamokslų klausyt lietuvių kalba. Tačiau kol kas lenkiška Vilniaus vyskupija mums nurodinėja, kad lietuviškai galėsime melstis tose bažnyčiose, į kurias rinksis pakankamai daug lietuvių, kurie po pamokslo bus surašomi. Matyti tam, kad galėtų pateisinti lenkiškas pamaldas, nes, girdi, lietuvių per mažai renkasi. Dirbkime ir rūpinkimės savimi ir savo tauta, tai ir Dievas padės!

*„Viltis“, 1908 m. Nr. 119*

### TESKAITO MUS!

Šiandien Katedros, Aušros Vartų ir visose Vilniaus bažnyčiose bus pasakyti lietuviški pamokslai po votivos tarp 9 ir 10 valandos. Lietuvių kalba vėl skambės ten, iš kur ji seniai išvaryta. Bet ar lemta jai bus visur išsilaikyti Lietuvos

sostinėje? Kas gali žinoti... Visa pridera nuo lietuvių susipratimo, o susiprasti jiems lig šiol labai sunku buvo. Tik vienų lietuvių kalba „brolių“ lenkų skelbiama pagoniška, keletą amžių jie kalte kalė, kad jie pagoniškai šneką. Ir įkalė! Iš kur gi žmonės būtų prasimanę vadinti savo gimtąją kalbą „mowa poganska“? Vilniaus miestiečiai – daugumas lietuviai, atkeliavę iš sodžiaus. Vieni čia atsikėlę neseniai ir dar nepražuvę mums: lietuviškai pakalbinti, jie atsako, kad ir nenoromis, lietuviškai, o kiti, palikę sodžių prieš dešimtį ar keliolika metų ir įsigyvenę Vilniuje, primirko priešingos mūsų atgijimui dvasios. Tie kitonys dar nėra pamiršę savo gimtosios kalbos, bet kone visiškai išaušę. Tėvai nebekalba lietuviškai su savo vaikais, atsiminę, kaip jiems nejauku buvo, atvažiavus miestą, pasirodyti su savo „poganska utarka“. Pradžioje gal jiems buvo skaudu girdėti taip pravardžiojantis „brolius“ lenkus, gal liūdna buvo. Bet šuo ir kariamas papranta, taip apsirato vilnietis lietuvis ir ėmė gėdytis savo gimtosios kalbos. Kaipgi nesigėdyti? Ji ne tik „poganska“, bet ir „klapiška“ – muzikų kalba, visur ir visų niekinama. Kam jis bemokys jos savo vaikus! Gal tam, kad paskum į ponus pasinesę miestiečiai rodytų juos pirštais, kaip rodė į jį, tėvą, kada pirmą kartą atėjo Vilniun darbo ir duonos ieškoti? Ne! jis toks neišmanėlis nebus ir išmokys savo vaikus lenkiškai, kad švelniau galėtų prisigerinti į darbadavius ir į tą miestiečių tarpą, kurs „poniška klega“. Ir nebegaila buvo išaušusiam lietuviui tos kalbos, dėl kurios jam reikėjo tiek iš lenkų išjuokimo prisikentėti, kuri pasidarė ir jam pačiam nebegraži, grubi ir kuria pagaliau netoli tenueisi. Juk visos galybės, su kuriomis tenka jam, prastuoliui, susitikti (su ponu ar su kunigu), kalbina lenkiškai ir „prastosios“ kalbos nemėgsta.

Galėjo pastiprinti lietuvių silpstančią dvasią kunigas lietuvis ir Bažnyčia. Tačiau kunigo neleido tie, kuriems kaip tik rūpėjo, kad ir tas paskutinis tautos ženklas, gimtoji kalba, visiškai išnyktų. Tie žmonės, kurie vadina save mūsų „broliais“, nesidžiaugia drauge su mumis ta viltimi, kad mūsų kalba vėl bus įvesta Vilniaus bažnyčiose. Priešingai, jie pasiryžę ligi paskutinosios: spirtis ir geruoju neužleisti jai vietos net bažnyčioje. Lenkų dienraščiai nuolat piktai gėrėsi, kad lietuvių tesanti „mažutė saujelė“, bet ir ta lenkėjanti. Mat lenkų „demokratų“ nuomone, skaičiuje ir galioje tiesa ir teisė. Jei tokį toną duoda lenkų spauda, tai ką bekalbėti apie jų diduomenę. Užuojautos laukti nėra ko. Tiek ne-

sąmonių, tiek nebūtų daiktų jų, tų lenkų, pripasakota apie lietuvius, tiek neapykantos pasėta minioje, kad sunku laukti broliškos meilės. Mes turime būti pasiruošę sutikti tikėtą ir netikėtą dalyką. Vienur kitur jau įkalbinėja darbadaiviai lietuvius sargus, lietuves tarnaites, kad neitų klausyti ir lietuviškų pamokslų. Ar jie ateis, ar neateis, Dievas žino. Bet galima iš anksto spėti, jog iš baimės nustoti vietos labai daug negalės ateiti. Kitas gal ir įtikės paskalomis, piktosios valios žmonių leidžiamomis, kad visi tie pamokslai esąs darbas litvomanų, einančių drauge su rusais, nes ir tiems, litvomanams, terūpinti politika, o ne Bažnyčia. Ir tos kalbos daugelį nesusipratusių lietuvių suturės nuo parašų, kad lietuviais esą. Tarp tokių, žinoma, daugiausia bus tų, kurie yra atšalę nuo savo gimtosios kalbos. Jiems, girdi, vis tiek, kokia kalba bus pamokslai sakomi, nes jie moka ir supranta „polskai“. Tokių išaušėlių tarpe bus nemaža ir lietuvių kalbos priešininkų. Pritirta yra, jog atskilėliai visų pikčiausiai kovoja su tais, nuo kurių esti atskilę.

Visa tai apsvarsčius galime sakyti, kad tikrai tik „maža saujelė“ lietuvių, kaip „Kur. Lit.“ džiūgauja, tepasirodys bažnyčiose ir pasirašys, kad nori lietuviškų pamaldų, palyginus su lenkais, kurie savo skaičiumi viršys lietuvius. Bet ar dėl to mes turėtume išsižadėti progos, kuri kad ir sunkiomis sąlygomis gali gražinti mūsų kalbai teisę? Niekuomet! Tiesa, sunkios mums salygos dedamos, bet patogesnių negalima šiuo laiku gauti. Tad ir mažesnis mūsų būrys ateis bažnyčion, vis dėlto šiek tiek laimėsime. Tikimės, vyskupijos valdytojas nežiūrės akiai (kaip kiti norėtų) „nemažo skaičiaus“. Juk ir tiems, kurių skaičius mažesnis, yra taip pat reikalingos žmoniškos teisės. Įvedus vienoje, kitoje Vilniaus bažnyčioje lietuvių kalbą, tikrai jose mūsų ims rodytis daugiau, negu lenkintojai tikisi ir nori.

Taip pat nereikia klausyti saviškių, įkalbinėjančių neiti bažnyčion lietuvių pamokslo dienomis, kad neišsiduotume savo „mažo skaičiaus“. Eikime visi, įveikime visas kliūtis, nieko nebijodami, raginkime ir kitus kaip įmanydami, kad pasirūpintų ateiti. Mus įtaria triukšmadariais, tai parodykime, kad netiesa, ir kuo ramiausiai laikykimės. Atminkime, jog bažnyčia – maldos namai, pasistenkime, kad niekas nieko negalėtų mums prikišti. Jei kas trukdytų eiti lietuvių pamokslo klausytų, tai reiktų apie tai pranešti pamokslininkams lietu-

viamis kunigams, nieko nepridedant nei atimant iš to, kas atsitiktų. Negalėjęs eiti bažnyčion vieną šventadienį, tepasirūpina ateiti kitą ar bent trečią, kada bus pavardės surašomos. Paskutinė pamokslų diena bus pati svarbioji. Kas nepasirūpins užsirašyti, tas nusidės savo tautai ir Bažnyčiai. Juk čia teisybės ieškoma, o kas nepadės jos ieškoti, tas bus neteisingai pasielgęs. Mūsų kelias tieson erškėčiais išklotas. Bet nesidrovėkime juo eiti!

„Viltis“, 1908 m. Nr. 122

### ŽADĖTA – NETESĖTA

Kun. kan. Michalkevičius, įgaliojęs lietuvių ir lenkų laikraščius pranešti, jog pradėsiąs daryti atmainas nuo Vilniaus, ūmai paliepė visose parapijų bažnyčiose per tris sekmadienius iš eilės lietuviškai sakyti pamokslus. Toks staigus dvasinės vyresnybės žygis nustebino visus, labiausiai lietuvius. Pranešdama apie jį „Viltis“ įspėjo, jog dėl daugelio priežasčių lietuviai ne visi tegalės nustatytomis valandomis ateiti bažnyčion. „Kur. L.“ pranešė, kad lenkai nekliudysią lietuviškų pamokslų. Tik baimė esą, kad lietuviai, nujausdami visiškai mažą savo skaičių Vilniuje, pasikviesią talkon sodiečių. Katrie buvome teisesni, „Viltis“ ar „Kur. Lit.“, skaitytojai žino iš pamokslų dienų aprašymo. Lietuviai žinojo, rašoma, kad, parodysią tik kelintą dalį savo tikrojo skaičiaus Vilniuje, iš anksto numatė, kiek daug teks jiems iškentėti pažeminimų iš endekų, ir vis dėlto ryžosi pakelti visa, kad tik būtų duota vietelė gimtajai kalbai nors keliose Vilniaus bažnyčiose. Daugelis tikėjo kunigo kan. pažadais. Ir kaipgi netikėti, kai žada? Nuo rašymo praėjo mėnuo, ir vis dėlto nieko geresnio, visa senoviškai. Per surašymą lenkininkai kunigai ne tik įžeidinėjo lietuvius, bet ir nusižengė Katalikų Bažnyčiai ir jos drausmei. Štai kunigai Verpichovskis ir Turlajus ragino iš sakyklos lenkus neįsileisti šventon vieton „pagoniškos“ lietuvių kalbos. Dvasinė vyresnybė, žinodama šiuos atsitikimus, tardymo nepaskyrė. Priešingai, ji savo autoritetu visa tai pridengė. Dar daugiau lenkai, vykdydami savo kunigų ir endekų nurodymus, iš visų parapijų, kur dar buvo lietuvių kunigų, rašė skundus Vilniaus vyskupijos valdytojui, kad juos, lenkus, tie kunigai lietuviai per-

sekioją. Iš vyskupijos buvo pasiūsti tų skundų tikrintojai. Paaiškėjo, kad daug kas tuos skundus pasirašę, buvę priversti ar įkalbėti vietos lenkų ar jų kunigų. Nevengta tuose skunduose ir duomenų klastojimo, dažniausiai keleriopai padidinant lenkų skaičių. Taip pasirodė, kad Švenčionių parapijoje lenkų ne tik nesama daugumos, kaip buvo pranešta skundikų, bet nesusirado jų tenai nė ketvirtos dalies. Pats smarkusis skundikas, garsiojo kun. Turlajaus tėvas, paklaustas, kiek, jo nuomone, gali būti Švenčionių parapijoje lenkų, pasakęs: gal apie ketvirtoji dalis. Nebūdami tikri, ar skundai vieni pasieks tikslą, endekai ėmė dar ir gąsdinti Vilniaus vyskupijos valdytoją, kad jei neiškeldins kunigų lietuvių, tai su jais vietose bus susidorota. Buvo kartu sustiprintas lenkų spaudos puolimas prieš lietuvius. Lenkai šovinstai laimėjo: pirmiausia visi trys Švenčionių lietuvių kunigai buvo iškelti Gudijon. Vyskupija perspėjo ir kitus lietuvius kunigus, kad „nekurstyti nesantaikos“, t. y. nesirūpintų lietuvių išsaugojimu. Endekai ir jų valios vykdytojai džiūgauja, kad jų viršus, kad jų bijoma! Bet gal ir lietuviams nepaliks be naudos šių dienų atsitikimai: bent žinos, jog nei lenkai, nei katalikų dvasinė vyresnybė nesilygsta nei su lietuvių balsu, nei su jų spauda. Dvasinė vyresnybė atsiliepia tik tuomet, kai apie lietuvių santykius su lenkais parašo svetimieji laikraščiai.

Žinoma, nereikia mums nustoti vilties, kad nieko nebelaimėsime, bet nebegalime tikėt žodžiais, kiek buvome patikėję ir Vilniaus vyskupija. Jos darbai sugriovė mūsų pasitikėjimą.

„Viltis“, 1908 m. Nr. 141

## KOSĖK NEKOSĖK – VĖDARO NEGAUSI

Vilniaus lenkų dienraščiams smarkiai puolant lietuvius, ypač dėl jų kovos prieš Vilniaus vyskupiją ir jos valdytoją, „Vilniaus Žinios“ irgi lyg tą puolimą teisindamos, priekaištuoja, kad lyg patys lietuvių davę pretekstą tam puolimui. Bet ir tuo padlaiživimu „V. Ž.“ neįsiteikė lenkams ir apkalba „L. Ž.“ ir gailisi, kad per mažai ir jas lenkai kritikuoja dėl to, kad per menkai tekvojančios su litvomanais, jų kenksmingu gaivalu. Pavyzdžiui, „Kur. Lit.“ (Nr. 283) rašo:

„Vilniaus Žinių“ paaiškinimas rodo gerą valią, bet ne daugiau. Reikia, kad „V. Ž.“ smarkiau kovotų su savo tautos piktžaidžėmis ir kenksmingaisiais gavalais, gintų nuo įtarimų...”

Įtik, kad nori, žmogus! Rodos, „V. Ž.“ padarė viską, kas lenkams turėjo patikti, ir vis dėlto nei ačiū, nei išgraužk. Dar daugiau, „Kur. Lit.“ pamoko „Vilniaus Žinias“, kaip rūpestingas tėvas nepaklusnųjį vaiką, kuriam dar pirštu pagrasęs sako: tu nesi visiškai pagedęs vaikas, kad šiek tiek parodei. „Viltis“ dar matyti. Taigi, jei nori riestainio gauti, pasitaisyk ir nusipelnysi jį. O dabar, kad būtum dar paklusnesnis, še tau špyga po stogeliu...

Vaikas, kad ir supranta, ką tat reiškia, bet tyli ir kenčia. Vis to žadėtojo riestainio laukia?..

*„Viltis“, 1908 m. Nr. 145*

## IRGI LIETUVIŠKAS BALSAS

Netrūksta lenkų spaudoje pamokymų mums, lietuviams, kaip turėtume elgtis Vilniuje ir juos, lenkus, mylėti. Tačiau nerašo, kaip turėtų patys lenkai elgtis, kaip negražiai jie elgiasi su mumis bažnyčiose ir kitose vietose. Bet mūsų mokytojų, tiksliau, nutautintojų, pasitaiko ir tokių, kurių gyslose teka ir lietuviško kraujo. Kalbame apie gerbiamąją K. Skirmantaitę, iš raštų pažįstamą ne tik lenkams, bet ir lietuviams. Jos trumpa Lietuvos istorija, lenkiškai parašyta, yra ir lietuviškai išversta. Kam tas jos balsas taria ir kam jis lietuvius šaukia?

Gerbiamoji rašytoja, pasipiktinusi („Kur. Lit.“, Nr. 286) „lietuvių būrelio“ žingsniais ir nurodo lietuviams kelią, kuriuo jie turėtų eiti, siekdami tautos atgijimo idealo. Gana, sako, neapykantos, pavydo ir puikybės, kada kiekvienas doras, tikis lietuvis patriotas jaučia sąžinės gilumoje, kad tik kantrumu, darbu ir kitomis dorybėmis pasistatys didžią savo ateitį. Pagaliau ko, sako, bus verta kalba, kai tautos dvasiai bus išplėsti idealai – tikybos ir dorybės idealai?

Jei K. Skirmantaitė atjaustų atgyjančios lietuvių tautos istoriją bent tiek, kiek atjaučia senovės Lietuvos istoriją, tikrai nešauktų mums tokiu rūsčiu balsu. Koks gi mūsų kelias lig šiol buvo, jei ne kantrumo? Ar kantrumas yra pusgyvio žmo-

gaus tūnojimas? Ne puikybė, ne pavydas skatina lietuvius kelti savo kalbą iš tos paniekos, kurioje laiko ją Lietuvos rytuose sulenkėję ir atėjūnai dvasininkai ir bajorai. Puikybė su pavydu ne mūsų savybė: jų reikia ieškoti antroje pusėje. Dėl sąžinės tegu ir mums bus leista paklausti gerbiamos rašytojos, ar ji, imdamos plunksną „balsui“ rašyti, žinojo, kas ir kaip buvo rašyta lietuvių laikraščiuose apie atsitikimus Vilniaus bažnyčiose per lietuvių pamokslus? Jei žinojo, tad kodėl nepakėlė tuomet savo balso? Juk lietuvių laikraščiuose aprašyti „broliškosios“ tautos – lenkų būrelių darbeliai. Jei visa tatai būtų netiesa, tad kokios bausmės verti būtų tie laikraščiai ir tie rašytojai? Kodėl gi jie nesmerkami, neteisiami ir nepasmerkami? Bet kai dėl to „būrelis lietuvių“ pasiguodė „Vil. Viest.“, juos visai ėmė pulti lenkai, persekioti kunigai, juodindami mus, lietuvius, kaltindami, kad mes, lietuviai, esame priešai atkurti „didžiąją Lenkiją“.

Kadangi K. Skirmantaitė neskaito lietuvių laikraščių, matyti, nežinojo, ką jie savo laiku yra rašę apie atsitikimus ir mėginamųjų pamokslų dienomis, tačiau galėjo suprasti, kad ir iš „Kur. Lit.“, ko lietuviai nori. Lietuviai nori, kad bent keliose savos senosios sostinės bažnyčiose būtų jiems sakomi pamokslai tėvų kalba tomis dienomis ir valandomis, kada lenkų gangreit ir nesti bažnyčioje. Antra vertus, negalėjo nežinoti gerbiamoji rašytoja, ko lenkai nori arba, teisingiau sakant, ko jie nenori: jie nenori nė žingsnio įsileisti lietuvių kalbos bažnyčion.

Štai čia yra pati bylos svarba, čia ir įdomu būtų buvę išgirsti K. Skirmantaitės balsą. Bet ji tyli ir vargu mes ką iš jos išgirsime. Broliškomis vadiname tokias tautas, kurios broliškai naudojasi teisėmis. Ar galima taip vadinti lenkus, kurie kitiems neduoda gimtąja kalba nė žodžio viešai pratarti net maldos namuose? O p. K. Skirmantaitė laiko lietuvius ir lenkus broliais.

Tiesa, kalba nedaug tėra verta, kai tautai išplėsti dvasios idealai, bet ir tauta ne ko verta, jeigu jai išplėsta tėvų kalba. Tokia tauta yra mirusi ir savo liekanomis papildoma svetimą tautą. Suvokietėję prūsai tapo vokiečiais. Ir sulenkėję lietuviai tampa lenkais. Poznanės lenkams skaudu, kad vokiečiai verčia jų vaikus vokiškai mokytis tikybos mokykloje, lietuviams irgi skaudu, kad lenkai verčia juos lenkiškų pamokslų klausytis bažnyčioje, verčia lenkiškai mokytis poterių, skaityti lenkiškas maldų knygas. Gal ir čia vis mums kentėti ir tylėti? Per daug

jau norima. Mes kantrūs esame, bet nereikia pamiršti, jog ir lietuviai turi savo vertės jausmą, kurio, rodos, negina jokie krikščionybės principai.

„Viltis“, 1908 m. Nr. 147

### KUNIGAMS, IŠTREMTIEMS GUDIJON

Vilniaus vyskupijoje dabar tikras kunigų „sąjūdis“. Skaitydamas „Kur. Lit.“, matai, kaip jie iš vietų kilnojami. Kan. Michalkevičiui tapus vyskupijos valdytoju, laukėme, kad lietuviai kunigai, išstremti Gudijon, bus sugražinti Lietuvon ir kad lenkai kunigai bus iškelti iš grynųjų ir iš mišriųjų lietuviškų parapijų. Atsitiko visai priešingai: lietuviai kunigai, neturį endekų malonės, grūdami Gudijon, o jų vieton atkeliami endekams ištikimi kunigai. Nei Eišiškėse, nei Asavoje, nei kitose parapijose, kur yra nemaža lietuvių, neįvesta lietuviškų pamokslų, o dvarininkams reikalaujant, kiek girdėti, ruošiasi įvesti lenkų kalbą Trakų apskrityje tose bažnyčiose, kurių parapijose beveik visai nėra lenkų.

Štai ko buvo laukta ir kas daroma! Liūdna... Žmogus pasiguodi, kad kitiems pasaulyje esama dar blogiau: gudams juk nė vienoje bažnyčioje gudiškai nesakoma pamokslų. Sulyginę jų buitį su savąja, mes tačiau neprivalome nurimti, džiaugdames, kad geriau, ne kaip mūsų kaimynams. Mums reikia sau dirbti ir gudams padėti, kiek ir kur galime. Privalo tai atsiminti lietuviai kunigai, seniau išgrūsti Gudijon ir dabar tenai grūdami. Tebūnie jiems pavyzdys lenkų kunigų darbštumas. Jie dirba endekų nurodytąjį darbą gudų ir lietuvių tarpe: verčia lenkiškai ne tik kalbėti, bet ir melstis, platina lenkiškus laikraščius ir lenkiškas knygas. Lietuviams kunigams reikia irgi dirbti: platinti lietuviškus raštus, lietuviškai sakyti pamokslus, o gudų tarpe skleisti šviesą jų gimtąja kalba: platinti maldų knygas, katekizmus ir kitus raštus, Dievo žodį aiškinti irgi gudiškai. Kitaip elgdames, lietuviai kunigai teisingai nusipelnytų gudų draugiškumo ir noro pasipriešinti lenkams. Tegu gudai negalės mums prikišti, jog mes lenkų endekų talkininkai. Būkime teisingi ir elkimės su gudais taip, kaip norėtume, kad kiti su mumis elgtųsi: nedarykime kitiems to, ko nenorime, kad kiti mums darytų. Tiesa, dauguma lietuvių kunigų nemoka gudų kalbos. Tai



niekis: mokant lenkų ir rusų kalbas, o dar pagyvenus Guduose, nesunku išmokti jų kalbą. Jau nebestinga jiems elementorių, maldų knygų ir šiaip jau knygelių pasiskaityti. Pamokslai sakyti gudiškai taip pat nebe naujiena. Sodiečiai su ašaromis mini savo pamokslininkus, kurie ir prieš kelias dešimtis metų, pagaile minios, skelbdavę Dievo žodį „poprostu“. Dar neseniai (pernai rudenį) Minsko gubernijoje, kaip yra rašęs „Vilties“ korespondentas, vienoje bažnyčioje buvęs pasakytas gudiškas pamokslas. Jo besiklausant, sodiečiams nušvitę iš džiaugsmo veidai. Mums, rodos, jog ir Vilniaus vyskupijoje gėrėtusi gudai, išgirdę savo gimtąją kalbą bažnyčioje.

„Viltis“, 1908 m. Nr. 12

## KĖSINASI VĖL APVILTI

### LUKTERĖJĘ IŠVYSIME

Žino „Vilties“ (Nr. 22) skaitytojai, ką yra nutaręs Vilniaus vyskupijos kunigų susirinkimas. Jame daugiausia kalbėta apie lietuvių santykius su lenkais bažnyčioje. Susirinkimo posėdžių aprašyti negalime, kadangi kunigui J. Tumui, „Vilties“ vedėjui, kaip kitos vyskupijos kunigui, nebuvo leista jame dalyvauti, nors ir patariamuoju balsu arba visiškai be balso. Taigi pamėginsime įvertinti susirinkimo darbus, remdamies jo nutarimais.

Pirmoje nutarimų dalyje pasmerktas šovinizmas, žmonių erzinimas spaudoje, mėginimas tautinius nesutarimus perkelti į bažnyčias ir t. t. Labai gražu! Bet ir lig šiol niekas nesisakydavo esąs šovinistas, nė vienas laikraštis nesiskelbdavo kelių lenkų ar lietuvių erzinimą. Taigi šioji dalis palieka algebra, nieko nepasakanti. Susirinkimas būtų geriau padaręs, kad būtų pasirūpinęs apsvarstyti, kur ir kuomet yra pasirodę šovinizmo ir kitų negerų darbų, padarytų lietuvių ar lenkų. Netikęs tas teisėjas, kuris abiem apsiskundusiom pusėm, nenagrinęs jų bylos, pasakytų: eikite šalin, jūs abudu tokie pat. Bet taip vyskupijos valdytojas, neatsargiai išsižiojęs, tuojau ir susigriebė, ir pasmerkė (netardyta ir netirta) vieną pusę... „Vilties“ laikraštį, kuris esąs nekrikščioniškas ir „nemylįs savo artimo“. Bet tiek to. Mums daugiau rūpi ne šventi kunigų žodžiai, o sprendi-

mai, praktiškai nurodymai, kas daryti, kad būtų santaika ir bažnyčiose tarp lietuviškai ir lenkiškai kalbančiųjų. Ir susirinkimo buvo pabrėžta, kad dargi „mažiausio skaičiaus gyventojų kalbai“ būtų bažnyčioje laiduota laisvė. Vadinas, pripažinta lietuvių kalbai teisė visose Vilniaus ir mišriųjų parapijų bažnyčiose.

Toliau. Kalbų derinimas bažnyčiose, parapijiečių ginčų sprendimas pavedama vieniems kunigams. Vadinasi, už visą netvarką, kylančią bažnyčiose, atsakingi tik kunigai, pirmučiausia klebonas, paskum tam tikra (renkama) komisija ir pagaliau pati vyskupijos vyresnybė. Visose mišriosiose parapijose kunigas turįs mokėti lietuvių ir lenkų kalbas. Taigi negalime nepasidžiaugti, kad ir šitas dėsniš viešai yra susirinkimo pripažintas. Tik klausimas, kas spręš, kiek kunigas moka lietuvių kalbos? Vilniaus seminarijoje tik neseniai tepradėta jos mokyti, o vyresnieji lietuviai kunigai, po keliolika metų išbuvę Guduose, gerokai yra ją pamiršę ir gal nupratę. Be to, susirinkimas pripažino lygias teises lenkų ir lietuvių kultūrai Lietuvoje, taigi pripažino lenkams ir lietuviams kunigams teisę dalyvauti bet katros kultūros darbe. Iš to eina, kad nepakanka mišriosios parapijos kunigui vieno lietuvių kalbos mokėjimo, o reikia, kad ir jo sąmonė būtų lietuviška, kad jis bent netrukdytų lietuviams dirbti. Kas iš to, kad, pavyzdžiui, dabar Gervėčiuose ar Lazdūnuose sėdi lietuviai kunigai, moką lietuviškai, bet priešingi lietuvių sąmonės atgijimui? Ir lig šiol lietuviai kunigai buvo keliami Gudijon dėl to, kad norėjo gaivinti savo tautiečių meilę gimtajai kalbai ir žemei. Pavyzdys Asava, Beniakinys, Varėnava ir kitos parapijos, iš kurių išstremti kunigai, kad drįso lietuviškai sakyti pamokslus. Kur garantija, kad daugiau nebus taip elgiamasi su lietuvių kunigais – susirinkimas nedavė atsakymo.

Susirinkimas žada neduoti skriausti mišriųjų parapijų mažumos ir jos kalbai laiduoti teisę bažnyčioje ne tik pamokslais, bet ir giesmėmis. Šiuo atžvilgiu lenkai nebuvo skriaudžiami, taigi tas nutarimas tiktų daugiau lietuviams. Žiūrėsime...

Bet į patį svarbiausią klausimą susirinkimas neatsakė: kas gi spręš, kur mišri, o kur gryna parapija? Kieno valiai tatai pavesta: vietinio kunigo, parapijiečių ar kito? Kieno žinios apie parapijiečių kalbas, dvasinei vyresnybei teikiamos, bus tikros ir kuriomis ji vadovausis, norėdama įvesti šiokią ar tokią tvarką bažnyčiose? Juk lig šiol lietuviai ginčydavosi su lenkais ne dėl to, kad mišrioje parapijoje nereikią katrų kalbos, o dėl to, ar yra mišri ta parapija, dėl kurios gin-

čyjamasi ar ne, ar joje yra lietuvių ar nėra. Lenkai, neleisdami lietuviškų pamaldų, dažnai teigdavo, kad parapijoje mažai arba nėra lietuvių.

Pagaliau neaišku, kodėl administratorius pabrėžia, jog pasiliekęs sau teise tvarkyti kalbų klausimus Vilniaus bažnyčiose. Bet ne Vilniaus bažnyčiose kalbų dalykus jis paveda vietinių kunigų valiai. Mums atrodo, kad tie prieštaravimai gali daugelį suklaidinti ir susilpnina minėtų nutarimų svorį.

Dar vieno dalyko negalima nutylėti. Kai buvo nuspręsta surašyti lietuvius Vilniuje, lenkai kunigai ir lenkų laikraščiai tam pritarė, bet, kai jų sąrašai parodė kone kiekvienoje parapijoje vos ne po lygiai esančių, bet norinčių klausytis lietuviškų pamokslų, tada lenkai ėmė šaukti, kad nereikia tokių sąrašų sudaryti. Kaipgi dabar žiūrėti į šiuos Vilniaus vyskupijos kunigų susirinkimo nutarimus? Ar nepaliks jie tik žodžiais?

„*Viltis*“, 1909 m. Nr. 23

## KUR TEISYBĖ?

Kiek apimus Vilniuje audroms dėl lietuvių kalbos, jų verpetai dar labiau ėmė grasyti lietuviams miesteliuose ir kaimuose: Alovėje, Švenčionyse ir kitur lenkai su nauja jėga nori išguiti lietuvių – tą „paganską“ kalbą iš bažnyčių. Nepaliko be vaisių tie jų žygiai. Įskundus lietuvius kunigus, dvasinė vyresnybė juos tardo ir tremia į gudų parapijas. Pailbę ir nusiminę lietuviai nutilo, pritrūko valios ir įsitikėjimo, panorėjo būti ramūs ir taikūs. Rimtis nieko nepadėjo: lenkintojai dar labiau siautėjo, dar smarkiau ėmė jodinėti lietuvių sprandais ir reikalauti, kad neliktų lietuvių kalbos Rodunės, Joniškio, Giedraičių ir kitose lietuvių žemių parapijose. Kalbama jau apie būtinumą sulenkinti ir Kauno, Kėdainių ir kitų apylinkių parapijas. Mat nebetoli Grunvaldo sukaktuvių šventė, tai reikią įvykdyti Liublino unijos nutarimus, tiek, teigia lenkai, laimės suteikusius Lietuvai ir lietuviams.

Kone visas vėl atsakas už nesutikimus bažnyčioje verčiamas tamsuoliams žmonėms ir kurstytojams litvomanams, nors iš tikrųjų kalta bažnytinė valdžia. Štai Trakų apskrities lenkams dvarininkams pareikalavus, vyskupijos valdytojas

buvo sukvieta susirinkimui iš tos apskrities dvarininkų ir kunigų. Pasitarus buvo išrinkta iš dviejų lenkų dvarininkų ir iš dviejų lietuvių kunigų komisija kalbų teisams derinti bažnyčiose. Bet po mėnesio lietuviai vėl pradėti išstumti iš bažnyčių, o kad buvo sudaryta komisija niekas nebeprisiminė. Kaip ir Vilniuje po vyskupijos kunigų susirinkimo: parapijose, kuriuose lietuvių buvo daugiau, buvo pauginta lenkiškų pamaldų, bet lietuviškų nė vienoje parapijoje nepadidino. Taip buvo padaryta Rodunėje, Giedraičiuose, Jonišchio ir kitose parapijose. Mat buvęs pakeistas surašymo parapijose metodas: lenkais imta įvardyti visus, kurie tik pripažindavo suprantą tą kalbą, nesvarbu, kad iki tol lietuviu save vadino, kad ir namuose visa šeima lietuviškai kalbėjo. Tačiau kur kunigas, žinodamas, kad bažnyčioje lietuvių gerokai daugiau, ryždavosi pamokslą sakyti lietuviškai, baisiausią triukšmą imdavo kelti lenkai, klykti jų davatkos, tai ir kunigas dažniausiai perdavo į lenkų kalbą. Dėl to lietuviai nekartą kreipėsi į teismus, bet dažniausiai teisėjai bylos nenagrinėdavo, nes tiek vyskupijoje, tiek stambesnėse parapijose „esanti sudaryta komisija tautiniams klausimams“ bažnyčiose spręsti. Bet, lenkams keliant triukšmą bažnyčioje, reikia vėl surašyti protokolą dėl tvarkos ardytojų ir skųstis teisman. Tai tikriausias tuo tarpu kelias, kito geresnio nesant. Nieko peiktino nėra kreiptis vyriausybės teisman. Jis vienas šiandien tegali, kaip priitarimas rodo, apginti bažnyčią nuo triukšmadarių lenkų.

*„Viltis“, 1910 m. Nr. 37*

## JAU METAS SUSIPRASTI

Daug kas pakito Lietuvoje per kelerius metus, o lietuvių santykiai su lenkais nėra pagerėję: abejų tie patys skundai, tas pats nepasitikėjimas. Bet paskutiniu laiku girdėti ir taikingų balsų. Jie pasiekė jau ir spaudą. P. Skirmantaitės ir p. Ireny'o straipsnius „Viltis“ yra jau minėjusi. Tiesa, su jų nuomonėmis visiškai sutikti lietuviai negalėtų, bet turi jiems pripažinti gero noro. Buvo metas, ir tai ne taip seniai, kada „Goniec“ abejojo, ar yra iš viso tokia kaip lietuvių tauta, o dabar jau teigia, kad lenkams reikia su ja skaitytis. Tai jau drąsus lenkų tautininkų žingsnis. Sukalbamesnis lyg tapo ir „Kur. Lit.“ Jis (Nr. 86) visai su-

tinka su „Vilties“ nuomone, jog dviejų mūšy reikia nagrinėti abi puses ir žingsnis po žingsnio ieškoti sprendimo. Jo bendradarbis p. H. R. siūlo ir sumanymą šalinti lenkų–lietuvių ginčams dėl kalbų bažnyčioje. Taigi matome, jog ir anoje pusėje nūnai netrūksta žmonių, norinčių plačiau ir rimčiau pažvelgti į mūsų santykius.

Ir man šią valandą rūpi daugiau santykių gerinimo praktika, nekaip teorijos išvedžiojimai. Tačiau negaliu nutylėti p. H. (G. C.) ir p. H. R. (K. L.) prikaišiojimų, daromų lietuvių inteligentijai, „Vilčiai“ ir ypač man. H. R. šiaip sako: „Dvasinės vyresybės sprendimas (o ji nesiduodanti politikos prietarams ir karščiui) – abi pusės turinčios nuolankiai sutikti. Kas gi galės daugiau pakilti objektyviai bešališkon aukštumon, jei ne dvasininkų viršininkas, turįs akivaizdoje tik Bažnyčios gerovę? Jam esą kaip ir nebuvę tautų skirtumai ir jų prieštaravimai. Ir kaip nepasitikėdama sutikusi lietuvių inteligentija visus J. E. vyskupijos kun. administratoriaus sprendinius ir įsakymus, liečiančius kalbos dalykų tvarkymą bažnyčioje! Kiek nepalankių ir įtariančių komentarų išsaukęs kun. administratoriaus sumanytasai tautų rašymas Vilniaus parapijose arba pernai vasarą kviesti kurijon parapijų kunigų suvažiavimą.“

Žinoma, šiokiai ar tokiai vyresnybei reikia būti teisingai, išmintingai ir bešališkai. Čia su H. R. nesiginčysime ir visai jam pritariame. Bet jis painioja du dalykus: idealiąją valdžią (kokia turi būti) su faktine valdžia (kokia paprastai esti), dėl to ir jo samprotavimas baigiasi tokia išvada, su kuria daug kas negali sutikti. Iš tiesų, žmogus vis palieka žmogumi, ar jis žemiau ar aukščiau per kokį laipsnį valdžion palypėjęs. Dvasininkų viršininkas yra ne tik katalikų valdžios atstovas, bet drauge asmuo šiokių ar tokių politikos pažiūrų, kurių juk neįgalės visiškai atsikratyti. Bent mes, lietuviai, iš prityrimo žinome idealinės ir faktinės dvasinės vyresybės skirtumus. Gana bus priminus, kaip yra lietuviai išgavę Šv. Mikalojaus bažnyčią vyskupo Zvieravičiaus metu. Juk ne geruoju ji buvo mums užleista? Antra, neteisinga būtų visur versti atasaką dvasinės valdžios atstovui: jis yra apsuptas eilės patarėjų, vaduojasi savo darbuose jų nurodymais, vykina per juos savo sprendimus ir t. t. Tie patarėjai vėl yra įtakoje to tarpo, kuriame vartosi ir darbuojasi. Vadinasi, lengva suprasti, jog dvasininkų vyres-

nijam sunku pakilti „objektyviai bešališkon aukštumon“. Jis nori pakilti, bet ne visuomet gali.

P. H. R. klysta, tvirtindamas, kad lietuvių inteligentija nepalankių komentarų davusi kun. administratoriaus sumanymams. Tegu perverčia tuos „Vilties“ numerius, kur buvo rašoma apie dar ketintą Vilniaus lietuvių rašymą, apie pernykštį kunigų suvažiavimą, ir jis įsitikins, jog tie lietuviai, kuriems rūpi santai-ka, visai pritarė tiems sumanymams. Komentarai pasirodė paskum, kada tie sumanymai nebuvo vykinami (dėl kieno priežasties, neapsiimu spręsti), kada pradėta buvo elgtis, nesilaikant sumanymų. Jei p. H. R. pažįsta mano straipsnį iš „Vilties“, o ne iš „Goniec“ paduotų ištraukų, tai jis atsimins, kad aš ten kaip tik gailėjaus, kad daug kas vykinama ne ano suvažiavimo priimtais sprendimais, o lietuvių inteligentijos komentarais. Ir dabar labai norėčiau, kad „Vilties“ komentarai, tam tikru laiku duoti, neįvyktų ir nepasirodytų su klaidinančiais priedais. Geriausia būtų padaręs p. H. R., jei būtų savo straipsnyje tiksliai parodęs, kame lietuvių inteligentija neteisingai komentavusi ir klydusi. Jei tikrai trokštame santarvės, bendro darbo, tai vieni privalome parodyti ir įrodyti klaidas, o kiti turime tas klaidas prisipažinti ir ištaisyti. Labiausiai neturime slėptis ir politikuoti kits su kitu. Reikia bent su tuo sutikti, kad tiesa yra ne jūsų ir ne mūsų vienu pusėje, o idealiniame viduryje tarp abiejų.

Toliau „Goniec“ ir p. H. R. prikiša man, kad aš esąs tos nuomonės, jog dėl triukšmadarių bažnyčiose reikią skųsti teismui. Taip, tokia mano nuomonė, ir aš jos nesiginu ir dabar: bažnyčios triukšmadariai yra baustini – be skirtumo tikybės, tautos ir lyties. Čia niekam neprivalo būti jokios užuojautos. Jei p. H. R. rastų kitą geresnį kelią, nekaip paprastas teismas, teparodo. Ir aš prieš jį nusi-lenksiu. Tik lig šiol, kaip praktika rodo, triukšmadariai nepaiso bažnyčios valdžios autoriteto, priešingai, triukšmą jie laiko geriausiu įrankiu siekti savo įgeidžiams. Panašūs triukšmai, rasit, daugiau žemina ir naikina dvasinės vyresnybės valdžią, negu p. H. R. prikišami lietuvių „komentarai“. Gal koktu kreiptis dėl atsitinkančios netvarkos bažnyčioje teisman, bet niekas nepavadins nedoru žingsniu, jei, sakysime, atiduodamas teismo rankosin kokius vagilius, nutvertas bažnyčioje už rankos svetimoje kišenėje, koks paleistuvis, įsimanęs bažnyčioje per pamaldas rėkti. Ar ne taip?

Siūlomas p. H. R. trečiųjų teismas lenkų–lietuvių nesusipratimams šalinti yra tikrai priimtinas. Man rodos, jog be reikalo „Kur. L.“ redakcija juo nepasitiki, nepaaiškinusi to nepasitikėjimo priežasčių.

*„Viltis“, 1910 m. Nr. 47*

### MES BLOGIEJI – JIE GERIEJI

Kairieji lietuviai dažnai peikia dešiniuosius, kam jie peikią lenkus, barasi su jais, nes yra ne tik blogų, bet ir gerų lenkų. O kitas iš mūsų kairiųjų, atvažiuavęs į Vilnių, sunkiai bekalbantis lietuviškai, mėgino įrodyti, kad tik mes, lietuviai, kalti, nes trukdome jiems atkurti „didžiąją Lenkiją“, juodina „gerus lenkus“. Šventa teisybė. Yra gerų ir blogų lenkų, kaip yra gerų ir blogų lietuviu, rusų, žydų ir t. t. Nė žodelio prieš tokį šventą pasakymą! Tik gaila, kad tie lenkai yra kitos nuomonės: jiems nėra blogų lenkų, bet nėra gerų lietuvių. Deja, ir mes iki šiol negalime parodyti gerų lenkų. Argi ne tragedija? Nors štai „Vilties“ redakcijon ateina Varšuvos lenkas, mušasi krūtinėn ir sakosi esąs geras, ne toks, kaip Veysenhofas. Kokia laimė – geras lenkas! Blogas lietuvis patiki juo ir priima, kaip seniai laukiamą svečią. Tik štai paskum tas mūsų geras lenkas „Swiate“ išlieja visą kibirą purvų ant lietuvių. Lietuviai – blogiausi žmonės: visi litvomanai – pusgalviai, lenkų skriaudėjai, melagiai, išsigimėliai. Lietuvių – blogiausia tauta visame pasaulyje. Nėra gerų lietuvių! Štai ką tas „Vilties“ svečias p. Kosiakevič parašė „Swiate“. Nėra blogų lenkų Lietuvoje! Štai ką išgirdęs ir susekęs „Swiato“ korespondentas, viešėdamas Vilniuje, po susitikimo „Viltyje“ nuėjęs ir pasikalbėjęs su Vilniaus vyskupijos valdytoju kun. kan. Michalkevičiumi. Iš jo, iš kun. valdytojo „gerasis lenkas iš Varšuvos“ išgirdęs, kad visur, kad ir Joniškio parapijoje buvę kalti tik vieni lietuviai, nors lenkų toje parapijoje „suradę“ daugiau negu lietuvių. Vadinasi, vyskupiją valdą lenkai ir jos valdytojas viską darę, gindami lenkų teises vadovaudamiesi tiesos ir teisingumo principais. Bet tas „gerasis lenkas iš Varšuvos“ nepašnekėjo nė su vienu tos parapijos lietuviu, nė su vienu iš tų, kuriuos apstumdė, apipešiojo bažnyčioje vien už tai, kad pareikalavo lietuviškų pamaldų. Nutylėjo „gerasis lenkas“ vyskupi-

joje ir tai, kad Jonišchio parapijos lietuviai ne kartą buvo atvykę prašyti užtarimo ir leisti melstis lietuviškai.

Kokie „geri“ lenkai ir toje pačioje Jonišchio parapijoje, įsitikinome ir per Šv. Petro atlydus Vilniuje, kai jų keletas dešimčių, atvykusių į Vilnių ir susirinkusių Tiltu gatvėje, kuri laiką girtuokliavę, paskui ėmė rėkti keikdami lietuvius, reikalauti juos visus išstremti jei ne iš Lietuvos, tai nors iš Vilniaus. Ir kai vienas lietuvis pamėgino juos aptildyti, tai tie „gerieji“ lenkai, vienas kitą perėkdami, sakė, kad jau tų litvakų klausimą išsprendę Joniškyje – „išdaužėme juos ir vot gerai dabar“, aiškino. Ir toliau: bus revoliucija ir čia visur bus tik Polščia ir visus lietuvius išmušim...

Netoliese stovėjęs ir klausęs lenkų prakeiksmų lietuviams policininkas, paminėjęs jiems „revoliuciją“, pasišaukęs kitą policininką, nusivarė tuos „geruosius“ lenkus patriotus iš Jonišchio policijos nuovadon, bet juos, palaikę porą valandų, paleido. Beje, policininkams varant tuos „geruosius“ lenkus nuovadon, beveik visi ėmė kalbėti lietuviškai ir lietuviškai ėmė maldauti paleisti, lindo bučiuoti policininkų rankas ir aiškinti, jog lietuviai esą, kad labai myli Rusiją ir rusus. Žinoma, tai niekis. Nėra blogų lenkų, už tat juos taip globoja ir gina Vilniaus vyskupija. Yra tik blogų lietuvių.

*„Viltis“, 1910 m. Nr. 137*

## LENKŲ CICERONAI

Kas Varšuvos „Swiato“ buvo rašyta apie lietuvius, tai tik prologo būta tam, ką prieš kelias dienas parašė Vilniaus lenkų laikraštis „Kur. Wilenski“ (Nr. 45) ilgiausiam straipsnyje „Quosque tandem“, kuriame mėginama apginti lenkus ir nuteisti lietuvius. Lietuvis ir litvomanas – jam sinonimai. Nebesiginčijama su viena ar su kita lietuvių visuomenės srove, bet visa iš karto verčiama ant visos lietuvių tautos. Kaune, Seinuose, Vilniuje – visur, girdi, esą tokie pat neteisingi ir nedori lietuviai. Tai, žinoma, ne naujiena: juk ir seniau, kai jau lietuviais sakydavomės esą, iš karto lenkams blogais tapdavome.



Naujuoju savo žygiu lenkai dabar kito ko siekia. Įsidėmėkime jų šauksmą ir pasmerkime kuo jis baigiasi. Pirmiausia, jie, remiami lenkų ir sulenkėjusios dvasininkijos, persekioja lietuvius bažnyčiose. Bet įdomu, kad tik jie tiktai save skelbia kankiniais, kad lietuviams leista kai kur lietuviškai melstis. Lenkai visur tik teisingiausi žmonės, nors ir visur stumdė ir mušė lietuvius. Ir toliau rašoma, kad tik jie, lenkai, yra tiesos ir teisybės šaltiniai, o lietuviai – kankintojai, melagiai, nedorėliai; lenkai – ramiausi, teisingiausi žmonės, lietuviai – triukšmadariai, mušeikos, skaldą maldingiems lenkams galvas, intrigantai. Net ir Romoje lietuviai drumsčia skaistų ir tyrą lenkų vandenį. Rašoma, kad ir visas mūsų tautos atgijimas esantis tik vienas drumzlinas vanduo, viena kova su lenkų doriausiais siekimais. Kai nebuvę lietuvių, tai viskas buvę ramu, gražu ir broliška. Kol dar spauda buvusi mums uždrausta, tai dar šiaip bei taip buvę: viskas apačia ėję, visas mūsų šovinizmas požemiu slinkęs. Bet štai tie nelemtieji 1905 metai, atpalaidavę rankas geriems žmonėms, drauge, nelaimė, tuo atpalaidavimu pasinaudoję ir blogieji, tokie, kaip mes, lietuviai. Kai mes pirma šūkaudavę užsienio spaudoje, tai dar pakenčiama būdavę lenkams. Dabar visai kitaip virtę: lietuviai atvirai drįsta, savo raštu naudodamies, pulti ramių ramiausius lenkus, vienu tiesos idealu gyvenančius. Dabar lietuviai einą vis nedoryn. Kad taip, o ne kitaip esą, tai vaizdžiausiai liudiją mūsų neteisingi pasielgimai su Vilniaus vyskupijos vyresnybe ir mūsų niekuo nepagrįstos pretenzijos. Girdi, puolę lietuviai lenką vyskupą Zvieravičių be jokio reikalo, taip pat vyskupą Ropą ir jį išgūję iš Vilniaus, pagaliau dabar norį iškrimsti Vilniaus vyskupijos administratorių Michalkevičių, stovintį ant „teisybės pagrindo“. Ir rašoma, kad lietuvių nusikaltimų be galo, be krašto, kad galiausiai išeina, jog nėra blogesnės tautos už lietuvių ir kantresnės, teisingesnės – už lenkų.

Kad dar labiau sutryptų lietuvius, „Kur. Wil.“ redakcija prideda savo prieraišą, jog straipsnis esąs parašytas laikraščio prieteliaus, kuo geriausiai žinančio ir Bažnyčios tautinių santykių paslaptis. Straipsnio autorius, girdi, įrodęs lietuvių pretenzijų lenkams nepagrįstumą. Sulyginę „Kur. Wil.“ straipsnį su „Swiato“ straipsniu, galime spėti, jog abu autoriai turėjo tą patį „prietelių“, pateikusį tą melą apie mus, lietuvius, ir mūsų tautą.

Rašydami apie lenkų santykius su lietuviais, mes, žinoma, nesitikime jiems įrodysią, kad mes nekalti. Mums yra svarbu paraginti lietuvių visuomenę, kad labiau negu lig šiol domėtusi lenkų–lietuvių santykiais. Lenkų laikraščiai nė apie vieną kitą tautą neatsiliepia su tokia niekšiška panieka, su tokiais įžeidimais kaip apie mus, lietuvius. Nekenčia lenkai rusų, vokiečių ir kitų, susiduriančių savo reikalais su jais, bet nė vienų jų taip neiškoneveikia kaip mus. Retai, bet vis dėlto jų spauda vienu kitu švelnesniu žodžiu pamini rusų, vokiečių ar kitų kaimynų gyvenimą, tačiau nė vieno šviesesnio brūkšnio ji neranda mumyse. Atgavę spaudą, iš kitų tautų, nors bendros istorijos su mumis neturėjusių, sulaukėme žodelį kitą užuojautos. Lenkai nutylėjo tą mūsų linksmą dieną ir šiandien pasisako to savo nutylėjimo priežastis atvirai: lietuvių spaudos teisių sugražinimas jiems kaip išsiveržimas priešingos jiems srovės. Būtų lietuviai miegoję – būtų jiems, lenkams, laisvas kelias iš Mozūrų žemės per Vilnių, Kauną, per Žemaičius ligi pat Palangos, Lenkijai „nuo Baltijos iki Juodosios Jūros“ – apie tokią Lenkiją su praryta Lietuva (buvusia LDK) jie skelbia ir užsienio spaudoje.

Iš tiesų, metas mums, lietuviams, suvokti tikruosius lenkų siekius, mažiau tarpusavy peštis, o rūpintis savo tautos išlikimu ir atgaivinimu. Ir mes kalti, kad buvo leista lenkams įsigalėti Vilniaus apylinkėse, dėl ko daugelis jų jau nutautintos atėjūnų. Neturime leisti to užkrato plisti, turime jam užkirsti kelią į Kauno ir kitas gubernijas.

*„Viltis“, 1910 m. Nr. 138*

### APIE SAVIŠKĮ

Vilniaus vyskupijos lenkiškoji vyresnybė, sako „Kur. Wil.“, visą laiką tėviškai rūpinusis lietuviais ir jų dvasios reikalais, apdovanodama juos gausiomis ir nenusipelnytomis malonėmis. Lietuviai, labiausiai jų kunigai atsimoką tai malonių „duonai“ akmenim, rūgojimais ir kitokiomis nedorybėmis.

Tiek daug kaltybių priskaitoma mūsų galvom, kad joms atgailėti reiktų ypatingo atsidėjimo ir laiko. Pravartu susimąstyti. Pradėkime nuo to meto, kai paskutiniai atsitikimai iš Bažnyčios srities dar tebėra gyvi mūsų atminime.

Kada Vilniaus vyskupijos administratorius Michalkevičius atvažiavęs Vilniun, tai geležinkelio stotyje sutikusi jį lietuvių šovinistų deputacija iš Kauno, vedama „garsiojo“ kun. Dambrausko, „Draugijos“ redaktoriaus. Buvę matyti litvomanų tarpe džiaugsmo. Kaipgi nesidžiaugus? Atvažiavęs „savas“ žmogus, tai, girdi, pasiėmė jį litvomanai ir globoti.

Vadinas, jei lietuviai dabar taip peikią valdytoją, tai nereikėję jo taip gražiai pasitikti. Panašiai buvę ir anksčiau, kai lietuviai Vilniaus stotyje pasitikę vyskupą Ropą, kurį irgi greitai ėmę peikti. Tačiau pagal straipsnio autorių, atvykstantį naują hierarchą turėtų sutikti tik lenkai? Bet mes, skirtingai nuo lenkų, neskirstome vyskupų į savuosius ir nesavuosius. Lietuvių deputacijos sutiko ir daug kitų aukštųjų dvasininkų. Tačiau sunku „mylėti“ tuos, kurie siekia nutautinti, vykdyti šovininę politiką. Čia, Vilniuje, tai ypač akivaizdu; čia katalikybė taip supinta su lenkų šovinistų endekų politika, kad lenkas ir katalikas jau yra lyg tas pats. Lenkų kunigų nugara yra tiltas Dūmos rinkimams (ir iš viso politikai) tarp dvarininkų ir tarp valstiečių. Kas nėra matęs, kaip per pirmuosius ir antruosius Dūmos rinkimus globėjai kunigai varyte varėsi valstiečius rinkėjus iš Šnipiškių per Žaliąjį tiltą, Neries pakrante, per Teletniką tiesiog Pilies gatvės linkui? Valstiečiams buvo privedžiojama, kad jie netikę katalikai būsią, jei nepaturėsią tų dvarininkų, kurie renką vyskupą Dūmon.

Dabar gal suprasime, kodėl mūsų lenkai taip gina kun. Michalkevičių ir laiko jį tik savu žmogumi. Atsimenu, buvo „Viltyje“ žinia, kad kun. Michalkevičius, skiriamas Vilniaus vyskupijos administratorium, „labai užjaučiąs lietuvių reikalus“. Prieš laiką mūsų džiaugtasi! Vilniaus lenkai atsargesni. Išskaitę lietuvių „pasidžiaugimą“, jie buvo nusiminę, bet nė puse žodžio neprasitarė spaudoje ir dirbo savo darbą. Jiems iš anksto buvo pranešta, kad kun. administratorius – tik jų žmogus, o lietuvių laikraščiai leidžia paskalas, kad šis juos užjaučiąs! Sujudo, sukruoto endekų ordinas, tuojau klausimas po klausimo Romon, kas per žmogus naujasis administratorius. Iš ten lenkų agentai nuramino vilniečius per vienuolį M-į, kad nenusimintų, nes tas esąs „saviškis“ – tikras lenkas. Atsargūs Vilniaus endekai aprimo, bet nepasitikėjo aklai, laukė darbų. Po garsijų Vilniaus lietuvių sąrašų sudarymo bažnyčiose ėmė tuo veikėju pasikliauti, tuo labiau kad savo padėjėjais prisiėmė tik endekų pasiūlytus „patikrintus“ len-

kintojus. Tik lenkai buvo paskirti ir vyskupijos kapitulos nariais. Tad ir naujoji bažnytinė valdžia dar labiau ėmė guiti lietuvybę iš parapijų, bet tai pridengiant tariamo teisingumo ir santarvės tarp lietuvių ir lenkų idealais. Taip, pavyzdžiui, Trakų lenkų dvarininkams paprašius, buvo sudaryta komisija, kuri tariamai ir pasiūliusi ir lietuviškose parapijose įvesti lenkiškas pamaldas. Kokių dar Vilniaus vyskupijos paslapčių žino „Kur. Wil.“? Kada paaiškins jas?

„Viltis“, 1910 m. Nr. 141

### DIEVOBAIMINGAI ŠMEIŽIA KUN. TUMĄ

Lietuvos lenkintojų ordinas ėmė šaudyti iš savo didžiųjų patrankų – dienraščių, spausdindami juose tik lietuvius juodinančius ir menkinančius straipsnius. Ypač puolami lietuviai kunigai, kurie sako pamokslus lietuviškai, kurie pasipriešina endekams. Ypač jų puolamas mūsų kunigas J. Tumas. Lenkai paskelbė jį kaip netikusiu kunigu ir kataliku. Kai tą galą begrauziant, atšipo jiems dantys, tai ėmė skelbti, kad kun. Tumas neklausęs dvasinės vyresnybės, esąs „bez czci ir bez wiary“, niekinąs savo dvasinę valdžią, plėšęs jos „garbę savo liežuviumi, pilnu nuodų“, dėvįs „kunigo rūbais, mūsų pagerbtais“. Taip šūkauja kun. Černiauskis, Vilniaus dekanas („Kur. Wil.“, 56 Nr. ir „Gon. Codz.“, 226 Nr.). Beje, norėdami išskaičiuoti visus kun. Černiausio plūdumus, nesurašytume jų ir keliais šimtais eilučių. Ir didžiausia liežuvininė, apsiautusi maldingumo apsiaustu, tikrai nemokėtų geriau už jį išsiplūsti. Lietuvių kalboje trūksta žodžių, kuriais galima būtų išsakyti to lenkų kunigėlio keikiamąjį leksikono turtingumą.

Pažįstame medžius iš jų vaisių, pažįstame kunigus iš jų darbų. Kad kun. Tumas „bez czci ir bez wiary“, tai dar niekas nėra įrodęs: niekur žmonės nekeldavo triukšmo bažnyčiose, kur jis skelbdavo Dievo žodį. Kunigo Černiausio dekanate, pačiame Vilniuje, katalikų minia triukšmavo Visų šventųjų, Šv. Rapolo ir kitose bažnyčiose, stumdė, keikė, lojo ant lietuvių, pagonimis juos vadindami, kam pasirašę, jog lietuviai esą. Kiti lenkų kunigai, kaip štai Kačkusis ir per pamokslą koliojo lietuvius, kad jie, vietoje greičiau išmokę lenkiškai, „pagoniškos“ kalbos bažnyčiose reikalauja. Tas lenkų kunigėlis Čer-

niauskis permirkęs endekų šovinizmu. Jam, Vilniaus dekanui, turėjo būti žinomi faktai iš Vilniaus lietuvių skundų, skelbtų ir „Viltyje“ dėl jo ir kitų lenkų kunigų kurstymų savo tautiečių prieš lietuvius. Dabar tas pats kunigas dar nebūtomis nuodėmis kaltina kun. J. Tumą, kad lyg jis niekinąs dvasinę valdžią, o iš tikrųjų, kad pamėgino ginti lietuvių teises. Bet lietuviai nepasiduos endekų ordino sprendėjams, nors ir apvilktiems katalikiškumo ir maldingumo rūbais. Gana, kad lig šiol būdavome kantrūs: lenkintojai mus plėšo, drasko, pastumdėlių vietoje laiko maldingumu apsimetę, o mes tik dejuojame. Lig šiol dar nėra lietuvių kunigų, pirmon vieton, kaip lenkų, dedančių tik savo patriotus ir šventaisiais, kišant juos ir į litanijas. Nemoko ir nemokys lietuviai kunigai vaikų patriotiškojo lenkų katekizmo: „Kto ty jestes? Polak maly. Jaki znak twoj? Orzel bialy“, ir t. t. Šovinistais nori būti ir lenkų kunigai, tik ne lietuvių kunigai. Tik lenkai mėgino apkaltinti ir kun. Tumą tuo, kuo patys dvokia – šovinizmu už straipsnius „Viltyje“, kuriuose parodė, kaip lenkinama per bažnyčias. Bet lyg to nebūtų, kun. Černiauskis klausia, ko jūs, girdi, lietuviai, norite? Gervėčiuose klebonas lietuvis kun. Baliukevičius, Gelvonuose „darbuojasi“ kun. lietuvis Širneliūnas, Visų šv. bažnyčioje – kun. Kukta, Šv. Rapolo bažnyčioje – kun. Varnas. Tačiau ne visur, kur dar yra lietuvių kunigų, leidžiamos lietuviškos pamaldos. Taip lietuviškų pamaldų, priešinantis vietos lenkams, remiant juos dvarininkams ir vyskupijos vadovams, neišleidžia daugelyje Rytų Lietuvos parapijose. Mat lietuviams turį užtekti, kad yra kunigų, mokančių „pagoniškai“. Kun. Tumas drįšęs apie visa tai skelbti „Viltyje“, iškeldintas iš Vilniaus, apkaltintas ir lenkų laikraščiuose, vos ne kaip katalikybės priešas, marijavitu. Bet kai Tumas pasiskudė, vyskupija paaiškino, kad, girdi, skundikai kun. Černiauskis, kun. Šilkevičius ir kai kurie kiti „netyčia“ suklydę.

Šv. Povilo žodžiai: saugokis kalbėti niekingų paskalų, žinodamas, kad jos kelia barnius. Bet tai nėra motais lenkų kunigams, kuriems religija – tik politikos tarnaitė. Dėl to jiems įprasta pravardžiuotis ir be teismo pasmerkti kaip ir J. Tumą – tos pačios profesijos žmogų, vilkintį tais pačiais rūbais, kuriais ir pats vilki. Piktaliežuvio darbas ne tik netinka kunigams, bet ir eiliniam žmogui. Bet tie lenkų kunigėliai – endekų bernai, paskelbė, kad jie boikuotoją kun. J. Tumą ir kad jokio bendravimo su juo nebenorį turėti, su kun. Tumu, kuris jiems tiek

skausmo pridaręs, o visuomenei „blogumo“. Lietuvių kunigai ir visuomenė turėtų pareikalauti iš kun. Černiausio ir jo kompanijos, kad įrodytų nusikaltimus, kuriuos padarė kun. J. Tumas, o ne tik kažkokius savo pliurpalus. Bet teismo kelio vengia endekai, todėl ir eina niekingo šmeižto keliu ir sofistiskais išvedžiojimais, kad kun. Tumas esąs nepaklusnus bažnyčiai ir jos vyresnybei, spaudimais Kaunui ir kitais ranguotais takais, pagaliau viešais plūdumais – štai kaip mėgina patriotiškieji lenkų kunigai užgniaužti ir lietuvių spaudą, kad patys galėtų patriotiškai šeiminkauti, versdami Bažnyčią „polskoscii“ įrankiu. Gali jiems pavykti vieno kito netinkamo žmogaus atsikratyti, bet nebepavyks pažaboti lietuvių spaudos, nors, matyti, labai norėtų, kaip norėjo, kad rusai nepanaikintų ir lietuviškos spaudos draudimo.

Gana kentėjus visokius siundymus, mokėkime nors kartą užstoti savo brolius, kuriuos taip begėdiškai, taip įžeisdami lietuvių vardą, niekina mus tokie lenkų veikėjai kaip kun. Černiauskis ir jo sėbrai, kurie vienu metu skelbia ir krikščionišką meilę, nuolankumą, paklusnumą, brolybę ir šmeižia ne tik atskirą žmogų, bet ir visą tautą. Tačiau, žinoma, tokių lenkų kunigų veikla neturi nieko bendro su tikrąja krikščionybe, Bažnyčios mokymu.

*„Viltis“, 1910 m. Nr. 142*

### SKAIČIUS „DU TŪKSTANČIAI“?

Užpernykštį lietuvių surašymą Vilniuje lenkų spauda nuolat primena kaip mūsų nedorybės įrodymą. Apie tai „Kur. Wil.“ (Nr. 45) rašo: „Kai kunigas Michalkevičius, atvažiavęs Vilniaus vyskupijos administratorium, tai lietuviai berite apibėrę jį prašymais, įrodinėdami, jog Vilniuje esą daugiau kaip 20 tūkstančių lietuvių. Vadinas, būtinai reikia įvesti lietuvių pamaldas Vilniaus bažnyčiose. Kadangi manė, jog jis „mūsiškis“, tai tuojau padarysiąs. Tas „mūsiškis“ netapeš litvomanų įrankiu, o stojęs ant teisybės pagrindo ir liepęs suskaičiuoti lietuvius visose miesto parapijose. Išėję aikštėn, kad ne dvidešimt tūkstančių, o tik du tūkstančiu kelios dešimtys jų tesą. Litvomanai lig šiol negali dovanoti kun. Michalkevičiui, kam galutinai įrodęs jų pasakos melą. Dabar išsprūdęs

jiems pamatas per žmogų, laikytą „saviškiu“. Štai kur esanti priežastis neapykantos, kuria degte degą lietuviai šovinistai kun. administratoriui.“

Pakedenę šią endekų pasaką, pamatysime, kad joje visiškai mažai tiesos tesama.

Kad lietuviai nelaiškė ir negalėjo laikyti „saviškiu“ kun. administratoriaus, tai jau anksčiau buvo rašyta „Viltyje“. Tiesa, kalbėjo vieni kiti, jog jis žadėjęs duoti lietuviams tiek, kiek šie nė patys nesitikę. Bet mums liko uždaros vyskupijos durys, taigi nežinojome ir lig šiol nežinome, kada ir kurie lietuviai berte bėrę kun. administratorių prašymais, išrodinėdami tūkstančius lietuvių Vilniuje.

Kad lietuvių yra Vilniuje kelis kartus daugiau, negu lenkai tvirtina, tai rodo ir 1897 metų sąrašas: tuomet jų priskaityta arti keturių tūkstančių. Nuo to laiko per vienuolika metų čia lietuvių skaičius augo, o ne mažėjo. Kun. Michalkevičiui panorėjęs tariamai 1908 m. rudenį buvę suskaityti lietuviai Vilniuje. Lietuviai tam lenkų skaičiavimui nepritarė ir štai kodėl: skaičiavimas turi būti objektivus: pilnas ir be jokio spaudimo iš šalies, surašinėtojams reikia eiti pas surašomuosius, o ne atvirksčiai. Kun. Michalkevičius tada paskelbė, kad tie, kurie nori girdėti lietuviškų pamokslų, turi trejetą kartų ateiti bažnyčion tuo pačiu laiku, kad būtų įrašyti „lietuviais“. Bet toks surašymas gal ir gali parodyti ton bažnyčion ateinančių skaičių, bet joku ne lietuvių skaičių Vilniuje. Dėl tokio surašymo nepagrįstumo kun. J. Tumas buvo parašęs vyskupijos valdytojui kun. Michalkevičiui. Su tuo raštu sutiko kun. Michalkevičius, pareikšdamas, jog toks surašymas negalės parodyti tikro lietuvių skaičiaus, jog, surašinėjant juos, būsią daug painiavų, bet sąrašas esąs jam būtinai reikalingas, kad galima būtų pamatyti, kurias bažnyčias daugiau lietuvių lanko. Šioks ar toks surašymo galas būsiąs, bet lietuvių kalbą įvesiąs bent keliose Vilniaus bažnyčiose. Sąrašas būsiąs tik jam vienam pro memoria, niekur nei viešai, nei oficialiesiems reikalams tos surašymo statistikos neskelbsiąs. Lietuviai patikėjo tuo kun. administratoriaus paaiškinimu ir mūsų laikraščiai ragino skaitytojus netrukdyti tokiam surašymui. Bet lenkų spauda dėl to surašymo kerštingai grūmojo: „Litvomanų vadovai, akilai neapkęsdami lenkiškumo, nesidrovi prievartos, kad tik atimtų iš lenkų liaudies teisę melstis gimtąja kalba savo krašte. Visi gerai atmename spyrimąsi kelių lietuvių kunigų, kurie, sprausdami parapijonims nesuprantamą kalbą, kėlė pikti-

nančius triukšmus mūsų gubernijos bažnyčiose“, – rašė „Gon. Wil.“ (Nr. 207, 1908 m.). Tą pačią gaidą traukė ir „Kur. Lit.“ (Nr. 235, 1908 m.): „Nieko nepadėjo įrodymas, jog Vilniuje lietuvių tėra mažutė saujelė, kuriai ligi soties pakan-ka Šv. Mikalojaus bažnyčios...“ Taip lenkų spauda aiškino, kad lenkai visur įrodytų, jog jų Vilniuje dauguma. Tam buvo imtasi ir organizacinių priemonių: surašinėjo sekmadieniais po sumos, po pietų, tuo tarpu kai daugumas lietuvių rinkdavosi tik rytinėms mišioms, tad ir negalėjo užsirašyti, be to, daugelis ir nežinojo, nes apie surašymą bažnyčiose buvo tik lenkiškai pasakyta ir taip, kad daug ir nesuprato apie ką čia buvo pranešta. Kita, daugelis lenkų darbdavių buvo griežtai uždraudę savo darbininkams lietuviams dalyvauti tokiuose surašymuose. Apie tokius lenkų ponus, kurie bauginę savo darbininkus, kad jei pasirašys lietuviškai esą ir norį lietuviškų pamokslų, neteks darbo, rašė „Viltis“. O nemažai ir lenkai uošviai bauginę savo marčias ar žentus, jog jei pasirašys, tai turės palikti namus, negaus palikimo ir pan. Be to, tom dienom aplink bažnyčias ir jose buvo sutelkta daug agresyvių ir triukšmingų lenkų, kad pagąsdinus ateinančius lietuvius, nes, girdi, lietuviai norį iš jų atimti visas bažnyčias. O ir bažnyčiose lietuviai buvo nustumiami, lenkai kunigai gėdindavo, kad tie, kurie pasirašo, bedieviai. O kaip Katedroje klebonas gėdino lietuvius: ko jūs norite, juk lenkiškai mokate. Dominikonų bažnyčioje kun. Račkauskis sakė pusiau lietuviškai, pusiau lenkiškai pamokslą, kurį jam pertraukė endekai, šaukdama: „Milcz, księżu! litewski język poganski!“ Pamokslininkas baigė pertrauktą pamokslą žodžiais: „Wszak wy rozumiecie po polsku?“ Lenkams atsiliepus – „rozumujemy“, toliau jis sakė: „Teraz wszyscy rozumieją po polsku, ot i wy rozumiecie“. Baigdamas pridūrė, kad lietuvių tėvynė buvusi pagoniška, barbariška, o lenkai jiems palaimos atnešę. Todėl jiems reikią viena kalba su lenkais kalbėti ir melstis. Lietuviams pasiskundus kurijai dėl melagingų surašymo duomenų vyskupijos valdytojas vėl nuramino, kad neturi reikšmės, kokie to surašymo duomenys bus.

Kas yra sekęs ano meto „Viltį“, tas atmena kai kuriuos jos aprašytus endekų darbelius. Lenkų spauda tuomet susičiaupusi tylėjo: neprikišo lietuvių laikraščiams „melų“, bet ir nepapeikė nė vienu žodžiu savo tautiečių, taip žeminusių Bažnyčią. Lenkų spauda suriko dėl lietuvių „intrigų“, kai pasirodė „Vil. Viest.“ „Lietuvių būrelio“ trumpas Visų Šventųjų bažnyčios skandalo aprašymas ir



šiurkštus protestas kun. administratoriui; ji pareikalavo iš lietuvių laikraščių, kad jie papeiktų „Vil. Viestn.“ autorius. Paklusnieji lietuviai, ypač „Vilniaus Žinios“, išpildė tą lenkų norą. „Kur. Lit.“ truputį pagyrė juos, kad parodė „pradžią geros valios“, nes „šiokio tokio doro žodelio lenkai laukę ir iš lietuvių“.

Kai „Šaltinis“ pareikalavo, kad lenkų dienraščiai papeiktų Vilniaus bažnyčių triukšmadarius – lenkus, tai jie atsakė tylėjimu. Tylėjo ir lenkai kunigai, nors „Vilties“ aprašyti skandalai šimtą kartų labiau lieté Bažnyčią ir jos vyresnybę. Kodėl gi tuomet kun. Černiauskis, Vilniaus dekanas, taip jautriai neatsiliepė, kaip kad dabar jo atsiliepta dėl kun. J. Tumo neoficialaus atsakymo vyskupijos valdytojui? Jei aprašytieji atsitikimai nebūtų buvę teisingi, būtų pikčiausi šmeižimai, žeminą kunigų ir Bažnyčios autoritetą, tai reikėjo juos ištirti ir ištyrus arba papeikti triukšmų kaltininkus, arba perduoti Bažnyčios teismui, kaip kun. Tumą, kam jis leidęs dėti laikraštį, kurio yra neoficialusis redaktorius, „pramanytų“ triukšmų aprašymus?

Lenkų spauda ir lenkai kunigai sujudo tik tuomet, kai Visų Šventųjų bažnyčios skandalas paplito rusų spaudoje. „Kur. Lit.“ yra anuomet štai ką parašęs (Nr. 258, 1908 metai): „Lietuvių pamaldos, kurios kun. administratoriaus buvo leistos Vilniaus parapijos bažnyčiose, praėjo ko ramiausiai, vietos gyventojams ir dvasinei vyresnybei džiaugiantis. Bet vis dėlto keliuose Peterburgo laikraščiuose pasirodė visai neteisingų korespondencijų, norinčių, matyti, kad lietuvių santykiai su lenkais pablogėtų. Tie anonimai korespondentai rašo, kad Vilniaus bažnyčiose per lietuvių pamaldas spalio 26 d. buvusios lenkų prieš lietuvius demonstracijos, kurių negalėję kunigai sulaikyti. Tą žinią pastebėjo vyskupijos vyresnybė, ir štai mes esame įgalioti pranešti, jog padarytas tardymas įrodė, kad žinia netikra, pramanyta ir, matyti, ne be tendencijos parašyta. Vienoje bažnyčioje tikrai vienu kartu sugiedojo lenkiškai ir lietuviškai, bet tai buvo ne kita kas, kaip valandėlės nesusipratimas.“

Mat kaip dvasinės vyresnybės autoritetu buvo pridengti endekų darbeliai. Tam tikslui leista pameluoti, apšmeižti kitus, leista visa. Kas gi yra tardęs? Kuo met ir kas buvo klausinėtas bent apie Visų Šventųjų bažnyčios skandalą? Kada kun. Raupelis įtarė Zajončkovskį joniškiečių kurstytoju, tai, šiam apsiskundus, kun. administratorius neseniai paskyrė komisiją tardyti. Taigi vieno lenko pa-

kanka išjudinti dvasinei vyresnybei. O kai „Viltis“ (Nr. 131, 1908 m.), „Kur. Wil.“ pranešus, kad visa ko ramiausiai praėję bažnyčiose, šaukte šaukė tardymo lenkams triukšmadariams, žadėdama savo skundus šimtais liudytojų įrodyti, tai dvasinė vyresnybė – nė žodžio.

Pitrūko tuomet ir Vilniaus lietuviams kantrumo: jų laikraščių redaktoriai savo parašais buvo išspausdinę rusų dienraštyje „Rieč“ protestą lenkų spaudos melams.

Kiek pažeminimų, kiek skriaudų per tą nelemtą sąrašą lietuviai iškentėjo, tai gali atjausti ir suprasti tie, kurie jame yra dalyvavę. Ir koki jo rezultatai? Kun. Tumas buvo nuėjęs pas kun. administratorių paklausti, ar bus kurioje bažnyčioje įvesti lietuviams pamokslai, nes jau kelios savaitės buvo praėjusios nuo surašymo. Lietuviai nerimsta, kiti nieko gero nebesitiki. Kun. administratorius jam piktai atsakęs: „Aš ir nereikalauju, kad jie manim tikėtų.“

Pats sąrašas ne tik nebuvo „pro memoria“, bet jį galėjo tampyti iš vyskupijos kanceliarijos visi lenkų korespondentai, kiekvienas savotiškai jį komentodamas ir šaipydamasis iš „litvomanų“. „Glos Warszawski“ (Nr. 267, 1908 m.) pranešė, kad lietuvių ir dviejų tūkstančių nesusirašę, bet ir tas menkas skaičius esąs padidintas: „Kaip rašantiesiems teko patirti ne vienoje zakristijose, tie patys žmonės po kelis kartus yra rašęsi keliose parapijose. Be to, dar susekta, jog norėjo užsirašyti daugelis žmonių, nė žodžio nemokančių lietuviškai, tik pasidavusių lietuvių veikėjų įkalbinėjimams.“

Tas Varšuvos laikraštis spėjo, kad gal būsią vienoje, daugiausia dviejose Vilniaus bažnyčiose įvesta lietuvių kalba. Ir visai teisingai atspėjo: buvo įvesta Katedroje ir Aušros Vartuose, iš kur ji „savaiame“ išnyko. Ir visuomet lenkai korespondentai laiku atspėja vyskupijos kanceliarijos paslaptis.

Vilniaus lietuvių sąrašas darytas „pro memoria“, paskum pakliuvo departamentan, dar paskiau Vilniaus miesto valdybon, kaipo tikriausia Vilniaus lietuvių statistika. Gal neapsiriksimė pasakę, kad jis nukeliaus, jei dar nėra nukeliauęs, ir Romon.

Lenkams provokacija su lietuviais pasisekė. Bet ar būsime iš jos pasimokę?

## MŪSŲ TEISĖJAMS

Visiems Lietuvos lenkų laikraščiams griaužiant lietuvius, labiausiai viltininkus ir kunigą Tumą, pagaliau išsijudino ir „Lietuvos Žinios“. Jos terpiasi, kaip matyti iš atsispausdinto šiame numeryje straipsnio, mums teisėju, kaltina kun. Tumą ne mažiau, kaip lenkai, kaltina jį visais pirmaeivių politikos punktais, kad nebemato nei tų „skriaudžiamųjų brolių“, nei tų „silpniesniųjų“, kurių gynėjai vieni sakosi tesą. Visa buvę tylu, gražu, ramu, tik štai ir sudrumstę tą šventąją rimtį lietuvių ir lenkų endekai. Lietuviai endekai esą viltininkai – klerikalai, nevidonai kunigai. Kunigas Tumas „privirė putas“. Lvovan, Krokuvon važinėdamas, jis „visos Lietuvos“ vardu atstovavęs. Kad ne tas putas virėjas, visa būtų buvę gerai, nebūtų lenkininkų galybė užgriuvusi lietuvių.

Kaltas putas virėjas, kalta ir „Viltis“. Ji, girdi, stumte stūmūsi pirmeivių laikraščius „nuo rimtesnio įsikišimo“, ji vedusi „itin margą politiką“, ji „burnoja, koliojasi“. Pradžioje esą „Vilčiai“ nereikalingi buvę pirmeiviai: ji viena gyrisis apsidirbsianti. „Viltis“ atstūmūsi pirmeivių laikraščius, kad „išplūdusi“ juos, o išplūdusi pasakymu, kad „Liet. Žinios“ ir „Liet. Ūkininkas“ susilaukė pagyrimo už savo taktinę politiką: „mes geri lietuviai, o anie tai šovinistai“. Štai ką pirmeivių publicistai vadina plūdimu? Ir dabar jie įrodinėja, kad viltininkai ir iš viso lietuviai tautininkai esą lygūs endekams, o jie, pirmeiviai, tokie nekalti, kad niekieno neprašyti dedasi teisėjais.

Tegu „Viltis“ būtų nuo savęs nustumūsi pirmeivius, bet negalėjo nustumti jų nuo „įsikišimo skriaudžiamųjų brolių“ reikaluosin? Agi įsikiša jie lietuvių kunigų dorovėn, aprašinėdami jų nedorybes. Tai mat šią valandą pirmeiviams svarbiausia, o Joniškis, Asava – niekai, tik putra, nuo kurios reikia išmintingai suktis.

Nesutinkame, girdi, su viltininkų taktu, nepripažįstame jų „kovos būdo“. Tai ką gi darome? Pasisukame iš kelio! Štai koks išmintingas pirmeivių laisvės kovotojų taktas. Pasisukę iš kelio, pirmeiviai skardžiai barškina, kad jų principai visų geriausi pasaulyje, ir gėrisi kambaryje savo dorybe. Kaltina „Viltį“, jos redaktorius, kad netaktiškai veda kova su Lietuvos endekais, bet „drąsiai“ stoja už kun. Tumą, kuriam jo „biurokратиškoji valdyba“ – vyskupija neteisingai plėšianti garbę. Bet ar gina jis „skriaudžiamuosius brolius“? Bet koks jo gynimas! Tai itin „margas politikas“, tai virėjas „lietuviškos putros“, kuria lenkai endekai

drabsto kitus visus lietuvius. Dar daugiau ir lietuviai kunigai (ir kun. Tumas) per Vilniaus vyskupijos dvasininkų suvažiavimą sutikę „neprireisti svietiškujų prie vaidų, atsitinkančių bažnyčiose ir jų nagrinėjimo teismuose.“ Štai koki piešia „Liet. Žinios“ kun. Tumą. Ir, girdi, tokį ginti? Juk jis ne „skriaudžiamųjų gynėjas?..“ Beje, nė vienas lietuvis kunigas minėtame tame vyskupijos kunigų susirinkime ir nepritarė, kad dėl lenkų draudimo lietuviškų pamokslų, nebūt galima kreiptis į teismus. „Liet. Žinios“ turėtų skelbti tik tai, ką žino, ir nekaišioti ko nežino. Dar įdomiau, „Liet. Žinios“ peikia valdytoją kun. Michalkevičių, bet kartu ir jo auką kun. Tumą – duoda kailin visiems lygiai, tiek saviškiems, tiek ir lenkų endekams. Štai kokia „L. Ž.“ šventoji lygybė! Už tokią „taikingą politiką“ ypač dėkingi lenkų dvarininkai, endekai, smerkiantys mus. Mūsų, lietuvių, atgimimo istorija ašaromis aplaistyta, bet tauta ištars teisėjo žodį ir jums. Tuomet gal paaiškės, kad jūs buvote užburti lenkų pirmievių (liberalų), kuriuos laikote „broliais“ ir kuriuos lenkai endekai laiko taip pat savo broliais.

*„Viltis“, 1910 m. Nr. 146*

## AUDRAI PRAŪŽUS

Išvijus kun. J. Tumą iš mūsų redakcijos, nustojome stipriausio bendradarbio, geriausio organizatoriaus. Kiekvienas, kuriam lietuvių širdis plaka, giliai atjaučia šią neteisybę. „Vilties“ bendrovė yra kun. Juozo Tumo padaras, tad, žūt ar būt, ryžosi endekai išversti viltininkų šulą, kad visa jų siena sugriūtų. Nesidrovėjo Lietuvos lenkintojų aukštoji dvasininkija prievarta atimti jam žodžio laisvę, nes tuo norėjo suduoti skaudžiausią smūgį lietuviams. Savo „Goncuose“ ir „Kurjeriuose“ lenkai giriasi, kad visoms tautoms nešę ir tebenešą laisvę, tuo pačiu metu, nesitenkindami Rytų Lietuvos lietuvių engimu, reikalauja ir šaukia iš Žemaičių vyskupo, kad jis uždraustų lietuviams kunigams rašyti ir kalbėti, kad Vilniaus vyskupijos bažnyčiose lenkai neleidžią ir lietuviškai melstis, kad dėl to ir lietuviams kunigams vyskupija uždraudė kreiptis į teismus. Bet tuo kiek audrą apramino, bet ji tikrai dar grįš. Grįš ji su viesulais, nes lenkai neatsisakė praryti lietuvių: jei iki šiol mus puolė jų kunigai ir dvarininkai, tai dabar jau ir jų liberalai. Visokie pir-

meiviai pritarią net tokiems susidorojimo metodams, kaip jų Vilniaus vyskupija susidorojo su kun. Tumu. Įgavę drąsos lenkai sau talkon vis daugiau kviečiasi ir visokios rūšies lietuvių pirmeivių. Bet klysta lenkintojai, kad susidoroję su kun. Tumu, įveiks ir visus viltininkus. Bet ne, mes dar didesnėje vienybėje laikysimės su visa mūsų visuomene. Šiandien „Viltis“ tapo būtina lietuvių kultūros gynėja. Nebe šimtais, o tūkstančiais rublių plaukia per ją aukos įvairių mūsų draugijų reikalams. „Viltis“ eina sargybą Lietuvos pakraščiams, skęstantiems nutautinimo jūroje. Kol lenkai vartos Bažnyčią lietuviams lenkinti, kol mūsų teisė bus niekinama, tol nesiliausime kovoje.

Nors didelis smūgis ištiko „Viltį“, bet ji nežus, o dar labiau sustiprės. Tremiamųjų vieton stos kiti darbininkai ir eis viltininkų pramintu keliu. Mes ir toliau kelsime lietuvių skriaudas aikštėn, nepaturodami, kas jas mums daro. Kaip pirma rūpėdavo, taip ir toliau mums rūpės Bažnyčios ir religijos reikalai, už kuriuos prireikus savo papročiu atvirai stosime. Reikalaudami lygios teisės lietuvių kalbai bažnyčioje, mes nesikėsime, kad jose būtų lenkiškas šovinizmas skelbiamas, reikalausime, kad Bažnyčia nevirstų įrankiu šiokiems ar tokiems nuošaliniams tikslams. Neįtiksimė, žinoma, lenkintojams apaštalam, kuriems, tėvo Palmierio žodžiais tariant, katalikiškumas yra kevalas lenkiškumui, o neįtikė užsitrauksime jų rūstybę. Neišsigąsimė, nes mūsų pusėje teisybė. Tegū mus teisia trečiasai: italas, vokietis ar kitas kuris Romos pasiuntinys. Toliau taip palikti lenkininkai džiaugiasi, kad jų geidulys patenkintas. Mes, viltininkai, nenusiminkime. Skelbiama klaidinga žinia, jog, pašalinus kun. Tumą iš redakcijos, „Viltis“ nebeisianti. Netiesa. Ji eis ir toliau savo vaga. Kun. Tumas palieka „Vilties“ bendrovėje. Nei lėšų, nei bendradarbių jai nestigs.

Gaila redakcijai paleisti kunigą Juozą, bet jis ir toliau dirbs lietuviams ir Lietuvai. Jis ne tik gabus publicistas, bet ir sumanus organizatorius. Kultūros dirva yra plati, ir jai reikalingi darbštūs žmonės.

Skaudu ir kun. Juozui, susigyvenusiam su redakcijos šeima, skirtis nuo draugų ir nuo pamėgto darbo. Tas skausmas sustiprins mūsų dvasią ir užgrūdins mūsų valią.

## JAUSMŲ VERGAMS

Lietuviams ginantis nuo lenkų, dažnai tarp žiūrovų pasirodo teisėjų. Tarp tokių nuolat išlenda „Liet. Žinios“, kurios, pritardamos lenkų spaudai, taip pat puola kun. J. Tumą. Taip, jeigu „Kurjerių“ tikslas aiškus: purvinti lietuvių kunigą, kad lenkai jo neapkęstų, o kartu ir visų lietuvių, bet ko gi siekia „Liet. Žinios“, taip dažnai niekindamos ir žemindamos kun. Juozo vardą? Man rodos, jų tikslas panašus į lenkų, nes kitu kuo neišaiškinamas jų uėjimas tokio žmogaus, kurio padorumui nieko negalima prikišti.

Iš vienos pusės šaudo į kun. Tumą endekai, iš antros pirmieviai nuodytomis strėlėmis. Nurimus jausmams, endekai pamatys, kad jų šūviai nepataiko, nesusilpnino lietuvių, budinčių Lietuvos ir jos pakraščių sargyboje, nes ir atskleidė jiems lenkininkų tikruosius planus, kuriuos slėpė ir kuriuos šiuo žygiu, jausmo aptemdinti, aikštėn išvilko.

Lygiai tą dieną, kai kun. Tumą nemažas Vilniaus lietuvių būrys stotyje išlydėjo, pirmievių organo redakcija drožė jam atsisveikinti nuodingas strėles, kad jomis iš pasalų, į nugarą žleistų tą žmogų, kuris Vilniuje buvo ne tik „Vilties“ redakcijos stulpas, bet ir veiklesnis už bet kokį pirmievių narį ir bendraudavo jis su bet kokių nuostatų žmonėmis. Svarbiausia jam buvo lietuvių vienybė. Kun. Tumas buvo ir tarp veikliausių Liet. mokslo, Susišėlpimo, „Rūtos“ ir kitų draugijų narių. Tik partinis fanatikas, kasdien garsiai ir pagiežingai rėkdamas apie kad ir nebūtas priešininko klaidas, gali manyti, kad dėl to sugrius Jerichono sienos, kaip nuo ilgai bibliinių žydu pūstų trimitų garsų.

„Liet. Žinios“ vis tvirtina, kad kun. Tumas esąs dvasios vergas. Ar dėl to vergas, kad drąsiai nurodė neteisybes, lenkininkų daromas lietuviams? Ne, kaip ir dėl kito ko. Esą paklausė savo vyskupo įsakymo ir paliko Vilnių. Dėl to mat dvasios vergas. Tiek, girdi, turėdamas protestų ir užuojautų, tiek „atvirų užtarytojų“, kun. Tumas nestojo „į kovą“! Su kuo? Su kuo gi daugiau, jei ne su vyskupu. Kad būtų stojęs kovon, tai pirmieviams būtų tikras didvyris: tada jie užstotų jį, užjaustų, kai nebebūtų kunigas, kai būtų atsipalaidavęs iš „nuolan-kumo ir paklusnumo“, kai sulaužytų savo pažadus, duotus stojant į dvasininkų luomą. Išsprūdęs iš to luomo, nusivilkęs sutaną, nustojęs autoriteto lietuvių ka-

talikų visuomenėje, atsilikęs nuo tų, kurių tarpe ir su kuriais petys į petį dirbo, pakeitęs kovą su lenkininkais į kovą su Bažnyčia, žodžiu, tapęs amerikiečių Demskiu – štai koks kunigas mūsų pirmievių akyse būtų tapęs idėjos kankinys! Bet kun. Tumas paliko kunigas, todėl jo kova su lenkininkais „Liet. Žinioms“ – vien putros virimas, jo paklusnumas dvasinei vyresnybei – dvasios vergovė.

Ir „Goncai“ su „Kurjeriais“, endekai su savo vadais dūsauja, kaip dūsauja ir pirmieviai! Žinodami kun. Tumo temperamentą, lenkininkai tikėjosi, kad jis, iš visų pusių užpultas, nebesusivaldys ir išsižadės „nuolankumo ir paklusnumo pančių“, kris duobėn kaip vabalas ir krisdamas nugramzdins su savimi „atvirusius užtarytojus“. Bet apsiriko vargšai; stumiamas duobėn, atsispyrė ir išliko gyvas.

Lietuviai, inteligentai ir dvasininkai, siuntusieji „Vilčiai“ protestus ir užuojautas dėl kun. Tumo išvijimo iš Vilniaus, jo žodžiuose „atšaukimo gromata teisingai man tai prikiša ir teisingai atšaukia“, nemato kriminalo, priešingai, laiko jį doru ir drąsiu kovotoju, o „Liet. Žinių“ pirmieviuose kaip tik įžiūri piktus dvasios vergus, dėl savo partinio siaurumo pamynusius po kojomis pavojaus metu bendruosius lietuvių reikalus. Bukapročiai visur mūsų kovoje su lenkintojais temato tik asmeninius interesus, tik putros virimą, o ne lietuvių atgyjančios dvasios kovą su jos pavergėjais, nejučiomis išsiduoda patys esą tų vergėjų nelaisvėje, patys esą keršto jausmų žmonės, kuriems kiekviena proga esti dora pulti priešininką, kad tik išlietų ant jo savo karčią tulžį.

Gramafono prilyginimas tinka šią valandą kaip tik pirmieviams, iškalbantiems tai, ką patys įsikalba iš laisvamaniškų buržujų gaidų. Jie einą vis „pirmyn ir pirmyn“, taigi ir tolyn nuo tautos reikalų. Daugelis jų pavirto sustingusios dvasios automatais, begalį kaip kokia šarmanka vieną tik dainelę apie piktuosius kunigus padainuoti. Atrodo, kad jei kartą išnyktų Lietuvoje kunigai, tai „Liet. Žinioms“ nebeliktų apie ką rašyti.

Dejuoja pirmievių organas, kad „šiandien daugelis tautiečių, net iš inteligentų skaičiaus, žiūri į juos (lietuvius kunigus) kaip į tvirtus tautos vadus, kaip į stiprius Lietuvos šulus“. Tikrai graudu, kad pirmievių tarpe nėra tokios tautos šulų, kad į Tumą žiūri kaip į vadą ne tik „daugelis inteligentų“, bet ir prašalaičių – lenkai ir rusai. Bet veltui dejuoja ir skundžiasi mažadvasiai, kaip elgetos,

atsisėdę kryžkelėje, verksmingai giedodami: kam tie ratai ant tako, jei niekas manęs nemato. Jiems rodos, kad kunigai užstoja kelią ir galima nuo jo nušalinti, užkimusio balso pirmeivybės trimitą pučiant.

Daugelis inteligentų laiko veikliuosius lietuvius kunigus vadais dėl to, kad jie dirba tautos darbą, o jų nelaiiko tokiais vadais, kad nedirbate, kartais net prieš tautą einate ir vis buržuaziškai giriatės svetimais lopiniais durstytu katekizmu.

*„Viltis“, 1911 m. Nr. 26*

## DEMAGOGIJA IR JOS TALKA

### DĖL MIŠRIŪJŲ PARAPIJŲ KALBOS BAŽNYČIOJE

Jei tie, nuo kurių pridera Bažnyčios tvarka, nustatytą teisingą pagrindą kalbų ginčams spręsti, tai pagerėtų tikinčiųjų santykiai. Kadangi Vilniaus vyskupija turi daugiausia mišrių parapijų, tai jai tektų pirmai tai išspręsti. Tiesa, kun. Michalkevičius du kartu yra mėginęs rasti tą modus vivendi. Po Vilniaus lietuvių surašymo bažnyčiose jis buvo sudaręs komisiją iš dviejų lietuvių kunigų ir dviejų lenkų dvarininkų. Ši komisija lyg tai mėgino nustatyti, kiek yra parapijose lenkiškai ir lietuviškai kalbančių žmonių. Tačiau tos komisijos darbas nuėjo niekais, nes niekur nedaryta apskaita. Antrą kartą šis klausimas buvo iškeltas vyskupijos valdytojo per kunigų suvažiavimą Vilniuje, pavedus surašymą padaryti klebonams, surašant tuos, kurie nori bažnyčioje lietuviškų pamokslų. Vadinasi, svarbu ne tėvų ir protėvių kalba, o noras ar nenoras lietuviškų pamokslų. Prisiminkime pagarsėjusią Joniškio parapijos bylą. Kilus ten nesusipratimams, arba, teisingiau pasakius, panorėjus lenkininkams išvyti lietuvių kalbą iš bažnyčios, klebonui buvo įsakyta surinkti žinių, remiantis minėtuoju kunigų suvažiavimo nutarimu, kiek atsiras norinčių klausyti lietuviškų pamokslų. Vos pradėjo lietuvis klebonas surašinėti, kai gavo iš Vilniaus vyskupijos nurodymą nutraukti, nes atvažiuosianti tam tikra komisija ir pati statistiką padarysianti. Ir padarė... Ji neklausinėjo skyrium kiekvieno, kokia kalba jis norėtų pamokslų, bet, sušaukusi šventoriuje daugiausia iš lenkų minią, paliepė, kad kas nori len-



kiškų pamaldų, tegu lieka vietoje, o kas su tuo nesutinka, tegu pereina į kitą pusę. Daugelis ir nesuprato, kam to reikia. Dar daugiau iš lenkų girdėjosi grašinimai, tai tik apie 40 žmonių išdrįso prisipažinti, nors lietuvių būta dvigubai daugiau. Po tos kurijos „apklausos“ vienas iš šlėktų pasakė komisijai:

– Norite, aš padarysiu taip, kad tie, kurie štai dabar šaukia nenorintys lietuvių kalbos bažnyčioje, po mėnesio jie jau klyktų nenorintys lenkų kalbos...

Joniškio pavyzdžiu pasekė Varėnos klebonas, ir nors parapijoje gyveno vien lietuviai, įvedė lenkų kalbą bažnyčioje. Panašiai pasielgė ir Gervėčių klebonas Dalinkevičius, kilęs iš Kauno gub., Ukmergės apskrities, Taujėnų apylinkės, sūnus tėvų, nemokančių lenkiškai. Kai jo vikaras pamėgino klausinėti, katekizuodamas lietuvių vaikus, ar jie nenorėtų lietuviškai mokytis poterių, klebonui nepatiko, ir vikaras buvo iškeldintas. Iš to matyti, kad kartais ir nekalnam norui sunku be triukšmo pasireikšti.

Galima būtų ir daugiau panašių pavyzdžių nurodyti, bet aišku ir iš paminėtųjų, kad Vilniaus vyskupijos sumanymo esmė buvo pagreitinti lenkinimą per bažnyčias, o ne sugrąžinti krašto šeiminkams ir teisę melstis sava lietuvių kalba.

*„Viltis“, 1911 m. Nr. 27*

### ARGI KAIP KAS NORI?

Lietuviai reikalauja lietuviškų pamaldų. Bet sulenkintosios Vilniaus vyskupijos dvasinė vyresnybė sako: jei tat būtų politika, tai gal ir būtų galima sutikti su tokiu plebiscitu. Bet čia kitas reikalas, ir plebiscitas prieštarauja Katalikų Bažnyčios įpročiams. Dvasinė vyresnybė negi galėtų pavesti miniai spręsti, ar, sakysime, palikti bažnyčioje lotynų kalbą, ar ją pakeisti kita, kurios įsigėistų parapijiečiai ar net visa tauta. Bet tarsi užmiršta, kad juk ir Bažnyčiai turi rūpėti, kad tikintieji atjaustų ir suprastų jos skelbiamas religijos tiesas ir įsakymus, dėl to ir lietuviai teisingai reikalauja, kad ir bažnyčiose būtų vartojama jų ir jų tėvų kalba. Kiek naudos iš to, kad žmogus, svetima kalba atmintinai iškalęs katekizimą ar poterius, nepermano jų prasmės? Kad taip esti Vilniaus vyskupijoje, tai visiems žinoma. Kun. A. Burba yra davęs spaudai nemaža pavyzdžių iš Vilniaus

krašto poterių, lenkiškai lietuvišku žargonu išpuoštų, kurių niekas nesupranta. Norint daugiau įsitikinti, galima būtų kurioje parapijoje, sakysime, prie dviejų kunigų liudytojų, lenko ir lietuvio, pasiklausti kokio senelio lietuvio, lenkiškai poteriaujančio.

Dabar išeina, tarytum Katalikų Bažnyčios dvasinė vyresnybė nežino, katra kalba, gimtąja ar svetimąja, geriau tinka sodiečiui religijos mokytis, nors mokslininkai pedagogai, kaip čekas Amos Kamensky, seniai yra išsprendę tą dalyką. Tuo dėsnium vaduodamies Rusijos seime, Dūmoje, tautų atstovai, neišskiriant nė lenkų su lietuviais, reikalauja, kad bent pradžios mokyklose būtų mokoma visų dalykų gimtąja kalba, kad jos mokytųsi visi tautiečiai, net neklausti, ar jie nori ar nenori. Taigi didžiausi demokratai žino, jog tai mokslo dalykas, kuriam spręsti netinka plebiscitas, kuriam minia nėra kompetentinga. Tačiau Vilniaus vyskupijos vadovybei visa tai nė motais ir ji tarsi vis nenuvokia, kokia lietuviui yra gimtoji kalba, kad lenkų net prievartinis brukimas – tai nusikaltimas. Kol rusai savo įsakymais vertė ir katalikus mokytis religijos rusų kalba, tuomet lenkai šaukė, kad tai nusikaltimas, kad religijos turima mokytis ir melstis tik gimtąja kalba ir nepriverstinai. O dabar kai tai nebevaržoma, kai lenkams leidžiama ir vidurinėse mokyklose mokytis sava kalba, tą teisę jie atsisako pripažinti lietuviams, persekioja juos nuožmiau už kadaisė rusus.

Tautybė nė kiek neprieštarauja ir Bažnyčios mokymams. Priešingai, ji liepia, įsako savo valdiniams mylėti ir gerbti savo tėvus, taigi ir jų kalbą. Kas gėdisi savo tėvų, kas jais bodisi, kas juos niekina, tas nusideda ir tam Bažnyčios įsakymui. Su tikinčiųjų ydomis ji privalo kovoti ir bausti nusižengusius, kaip ir tuos, kurie trukdo ar persekioja kalbančius savo kalba lietuvius. Trukdydami, drausdami lietuvių kalbai bažnyčiose, lenkų kunigai ir vyskupai, sulenkėję bajorai ir dvarininkai paverčia jas savo politikų būstinėmis, o save lenkiškųjų partijų tarnais. Ką pasakytų prancūzas, vokietis ir pats lenkas, išgirdęs savo tautietį sakant, jog nekenčias savo gimtosios kalbos? Jie pasakytų, kad tas yra išsigimėlis, ligonis. Tuo tarpu ir tokiame lietuvio, gudo ar latvio išsigimime lenkai mato pažangą, kilnų dalyką. Štai lenkų laikraštyje „Tygodnik Wilenski“ žinia iš Vitbsko gubernijos latvių gyvenimo. Lenkas patriotas rašo, jog vienos apylinkės latviai esą taip įsiėmę lenkiškos kultūros, kad gimtąją kalbą tevartoją namie, o

su svečiais ir bažnyčioje didžiuojasi lenkų kalba. Jei kas, girdi, prakalbintų juos latviškai, tai pasijustų užgauti. Mat kokia prakilni esanti lenkų kultūra! Ar bereikia čia komentarų? Lenkų kultūra tokia nuodinga, kad jos veikiami latviai ima gėdytis savo tėvų kalbos ir patys ją, kur galėdami, žemina ir niekina!

Ne kitaip lenkai žiūri ir į Lietuvos pakraščius. Ir čia jie laiko prakilniais tokius lietuvius, kurie gėdisi gimtosios kalbos, kurie, mindami ją kojomis, griebiasi lenkiškosios, tariamai poniškos, madon įėjusios, – štai kodėl siūlo lenkai kalbos ginčams spręsti plebiscitą. Dangstydamiesi demokratizmo apsiaustu, tikėdamiesi, kad čia daug atsiras tokių lietuvių, kaip aprašytieji Vitebsko gubernijos latviai, jie slepia nedemokratiškiausius, niekšingiausius savo tikslus. Čia jiems rūpi ne Bažnyčios reikalas, o ta lenkiškoji jų „kultūra“, kurios žiedų randa nutautusiuose latviuose ir lietuviuose, rūpi lenkiškumo propaganda, panaudojant tam bažnyčias ir tuo jas morališkai žlugdant.

Lenkininkai dabar šaukiasi tariamos minių valios, bet kodėl gi jie buvo priešingi tai valiai, kai buvo įvedama lietuvių kalba Šv. Mikalojaus bažnyčion? Nesiklausdavo jie parapijiečių noro, kai senovėje brukdavo lenkų kalbą lietuvių bažnyčiosna, be jokio plebiscito lenkino lietuvių parapijas, lenkino biurokratiškai, o šiandien ieško demagogijos priemonių, apvelkamų demokratizmo apsiaustu, naudojami pedagogikos, politikos tariamais liudijimais. Štai Dūmos rinkimų įstatyme Vilniaus gubernijoje rusų valdžia lenkų saujelei atiduoda beveik visus mandatus. Plebiscitu vargiai jiems tektų bent vienas. Tam demokratizmo dėsniui rinkimuose lenkai pirmi priešintūsi, sakydami, kad minia dar nesubrendusi. Yla iš maišo išlenda, kai „plebiscito“ šešėlis ima jiems vaidintis.

*„Viltis“, 1911 m. Nr. 28*

## NORŲ VERTINAMIEJI VAISIAI

Lietuvių norus ir siekius varžė ir tebevaržo verguvės tradicija. Nuo mažų dienų kiekviename žingsnyje, o ypač dvare ir bažnyčioje, jie girdi, kad jo, lietuvių kalba prasčiausia už viso pasaulio kalbas, kad ji, palyginus su lenkiškąja, esanti ne tik muzikiška, bet ir pagoniška. Taigi, kas lenkiškai kalbąs, tas esąs ti-

kras krikščionis. Kaipgi netikėjęs? Kunigai per pamokslus skelbia, jog lietuviai buvę pagonys ir tik lenkai juos apšvietę, išvedę Europon. Be to, bajorai ir dvarininkai, tarnautojai daugiausia kalba lenkiškai ir taip pat niekina lietuvių kalbą. O jie, būdami ponai, matyti, yra išmintingesni ir geriau žiną, kas pagarbos ar verta. Štai ir gudų kalba prasta, dėl to ir jai nėra vietos bažnyčiose. Argi neaišku, kad taip turi būti?

Švysterėjus sodiečių tarpe susipratimui, jog taip manyti yra prietaras, baudžiamos liekana, ir jog lietuvių kalba tokia pat krikščioniška, kaip ir lenkiškoji. Bet prieš tokią nuomonę pakyla visa audra: samdytieji ir savanoriai lenkininkai visomis priemonėmis stengiasi užgniaužti sodiečių sąmonės kibirkštėlę, puola prieš juos ir kumštėmis, nes tai pavojus ir „galingosios, vieningosios Lenkijos atkūrimui“. Dar daugiau lenkų agitatoriai ant kiekvieno kampo skelbia, kad leidus ir lietuvių kalbą bažnyčion arba ją ten ilgiau pakentus, rusai paversiantys bažnyčias cerkvėmis, o katalikus, užsirašiusius lietuviais, – stačiatikiais. Iš visų pusių girdint apie tokius pavojus, kuriuos sukelianti lietuvių kalba, tamsiam sodiečiui apkvaišta galva, ir jis patiki tais niekšingais lenkintojų pliurpalais. Tad „apklausiami ponų“ ar norį lietuviškų pamokslų, neretas ir lietuvis, vos suprantantis lenkiškai, atsako, kad jį tenkiną lenkiški, nes mano, jog svarbu, kad tik jo bažnytėlės rusai cerkve nepaverstų (daug kur tie surašytojai aiškindavo, kad surašymą atlikti įsakiusi rusų valdžia). Tad taip tarp kunigų ir dvarininkų, lenkais užrašomų, yra daugybė net visai nemokančių lenkiškai. Kai Žemaičių vyskupijos Karmėlavos bažnyčioje grupė lenkintojų per lietuvių pamaldas ėmė kelti triukšmą, kad kunigas sakytų pamokslą tik lenkiškai, vyskupo nurodymu bažnyčia kuriam laikui buvo uždaryta, kol lenkai neaprimis ir gerbs lietuvius. Panašiai turėtų būti elgiamasi ypač Vilniaus vyskupijoje, kurioje ypač siautėja lenkų davatkos ir endekai. Bet žmonės ima suprasti tikrąjį lenkintojų tikslą, ir reikia tikėtis, bent jaunoji lietuvių karta atgaivins lietuvių kalbą ir visose Lietuvos bažnyčiose. Bet kol kas lenkintojai dar triumfuoja. Štai ir Gelvonų parapijos klebonas Šimeliūnas, jei prieš dvejus metus savo ranka pasirašytame rašte nurodė, jog toje parapijoje norinčių lietuviškų pamaldų yra per du trečdaliai parapijiečių, tai pernai jis parašė „Kurjeryje“, kad jų belikę trečdalis; dar spartesnį lenkėjimą, to kunigo nuomone, rodanti Gelvonų pradedamoji mokykla –

tik devintoji mokinių dalis bepareiškusi, kad norinti lietuviškai religijos mokytis. Dveji metai tepraėjo, o kaip parapijonių noro temperatūra pakilusi lenkų aukštumon! Atsisėstų kun. Šimeliūno vieton tikras lietuvis kunigas, išpūstoji temperatūra tikrai atslūgtų normon.

*„Viltis“, 1911 m. Nr. 29*

### KAIP KAS KALBA

Teisinga būtų, kad religijos mokytūsi ir melstis galėtų kiekvienas savo tėvų kalba. Taip daro ir skelbia tie patys lenkai vokiečių valdžioje Poznanėje. Ten ir vaikai mokomi, ir meldžiamasi lenkų tik lenkiškai. Nors ir ten yra, kad kai kurie lenkai vokiečių kalbą laiko „poniškesne“ ir leidžia vaikus į vokiškas mokyklas (ten vokiečiai lenkų kalbą laiko „mužikiška“). Nebeatmenu, kuriame lenkų laikraštyje man yra tekę skaityti vieną jų patriotą dejuojant, kad nesusipratę lenkai valstiečiai gėdisi savo kalbos ir, pravardžiuojami vokiečių „poliakais“, atsikertą: „Ich bin kein Polak, ich bin ein Preusse wie du.“ Panašiai atšauka lenkinamas lietuvis, kai išjuokiamas „litvaku“: aš ne litvakas, aš paliokas! Visur, matyti, iš to paties molio nulipdyti žmonės: pataikavimo ir naudos motyvai visur ima viršų. Lenkintojai Lietuvoje lyg seka Poznanės vokiečiais, kurie kiša pirmon vieton vokiečių kalbos kultūringumą. Katrą kalba vartoti ir bažnyčioje, lenkų ar lietuvių, turinti nusverti, jie sako, aukštesnioji kultūra. Kadangi pats žmogus mokąs skirti geresnį daiktą nuo blogesnio ir kadangi lenkų kultūra esanti prakilnesnė už lietuvių, tai štai ir kimbąs pats lietuvis į lenkų kalbą, kai leidžiama jam laisvai pasirinkti. Bet tas laisvumas Lietuvoje labai panašus esti į Poznanės laisvumą: šen ir ten po jo dangtimi labai siaura esti silpnajai pusei, šen ir ten kultūrtrėgeriai naudojami kultūrkampfo priemonėmis: gėdinimo ir mados motyvais. Tegu lenkininkai neturėtų kuo gėdiną „litvinų“, vargu begalėtų laikyti Lietuvą savo kultūros sritimi. Juk lenkiška kalba tai dar ne kultūra, priešingai, Lietuvoje valstiečiai kultūringesni ten, kur yra užsilikusi lietuvių kalba, kur atgijusi tautos sąmonė, o mažiausia kultūros ten, kur valstiečiai tebėra sulenkėję. Ši tiesa aiški tiems, kurie pažįsta Lietuvos istoriją.

Lig šiol tebesilaiko kultūrtregerių politikos ir Lietuvos sulenkėję kunigai, ypač Vilniaus vyskupijoje. Nors religija smerkia žmogų, besigėdintį tėvų kalbos, ir laiko blogu daiktu jos išsižadėjimą, bet lenkintojams lietuvių kalba – tai, kaip sakyta, kliuvinys praryti lietuvius.

Gal ne vienam bus tekę matyti karikatūrą vieno lenkų grafo, raginusio savo tautiečius bajorus mesti neįvykdomus svaičiojimus, sukurti Lenkiją nuo „jūrų ligi jūrų“ ir susiburti prieš „klopus“ su rusais bajorais. Ta karikatūra išjuokia lenkus, kurie nesirūpina lenkiškumu ir sutiktų susijungti net su rusais. Tuo tarpu tie patys ir lenkų patriotai smaugia tamsų lietuvių, atitraukia jį nuo tautos kamieno, plėšia jam tautybės pamatą, tėvų kalbą, ne tik nenori matyti tame blogio, bet dar ragina ir kitus greičiau lenkais tapti. Bet tam turėtų priešintis ir Bažnyčia, privalanti ginti „tėvus ir jų kalbą“, o ne eiti pataikavimo lenkų šovinistams keliu. Lietuvos bažnyčiose tik lietuvių kalba turi būti katekizuojami ir mokomi lietuvių vaikai, tik lietuviškai lietuviams bažnyčiose turi būti sakomi pamokslai.

*„Viltis“, 1911 m. Nr. 32*

## LENKIJA VERČIA KATALIKYBĘ SAVO KEVALU

Lenkų tautininkai (beveik visi Lietuvos lenkai tokie) yra tiek įpratę suplakti į vieną katalikybę ir Lenkiją, kad, jei kas tuo suabejoja, jų pasmerkiamas. Net tėvas Palmieri yra jų netikėliu įvardintas vien dėl to, kad išdrįso aikštėje parodyti, ko vertas lenkų katalikiškumas, naudojamas tik Lenkijos išaukštinimui. Kai lietuviai reikalauja savo teisių bažnyčiose, kratosi lenkų kalbos, tai endekai, prisi-dengę Katalikų Bažnyčios gynėjais, klykia: kas prieš lenkinimą, tas ne katalikas, tas prieš Bažnyčią! Tas, kuris reikalauja lietuvių kalbos bažnyčiose, tas rusų agentas ir nori bažnyčias paversti cerkvėmis, o kraštą surusinti... Kai lenkintojams tokiomis „argumentais“ nepavyksta atbaidyti lietuvių nuo savo kalbos, tada neretai ir griebiasi smurto. Bet kai, kaip ir Giedraičių bažnyčioje, lenkai mušeikos buvo nuteisti už kitų parapiečių, bet lietuvių, sužalojimus, lenkiškoji spauda tylėjo, nors kai kurie jų kunigai ir tas mušeikas įvardino kaip katalikybės gynėjus, pa-

triotus ir keikė lietuvius, kam jie „savo brolius“ teisman atidavę, ir tuo suardę lietuvių ir lenkų vienybę. Ir su gudais, tik „litvomanai“ kalti, kad sunkiai lenkiškas skinasi kelią ir pas gudus. Ir gąsdina lietuvius lenkų laikraščiai, kaip „Goniec“, kad jei lietuviai ir toliau priešinsis lenkinimui, nestosią kankinių lenkų pušėn, jeigu nuošaliai stovėsią, tuomet, sako „Goniec“, būsią Vakarų Europos kultūros naikintojai, Katalikų Bažnyčios priešai ir rusų, jų stačiatikių bažnyčios bendradarbiai. Štai ir kokiais bauginimais endekai ir jų kunigai kovoja su lietuviais ir lietuvybės atgimimu, kaip nori atbaidyti ir nuo lietuvių kalbos; norima įtikinti, kad ir tik lenkų kalba yra tikrosios katalikybės kalba. Rusų kalba mat priešinga katalikybei ne tik lietuvių, bet ir gudų bažnyčiose. Be lenkų kalbos ir pas lietuvius, ir pas gudus nebeliktų katalikybės. Ar bereikia didesnės iliustracijos, kad lenkų kalba dargi nelenkų bažnyčiose laikoma katalikybės druska, be kurios sugriūtų katalikų bažnyčios. Bet lenkintojai nemato ir gudo, kaip ir lietuvio, nesiklauso jų balso, niekina ir gudų laikraštyje „Naša Niva“ žmonių troškimus. Tiesa, juos dar nedrąsiai jie kelia. Gudas kol kas dar tebemiega, o ir jo budintojai – silpni, nedrąsūs, verguvės liekanų prislėgti. Tad kam jų klausitis, mano lenkintojai. Verčiau juos ir toliau liūliuoti... įperšant lenkybę.

Katalikybei visos kalbos lygios: rusų, lenkų ir kitų. „Goniec“ betgi klausiasi mūsų nuomonės, kaip geriau būtų gudui: ar kad jis būtų išvirtas ar iškeptas? Tepaklausia verčiau gudą žuvelę: gal ji ir pasisakys, kaip geriau jai, ar kad lenkai sukramtytų, ar kad prarytų?

„Kur. Wilenski“ (Nr. 65) taip pat įdomauja, ką „Viltis“ pasakysianti dėl pasklidusio girdo apie rusų kalbos įvedimą gudų bažnyčiose Gardino gubernijoje. Mes galime jam atsakyti tą patį, ką esame pasakę „Goncui“, kadangi tiedu laikraščiai yra vieno galo, abu tų pačių endekų organas.

*„Viltis“, 1911 m. Nr. 53*

## KAŲ RODO MUMS GIEDRAIČIŲ BYLA

Ji dar kartą primena, jog lenkininkų žygiai prieš lietuvių kalbą bažnyčioje yra vedami susibūrusių planingon draugėn žmonių, jog triukšmadarių minią

veda užkulisyje pasislėpusi ranka, jog lenkintojams nėra vyskupijos vyresnybės cirkuliarų.

Kas Giedraičių bažnyčioje buvo skriaudžiamas? Lenkai? Dargi toks tardytojas, kaip kun. Černiauskis, nėra ten sulaukęs nuoskaudos. Aišku iš mūsų korespondento surinktų žinių, ko norėta lenkintojų pasiekti triukšmu bažnyčioje. Jų nieieškota savo teisės, ne, jų kėsintasi tik atimti teisę iš lietuvių. Ramiu būdu negalėjo to padaryti, tai sukėlė triukšmą. Tas jų darbas nedoras, bet dar nedoriau save teisino, suversdami visą kaltę klebonui. Koks tardytojų sprendimas, dar nėra žinios. Jei klebonas paliks vietoje, tai išteisintas; jei bus iškeltas, tai rastas kuo nors kaltas. Tai bus vėl priežastimi kitų parapijų lenkintojams triukšmauti.

Molėtuosin, grynon lietuvių parapijon, buvo paskirtas kun. Dovidavičius, pirma sukurstęs minią Rodunėje. Ar jis buvo dėl to tardytas, nubaustas, pabartas ir sudraustas, kaip reikalauja neseniai išleistasai cirkuliaras. Ne, jis paaukštintas. Štai Giedraičių byloje vaidinęs paskutinę rolę ir pasėjęs čia neapykantos sėklą, jis dvasinės vyresnybės siunčiamas Nočios mišrion parapijon, kur žmonės bent pusė tebekalba lietuviškai. O kai lietuvis kunigas, neįtikęs kuo lenkininkams, esti jų apšauktas, tai paprastai atsiduria gudų parapijoje.

Parapijiečiai lenkai, triukšmo pridarę, paliekami nebausti. Lenkų vardu galima kelti muštynes bažnyčiose ir kitas eibės daryti. Bet dėl to tik lietuviai ir jų kalba apkaltinami. Taip buvo Giedraičiuose, Rodunėje ir kitur, iš kur ir lietuviai kunigai buvo išsiųsti, o jų vieton atkelti kiti, lenkininkai. Lenkininkai triukšmauja bažnyčiose ne tam, kad įsigytų sau teisių, bet kad atimtų jas iš lietuvių. Yra daugybė mišrių parapijų, kur lietuvių kalbai uždarytos bažnyčios durys (Dieveniškės), tuo tarpu įvedama lenkų kalba ten, kur jos nėra buvę (pavyzdžiui, Varėnoje).

Giedraičių bylos tardytojai piktinasi, kad lietuviai apskundę mušeikas policijai. Bet juk ne iš gero tenka jos šauktis. O vagilius, nutvertas kad ir bažnyčioje už rankos svetimoje kišenėje, juk atiduodamas į valdžios rankas? Kuo gi lenkintojai doresni už tuos padarus? Jie nevagia, bet švęstoje vietoje žeidžia giliausius tikinčiųjų žmonių religijos jausmus ir žemina ne tik lietuvius, bet ir Bažnyčią? Nebaudžiami ir neliečiami jie darosi nebesuvaldomi. Apsiginti gali-



ma tik savais kumštėmis ar su policija, nes lenkiškoji bažnytinė valdžia tų lenkintojų net nebando sudrausminti, pirmiausia tų parapijų kunigų.

„Viltis“, 1911 m. Nr. 59

## SUKČIAVIMAI TEISYBĖS VARDAN

### KUO BEPASIKLIAUTI?

Jau kone pusantro mėnesio praėjo, kai išleistas Vilniaus vyskupijos valdytojo cirkuliaras kalboms bažnyčiose tvarkyti. Lietuviai, tiek daug kartų girdėję iš sulenkintosios Vilniaus kurijos pažadų apie lygiateisiškumą bažnyčiose, atsargiai sutiko ir naują raštą, nors ir perspausdinę jį „Viltyje“, nepirrašė pastabų. Bet to cirkuliario poveikio lyg ir nematyti. Pagal jį tose parapijose, kuriose lenkų abejiems per pusę. Tuo tarpu per šventes, net lietuvių dienomis, lenkai irgi naudojami lygia teise su lietuviais, o lenkų dienomis, taip pat per iškilmingas šventes nieko lietuviško, kaip ir anksčiau, neleidžiama. Klebonai paaiškina, kad taip nurodyta ir vyskupijos valdytojo cirkuliare. Dar daugiau, daugelyje bažnyčių, valdomų lenkų, per atlaidus ir kitas šventes nebeduoda lietuviams per procesijas nešti altorėlių, bažnytinių vėlavų ir kt., nes, girdi, tai tik lenkų turtas, nepaisant, kad tai turtas ir visos parapijos, kad ir bažnyčios daugiausia lietuvių pasatytos. Ir minėtasis Vilniaus vyskupijos kurijos cirkuliaras tik lenkams nau dingas. Štai jo pirmame paragrafe pasakyta:

„Mišriomis parapijomis yra laikytinos, kur ne mažiau kaip 300 žmonių vartoja namie kitokią kalbą, ne kaip visa parapija.“ Vadinasi, tautybės rodiklis – naminė kalba. Labai gerai! Tik štai penktajame to cirkuliario paragrafe skaitome visai kita ką: „Darydami sąrašus, gerbiamieji klebonai arba jų pavaduotojai privalo rūpestingai vengti šiokios ar tokios politikos, neversti pasirašyti bet ką priešingai pasirašančiojo norui.“ Taigi, kuo vadovautis klebonams surašant parapijiečius: jų „naminė kalba“ ar „jų noru“? Mums labai aiškus to dvejojo saiko tikslas: ar nepanorėtų sodietis, namie tebekalbą lietuviškai, lenkiškų pamaldų, lenkiškų pamokslų bažnyčioje! Kas atsako „norėsiu“ lenkiškai melstis, tas ir jų lenkas, nebe lietuvis. Gudrus, labai gudrus ir bažnyčių lenkintojų cirku-

liaras. Juo tarsi įteisinamas naujas dorovės dėsnis: mylėk lenkus ir jų kalbą labiau, nekaip savo, ne kaip pats save. Bet mes negalime sutikti su tokiu cirkuliaru, nes jis prieštarauja ir pačios Bažnyčios nurodymui, kad pamaldos turi vykti ir pamokslai sakomi tąja kalba, kurią žmonės vartoja savo namuose. Ir taip jau daroma Kauno vyskupijoje, kurioje taip pat yra mišrių parapijų, tautybės pagrindan dedama gimtoji kalba, dėl to nėra tenai tokių triukšmų bažnyčiose kaip Vilniaus vyskupijoje. Taigi, tik atsižvelgus į parapijiečių gimtąją kalbą, o ne į jų norą, tebus nustatytas objektyvus lietuvių skaičius, tebus „patenkinta teisybė“. Taip palikus, kaip yra Vilniaus vyskupijoje, bus trypinamas vietoje, bus dar didesnis ardymas jau suardytos santarvės parapijose.

Negalima nepaminėjus dar vieno to Vilniaus vyskupijos cirkuliario paragrafo, labiau už kitus padūmavusio: „Jei kurioje parapijoje dėl bent kurių priežasčių šiuos įsakymus vykinant, visiškai ar tik dalimi tektų susidurti su netikėtomis kliūtimis, kurios galėtų sukelti barnių ir neramumų, kur lig tol yra buvusi vienybė ir santarvė ir kur tuo atžvilgiu niekam nėra skriaudos, tai, klebono išmanymu, gali palikti senovinė tvarka, bet ne kitaip, kaip tik man leidus.“

Ką čia norėta pasakyti, kad „kur lig tol yra buvusi vienybė ir santarvė ir kur tuo atžvilgiu niekam nėra skriaudos“? Tie žodžiai lyg kokia guma, kurią galima tampyti į visas puses ir kuri paleista vėl susitraukia, kaip buvusi. Vadinas, visa spręsti ir toliau paliekama patiems lenkintojams. O kas jiems nenori paklusti, kam rūpi lietuviybė, tas pagal tą cirkuliarą „gali tapti didžio blogumo priežastimis“.

„Viltis“, 1911 m. Nr. 72

## LENKŲ SPAUDOS PAPROČIAI

(Rašyta p. D. Malinauskio, versta ir redaguota mano. A. Sm.)

Kas sekė lietuvių barnius su lenkais, tas bus įžiūrėjęs lenkų spaudos etiką; graibyti paskalas ir jomis užgaulioti lietuvius, neišsileidžiant tikrų žinių, tikroje šviesoje rodančių lietuvių santykius su lenkais, neišsileidžiant straipsnių, peikiančių nedorus lenkų darbus. Kad tai tiesa, įrodymų turime pervirš. Lenkų ku-

nigų laikraštis „Dwa grosze“ buvo padėjęs nepatikrintą žinėlę, kad policija per Dievo Kūno procesiją apstumdžiusi Dominikonų bažnyčios zakristijoną. „Viltis“ po trijų dienų atkartojė tik dalį tos žinėlės. „Kur. Wil.“ lenkiškai po savaitės išsispausdino visą žinią, pažymėjęs, kad ji paimta iš „Vilties“. Kam jis mėgino sumėtyti pėdas ir nukreipti akis nuo savo tautiečių laikraščio į lietuvių, numanu ir neaiškinus.

„Kur. Wil.“ buvo įsidėjęs kažkokių bevardžių lenkų iš Švenčionių straipsnį, pilną melų prieš Švenčionių lietuvius kunigus. Redakcijos dar buvo pridurta, kad tai esąs patikimiausių jos žmonių pranešimas. Kai Švenčionių lenkų būrelis, pasipiktinęs „patikimųjų“ melais, paslėpusių savo pavardes, kreipėsi į „Kur. Wil.“ su prašymu atitaisyti melą, tai redakcija griežtai atsisakė jį spausdinti, pasiteisindama dedanti, kas jai patinką, ir nededanti to, kas nepatinką.

Tas pats laikraštis nespausdino p. Kasakevičiaus (lenko) žinėlės iš Rodunės (žiūr. aną „Vilties“ Nr.), rašytos bešališkumo vardu, dėl to, kad ji lenkams nemaloni, kad parodo, jog jie lietuviams ne teisingi. Neseniai vėl kažkoks lenkų patriotas buvo paskelbęs „Dwa grosze“ melą, kad lietuvių rašytoja Lazdynų Pelėda grobstanti iš bažnyčios senovinius daiktus. Tą melą jau kaip tikrą dalyką perpasakojo daugelis lenkų laikraščių, girdi, jei taip elgiasi rašytoja, tai ką jau bekalbėti apie eilinius litvomanus. O „Kur. Wil.“, aprašydamas Liet. mokslo draugijos susirinkimą, pamini, tarp kito ko, nupirktus už 45 rublius iš kun. Meštiko Draugijos muziejun senovinius pinigus. Tačiau „K. W.“ nurodė, kad buvo nupirkta už 10.000 rublių, ir priekaištaujama, kad lietuviai švaistą aukotojų pinigus. Dar vienas visiems žinomas faktas. „Biel. Żyzn.“ paskelbė nežinia iš kur ištrauktą žinią, kad lietuvių organizacijos norinčios panaikinti Vilniaus vyskupiją. Tą išmislą perspausdino beveik visi lenkų laikraščiai, gąsdindami ne tik atėjūnus lenkus, bet ir Vatikaną, kuriam irgi persiuntė tą paskalą. Tačiau nors „Viltis“ ir kiti lietuvių laikraščiai pranešė, kad ta žinia nedorų žmonių išmislas, bet nė vienas lenkų laikraštis neišspausdino to lietuvių organizacijų paneigimo.

Tokios etikos laikosi „Kur. Wil.“, tokios ir „Dwa grosze“ lenkų kunigų ir kitų organai. Tegu būtų nors šiek tiek panašiai pasielgęs kuris lietuvis kunigas ar laikraštiniškas lietuvių–lenkų klausimu, tai jis tikrai būtų lenkų perduotas

teisman ar išvartytas iš Vilniaus, kaip jie išvarė kun. Tumą už tai, kad išdrįso akysin pasakyti tiesą Vilniaus vyskupijoje lenkininkams.

Negana to, „Kur. Wil.“ (Nr. 58) vedamajame straipsnyje „Czyj to projekt“ vėl kartoja tas „B. Ż.“ paskalas ir primyges per keletą numerių klausia lietuvių, kurios tad organizacijos prašiusios panaikinti Vilniaus vyskupiją? Šiuo kartu lenkų dienraščiui patikimiausias šaltinis „Biel Żizn.“, nors iki tol jį niekino ir skelbė nieko vertu. Kita vertus, ta idėja kai kam ir iš lietuvių patiko: kam reikalinga lietuvių žemėje organizacija, kuri siekia tik nutautinti tikruosius krašto šeiminkus. Juk lietuviai ne lenkų baudžiauninkai. Ar ne pervirš arogancijos prieš lietuvius lenkų spaudoje? Šiurkščiu nevalyvų ponų tonu kalbėdami su mumis, pamiršta, kad mes ne jų tarnai. Tad juokingas jų draskymasi dėl to, kas, kokia lietuvių organizacija (nors tokios ir nebuvo) drįsusi iškelti tokią idėją, kad lietuviai gali apsieiti be lenkiškos vyskupijos. Tad kieno rolę vaidina „Kur. Wil.“? Ar rūpi jam tiesa? Atrodo, ne. D. Malinauskas ne kartą reikalavo iš lenkų laikraščių, kad paneigtų melą apie lietuvių organizacijų siekimą panaikinti Vilniaus vyskupiją.

Svetur kiekvienas laikraštis duoda vietos ir savo priešininkui tiesos vardu pasiteisinti, leidžia paaiškinti ir pataisyti paklaidas. Lenkų spauda nepripažįsta tos normos. Savo pasakymą „Juk ir kovojant su lenkų gaivalu Lietuvoje, norint jį išnaikinti, gali būtų dorų ir nedorų įrankių vidutinės etikos atžvilgiu“ ji tik sau tetaiko, o kovodama su lietuviais, laikosi principo: kiekvienas įrankis tinka lietuviams šmeižti ir jiems naikinti Lietuvoje.

Kol lenkų spauda laikysis tokios etikos, tol lietuviams, o šiuo kartu lietuvių organizacijoms, būtų nedovanotinas nusižeminimas atsiliepti į lenkų provokacijos klausimus. Kaltindamas „B. Ż.“, kad „kursto ir erzina pakraščiuose greta gyvenančias tautas, nerusus“ ir kad tik „paaiškina to organo buvimą“, lenkų „Kur. Wil.“ apibūdina savo paties pašaukimą. Ir jo rolė ne kitokia lenkų santykiuose su lietuviais, ir jo rolė erzinti lenkų visuomenė prieš lietuvius kur tik ir kuriais tik būdais gali, naudoti minių nežinojimą, kovojant su lietuviais, net griebiantis aiškiai neteisingų žinių, paskalų, jo paties netikimų, paleistų be jokio rimtesnio pagrindo.

Mes norime tikėti, kad ateis tas laikas, kai lenkai patriotai permanys savo „Kurjerių“ ir „Grosų“ dvilinkąją etiką kovoje su lietuviais, supras jos vertę ge-

riems lietuvių ir lenkų santykiams. Bet ar nebus per vėlu? Pagaliau mes nenorime daugiau baidyti lenkų neaiškia ateitimi, nes jie vedasi subrendusiais žmonėmis ir neprivalo mūsų pamokymų.

P. S. Kada mūsų numeris buvo priruoštas spaudai, „Kur. Wil.“ pasirodė Lietuvių sąjungos pirmininko laiškas. Gailimės ir stebimės, kad po to viso, kas buvo tame laikraštyje parašyta prieš lietuvius ir ypač prieš Sąjungą, jos pirmininkas p. generolas Paškevičius rado galimu dar teisintis šmeižikų akyse.

*„Viltis“, 1911 m. Nr. 92*

### PIVAŠIŪNŲ BYLA

Rašydamas nebūtus daiktus dėl Pivošiūnų atsitikimo, „Kur. Wil.“ (Nr. 72, VIII. 25) korespondentas kaltina kun. A. Petruļį. Šis, girdi, išniekinęs šlėktų delegaciją, atėjusią klebonijon teisingais lenkų reikalavimais. Šlėkta šokusi ginti savo garbės, atmindama senovės priežodį, kad „szlachcic na zagrodzie rowien wojewodzie“.

Tačiau, visa vietoje ištyrus, pasirodė, kad lenkų korespondento aprašyme nuo pradžios ligi galo visa pramanyta. Ir jeigu ta lenkų šlėkta turėtų bent kiek savigarbos, tai atsiprašytų kunigo dėl savo nekultūringumo, kuris sukėlė pasipiktinimą ne tik tarp Pivašiūnų lietuvių, bet ir dorų lenkų.

O buvo šiaip. Kunigui Petruļiui š. m. gegužės vidury atsikėlus į Pivašiūnus klebonu, lenkai pletkininkai ėmėsi baugintis, kad jis, girdi, rusų agentas ir greitai laiku įvesiąs tik litvomanų valdžią ir panaikinsiąs „Polščią“, o visus katalikus priversiąs perimti „ruskuju veru“. Kadangi lietuviai valstiečiai, o ir dalis šviesesnių lenkų parapijiečių, pažinę naująjį kleboną, netikėjo tomis paskalomis, tai grupė lenkų šlėktų, matyti, tų gandų skleidėjų ir planavusių įvesti ir lenkiškas pamaldas, susirinkusių prie klebonijos, ėmė šūkauti prieš kunigą. Tada jis, išėjęs prie jų, pasakė, kad negalįs suprasti, ko jie nori, ir pasiūlė išsirinkti atstovus, kurie atėję išsakytų lenkų norus. Ir tada pas kunigą atėjo lenkų šlėktų vadeivos Bronislovas Graževičius, Antanas Chlebavičius ir dar pora, ėmė grasinti kunigui už tai, kad jis skriaudžiaus lenkus, sakąs pamokslus lietuviškai ir leidžiaus vai-

kus ir katekizmo mokyti lietuviškai ir, dar baisiau, kad pasisakąs už Lietuvos valstybę.

– Tai kodėl jūs jos bijote? – paklausė klebonas.

– Proboszczu, tylko nie Litwy. Jak było dawno, niech będzie po staremu. Teraz widzimy, że dzieci zaczynasz uczyć po litewsku, spiewać kantorki uczysz po litewsku. Nieszpory też zaczynasz odprawiać po litewsku. Nieszpory też zaczynasz odprawiać po litewsku.

– Mišparus laikau ir nelietuviškai, ir nelenkiškai, o lotyniškai. Kas buvo seniau gera, tai ir paliks, o kas buvo netikę, tai nebeturi toliau būti. Gal jums ko lenkiškai trūksta bažnyčioje? Sakykite. Pridėsiu.

– Tikrai pasakius, mums lenkiško nieko netrūksta, – paaiškino vienas iš delegatų, – tik nieko neduokite, nieko ne pridėkite lietuviams.

Ką gi pirma lenkai turėjo bažnyčioje? Šventadieniais turėjo ir tebeturi lenkiškas pamaldas, pamokslus ir giedojimus, tik kas trečią šventadienį būdavo sakomi pamokslai ir kalbamas lietuviškai rožančius. Tai buvo lietuviai varžomi, nepaisant, kad didžioji dalis parapijiečių buvo lietuviai ir lietuviškai namuose kalbėjo, neišskiriant ir pačių sulenkėjusių šlėktų.

– Esu visų jūsų klebonas ir kol kas turiu elgtis taip, kaip liepia vyskupijos valdytojo aplinkraštis.

Po to vėl išėjęs prie susirinkusių ir triukšmaujančių lenkų, kun. Petrulis ėmė skaityti vyskupijos cirkuliarą, kad namuose kalbantys lietuviukai yra lietuviai ir kad tokių jų parapijoje dauguma, todėl būtina atitinkamai pertvarkyti ir pamaldas. Susirinkusieji iš pasiutimo ėmė klykti, kaip jis drįstąs tuos litvomanus sulyginti su jais, lenkais. O vienas iš susirinkusių, šlėkta Chlebavičius, pribėgęs prie klebono, suriko jam:

– Prosim do boju...

– Kad jūs taip nevalyvai elgiatės, tai aš su jums nebekalbėsiu, – pasakė klebonas ir liepė eiti špitolėn tiems, kurie dalyvavo chore ir mokėsi giedoti.

Lenkai ir sulenkėjusieji išsiskirstė, kiti nuėjo parapijos namuosin, kur buvo paskirta chorui giedoti mokyti. Buvo pranešta, kad šlėktos susituršę trukdysią lietuviams giesmininkams. Klebonas nuėjo špitolėn ir ten jau rado daug lietuviybės priešų, nieko bendro neturinčių su choru. Kunigui einant prie lietuvių

giesmininkų būrelio kelią jam pastojo šlėkta Bronislovas Graževskis ir stipriai alkūne trenkė kunigui pašonėn. Kunigas stipriai nutvėrė jį už rankos ir pasakė:

– Ko stumdaisi!.. Stovėk ramiai!.

– Tai praepraszam. Aš ramiai sėdėsiu, – atsakė kiek susidrovėjęs. Ir tikrai ramiai išsėdėjo ligi repeticijos pabaigos.

Bet po to 10 parapijos šlėktų nuvežė skundą vyskupijos valdytojui dėl klebono Petrulio, kuris, girdi, kurstąs tarp parapijiečių nesantaiką ir kad vardan ramybės parapijiečiai prašą iškeldinti kunigą Petrulį. Netrukus lenkai savo laikraštyje „Kur. Wil.“ pranešė, kad kun. Petruliui dvasinė vyresnybė paliepusi išsikelti iš Pivašiūnų, o į jo vietą būsiąs atkeltas kun. Bieliauskis iš Aukštadvario. Ir dar tas lenkų laikraštis rašė, kad ir to kunigo Petrulio seserėčia lyg „nusikal-tėlė“, nes mokiusi pivašiūniečius lietuviškų šokių, dainų, o pats klebonas per tas „gužynes“ agituodavęs susirinkusius stiprinti ir ginti lietuviybę. Tuo irgi smarkiai prisidėdavo prie nesantaikos tarp lenkų ir lietuvių kurstymo. Dar baisesiau, kad į tas „gužynes“ pradėję eiti ir apylinkių šlėktų vaikai, kurie tose „gužynėse“ kartu su lietuviais demoralizuodavęsi... Bet tame lenkų rašinyje „K. W.“ visa iškreipta ir išversta. Tiesa, klebono seserėčia mokė lietuviškai dainuoti ir šokti, bet susirinkusieji visur elgdavosi ko padoriausiai, be jokios „demoralizacijos“. Demoralizacija būdavo pirma, kada daugelis pivašiūniečių, karčiamon suėję, gerdavo ir šūkaudavo, o sutemus slankiodavo pašaliais.“ „K. W.“ neįstengė įrodyti nė vieno papiktinančio atsitikimo iš tų „gužynių“. Tik kai kurie ir šlėktų vaikai ėmę prikaišiuoti savo tėvams, dėl lietuvių persekiojimo. Bet tarp svarbiausių šlėktos nepasitenkinimo priežasčių klebonu Petruliu buvo, kad jis, kaip jo pirmtakai, nesikviesdavo šlėktų ir į kleboniją „pietums“, iš dalies gal ir dėl to, kad buvo nemokšos (daugelis nemokėjo ir lenkiškai rašyti ir skaityti), buvo perėmę tik lenkišką pasipūtimą ir neįmanomą pažiūrą į lietuvius valstiečius. Ir visa kas lietuviška. Bet reikia tikėtis, kad dvasinė vyresnybė nepadarys klaidos – neiškeldins klebono, o suvaldys lenkus triukšmadarius. Kunigas Petrulis turėtų ir įrodyti, ko verti šlėktų ir „Kur. Wil.“ redakcijos ir jo korespondento šmeižtai, skleidžiamos paskalos.

## BAŽNYČIA IR MINIA

Eibės darosi Vilniaus vyskupijoje: maldos namai virsta triukšmo ir muštynių vieta, bažnyčia – lenkų šovinistų politikos vykdytoja. Ir kuo toliau, tuo pikčiau. Tik pati dvasinė vyresnybė, nepasiduodama jokiai įtakai iš šalies, galėtų sudrausti tą savųjų siautėjimą ir grąžinti į bažnyčias tvarką. Bet, kai ji nesinaudoja savo galia, rusų valstybės teismai imasi bausti tuos triukšmadarius. Ir vėl negerai: lenkai dėl to, kad kreipiamasi į juos, kaltina lietuvius, kad, girdi, jie nekatalikiškai elgiasi, kad ieško teisingumo pas „trečiuosius“. O lenkų minios logika tokia: jei dvasinė vyresnybė nesmerkia jų keliamų triukšmų prieš lietuvių kalbą bažnyčiose, vadinasi, jie teisūs. Tai tvirtina ir lenkų laikraščiai, dažniausiai irgi kaltinantys tik lietuvius, reikalaujančius lietuviškų pamaldų ir pamokslų. Štai kodėl tvarkos ardytojai yra tokie akiplėšos, kad, nors jau bausti ir valstybės teismų, kaip štai Giedraičiuose, ten vėl jie triukšmauja, įžeidinėja lietuvius net pamaldų metu. Jei lenkiškoji dvasinė vyresnybė žmones perspėtų, skirtų bausmes tokiems triukšmadariams, skelbtų, kad įžeidinėti nelenkus, organizuoti muštynes net bažnyčiose yra didelė nuodėmė, deja, atrodytų, kad ir vyskupija tai skatintų savuosius – lenkomanus. Ir jos atsiųsti tyrėjai beveik niekur net neapklausinėja tų triukšmų organizatorių, o tik lietuvius ir kunigus, jei jie lietuviai ar sako lietuviškai pamokslus. Lenkai triukšmadariai pirmiausia skuba parašyti skundą, kaltindami lietuvius. Ir juose tie skundėjai nesigėdi rašyti nebūtų daiktų, nes tikisi neatsakysią už prasiimanymus ir pasieksią, ko norėję. Tie lenkomanai tariamai „katalikybės vardan“ daug kur šeimininkauja bažnyčiose, grasindami klebonams skundais vyskupijon, išreikalauja viską daryti taip, kaip jie, lenkai, nurodą. Taip tie lenkai davatkos privertė Rodunės kleboną pamokslus sakyti lenkiškai. O dekanas Gintautas, per Šv. Panelės atlaidus rugsėjo 8 d., kaip praneša „Kur. Wil.“, per pamokslą prašė lenkų minią leisti kitai miniai, lietuvių, pasakyti pamokslą lietuviškai, lyg lietuviai būtų ne savo krašto šeimininkai. Bet kad taip vyksta, kalta, kaip sakyta, vyskupija, kuri remia lenkintojus, kaip ir lenkiškoji spauda, skelbianti visa ką sugalvoja apie lietuvius. Lenkus ypač privertė sunerimti ir Varšuvos laikraštyje „Slowe“ rimtu balsu paskelbus, kad lietuviai siekią panaikinti Vilniaus vyskupiją, kaip lenkų valdomą. Nors lietuvių organizacijos tą išmislą paneigė, bet, nors po to praėjo daugiau



mėnesio, Vilniaus vyskupija ir jos valdytojas kun. Michalkevičius nepaneigė, nes lenkams tai sudaro priežastį pulti lietuvius. Minios norų teisinimas priešingas bažnyčios tikslams, kaip ir lenkų minios ir jos vadų, siekiančių užsmaugti lietuvių tautos atgimimą. Dėl to bažnyčia tik silpninama, kaip ir nepagerina dorovės.

„Viltis“, 1911 m. Nr. 102

### LENKININKŲ DARBAI NOČIOJE

Vyriausias endekų štabas pamojo ranka savo sėbrams, kad visa jau esą prirošta skandalui, ir kaip bematant skandalas įvyko. Dar tik koki trys mėnesiai tebuvo praėję nuo Giedraičių bažnyčios triukšmo, ir jau toks pat triukšmas spėta sukelti kitoje Vilniaus vyskupijos parapijoje, Nočioje. Lenkai niršta, kad lietuviai irgi nori lietuviškų pamaldų, reikalauja tokių pat teisių. Pirma jie buvo mėginę pradėti savo žygį nuo grynųjų lietuvių parapijų, nuo Alovės ir nuo kitų, bet, atkandę dantį, pakeitė savo taktą. Dabar puola tas apylinkes, kur lietuviai dar nesusipratę. Jonišio, Rodunės ir kitos panašios parapijos parodė, kad taktas (griebti silpnesnias vietas) lenkininkams daug tikresnis.

Kas yra sekęs lenkų keliamus skandalus bažnyčiose, tas galėtų iš anksto sudaryti tam tikrą kalendorių, kuriuo, nelyginant kaip orą, atspėtų, kur, kaip ir kokį naują triukšmą kels lenkininkai ir kaip paskum jį nušvies. Taip visa tų jų triukšmų organizacija panaši! Tas pats triukšmadarių rolių pasiskirstymas, tie patys pramanyti plepalai prieš litvomanus, tie patys lenkų spaudos niekinimai, kaltinimai, šmeižimai lietuvių ir jų kunigų, bet nė vieno tikro fakto. Kaltinimas tas pats: lietuviai nori lietuviškų pamaldų. Paimkite iš lenkų spaudos bent keletą tų skandalų didvyrių aiškinimus – skundus – visuose tas pats, kalti lietuviai, nes nori Dievo žodį girdėti lietuviškai. Didžiausius triukšmus lenkai kelia ten, kur veikliausi lenkų endekų partijos skyriai, kur gausiausia ir tamsiausia lenkų šlėkta, mažiausiai mokytų parapijiečių. Endekų skyrių paprastai sudaro ta šlėkta, kunigai (o nesidedantys prie jų greitai iškeliami Gudijon) ir dar koks sulenkėjęs inteligentėlis. Beveik visų tų skyrių tikslas – pjudyti lenkus prieš lietuvius, versti juos ne tik lenkiškai melstis, bet ir visur kitur vartoti tik lenkų kalbą, peršant mintis, kad kata-

likų išlikimas priklausys, kiek visi krašto žmonės kalbės lenkiškai, norės būti vadovaujami lenkų. Ir daug kur tuo patiki. Štai „Kur. Wil.“ (Nr. 56) spausdina tokį straipsnį su Nočios parapijos lenkų skandalistų parašais, kuriame jie pasižada ir ateityje spręsti bažnyčioje kalbų klausimą tik savo kumštimis. Jie teigia, kad lietuviai nenorį atsisakyti savo kalbos, o „kito kovos būdo nematome“ juos priversti paklusti kaip kumštimis. Kumštimis. Ir toliau: „Nors mums grasytų bažnyčia ar teismas, tai griežtai pasakome, kad visados tvirtai laikysimės mūsų amžinųjų kalbos teisių katalikų bažnyčioje, kol būsime gyvi.“ Tai tikra lenkų priesaika ir toliau kelti bažnyčiose skandalus, smurtu versti palūžti lietuvius saviems egoistiniams tikslams. Jie užsigeidė, kad ir Nočios bažnyčia tik jiems vieniems lenkams priklausytų. Bet lietuviai nesutinką, nors jie dar galį savo kalba melstis Dubičių, Rūdnės bažnytėlėse. „Kur. Wil.“ pranešė, jog dėl to, kad lietuviai nenorį užleisti bažnyčios, lenkai kreipėsi į Vilniaus vyskupiją, pareikalavo iš jos, kad iškeldintų kleboną litvomaną Burbą, kaip priešingą lenkų siekiams. Ne mažesnis litvomanas esąs ir kunigas Cijūnaitis. Tiedu ypač nenorį atsižadėti vartotos lietuvių kalbos. Dar daugiau, lapkričio 20 d., sakant kun. Cijūnaičiui pamokslą lietuviams, kai susirinkę lenkai ėmė giedoti lenkiškas giesmes, kunigas ėmė grasinti iškviešti policiją. Tad ar taip dera kunigui? Kitą kartą gal pasišauksiąs kazokus. Ir „K. W.“, lenkų triukšmadarių gynėjas, baigia rašinį su viltimi, kad bent pasaulis gal išgirsiąs jų balsą, lenkų tikinčiųjų, kaip lietuviai jiems trukdą būti dorais katalikais.

Ko tikėjosi lenkai savo skundais vyskupijai ir rašiniiais laikraščiuose? O to, kad lenkų endekai galėtų valdyti ir toliau guiti lietuvių kalbą iš parapijų. Bet lietuviai, ponai lenkai, nepripažįsta jūsų valdžios ir jūsų vartojamą „kumšties teisę“ pasilikite sau. Bet, kaip sakoma, kas su kumštimi moja, tas ir nuo jo greičiausiai žūva. Minios, jūsų išmokytos vartoti kumštį lietuviams mušti bažnyčiose, gal kada atkreips jį į jus pačius, tik ne bažnyčiose, o arti jūsų sodybų. Bet jums nerūpi rytojus, kaip nerūpėjo jis Lenkijos ir Lietuvos didžiūnams draskant jų gimtąsias šalis. Jūs nesimokote iš istorijos, be galo, be krašto esate tik save įsimylėję.

## NELYGIOJE KOVOJE

LIETUVIŲ TELEGRAMA ŠV. TĒVUI  
IR ENDEKŲ ORDINO BALSAS

„Gazeta Codzienna“ (Nr. 35) ir „Kurjer Litewski“ (Nr. 31), atsispausdinę žinią, kad Rodunės ir Nočios lietuviai pasiuntė telegramą Šv. Tėvui, ilgiausiai straipsniais atsiliepia ir, žinoma, vedžioja, kad ne lietuviai, o lenkai esą lietuvių skriaudžiami ir visai nekaltai jų puolami. Litvomanai pasinaudoją Vilniaus vyskupijos valdytojo aplinkraščiu (Nr. 2606), kad bažnyčiose galima ir lietuvių kalba. Tačiau ir vyskupija privalo klausyti ir jų, lenkų, nes didžiausiais nesantaikos kurstytojais esą lietuviai kunigai, norinys sulietuvinti ir visą Vilniaus vyskupiją. Dėl to, esą ir patys lietuviai imą nebepakęsti savo kalbos.

Tačiau jei vyskupijos kanceliarija paskelbtų tardymų bylas, tai visi pamatytų faktų, rodančių priešingai, ne kaip endekų publicistai tvirtina, pamatytume, jog blogiausi santykiai ne tose parapijose, kur lietuvių kunigų yra buvę, o tose, kur ilgai darbavosi lenkai kunigai, panašūs į garsųjį Gintautą. Nė vieno atsitikimo lenkai negali parodyti, kur lietuvių minia, buvusi lietuvių kunigo įtakoje, būtų kėlus triukšmus bažnyčioje. Tardymo bylos parodytų, kad skandalistų daugiausia ten, kur yra daugiau šlėktų ir kur lenkai kunigai yra ilgiau buvę.

Kalbėdami apie Bažnyčios santykius, lenkai kiša „demokratizmo“ dėsnį, būtent minių norą, nors to dėsnio jie nemėgsta tikroje vietoje, tariant, politikoje. Iš kur tokia atmaina? Lenkų kalba buvo įvesta visose Vilniaus vyskupijos bažnyčiose, neatsiklausus minių noro: pakakdavo dvarininkui ar lenkui kunigui panorėti, kad būtų lietuvių parapija paversta lenkiška. Tokiu būdu lietuvių dauguma turėdavo nusileisti keliems šlėktoms ar jų kunigui. Tai patvirtino ir Alovės, Giedraičių bylos, kuriose aiškiausiai įrodyta, kad lenkai be jokios „racijos“ kėlė triukšmus. Žinoma, galima teisinti, kad teisė trečiasis. Bet ar yra kada mėginę lenkai, surinkę visą tą daugybę skundų, apie kuriuos kalba, spręsti, kaip „namų bylas“, tikrai po „domowemu“? Juk būtų galima buvę matyti, katrų pusėje, lenkų ar lietuvių, kuomet ir kiek esti „racijos“. Jie ne tik nėra mėginę, bet dar vengdavo, matyti, laikydami „namų bylos“ teismu kapitulą, kurioje sėdi vieni endekai ir kuri saugoma, kad nepakliūtų jon lietuvis kunigas. Jei lenkų

publicistai vadina tatai „namų teismu“, tai sunku suprasti, ką jie iš viso laiko teismu. Mes negi galime laikyti teisėju „Kur. Lit.“ (seniau „Kur. Wilenski“), kurs mielu noru spausdina visokį melą, kaip tariamą Švenčionių lenkų skundą prieš lietuvius, nors po tuo skundu nebuvo nė vienos pavardės, bet atsiskakė spausdinti tikrą Švenčionių lenkų raštą, kuriame jie įrodė ano skundo melagingumą. Tas pats yra ir su Nočia. Lenkai ypač šmeižė lietuvį kleboną Burbą, skundė jį vyskupijon, teismams, lenkų laikraščiams, nors jis ir nesumažino lenkiškų pamaldų. Bet lenkai mat užsimoję vieni viešpatauti.

Graži iliustracija, kad lenkams daugiau rūpi ne Bažnyčia, o jos lenkinimas. Nerasi nė vieno lietuvių kunigo, nemokančio lenkiškai, o lenkų kunigų, mokančių lietuviškai, vargu rastųsi bent vienas, galįs susišnekėti lietuviškai. „Dla dobra kosciola“ pataria vyskupijos valdytojui siųsti lenką kunigą Švenčionysin, nemokantį lietuvių kalbos. Polentum uber alles! Ką pasakytų lenkai, jei gautų kunigą, nesuprantantį lenkiškai, tokion parapijon, kur du trečdaliu būtų lenkų?

Kaip visuomet, taip ir dabar lenkų spauda nedorina lietuvius, kad jie aikštėn išvelką „namų bylą“ prieš tuos, kurie kelias dešimtis metų grėšė lietuvių raštą ir tiek daug pragaištis atnešę lietuvių tautai. Tiesa, vyriausybė tąja priespauda yra jiems padariusi neišdildomą skriaudą, bet, kai mes vagčia gabendavomės iš užsienio knygas ir laikraščius, lenkai jokios užuojautos mums nerodavo, priešingai, jie mums kaip tik anuomet yra prisegę „litvomano“ vardą, jie skelbdavo nesąmones, kad mūsų raštas „maskolių“ pinigais išlaikomas, kad mūsų kalba – „klopu“ kalba, kurią gėda esanti įsileisti į padorius namus. Lenkai ne tik nepadėjo mums atgauti spaudos, bet dar kiek galėdami naudojosi jos uždraudimu mūsų nelaimėi: savo laikraščiuose, kur galėdami, šmeiždavo lietuvių vardą ir jų atgijimą, iš bažnyčių varydavo jų kalbą, brukte brukdavo jiems lenkiškas maldų knygas. Vargais negalais mums atgavus rašto teisę, kaip lenkai sutiko tą linksmą naujieną? Jie nusiminę tylėjo. Mes turime žinių, kad jų diduomenėje ir taip manyta, kad pavojinga esą lietuviams spauda gražinti. Kitas lenkų didikas neiškėsdavo nepasakęs tokios nuomonės viešai. Ne taip seniai (pernai) p. B. Skirmantas „Kur. Lit.“ išsitarė, kalbėdamas apie lenkų nesusipratimus su lietuviais, kad didžiausia tų nesusipratimų priežastis esanti spaudos gražinimas lietuviams.

Lenkų laikraščiai, komentuodami lietuvių telegramą Šv. Tėvui, pabrėžia, kad ji nusiųsta per rusų valdžios departamentą, ir tuo lyg nupeikia ją. Bet lietuviai neturi ko slėpti ir ieškoti kitokių kelių. Tik lenkai nenori kalbėti apie to skundo esmę ir stengiasi nuvilioti nuo jo skaitytojus bendrais pasakymais ir apstemdyti bylą. Prikalbėję lietuviams nebūtų kaltybių, telegramą tik straipsnių pabaigoje tepalietė. Kita vertus, lenkų kunigai ir laikraščiai ne blogiau už mus pačius žino tas savo šunybes, daromas lietuviams. Ir nors mėgsta skelbtis, kad pasmerktų savo pakurstas, tačiau ne tik jų nesmerkia, bet dar išteisina, nutylėdami jų darbelius. Didelė būtų tvarkos ardytojams pabauda, kad valdytojas kun. Michalkevičius vyskupijos organe „Gazeta Codzienna“ paskelbtų tuos lenkintojų darbus ir mūsų raštą Šv. Tėvui, aiškiai juose parodytų ir papeiktų jų darbus. Tuo tarpu tenai skelbiama tik jų apologija ir skelbti apie „pagonių“ lietuvių siekius ar skriaudas – ne lenkų ponų ir kunigų reikalas. Tad neliko kito, kaip šauktis Romos, Peterburgo vyriausybės pagalbos, nes dvasinei vyresnybei nerūpi lietuvių katalikiškas gyvenimas. Labai reikalingas žmogus, kuris mokėtų suvaldyti dabar viešpataujančią diecezijoje anarchiją.

*„Viltis“, 1912 m. Nr. 18*

### KUR GI TEISYBĖ?

Rodunės ir Nočios lietuviai šaukiasi Romon pagalbos. Lenkai kunigai ir visokie jų demokratai, pirma iš vieno ėję prieš lietuvius, nūdien dar glaudžiau susibūrė. Visi jų laikraščiai kaip susitarę teisina savus lenkus – tvarkos ardytojus, slepia ar nutyli jų skandalus, tarytum Vilniaus vyskupijoje ne lenkai, o lietuviai keltų muštynes ir ardytų bažnyčiose tvarką. Lenkiškumas pavojuje! Ypač „Gazeta Codzienna“ ir „Przyjacieli“ dvelkia neapykanta visam, kas tik yra lietuviška. Abu tuodu lenkų kunigų laikraščiai ne tik rašo mušeikų apologijas, bet dar kursto minias prieš lietuvius. Visur jų nevalyvos priemonės: tiesos iškraipymas ir aiškių aiškiausias melas. Ne taip seniai leido paskalas, kad lietuviai susitarę Vilniaus vyskupiją panaikinti, o dabar štai ką rašo dievobaimingasai „Przyjacieli“ (Nr. 26) straipsnyje, įvardytame „Litvomanų agitacija“: „Litvomanams, tariant, lietu-

viams šoviniams pritinka priežodis: žydas muša – žydas rėkia. Patys pradėjo kelti triukšmus bažnyčiose, patys suezino lenkus ir gudus, kurie šiandien nebesiduoda kepami suėsti, o triukšmui tokiu pat triukšmu atsiteisia. Tai ir rūgoja lietuviai, kad neteisybė mat jų nuomone, jei lietuvių mažuma spraudžia lenkų daugumos kalbą, tai esą teisinga, o jei, gink Dieve, lenkai nenori nusileisti lietuviams, tat rėkia, kad tai neteisinga esą. Reikia pridurti, kad lietuvių liaudis tikrai yra počciva ir rami, bet visą agitaciją veda saujelė triukšmadarių.

Dabar tokie triukšmadariai agitatoriai skelbia daug neteisybių ir priekaištų J. E. kurijos administratoriui ir Rodunės dekanui kun. Gintautui ir nusiuntė Šv. Tėvui skundus, tarsi Rodunės ir Nočios parapijonių paduotus. Skaitydamas tą telegramą, matai, kad kas žodis, tai melas. Įdomu žinoti, kas yra pasirašęs po ta telegrama.

„Prispaustųjų“ lietuvių gynėjai skundžiasi, kad Rodunės ir Nočios parapijų lenkai prievarta išviję lietuvių kalbą, Rodunės dekaną padedami.

Per akis meluoja tie, kurie gerai žino (jiems atvira vyskupijos kanceliarija), kad iš Rodunės bažnyčios muštyinėmis išvaryta lietuvių kalba ir kad lenkų triukšmu ir kumštimis ji dabar varoma iš Nočios. Bet tai mėgina paneigti „Kristaus tiesos platinotojai“ ir toliau lenkai kunigai kursto per pamokslus ir liaudžiai skirtame laikraštyje minias ardyti bažnyčiose tvarką endekų idealui pasiekti, o lenkiškoji vyskupija jų nedraudžia, nepaskelbia viešai, kas iš tikro yra Rodunėje ir Nočioje, kas tenai kelia triukšmus. Kodėl vyskupijos valdytojas atsisako pateikti teisingus faktus spaudai? Bijo, kad žmonės nepamatytų, kurių pusėje teisybė. Jei taip lietuvių kuris laikraštis, skiriamas liaudžiai, sakysime, „Aušra“, imtų tokiu tonu kaip „Przyjacieł“ rašyti ant lenkų? Pirmiausia vyskupijos kanceliarija tuojau pasmerktų tokį laikraštį, o redaktorių paskelbtų neramumų kurstytoju. Tad ir vyskupija turėtų bent pranešti skaitytojams, kad „Przyjaciełio“ žinia yra sumeluota, ir parodyti tikroje šviesoje Rodunės ir Nočios bylą. Tačiau to nesulauksime iš lenkintojų. Todėl mums lieka pasekti Nočios ir Rodunės lietuviais ir iš visur šauktis Romos, kad atsiųstų tardytojus išaiškinti mūsų, lietuvių, būklei Vilniaus vyskupijoje ir įvesti jon teisingumą ir tvarką.

„Viltis“, 1912 m. Nr. 19

## PO JONIŠKIO BYLOS

Nagrinėjant šią bylą, sausakimšai buvo prisikimšę teismo rūmai. Jos pasiklausytų buvo atėję visų Vilniaus laikraščių korespondentai, grūdosi salėn kas tik galėjo įsigrūsti. Ne tik lietuviai su lenkais, bet rusai ir žydai įdomavo, ką šioji byla parodys ir kuo ji pasibaigs. Nenuostabu: lietuvių santykiai su lenkais nuolat vartomi spaudoje, vis aiškinami ir neišaiškinami. Tai surizgęs mazgas, kurio vienu kirčiu niekas neperkirs. Žydai ir rusai girdėdavo kažką dundant ir griaudžiant lietuvių–lenkų tarpe, tarytum požemyje, bet mostelėdavo ranka, sakydami: tesižino... Kas mums darbo... Tai ne mūsų dalykas, tai jų namų ginčas. Tesirieja... Bet ilgainiui, smarkiau sudundėjęs, ore pasidarė tvanku ir sprogo: aikštėn iškilo Joniško byla. Visi laikraščiai rašė apie ją. Bet lenkų laikraščiuose liudininkų parodymai iškraipyti arba priskiriama tai, ko jie nekalbėjo. Vyskupijos valdytojas kun. Michalkevičius teismui melavo, kad jis nieko negirdėjęs apie lietuvių ir lenkų nesutarimus dėl kalbų bažnyčiose. Ir kiti lenkai teigė, kad jokių nesutarimų su lietuviais neturį. Tik apklausinėjami valstiečiai sakė tiesą apie lenkinimą bažnyčiose.

Toliau paaiškėjo teisme, jog tokie dvarininkai kaip Zajončkovskis (o jų dauguma) yra patys didieji endekų politikos šulai Lietuvoje. Jų rolė šiandien mūsų krašte yra erzinti valstiečius vienus prieš kitus ir taip laikyti baimėje apylinkę. Tiesa, to dvarininko liudytojai, teisindami jo agitaciją, sakė, kad jis raginęs parapijoms vienasėdžiais skirstytis. Bet ar daug išsiskirstė vienasėdžiais Joniško parapijoje? Gaila, kad teismas nepaklausė.

Vienas liudytojų išsitarė, kad Joniškyje, kilus nesusipratimams, bylą tyrę ir tvarką darę ne Vilniaus kunigų komisijos, o pats Zajončkovskis. Matyti, jis buvo tą rolę įpratęs, kad sukvailinti parapijiečiai net giedodami jį sutikdavę ir jis, kaip koks klebonas, kreipdavęsis į juos žodžiais: „mano parapijonys“. Kiek Vilniaus vyskupija turi tokių dvarininkų – klebonų, kurie, nebūdami kunigais, valdo parapijas! Bet jie nevaldytų, jei su Bažnyčia nebūtų jungiami nuošalieji endekų politikos reikalai, kartais verste verčią stumti lietuvių kleboną iš jo vietos. Dvarininkai klebonauja ne viename Joniškyje, jie tą rolę mėgsta ir kitose parapijose. Pakaks atsiminus Lydos, Butrimonių bažnyčią, iš kurios dvarininkai

Houvaltai dar prie vyskupo Ropo išvijo lietuvių kalbą, padovanoję bažnyčiai 30 dešimtinių žemės. Jei lietuvis klebonas pasipriešina tai politikai, jis vyskupijoje įrašomas „juodojon litvomanų knygon“, pradedamas pulti ir įžeidinėti lenkų spaudos, išstremiamas į nuošaliausią gudų parapiją, kurioje nė vieno lietuvio.

Zajončkovskio advokatai visą kaltę už bažnyčios skandalus mėgino versti ant lietuvių klebonų, kad jie nemoką sutaikinti suerzintų žmonių. Bet būtų buvę galima paklausti tų advokatų, ar jie nepastebėję iš liudytojų parodymų, kad lietuviams klebonams neduodama taikinti. Taikinimo rolę turi paveržę iš jų kiti. Bet čia ne vieta su p. Povolockiu ir Tarchovskuju ginčytis: jie imasi ginti tą pusę, kuri juos prašo. Bet mums keista atrodo, kad jie, viešai pareiškę savo kalbose, jog Jonišchio byla esanti kaip ir „naminė lietuvių–lenkų byla“, kurios valstybės teismas neišspręšias, vis dėlto patys (būdami rusai ir dar liberalai) rado galimu kaltinti lietuvius kunigus. Jeigu Jonišchio byla – „naminis lietuvių–lenkų ginčas“, kur vienoje pusėje lenkų dvasinė vyresnybė su dvarininkais ir bajorais, o antroje – skriaudžiamieji lietuviai valstiečiai su taip pat lenkų persekiojamais lietuviais kunigais, tai kodėl p. p. Povolockis ir Tarchovskojus nepaliko jų ginti lenkų advokatams? Tai bent nuosaku būtų buvę.

Šiaip ar taip, Jonišchio byla pasibaigė. Ji buvo skaudi lenkams, ir todėl jie negali nurimti. Vyriausybės teismas iškėlė aikštėn endekų ir jų valdomos Katalikų Bažnyčios juodusius darbus. Kas po to belieka lenkų endekų ordinui ir jų laikraščiams daryti, jei ne pilti iš apmaudo kibirus pamazgų ant lietuvių ir jų kunigų, nesidrovėjusių teisme viešai pasakyti tai, ką liepė sąžinė!

Tokių bylų būtų dešimtys: Rodunėje, Asavoje, Eišiškėse ir kitose Vilniaus vyskupijos parapijose. Nedžiugina mūsų, kad Bažnyčia užleido savo vietą vyriausybei. Juk tikrai nebūtų atsidūrusi Jonišchio byla teismo rūmuose, jei savo laiku vyskupija būtų sudraudusi pakurstas ir juos pabaudusi bažnyčios teismu. Kai tėvas neįveikia sutaikinti susibarusių vaikų, tai įsikiša viešas teismas. Nors jis nemaloni priemonė nesutikimams lyginti, tačiau šimtą kartų geresnė, nekaip lenkų propaguojama „kumšties galia“. Lenkų kunigų laikraštis „Gazeta Codzienna“ gina Jonišchio netvarkos kaltininkus – lenkus, deda visų dvylikos paveikslus, skelbia juos idėjos kankiniais ir tokiu būdu rodo juos pavyzdžiu kitiems lenkams. Žinoma, rusų valdžios teismas neišspręs mūsų, lietuvių, ginčo



su lenkais, bet gal jis suvaldys tas lenkų juodašias jėgas, o ir sulenkintajai Vilniaus vyskupijai gal padės suvokti savo vietą Lietuvoje ir pakelti jos autoritetą, taip nužemintą tarnaujant endekams.

*„Viltis“, 1912 m. Nr. 43*

### LIETUVIŲ SANTYKIAI SU LENKAIS BAŽNYČIOSE

Per lietuvių pamokslus grasinta kunigui sakykloje ir, jam skaitant evangeliją, lenkai šūkavo ar giedojo lenkiškai ir tai jie aiškina Dievo garbinimu. Bet, kai dabar Telšiuose, kaip rašo „Kurjer“, per gegužines pamaldas lietuviai tik lietuviškai meldžiasi, ir tame laikraštyje lenkai klykia: Gelbėkite, skandalas! Pavojus katalikybei... Bet lietuviai Telšių bažnyčioje nieko nestumdė, nieko netrukdė, o tik lietuviškai gieda, kaip rašo mums Krislelis. Kas gi čia pikto? Žemaičiai tai daro, nesikreipdami į vyskupą leidimo. Beje, ir lenkams ten niekas netrukdo lenkiškai melstis. Bet mums širdį skauda, išgirdus, kaip iš lietuvio, iš tolo atėjusio prie Aušros Vartų pasimelsti, kai iš jo, išsitraukus lietuvišką maldaknygę, bematant api puola lenkai ir išplėšia iš žmogelio tą maldų knygelę ir išmeta vien todėl, kad lietuviška. Lenkų kunigai, spauda džiūgauja dėl tokio savo tautiečių smurto, skelbdami jį kaip lenkiškąjį patriotizmą. Ir beveik visose Vilniaus vyskupijos bažnyčiose palaikomi lenkai triukšmadariai prieš lietuvių kalbą. Tai rodo ne lenkų skelbiamą aukštą kultūrą, o jų laukiniškumą, neapykantą visiems, kas ne lenkas.

*„Viltis“, 1912 m. Nr. 55*

### MALDININKAI BE PASTOGĖS

Kas vasarą tūkstančiai maldininkų aplanko Vilniaus Kalvariją ir stebuklingąją Aušros Vartų Šv. Panelę. Atkeliauja čia daugybė lietuvių, gudų ir lenkų iš visų Lietuvos ir Gudijos kraštų už dešimties, už keliolikos mylių ar dar iš toliau. Beveik visi jie atplūkia pėsti, privargę, nusikamavę; apvaikščioję kryžiaus kelius, neranda kur galvos priglausti ir nakvoja kur kam pakliūva: vieni Kalvarijos pušyne ar klebono daržinėje, kiti Vilniuje, kur sode, sudribę ir pasidėję savo

nešulius po galva. Gerai dar, kai pasitaiko šilta naktis ir nelyja, o kai ištinka lyti ir oras atšąla, kur tuomet pasidėti maldininkams? Šlapk, drebėk, kur prisišliejęs į akmenį ar medį, o rytojaus dieną nepailsėjęs, nemiegojęs plūk namon. Kiek taip nakvojusių be pastogės, po plynu dangumi, kas metai suserga sušalę ir ligonys grįžta atgal! Tik kunigų atvedamos kompanijos gauna naktigulto Pranciškonų mūruose, bet tenai negali visi sutilpti.

Kieno gi pareiga rūpintis maldininkų prieglauda? Žinoma, ne miesto valdybos, ne žydų ir ne visuomenės. Maldininkai, ateina čia, paprastai atsineša aukų ir jas palieka Kalvarijoje ir Aušros Vartuose. Sunku pasakyti, po kiek ten kas metai tokiu būdu sumetama pinigų, bet kiekvienas gali numanyti, kad labai daug. Ne veltui Aušros Vartai ir Kalvarija yra laikomos pelningiausiomis parapijomis visoje Lietuvoje. Be to, ir Vilniaus kapitula turtingiausia; prieš ją Žemaičių kapitula – tik vargdienė. Taigi, rodos, labai būtų iš ko Vilniaus kunigams pasirūpinti maldininkais keleiviais, savo aukomis palaikančiais bažnyčių gerovę. Be to, Vilniuje nerasi nė vienos parapijos, kurią galima būtų pavadinti nepelninga, štai kad ir Šv. Rapolo, turinti apie 20.000 parapijiečių. Ji dar vien iš žemės plotų ir iš namų arendos kasmet gauna tūkstančius rublių pajamų.

Jei Vilniaus lenkų kunigai mažiau rūpintųsi savo turtų didinimu ir tų savo endekų išlaikymu ir jų šovinistinės politikos įgyvendinimu, o daugiau katalikybe, tai seniai būtų atsiminę ir tuos vargšus maldininkus, ir būtų įsteigę jiems nors kokią pastogę pačiame Vilniuje ar Kalvarijoje. Lig šiol nematyti to rūpesčio. Kunigai tam neturi laiko, nes jiems reikia kovoti prieš litvomanus. Apskritai, kaip daugelis pastebi, ypač lenkų kunigams visai nerūpi lietuvių, gudų ir kitų moralinė ir materialine gerovė, o tik sava nauda ir lenkų viešpatavimo įtvirtinimas. Jei lenkų vyskupijai ir kunigijai bent kiek rūpėtų tikintieji, tai jie pastatytų kokią trobą Verkių palaukėje maldininkams pernaktuoti, pavalgyti, kad neberekėtų jiems patvoriais slankioti nuo vieno kampo kitan, kaip dabar paprastai esti. Bet ar jie susilauks tokios pastogės?..

## VILNIAUS KUNIGŲ SEMINARIJOJE

Prieš kelioliką metų, kai dar maža tebuvo girdėti Lietuvos rytuose apie lietuvių atgijimą, Vilniaus katalikų kunigų seminarijoje bent pusė auklėtinių būdavo mūsų tautiečiai. Bet netrukus to atgijimo srovė ir čia pasiekė. Jai vadovavo susipratę lietuviai kunigai. Bet lenkintojams tatai nepatiko ir jie ėmė mažinti lietuvių klierikų skaičių, tik lenkus priimant dėstytojais. Ir dabar Vilniaus seminarijoje lietuvių bėra 23 iš 150 auklėtinių. Lietuviams tapo lengviau įstoti į Peterburgo kunigų seminariją, negu į Vilniaus. Kodėl lietuviai yra pasukę Peterburgan, parodys šis pavyzdėlis.

Šie metai per antruosius Vilniaus seminarijos egzaminus iš 15 lietuvių aspirantūron buvo priimtas tik 1 lietuvis, o iš 75 lenkų – 38 buvo priimti. Išvertę procentais, gausime, kad lenkų priimta 50%, o lietuvių – tik 7%. Negi gali būti, kad mūsų tautiečiai būtų septynetą kartų menkiau už lenkus pasiruošę. Priešingai, rusų mokyklose lietuviai geriau už lenkus mokosi ir rusų, ir lotynų kalbų, o iš tų dalykų esti egzaminuojami aspirantai, stoją seminarijon. Tai kur priežastis, kad tiek mažai lietuvių teišlaiko egzaminus Vilniaus kunigų seminarijon? Šie met tik keturi... Klausiman atsakys šis atsitikimas prieš septynerius metus. Būtis, dirbęs „Vilniaus Žinių“ redakcijoje, buvo išlaikęs įstojamuosius seminarijon egzaminus ir vis dėlto nebuvo priimtas. Jam buvo atsakyta, kad nebesą vietų. Visi priverstinių dalykų profesoriai Vilniaus seminarijoje – tik lenkai, nors lietuvių kunigų, baigusių dvasinę akademią, yra ne mažesnis procentas kaip lenkų. Be to, iš įstojančiųjų reikalaujama mokėti ne lietuvių, o lenkų kalbą. Be to, lenkų kunigų Vilniaus vyskupijoje dauginama valdytojo kun. Michalkevičiaus iniciatyva, kviečiantis juos iš Lenkijos vyskupijų, tuo tarpu lietuviams kunigams čia atvykti užkirstas kelias. Taip jau beveik visose Vilniaus vyskupijos parapijose viešpatauja atėjūnai lenkai kunigai.

„Viltis“, 1912 m. Nr. 78

## DU SAIKAI

Dar prieš Kalėdas rašyta „Viltyje“, kad vyskupijos įsakymu Vilniaus kunigai kalėdodami klausinėsią parapijiečių, kurios jie tautos esą. Tuomet spėjome, jog iš tokio klausinėjimo negalima nieko gero laukti, kadangi beveik visi kalėdaujantys kunigai yra lenkai, kurie turi tikslą parodyti kuo mažesnę lietuvių skaičių parapijose, kad galėtų pateisinti savo vykdomą lenkinimą. Štai, pavyzdžiui, Šv. Jokūbo bažnyčios kamendorius, lenkas kun. R., lankytasi kad ir pas lietuvius, tik lenkiškai kalbėjo, tik lenkiškai ir vaikus katekizmo klausinėjo. Ir dažniausiai lietuvius lenkais užrašydavo. Taip lenkų kunigėlių pastangomis lenkų nurodoma kur kas daugiau, negu yra.

*„Viltis“, 1913 m. Nr. 4*

## NEBEPAKENČIAMA

Mūsų buvo anądien trumpai, bet aiškiai išdėstyta, kur ir kokios skriaudos daromos lietuviams katalikams Vilniaus vyskupijoje. Dar kartą rodėme dvisinei vyresnybei ir savo visuomenei tas neteisybes, kurias jau seniai kenčiame ir kurioms šiaip ar taip turi kada nors būti galas. Lenkininkų spauda, paprastai negirdomis nuleidžianti peiktinuosius savo tautiečių darbelius, šiuo žygiu pasirodė labai opi esanti, saviškai opi. „Kur. Litewski“, atsispausdinęs mūsų pažymėtus faktus, kaip visuomet, taip ir dabar mostelėjo ranka į vyskupijos kanceliariją, kad, žūt būt, įrodytų, jog visa, kas mūsų buvo rašyta, esą nuo pradžios ligi galo pramanyta. Sulenkintoji vyskupija irgi mostelėjo, kad, girdi, nieko naujo, žinomi „faktai“. Kurijos sekretorius kun. Steckevičius, sakosi buvęs jos įgaliojtas paskelbti, kad lietuviai meluoja ir lenkiškos pamaldos įvestos ten, kur lenkų dauguma. Kiek kun. Steckevičius teisus, mes dvejuose „Vilties“ numeriuose esame pakankamai įrodę. Sulyginus, kas mūsų buvo rašyta, su tuo, kas vyskupijos kanceliarijos vardu paskelbta lenkininkų organe, doram katalikui širdis krauju pasrūva: lenkai Katalikų Bažnyčią naudoja ne teisybei ginti. Tai atspindi ir „Kur. Lit.“ skelbiamos falsifikacijos, kuriose begėdiškai mėginama, tik ji susuka, negalima tiesos išsiaiškinti, juodinti lietuvius ir jų siekius. Esame rašę

(„Viltis“. Nr. 27), kad endekai turi pajungę Vilniaus vyskupiją savo tikslams vykdyti, tarp jų sulenkinti ir visus lietuvius. Ir jie smarkiai širsta, kad mes nenorime tyliai nusibaigti, nepaklūstame tai lenkų pagoniškai – endekiškos bažnyčios valdžiai. Patys įmynę purvynan bažnyčios autoritetą, lenkininkai šaukia, kad taip darą lietuviai. Jie rašo, pyškina, kokie pavyzdingi turi būti katalikai ir jų kunigai, bet patys juokiasi iš tų pavyzdingųjų. Lenkų katalikų bažnyčia tik iš viršaus katalikiška, bet viduje endekiškai pagoniška, kelianti pavojų katalikybei Lietuvoje. Bet jos bernai – endekai, leiboristai ir kiti lenkintojai pirštais rodo į Žemaičių vyskupiją, kad joje nesilaikoma bažnytinės drausmės – „polska wiara“, o lietuviškai daugiausia laikomos pamaldos. Vilniaus vyskupija ir kiti lenkintojai piktinasi Žemaičių vyskupija, nes ji tampa atrama priešinantis lenkintojams Vilniuje ir visame krašte.

*„Viltis“, 1913 m. Nr. 30*

### IR VĖL...

Kur mūsų protėvių kalba ilgiausiai ištvėrė, kur kun. Sirvydas lietuviškai skelbdavo Dievo žodį, kur Vilniaus akademijos moksleiviai įkvėpimo valandomis savo širdimi kildavo Dievop, tie maldos namai šiandien virto endekų akademija skandalams kelti: Šv. Jono bažnyčia bjauriausiai išniekinta nebesuvaldomos lenkų minios. Kada lietuviams, ilgai ir kantriai laukusiems, buvo tos šventovės durys atidarytos, įsispraudė jon ne Dievo garbintojai, o niekintojai. Šalia paminklų, šalia Moniuškos ir Mickevičiaus stovylų drįso stoti purvinos šmėklos, lyg iš pragaro iššauktos, kurioms nei vietos šventumas, nei jos prakilnioji rimtis nekliudo daryti pragariško darbo. Iššaukė jas tie, kuriems pavesta saugoti religiją ir dorovę, išaukė jas kunigai, pavertę bažnyčias lenkinimo „placovkomis“. Už ir Šv. Jono bažnyčios paniekinimą visų pirma turi atsakyti prieš Dievą ir prieš žmones klebonas, kun. dekanas Černiauskis. Jis atidarė bažnyčią anksti rytą, penktą valandą, kad galėtų susirinkti iš anksto suburta lenkų gauja, giedodama „pobožne pjesni“, trukdytų lietuvių pamaldas. Jis ramiai žiūrėjo, kaip ta gauja rėkė ne savais balsais net per Švenčiausiojo pakėlimą. Bažnyčios

tarnai, kurie yra jo artimiausioje priežiūroje, demonstratyviai slapstėsi nuo kun. Steponavičiaus, nenorėdami jam per pamaldas patarnauti.

Tie fakteliai tai tik mažmožiai, rodą dvejoją kun. Černiausio veidą šiame atsitikime. Susipranta katė, pieną paliejusi, taigi nusimanė ir jis, kad jo pradėta istorija gali blogai pasibaigti, nes gegužės 3 d. jo kenčiama nenuoramų gauja buvo pasiryžusi sukelti bažnyčioje muštynes. Kun. Černiauskis tą valandą išvažiuoja iš Vilniaus, kad nematytų, kaip lenkai puola lietuvius, muša juos. Didžiausia atsakomybė už tą atsitikimą tenka vyskupijai, globojančiai lenkus mušeikas bažnyčiose, tuo pačiu paverčiant jas turgavietėmis, kuriose galima rėkauti ir šūkauti, kumštėmis mojuoti, kad tik lenkai vyrautų. Nėra pavyzdžių, kad lenkų dvasinė valdžia būtų gynusi lietuvius ir jų teises. Deja, ji gina tik lenkininkų reikalus. Atmename 1908 metus, kai lietuviai buvo išprovokuoti garsiojon statistikon. Visi lenkininkų ekscesai, išėję per ją aikštėn, visi jų baustinieji darbai ir darbeliai buvo to autoriteto – vyskupijos nuslėpti. Kiek buvo tuomet susekta kunigų tarpe kurstytojų, kiek tiesiog nusidėjimų, baustinių ne vien valstybės, bet ir bažnyčios įstatymais, – visus juos pridengė dvasinė vyresnybė, visus juos išteisino ir galus suraizgė. Vyskupijos įdrąsinti, tie nusidėjėliai šiandien atvirai, raštu ir žodžiu, skelbia pogromus lietuviams. Kas daugiau, kad ne minių kurstymas yra „Gazetos Codziennos“ raginimas giedoti „pobożne spiewy“ per lietuvių pamaldas bažnyčiose. Tokias priemones skatina tas lenkų kunigų laikraštis, globojamas Vilniaus vyskupijos. Vyskupijos valdytojas kun. Michalkevičius ramiai žiūri, kaip tas vyskupijos organas niekina lietuvius, ramiai žiūri, kaip lenkai šmeižia savo artimą vien dėl to, kad jis kitos, ne lenkų tautos. Ką tai reiškia? Ar tai ne dviveidė vyskupijos politika? Kur Vilniaus dvasinės vyresnybės autoritetas? Kam ji tarnauja? Tiesai ar netiesai? Visi gerai žinome, kaip jis tampa jautrus, kai lietuvių spauda paliečia Vilniaus vyskupijos netvarką. Tada tas vyskupijos valdytojas ar jo padėjėjai lekia Kaunan ir skundžiasi, kad lietuviai kunigai žeminą Bažnyčios valdžią, reikalauja, kad tie tariamieji žemintojai būtų sudrausti, neleistų įsigalėti litvomanams Žemaičių vyskupijoje. Grįžęs Vilniun tas Vilniaus vyskupijos valdytojas ragina lenkus ginti katalikybę, vaizduoja nematąs lenkų skriaudų lietuviams. Kodėl taip yra? Kodėl, sakysime, nepaskelbia nors to, kad Šv. Jono bažnyčios parapijoje, kurioje nemažą dalį suda-

ro lietuviai, būtų jiems leidžiama melstis lietuvių kalba. Kas bus toliau? Kokių dar vaisių sulauksime iš endekų viešpatavimo bažnyčiose? Kada gi pagaliau rasis tvirta dvasinės valdžios ranka, kuri, ėmusi įnagi, išgintų iš bažnyčios prekijus ir, išvartaliojusi jų stalus, apvalytų ją nuo „lenkų kalbos placovkos“!

Jei nebus apsaugota lietuvių teisė Šv. Jono bažnyčioje, jei nebus susekti ir nubausti tikrieji padaužų organizatoriai, tada mums visiškai bus aišku, jog lietuviams ir šiuo žygiu, kaip 1908 metais, bus buvusi įtaisyta provokacija, o endekų minioms nuroda skandalams daryti.

Bet lietuviams nereikia nusiminti. Ir Šv. Mikalojaus bažnyčioje anuomet prisirinkdavo lenkų padaužų tuo pačiu tikslu, kaip dabar Šv. Jono bažnyčioje, tačiau galų gale esame laimėję. Taigi pirmadienio rytą reikia visiems, kurie jau yra buvę, ateiti tenai ir kitiems sakyti, kad eitų. Muštynių nebereikia bijoti: paskelbtoji komisija suras būdą, kaip suvaldyti triukšmadarius bent gegužės mėnesį. Visi, kam brangi lietuvių teisė, gegužės 6 d. anksti skubėkite Šv. Jono bažnyčion.

„Viltis“, 1913 m. Nr. 51

## TAS EPILOGAS FAKTŲ ŠVIESOJE

Atsispausdindami Vilniaus vyskupijos kanceliarijos pranešimą, turime paaiškinti ir kelis faktus, kuriais jis remiasi:

1. Kun. Černiauskis „barė“ triukšmadarius, tik pareikalavus lietuvių delegacijai, buvusiai gegužės 1 d. pas vyskupijos administratorių, kuris, vadinasi, tik lietuvių paakintas susiprato paliepti kun. Černiauskiui, kad subartų „lenkų būrelį“.

2. Tą pačią gegužės 2 dieną, dar nesutemus, vyskupijos administratorius buvo linkęs uždaryti Šv. Jono bažnyčią. Jis sakė mums, žinomiems žmonėms, kad, tur būt, geriau būsią nutraukus lietuviams pamaldas. Girdi, pas jį buvusios kelios „lietuvių“ deputacijos, kurių viena prašiusi, kad jis taip padarytų. Be to, esame sužinoję, kad prieš „lietuvių pareiškimą“ gubernatoriui yra vaikščioję

pas jį lenkai, jų tarpe žinomoji p. M. T. Apie tai žinojo ir pats vyskupijos administratorius.

Visos lietuvių deputacijos, buvusios pas administratorių dėl gegužės pamaldų trukdymo, įvardijusios faktus, kad lenkai ne tik giedodami trukdė lietuvių pamaldas, bet, visaip juos pravardžiuodami, grasė mušti, stumdė ir spardė. Taigi vyskupija anksčiau (jau priešpiet gegužės 1 d.), nekaip iš gubernatoriaus, žinojo apie ketinimą, lenkininkų organizuojamą smurtą prieš lietuvius Šv. Jono bažnyčioje.

3. Gegužės 4 d. vakarą, apie 9 val., vyskupijos administratorius pranešė gubernatoriui, kad ne vien lietuviams, bet ir lenkams neleisiąs gegužinių pamaldų Šv. Jono bažnyčioje, o vyskupijos kanceliarijos pranešime, spausdintame lenkų laikraščiuose gegužės 5 dieną, pasakyta, kad gegužinių pamaldų nebūsią tenai tik lietuviams.

4. Vyskupijos teiginys, kad lenkus sukėlė prieš lietuvius tariami gandai, kad Šv. Jono bažnyčia būsianti atiduota lietuviams, nieko bendro su tikrove neturi.

5. Lenkų protestuotojų būrys (apie 100) prieš lietuvius Šv. Jono bažnyčioje buvo surinkti iš keleto parapijų. Vadinasi, ir ne Šv. Jono parapijiečiai stojo prieš šios bažnyčios perdavimą lietuviams.

6. Šv. Jono bažnyčia neturi jokio choro, ir nesą kas gieda tenai šventadieniais rožančių. Vadinasi, ir tas faktas rodo, jog triukšmadariai buvo surankioti iš kitų parapijų. Kieno liepiami jie buvo surankioti, mums irgi žinoma.

7. Šv. Jono bažnyčia buvo ir gegužės 2 d. atidaryta už valandos prieš lietuvių pamaldas ir tokiu būdu vėl buvo duota progos triukšmadariams anksčiau už lietuvius susirinkti, nors lietuvių deputacija gegužės 1 d. buvo įspėjusi vyskupijos administratorių, kad ankstokas bažnyčios atidarymas buvo įvykusio skandalo priežastis.

8. Šv. Jono bažnyčia tik už kelių žingsnių nuo vyskupijos administratoriaus būsto. Anais metais jis galėjo pats vykti kelias dešimtis varstų Joniškio parapijon tvarkos darytų, o dabar nematė reikalo patikrinti lietuvių deputacijos skundo čia pat pašonėje, kur galėjo būti muštynių.



9. Vyskupijos valdytojas nieko nedarė, kad lenkai nesurengtų Šv. Jono bažnyčioje išpuolių prieš pasiteisinti „nebuvimu“.

10. Dar daugiau, administratorius, žinodamas apie lenkų planus, specialiai išvažiavo iš Vilniaus, kad galėtų pasiteisinti „nebuvimu“.

11. Gegužės 4 d. vakarą vyskupijos administratorius tarėsi su lenkų endekų vadais, kaip parašyti ataskaitą apie įvykį Šv. Jono bažnyčioje.

12. Visa vyskupijos administratoriaus ataskaita parašyta taip, kad tarytum tik lietuviai kalti dėl bažnyčioje kelto triukšmo, nes lenkai tik giedoję „spiewy“ ir niekuo kitu nenusidėję.

To epilogo reikšmė: dabar aišku, ką Vilniaus vyskupijos vyresnybė laiko baustiniu daiktu, o ką leidžiamu, kuo pagaliau ji vadovaujasi, spręsdama tikinčiųjų klausimus. Išeina, kad:

1. Nepeiktina, kad lenkai savo giesmėmis ir dainomis trukdo lietuviškas pamaldas, netgi pačios vyskupijos leistas;

2. Kad lenkininkai pravardžiuoja lietuvius bažnyčioje per pamaldas, grasina ir kunigui, reikalauja nutraukti lietuviškas pamaldas – tai pagal vyskupiją irgi nekaltas dalykas, kurio neverta ir minėti;

3. Tas vyskupijos pranešimas naikina ankstesnį jos cirkuliarą (Nr. 3984), išleistą 1912 m. rugpiūčio 4 d., kuriame nurodyta, kad turį būti nubausti visi triukšmų bažnyčiose kėlėjai, neramumų organizatoriai ir jų įkvepėjai.

4. Yra ir valdžios įstatymų dėl tvarkos gatvėse ir susirinkimuose, kuriuose numatytos bausmės dėl neramumų kurstymo, chuliganizmo ir kt. Tačiau dėl lenkų bažnyčiose lietuvių puolimo, įžeidinėjimų, jų teisių mindymo lenkų dvasinė vyresnybė nenori matyti nieko blogo.

*„Viltis“, 1913 m. Nr. 52*

## KATRŲ DAUGIAU KRIKŠČIONIŠKUMO

„Kurjer Krajowy“ išspausdino straipsnį, kuriame pirmą kartą širdingai, viešai išreiškė lenkų dalelės užuojautą mums, lietuviams, dėl lenkininkų daromų skriaudų, dėl smurto prieš mus šventose vietose, Šv. Jono bažnyčioje. Po to do-

rujų lenkų straipsnio Vilniaus vyskupijos organas, „Gazeta Codzienna“, iš piktumo nebesitverdamas, visaip ėmė plūsti „Kur. Krajową“, pravardžiuoti tą laikraštį „lenkų eretikų spaudos organu“. O „Kurjer Krajowy“ štai ką rašė: „Triukšmas ir smurtas šv. Jono bažnyčioje Vilniuje per lietuvių rytmetines pamaldas yra be galo skaudus įvykis. Gėda, sarmata ima, išgirdus apie tą liūdną atsitikimą, įnirtusi davatkų, tarnaičių ir bevardžių asmenų gauja susigrūdo bažnyčion vien tam, kad sutrukdytų lietuvių pamaldas. Ne malda, ne Dievo garbė, ne meilė atvedė tą gaują Dievo namuosin, stūmė ją ten bjauri neapykanta, prietarai ir geiduliai, kurie paverčia žmogų gyvuliu, sukietina jo širdį bei protą ir duoda valios jo instinktams. Susirinkusius pasimelsti lietuvius lenkų minia koneveikė, trukdė ir niekino. Nepadėjo kunigų įkalbinėjimai, nenuramino tos gaujos ir padorus lietuvių elgimasis. Lenkų giesmės ir klyksmai nustelbė lietuvių giesmę. Bažnyčia tapo skandalų vieta. Argi tik skandalų? Lietuvių pamaldos buvo paskirtos ryto 6 valandą, vadinasi, tuo metu, kada jokių kitų pamaldų nesti, taigi lenkų pamaldos nebuvo nei pertrauktos, nei sumažintos. Tad kas gi davė priežasties lenkų gaujai pulti, daryti smurtą lietuviams ir rodyti jiems neapykantą, kuri išėjo aikštėn Šv. Jono bažnyčioje? Matyti, sufanatizuota, įnirtusi, pilna neapykantos lenkų gauja vadavosi prietarais, kuriais akylai tikėjo, įsitikinusi, jog stoja už teisingą bylą.

Toji gauja pati padarė smurtą, parodė lietuviams, kaip tikrai jaučianti ir mananti. Nėra priežasties vilioti save, jog tai tik laikinas „brolių“ vaidas. Tas atsitikimas rodo, kaip giliai yra įsivyravusi tamsioje Vilniaus davatkų ir tarnaičių minioje smarki neapykanta lietuviams. Lietuvių teisės sumindymas čia laikomas šventu dalyku, ne paniekos vertu, o garbingu žygiu.

Toji byla ne menkniekis, ne vien atsitikimas, ne koks religijos gyvenimo mažmožis. Tai mūsų krašto byla, mūsų kultūros ir tautos byla. Ji liudija, kaip menka piliečio teismo kultūra, kaip paprasčiausi žmoniškumo jausmai sumenkėję. Tiesa, tai atsitiko tarpe davatkų, vadinasi tų, kurioms visur yra tolimos žmoniškumo idėjos. Tų žygių negarbė, smurtas, tenka ne iš ko peiktiesiems lietuviams, o tiems smurtininkams. Lietuviai pasirodys aikštėje prakilnūs ir dori nugalėtojai, ne pralaimėtojai. Persekiojimai, kurių prisikentė, sustiprins jų karštą sielą ir nušvies jų bylą kančių spinduliais. O mus, lenkus, vien gėda ima.

Tai nebus lenkų bylos laimėjimas, jei lietuvių pamaldos dėl lenkų gaujos smurto bus sustabdytos. Tai bus skaudus nužeminimo smūgis lenkų bylos vainike. Nebegalėsime tiesiai žiūrėti akysin lietuviams, kaip negalėjau iš gėdos ir aš žiūrėti, nerasdamas žodžio pasiteisinti prieš verkiančią lietuvę virėją, sugrįžusią iš tų pamaldų susopusia širdimi dėl lenkų padarytos nuoskaudos.

Ar ta lenkų minia iš tiesų yra smurto kaltininkė? Smurtą darė ji, bet, man regis, ne ji yra tikroji kaltininkė. Apakusi gauja, aklas prietarų bei neapykantos įrankis, kaip žydų minios Golgotoje, kaip ta vargšė senutė, atnešusi šakalių glėbelį ant laužo eretikui, tikėdama, kad jos nedorasai darbas yra šventas.

Inteligentai, susipratę, nenustoję žmoniškos nuovokos, privalo karštai stengtis prieš tokius nevalyvus darbus, privalo drąsiai ir atvirai papeikti smurtą, suniekinti neapykantą bei netiesą, išvengti gėdos, kuri įnirtusių davatkų lūpomis bjaurina lenkų bylą.“

Tačiau ką gi daro mūsų rimčiausias lenkų organas – „Kurjer Litewski“ toje byloje? Dvejose kronikos žinėlėse iš Šv. Jono bažnyčios negiria, tiesa, lenkų minios smurto, bet stengiasi visa taip išdėti, kad skaitytojais suverstų patį didįjį kaltumo sunkumą ant lietuvių. To stačiai nedaro, bet rūpestingai vaduojasi insinuacija ir tikrai pasiekia savo tikslą, kadangi veda į tą galą, kad lenkų gauja, šiaip ar taip, lyg turėjusi teisės taip elgtis. Tuo jau duodama suprasti, jog gaujos darbas iš tiesų tinka lenkų tautos bylai ir jai tarnauja. Kitoje vietoje nurodo, jog tarp lietuvių buvę nacionalistų veikėjų, kaip štai p. D. Malinauskis, tartum jo buvimas pateisina skriaudą, lietuviams padarytą. Taip pat pastebi lenkių davatkų paskalą, kad buvę pakviesta 200 lietuvių iš kaimo, tuo norėdamas įspūdžio padaryti, kad vietos lietuviams nesą taip labai reikalingos tos pamaldos, ar paduoti mintį, kad lietuviai norį sustiprinti savo pajėgą talka, iš kitur pasikviesta, kad prireikus galėtų atsispirti davatkų gaujai. Kalba apie sujudusių lietuvių gestikuliaciją, apie tai, kaip jų tarpe buvęs demonstratyvus sąjūdis, žodžiu sakant, rūpestingai žymi visa, kas galėtų reikšti, kad ir lietuviai rodę smurto ir neapykantos. Bet visai neprasitaria apie lenkų užgaulingus lietuvių pravardžiavimus, kaip štai „pagonys“, „marijavitai“, „pagonių kalba“, kuriais gauja koneveikė lietuvius bažnyčioje, nemini nei paskalų, rodančių, kaip be priežasties nirto minia ant lietuvių. Tikrai didesnė yra kaltė tokio „lenkų“ spaudos organo, negu

tikrųjų skandalo taisytojų. Tie yra įkvėpėjai, kurie mazgoja rankas, apsimetę bešališkais dievobaimingais žiūrėtojais, mokančiais tuo pačiu žygiu šnibždėti insinuacijas. Ir „Kur. Litewski“, atrodo, dar daugiau už tuos prasčiokus daro gėdos ir nužeminimo lenkų bylai. Dar blogiau, bet atviriau, nebesislėpdamas, kalba apie tą dalyką gatvės laikraštėlis, demagogijos organas, davatkų ir liežuvinių Vilniaus vyskupijos – „Gazeta Codzienna“. Ten leidimas lietuviams rytais pasimelsti Šv. Jono bažnyčioje buvo skelbtas tikru jų grobimo pasireiškimu, ir tuo atžvilgiu svarstomas smurtas, lietuviams padarytas. Apoteozuojama nežmoniška kova ir neapykanta, iš kurios eina smurtas. Tai bent aišku ir atvira.

*„Viltis“, 1913 m. Nr. 52*

### LENKININKŲ SUTARTINĖ LIETUVIAMS SLĖGTI

Šv. Jono bažnyčios skandalai skardu atsimušė ir Varšuvos lenkų spaudoje, kaip didžiausias „tamsuolės lenkų liaudies susipratimas“. Endekai nesuka sau galvos, kuo gali baigtis jų barbariški žygiai prieš lietuvius, nesusimąsto, o tik gėrisi „placowkų“ laimėjimais ir baisiai niršta, jei kas iš lenkų tarpo išsižioja, kad, be aklosios politikos, esanti dar teisybė.

Taigi labai sujudo Vilniaus endekų štabas, išskaitęs Varšuvos laikraštyje „Kurjer Warszawski“ lenkės balsą, išsiskiriantį kad ir nedrąsiai iš bendro šovinistinės lenkų visuomenės choro. „Kurjer Litewski“ sušuko, jog tai „zdrada sprawie narodowej“. Kaip galįs lenkas viešai sakyti Vilniaus lenkams trūksta „teisybės jausmo“ ir ima teisinti Lietuvos lenkų barbarizmą, rašydamas: „Mums visiškai nevalia manyti, jog vienos ar kitos „dzielnicos“ lenkams esą ne taip prakilnūs ir išmintingi, kaip mes. Taigi visiškai mums nevalia, susigynus kurios dzielnicos lenkams su kitomis tautomis, viešai peikti ir smerkti savo tautiečius. Pagalvokime nors kiek, kas būtų, jei mes, gyvendami Paneriuose, manytume turį teisę smerkti Šlonsko ar Galicijos lenkus už jų santykius su čekais ar rusiniais. Tų kraštų tautiečiai tikrai mums atsakytų, jog mums nėra ko kištis jų bylon, jog galime tik mokyti iš jų, vietinių lenkų, kadangi nuo jų atsparumo, nuo jų veiklumo ir pastangų pareina lenkų teisės platumas tuose kraštuose.“

Šios lenkų šovinistų pamokos prasmė tokia: mes, Lietuvos lenkai, nepėikiame ir dar pagiriame Galicijos lenkus, kad jie engia lenkiškumo naudai rusinus, tai kam gi kokia tai lenkė turėtų smerkti tuos pačius lenkus Lietuvoje, kad siekia sulenkinti lietuvius, įsitvirtinti tame krašte. Tipiškas okupantų ir kolonizatorių pasiteisinimas: jei lenkai endekai nepripažįsta teisybės Galicijoje, tai kam gi ją pripažinti Lietuvoje? Plėšk kur ir ką sugriebdamas, kad ir ne tavo! Štai lenkiškojo endekizmo šūkis.

Nepatinka Lietuvos endekų štabui ir kito iš Varšuvos laikraščio „Dzien“ bendradarbio Č. Jankovskio pasakymas, jog Lietuvoje lenkų liaudies – tai tik „keliolika sodžių, lenkiškai kalbančių, truputis ekonomų ir šiek tiek miestiečių“, nepatinka jam ir to fakto išvada, jog nusikaltimas prievarta lenkinti dar ir rusų engiamą lietuvių liaudį. Į tai Vilniaus vadinamųjų pažangiųjų endekų organas „Przegl. Wilenski“ atsako: „Argi taip? Daug kur šiame krašte lenkų jau yra ne tik „menkutė mažuma“, bet vietomis jau visa minia, duodanti pagrindo lenkų kultūrai ir jos pergalei visame krašte. Todėl lenkų inteligentijos priedermė yra visomis jėgomis rūpintis lenkiškumo didinimu visuose miestuose ir sodžiuose, skleisti lenkų kultūrą ir didinti jos vaidmenį tarp lietuvių.“

Taigi, lenkų tikslai aiškūs. Tad ir visa jų spauda, kaip ir lenkiškoji kunigija, stengiasi pateisinti ir savo išpuolius Šv. Jono bažnyčioje, netgi pagirti. Štai laikraštis „Prz. Wil.“ rašo: „Vilniaus lenkai nenusipelno pasmerkimo už savo pasielgimą šv. Jono bažnyčioje. Jie buvo sukilę ginti savo senų senovės teisių, laikydami bažnyčią sava, protestuodami prieš jai svetimas naujenybes...“

Vilniaus minių atsparumas, kiek jis yra pasireiškęs, mėginant įvesti lietuvių kalbą, duoda vilties, jog taip griežtai (o ateityje dar griežčiau) tos minios spirsis visokiems mėginimams mainyti esamąją tvarką. Ir tai labai malonu. Šiandien minioms dar nerūpi visuomenės reikalai už bažnyčios srities. Rytoj išeis platesnėn aikštėn. Būsimočiuose žygiuose įgytasis mūsų tautos patyrimas ir pareikštoji visuomenės valia bus pirmos eilės veiksnys, kuris nusvers ir mūsų kovos laimėjimą.“ Kokios „kovos“? Visos Lietuvos įjungimo Lenkijon? Šis straipsnis parodo, kokios veislės esama Lietuvos lenkų, net ir demokratų. Bažnyčios su jų organizuojamais jose išpuoliais prieš lietuvius. Keliami skandalai jiems – tai tik „plačioji aikštė“, „lenkų liaudies“ susipratimui ir kovingumui prieš tikruo-

sius krašto šeimininkus – lietuvius kelti. „Gėda, sarmata, nužeminimas – epitetai, kuriais taip gausingai beria „Kurjer Krajowy“, čia visai ne vietoje“, – ginasi „Przepl. Wilenski“. Šiam lenkų savaitraščiui, turinčiam pažangumo pretenzijų, labai keista rodosi, kaip „Kur. Krajowy“, minėdamas Šv. Jono bažnyčios skandalus, galėjęs tokiais epitetais įvertinti lenkininkų ir jų katalikų dvasininkijos ekscesus. Bet tai ne ekscesai, teigia šis laikraštis, o liaudies susipratimas esąs: „Demokratų laikraštis turėjo pastebėti kitą reiškinį Vilniaus lenkų minių žygyje: tautos susipratimą ir norą ginti savo teisę net ir tuomet, kada kleras (kunigai) jai prieštarauja.“ Ir dar šiaip „Prz. Wil.“ mėgina „kultūrinti“ savuosius lenkus: „Nėra ko stebėtis, kad lenkai priešinosi lietuvių pamaldoms, tai naujenybei Šv. Jono bažnyčioje, Akademijos bažnyčioje, kuri laikoma tautos šventovė, kaip negalima stebėtis, kad lietuviai nenori tenkintis menkute Šv. Mikalojaus bažnyčia ir trokšta išskilmingesnių pamaldų.“ Bet, girdi, tų troškimų negalima tenkinti ir, kaip toliau rašoma, jau buvusi padaryta klaida, kad pažadėta įsileisti lietuvius į Šv. Jono bažnyčią: „Dvasinės vyresnybės buvo priedermė atsižvelgti į lenkų siekimus ir neiššaukti piktinančių sprendimų, kuriuos buvo taip lengva numatyti.“

Tik be reikalo endekų laikraščiai nori uždengti lenkininkų juodus darbus „minios“ valia. Pakeiskite kun. černiauskis ir kitus „minių“ klebonus tikrais katalikais kunigais, ir skandalų nebebus bažnyčiose. Juk 1903 metais lietuviai turėjo pamaldas Šv. Jono bažnyčioje visą vasarą, kai Šv. Mikalojaus bažnyčia buvo taisoma. Tuomet niekas ir manyti nemanė dėl to kelti čia skandalų, niekur nebuvo matyti tos „lenkų minios“. Kodėl? Mat tuomet klebonavo ne kun. Černiauskis, o kitas kunigas. Štai pagaliau ir „obivatelio“ B. Skirmunto balsas iš „Kur. Litewski“. Jis bent tiesiog pasako, nesirangydamas, kaip rangosi „Gaz. Codz.“ ir „Prz. Wil.“, kad lietuviams iš viso nereikia atskirų pamaldų, kad lietuviai turį drauge su lenkais iš vieno melstis, žinoma, tik lenkiškai. Argi, sako, lietuviams būtų skriauda melstis drauge su lenkais? Šie metai yra lygiai penki šimtai metų sukakę nuo Horodlės unijos, kai Lietuvos diduomenė susigundė priimti iš lenkų šlėktos pažibų ženklus. Tas sukaktuves lenkininkai paminėjo lietuviams skandalu šventoje vietoje. Apiplėšę Lietuvą, sudemoralizavę jos geriausias kultūros pajėgas, šiandien tyčiojasi iš jos, mina mūsų teises po kojų.

Kas bus toliau? Paminėkime ir mes Horodlės uniją, tik, žinoma, nesigriebdami lenkų „atsparumo“ priemonių, o dirbdami pozityvų darbą. Horodlės unijos palikuonys baigia nykti dvaruose, gabenasi miestuosin ir ten mums pastoja kelią. Spieskimės ir mes Lietuvos miestuose, steikime ir palaikykime savo lietuviškas įstaigas, stiprinkime savos inteligentijos eiles, kad užstotų mūsų minias, o visų pirma pasirūpinkime, kad Vilniaus vyskupijos valdžia ir bažnyčia nebebūtų „placowka polskiej narodowej sprawy“.

*„Viltis“, 1913 m. Nr. 58*

### VILNIAUS ENDEKŲ NERIMAS

Lenkų visuomenėje visur ima viršų endekai: jie viešpatauja ir bažnyčiose, Dūmoje, kultūros įstaigose ir pagaliau spaudoje. Jie jaučiasi tiek stiprūs esą, kad besivadina demokratais ir kiti bijo net viešai išreikšti savo nuomonę, jei ji bent kiek nesutampa su endekų nuomone. Nors dar pasitaiko drąsuolių ir tarp lenkų, paprieštaraujančių tų endekų ir jų kunigijos nuomonei. Štai „Kurjer Krajowy“ pasmerkia lenkininką kun. Černiauskį ir jo sėbrus, dar pirštu parodo į laikraščius „Gaz. Codzienną“ ir „Kur. Litewski“, irgi kaltus dėl Šv. Jono bažnyčios skandalo. Endekų štabui tai buvo netikėtas smūgis, kurio jis ir šiandien negali užmiršti. Lig tol Lietuvos lenkų spauda buvo vien tik endekų – lenkintojų rankose, kurie ir nurodydavo, ką ir kaip rašyti, o čia braukšt pašonėje atsirado toks neklaužada kaip „Kur. Krajowy“!

Pagarsėjusio skandalo balsan atsiliepia vienas kitas Varšuvos laikraštis, nebenorįs akiai tikėti, ką endekai skelbia apie lietuvius. Lietuvos endekų pozicijai graso pavojus, taigi šaukia „Kur. Litewski“ vedėjas, kad to laikraščio bendradarbiai nieko neišmanote apie Lietuvos reikalus, tad verčiau nieko ir nerašykite apie tuos lietuvius, nes tais savo rašiniiais tik gadinate mūsų politiką. Gana jau turime pačiame Vilniuje tokių lenkų bylos gadintojų, kaip „Kur. Krajowy“. Lietuvos lenkai elgiasi kaip tas čigonas, kuris, užpuolęs kitą, klykia, kad jį užpuolę. Kai lenkai daro kiaulybes lietuviams, jie ima savo spaudoje ir susirinkimuose klykti, kad lietuviai juos puolą. Taip jie ėmė ir skleisti gandus ir kviesti

lenkus ginti savo kunigėlį – lenkintoją Černiauski, nes lietuviai nutarę jį pašalinti iš Šv. Jono bažnyčios, o vieton jo pasikviesti lietuvių kunigą. Ir tariamai gindami lenkus nuo lietuvių, savo spaudoje paskelbė, kad, nepaisant, kad lietuviams lenkai leidę pamaldas Šv. Mikalojaus bažnyčioje, retkarčiais leidžiamos ankstyvosios pamaldos Katedroje.

Niekuomet lenkai nėra gynę principo lietuviams turėti teisę pridedamųjų pamaldų gimtąja kalba, tai dabar dar užsinorėję ir Šv. Jono bažnyčios. O gal ateityje panorės, kad ir visose bažnyčiose vyktų pamaldos lietuviškai? Baigdamas savo politikavimą „Kur. Lit.“ dar kartą pasipiktina Varšuvos „Kurjerio Polski“ redakcija, kaip ji drįsusi dėti tokį straipsnį, kuriame peikiama Vilniaus endekų politika, ir kas davę jai teisę skelbti, kad Lietuvoje nėra tikrų lenkų, o tik „dirbtiniai“ – sulenkintieji, teigti tai apie visuomenę, kuri parodė ir rodo tokią ištikimybę lenkų idėjai. Ir baigiama pamokymu varšuviečiams: „Taip elgdamiesi jūs noromis ar nenoromis susidėsite su tais, kurie nori susiaurinti mūsų Tėvynės ribas.“ Kitaip sakant, reikią tikėti ir vadovautis tik Lietuvos endekais ir tikėti tik jų spaudos organais ir daugiau niekuo.

*„Viltis“, 1913 m. Nr. 72*

## PAŽAIDOS AKMUO

### KATRIE GI RENEGATAI?

Plomykas iš „Goniec Wilenski“ prikiša „Vilčiai“, kad ji apoteozuojanti (be galo išgirianti) žmones, savo tautos išsižadėjusius. Pažiūrėsime, kiek tas prikišimas yra teisingas ir nuosaikus.

Prieš dvi savaites, minėdami neseniai mirusio Kijevo profesoriaus V. Antanavičiaus gyvenimą ir darbus, esame pasakę, jog velionis, būdamas Ukrainos bajorų kilmės, drįso skelbtis ukrainiečiu, o ne lenku, ir jog Ukrainos praeities aprašymais yra daug gero padaręs ukrainiečių tautai. Mūsų buvo pabrėžta, kiek tas žmogus kentėdavo išjuokimų ir niekinimų už tariamai „savo tautos“ (lenkų) išsižadėjimą! Iš tos mūsų užuojautos V. Antanavičiui Plomykas veda, kad „Vilties“ redakcija garbinanti tautos atskalūnus, renegatus: „Lig šiol tautos išsiža-



dėjimas buvo laikomas paniekoje, o dabar „Vilties“ redakcija stengiasi įvesti žmonių dorybės turtan visai kitokią pažiūrą. Tikimės, jog tas stengimasis niekais pasibaigs.“

Kas reikia laikyti renegatu, savo tautos išsižadėjusiu žmogumi? Ar V. Antanavičius buvo renegatas? Juk „Dziennik Wilenski“ velionis, kurio tėvonis yra „Goniec Wilenski“, ilgiausiais straipsniais nuolat skelbdavo, jog žmogus deras tai tautai, į kurią jį traukia jausmas ir sąžinė. Jei Plomykas būtų geriau įsiskaitęs mūsų straipsnelį, o nebūtų prikibęs prie vieno kurio mūsų pasakymo ar žodžio, tai, be abejo, būtų jis ten radęs ilgoką ištrauką, mūsų paimtą iš Antanavičiaus laiško, kur pasisako, kad jam sąžinė liepusi laikyti save ukrainiečiu, o ne lenku. Kad jo žodžių nebūta tuščių, tai rodo jo darbai. Laikant V. Antanavičių atskalūnu, reiktų laikyti atskalūnais Narbutą, aprašiusį Lietuvos praeitį ir skelbusis lietuviu, Bogušą, Jucevičių, kurie rodė mūsų sulenkėjusiems bajorams lietuvių poezijos ir papročių grožį, ir daugelis kitų Lietuvos bajorų, jautusių lietuviškai, ne lenkiškai. Jie savo (tegu ir lenkiškais) raštais skelbė mums: žiūrėkite, kaip gražios būta lietuvių senovės, tai gerbkite ją ir imkitės iš jos pajėgų ateičiai. Ar ir tie žmonės buvo atskalūnai, nuo lenkų atskilę? Lenkai esą ir Mickevičių vadinę atskalūnu dėl to, kad jis rašė: Lietuva, tėvyne mano, o ne: Lenkija, tėvyne mano, kad jis idealizavo Lietuvos, o ne Lenkijos praeitį? Toliau reiktų vadinti atskalūnais ir tuos mūsų bajorus, kurie, kad ir sulenkėjusiame tarpe užaugę, šiandien savo plunksna dirba ne lenkų, o lietuvių eilėse. Pagaliau Plomyko logika sekant, tektų pripažinti renegatais, savo tautos išsižadėjusiais žmonėmis, tą keliolika tūkstančių bajorų, kurie 1897 metais per visuotinį Rusijos gyventojų surašymą pasisakė lietuviais, o ne lenkais. Pasirodžius pirmajam lietuvių laikraščiui, lenkai vadino mūsų veikėjus ir rašytojus litvomanais, kaltino juos, kam atsiskyrė nuo lenkų. Dar ir dabar tie sulenkėjusieji tebežiūri į lietuvius, kaip į lenkų atskalūnus.

„Goniec Wilenski“ bendradarbis rašo: „Įdomu žinoti, kaip ta pati „Vilties“ redakcija pažiūrėtų į tokį atsitikimą, jei, pavyzdžiui, neseniai miręs kun. Jaunius tik dėl to, kad ilgą laiką gyveno Rusijoje, būtų pamilęs rusų mokslą ir visa savo siela ir kūnu būtų patapęs rusu, ar d-ras Basanavičius – bulgaru, Žmuidzianavičius – lenku, ir t. t.“

Mums nebeįdomu žinoti, ką pasakytų Plomykas, jeigu Jaunius būtų pavirtęs Jaunevičium ir pasisakęs lenku: Plomykas drauge su kitais lenkais būtų aiškinęs, kad lenkų kultūra, būdama aukštesnė, paėmusi viršų. Pavyzdys su Jaunium ir kitais Plomykui nepasisėkė. Jaunius ir Basanavičiaus tėvai ir protėviai gyveno Lietuvoje, Jaunius ir Basanavičius gimę ir augę Lietuvoje, savo tėvynėje, o Rusija ir kitos šalys, kur jie tik kurį laiką gyveno, yra jiems svetimos. Taigi labai keista ir nepaprasta būtų, kad žmogus, keisdamas gyvenamąją vietą, keistų ir savo tautybę. Antanavičius, pasijutęs ukrainietis, nėra pakeitęs savo tautybės. Jis, gimęs ir augęs Ukrainoje, vadino ją savo gimtine. Jo nuomone, Ukrainos bajorai yra atskilę nuo ukrainiečių, iš „kurių yra kilę jų pačių seneliai“. Dar daugiau: Antanavičius kaltina sulenkėjusius Ukrainos bajorus, kad jie „norį nusmelkti (ukrainiečių) tautos kilimą“. Sako: „Atėjo susipratimo valanda, ir pasijutau kas esąs tame krašte, pamačiau, kad mano luomo žmonėms nėra ateities, jeigu jie neišsižadės savo keistųjų pažiūrų, jei nesiliaus perdirbinėję tą kraštą, tą tautą pagal savo korpą.“ Taigi, kas renegatas? Susipratęs tautininkas Antanavičius ar jo bendraluomiai bajorai, patys sulenkėję ir besistengią paversti lenkiška Ukrainos liaudį? Šiaip ar taip, Plomykas vadina tokius žmones, kaip Antanavičius, renegatais. Jis sako: „Kas kita yra dirbti liaudžiai (ne tautai?) ir ją pamilti, tarp kurios gyveni, turėdamas savo protėvių tikyba ir tautybę, kas kita tapti renegatu.“

Labai gerai! Kas gi buvo protėviai Lietuvos bajorų? Visi žinome, jog jie nėra atkeliavę iš svetur, kaip štai Kuršo baronai, o iš senų senovės gyvenę Lietuvoje. Žinome, jog Radvilai, Chodkevičiai, Giedraičiai, Gediminai, Gintautai baisiai spyrėsi Liublino unijai, jog tik geliančiom širdim ir su ašaromis, kaip Liublino unijos aprašytojai ir lenkai sako, darė su Lenkija sandorą. Ar pripažįsta Plomykas juos savo protėviais? Jei nepripažįsta, tai nuo kurių metų ir kurios bajorijos protėvius laiko savaisiais? Sunku suprasti! Ne iš Plomyko pirmo girdime apie bajorų protėvius, tik dar lig šiol nėra paaikškę, ar tie protėviai buvę jau Gedimino, Kęstučio ir Vytauto laikais. Irgi įdomu žinoti, ar mūsų bajorai išmeta visą Lietuvos istoriją ligi Liublino unijos, ar jie mano, kad jų protėviai nei iš šio, nei iš to kaip iš dangaus nukritę tik septynioliktame amžiuje Lietuvoje, kada ji, pasirašius Liublino uniją, nustojo savo politinės galybės, kada mū-

sų bajorų pavardės Butautas, Mantvydas užsiskliautė. O jų vietoje pasirodė Andrzejkowicz, Bialozor ir kitos.

Mes, sodiečių tėvų vaikai, žinome, jog mūsų bajorai iš to paties kamieno, kaip ir mūsų protėviai. Bajorams buvo lemta vadovauti, pasisavinti pirma gduų, o paskum lenkų „kultūras“. Mūsų protėviai nė sykio nėra keitę nei savo kalbos, nei savo tautybės, o bajorai net du kartu. Jei galima kalbėti apie atskilimą, tai tik ne tie bajorai kalti, kurie, pasijutę lietuviai, nori jiems dirbti ir suaugti su tautos kamieniu, kurie keletą amžių jau nebebuvo matomi, tartum samanomis apaugę. Šiandien bajorai, to kamieno išsilapojusios šakos, ėmusios iš jo maistą, renegatais vadina tuos, kurie norėtų pasisakyti esą tikrosios tautos vaikai. Sulenkėjusieji tik mėgsta girtis gegužės trečiosios konstitucija, nutylėdami Targovičą. Dabar pravardžiuoja mus litvomanais, o Kosciuška jų buvo pravardžiuojamas „chlopomanu“.

Plomykas rašo, galima esą dirbti liaudžiai ir ją pamilti, nekeičiant nei savo tautybės, nei savo tautybės. Ar daug yra padirbėję mūsų „lenkai“ lietuvių „liaudžiai“? Dar pernai endekų „Dz. W.“ ilgiausius straipsnius pasityčiodamas rašė, kad pasaulyje visai nesą lietuvių tautos. Kaip mus myli lenkai, gerai jaučiame: beveik nėra to numerio „Pliotkos“ ar kitos kurios „Jednodniowkos“, kur nekalbintų mūsų meiliais žodžiais, kaip „bezmozgūnai“, ar eilėmis su galūnėmis „allo“. Ypatinga meilė! Neapsieina ir be pagalio, kaip Kalvarijoje ir Beniakainiuose, – myli taip, kad net plaukai lietuviams nuraunami ir šonkauliai sulaužomi! Pavartykime lenkų dienraščius, gal ten rasime meilės žodelių. Nė vieno šviesaus paveikslėlio iš lietuvių gyvenimo: tik lietuviai – šovinistai, lietuviai – lenkų persekiotojai ir t. t. Narbutas, Kraševskis, Mickevičius ir kiti, kuriuos Plomykas laiko, be abejo, bajorų protėviais, idealizavo Lietuvą, džiaugėsi ja, ilgėjosi jos senovės, o „Zorzos Wilenskos“ rašytojai skelbia, kad toji senovės Lietuva buvusi purvynas, kur lietuviai buvę kaip kokie žvėrys, savo vaikus žudę. Tai mat meilė lietuviams, sėjama skaitytojų tarpe! Kad atsikeltų iš grabo Mickevičius, Kraševskis, Kondratavičius, Narbutas, tai kažin katriems bajorams segtų renegato vardą: ar tiems, kurie spjaudo jų išidealizuotą Lietuvą, ar tiems, kurie, panorėję sektį jų gaivintu idealu, drąsiai pasisako esą lietuviai. Aišku ir be atsakymo!

## ENDEKŲ LAIKRAŠTIS APIE LIETUVIŲ SPAUDĄ

Nuo kurio meto „Goniec Wilenski“ pradėjo domėtis lietuvių spauda. Mat jau praslinko sezonas rašyti ilgoms korespondencijoms apie Petruļį, Stasį ir kitus litvomanus kunigus, nenorėjusius endekų nurodymų vykdyti. Vilniaus vyskupijos vadams apšmeižtuosius lietuvius ištrėmus Gudijon, endekai trumpam lyg buvo aprimę, nes vyskupija jiems pakluso. Bet štai Vilniaus endekų vyskupija vėl išvarė kunigus Mironą, Viskantą, vieną – Gardino gubernijon, antrą – užsienin. Bet jei lenkintojams palyginus lengva susidoroti vyskupijos rankomis, tai kur kas sunkiau endekams su lietuvių laikraščiais, nes neužčiaupsi jiems burnų, neišsiūsi jų kur pipirai auga. Endekai norėtų ir čia savo galybę rodyti, tik jų rankos trumpokos. Betgi mėgina... Skundžia net rusams, girdi, lietuviai norį atsiskirti nuo Rusijos, yra neištikimi jos valdžiai, bet tik jie, lenkai, neleidžia jų blogin. Dėl visų lietuvių „nusikaltimų“ lenkai kaltina lietuvišką spaudą. Štai „Gon. Wilenski“ ypač negaili kaltinimų „Vilčiai“. Kiek švelniau atsiliepia apie „Žariją“, nes tame leidinyje kritikuojama ne lenkų tauta, o tik atskiri jos luomai. „Gon. Wilenski“ ir kiti lenkų laikraščiai, kaip įmanydami juodindami lietuviškąją spaudą, siekia atbaidyti nuo lietuviškos spaudos dar ne visai sulenkėjusius dvarininkus ir bajorus, miestiečius. Pasipiktinę lietuviškąją spauda, dar noriau priims lenkystę.

Užmušus Galicijos vietininką grafą Potockį, visi laikraščiai paminėjo tą liūdną atsitikimą, visi stengėsi giliau įžiūrėti to užmušimo priežastį. Ir lietuvių spauda, taigi ir „Viltis“, tylomis nepraėjo to atsitikimo. Buvo nurodyta, jog Potockio užmušimas iššauktas viešpataujančių lenkų politikos. Taip aiškino ir rusų laikraščiai. Lenkų spauda irgi pripažino, kad Sičinskis nužudęs Potockį ne iš apmaudo, o iš neapykantos lenkams už ukrainiečių pavergimą. Tik vieni lenkai endekai aiškina šią ukrainiečių neapykantą pavydu. Mes, žinoma, nesitenkinome tokiu aiškinimu ir nurodėme gilesnes priežastis, būtent kad stipresnieji lenkai slegia silpnesnius ukrainiečius. „Gon. Wilenski“ nepatiko ši mūsų nuomonė. Mes nepažįstą, girdi, Galicijos gyvenimo. Galicijoje esą mažiau ukrainiečių nekaip lenkų. Bet mes ir nekalbėjome apie visą Galiciją; mes turėjome akivaizdoje tik Ukrainos Galiciją, kur lenkų dvarininkų ir miestiečių mažuma

viešpatauja. Tos Galicijos dalies lenkus ir prilyginome Lietuvos lenkams. Ir dabar ne pro šalį bus aiškiau pasisakius: apie Lietuvą kalbėdami, suprantame ne istorinę, o etnografinę Lietuvą.

„Gon. Wilenski“ nupasakoja apie mus taip, tarytum būtume pagyrę Potockio užmušimą. Vėl denunciuoja mus lenkų visuomenei! Žiūrėkite, kaip lietuvių laikraščiai, ypač „Viltis“, pataikauja žudytojams!

Kilus lietuvių atstovybės klausimui prie Vatikano, „Viltis“ buvo užsiminusi ir apie lietuvių kalbos teises Lietuvos bažnyčiose. Ji nurodė atsitikimus, kaip tos teisės minamos; endekų „Gon. Wilenski“, iškreipęs visa, pranešė savo skaitytojams, kad „Viltis“ neparėmusi savo išvedžiojimų jokiais argumentais. Su rusų spauda endekų organas taip nesielgia, nes žino, kad melas aikštėn gali iš-eiti, kadangi rusų spauda gan greit visiems lenkams prieinama. Lietuvių laikraščių lenkai nesugeba skaityti, taigi endekų vadai gali ir nebūtų daiktų apie mus rašyti, gali išsijuosę meluoti, nes tikisi, kad jų niekas nesugaus meluojant. Melas ir denunciacija! Kažin ar ilgai tuo dvejetu galės važiuoti mūsų endekai. Atrodo, nebetoli tas laikas, kai lenkų visuomenė pradės pati, savo akimis, skaityti lietuvių laikraščius, o ne endekų organo akiniais bežiūrės į visa, kas ir kaip rašoma apie lenkus mūsų spaudoje.

*„Viltis“, 1908 m. Nr. 49*

### KALAKUTAI PASIŠIAUŠĖ

Ėmė „Goniec Wilenski“ ir papyko ant „Vilties“. Ir kaip nepykęs? Ši drįstanti lenkams kaišioti denunciaciją. Bet ar be pagrindo šis kaišiojimas? Prašome atsiminti Sektos straipsnius „Marzenie o nepodleglej Litwie“ („G. W.“ Nr. 59, 60, 61). Argi jiems nepritinka denuncijos vardas? Mes jį esame davę, nesiginame. J. Plomykas atpasakoja beveik visą mūsų straipsnį. Endekų laikraštis apie lietuvių spaudą („Viltis“, Nr. 49), nepraleisdamas ir tos vietos, kur pasakytą, kad vienu pirštu „G. W.“ rodo vyriausybei į lietuvius, kaip į neištikimą jai tautą, kitu pirštu – lenkų visuomenei į Romerio knygą, kaip į pusiau užgintą vaisių. Vadinas, iš mūsų žodžių aišku, kad lenkus endekus, o ne bendrai lenkus, esame

pavadinę denunciantais. Reikia džiaugtis, kad „G. W.“ laiko reikalingu daiktu duoti ištraukas iš „didžiojo savo priešininko „Vilties“. Tik gaila, kad jis lig šiol nemoka kaip reikiant, jas paskaitęs, daryti tokių išvadų, kokios yra padarytinios. „Ir ar dera kunigui (J. Tumui) leistis tokiais šuntakiais?“ – įsiširdijęs šaukia J. Plomykas.

Bet ar dera versti, mes klausiamo, kaltę ant kunigo Tumo ir drėbti ant jo „pamazgų kubilus“, to dienraščio žodžiais tariant? Kodėl jūs kibote į kun. Tumą ir kaišiojate jo plunksnai vedamąjį „Vilties“ straipsnį? Jo pavardės po straipsniu nėra, o atsakomasis redaktorius yra tas, kuris pasirašęs. Spėjate, kad straipsnis kun. Tumo rašytas ar bent jo įsakymu išspausdintas? Apsirikote, jums nepasisekė iššnipinėti, drąsieji endekų karžygiai, pasislėpę po Plomyko ir Sektų skydais. Esate dar kartą verti denunciantų ir šnipų herbo. Abu tuodu ženklų puoš jūsų skydą polemikos etikoje. Ar jūs turite teisę po to kaišioti „Vilčiai“: „kokie joje žmonės darbuojasi, kaip nesąžiningai su mumis polemizuoja (ginčus veda)“?..

J. Plomykas džiaugiasi įtikinęs skaitytojus atpasakotuoju „Vilties“ straipsniu, kad „kiekviename žingsnyje vaduojasi melu ir piktąja valia“. Ar įtikės „G. W.“ skaitytojai Plomyko išvedžiojimais, jo paties pavadintais „czarno na biale“, mes nežinome. Žmogus, kuris vadina kitą melagiu, paprastai save laiko teisingu. Taigi pažiūrėkime, kiek to teisingumo yra endekų šaltinyje.

Balandžio 27 d. buvo per lietuvių vakarą vaidintas Slovackio „Mindaugas“. „Gon. Wil.“ štai ką tąja proga yra parašęs: „Pirmiausia dalino Dovaino-Silvestravičiaus „Satyras“. Pasipiktinęs yra tuo vienas žiūrėtojas laiške, rašytame mūsų redakcijai, nes mato tame nemandagumą lenkams svečiams. Tačiau reikia būti šiuo atsitikimu atsargesniems, kadangi neturime žinių spręsti, ar lietuvių vakaro sumanytojai apskritai išmano, kas yra mandagumas.“

Įtardamas lietuvių vakaro sumanytojus, tariant Šelpimosi draugiją, „teisingasai“ „G. W.“ remiasi kažin kokio žiūrėtojo melu ir dar šmeižia to vakaro šeiminkus.

Štai kitas „G. W.“ teisybės pavyzdys. Imamės jį iš 81-ojo to dienraščio numerio. Kažin koks jo bendradarbis E. N. rašo apie lietuvių dailės parodos atidarymą Kaune: „Atidarė lietuviškai parodą p. Leonas, prisiekusis advokatas, II-os

Dūmos atstovas, ir tuojau tą patį atkartoją rusiškai“. Mes tikrai žinome, kad Leonas „atkartoją“ ir lenkiškai. Galėtume ir daugiau panašių „teisybių“ „G. W.“ parodyti, bet pakaks ir tų. Jau iš jų matyti tikslas pjudyti lenkais lietuvius, jau iš jų matys skaitytojas „tas pamazgas“, kuriomis endekų organas stengiasi apipilti lietuvius ir kun. Tumą.

Ne pro šalį bus parodžius, kaip tariamai „G. W.“ (Nr. 68) nori susitaikyti su lietuviais. Jo „Vilniaus kronikos“ skyriuje parašyta, kad tie, kurie sumanė vaidinti „Mindaugą“, esą nusidėję lenkams, kadangi neparasė, jog tas veikalas iš lenkų kalbos esąs verstas (nors buvo parašyta, kad verstas iš Slovackio – aut.), ir kadangi afišose lenkiško teksto nebuvo. Paskum vėl („G. W.“, Nr. 81) Kauno korespondentas E. N. džiaugiasi, kad lietuvių dailės parodos pranešimai, iška-bos ir programos buvę parašyti ir lenkiškai. Mūsų skaitytojai žino iš „Vilties“ (Nr. 55), kaip lenkai endekai elgiasi su lietuviais per susirinkimus Kauno dvarininkų draugijoje: jie rėkia lietuviams, norintiems savo gimtąją kalba kalbėti: „Precz z mową bydlecką!“ („Šalin su gyvulių kalba!“). Taigi, kai lietuviai spausdina afišas ir programas ir lenkiškai, endekai sako, kad teisingai esą daroma, o kai endekai varo lietuvių kalbą iš susirinkimų, endekams rodosi irgi teisinga. Vis mat lietuviai privalo „ir lenkiškai“ visur rašyti, ir kalbėti, o lenkai neprivalo „ir lietuviškai“ nei rašyti, nei kalbėti!

J. Plomykas tvirtina, kad „Vilties“ redaktorius „neturįs nė kiek nuovokos apie tai, ką rašąs“, tai yra „apie tikruosius Galicijos santykius“. Mat tikriausių žinių apie visa tesama „G. W.“, kaip „Osviedomiteln. Biuro“ endekų: apie ukrainiečius, apie litvomanus, apie vokiečių intrigas, kurstančias ukrainiečius „markėmis“ prieš lenkus. Juk buvo laikas, kada „Przegląd Wszepolski“ įtardavo lietuvių užsieninę spaudą, kad ji „intrigantų – rublių“ paturima. Neturį mes nuovokos apie Galicijos santykius, sako Plomykas, nes rašą, kad ten lenkai viešpataują ir slegia ukrainiečius. Matyti, esą mes iš „Novoje Vremia“ semiamės žinių. Mes parodysime, kaip „Russk. Viedomosti“ ir „Rieč“ kalba apie Galicijos ukrainiečių santykius su lenkais. Štai ką rašo „R. V.“, paskyrus Galicijos vietininku M. Bobžinskį: „Bobžinskis visuomet stengdavosi trukdyti ukrainiečių mokykloms tarpti. Pernai metais jis įdavė seimui rinkimų sumanymą, sudarytą reakcionierių dvasia. Bobžinskio paskyrimo negalima kitaip aiškinti,

kaip vyriausybės noru įduoti Galicijos valdžią stangios valios ir geležinių rankų žmogui, kuris sugebėtų ukrainiečių kilimą įveikti.“

Taigi vokiečių vyriausybės „markės“, kurias buvo užsiminęs „G. W.“, nebebus skiriamos Galicijos lenkams. Dar aiškiau apie ukrainiečių ir lenkų santykius rašo „Rieč“: „Gaila, kad lenkų politika Galicijoje ukrainiečių atžvilgiu nepasirodė verta aukštumos. Ukrainiečiams reikėjo kovote atsikovoti savo tautos teisės. Pozicijos buvo žingsnis po žingsnio užimamos, ir ukrainiečiai, žengdami priekin, ne kartą yra šaukęsi Vienos, centro vyriausybės. Bešalieji lenkų mokslo žmonės ir publicistai yra rašę apie lenkų–ukrainiečių bylą ir pripažino galutinę lenkų politikų nemokėjimą politikuoti.

<...> Ukrainiečiai savo teises (gimnazijose) tik jėga iš lenkų atgavo. Galicijoje lenkai irgi norėjo visa sulenkinti, skelbė, kad tas kraštas jų ir niekas kitas į jį neturi teisės.

<...> „Slowo Polskie“, įtakingiausias laikraštis, atkakliai spyrėsi, kad ukrainiečių universitetas, gink Dieve, nebūtų Rytų Galicijos sostinėje, Lvove, o kame nors Kolomėje...“

Šia ilga ištrauka gal ir nusibodome skaitytojams, bet prašome atleisti: tegu „G. W.“ įsitikins, kad ne viena „Viltis“ turi „falšyvų“ žinių apie Galiciją, kad tokių, lenkams „apmaudą griežiančių“ esama net rusų pažangiuose laikraščiuose. Ir nesekdamas „Nov. Vremia“, tik bešališkai manydamas, neišbaltinsi Galicijos endekų.

„G. W.“ sakosi apie visus kitus lietuvių laikraščius („sveiko proto žmonių vedamus“) turįs visai kitokią nuomonę negu apie „Viltį“. Tad kokią nuomonę ir apie kuriuos lietuvių laikraščius? Lig šiol, rodos, nė apie vieną mūsų laikraštį, išskyrus „Viltį“, nieko „G. W.“ nėra parašęs, o jei ir būtų parašęs, tad vis juose tik „litvomaniją“ tematyti. Tur būt, visi lietuvių laikraščiai „nesveiko proto“, o visi lenkų laikraščiai – „sveikiausio proto“?.. Mes neatimame endekams proto sveikumo, tik pasakysime, kad jų rašymas kartais labai sunku atskirti nuo „Morskaja Volna“ rašymo.

A. a. „Dzien. Wilenski“ rašydavo, kad nesą pasaulyje lietuvių tautos, kad rašomoji lietuvių kalba esanti netikra, kad beveik jos ir nesą. Ano laikraščio sūnelis „Gon. Wil.“ jau atrado ir lietuvių tautą ir net giriasi lietuvių kalbos pra-



mokęs: „Šiandien jau esame išmokę lietuvių kalbos tiek, kad galėsime ne tik skaityti, bet ir suprasti lietuvių laikraštį ir pranešti mūsų visuomenei visa, kas dedasi, kad ir didžiausiojo neprieteliaus stovykloje.“

Mokykitės, rašykite, meldžiamieji lenkai, apie mūsų spaudą, tik mažiau plūskitės, pasistenkite be denunciacijų apsieiti!

*„Viltis“, 1908 m. Nr. 56*

## KAIP IR KO JIE SIEKIA

### LENKŲ POLITIKA LIETUVOJE

Dabar politikos metas. Politikuoja tas, kas turi valdžią, politikuoja ir tas, kas jos neturi. Austrija pasisavino Bosniją su Hercegovina ir tą pasisavinimą yra pasiruošusi ginklu ginti. Tauta, iš senų senovės gyvenusi tose šalyse, vartoma kaip kokia prekė. Ar nori ji Austrijos ar nenori, niekas nesiklausia. Jeigu ji išdrįstų viešai priešintis, tai būtų smarkiai nubausta. Išsipūtusiai Austrijai maža maisto, taigi mažutė Bosnija turi ją pasotinti. Kitos valstybės nestoja už Bosnijos serbus, o tik reikalauja sau atlyginimo, kaltindamos Austriją, kad pasielgusi priešingai Berlyno sandorai.

Bosnijos ir Hercogovinos užgrobimas yra ne paskutinis ir ne pirmutinis silpnųjų tautų likimo pavyzdys. Bet kad pavergtoji tauta nori sekti pasaulio galiūnais, tai nepaprasta. Prisikentusi įvairių persekiojimų ir pažeminimų iš pavergėjų, sulaukia užuojautos tolygios buities tautų. Štai slovakai užjaučia slovėnus, jie – kroatų, ir taip toliau. Jie nesvajoja grobti kaimynų. Štai ir artimas pavyzdys: latviai nelaiko Lietuvos savo provincija, estai nesisavina Kuršo, gudai nekalba apie savo įsigalėjimą Suvalkų ar Kauno gubernijose. Visi tie kaimynai geruoja gyvena ir su mumis, reikalauja sau teisės, nenorėdami kitų skriaudos.

Ne tokie yra lenkai: jiems nepakanka Lenkijos, jie dairosi į Lietuvos ir Gudų kraštus. Tai mat jų trokštama paversti juos Lenkijos provincijomis, kolonizuoti. Mes gerai pažįstame endekų politiką ir bažnyčiose, gerai pažįstame lenkus kunigus, sėjančius tamsioje minioje neapykantą mums, lietuviams „pagonams“. Tai endekų išgirtos kultūros vaisius Lietuvoje. Mes jo neseniai vėl ra-

gavome Vilniaus bažnyčiose, kuriose lenkai agresyviai puolė ir tyčiojosi iš lietuvių; jiems tie lenkai grūmojo, stumdė lietuvius, kėlė triukšmus per pamokslus, visaip trukdė pamokslininkus ir t. t. Visa tai lenkiškos kultūros vaisiai!

Lenkai, ypač dvarininkai, temato Lietuvoje tik savo, Lenkijos reikalus, lenkų dienraščiai vienu balsu šaukia, kad reikią sutvirtėti „lenkiškajam gaivalui“ pakraščiuose. Nors atėjūnai lenkų dvarininkai mūsų krašte turi sugrobę daug žemės, tačiau endekams vis dar maža. Jie griaudžiai skundžiasi, kad didžiausi jų ūkiai einą mažyn, kad dvarai patenką svetimosin rankosin. Varšuvos laikraščiai neseniai puolė Lietuvos dvarininkus, kad jie lengvai perleidžia savo žemes kitiems, prikiša jiems ištvirkimą, susipratimo stoką, atšalimą nuo „savo“ (lenkų) tautos ir t. t. Tokie priekaištai baisiai įgėlė dvarininkus: iš savo brolių, girdi, iš Lenkijos nesitikėję tokių karčių žodžių. Jei lietuviai taip būtų užsipuolę, tai kas kita: tie „svetimi“ žmonės (nors iš senų senovės gyvena). Tų dvarininkų organas „Kur. Lit.“ labai rūščiai atsikerta varšuviečiams, kad, girdi, jei jiems, lenkams, dvarai slysta iš rankų, kalti esą ne jie, dvarininkai, o nebuvimas „gerų kredito įstaigų“, nebuvimas „parceliacijos banko“, kuris, nesivaduodamas politika, padėtų tik lenkams užimti išslydusias didžiųjų dvarininkų vietas, kad ir „kito luomo“, bet tik lenkams, pagaliau ir lenkams miestiečiams. O vietiniams, lietuviams sodiečiams, leisti tik tarnauti tuose dvaruose. Tačiau Varšuvos spaudoje ir kiek pakritikuojami savieji, parašant: „Nesirūpinama, nesistengiama suartėti su ten pakraščių lenkais ir vietiniais lietuviais, nesiuočiamo pakankamai lenkų inteligentų, ypač nerandančių pakankamai duonos pačioje Lenkijoje.“ „K. Lit.“, pritardamas Lietuvos kolonizacijos lenkais planams iš Varšuvos, iškelia ir „vietinių“ pageidavimų ir nurodo: „Reikalingi esame lenkų kalbos mokytojų, kurių savo laiku tokiu vargu ieškojo Vilnius ir provincija (Lietuva), reikalingi esame literatų, artistų ir mokslininkų, kurie neduotų užgesti lenkų minties židiniui.“ Lenkų laikraščio nuomone, į Lietuvą jau lyg pakankamai priplūdo iš Lenkijos ir vietose išugdyta lenkų mušeikų ir davatkų, bet reikią parodyti ir aukštesnę lenkų kultūrą, o kad lietuviai matytų, tik klykti, muštis ir pletkinti sugebančius lenkus.

## DĒL VILNIAUS

Pasirodžius rusų dienraštyje „Rieč“ lietuviškam paaiškinimui, kokia Lietuvos lenkų politika katalikų bažnyčiose, atsiliepė vienu balsu gangreit visa lenkų spauda. Pažangieji ir nacionalistai, užuot nagrinėję, ar teisingai yra lietuviai nušvietę atsitikimus, iš karto smerkia lietuvių siekimus, nudažę juos nacionalistiška spalva. Lietuviai esą norį savo kalbos bažnyčiose, taigi jie esą imperialistai, šovinistai, norį gaivinti tautos sąmonę, taigi jie agresoriai, lenkų kultūros skriaudėjai, autonomistai, norį atsiskirti nuo lenkų ir Lenkijos. Suprantama lenkų taktika: pradėjus rimtai nagrinėti lietuvių skundus, reiktų nutilti, reiktų jiems, atėjūnams, pasitraukti iš Lietuvos, iš čia užimtų pozicijų. Taigi verčiau tuščiais išvedžiojimais gintis, kaip daro Varšuvos „Slowo“, kuris skelbia sutinimą, kad ir Vilnius ir jo kraštas nuo amžių lietuvių ir dar jų sostinė, bet ir patiekia „argumentą“, kad dabar jau Vilnius esąs ir „lenkų miestiečių centras“. Tad lenkai ir pataria lietuviams: tenkinkitės Kaunu ir jo kraštu, o Vilnių ir jo kraštą palikti toliau kolonizuoti lenkais.

Bet ir iš Kauno lietuviai varomi, įsigalint ten lenkams, žydams bei rusams ir net draudžiama jiems per darbininkų (Šv. Juozapo) draugijos susirinkimus kalbėti lietuviškai. Kas išeitų, jei lietuviai paklausytų tokių „brolių lenkų“ patarimų? Tur būt, galiausiai lietuviams, kad nekeltų nepasitenkinimo atėjūnams, iš viso geriausia būtų išsikraustyti iš Lietuvos, užleidžiant savo, tėvų ir protėvių žemes lenkams. Bet mes, lietuviai, nenorime niekur kraustyti ir užleisti savo žemių ir miestų tik atėjūnams. Ir Vilnius kaip buvo, taip ir amžinai bus mūsų, lietuvių, miestas, bet jame galės gyventi ir lenkai, žydai ir kitų tautybių žmonės. Tai turi žinoti ir didžiausieji agresoriai lenkai. Tai jie labiausiai persekioja mus, lietuvius, net mūsų pačių pastatytose bažnyčiose ir kai mes reikalaujame savo, lietuvių kalbos bažnyčiose, lenkai mus apskelbia šovinistais, imperialistais.

„Viltis“, 1909 m. Nr. 1

## LENKIŠKŲJŲ TRADICIJŲ VAISIAI LIETUVOJE

Vilniaus lenkų dienraščiuose dvarininkai nuolat giriasi savo nuopelnais Lietuvai, nuolat skelbia savo lenkiškos kultūros misiją, tvirtindami, kad lietuvių atgijimas nesutinkąs su taikaus sugyvenimo dėsniais. Esą: „Neatsisakydami savo siekimų gyvuoti vienoje valstybėje, mes to siekėme ir tai valstybei žuvus, ir to dėka lietuvių tauta tebegyvuoja, mes pirmutiniai ir ne vieną kartą, kad ir be pasėkų buvome pakėlę balsą, kad būtų duota Lietuvos valstiečiams laisvė, tad ir šiandien pabrėžiame, kad tik mums (lenkams) teisingai pridera teisė vadintis piliečiais ir plėtotis šiame krašte, be jokių užgrobiamų siekimų santykiyje su kitomis šio krašto tautomis...“

Tiesos vardu esame verčiami priminti, kad sulenkėjusių ir lenkų dvarininkų, bajorų nuopelnai kitaip, negu patiems kolonizatoriams lenkams, atrodo. Prieš pat baudžiamos panaikinimą daugelis lietuvių valstiečių buvo jų stačiai apgauti. Nemažai dvarininkų davė, tiesa, laisvę baudžiauninkams, bet prieš duodami iš jų žemę išviliojo. Ir jų elgesys daugeliu atvejų buvo kaip buvusių vergvaldžių, o ne toks idealus, kaip rašo lenkai ir savo „Kur. Lit.“ Dvarininkai, bajorai kai ir suteikdavo laisvę savo baudžiauninkams, bet dažniausiai nusukdami nuo jų žemę ar supančiuodami dar didesnio išnaudojimo pančiais. Nei lenkams bajorams, nei dvarininkams, nei pagaliau valdininkams niekada nerūpėjo lietuvis, jo gerovė ir kultūra. Tai gerai matome ir šiandieną, kaip lenkai tik nori mus laikyti savo tarnais ir kaip jie varžo ir niekina visa, kas lietuviška. Pavyzdžių netrūksta. Štai ir minėtoje Kauno Šv. Juozapo darbininkų draugijoje uždraudė lietuviškai kalbėti. Ir tai padarė ne rusų valdininkija, o lenkų inteligentai ir dvasininkai. Vokiečiams uždraudus Poznanės lenkams per viešuosius susirinkimus lenkiškai kalbėti, Lenkijoje vyko demonstracijos, Varšuvos ir net Vilniaus dienraščiai kelis mėnesius šaukė, kad tokie vokiečių vyriausybės įsakymai, taikomi lenkų kankinių tautai, nežmoniški. O dabar?.. Dabar, kai tie patys „kankiniai“ draudžia draugijose lietuviškai kalbėti, neleidžia lietuvių kalbos į bažnyčias, triukšmus jose kelia prieš lietuvius, o paskum kolioja spaudoje, mes, lietuviai, turime tylėti ir dar vadinti juos „broliais“. Argi bereikia didesnio tyčiojimosi iš mūsų ir visos lietuvių tautos? Kas būtų, jei lenkai turėtų Lietuvoje to-

kią valdžią, kokią turi vokiečiai Poznanėje? Tikrai uždraustų lietuviams kalbėti lietuviškai ne tik draugijose, bet ir namuose.

„Viltis“, 1908 m. Nr. 13

### LENKŲ KĖSINIMASIS

Jau buvo rašyta („Viltis“, Nr. 108, 109), kaip Varšuvos lenkų laikraščiai ragina Lenkijos visuomenę, pasekus Poznanės vokiečiais, galutinai kolonizuoti lenkais Lietuvą ir Gudiją. Tas jų raginimas nepaliko be ženklo: iš Varšuvos, specialiai įkurto biuro, siuntinėjami Lietuvos ir Gudijos dvarininkams ir bajorams, lenkų valdininkams raštai, kuriuose raginama parduoti žemes ir dvarus, ūkius tik lenkams, ypač norintiems persikelti iš Lenkijos. Vienas toks raštas yra pakliuvęs ir mūsų žinion. Iš Varšuvos tas biuras giriasi turįs jau parduoti atvykėliams lenkams apie 150 dvarų Lietuvoje. Taigi lieka laukti kiek seksis lenkams toliau kolonizuoti mūsų kraštą. Jei Vokietija apsodino Latviją atėjūnais vokiečiais baronais, taip, sekdami vokiečiais, nori kolonizuoti Lietuvą ir lenkai. Vokiečiai atvirai teigia, kad jų baronai turi suvokietinti ir padaryti sau paklusniais latvius, to paties siekė ir siekia lenkai ir jų dvasininkija. Tad mums, lietuviams, reikia nebesnausti. Būtina neatidėliotinai jungtis į draugijas, kaupti kapitalą ir stengtis, kad mūsų dvarai ir ūkiai nebepatektų į atėjūnų kolonizatorių rankas. Pavojus tuo didesnis, kad kolonizacijos planus iš Varšuvos remia sulenkėję dvarininkai ir net miestų lenkai. Jai visur pritariama ir pačioje Lenkijoje, ypač lenkų valstietija, viliamasi didelių turtų ir valdžios jų kolonizuotoje Lietuvoje. Tas viltis ypač skatina lenkai endekai, liberalai, pagal kuriuos tik visiškai apsodinta lenkais Lietuva taps neatskiriama ir Lenkijos dalimi. Budėkime!

„Viltis“, 1909 m. Nr. 121

### RUOŠIANTIS GRUNVALDO SUKAKTUVIŲ ŠVENTĖN

Kitais metais, liepos 10 d., sueis 500 metų, kai lietuviai, lenkai, gudai ir totoriai, vedami Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Vytauto, sunaikino kryžiuočių

galybę ties Griunvaldu. Lenkų istorikai ir romanistai stengiasi įrodyti, jog tas žygis buvęs beveik tik vienų lenkų nuopelnas. Šie visa nusvėrę, o lietuviai mažai tepadėję, kadangi buvę tamsūs, be jokios kultūros ir blogi kariautojai („Gon. Wilenski“, Nr. 271, 274, 276, 278).

Griunvaldo sukaktuves lenkai panaudos tik savo patriotizmo demonstracijai, todėl tame minėjime atsisako dalyvauti lietuviai, ukrainiečiai, gudai. Mat lenkai tą minėjimą nori panaudoti tik tų tautų menkinimui. Tai atspindi ir Lvove rengiama paroda apie tą mūšį, kurioje rodomos tik lenkų vėliavos, tik lenkų kariai, aukštinama tik lenkų kultūra, o kitų, ypač lietuvių tik žeminama. Tai matyti ir iš „Gon. Wilenski“ feljetonų, rašytų Sobieslovo Sektos. Jis rašo, kad tada lietuviai dar buvę nuožmiausi barbarai, piktesni už laukinius žmones, kad jie žudydavę mergaites, kad išvengtų padaugėjimo gyventojų, pjaustydavo motinoms krūtis, kad javai geriau augtų, nekęsdavo krikščionių ir girtuokliaudavo... Lietuvos kunigaikščiai, matydami savo kraštą retai gyvenamą, norėję stiprinti jį svetimaisiais, belaisviais ir vergais... Kuriuo tikslu lenkai „Gon. Wil.“ dabar taip rašo? Tai ir dėl Griunvaldo sukaktuvių šventės, kad sumenkinę pagrindinius kovotojus – lietuvius, iškeltų savo vaidmenį. Beje, panašiai jie daro ir skatindami lenkus kolonizuoti Lietuvą, bet teigdami, kad tik jie, lenkai, gali paversti Lietuvą jų kultūros šalimi, su tikru katalikų tikėjimu, skelbiamu tik lenkų kalba. Reikia tikėtis, gal ne visi lenkai pritaro agresyviems savo endekų žygiams.

*„Viltis“, 1909 m. Nr. 145*

## KODĖL NĖRA SANTARVĖS

Lenkų spauda kurį laiką buvo mus lyg pamiršusi. Tik duodavo žinelių iš sodžiaus, kad lietuviai kimba dėl lenkų kalbos bažnyčiose. Bet dabar jų laikraščiai vėl ima plačiau svarstyti lenkų santykius su lietuviais.

Neseniai „Kur. Lit.“ išspausdino du įdomius straipsnius, tai p. Skirmantaitės ir p. Irenyo. Abiejų, matyti, geidžiama lietuvių santaikos su lenkais. P. Skirmantaitė yra iš tų mūsų bajorų, kurie, pamilę Lietuvos senovę, bet lenkų kul-

tūros išauklėti, stebisi lenkų ir lietuvių nesutarimais. Ir pritaria tiek lietuviams, kiek jų siekiai sutampa su lenkų endekų siekais. Skirmantaitė stoja už mūsų senovės garbę, tuo tarpu kai jos irgi gerbiami lenkai šovinstai tą mūsų praeitį siekia tik apjuodinti. P. Skirmantaitę galima palyginti su Kraševskiu, Narbutu ir Kondratavičium. Kaip anie, taip ir ji ieško idealo Lietuvos senovėje, rodydama visuomenei prakilniųjų protėvių paveikslus. Bet sulenkėję mūsų bajorai, dvarininkai nebesigėri mūsų idealizuotą senovę; priešingai, jie atsižada viso, kas tik yra lietuviška. Išdavę lietuvybę, jie nori pasirodyti didesniais Lenkijos patriotais net už pačius lenkus ir stropiai platina žeminančius lietuvių vardą raštus laikraščiuose, skiriamuose liaudžiai, skelbia nebūtų daiktų apie senovės lietuvius, kad jie būtų laukinių žmogėdrų tauta, platina Senkevičiaus romanus ir nutyli Mickevičių, Kondratavičių, Kraševskį, kaip pavojingus rašytojus lenkų kolonizacinei politikai Lietuvoje. Iš kur tokia atmaina, kad 19 amžiaus mūsų bajorijos geresnių sūnų idealizuota Lietuva šiandien, vos kelioms dešimtims metų praėjus, anų idealistų anūkų niekinama kone kiekviename žingsnyje? Baudžiauninkų vaikai suprato bajorų idealistų mintis ir, jų pažadinti, dabar atjaučia Lietuvos praeitį ir iš jos semiasi stiprybės naujam tautos gyvenimui. Tikrai keista... Mūsų sulenkėjusi bajorija kūnu gyvena Lietuvoje, o dvasia – Lenkijoje. Jos širdyje Goetės Fausto tragedija: siela plyšta pusiau.

Kaskart aiškiau ima viršų lenkiškasis šovinizmas ir Griunvaldo sukaktuvėms artėjant. Lietuvos lenkai nekantriai laukia jų iškilnių Krokuvoje. Jiems skauda, kad ten gal nebūsią lietuvių. Taip spėja p. p. Skirmantaitė ir Irenyos savo straipsniuose. Spėjimas ne be pagrindo. Lig šiol mūsų santykiai su lenkais nėra pagerėję. Aišku tatai ir tų straipsnių autoriams. Taigi jie norėtų, kad būtų santaika tarp abiejų tautų. Be abejo, ir lietuviai geidžia santaikos. Bet kas galėtų mus sutaikinti? P. Irenyos siūlo tam tikslui: lenkai nebeturėtų šalintis nuo lietuvių kultūros gyvenimo; jie privalą dalyvauti visose draugijose, vartoti visur lietuvių kalbą. O lietuviai privalą atsisakyti užgriebiamos politikos, tai yra nebesistengti atgaivinti savo sulenkėjusios liaudies.

Su pirmuoju dalyku, mums rodomi, galima sutikti, o su antruoju – vargu. Lietuviai nesiliaus žadinę savo tautiečių, kad ir sulenkėjusių, jeigu jų tarpe nors kiek dar girdėti lietuvių kalba. Tos teisės mums niekas negali užginti. Kas yra

mums nustojęs žado, užmiršęs gimtąją kalbą, su tais tiek to. Tegu sau ta bajorija vartoja namuose lenkų kalbą, bet lietuviškai tebemokanti liaudis – tai mūsų, o ne lenkų. Mes jos ir sulenkėjusios neišsižadėsime ir ginsime ją, kad visiškai nenutaustų.

Nemokėsime teisingai spręsti šių santykių klausimo, kol nesame išpainioję pirma atskirų praktikos dalykų. Teoriškai visi sutinkame, jog nereikia skelbti neapykantos ar palaikyti nesantarvę, bet gyvenime tų gražių principų neįstengiama laikytis. Mažiausiame žingsnyje suklumpame ir, užuot išsiaiškinę, imame bartis ir dar labiau kits kitą nuteisiame. Pamokslų jau gana. Nemaža mes jų esame prisakę vieni kitiems, imkimės verčiau painioti sunkiuosius, kad ir nemalonius klausimus, dėl kurių kasdien riejamės, svarstykite skyrium kiekvieną atsitikimą, kol prieisime kokį galą. Kils nesusipratimų tarp lietuvių ir lenkų ar dėl kalbos bažnyčiose, ar dėl mokyklos, ar dėl kito kurio daikto, nenuleiskime jų negirdomis. Juos gvildenti lig šiol vengdavo ne lietuviai, o lenkai. Lietuviai visuomet rimtai atsiliepdavo, o lenkai niekuomet rimtai nekalbėdavo. Jie bevelydavo nukreipti kalbą nuo klausimų esmės, versdami kaltę vieniems lietuviams. Jei ir toliau laikysis panašios taktikos, tai niekuomet nesusitarsime. Tarp abiejų mūsų ilgainiui pasidarys dar labiau neperžengiama takoskyra. Jei norime geruoju gyventi, turime išsiaiškinti esamus ir buvusius nesusipratimus, turime pašalinti kliūtis nuo mūsų kelio. Pirma praktika, paskui teorija.

*„Viltis“, 1910 m. Nr. 40*

## TAUTYBĖ IR KULTŪRA

Mūsų atgijime nedalyvauja tas luomas, kuris kitados vadovaudavo visam mūsų kraštui, – nedalyvauja bajorai. Tik keletas remia mus ir padeda mums dirbti kultūros darbą. Mus linkusi palaikyti ir K. Skirmantaitė, bet kadangi rašo lenkiškai, tai žinoma tik mokantiems lenkų kalbą. Jos yra parašyta Lietuvos istorija (neseniai išversta lietuvių kalbon), tik, gaila, kad lenkai jos neleidžia skaityti sulenkėjusiems, kad perskaitę ir sužinoję apie didingą Lietuvos praeitį, ne-



grįžtų lietuviybėn. Tad ir knygynuose, kuriuose gausu pačių lenkų sukurtų Lenkijos istorijų, Skirmantaitės knygos ten neužtiksimė.

Gerb. rašytojai Skirmantaitėi rūpi ne vien Lietuvos praeitis, bet ir jos dabartis; savo straipsniais ji dažnai pasirodo lenkų, o kartais ir lietuvių laikraščiuose. Anądien „Viltyje“ (Nr. 50) straipsnyje „Dėl tautybės“ yra pareiškusi savo credo (tikiu). Įdomu.

K. Skirmantaitė drąsiai sakosi esanti lietuvė, bet šalininkė artimos brolybės su Lenkija. Istorijos likimas suartinęs lietuvius su lenkais. Žinoma, su ta nuomone lietuvis su didelėmis išlygomis gali sutikti. Lietuvos gyvenimas su Lenkija yra tikrai išdirbęs daug bendro tarp abiejų tautų, daug žymių yra išpaudęs lietuvių kultūroje. Bet reikia pripažinti, jog lietuvių tauta dėl to bendrumo yra ypač daug praradusi: bajorų luomą ir politinę nepriklausomybę. Kad tai tiesa, tai neneigia ir gerb. autorė.

Mickevičiaus, Narbuto ir kitų Lietuvos bajorų lietuvių kūriniai žadino lietuvius veiklai. Niekas gražiau nėra apdainavęs Lietuvos praeities, kaip Mickevičius savo „Konrade Valenrode“, savo „Gražinoje“. Bet tie kūriniai kol kas prieinami tik mūsų inteligentams. Mickevičiaus geismas, kad jo raštai, jo dainos patektų ir šiaudinėn „kmiocio“ (sodiečio) pastogėn, palieka tik graži svajonė: sulenkėjęs „kmioc“ retas temoka skaityti, ir jo pastogę saviškai sergsti nutautę senovės bajorų palikuonys, brukdami tenai Senkevičiaus „Kryžiuočius“ ir „Trilogiją“. Vietoje skaisčiųjų Kęstučio ir Gražinos paveikslų mūsų liaudžiai terpiami pilkieji Jeremos ir Zaglobos vaizdai, vietoje Mickevičiaus lietuvių karžygių pramanyti Senkevičiaus laukiniai žemaičiai, besiraičioją pusnuogiai giriose.

Ne, lietuviai neišsižadės Mickevičiaus, Sirakomlės, Narbuto ir kitų, nes jų kūrinuose, anot gerb. K. Skirmantaitės, ypač didingas, kilnus „lietuvis“. Bet ar mūsų bajorai nėra išsižadėję ir to „lietuvio“? Jei nebūtų išsižadėję, tai suprastų, ką Mickevičius, tas didžiausias Lietuvos dainius, skelbė. Jei atjaustų jo genijų, jei užjaustų jaunąją Lietuvą, žadintą jo dainomis, tai nereiktų šiandien rašyti apie „nesusipratimus“! Ne, mes nemokame „sklandžiai suderinti Lietuvos praeities su jos dabartimi“, ypač nemoka bajorai.

Lietuvių liaudis kyla, ima susivokti kas esanti. O mūsų bajorai? Jie lig šiol nežino, kas esą. Jie Varšuvoje prieš lenkus didžiuojas lietuviais esą, o Lietuvoje prieš

mus – lenkais esą. Praktiškai tokie ir yra, ir mūsų sodžius stengiasi lenkiškais pavesti. Tik kur mažiau tų bajorų, mažiau dvarų, ten daugiau lietuviškumo, ten žmonės šviesesni ir geriau gyvena, ten ir aukštesnė kultūra. Tai ypač akivaizdu apie Vilnių. Senovėje Vilniaus apylinkėse gyventa turtingiausiai ir turėta daugiausia išmokslintų žmonių, bet daugėjant tame krašte sulenkėjusių, menkėjant lietuviškumui, smuko ir bendra to krašto kultūra. Istorija patvirtina, kad valstiečių kultūra priklausė ir priklauso nuo tautinio susipratimo tame krašte.

K. Skirmantaitė bijo, kad „lietuvių inteligentija siaurame apakime neprarastų savo protėvių palikimo, kurs guli... visų pirma lenkiškos kalbos paminkluose“. Tiesa, lietuvių inteligentai kartais perdeda, atmesdami iš lietuvių praeities visa, kas nėra grynai lietuviška. Reikia tikėtis, jog ilgainiui jie supras vertę paminklų, mūsų protėvių lenkiškai rašytų. Tik, antra vertus, nepridera ir mūsų bajorams ir iš viso lenkų inteligentams Lietuvoje laikytis siauro lenkiško katekizmo santykiuose su lietuviais. Išmoksta lietuvių kalbos žydai, rusai, dargi čigonai, o nemoka jos ir nenori mokytis mūsų „protėvių“ palikuo- nys – sulenkėję bajorai. Lenkai reikalauja iš lietuvių būti kalbinami lenkiškai ir rūsčiai atsigręžia nuo mūsų inteligentų, lenkiškai nemokančių, o patys betgi nejaučia panašios pareigos lietuviams. Lenkai advokatai, daktarai, kunigai ir lenkų įstaigos kalbina lietuvių sodietį pirmučiausia lenkiškai, jei tas nesupranta, tai rusiškai, o jei ir rusiškai nesupranta, tai ieško vertėjo arba visai nesikalba. Taigi ir čia svetima „kultūra“ mūsų kraštan įnešama ne lietuvių, o lenkų inteligentų.

Pagaliau keletą žodžių dėl „kultūros“. Siauras apakimas visur yra pavojingas, taigi pavojinga būtų lietuviams imtis kultūros iš vieno kurio šono, iš rytų ar iš vakarų. Imkimės iš visų, kas gera, po truputį: iš lenkų, vokiečių, latvių, rusų. Visos juk tautos turi gerų, sektinų ypatybių.

Kitą kartą apie „teisinguosius lenkus ir apie endekus“.

*„Viltis“, 1910 m. Nr. 51*

## TEISINGIEJI LENKAI IR ENDEKAI

Skirmantaitė sakėsi esanti šalininkė lietuvių sąjungos su lenkais, nes tikinti, kad šių tarpe esą ir „teisingų“ žmonių, ne tik „endekų“. Su pirmaisiais reikią lietuviams vienybėje gyventi, o su antraisiais griežtai kovoti. Su tokia nuomone lietuvis turėtų sutikti. Juk tai tikras ir teisingas taikaus bendravimo pagrindas. Taigi paieškokime tų teisingųjų ir, jeigu jų rasime, eikime iš vieno bendraisiais reikalais.

Bet tautų santykiuose būna teisybės ir neteisybės. Norėdami teisingai juos įvertinti, turėtume bent žymiuosius atsitikimus pagvildinti. Pirmiausia, būtina pripažinti kitiems tas pačias teises kaip ir sau. Ar kada lenkai yra taikę šį teisybės matą lietuviams? Pirmoji mūsų atgijimo žymė buvo „Aušros“ pasirodymas Tilžėje. Jos tikslas buvo žadinti lietuvių tautos sąmonę, nė kiek nenusidedant ir lenkų reikalams. „Aušra“ skelbė, kad lietuviams reikia santaikoje gyventi ir su lenkais. Bet vos spėjo išeiti vienas kitas to laikraščelio numeris, kaip jo leidėjai buvo apšaukti lenkų neprieteliais, vienybės ardytojais, separatistais, pagaliau litvomanais. Štai taip sutiko lenkų veikėjai pirmutinius žingsnius lietuvių veikėjų, nė vienu žodžiu neįžeidusių lenkų tautos reikalų. Kad taip, o ne kitaip būvome sutikti, galime įsitikinti, peržiūrėję ano meto lenkų laikraščius, ypač „Dziennik Poznanski“.

Bet gal tai buvo vienu endekų balsas? Gal buvo tuomet ir kitokių lenkų spaudos atsiliepimų apie atgyjančių lietuvių žygį? Veltui raustumės lenkų laikraščiuose, versdami lapą po lapo, ir ieškotume ten užuojautos ar bent pritariamo lietuviams. Nuo „Aušros“ meto ligi mūsų spaudos atgavimo, jeigu jie užsimindavo apie mus, tai tik kaip apie litvomanus, separatistus ir t. t.

Tačiau ne visi santykiai spaudoje atsimuša. Gal buvo lenkų visuomenėje srovių, palankių lietuviams, tik jas laikraščiai nutylėdavo? Su Lenkijos lenkais, mums, tiesa, retai ar beveik visai netekdavo susitikti; dažniausiai sueidavome su Lietuvos kolonizatoriais lenkais, su mūsų sulenkėjusiais bajorais. Kaip šie žiūrėjo į lietuvius inteligentus, šnekančius lietuviškai? Jie mūsų bajorams atrodė blogai išauklėti žmonės, kurstą liaudį prieš dvarininkus ir kunigus, atrodė rusų vyriausybės papirkti agentai, daugiau nieko. Ne kitokios pažiūros buvo

lenkų dvasininkai ir lenkų visuomenė. Bet kitokių lenkų lietuviams netekdavo susitikti. Tiesa, vienas kitas Lietuvos bajoras ne tik užjausdavo mūsų atgijimą, bet ir patys atgydavo lietuviais. Bet tokie drąsuoliai dažniausiai būdavo pašalinami iš lenkiškos draugijos.

Padaugėjus lietuvių inteligentų jie ėmė vasaromis rengti kaimuose gegužines, vakarones. Gal nesuklysiu pasakęs, kad ir toms lietuviškoms pramogėlėms buvo tvirtai uždarytos lenkų ir sulenkėjusiųjų bajorų, dvarininkų namų durys. Šiuo atžvilgiu pasirodė mums kur kas palankesni mums ir atjaučiantys rusai, net jų bajorija ir dvarininkija, žinoma, ne valdininkai. Vienam jų (pavardės neminėsiu) lietuviai visuomet bus dėkingi už tai, kad visada teikdavo mums paramą, net padėdavo organizuoti gegužines, vaidinimus. Deja, iš lenkų tokio neprisimenu.

Pagaliau kai mes, lietuviai, atkovojom savo spaudai laisvę, visi džiaugėmės, tik ne lenkai. Beje, nesame išgirdę iš lenkų ir jos dvasiškijos nė vieno užuojautos žodžio ar paramos ir lietuviškos spaudos draudimo metais. Jie kišo mums tik savo, lenkišką spaudą, džiūgavo, kad lietuviai pagaliau sulenkės. Ir kai mes, lietuviai, ėmėme reikalauti sau, lietuvių kalbai lygių teisių su lenkų tose pačiose katalikų bažnyčiose, vėl ėmė mus pulti lenkai, kad tariamai kėsınamasi į „brolybę“ su jais. Kaip ir ankstesniais metais, lenkai dėl visko kaltina lietuvius. Tiems lenkams dar pakenčiams tas lietuvis, kuris lenkiškai šneka ir dar, jei yra vedęs lenkę, ir namuose vaikus tik lenkiškai kalbina, kuris visur peikia, nedalyvauja lietuviškoje veikloje ir pletkina ant jų, kuris eina tik lenko vedamas. Kitokie lietuviai, kurie rūpinas lietuvybe, pagal lenkus, netikę, net nusikaltėliai. Neteisingi lenkams lietuviškų draugijų vadovai ir nariai, lietuviai laikraštininkai, o ypač tie, kurie negiria lenkinimo per bažnyčias, skundžiasi lenkų ar sulenkėjusiais kunigais, vyskupijos vadais. Ar yra bent vienas lietuvis, kurį patys lietuviai gerbia, bet kurį ir lenkai nurodytu geru? Lig šiol apie tokį lietuvį iš lenkų nesame girdėję.

Nesant abišalių simpatijų visuomenės gyvenime, gal bent politikoje su trečiaisiais suderėtų mūsų santykiai? Per pirmuosius Dūmos rinkimus lietuviai mėgino iš vieno su bajorais ir kitais sulenkėjusiais eiti, bet šie, nors tik keletą procentų Lietuvos gyventojų sudarydami, pareikalavo sau daugumos atstovų.

Mūsų valstiečiams nesutikus, derybos iširo. Trečiosios Dūmos rinkimuose Vilniaus gub. bajorai praleido atstovu tokį vieną lietuvį, kurio patys lietuviai nenorėjo, o Dūmoje Lietuvos lenkai sutapo draugėn su Lenkijos atstovais ir pirmoje vietoje kėlė tik Lenkijos reikalus. Pavyzdžiui, jų buvo reikalauta gimtosios kalbos tik Lenkijos teismams, tik Lenkijos mokykloms. Atstovo Bulotos siūlymą išplėsti šią teisę ir Lietuvai lenkai politikai (iš Lietuvos) vadino nevykusiu, sutrukdžiusiu jų gerą žygį.

Visa tatai apsvarsčius, ar galima būti lietuviui „unijos su Lenkija“ atnaujinimo šalininku? Santaika galima tik teisingais pamatais, kad viena tauta nebūtų tik priemonė kitos tautos siekimams. Pirmą išnarpliokime nesusipratimus, kurių lig šiol yra daugybė prisirinkę, numeskime painiavas, kliudančias mums artėti, paieškokime „teisingųjų“ ir su jais išsiaiškinkime visa, – tada pamažėl gal galima būtų pagalvoti apie bendravimą, besiremiantį lygiateisiškumu ir teisingumu. Kadangi lenkai ir mūsų kaimynai, tai kai ta gera kaimynyste bus ir lenkai suinteresuoti, tuomet greičiau bus ir lygiapartnerystės principais išspręsti ir „geros kaimynystės“ klausimai, tuo labiau kad po 1905 m. revoliucijos lyg apirimo ir sulenkėjusios bajorija ir dvarininkija, buvę kaip didžiausi atgimstančios lietuvių tautos priešai. Tikėkime, kad ir lenkai supras, kad ne tik jie teisūs.

*„Viltis“, 1910 m. Nr. 52*

## KAS JIE YRA

Norint kalbėti apie taikų kultūros darbą su lenkais, pirma reikia nors keliais žodžiais pasiaiškinti, kas laikytinas lenku. Kituose kraštuose šis klausimas būtų tuščias, o mums jis yra svarbus. Pirmučiausia tenka pastebėti, jog ne visi namie lenkiškai kalbą yra lenkai. Nors kalba yra ryškiausia tautiškumo žymė, tačiau ne vienintelė: mūsų diduomenė senovėje kalbėdavo lietuviškai, paskum gudiškai, o dabar lenkiškai kalba. Vieną kalbą dedant tautiškumo pagrindan, reikėtų pripažinti, kad Lietuvos bajorai buvo lietuviai, paskum gudai ir pagaliau yra virtę lenkais. Taip vedžioti neleidžia ir tai, kad jie patys seniau nesivadindavo nei gudais, nei lenkais, o visuomet vadindavos lietuviais. Šiandien kunigaikščių Ra-

dvilų giminei gal nemaloniai spengia ausyse jos protėvio Jonušo žodžiai, ištarti Vilniuje prie karaliaus, besiginčijant su lenkais. Tas Lietuvos magnatas įnirtęs riktelėjo: „Ateis laikas, kada mes, lietuviai, mėtysime lenkus pro langus.“

Ir šiuo metu ne visi bajorai, vartoją ir namuose lenkų kalbą, laiko save lenkais. Vieni dedasi lietuviais, tik lenkiškos kultūros išauklėti, kiti lenkais, nors savo giminę veda iš senovės lietuvių, kiti vėl, gėdydamies lietuviškos kilmės, mėgina ją kildinti iš italų, ispanų, vengrų ar iš kitų tautų. Nestinga, žinoma, ir patriotų, įrodinėjančių, jog Lietuvoje ir senovėje lenkų būta, tiesa, kai kas teigia, kad tai buvę nelaisvėn paimtieji ar vergai. Bet aišku tik viena, kad lenkų Lietuvoje ėmė gausėti tik maždaug nuo XVII a., įsitvirtinus ypač Rytų Lietuvoje Katalikų Bažnyčiai, valdomai lenkų, o taip pat perdavus švietimą į atėjūnų rankas. Nuo tuomet ir Lietuvos diduomenė ėmė perimti lenkų kalbą, kad ja išsiskirtų iš kitų, nekilingų lietuvių. Pamažu tie lenkiškai kalbantieji lietuviai irgi pradėti vadinti lenkais ir patys ėmė taip įsivardinti. Savo ponais pasekė ir dalis jų tarnų, baudžiauninkų ir valstiečių, nebežinodami, kas jie iš tikro, tad neretai paklausti, kokios tautybės, atsakydavo – katalikų. Taip yra ir šiandieną ypač Rytų Lietuvoje, kurioje įsiviešpatavusi lenkiška bažnyčia, nemaža dalis valstietijos neatskiria tautybės nuo religijos. Jiems dažniausiai lenkiškumas ir katalikiškumas yra tas pat. Toji nesusipratusi minia yra geriausia terpė lenkintojams ugdyti ir neapykantai lietuviškumui kurstyti. Tuo tikėjimo ir tautybės skirtumų nesuvokimu naudojasi lenkų šovinistai, norintys, kad bent Rytų Lietuva būtų įvardijama tik kaip Lenkijos dalis. Štai jei per 1897 m. surašymą Vilniaus gyventojai buvo klausiami, kaip jis namie kalba (iš atsakymo buvo sprendžiama ir tautybė), tai pernai patys seniūnai su viršaičiais (staršinomis) jau sprendė, kuriai tautai ką priskirti; buvo tai nustatoma ir per susirinkimus, kai prašymu pakelti ranką – kas katalikai, automatiškai būdavo įrašomi „lenkais“.

Kada nutautusi liaudis prašviesės ir pažins tikrąją savo praeitį, o ne iškraipytą, kokia dabar jai pakišama, tada ji praregės ne lenkiška, bet lietuviška esanti. Lenkiškoji buržuazija ir bajorija šiandien stengiasi iškasti kuo platesnį griovį tarp susipratusių ir nesusipratusių valstiečių, atėmus jiems gimtąją kalbą. Bet kas žino, ar patys ilgainiui jon neiškris. Gali valstiečiai atsižadėti lietuvių kalbos ir pasisavinti lenkišką žargoną ar gudų kalbą, bet praeitim, tikyba, kilme ir da-

bartine kultūra jie bus mums artimesni negu minėtųjų luomų lenkintojams. Susipratusius ir nutautusius lietuvius valstiečius vienys dvasios kultūra. Bet ji tegali kilti su materialinės kultūros augimu.

Kultūros darbas dirbamas draugijų: ūkio, vartotojų, skolinimo-taupymo ir t. t. Ar galima čia eiti iš vieno su lenkais? Ten, kur valstiečiai susipratę, kliūčių nėra, o ten, kur jie tebėra nesusipratę ir kur draugija virsta lenkinimo, ne kultūros įstaiga, ten abejotina. Bet susipratusieji lietuviai neprivalo vengti bendrojo darbo, priešingai, jie turėtų stoti draugijon ir reikalauti, kad lietuvių kalbai būtų patikrinta tokia pat teisė kaip ir lenkų. Tik nepavykus to pasiekti, geriau yra pasitraukti iš jos ir savo pasielgimu duoti pavyzdį mažiau susipratusiems. Patogių sąlygų bendram su lenkais darbui nesant, steigti atskiras draugijas. Tik šiaip ar taip, turime dirbti: bendrai, kur galima, su lenkais, o kur negalima, tai šalimais ir skyrium.

*„Viltis“, 1910 m. Nr. 54*

### ŽALGIRIO MŪŠIO SUKAKTUVIŲ BELAUKIANT

Atsimenu, kaip keli Lietuvos lenkai studentai norėjo susipažinti su lietuviais studentais. Tai buvo Peterburge. Kelis vakarus rinkomės, aiškinomės ir ginčijomės, abeji savo įrodinėdami. Nors vieni kitų negalėjome įtikinti, tačiau mes daug naujo papasakojome lenkams. Kolega lenkas M. galiausiai pasisakė pasijutęs lietuvis ir po kelių dienų ruošėsi skaityti referatą apie lietuvių atgijimą. Mums keista pasirodė, kad žmogus, šį tą išgirdęs apie nepažįstamą jam gyvenimą, drįsta imtis piešti jo paveikslą. Draugas M. paskum atsisakė to savo sumanymo. Jam rūpėjo savotiškai suvienyti lietuvius ir lenkus studentus. Kai nepavyko pavirsti lietuviu, tai virto gudu ir pagaliau atvirto lenku. Atvirtęs vėl rado save, nes jo būdo ir tradicijų būta tikrai lenkiškų.

Kodėl atsiminiau tokį, galima sakyti, menką atsitikimą? Norėjau mat pasakyti, kad ir subrendę lenkai nė kiek nesiskiria nuo nenusistovėjusių jaunuolių, kai kyla lenkų–lietuvių klausimas. Nutolę nuo Lietuvos ir lietuvių, neseką mūsų spaudos ir nepažįstą gyvenimo, lenkai, kaip anas karštuolis studentas, tuojau skuba rašyti, jei ne mūsų atgijimo istoriją, tai bent apie šio meto mūsų būklę,

siūlydamies piešti mums fizionomiją, jokio panašumo neturinčią su mūsų tikruoju veidu. Stebėtis, girdi, reikia: jūs savęs nepažįstate, nesuprantate, o mes jus, kad ir nė karto gyvenime nematę, permanome visų geriausiai. Tokių yra lenkiškų elaboratų mintis, kad, jei ne lenkai, tai lietuvių seniai nebebūtų buvę ir jie turės žūti, kai nebeklausys lenkų. Taip baigias ir tas straipsnis, kuris šiame „Vilties“ numeryje iš lenkų laikraščio atspausdintas.

Yra ženklų, kad lenkai suskanta kalbėti ir rašyti apie lietuvius, kada turi kokį didį rūpestį. Taip štai revoliucijos metu (1905 m.), kai tikėjo gerą progą atėjus iškilti viršum, susirūpino lietuviais, bet, atslūgus visuomenės ūpui, visiškai nutilo. Prieš kiekvienus Dūmos rinkimus jie kalbina lietuvius vienybėn, o kai praeina tie rinkimai, tai viskas nutrūksta.

Štai ir dabar, sujudę, sujurę dėl Žalgirio mūšio sukaktuvių, lenkai ruošiasi liepos 15 dieną jas iškilmingai atšvęsti, ruošiasi Krokuvoje atidengti Jogailai paminklą ir norėtų, kad toje šventėje dalyvautų ir lietuviai. Dėl tos priežasties jau senokai jie savo spaudoje rašo, kad ypač jauniesiems lietuviams dera dalyvauti paminėjime Krokuvoje ir tuo kaip ir atnaujinti Unijos ryšius.

Kad lenkai kviečia mus drauge su jais minėti didįjį praeities atsitikimą, nieko nuostabaus nėra: Žalgirio laimėjimas yra šviesiausias lapas ne tik lietuvių, bet lenkų tautų istorijoje. Bet kvietimo būdas, jei neižleistų, tai bent negalėtų mūsų pažadinti ir sugriaudinti. Kviesliai, kaip štai Feliksas Konečny, stengiasi pasakyti Lietuvai komplimentų, bet ir patys, tur būt, nepasijunta, kaip, piešdami Lietuvos praeitį ir dabartį, mus užgauna, sakydami, kad lietuvių dinastijai viešpataujant Lenkijoje, lietuviai lenkus už nosies vedžioję, kreipdami vidaus ir užsienio Lenkijos politiką. Žodžiu, Lietuva valdžiusi Lenkiją. Ir kuo gi toks valdymas pasibaigęs? Abiejų valstybių žuvimu. Vadinasi, Lietuva, pati duobėn krisdama, įtraukusi ir Lenkiją?!. O lenkai buvę geradariai, davę lietuviams tikybą, o be tikybos nebūtų buvę nė lietuviško rašto, nes kunigai, norėdami priėti minią, turėję kalbėti jos gimtąja kalba. Jei ne Lietuvos krikštas, tai niekas, girdi, nebūtų pasirūpinęs lietuvių kalba, nebūtų buvę ir dabartinės lietuvių literatūros. Tai visiškas melas. Lenkai kunigai iš pat pradžių užsiėmė tik lenkinimu, nežinoma nė vieno lenkų kunigo, kuris, krikštydamas minią, būtų lietuviškai kalbėjęs; pirmųjų katekizmų, lietuviškų gramatikų kūrėjai irgi buvo tik



lietuviai ir t. t. Toliau p. Konečny sako, jog lietuvių palonofobija (lenkų neken-  
timas) esanti įsigalėjusi rusų įtakoje. Atleisk jam, Viešpatie, nes nežino, ką kal-  
bą! Ar gali kęsti lietuviai lenkus, kai šie neįsileidžia jų kalbos bažnyčion, kai  
niekina jų raštą ir viešąjį žodį? Maža rastume nūdien Lietuvos lenkų literatų,  
mokančių lietuvių kalbos ir sekančių jų gyvenimą. P. Konečny rašo apie tokius  
dalykus, kurių pats neišmano.

Prirūgojęs ant lietuvių, p. Konečny pataria lenkams neužsikrėsti litvinofo-  
bija ir baigia savo referatą žodžiais, kad kiekvienas lenkas turįs teisę sakyti „Lie-  
tuva, tėvyne mano“. Taigi Lenkija tik lenkams, o Lietuva – irgi tik lenkams.  
Kitaip sakant „broliai“ lenkai mano, kad kas lietuvių – tai ir lenkų, o kas lenkų,  
tai ne lietuvių. Kiek kartumo gali sukelti lietuvių širdyje panašūs lenkų išve-  
džiojimai, vargu bereikia aiškinti. Ne tais keliais, ponai lenkai, einate vienybėn!  
Argi jūs to nesuprantate? Kada Suvalkų Kalvarijoje, Vilniaus Joniškyje, Asavo-  
je ir kitur lietuvių kalba varoma iš bažnyčių, triukšmai dėl jos keliami, kada iš  
Šv. Mikalojaus bažnyčios buvo lenkų kunigų mėtomas kryžius vien dėl to, kad  
jis buvo su lietuvišku parašu, kada lenkai, vieni tylėdami, kiti viešai užjausda-  
mi, pritaria šitiems savo tautiečių darbams, – lenkų veikėjai apoteozuoja savuo-  
sius ir prikiša lietuviams purviną fobijos dėmę. Jeigu jau tikrai norite susekti  
abejų „fobijos“ priežastis, tai liaukitės nors kartą užsiimti intrigomis, imkite iš  
lietuvių–lenkų santykių žymiuosius brūkšnius, tyrinėkite juos, tuomet gal jums  
paašškės, jog jūsų priekaištai mums yra juokingi. Iš tiesų, jau nusibodo vis ta  
pati jūsų giesmė, kaip šarmankos palangėje birbimas: nuolat taip pat ir ta pat!

Jei lietuviai dalyvautų Krokuvos šventėje ir ten pasirodytų, tai ar daug pa-  
dėtų mūsų abejų santykiams? Po šventės visa virstų senoviškai, kasdieniškai,  
lietuviai būtų toliau lenkų ujami, gal ir paverktų, kaip kadaise privertus pasira-  
šyti tą Liublino uniją apsiverkė Lietuvos didžiūnai Chodkevičius, Valavičius.  
Kuriuo tikslu, kam ir kodėl sumanyta Žalgirio pergalės jubiliejų pažymėti Kro-  
kuvoje, mes, lietuviai, nežinome. Tad jei sumanėte vaidinti dramą vieni, be  
mūsų, pasiskirstę sau roles, tai ir vaidinkite, nes tik kai pamatėte, kad stinga  
vaidintojų, atsiminėte ir mus. Mes tos rolės nesuprantame. Ji mums neaiški.



*Lietuvos Didysis kunigaikštis Jogaila (biustas jo marmurinės statulos antkapyje Krokuvos katedroje), už Lenkijos karūną ir panelę Jadvygą atidavęs LDK lenkų ponams ir hierarchams*



*Jogailos antspaudas*



*Vytautas Didysis Žalgirio mūšyje (dail. J. Mateikos (Matejko) paveikslas)*

## ŽALGIRĮ ATMINUS

„Kur. Litewski“ (Nr.114) dėl naujos lietuvių unijos su lenkais rašo: „Šiandien lietuviams nemiela atsiminti praėjusį bendrąjį (su lenkais) gyvenimą, bet ateis laikas, kada jų ūpas nurims, ir vėl sužibės naujos unijos aušrinė, ne prieš rusų imperiją, kaip mano „Vil. Viestnik“, o prieš sumanymus priešininkų, kurie vis labiau mums pradeda kenkti ir grasinti. Žalgirio šventėje lietuviai nedalyvaus, jų nedalyvavimą atjaus visa Lenkija, pasigės ne buitinio, o tarsi šeimos nario, laikinai nuo mūsų atsiskyrusio, bet kurio sugrįžimo anksčiau ar vėliau tikimės sulaukti.“

Atsiminti buvusį bendrąjį su lenkais gyvenimą, kaip ir šiandienį lietuviams visai nemiela, nes per daug skriaudų patyrėme ir patiriame, per daug mumis tik lenkai naudojosi ir nori toliau naudotis, nors ir eame ir tų pačių Žalgirio didvyrių palikuonys. Tačiau ir šiandieną tik vieni lenkai nori užsidėti ir tų didvyrių laurų vainikus. Dėl to darosi liūdna. Norėtusi, kad visa Lenkija sužinotų, kad Žalgirio šventėje lietuviai nedalyvauja ne todėl, kad jiems nebūtų brangi tos pergalės atmintis, o todėl, kad lenkai susimąstytų dėl savo elgesio ir kultūros. To „bendro“ gyvenimo su lenkais metais (po Liublino unijos) lietuvių tauta ir jos valstybė buvo tik silpninama, atiduodant ir visa geriausia Lenkijai ir nieko už tai iš jos negaunant. Tad ir šiandieną mums, lietuviams, tenka vėl savo praskaitu viską pradėti kurti iš naujo ir nieko nebeturint iš savo tėvų ir protėvių palikimo. Ir liūdniausia, kad nuožniausiais mūsų atgimimo priešais visur reiškiasi lenkai, norėdami ir įrodyti, kad visos vietos buvusioje toje galingoje lietuvių valstybėje jau tik jiems, lenkams, priklausančios. Šaukėmės demokratizmo principų, o mūsų buvusysis bendras – lenkai ištarė, jog istorijos faktas esąs svarbiau už tuos principus. Lietuvos rytai baigia sutirpti slavų jūrėse. Kad ten lietuvių gyventa, tvirtina pavardės ir vietovardžiai. Taip pat per tas „draugystes“ su lenkais praradome savo bajorų ir miestiečių luomus, apsvaiginus juos lenkiškais smilkalais. Tie du luomu yra išsižadėję ir lietuvių vardo. Ir čia istorijos faktas, kurį reikia pripažinti. Dėl to viso nekaltiname vien lenkų tautos, nes kiekvieno pirštai į save linkę, bet tik primename lenkų prievarta bruktos vadinamosios kultūros pražūtingumą lietuviams. Prisidengdami ja tik lenkai

gerokai sustiprino savo tautą. Tik ko jau nebepajėgė jie apžioti, liko mums, lietuviams. Tad ir visa, ką mes turime, yra tik mūsų pačių, ne kieno kito, darbo rezultatas, iš visur po kruopelę surinktas.

Senoji lietuvių unija su lenkais buvo kilusi iš reikalo, sukėlusio bendrą veiksmą. Gyvenimui kintant, kinta ir jo reikalai. Sulenkėjusi mūsų bajorija, tebestovinti ant senųjų pamatų, žiūri senoviškai ir į šios dienos gyvenimą. Taip esant, žinoma, kad jai atrodo viskas kitaip negu mums. Būdami lenkų ir Lenkijos reikalų atstovais mūsų krašte, jie mūsų darbus irgi matuoja tik savo luomo ir lenkų matu. Štai kodėl kyla nesusipratimų. Jiems visa, kas nauja, kad ir veržlia srove veržtūsi, jei ne lenkiška, ne unijine tradicija grįsta, atrodo smerktina. Bet jaunoji į laisvę besiveržianti Lietuva nori būti šeimininke savo žemėje, tad ir tampa priešu atgyvenusiam luomui – bajorijai, dvarininkijai ir sulenkėjusiai bažnyčiai. Tad kad išliktų tas luomas, ir eina su lenkais, irgi bijančiais prarasti savo valdžią atgyjančioje lietuvių Lietuvoje.

Tad apie lietuvių sugrįžimą į senąsias unijos su lenkais vėžes negali būti ir kalbos. Jei lenkai norėtų tikros bendrystės su lietuviais, jie pirmiausia atsisakytų vergvaldiško požiūrio į lietuvius ir Lietuvą, kaip „erdvę“ lenkams. Bet pirmiausia mes turime teisę susigrąžinti turėtą, už ką mūsų protėviai – lietuviai ties Žalgiriu galvas dėjo, – už Lietuvą ir būsimą Lietuvą, sukurtą ant naujų lietuviškų pamatų. Lietuvių „ūpas“ nenurims, bet dar kils ir kuo veikiau, tuo bus geriau abejiems – lenkams ir lietuviams. Ūpą kelia gyvenimas. Kitaip ir negali būti. „Naujos unijos aušrinė“ tik tuomet sužibės, kai lenkai ims matuoti mus nauju, mums tinkamu matu, kai, pergamentus padėję šalin, ims dairytis naujų ir mums tinkančių bendravimui pamatų. Bet ar užteks jiems takto taip padaryti ir kada tai bus?

*„Viltis“, 1910 m. Nr. 76*

## DU PAVEIKSLAI

Tautos mokosi iš savo praeities, žvelgdamos į šviesius laimingųjų savo atsitikimų paveikslus. Juk malonu atsiminti prakilnius protėvių žygius ir jais pa-

sididžiuoti. Tačiau didelė klaida būtų atsidėti jausmams ir protu neįvertinti praeities. Kiekvienas istorijos atsitikimas, laimingas ar nelaimingas, turi būti atjaustas ir suprastas ir iš jo pamokymas dabarčiai duotas. Lenkai, švęsdami Žalgirio sukaktuves, stengiasi skaisčiausiomis spalvomis nupiešti savo didvyrių paveikslus, gražiausiais privalumais juos papuošti, išbraukdami Lietuvos karžygius ar suniekindami juos.

„Žalgirio laimėjimas ne slavų, ne lietuvių ir ne rusų laimėjimas buvo. Žalgiris buvo lenkų ginklo triumfas (garbė), buvo laimėjimas vienu lenkų – ir tik lenkų... Didžiausias Žalgirio didvyris yra ne Vytautas, o Jogaila, nes jis nulėmęs kovą geron pusėn“, – skelbia lenkai savo „Tygodnik Iliustrowany“, taip skirstydami roles Žalgirio didvyriams. Ir toliau rašo apie Jogailą kaip didžiausią visų laikų karvedį – karalių, o apie Vytautą tik keletą kartų prisimena kaip iš kažin kur išlindusį valkatą, labai jau panašų į indėną, papuoštą paukščių plunksnomis, o ne į didį Lietuvos valstybės valdovą. Taip vaizduojant dar kartą norima įtikinti lenkų visuomenę, kad laukinių lietuvių ir laukinis kunigaikštis ir kad taip pat laukinis buvęs Jogaila tik Lenkijoje ir tarp lenkų tapo karaliumi. Bet lenkai nutyli, kad Jogaila LDK valdovo Algirdo sūnus, Vytauto pusbrolis, kad jo dėdė Vytauto tėvas, LDK kunigaikštis Kęstutis buvo Jogailą pašalinęs iš Didžiojo kunigaikščio sosto Vilniuje už suokalbius su kryžiuočiais prieš Lietuvą, bet už tai jis, keršydamas Kęstučiui, organizavo sąmokslą prieš jį ir nužudė Krėvoje. Norėjo nužudyti ir jo sūnų Vytautą, bet jam pasisekė pabėgti. Žinoma, kad iš pradžių lenkai norėję Jadvygai į vyrus ir į Lenkijos sostą pakviesti Vytautą, bet jam atsisakius, sutiko ištekinti ir už Jogailos. Jau ir dėl to jie nemėgo Vytauto, bet ypač už tai, kad Vytautas visada pasiaukojamai gynė Lietuvą, jos savarankiškumą, ir rezgė visokias intrigas, kad jis nebūtų vainikuotas karaliumi. Tad ir lietuviams nuo seno Vytautas Didysis – mūsų, o Jogaila – lenkų, nors abu lietuviai, kilę iš didžiųjų Lietuvos valdovų.

## HORODLĖS SUKAKTUVĖS

Neišmintinga yra tautai atsižadėti savo praeities ir laikyti ją nieko nebevertu daiktu. Tą klaidą dažnai daro lietuviai. Tačiau dar neišmintingiau yra matyti senovės santykiuose pagrindą dabarties politikai. Tą klaida nuolat daro lenkai. Kas yra buvę prieš keletą šimtų metų, tai jiems rodosi privalu ir šiam metui, nors tautų santykiai yra pakitę, senovės valstybių žemėlapiai visai nebevanašūs į jų dabarties žemėlapius, tie luomai, kurie seniau yra turėję visą galybę savo rankose, šiandien baigia ištirpti miniose.

Kiek daug triukšmo buvo prieš trejus metus, kai Krokova šventė Griunvaldo sukaktuves, kiek apie tą šventę buvo prirašyta lenkų spaudoje visokių nebūtų daiktų, apie jauną lietuvių sąjūdį, kad pamiršę, girdi, savo nuolankią pareigą Lenkijai, apdovanojusiai Lietuvą visokiomis gėrybėmis! Šiais metais rudenį sukako lygiai 500 metų nuo Horodlės unijos, padariusios pradžią Lietuvos ir Lenkijos sąjungai. Štai ir vėl matome sujudusią lenkų visuomenę, ir vėl jų laikraštiniškai traukia supelėjusį tos unijos dokumentą kaip kokį pamatą naujai Lietuvos ir Lenkijos sandorai. Karščio paimti, jie pamiršta tikruosius šių dienų santykius, pamiršta ir tai, jog senovės sandorių kontragentai kapuose. To nepaisydami, lenkų visuomenės vadai šaukia numirėlius, kad atsikeltų, ir, padailinę su-trūnijusius grabus, stotų gyvųjų akivaizdoje.

Praeitis nebegrįš, nors mes į ją pažiūrėtume pro skaisčių skaisčiausius mylimosios doktrinos akinius. Lietuvos bajorai, akiai įsimylėję praeitį, o ypač save ir atsižada dėl to Lietuvos ateities. Kiek prasminga dabar rodyti savo atsidavimą Lenkijai, kai lietuvių tauta nori būti laisva, eiti savo keliu, be jokių unijų? Bet gal būdinga nueinantems, sulenkėjusiai bajorijai, kuri juk nematė ir besiantinančio Lenkijos su įjungta Lietuva galo, tad gal ir nereikia stebėtis, kad nemato ir to pražūtingo Lietuvai tako, siūlomo lenkų sirenų iš Varšuvos. Būdami tos pačios kilmės su valstiečiais, susieti su jais įvairių įvairiausiai ekonominiiais ryšiais, mūsų bajorai niekada nesistengė susidaryti savitos pažiūros į Lietuvos gyvenimą, visa jų politikos išmintis – tai be kritikos pasisavintos Lenkijos publicistų doktrinos. Lietuvių atgijimo srovė, kuri kaskart vis ženkliu paliečia ir juos, vaidinasi jiems baisia šmėkla, kurią norėtų nubaidyti senovės pergamentų mojavimais ir litvomanų prakeiksmiais.

Tegu svajoja, tegu iš aukštumos žiūri į apačią, bet tegu nerūgoja, kad jų išsižadės ateitis, kurios tikslas ne luomo, bet visuomenės gerovė ir laisvė. Horodlės unijos mes negalime peikti, bet negalime jos ir idealizuoti, kaip daro dabartinė Lenkija. Iš dalies ji buvo neišvengiamas istorijos faktas, išeitis sutelkti abi puses prieš bendrus priešus. Kad tos unijos dalykas buvo ne meilės vaisius, tai žinojo ir šešiolikto amžiaus Lietuvos politikai, griežtai gindamies dėl kaltinimų valstybės savarankiškumo išdavimu. Liublino unijos dokumentas, rašytas po pusantro šimto metų po Horodlės unijos, jau mini brolišką abiejų tautų meilę bei santaiką. Tačiau ką reikšdavo ano meto diplomatų kalboje žodis „meilė“, rodo Lietuvos vadų – Katkų, Radvilų ir kitų aristokratų – nusiskundimai karaliui Zigmantui Augustui, kad jis Liubline pavergęs Lietuvą Lenkijai. Ir mes šiandien išmanome skonį tos lenkų „meilės“, kuria ir endekai, kiti šovinistai stengiasi irgi pridengti vykdomą lenkinimą.

Mums miela minėti ne Horodlės herbus, ne Liublino uniją, o Gediminų, Kęstučių ir Vytautų gdynės, daug vyresnės ir skaistesnės už tas, kada Lietuva, sulenkėjusiems jogailoms viešpataujant, pamažėl ėmė prarasti savo didybę ir galybę, pasiektą mūsų tautos didžiųjų vadų.

Jei norime augti ir stiprėti, tai šiandien patys savo tarpe darykime uniją ant demokratizmo pamatų, atsikratę nuo lenkiškos ideologijos. Nors mūsų bajorų dauguma žiūri tik Varšuvos pusėn, bet ir iš jos tarpo vis daugiau pereina žmonių, kuriems rūpi lietuvių visuomenės ir Lietuvos ateitis, o ne Senkevičiaus nuidealizuota sulenkėjusioji Lietuvos bajorija.

*„Viltis“, 1913 m. Nr. 115*

## DĖL BAUDŽIAVOS TYRIMO

Lietuvių mokslo draugijai paskelbus, kad lietuviai rinktų ir jai siųstų iš baudžios laikų medžiagą, atsiliepė p. K. Skirmantaitė, perspėdama dėl to žygio, galinčio esą pakenkti jų atgijimui. Ji sako, kad bajorai daug prisidėjo prie baudžios panaikinimo, tačiau tai gali būti ne taip nušviesta. Gerbiu tą rašytoją ir vertinu jos užuojautą mūsų atgijimui, tačiau negaliu sutikti su jos nuomone.



Man rodos, p. Skirmantaitė truputį bajoriškai ir lenkiškai suvokia tą mūsų netolimą praeitį ir mūsų ateitį.

Rinkti dabar baudžiatvosa medžiaga esą būtų drumsti ir trukdyti tautos atgijimui. Kodėl? Mat atgyjantiems lietuviams svarbu esą ne vienas kuris luomas, o visa tauta, svarbu sujungti visus Lietuvos sluoksnius ir suderinti bajorus su liaudimi ir liaudį su bajorais. Ne metas esą šią valandą ginčytis. Priešingai, reikia „padidinti tautos vertę Lietuvos didžiųjų sluoksnių pajėgomis, turtais ir šviesa, o ne skirstytis, bartis savo tarpe tiems luomams arba, kits kitą peikiant, niekintis tos pačios tautos ir visuomenės širdyje“. Ir bajorai patys seniai jau pamerkę baudžiatvosa. Valstietis seniau buvęs vergas ir dirbęs bajorui, o šis už tai krauju ir kalaviju gynęs tėvynės ribas. Lietuvoje baudžiatvosa buvusi ne taip baisi kaip Vakarų Europoje, ir ne lenkai ją mums atnešę Lietuvon: baudžiatvosa visur buvusi, taigi negalėjusi aplenkti ir mūsų krašto. Tad kam esą reikalinga žeisti bajorų jausmus, žinant, kad mūsų krašte bajorų diduomenė švelninusi rusų baudžiatvos teises ir stengusis ją panaikinti?

Jei bajorai būtų buvę skaisčiausi ponai, tai baudžiatvos rinktinė medžiaga tik įrodytų tą jų skaistumą. Ko gi čia bijoti, kai ją tirtų mokslo žmonės, o ne koki kurstytojai? Čia p. Skirmantaitė nejučiomis atsistoja ant luominio pagrindo, nuo kurio baido kitus. Ji tarytum šiaip mąsto: jei baudžiatvosa tirs baudžiatvosa vaikais ar jų anūkais, tai tikrai sudrums ponų, jų vaikų ir anūkų skaistumą. Taip mąstydamas, lyg netiki jos pačios idealizuotu bajorų viešpatavimo meto paveikslu.

Tiesa, ne lenkai atnešė baudžiatvosa Lietuvon, bet netiesa, kad baudžiatvos nežmoniškais teisėmis naudojėsi tik „vienur kitur atskirų žmonių nedorumas“. Kas yra žvelgęs praeitin ne bajorų, o mokslo akimis, kas yra ją tyręs, tas kitokiomis spalvomis ją piešia, ir tos spalvos yra tamsios. Ne kitaip piešia baudžiatvosa ir valstiečiai senoliai, kurie dar tebegyvena ir kurie yra ją vilkę ant savo pečių. O kaip tik pirmiausia iš liudininkų ir kviečiama rinkti medžiaga, kad būtų atkurtas ne idealizuotas, o tikras vergovės paveikslas. Be to, dabartiniai bajorai – tai baudžiatvos ponų vaikai ir anūakai ir jiems nežinoti savo tėvų ir senelių nuodėmių būtų, žinoma, neteisinga. P. Skirmantaitė, matyti, bijo tokių kaltinimų. Bet valstiečiai, buvusieji baudžiatvosa, teisingesni yra, nekaip apie

juos mano daugumas dvarininkų: jie moka šiandien skirti, ko verti vieni, ko verti kiti baudžiavos ponų vaikai ir anūakai. Tiems jų, kurie yra tikrai pasmerkę baudžiovą, kurie žodžiu ir darbu padeda lietuvių kultūrą kelti, kurie dalyvauja lietuvių atgijime, tiems jų senolių „nuodėmės“ tikrai užmirštos, tiems niekas neprikaišioja, kad jų tėvai šiokie ar tokie buvę. Bet tokių bajorų tuo tarpu tėra saujelė, jie tėra iš tiesų „atskiri žmonės“. Daugumas bajorų dvarininkų gyvena baudžiavos tradicijomis. Niekas neatskyrė jų nuo valstiečių, jie patys, atgijus šių sąmonei, griežtai atsiskyre, užsidarė savo luominėn kaston. Kad baudžiavos tradicijos tebėra gyvos, tai liudija gyvieji dvarininkų santykiai su valstiečiais. Atsiminkime Dūmos rinkimus: dvarininkai, žūt būt, norėjo vieni praeiti atstovais ir bijojo, kad nepakliūtų Dūmon lietuvis, baudžiauninko sūnus, nors ne mažesnio mokslo kaip bajoras dvarininkas. Ką tat reiškia? Ar ne baudžiavos tradiciją? Kur jos pasmerkimas? Valstiečiai, kalbant apie visos tautos reikalų supratimą, kur kas daugiau subrendę pasirodė, rinkdami atstovu Kaune dvarininką Milvydą. Kad valstiečiai juo pasitikėjo, tai dvarininkai ėmė jį laikyti atskilusu nuo luomo, vadinas, pasmerkė, kad nesilaikęs Dūmoje baudžiavos tradicijų.

Kitas gali atšauti, kad Dūmos rinkimai – politika, kurioje iškyla visokių partijų reikalai, o kultūros darbe gali būti kitaip. Pažiūrėkime, argi jau kitaip yra ir čia. Kai lietuvių raštas tebebuvo draudžiamas, mūsų bajorai neduodavo jiems materialinės nei moralinės paspirties. Priešingai, jie pirmi yra praminę lietuvių sąjūdį „litvomanija“ dėl to, kad jis drumstė baudžiavos tradicijas. Gal, atgavus spaudą, kitaip į mus žiūrima? Gal, mums sustiprėjus, rados daugiau dvarininkų užuojautos mūsų kultūros reikalui? Jos tikėtasi, bet skaudžiai apsirikta. Štai pavyzdžių. Įsikūrus „Saulės“ draugijai, jos valdyba buvo išsiuntinėjusi kone visiems Kauno gub. dvarininkams pakvietimus, kad dėtūsi lietuvių švietimo darban. Daugelis sugrąžino pakvietimus su šiurkščiais prieraišais. Tiesa, dabar jau atsiranda vienas kitas dvarininkas, remiąs „Saulės“ mokyklas. Bet tai vėl „atskiri žmonės“. Lietuvių mokslo ir Dailės draugijos sumanė statydinti Vilniuje namus. Čia, rodos, gryniausias kultūros darbas, kuris jau niekur negali žeisti bajorų jausmo. Ką gi matome? Aukotojų skaičiuje jų beveik nėra. Nežymu dvarininkų, tų „didžiųjų Lietuvos sluoksnių“, nė kitose lietuvių kultūros srityse.

Lietuvos dvarininkai, vengdami lietuvių sąjūdžio, pastoja kelią jiems ten, kur tik pasireiškia atgijimo žymių, kaip štai Vilniaus krašte. Čia bajorai ne tik nepadedą lietuviams kilti, bet dar stengiasi kaip įmanydami juos smukdyti: kursto minias neįsileisti lietuvių kalbos į bažnyčias, vadindami ją pagonių kalba. Argi tai ne baudžiavos tradicija? Tiesa, dvarininkai bajorai rūpinasi „kultūra“, tik lenkiška. Ir kaip baudžiavos laikais iš atėjusio dvaran reikalaujama kalbėti tik lenkiškai, iš dvarų sklinda tik lenkiški raštai, kad sodiečiai neužsikrėstų „litvomanija“. Tie lenkų ar sulenkėjusieji dvarininkai tebegyvena baudžiavos tradicijomis. Kita vertus, ir tie dvarininkai, bajorai, kurie ištiesia paramos ranką lietuviams, yra pasmerkami kitų bendraluomių kaip išdavikai. Pagaliau dvarininkų bajorų organas „Kur. Lit.“ visai juodina mūsų atgijimą, skatina prieš mus savo lenkų minias, leidžia nuodingiausias strėles į lietuvių širdis. Ir tas jų organas, tęsdamas baudžiavos tradicijas, kasa dar didesnę duobę tarp bajorų ir lietuvių valstiečių. Todėl svarbu, kad ta duobė nedidėtų, būtina bajorams derintis prie lietuvių liaudies, o ji supratingiau žvelgtų į dvarininkus, bajorus. Tai tiesa. Ta mintis nenauja. Ją seniai jau buvo išsakęs „Lietuvio balso“ autorius. Bet kuo toliau, tuo rečiau ji beprisimenama ir daugelis dvarininkų, bajorų kartu su lenkintojais puola lietuvius dėl reikalavimų teisių lietuvių kalbai bažnyčiose ir visuomeniniame gyvenime. Lietuviai jau nebetyli, bet daugelis sulenkėjusių dvarininkų, bajorų vis tebemano, kad tik jų reikalavimai turi būti vykdomi ir vis didina duobę tarp savęs ir lietuvių valstiečių. Ką daryti? Gal patartų p. Skirmantaitė...

Šioks ar toks būtų jos patarimas, bet moksliskas baudžiavos tyrimas nieko bendro neturi su dabartinais valstiečių ir bajorų santykiais.

*„Viltis“, 1911 m. Nr. 17*

### ŽVILGSNIS Į BAUDŽIAVĄ

Neteisinga sakyti, jog baudžiavos metu nebuvo šviesesnių ruožų tamsiame vergovės dugne ir jog bajorų luome nebuvo prakilnių žmonių, kurie ja bodėdavosi. P. Skirmantaitės pavyzdžiai aiškiai rodo, kad tokių jų būta Lietuvoje. Bet taip pat neteisinga būtų tvirtinti, kaip ji tvirtina, jog Lietuvos dvarininkai

geruoju atsižadėję baudžiatos. Nedorieji mat įvedė verguotę, o paskum jų vaikai, tapę doresni, panaikino savo tėvų nedorą palikimą. Tikiuosi, p. Skirmantaitė nesutiktų su tokia logika. Bajorų dvasios prakilnumas pasireiškęs, sako p. Skirmantaitė, 1792 m. gegužės 3 d. konstitucijoje (paskelbtoje baigiant draskyti Lenkiją), paskum Konarskio gadynėje ir pagaliau įduotame carui Aleksandrui II memoriale, kur mūsų bajorai pirmi pasižadėję sutikti, kad baudžiava būtų panaikinta. Rodos, tik trečiasis įvykis turi dorovės požymių. Gegužės 3 d. konstitucija nėra ramiai sugalvotas valstybės aktas, o tik mėginimas gelbėti žūvančią Lenkiją, o ne teisingumo ir laisvės idealus. Priimdami tą konstituciją negalvojo apie paniekintų valstiečių išlaisvinimą ar jų gerovę, o išsaugoti save, įtvirtinti valstybės valdyme tik lenkų tautą. Pažangu buvo, kad buvo pažadėta valstiečiams duoti žemės. Lenkiją pasidalinus kaimyninėms valstybėms ir Lietuvai su dalimi Lenkijos patekus Rusijos sudėtin, caras Aleksandras II buvo irgi pritaręs idėjai vietoje baudžiatos įvesti samdomąjį darbą, bet pasipriešinus daugeliui bajorų, baudžiava dar laikėsi keletą metų, o Lietuvoje net dešimtmečių. Ir kad ji buvo panaikinta, lėmė ne bajorų „dorovė“, o ekonominės raidos dėsniai. Taip buvo visame pasaulyje ir Lietuvoje negalėjo būti kitaip. Nors p. Skirmantaitė sako, kad buvę daug prakilnių bajorų ir geruoju leidusių vietoje baudžiatos už gautą žemę mokėti činšą, bet daugelis ir Lietuvoje bajorų ir dvarininkų už suteiktą laisvę atėmė iš jų turėtą žemę, leisdami tik ją nuomoti. Vadinas, į baudžiatos panaikinimą galima žiūrėti dvejopai: idealistiškai (taip žiūri p. Skirmantaitė) ir realistiškai. Jau tas skirtumas rodo, jog baudžiatos moksliško tyrimo ne tik nereikia vengti ir baidytis, bet reikia jam pritarti, skatinti.

Dar keletas žodžių apie bajorų suderinamumą su liaudimi. P. Skirmantaitė, matyti, visa širdimi jo norėtų, bet ji nori klaidingai, vaizduodamos, kad lietuvių atgijimo srovė ir liaudis esą tas pat. Lietuvių atgijimo sąvoka yra platesnė nei liaudies reikalų sąvoka. Tiesa, atgijimo vadai yra iš liaudies kilę ir jos reikalais remiasi, bet tuos reikalus papildo naujais dvasios siekimais, kurie valstiečių daugumai dar nesuprantami. Vienybė tegali būti tarp susipratusių luomų, aiškiai suvokiančių savo reikalus, o tokiu luomu negalėjo būti tamsūs valstiečiai. Tad ir abu luomai gyvena šalimais taip sau, senoviškai, kaip dar lig šiol tebegyvenama Gudijoje. Kad Lietuvoje kitaip yra, kad čia lietuviai valstiečiai ėmė su-

sivokti, kad lietuviai esą su savo skirtinga nuo lenkų kalba, lėmė lietuviai inteligentai, kilę iš to paties valstiečių luomo. Tuo tarpu bajorų, dvarininkų luomui dėl savo nesugebėjimo atitrūkti nuo praeities, nuo unijinės Lietuvos laikų vadovaujantį vaidmenį įgavo lenkiškasis šovinizmas, endekai. Tad jeigu dvarininkams, bajorams rūpėtų lietuvių tauta ir Lietuva, lietuvių atgijimas, atsisakytų senųjų savo prietarų ir įsijungtų į Lietuvos tautos kultūros kėlimą.

*„Viltis“, 1911 m. Nr. 18*

### VASARIO DEVYNIOLIKTA DIENA

Rytoj sueina lygiai penkios dešimtys metų baudžiamą panaikinus Lietuvoje. Senieji žmonės, vyrai ir moterys tebeatmena tą verguvės gadynę, kada dvarininkai valdydavo valstiečio asmenį ir jo turtą. Pakalbinti jie giliai atsidūsta ir piešia savo vaikams ir anūkams tamsų jos paveikslą: aplinkui ūkanota, tvanku ir suspausta. Kad baudžiamos būta sunkios, tai liudija lietuvių dainos, anuomet vargo žmonių sudėtos, tai liudija ir kun. Strazdo giesmės, sodiečių skurdo jam įkvėptos. Baudžiava buvo panaikinta 1861 m. vasario 19 d. caro Aleksandro II manifestu. Kai buvo artojui duota laisvė ir paskirta žemė, kurią jo tėvai ir protėviai, tarnaudami dvarui, dirbdavo, tai jo gyvenime prasidėjo šviesesnis metas. Žemės gavo jis ne dykai, nes turėjo metinėmis įnašomis išpirkti ją per kelias dešimtis metų.

Šiandien, baudžiamos skardui praėjus, smerkia ją ir tie, kurie anuomet už ją stodavo, smerkia ir nori įskaityti jos panaikinimą savo dorųjų darbų nuopelnan. Lietuvos dvarininkai geru noru pirmi įteikę sumanymą carui Aleksandru II paleisti iš baudžiamos valstiečius, o Rusijos dvarininkai buvę verčiami sekti jų pavyzdžiu. Bet tas Lietuvos dvarininkų žygis, sako, buvęs ne vien jų geros valios darbas, jie, kaip ir Rusijos dvarininkai, dejavę, kas dirbsią dvarus, kas arsią jų žemes, jei baudžiauninkai tapsią laisvi žmonės. Tas raštas (memorialas) buvęs caro Aleksandro II įkvėptas, dargi jo lieptas. Mūsų bajorai norėjo paleisti savo baudžiauninkus be žemės, ir jie gavo žemės po tiek, kiek Peterburge buvo nutarta.

Baudžiava dingo ir nebegriš, kaip nebegrižta atgyventieji dalykai. Laimė lėmė jaunosioms kartoms išvysti laisvę, nors ir nepilną, susilaukti šviesesnio me-

to, kuris vėl buvo aptemdytas Lietuvos padangėje: 1864 metais lietuviams buvo uždraustas jų raštas. Vadinasi, paleistam laisvėn žmogui buvo užrištos akys. Ir vėl kelias dešimtis metų turėjome klajoti patamsyje, turėjome gyventi savo tėvynėje lyg tamsioje troboje, kurion kada ne kada vogčia šoksterėdavo saulės spindulėlis pro skliautų plyšį iš užsienio ir vėl blėsdavo tamsos gilumoje. Kad ne tas juodas kelių dešimties metų istorijos lapas mūsų gyvenime, tai nebūtume nūdien atsidūrę nekultūringų tautų eilėse: per tą laiko tarpą būtume jau turėję susikūrę tokį kultūros židinį, kuris būtų mums šiandien skaisčiai švietęs. Atgavę prieš kelerius metus rašto teisę, turime atidirbti, ko nesame padarę tuo metu, kada mūsų kaimynai darbavosi šalia mūsų.

Kitoms tautoms baudžiava buvo nelengva, o mums, lietuviams, dvigubai sunkesnė. Mūsų bajorų luomas, pasisavinęs lenkų kalbą, traukė iš valstiečių syvus ir nepaliko jiems už tai jokio kultūros lobio. Kas buvo doresnio ir prakilnesnio Lietuvoje, jų buvo kraunama ir atiduodama Lenkijai. Baudžiava krito, o jos supiltas pylimas tarp bendragenčių luomų, valstiečių ir bajorų, neišnyko dar lig šiol. Ar jis išnyks kada? Ponų vaikai ir jų anūakai iš didžio žiūri į gimstančią valstiečių lietuvių inteligentiją; jie ne tik nesijaučia skolingi tam luomui, kuris šimtus metų juos mitino, kuris, jiems tarnaudamas, negalėjo rūpintis savo dvasios reikalais, bet dar siekia, kur galėdami, susidoroti su jos vadais. Jei kada lietuviai užmirš valstiečio kūno verguotę, tai sunku jiems bus užmiršti dvasios baudžiavą. Ją ir dabar pirmiausia tie sulenkėjusieji nori išsaugoti.

*„Viltis“, 1911 m. Nr. 20*

## ŽMONĖS, KURIE JUOKIASI

Yra tėvų, taip įsimylėjusių savo vaikus, kad šiems leidžia iš didelės meilės visokią laisvę. Tokiems lepūnams valia kaimyno vaikus pešti ir stumdyti. Au-klėtojai tėvai į visa tai pro pirštus žiūri: jiems tik juokas. Bet nevalia skriaudžiamiesiems atsispirti ir tuo pačiu atsisteisti lepūnėliams: jų tėveliai supyks ir iško-neveiks skriaudžiamųjų vaikų tėvus.

Kad lepinamieji vaikai suaugę ims mušti ir savo lepintojus, tai šiems nerūpi. Primuša kur endekų įsiundyti mūsų nutautėliai lietuvius, apšmeižia juos, žodžiu sakant, pasielgia nedorai, tai lenkininkų vadai gina savuosius, gina per akis nedorėlius, o kai nebegali apginti, tai mėgina visa juokais išversti ir jais suniekinti savo priešininką. Gal tai perdėta?.. Nė kiek.

Primušė lenkininkai kun. Stakelę Benekainyse (apie tą atsitikimą rašė ir laikraščiai). Kadangi tai nenuslepiamas faktas, rodos, tas mušeikas turėjo pasmerkti ir lenkų spauda. Bet lenkų dienraščiai ne tik nepeikė užpuolikų, bet dar mėgino juos teisinti, šmeiždami kun. Stakelę, visaip tyčiodamies iš jo ir prikišdami jam litvomaniją. Mat lenkininkų vadams buvo juoko, kad Benekainių lenkų „patriotai“ primušė „litvomaną“. Vilniaus lietuviai gaudavo (ir tebegau-na) iš lenkų lojojamųjų ir keikiamųjų laiškų. Vienas toks laiškas, atsiųstas lietuviui kunigui, buvo išspausdintas ir „Viltyje“. Iš jo galėjo pamatyti „Kurjeriai“ ir „Goncai“, kokios žemos dorovės ir kultūros tie lenkų šovinistai. Bet „Kur. Wilenski“ (tuomet, rodos, dar „Kur. Litewski“ besivadinęs) prikišo tik „Vilčiai“ ir lietuviams, kad tikriausiai patys litvomanai parašę tą laišką nedoram ginklui nusikalti kovoms su lenkais ir dėl to laikraštis netikįs, kad lenkų tarpe esą žmonių, rašančių tokius laiškus.

Stumdė lenkų juoda minia lietuvius per Vilniaus surašymą, mušė juos Joniškyje, Rodūnėje ir kitur, o jos vadai dėl to arba tylėjo, arba, remdami tuos savo nusikaltėlius, net džiūgavo. Bet tie patys lenkininkai ima draskytis, kai jų nusikaltimus aikštėn iškelia lietuviai ir ima nuožmiausiai keršyti. Kun. Tumo išvijimas iš Vilniaus irgi yra to lenkų endekų keršto pavyzdys. Ne taip seniai, kaip jau mūsų skaitytojai yra gavę patirti, „Vilties“ redakcijon buvo atėjusios dvi lenkės šovinistės ir jį ėmė kolyti dėl to, kad jis neina su kitais lenkų kunigais. Kitoje šalyje toks nedoras pasielgimas būtų buvęs vienu balsu pasmerktas ir savo tautiečių, bet tik ne lenkų Lietuvoje. Priešingai, lenkų „Kur. Wilenski“ net pasipiktino, kad lietuviai paskelbė apie tokį menką įvykėlį. O „Kur. Wilenski“ (Nr. 44) pasijuokė iš kun. Tumo, kad jį buvusios užpuolusios lenkės tarnaitės.

„Viltis“, 1911 m. Nr. 24

## LENKŲ KULTŪRKAMPFAS LIETUVOJE

Vokiečiai ir dar kiti, kurie verčia kitas tautas atsižadėti savo kalbos, tą prievartą vadina „kultūrkampfu“ – teigia jas kultūriną ir kelią iš žemesnio kultūros lygmens aukštesnin. Vadinasi, išplėsimas tėvų kalbos ir jos pakeitimas svetimąja menamas prakilniu darbu, nors jis yra priešingas paprastajam etikos dėsniui: brangink tėvų kalbą.

Viena kalba tai dar nedaro kultūros. Rodos, taip aišku, kad negali būti jokių ginčų. Ir vis dėlto skaitome viename lenkų dienraštyje („Gazeta 2 Grosze“, Nr. 103) didelėmis raidėmis parašyta: „Platinkime lenkų kultūrą!“ Kas gi ta jo siūlomoji kultūra ir kam ji skiriama? Ilgas ir suktas atsakymas: „Su dideliu širdies skausmu ir su ašaromis akyse reikia žiūrėti į dešimtis ir šimtus mūsų vaikų, kurie, mokėdami svetimą kalbą, nemoka nei skaityti, nei rašyti lenkiškai. Ir ne tik vaikai... Kuo jie kalti, kad jų neišmoko gimtosios kalbos? Tėvai neretai paniekoje laiko taip svarbų dalyką, manydami, kad jų vaikams tik tai yra reikalinga, kas jiems gali duoti naudos tarnyboje... To vaisius yra bjaurus lenkų kalbos iškraipymas, sekimas svetimais įpročiais... Kas gali būti baisiau, kaip gėdymasis lenkų kalbos gatvėse, susirinkimuose ir t. t. Dar ir šiandien gauname matyti tokių, kurie didžiuodamiesi šneka savo tarpe svetima kalba! O Vilnius laikomas lenkišku miestu...“

Išeitų, kad lenkų kalba Lietuvoje yra jų kalba? Jei Lietuva „nasz kraj“, tai, žinoma, ir tai, kas joje yra, vislab „nasze“: miesteliai, sodžiai ir miestai su jų gyventojais. O kad kraštas vadinamas Lietuva – tai tik nesusipratimas. Bet dar keisčiau atrodo tos „gazetos“ aimanavimas, kad lenkai dėl tarnybos išsižadą savo gimtosios kalbos sodžiuose, miesteliuose ir miestuose, kur darbadaviai yra lenkai dvarininkai, dvarų prievaizdos ir kiti. Pirmiausia, kad lenkų kalba iškraipoma. Bet ar tie atėjūnai yra kada mokėję nekraipytos? Sakysime, gelvoniečiai, rodūniečiai ir kiti panašūs „lenkai“. Nuo kada ir kaip jie, nelaimingieji, nukrypo? Labai būtų įdomu išgirsti iš kultūringojo lenkų dienraščio. Kuomet yra gražiai lenkiškai kalbėję, pavyzdžiui, Vileikos, Dysnos apskričių lenkai? Ten sodiečiai katalikai daugiausia tik gudiškai tekalba, nors jiems bažnyčiose visa len-



kiškai skelbiama, lenkiška „kultūra“ platinama. Kai niekuomet lenkiškai nėra kalbėję, tai ir negalėjo nukrypti nuo lenkiškos kalbos.

Iškraipyti betgi galėjo tie, kuriems ji buvo atnešta bažnyčių ir darbdavių lenkų, prievarta vertusių kalbėti ta atėjūnų kalba. Jų kalba Lietuvoje buvo svetima ir senais laikais. Pačių lenkų istorijos tvirtina, kad nemokėję lenkiškai nei Vytautas, nei Jogaila ir juos supažindino su katalikybe vertėjai. Ir Vilniuje iki unijos dar beveik niekas lenkiškai nemokėjo, kaip ir žydiškai ar vokiškai. Tų, svetimųjų ėmė daugėti pirmiausia dėl geresnių jiems negu kitose valstybėse atėjūnams sąlygų. Ir jie jomis naudojosi. Taip atvykėliai žydai paėmė į savo rankas beveik visą prekybą, kredito įstaigas, spaustuves ir kt. Tad lenkų šovinistų teigimas, kad Vilnius – lenkų miestas, nesąmonė. Juk buvo laikai, kadaise ir Varšuvoje lenkų buvo mažuma, net ir Berlyne – vokiečių. Bet įdomiausia, kad „Gazeta“, ragindama platinti „lenkišką kultūrą“, nenurodo platinimui ribų. Kai lietuviai nori tik palaikyti, ne platinti lietuvių kultūrą tik lietuvių žemėse, ten, kur žmonės tebekalba lietuviškai, lenkai visai stengiasi sutrypti tą lietuvių teisę. Tai matyti ir iš lietuvių kalbos persekiojimų bažnyčiose. Tad jei tiems mūsų „broliams“ rūpinimasis lenkų kalba ir kultūra yra jų patriotizmas, tai jei tą patį mėgina daryti lietuviai, tai jis nurodomas kaip nusikaltėlis, tariamos nesantaikos tarp lenkų ir lietuvių kurstytojas.

Toks lenkų „kultūrkampfas“ Lietuvoje. Lenkų kunigų laikraščio pažiūra į kultūrą betgi nekliudys jam vadinti lietuvius kunigus šovinistais, o save – krikščionybės platintojais.

*„Viltis“, 1911 m. Nr. 44*

## LENKŲ ISTORIKAI

Endekai inteligentai leidžia Vilniuje savaitinį „Jutrzenką“, o lenkininkai kunigai savaitinį „Przyjacieli“. To antrojo pirmame puslapyje Šv. Aušros Vartų Panelės paveikslas ir Katedros bažnyčios piešinys. Pažiūrėti visa katalikiška. Tačiau kas pažįsta šį laikraštėlį ne tik iš pažiūros, bet ir iš jo dvasios, tas mato, jog katalikybė čia naudojama endekizmui platinti. Ar prieš dvejus metus lenkų ku-

nigai skelbė per „Przyjacieli“ Varšuvos kompaniją, norinčią kolonizuoti Lietuvą lenkais, paskum platino melus, kad lietuviai norį panaikinti Vilniaus vyskupiją, o dabar pirmoje vietoje spausdina p. Obsto lietuvių koneveikimą. Kokia p. Obsto rašinio vertė, koks jo tikslas, pamatys skaitytojas bent iš tų kelių ištraukų, kurias duodame paėmę iš „Przyjacielio“ (Nr. 27). Štai kaip Lietuvos istoriją aiškina endekai mūsų tamsiems žmonėms: „Iš kur lietuviai yra atėję, tikrai nežinome, tik žinome juos atėjus maždaug prieš tūkstantį metų, devintajame šimtmetyje po Kristaus gimimo. Reikia pažymėti, jog tuo metu jau buvo Lenkija, lenkai turėjo savo miestus ir sodžius, arė žemę ir laikė gyvulius, ir net Kristaus mokslas anuomet buvo žinomas Lenkijoje.“

Lietuviai buvo pagonys ir kelis amžius būtų dar pagonimis likę. Jie buvo laukiniai žmonės, bet stiprūs ir karingi. Vilkėjo lokių ir vilkų kailiais, o jiems namai buvo iš eglės šakų sukrauti, o žiemą jie gyveno urvuose. Jie turėjo savo kunigaikščius, vedusius juos karan, bet ir vienas su kitu jie nuolat kariaudavo, puldami vienas kitą iš pasalų ir žudydavo. Kai toks kunigaikštis numirdavo ar kovodamas žūdavo, jo kūną padėdavo ant sausų medžių laužo ir padegdavo, su juo drauge sudegindavo visą jo turtą, jo pačias ir tarnus. Lietuviai buvo labai žiaurus būdo, kare paimtųjų vergų nemaitindavo, o gyvus ant laužo sudegindavo savo dievų aukai.“

Čia, žinoma, ne vieta nagrinėti tą šlykštų lenko p. Obsto melą, tik svarbu pažymėti, kaip lenkų kunigai, nuolat barškiną apie savo religingumą, gėrėdamies pritaria ir skleidžia tą melą. Dar keletas pastraipų iš tų lenkų kunigėlių „Przyjacielio“ rašinio: „Lietuvių kunigaikščiai, įveikę gudus, ėmė gėdytis savo tamsumo ir laukiniškumo ir geruoju priėmė gudų kalbą ir įpročius... Bet kai Lietuvos kunigaikščiai ir diduomenė sutarė su lenkais, visų pirma priėmė iš jų katalikų tikyba, paskum lenkų kalbą ir įpročius, lietuvių kalbą dar vartojo pagonys ir prastuoliai, tamsuoliai... Taigi matome, jog lietuviai senovėje gera valia išsižadėjo savo kalbos, todėl ir visokie priekaištai lenkams, kad jie nutautinę lietuvius, sprausite sprausdami jiems savo kalbą, yra kvaili, parodo tik piktą norą ar tamsumą tų, kurie tokias paskalas leidžia.“

Matyti, ką lenkininkai nori įkalbėti tamsiems žmonėms, būtent jog Lietuva ne lietuvių buvusi, jog jie tokie bjaurūs buvę, kad net žmones gyvus degindavę

ant laužų, jog žiauriausi galvažudžiai pagonys buvę. Paskum tie laukiniai lietuviai įveikę gudus ir ėmę savo kalbos gėdytis, jos išsižadėję, o paskum, kai pažinę lenkus, pakeitę gudų kalbą lenkiška. Autoriaus pagirti lietuviai, kad pamynę savo kalbą po kojų. Ar tai sutinka su katalikų mokslu? Toliau išaiškintos lenkų geradaros lietuviams. Štai jų žiupsnelis: „Laukiniai lietuviai dar neišmanė ūkio ir per daug tingėjo darbą dirbti, vien medžiokle jie negalėjo išmisti. Ir štai ne kitas kas, kaip lenkų klopai, kruvinu prakaitu ėmė skinti nepereinamas girias, lenkų plūgu pirmą kartą išarta Lietuvos dirva pradėjo gausių vaisių duoti, ir lenkų kirvis nutašė pirmutinės lietuvių pirkios (trobos) pamatus.“

Obstas mano, jog Vilniaus valstiečiai tiek kvaili, kad, skaitydami jo rašinį, nesugebės paklausti: kodėl gi dabar Vilniaus apylinkėse, kur endekizmo židinyš žerplėja, lenkų „kultūros“ valstiečiai tokie tamsūs, atsilikę, tebegyvena vienoje troboje su avimis, raguočiais ir kitais gyvuliais? Kodėl ties pat Vilniūm tebearia endekų globiamieji valstiečiai medžių šaknimis? Kodėl suvalkiečiai ir žemaičiai, kur maža tebuvo lenkų „kultūros“, plūgais, o ne šaknimis aria žemę ir nepalyginamai kultūringesni?

Gal skaitytojas norėtų žinoti, kada ir kaip atsirado lenkai Lietuvoje? P. Obstas labai lengvai išaiškina. Mat lietuviai kariaudami paimdavę daug lenkų nelaisvėn, taigi taip ir prisivežę jų Lietuvon. Nelaisvėn pakliūdavę klopai. P. Obs-tui taip reikia išrodinėti, kad kiekvienas lietuvis valstietis, panorėjęs lenkų „kul-tūros“, galėtų teisintis esąs Lietuvoje nuo senų senovės. Tokiu būdu iš senų se-novės maišęsi lenkų kraujas su lietuvių. Vadinasi, lenkai tokie pat Lietuvos še-iminkai kaip ir lietuviai? Ir kunigėliai savo laikraštyje toliau teigia: „Kokie akiplė-šos ir kvailiai pasirodo tie, kurie tvirtina, jog lenkai Lietuvoje esą atėjūnai, nepr-ašyti svečiai. Ne, šimtą kartų ne! Kada tai čia varu atvaryti, tą žemę savo darbu pa-ėmėme, per septynetą šimtmečių ją savo prakaitu ir krauju aplaistėme ir gynėme ją nuo antpuolių lygiai su lietuviiais, todėl ir esame teisūs tos žemės vaikai.“

Ką, skaitytojau, pasakysi dėl tokio endeko autoriaus svaičiojimo? Su plikiu nēr ko peštis. Nėra lietuvių kalboje žodžio, kuriuo tiksliai galima būtų apibū-dinti tokį dvasios nuplikėlį.

Šiaip ar taip, lietuviai negali palikti „Przyjacieliu“ ir jo kompanijos sėjamų nuodų pirmiausia valstiečių tarpe. Tas rašinys sulaukė didelio lenkų džiaugsmo, kaip platesnis kūrinys – brošiūra „Polska Litwa“. Ją lenkai visur net lan-

guose išstatę rodo, o jų kunigai, dvarininkai ir kiti lenkintojai net daug kam dovanuoja. Niekabyliai. Būtina prieš tą rašinį duoti priešnuodžių – rimtų knygų, parašytų remiantis istorijos šaltiniais, o ne išmislais (Kraševskio, Narbuto, Kondratavičiaus, Mickevičiaus ir kitų). Šiandieną jau yra žmonių, kurie tokią knygą parašytų, o mes ją išleistume.

*„Viltis“, 1912 m. Nr. 80*

## TARĖSI – NESUSITARĖ

### NEPAVYKUSI LENKŲ DEMOKRATŲ PASTANGA

Tur būt, atmenate, kaip „Lietuvos Žinios“, savotiškai protestuodamos prieš kun. Tumą ir Vilniaus vyskupijos valdytoją dėl kun. Černiausio ir kompanijos žygio, yra pareiškusios tvirtos vilties, kad lenkai pirmieviai taip pat protestuosią prieš lietuvius pirmievius. Taigi, praėjus keliems mėnesiams, kai visa nurimo, pasigirdo „Vilniaus lenkų pirmievių balsas“, vadinasi, protestas, bet ir tai ne lenkų spaudoje, o „Liet. Žiniose“ (Nr. 45, 46). Jo autorius yra žinomas p. Riomeris. Protesto sukelti, rašo jis, neįstengė lenkai pirmieviai, nors jiems gerų norų netrūkę. Anų barnių metu jie buvo pradėję rūpintis „rasti būdą bendrai ištarti šiuo klausimu žodį“. Jų rūpesčiai betgi nedavę jokių vaisių. Pradžioje žmonių būrelis stengėsis suredaguoti bendrą atsišaukimą, buvę nuspręsta jį išspausdinti, surinkus didesnę skaičių parašų. Tačiau lenkai demokratai, neįpratę bendrai dirbti, bendrai bent kuriuos klausimus nagrinėti, neįgalėjo išreikšti savo pažiūrų visiems tinkama forma. Visi sutikę, kad būtinai reikią parašyti ir paskelbti savo pažiūras lietuvių–lenkų klausimu, bet kai ėmė tą raštą redaguoti, ginčams galo nebuvo. Kiekvieno dalyvavusio redagavime nuomonė skyrusis nuo kitų, ir taip tas darbas trukdomas, negalėjęs paslinkti. Susirinkusieji sutikę su tuo, kad neužjaučia tautininkų pažiūrų ir trokštą geruoju gyventi su lietuviais bendroje tėvynėje. Bet kaip tas taikus sugyvenimas tikrai yra galimas, kurie keliai į jį vedą, tai jau sunkesnis klausimas, ir reikalinga esą tam programą sudaryti. Bet geri norai ir supratimas, jog reikalinga sugyventi lygiems žmonėms su lygiais, esąs jau pagrindas, ant kurio šiaip ar taip galima esą atsistoti.

Klerikalizmo ir siaurojo nacionalizmo kritika ir geri norai – štai kas lenkus pirmėivius jungė, nors jų nuomonių skirtumas pasireiškęs „programinio atsišaukimo suredagavime“. Ilgai ir „be pasėkų“ pasiginčiję per posėdžius, kur lenkai demokratai per kelias savaites rinkęsi, išsiskirstę „nieko bendromis pajėgomis nesuredagavę“. Pagaliau keli žmonės suredagavę atsišaukimą, kurio daugumas nepripažinęs pakankamai pamatuotu. Po tuo atsišaukimu esą 21 žmogus pasirašęs, bet raštas taip pavėluotas, kad jo skelbimas dabar negalįs turėti vertės: „Su širdies skausmu minėdamas nepasisekusį lenkų demokratų mėginimą išreikšti savo pažiūras, – rašo p. M. Riomeris, – vis dėlto laikau reikalinga paduoti šitą žinelę lietuvių demokratų spaudai.“

Svarbu esą kad raštu paliktų ženklas, jog buvęs mėginimas, nors jis neįvykęs tinkamu laiku ir geidžiama forma. Ir neįvykęs ne dėl to, kad vietiniai lenkai demokratai norėtų tylėjimu pridengti savo tautininkų demokratų pasikėsinimus arba kad jie pritartų jų kovos būdui, bet tik dėl to, kad lenkai demokratai esą silpni, išsisklaistę, neturi savo tarpe stipriau juos jungiančių ryšių nei bendro veikimo pagrindo. O tie, kurie po mažo būrelio suredaguotu atsišaukimu nenorėję pasirašyti, nesą betgi santarvės ir sutikimo priešininkai, jie tik pripažįstą kitokius takus, vedančius ton santarvėn: „Man svarbu vienos tėvynės piliečiams, lietuviams, parodyti, – p. M. Riomeris baigia protesto rašymo istoriją, – kad, šiaip ar taip, yra pagrindo, ant kurio jie galėtų susitikti su lenkų demokratizmu ir, išstobulinę bendro darbavimos sąlygas, galėtų darbuotis sėkmingiau, nekaip lig šiol.“

Visą autoriaus mintį paduodu beveik pažodžiui, kad skaitytojai aiškiau galėtų įsivaizduoti lenkų demokratų mėginimus pirmą kartą viešai tarti savo nuomonę lietuvių–lenkų klausimu. Pirmieji žingsniai, kaip pats M. Riomeris gailėdamasis pasisako, nepavyko. Lietuviams, šiaip ar taip žiūrintiems į lenkus demokratų, tas jų bendro tarimosi bandymas yra labai įdomus. Kitaip jis, man rodo, ir negalėjo pasibaigti. Savo laiku, atsakydamas „Liet. Žinių“ manifestan, kun. Tumo byloje esu pasakęs, jog tuščia viltis tikėtis iš lenkų demokratų vykusio įsikišimo lenkų–lietuvių barniuosin, nes lenkai demokratai Lietuvoje neturi pagrindo, atkirsti nuo visuomenės, neaiškūs, neturi „placowki“ ir vargu kada turės. Pagaliau kas gi yra tie lenkai demokratai? Lig šiol dar kalbama apie

juos, skelbiama apie jų „gerus norus“. Kuo gi tie jų gerieji norai yra pasireiškę, kam ir kiek gero padarę? Kada žmogus tik nori ir negali savo noro darbu parodyti, tuomet, žinoma, negalima nieko tikra apie jį pasakyti.

Lenkai demokratai sutinka smerkti žiaurųjį nacionalizmą, šovinizmą, klerikalizmą ir kt., bet susidūrę su prieštaravimais, visko atsisako, visa suyra, subyra. Jeigu jau taip sunku jiems žodžiais sutarti, kaipgi jiems sutikti darbą dirbant? Darbas ir žodis – tai juk du skirtingi dalykai. Su tuo sutiks, man rodos, ir p. Riomeris.

Pasmerkti šovinizmą, nacionalizmą ir kitus „izmus“ labai pigu. Sutiks taip padaryti lietuviai tautininkai ir lenkai endekai ir kiti. Taip pat visi sutiks, jog reikia lietuviams gražiai sugyventi ne tik su lenkais, bet ir su žydais, su visomis tautomis.

Daug sunkiau įrodyti, kuriose – lenkuose ar lietuviuose tautininkuose per barnius, davusius progos lenkų demokratams tartis, yra iškilę daugiau ar mažiau šovinizmo ar nacionalizmo, sunkiau pasakyti, ar abeji – lenkai ir lietuviai vienodai kalti, ar vieni kurie kaltesni. Tokio sprendimo galėjome tikėtis iš lenkų demokratų, nes jie, pasiskelbę esą prieš tautines kovas, dėjosi jų bešaliais teisėjais. Argi jų ketinimų atsišaukimas buvo skirtas pasmerkti abiejų tautų šovinizmui. Keistas būtų teisėjas, kuris, pašaukęs ką teisman, imtų girti save, savo geruosius norus, jo saugojamus. Iš Riomerio aprašymo matyti, jog gerųjų norų žmonės, kelias savaites rinkdamies, ginčijosi, blogas ar geras daiktas nacionalizmas ir šovinizmas, ar santarvėje reikia tautoms gyventi ir t. t. Visa tat buvo principiniai dalykai, kurių abėcėlė visiems yra žinoma. Taigi, ilgai pasiginčiję ir nesutikę saviškai suformuluoti seniai suformuluotų sakinių, ėmė bodėtis ir išsiskirstė. Kad lenkai demokratai būtų palietę nors vieną apčiuopiamą barnių faktą, tai tikrai kitoniškai būtų išsiskyre. Man rodos, jog nebūtų parašę nė to pavėlavusio protesto su 21 parašu ir daug anksčiau būtų baigę. Jiems būtų paaiškėję, jog jie dėvi tik vienodai papuoštomis kepurėmis, madon įėjusiomis, o kits nuo kito skiriasi nė vienu nago juodimu. Kol visa abstrakcijos srityje vartoma, tol viskas dailu ir idealinga, o iš padangės nusileidus žemėn, kitaip būtų atrode.

Nepavyko šiuo žygiu Vilniaus lenkams demokratams bendrai pasakyti savo pažiūros lietuvių–lenkų klausimu, taigi p. M. Riomeris bent savo pažiūrą išreiškia. Apie tai kitą kartą.

„Viltis“, 1911 m. Nr. 50

### DEL PASENĖJUSIOS PAŽIŪROS

Gal niekas nebūtų galėjęs vaizdžiau aprašyti Lietuvos lenkų demokratų kaip p. M. Riomeris, trumpai nupasakodamas jų ilgą tarybą dėl atsišaukimo. Nepavyko jiems bendrai atsiliiepti lietuvių–lenkų klausimu, tad atsiliepia vienas p. M. Riomeris, kuriam, reikia tikėtis, pritaria daugelis kitų lenkų demokratų. Tik gaila, kad gerbiamasis autorius vedžioja savo nuomonę, nė kiek neliesdamas gyvenimo, neimdamas nė vieno atsitikimo iš tų santykių, kuriems nagrinėti skiria du ilgokus straipsnelius „Liet. Žiniuose“ (Nr. 45, 46.). Jis kalba vien atsijusiais sakiniais. Jeigu jo mintys būtų naujos, dar negirdėtos, tai gal nereiktų ginčytis su juo: pakaktų paminėti ir laukti dar labiau paaiškėjant. Bet p. Riomerio straipsniuose skamba labai mums pažįstama gaida, kartojama iš viso lenkų, šioiais ar tokiais partijų vardais save vadinančių. Dėl to kyla klausimas, kuo skiriasi „tikras demokratizmas“ nuo Lietuvos lenkų daugumos demokratizmo santykių su lietuviomis. Pamėginkime bent didumą p. Riomerio sentencijų panagrinėti.

Taigi. Negera esą, kad vienos žemės vaikai neapkenčią kito kits, kad įnirtę kaujasi, norėdami kas sau paglemžti tą šalį. Iš kur tas prieštaravimas? P. Riomeris tikisi duosiąs tikrą atsakymą, ištaręs, kad visos tautos arba (tiksliau jo mintim sekant) visi jų žmonės, kurie toje tautų kovoje dalyvauja, nusikalsta jų santarvei. Su tokiu atsakymu, man rodos, nė viena Lietuvos tauta nesutiks. Ir teisingai nesutiks. Kitaip išeitų lyg Piloto teismas. Padaręs tokią bendrą įžangą, p. Riomeris toliau kalba tik apie lietuvius ir lenkus. Pagiria lietuvius, kad taip trumpu laiku daug padarę: pakėlę savo kraštą, pristeigę įvairių kultūros įstaigų, žodžiu sakant, padėję savo tautos kultūrai pagrindą. Tik bestingą demokratiškų valdymo įstaigų, be kurių esąs labai trukdomas lietuvių tautos plėtojimas. Bet dar viena bėda: lietuviai neįveikę „Lietuvos lenkų pasenėjusių pažiūrų“, nes

lenkai tebelaišką Lietuvą Lenkijos dalim, o lietuvius – lenkų atskalūnais. Bet ar ne tą pačią pažiūrą turi ir p. Riomeris, kuris sako: „Lietuvos lenkų dauguma – tai tikri lietuvių broliai, kaulas iš jų kaulo, kraujas iš jų kraujo..., tai viena šeima.“ Ir p. Riomeris toliau sako: „Ar jos nariai lenkiškai, ar lietuviškai kalba, tarp jų kultūros skirtumas nedidelis. Tie patys abejų, lenkų ir lietuvių, priešininkai esą kultūros plėtojimo reikalai ar panašūs, reikalaują daugiau bendro veikimo, nekaip išsiskaidymo.“

Ar ne taip kalbėdavo ir tebekalba „pasenėjusių pažiūrų“ Lietuvos lenkai, dvarininkai ir buržuazija? Aš nenoriu įtarti p. Riomerio, kad jis ir tokias išvadas daro, kaip ir jo pasenę tautiečiai. Iš tiesų, jei viena šeima, jei beveik ta pati abejų kultūra, tad kam skirtis, silpnintis „tų pačių priešininkų“ akyse? Juk prieš 30 metų, kaip p. Riomeris sako, lietuviai etnografijos medžiaga tebuvo, o lenkų kultūra jau turėjusi savo didelę kultūros istoriją. Tad ar ne atskalūnai tie lietuviai, sumanę naują, savaimės kultūrą kurti! Kas sutinka su p. Riomerio minties pagrindu, man rodos, negali pavadinti lietuvių kitaip, kaip tik tos pasenėjusios pažiūros vardu. Juk ir „kalba, demokratizmo akimis žiūrint, nėra vyriausias mūsų šalyje skirtumas tarp liaudies, kalbančios lenkiškai arba lietuviškai“. Kalba čia esanti „vien įrankis, vien forma, bet neišreiškia visuomeniško skirtumo turinio“. Vadinasi, kalba nesvarbus tautybės ženklas esąs. Ir vis dėlto p. Riomeris, gimęs, augęs lenkiškoje bajorų šeimoje, laiko save Lietuvos lenku ir, tur būt, brangina lenkų kalbą daugiau už kitas kalbas, o aš ir kiti lietuviai, iš mažų dienų temokėję lietuviškai, laikome save lietuviais ir taip pat ne mažiau branginame savo gimtąją kalbą, nors kartais mums svetimoji, sakysime, rusų, yra lengvesnis įrankis, lengvesnė forma. Tad argi ji „vien įrankis, vien forma“? Jei taip, tai ar neteisingai „pasenusios pažiūros“ lenkai smerkia lietuvius, aukojančius „turinį formai“? Juk visa „Aušros“ ir „Varpo“ gadynė buvo daugiausia kova dėl kalbos. Mūsų švietimo draugijos, kurioms p. Riomeris pripažįsta kultūros nuopelnų, yra vedamos tokių žmonių, kuriems gimtoji kalba ne vien „įrankis“, ne vien „forma“. Kur nėra lietuvių kalbos, ten nėra ir lietuvių kultūros. Tai, man rodos, pripažins ir p. Riomeris.

Jei kalba būtų vien įrankis ir forma, tai ar ne verčiau būtų kultūros vardu griebtis lengvesnio įrankio, lengvesnės ir patogesnės formos, kad veikiau sutilptų „turinys“? Dabartinėmis sąlygomis (šios nuomonės laikantis) Lietuvoje



būtų visų patogiausia griebtis tos kalbos, kurios daugiausia, labiausiai ir visur mokoma, o ji nebūtų nei lietuvių nei lenkų. Štai kokį galą turėtume priėti, jei norėtume nuosakiai elgtis p. Riomerio dėsnium. Bet toks prieštaravimas išeina dėl to, kad gerbiamas autorius kaip tik tebesilaiko pasenusios pažiūros į lietuvių–lenkų santykius.

*„Viltis“, 1911 m. Nr. 51*

### DEL P. RIOMERIO DEMOKRATIZMO

Paskelbus „Liet. Žin.“ lenkų demokratų balsą, netrukus aš į jį atsiliepiu („Viltis“, Nr. 51). P. M. Riomerio pažiūra dedama lietuvių–lenkų bendravimo pagrindan, ne naujiena, taigi pasenusi (jos laikosi visos lenkų politinės srovės) ir nėra manęs įtikinusi. Jis tariasi tikrojo demokratizmo žmogus. Kas taip save vadina, tas paprastai savo „tikiu“ imasi ne tiek iš praeities, kiek, įsižiūrėjęs ateitin, iš dabarties. Rodos, taip ir derėjo lenkų demokratų balso autoriui daryti. Tokio metodo galėjo laukti iš jo lietuviai. Mat apie lenkus demokratų daug esame girdėję, bet dar nesame jų matę gyvenime. Gal jie turi aptikę naują, lig šiol dar kitų nežinotą kelią sutaikinti lietuviams su lenkais? Būtų buvę įdomu išgirsti...

Bet p. M. Riomeris, man atsakydamas („Liet. Žin.“, Nr. 54), nieko naujo nėra taręs. Jis tik prisakė man ir lietuviams tautininkams rūščių dorovės ir logikos pamokymų. Jo pirma gvildytas klausimas dabar nusuktas šalin ir pakeistas mūsų nesumanumo ir nevalyvumo klausimu. Pažiūrėkime, ko vertos jos siūlomos mums pamokos.

Viltininkų logika esanti nesuprantama: ką vieną dieną tvirtina, to rytojaus dieną išsiginą ir už tai imą kaltinti savo priešininką. Lenkų, girdi, nesą, esą tik lietuviai, lenkų agitacijos atplėšti nuo lietuvių tautos. Atplėštieji turi vėl „susilieti“ su savo tauta. Žodis lenkas dargi brūkšneliais būdavęs rašomas.

Kai jis pasakęs, kad „mūsų liaudis“, ar ji namie lenkiškai, gudiškai ar lietuviškai kalbanti, esanti ta pati visuomenė, tai aš kone pavadinęs jį endeku.

Logikos dėsnio pagrindas turi būti patikrintas. Kuomet ir kur yra skelbusi „Viltis“, kad lenkiškai ar gudiškai namie kalbą sodiečiai „turi susilieti“ su lietuviais, sulietuvėti? Kur lenkas, namie lenkiškai kalbą, būtų buvęs mūsų su brūkšneliais rašomas? Jei to p. Riomeris neįrodys, tai aš turėsiu teisę pavadinti jį ne „kone endeku“, o tokiu tikruoju demokratu, kuris mielai kartoja „Gonco“ sėjamas paskalas apie lietuvius. Kad lenkų agitacija „atplėšia“ lietuvius ir juos lenkina, tai mes, viltininkai, šimtais pavyzdžių esame rodę ir to nesiginame. Jei p. Riomeris to nemato, kas buvo Asavoje, Rodūnėje, Paberžėje ir kitur ir kas dabar darosi Giedraičiuose, tai jau ne mūsų logikos kaltė. Norint užginti „atplėšimo“ faktus, reikia įrodyti, kad jie netikri, kad jie prasimanyi. Lietuvių liaudies išvirtimas lenkais ir gudais yra įrodytas istorijos, o ne vienų lietuvių tautininkų. Kai mes norime sustabdyti tą virtimą, tai mūsų darbas p. Riomeriui rodosi ardymas tos pačios „liaudies visuomenės“. Juk ir Poznanės lenkų liaudis, lenkiškai ar vokiškai kalbanti, yra „kaulas iš kaulo, kraujas iš kraujo“ tos pačios tautos žmonės, ir suvokietėjusių lenkų nebevadina „ta pačia visuomene“. Kodėl? Mat jie dabar eina skirtingu keliu, siekdami vokiečių idealo. Čia ne praeitis, o ateitis skiria vienus nuo kitų. Kauno ir Vilniaus gubernijų liaudis, ar ji lietuviškai, lenkiškai ar gudiškai šnekanti, esanti, sako p. Riomeris, savo papročiais, savo tikybos prietarais, dailės dirbiniais, žodžiu, „savo etnografijos kultūroje“ ta pati. Bet nei aš, nei kitas kas nesame „Viltyje“ priešinęsi tai jo pažiūrai. Kam jis tai sega?.. Gal nori parodyti mane prieštaraujant mano pasakymui, kad „kur nėra lietuvių kalbos, ten nėra ir lietuvių kultūros“. Bet aš, taip sakydamas, turėjau akivaizdoje ne etnografišką, o tautišką dabarties lietuvių kultūrą. Kad taip, o ne kitaip reikia mane suprasti, tai rodo ši ano mano straipsnio vieta: „Mūšy švietimo draugijos, kurioms p. Riomeris pripažįsta kultūros nuopelnų, yra vedamos tokių žmonių, kuriems gimtoji kalba ne vien „įrankis“, ne vien „forma“. „Kur nėra lietuvių kalbos, ten nėra ir lietuvių kultūros“. Taigi, visai be reikalo p. Riomeris primeta, kad aš nesiskaitęs su teisybe, ir man pakiša mintį, kad „kur baigiasi lietuvių kalba ir prasideda gudiškai lenkiška, ten esąs ir aiškus etniškai kultūrinis skirtumas“. Tokio logikos šuolio nesu daręs, kaip gali matyti skaitytojai.

Lietuvos etnografiška ir tautiška lietuvių kultūra (mano pasakyta prasme) yra du skirtingi dalykai. Juodu painioja krūvon p. Riomeris, o ne aš. Jo nuomonė: „mūsų liaudis tai etnografijos medžiaga (istorijos palikimo produktas), kurią vienija panašus visuomenės sutvarkymas ir ekonomikos reikalai“. Tie gyvenimo veiksniai esą „galingesni nekaip būtinumas tos kovos, kuri ieško sau dirvos kalbos skirtume“.

Sekdami p. Riomerio etnografijos mastu, tikrai susilauktume 6 gubernijų „etnografiškos kultūros“, kur būtų „mūsų liaudis“, bet be mūsų, be lietuvių, kalbos. Paimsime vieną pavyzdį. Einant 1897 metų statistika, lietuvių priskaityta Vilniaus apskrityje 70 tūkstančių su viršum, o 1909 m. statistika, taigi tik po dvylikos metų, lietuvių rodo tame apskrityje tik 16 tūkstančių, lenkų skaičiui padidėjus lietuvių kaštu. P. Riomeriui tai, žinoma, ne svarbu, nes kalba esanti tik forma, o mums ne vis tiek, ar ta forma paliks lietuviška, ar pavirs lenkiška. Aš negaliu šiandien suprasti lenko be lenkiškos kalbos, kaip ir lietuvių be lietuviškosios. Jei kitos Lietuvos apskritys keistų savo „formą“ taip, kaip Vilniaus, tai ilgainiui nebeturėtume nė tos etnografiškos medžiagos, kurią p. Riomeris betgi laiko mūsų kylančios kultūros pagrindu.

Daugiau, jis man pakiša, tarsi iš mano straipsnio citatą, kurios jame nėra. Sako, aš rašęs: „Jei p. Riomeris tvirtina, kad lietuviai ir Lietuvos lenkai – broliai, kaulas jų kaulo, kraujas jų kraujo ir tos pačios kultūros žmonės, tai turėtų iš to viso padaryti tokią išvadą, kad visas lietuvių tautos atgijimas buvo be jokių pamatų, dargi kenksmingas solidarumui ir gimtosios vienybės laužymas.“ Kurgi ir kurioje mano straipsnio vietoje taip buvo parašyta? „Liet. Žinių“ skaitytojas tikrai galvoja, jog tai mano žodžiai. Prašyčiau paskaityti mano straipsnį, ir tokios citatos ten niekas nesuras. Bet galgi tokia mano straipsnio mintis buvo išreikšta tik kitais žodžiais? Tai ne mano, bet p. Riomerio priedermė įrodyti.

P. Riomeris labai gerbiaš lietuvių kultūros ir tautos plėtojimąsi ir nelaikąs jo kovos ir neapykantos priemone, o tik pošūkiu, kuris šaukiaš visus mūsų šalies gyventojus santarvėn. Ta jo pažiūra skirianti jį nuo lenkų ir nuo lietuvių tautininkų. Bet ką viena ranka siūlo, antrąja p. Riomeris atima. Kaipgi plėtosis lietuvių kultūra ir tauta be kovos, jeigu jai statomos kliūtys? Ne be tautininkų kovos įvesta lietuvių kalba Vilniuje Šv. Mikalojaus ir Katedros bažnyčiose, Žaslių

ir kitose Vilniaus gubernijos parapijose. Kiek ta kova atsieina, parodo bent tas atsitikimas, kad iš Šv. Mikalojaus bažnyčios lenkininkai buvo išmetę kryžių vien dėl to, kad jis buvo su lietuvišku parašu. Ar yra bent vienas mūsų laimėjimas, kur lenkai – „broliai, kaulas iš mūsų kaulo“, būtų geruoju, be kovos, davę plėstis lietuvių kultūrai? Kalba tai dar ne kultūra? Gerai, bet, neturėdami savo kalbos Šv. Mikalojaus bažnyčioje, lietuviai nebūtų prie jos susilaukę savo dviklasės mokyklos. Manant priešingai, reiktų įrodyti, jog iš viso esanti galima lietuvių kultūra ten, kur jų kalba beteisė. Ką p. Riomeris vadina lietuvių tautininkų neapykantos priemone? Gal tai, kad jie viešai ir tikru vardu pavadina tuos „brolius“ lenkus, kurie kursto „mūsų liaudį“ prieš lietuvių atgijimo plėtojimąsi? Girdi, aš skelbęs, kad kalbos siena esanti „kriteriumas, kuris turi liaudį išskirstyti į dvi, viena antros neapkenčiančias tautas“. Ir dar: „Vilties“ ponai laikraštininkai skelbia tai liaudžiai smarkiausią kovą.“ Aš to, žinoma, niekuomet nesu sakęs, ir mano straipsniuose panašios minties nėra buvę. Kaip „Goniec“, šaukdamas viltininkams, nuolat stato jiems priešais katalikybę, taip p. Riomeris kelia liaudį, kurios nepaminėjęs negali beveik nė vieno sakinio parašyti. Liaudis jam tai lyg koks dievaitis, visų jo argumentų galas. Kad nors vieną pavyzdį būtų jis parodęs, kur minia, lietuvių tautininkų kurstoma, būtų neapkentusi lenkiškai kalbančios liaudies, Rodūnėje, Giedraičiuose ir kitur Lietuvoje muša lenkininkai lietuvius, o ne atvirksčiai. Kuo gi čia kalti lietuviai tautininkai? Mat kaip suprantama p. Riomerio logika, kuri mezga nesumezgamus daiktus. Argi „Viltis“ kalta, kad Rodūnėje buvo apipliekti lietuviai ir jų kalba išvartyta iš bažnyčios? Lenkai endekai kursto mušeikas, o p. Riomeris kaltina viltininkus. Tikrai puikus teisėjas!

P. Riomeris sakosi „ne per daug jaukiai“ jaustūsi mano kompanijoje ir baido mane ir viltininkus Kudirkos tradicijomis ir Višinskio vėle. Bet man rodosi, jog ir Kudirka, jei dar gyventų, nejaukiai jaustūsi p. Riomerio kompanijoje, kuriam liaudis – tik kiniškas popieriaus drakonas baidyti lietuviams tautininkams. Višinskis, 1905 metais, viliojamas vieno Lietuvos lenko demokrato tarpininkauti dvarininkams ir lietuvių liaudžiai, griežtai atsisakė. Taigi abejoju, ar ir jam šiandien būtų jauku buvę lenkų demokratų kompanijoje. Man rodosi, jog abu, Kudirka ir Višinskis, būtų atsisakę: eikite nuo mūsų liaudies, kurią žodžiais

garbinate, o gyvenime ją niekinate ir smaugiate. P. Riomeris, kuris siaudžia griaudžia viltininkus, kad jie esą neapykantos skelbėjai, pats bent savo dvasia neparodo taikos pavyzdžio. Negirdėti, kad bent vienas pažangiųjų lenkų laikraštis būtų leidęs savo skiltyse kuriam lietuviui demokratui parodyti tiek arogancijos lenkams narodovcams, kiek yra parodęs p. Riomeris „Liet. Žiniose“ lietuviams tautininkams, kiek jis ten yra jiems pareiškęs neapykantos ir pripasakojęs iš oro paimtų apkaltinimų – ir vis tos liaudies vardu, kurios vargais nėra sielojęs ir gyvenęs, kurią tik kaip etnografijos medžiagą tepažįsta. Jis gąsdina viltininkus, kad liaudis naujuoju tautininkų kursu neseksianti, nes ji branginanti savo tradicijas ir jomis gyvenanti, jis gaudinasi, kad „ponai tautininkai liūdną sau ateitį rengia savo tėvynėje“. Dėl mūsų ateities pasakyčiau Lietuvos lenkams demokratams: neverkite mūsų, o verkite savęs, nes jūsų ir dabartis liūdna, o ateitis visai rūko aptraukta. Kad liaudis neseks lietuvių tautininkų kursu, tai p. Riomeris turėtų juk tik džiaugtis, užuot griaudinęs ir sirgęs ne savo liga.

Liaudies tradicijos?.. Ji žino, kad ir tas dvaras, kur lenkas demokratas augo, kur jį auklė, baudžiauninko duktė, maža nešiojo, buvo kadai baudžiavos vieta. Mes, lietuviai tautininkai, taip pat atmename tradicijas, nes esame tos liaudies vaikai. Taigi vargu p. Riomeriui pavyks sukurstyti ją prieš mus. Pažįstame Mickevičiaus „Pono Tado“ „grovus demokratų“, vadinasi, nebe naujiena ir Lietuvos lenkas demokratas, tikru ar tikriausiu jis pasivadina, šioki ar tokį idilijos paveikslėlį Lietuvoje nupiešęs mums rodo.

*„Viltis“, 1911 m. Nr. 56*

#### VĖL P. RIOMERIUI

Yra laikraštinių, kurie, ginčydamies su savo idėjos priešininku, vartoja, pasakyčiau, vien savo jausmų dėstymo argumentus. Jie per visą ginčą driekia raudoną siūlą tarp savo ir savo priešininkų etikos. Žiūrėkite, sako, kokie mes kankiniai, mūsų priešininkų begėdiškai kamuojami! Taigi, jeigu anie nevalyvi, tai vargu ar gali būti doros jų idėjos ir jų darbai.

Tikslas tokio gynimosi priemonės yra sužadinti sau skaitytojų užuojautą ir sukelti pasibjaurėjimą priešininku. Jeigu jis esti tikrai nevalyvas, tai tokia priemonė kartais pateisinama, bet ta sąlyga, kad būtų įrodytas jo nevalyvumas. Jos griebėsi p. Riomeris „Liet. Žiniose“, replikoje mano straipsniui „Dėl p. Riomerio demokratizmo“, nesilaikydamas minėtosios sąlygos. Jis mane nupeikia, bet nepatvirtina man prikišamos kaltės faktais, pasakoja, kad aš pykštą „nuo pradžios ligi galo“, taiką argumentais „ad personam“. Mano straipsnis esąs „ne polemika, ne diskusija, o vien labai įsikarščiavusio žmogaus smarkus puolimas“. Žodžiu sakant, aš susirūpinęs p. Riomerio personos nagrinėjimu, vadinasi, pavartojęs tokį „nesąžiningos polemikos įrankį, kurio vartojimą vien įsikarščiavimas gali išteisinti“. Ir jis priduria: „Kaip matyti – argumentacija puiki!“ Prasmė ir išvada šiokia: P. Sm. be galo išsikarščiaavęs buvo, todėl, nors buvo nesąžiningas, su manimi ginčydamasis, bet aš jam dovanaju. Tik pavyzdžiu, kad kiti jo pėdomis neitų, pirma jį nuplaku, o paskum pagailiu ir paleidžiu gyvą. Aš ne toks kaip jis: aš sąžiningas ir atlaidus. Ar p. Riomeriui šilta buvo nuo mano karščio, to aš nežinau. Visų geriausiai gali spręsti skaitytojai, palyginę aną mano straipsnį su jo straipsniu. Tik mano tenai nėra tokių žodžių, kaip jo: nesąžiningas, jo argumentai menkos vertės, purvais drabsto ir panašiai, žodžiu, kurie paprastai išsprūsta polemikoje karščio paimtam žmogui.

Mano straipsnis buvęs ne „diskusija, ne polemika“, o „nuo pradžios ligi galo taikymas ad personam“. Jei taip, tad nesuprantama, kam p. R. vis polemizuoja su manimi, arba kodėl neparodo nors vienos citatos, kuria aš jį jį taikęs „ad personam“? Man, rodos, todėl, kad aš jo persona nesu rūpinęsis, kad nė iš vienos mano citatos neitų tokia išvada, kokią p. R. daro ad meam personam. Priešingai, jis pats bent trečdalį savo straipsnio paveda savo personai: kaip jis gailisi savo auklės, prieš 26 metus pasimirusios, kaip jis ką veikęs ar sakęs, vis atvirai darydamas. Pasipasakojęs truputį savo biografijos, jis nepamiršta ir manęs, nusiskųsdamas, kaip aš jam prikišęs, kad jis bajoras gimęs, kaip aš norįs sukelti prieš jį žmonėse abejojimų etc. Jei norėčiau p. R. sekti, turėčiau ir aš šį tą iš savo mažųjų dienų papasakoti. Bet tai būtų neįdomu šiuo žygiu nei man nei jam. Nesuprantu, kas iš mano straipsnio davė p. R. progą save ir skaitytojus gaudinti: tai šis mano pasakymas, pačioje pabaigoje įdėtas: „Liaudies tradici-

jos? Jis žino, kad ir tas dvaras, kur lenkas demokratas augo, kur jį auklėjo baudžiauninko duktė, mažą nešiojo, buvo baudžiamos vieta. Mes, lietuviai tautininkai, taip pat atmename tradicijas, mes esame tos liaudies vaikai. Taigi vargu p. Riomeriui pavyks sukurstyti ją prieš mus. Kurgi čia p. Riomerio persona? Kas čia mano pasakyta, tai pasakyta apie visus Lietuvos lenkus dvarininkus, taigi ir apie demokratą, žinoma, nė p. R. neišskiriant. Apie savo auklę, liaudies tradicijas jis buvo užsiminęs, jomis baidydamas viltininkus, taigi į tai ir aš atsiliepęs. Visa ta ištrauka pabrėžiu, jog lenkai demokratai yra tiek nežymūs, kad jų idėjų, jų demokratizmo sodžiuje nė kiek nematyti, todėl liaudis šiandien ir negali jų atskirti nuo kitų lenkų dvarininkų. Kuris jų daro ar yra padaręs kultūros darbo lietuviui, tas nesivelka demokratiško apsiausto, nemuša būgno: aš tikras demokratas. Žiūrėkite ir stebėkitės!

Katro gi pavartotas polemikoje pigus argumentas? Mano ar p. Riomerio? Juk jo replika, kiek galima numanyti, remta šia ano mano straipsnio pabaiga. Jei p. Riomeris laiko ją karščiausia ir silpniausia, tai betgi ji šaltesnė už visą jo anos dienos atsakymą „Vilčiai“, perdėm grūmojanti viltininkams liaudimi, liaudimi ir liaudimi. Katram mudviejų daugiau tinka demagogo vardas, kurį man p. R. prikiša? Aš jam esu primetęs, kad jis esąs priešingas lietuvių kalbos įsigalėjimui mišriose parapijų bažnyčiose, mokyklose ir draugijose. Visiškai nesu to daręs. Esu paminėjęs mišriąsias parapijas, kuriose lietuviai yra skriaudžiami jo tautiečių lenkų, esu paminėjęs Giedraičius, Šv. Mikalojaus, Rodūnės ir kitas bažnyčias, norėdamas vaizdžiai parodyti, jog lietuviams kalba ne „vien forma“, ne vien „įrankis“ ir jog jų kovoje dėl kalbos teisės priemonės ne tos pačios kaip jo tautiečiui. P. Riomeris, paėmęs svarstyti mus doroviškai, nutyli tuos faktus ir pasitenkina tuščiu papeikimu lietuvių tautininkų. Kad būtų rimčiau, pažvelgęs viltininkų kovon su lenkininkais, jis nepasmerkė jų smurto, pagaliau nepasakė, kas teisus.

Nedidelis daiktas pripažinti, kad, „kur yra nuoskaudos, ten būna ir kova“, kas kita yra parodyti, kur ir kieno, dėl ko tos nuoskaudos. Ar yra lietuviai skaudžiami Giedraičiuose, Rodūnėje, Asavoje ir kitur, kame susiima viltininkai su Lietuvos lenkais, – štai ką turėtų pasakyti p. Riomeris. Bet jis ir čia išsilenkia, dengdamasis vien tik pigiais pasakymais. Per visus savo straipsnius p. Riomeris smerkia vilti-

ninkų kovos priemonės, bet niekur nė vienu faktu neįrodo, kodėl jos smerktinos, kur viltininkai yra smerktinai pasielgę, nešvariai kovoję su savo priešininkais. Kodėl jis vengia faktų ir jų analizės, tai sunku permąstyti. Jis vis naujų ir naujų priekaištų išvelka viltininkams, bet jų neparemia nė vienu fakteliu. Štai dabar vėl mus kaltina: mes kurstą kovon su visu, kas lenkiška, mes iešką „bičiulystės“ su tokio-omis žmonių kuopomis, kurios, be abejo, esančios liaudžiai svetimos ir kurios stengiančiosios mūsų šalyje įvesti tokias politikos ir visuomenės gyvenimo formas, kurios liaudies reikalams vien kenkti galinčios.

Kur p. Riomeris bus išskaitęs „Viltyje“ kurstymą kovon su visu, kas lenkiška? Kol neįrodys, jo pasakymas liks „pigus“ argumentas, jau seniai „Gonco“ nuvalkiotas, o dabar jo pasigautas. Mes matome jo tautiečių kurstymą kovon su visu, kas dar yra užsilikę lietuviško Giedraičiuose, Asavoje, Eišiškėse ir kitur, bet jam nepavyks rasti tokių atsitikimų, kur viltininkai būtų skelbę kovą visam, kas lenkiška, ten, kur lenkai ieško sau prideramos teisės. Priešingai, lenkams pareikalavus Čekiškės bažnyčioje (Kauno gub.) teisės savo kalbai, aš pats įdėjau korespondenciją, kur buvo nusiskundžiama, jog vietos lenkai per daug sau reikalaują, nors visi moką gerai lietuviškai (nes esą tie patys aplenkėję lietuviai), nemažą prierasą pridėjau, kad reikią deramai patenkinti jų reikalavimus, nepaisant nei jų praeities, nei to, kad jie supranta lietuviškai. Dar esu pridūręs, kad mums nereikia sekti endekais, persekiojančiais lietuvius. Jei p. Riomeris manim netikėtų, suieškočiau ir tą „Vilties“ numerį, kuriame tai buvau išdėstęs.

P. Riomeris tvirtina, kad lietuviai demokratai, būdami lenkų demokratų bičiuliai, neisia su viltininkais. Bet kas tie lietuviai demokratai? Tur būt, kurie eina prieš viltininkus? Jei taip, tai, žinoma, p. R. tiesa. Tačiau jis pats kartais randa galimu eiti su savo tautiečiais lenkais narodovolcais. Imu šių metų „Kwartalnik Litewski“, p. Obsto redaguojamą. Vedamajame straipsnyje „O konservatystach...“, tarp kito ko, skaitome: „Tokio pavojaus esant, rodos, reiktų mesti partijų ginčus, visa tauta, bent susipratusioji dalis, turėtų susiburti draugėn, kuri savo vėliavoje įrašytų tik vieną žodį, jungiantį ir taikinantį visus: polskošč; pirmiausias ir svarbiausias tikslas – palaikyti mūsų tradiciją, gelbėti mūsų paminklus, šventųjų praeities palikimų liekanas, kad nenuskėstų užmiršimo bangose.“



Paskutiniame to „Kwartalniko“ puslapyje alfabeto eile yra surašyti bendradarbiai, pasižadėję jam rašyti. Tai įvairių lenkų partijų žmonės, kurių tarpe netrūksta nei p. Hlaskos, nei p. Riomerio pavardžių. Pastarasis galėtų pasakyti, kad tas laikraštis mokslo dalykams skiriamas, taigi čia visos partijos gali sutilpti. Tiesa, bet vedamasis straipsnis siekia toliau, ne kaip mokslo sritis. Čia ne vieta dėstyti visas jo tendencijas. O mūsų demokratams p. Riomeris pataria griežta riba atsiskirti nuo savo tautininkų, nors mūsų brangiausias tautos paminklas, tėvų kalba, tirpsta plūstančių lenkų bangose.

P. Hlaskos „Goniec Codzienny“, atsispausdinęs p. R. lenkų pirmeivių balsą, stebisi, kodėl lenkai demokratai patys jo nesiekę. Jei, sako, norite, tai duokite šen ir jūsų protestą, padėtą saugoti „Lietuvos Žinių“ redakcijoje, išspausdinsime.

„Goniec“ mato savo idėjos giminingumą su lenkais demokratais. Juk tie patys „Vilties“ puolimai, kuriuos jis šimtą kartų pirma buvo išpasakojęs ir kuriuos lenkai demokratai paskum yra atkartoję. P. Riomeris pataria taikiai, kultūringai ginti tautos palikimą, jos kalbą. Bet, norint savo kalbą ginti, reikia ją branginti. Kaipgi sodiečiai ją brangins, kad lenkai jiems nuolat kala galvon, kad ji bjauri, pagoniška?..

Kas daugiau dirba kultūros darbą (rūpinasi mokytojais, steigia mokyklas, moko lietuviškai skaityti ir rašyti), jei ne tie, taip labai p. Riomerio nemėgstami ir smerkiami lietuviai tautininkai? Neišmokus lietuviško rašto, vargiai bus įmanomas kitas kuris didesnis lietuvių kultūros darbas.

Sutikdamas su p. Riomerio nuomone, kad lenkai demokratai labai sutinka su „Lietuvos Žinių“ demokratais (lenkai, mat jų vardu jau rašo vedamuosius ir už juos kalba), turiu pasakyti, kad vis dėlto neaišku, kuo besiskiria vieni nuo kitų ir katrų organu laikyti „Lietuvos Žinias“? Lenkų ar lietuvių demokratų, ar pagaliau iš sykio abejų?

Klausimas netuščias.

## TREČIŲJŲ AKIVAIZDOJE

## LENKININKŲ AMBASADA ROMOJE

„Kur. Litewski“ (Nr. 66) ilgiausiu straipsniu iš Romos praneša kaip ir apie naują lenkininkų sąjungą su keliais prieteliais italais, pernai įkurtą Italijoje. Sąjungos pirmininku buvęs italas profesorius de Gubernatis. Šiais metais jis jau miręs, ir lenkams esą jo labai gaila. Sąjungos nuolatinis organas – „Lenkų spaudos agentūra“: toks lapelis, kas mėnuo leidžiamas italų kalba. Iš jo italų visuomenė, anot „Kur. Lit.“, pažįstanti lenkus ir dar, kad žinios iš Lenkijos perduodamos ir visų laikraščių redakcijoms, įstaigoms ir didiesiems žmonėms. Nemažai tose lenkų informacijose lietuvius niekinančių. Skaitome: „Čia, Romoje, lietuviai nacionalistai pasakoja, kad lenkai esą lietuvių tautos žudytojai ir skriaudėjai, kad draudžią net lietuviškai bažnyčiose melstis. Liūdna, kad lietuviams ėmė talkinti visai be sąžinės vietinis prancūzų laikraštis „L’Italie“, skiriamas daugiausia turistams žiopliams. Tas laikraštis remia lietuvių nacionalistų bylą prieš mus, lenkus...“ Ir toliau meluoja Vatikanui ir pasauliui, kad nuo amžių Lietuva esanti tik Lenkijos rajonas, kad lietuvių kalbą težinantis tik būrelis litvomanų, rusų šnipų, norinčių atskirti Lietuvą nuo Lenkijos ir paversti rusų kraštu, kuriame gyventų tik pravoslavai. Tokią ir panašią informaciją lenkai ir jų kunigėliai – Vatikano tarnautojai stengėsi įpiršti net Popiežiui. Viskas būtų ir toliau vykę puikiais, jei ne tas minėtas „L’Italie“, kuris ėmė spausdinti ne lenkų melu užnuodytus straipsnius, o grindžiamus istorija ir šiandienos faktais. Dėl to ėmė draskytis lenkų klerkai Vatikane ir Varšuvoje bei Vilniuje, tačiau nepaskelbė nė vieno straipsnio, kuriame būtų paneigę „L’Italie“ nurodytus duomenis apie lietuvių tautą ir Lietuvą. Tik lenkų spaudoje pasirodė juos pačius raminantys teiginiai, kaip, pavyzdžiui: „Tur būt, visoje Romoje nėra taip naivaus žmogaus, kurs tokį raštapa laikį, kaip „L’Italie“, laikytų pasitikėjimo vertu organu. Niekas čia į jį rimtai nežiūri.“ Tačiau daugelis inteligentų tą laikraštį laikė rimtu ir patikimu. Ir dėl to sielojosi lenkintojai Vatikane ir iš kitur, vėliau jau neslepiamu nerimu rašę savo kolegoms endekams į Vilnių: „Ir toliau mūsų, Vatikano pašonėje, randasi tas laikraštis, kuris skelbia mums nemalonus dalykus, kaip kad lietuviai prievarta lenkinami, kaip lenkai kunigai neleidžią

bažnyčiose lietuviškai melstis, veją lauk lietuvių kalbą... Nemaloniai begėdiškai mums yra vieno straipsnio galas, kur redakcija sako, kad ji pakeisianti savo nuomonę apie tuos dalykus, kurie ją įtikintų, jei lenkai pateiksią įrodymų, kad lietuviai neteisūs.“

Vargšė ta lenkų spaudos agentūra! Taip ji ir kolegės iš Varšuvos negalėjo paneigti nė vieno tame laikraštyje skelbto fakto apie lenkų vykdytą ir vykdomą smurtą prieš lietuvius. Tad ir beliko tik drąsintis: „Mums, lenkams laikraštiniams, „L'Italie“ karžygiai visai nebaisūs. Tik gaila, kad mūsų pretenzijas lietuviams ir į jų žemes išvilktos pasaulio domėn, į publicistikos forumą...“

Sutinkame, kad nebaisi tiesa, nes kol lenkai vyskupai tempia lietuvių pinigus (iš trijų vyskupijų) Vatikanan, tol jie bus jo remiami, bus išlaikomos tenai ir endekų politikos agentūros. Metas būtų pasirūpinti lietuvių kunigams, kad Lietuva ir lietuviai bent nebūtų šmeižiami Vatikane už pačių lietuvių aukas. Argi negalima surasti kito kelio siųsti lietuvių pinigus, kaip tik per monsinjorą Skirmuntą ar kitų panpolonistų rankas?

*„Viltis“, 1913 m. Nr. 35*

### LENKŲ PUBLICISTŲ „BEŠALIŠKUMAS“

Beveik visi lenkai skelbia, jog jų santykiai su lietuviais esą „naminiai“ ir todėl lietuviams „negražu“ skųstis svetimoje spaudoje, o svetimieji neprivalą kištis į „namų reikalus“.

Varšuvos lenkų savaitraštis „Tygodnik Polski“ per du vasario mėnesio numerius (7 ir 8) aimanuoja ilgiausiu straipsniu (Ucisk polski na Litwie), jog lietuviai įnikę šmeižti lenkų – kankinių tautą užsienių spaudoje: „Jau kelis kartus yra šaukūsis Lietuva Europos, skųsdamos lenkų priespauda ir persekiojimu. Pagaliau pernai metais (jau prieš kelerius metus!) atsirado tam tikra įstaiga, Lietuvių informacijų biuras, įsteigta žinomo ir vikraus lietuvių veikėjo, advokato J. Gabrio. Jis pasinaudojo tautų susirinkimu, buvusiu prieš metus Londone, kad ir čia, kone viso pasaulio tautų atstovų akivaizdoje, gintų „labiausiai niekinamą tautą“ – lietuvių. Jo paruoštas referatas prancūzų ir anglų kalbomis buvo išsiun-

tinėtas visiems žymiesiems Europos laikraščiams ir išdalintas visiems susirinkimo nariams. Tas referatas pasiekė savo tikslą: sušneko spauda apie Lietuvą. Lietuva buvo dienos didvyrė, Lietuvos kančios sujaudino kietas širdis visų tų, kurie tik ieškojo kliaudų prikibti prie lenkų.“

Visa būtų buvę gerai, jei tas referatas nebūtų davęs progos liesti lenkų. Būtent: „D-ruui Gabriui mes tik pritartume, jei ne... mažutis jei: jei nekliudytų Lenkijos... Tačiau visai kitaip esama. Jei p. Gabrys savo žygiais (tegu bus man leista taip pasakyti) pasigaili Lenkijos, tai betgi spaudos komentaruose, kurie aiškina jo žygius, esama ne be jo kaltės mūsų adresu tokių pastebėjimų, kurie yra verti rusų agento p. Fedorčuko plunksnos ir charakterio.“ Labiausiai nepatiko lenkų patriotui, kam „La Croix“ išdėjusi keliais straipsniais Vilniaus panpolonistų darbus. Čia jis neklausia, tikri ar netikri „La Croix“ pateikti faktai. Svarbu ar nebuvo įžeista lenkų garbė. Tad ir „Tygodnik Polski“ „atleidžia“ J. Gabriui, nes jis, girdi: „Centralinio tautų biuro įsteigėjas... nėra polonofobas, o greičiau lietuvis ...“ Nors „La Croix“ apie J. Gabrio pateiktus faktus ir pažymėjo, kad jie atskleidžia tiek nusikalstamą elgesį lenkų kunigijos, tiek lenkų visuomenės. Tai koks tas „lenkų objektyvumas“.

„Viltis“, 1913 m. Nr. 36

## DANIJOS SVEČIAS VILNIUJE

Jau 18 metų, kai p. A. Benedictsenas yra tyręs lietuvius ir jų kalbą ir po to gana plačiai aprašęs ano meto Lietuvą. Jis tuomet lietuviškai mokėsi Plokščiuose, Suvalkų gub. pas Kriaučiūną, kurį ir šiandien mielai tebemini. Jis dabar yra Danijoje etnografijos profesorius laisvajame Challottenludo universitete. Šiemet prof. etnografijos reikalais keliauja per Varšuvą, Vilnių, Maskvą, Ž. Naugorodą, Kijevą, Odesą Balkanų pusiasalin. Varšuvoje sužinojęs apie lenkų santykius su lietuviais, apie kai kurių lenkų nuomonę, kad lietuvių jau seniai nebeturėję būti, nes juos jau turėjusi ir lenkiškoji bažnyčia įveikti. Dar įdomesnių žinių apie lietuvius tekę prof. Benedictsenui išgirsti pačiame Vilniuje iš čionykščių endekų, kurie buvę jam varšuviečių rekomenduoti. Norėdami parody-

ti, jog Vilniaus gubernijoje esą daugybė tikrųjų lenkų, endekai nusivežę prof. Benedictseną Nemenčinėn, kuris yra 3 mylios nuo Vilniaus. Tas ten ir parodęs „grynuosius lenkus“, kurie jį vaišinę kiaušiniais, rūgusiu pienu ir alumi labai nešvarioje vienoje lindyneje, nors miestelyje buvusi gana švari žydo restauracija, kurion tačiau drauge keliavusieji endekai jo nesivedę.

Vilniaus gubernijoje „lenkų“, pasakojo endekai, esą apie 50% visų gyventojų; tai patvirtinąs ir toks jų autoritetas kaip Dmovskis savo vienoje brošiūroje. Lietuvių pačiame Vilniuje esą maža, kad jiems ir vienos Mikalojaus bažnytėlės esą daugoka, nes joje, girdi, tik viena kita nuskurusi senutė teapsilankanti.

Tokiomis žiniomis Vilniaus endekų šulai suka galvas prašalaičiams apie Lietuvą ir lietuvius, turėdami, be abejo, prakilnų tikslą – savo „tautą“ Lietuvoje aukštyn pakylėti ir Europos visuomenei užslėpti tikrąją lietuvių būklę. Ar jiems daug pasiseks tokiais prasimanymais prašalaičių akyse laimėti, – parodys ateitis.

*„Viltis“, 1913 m. Nr. 63*

## TRYS BAJORAI DVARININKAI

### LIETUVOS DIDIKO BALSAS

Lenkų visuomenę veda narodova demokratija. Ja seka bajorai, miestiečiai ir kunigai, jos srovė siekia per sulenkėjusią bažnyčią valstiečių luomą. Pirma (prieš ketverius metus) žymėjo skirtinga dvarininkų politika, reikšdavusis atskiru spaudos organu, o dabar abu Vilniaus dienraščiai, kunigų ir inteligentų, laikosi narodovų demokratų programos ir jų taktikos.

Bet yra dar vadinamųjų magnatų, nesusisiekiančių su visuomene, gyvenančių skyrium, pusę savo amžiaus praleidžiančių užsieniuose ar bent ne Lietuvoje. Tie lenkiškų tradicijų didikai mato sau pavojaus endekų vadovavime. Jie nebetiki jogailiečių idėja, taip karštai skelbiama narodovų demokratų, kuriems, rodosi, galima atgaivinti Lenkiją turėtose prisijungus LDK ribose, nuo jūrų iki jūrų, galima užbaigti sulenkinti lietuvius, ukrainiečius, gudus, padedant Bažnyčiai ir visuomenės lenkiškoms įstaigoms.

Lietuvos didikai nebeturi vilties sulenkinti plačiųjų minių, dėl to jie norėtų išlaikyti tik bajorų luomą lenkų tradicijomis. Bet kaip? Endekai turi šiokią tokią minią, turi Lietuvos bažnyčią, o aristokratai nusimano neturį jokio pamato po savo kojomis, dėl to ir dairosi pagalbos iš kitur. Toks didikas yra gr. Korvinas Milevskis, pagarsėjęs savo brošiūromis ir atsišaukimais, kur nesigailėdamas išdeda narodovą demokratiją. Lenkų spauda nori laikyti šio grafo balsą jo vieno pažiūra, tačiau, man rodos, už jo pečių tikrai slepiasi nemažas dvarininkų diduomenės būrelis, kurs, jei ne visur, tai bent daug kur su juo sutinka. Tai pabrėžia ir pats brošiūrų autorius. Šiandien tas būrelis viešai nepasirodo: matyti, dar nedrįsta dėl šiokių ar tokių priežasčių. Juk vengia eiti aikštėn, kai dar neišku, kas iš K. Milevskio žygio gali išeiti. Gerai, jei savo politika gautų šiek tiek iš vyriausybės, o kai nieko nepeštų, tai drovu būtų pažvelgti žmonėms akysin ir pagarsėti niekabyliais.

K. Milevskio programa „gelbėti Lietuvos bajorams“ šiokia. Visų pirma reikią jiems atsižadėti vienybės su Lenkija, atsižadėti narodovų demokratų programos su jogailiečiais idėjų ir virsti ištikimais Rusijos sosto tarnais. Bajorai, pasilikę lenkų kultūrą ir kalbą, eitų talkon vyriausybei kovoje su kitomis šio krašto tautomis, o vyriausybė už tai turinti sulyginti juos su rusais bajorais ir duoti tokią pat organizaciją kaip ir aniems. Kad neįsigalėtų kiti luomai ir kitos tautos Lietuvoje, tai reikią šiek tiek susiaurinti jų teisės. Viešosiose įstaigose pirmosios vietos bajorams, o kitų ten maža teįsileisti. Ypačiai reikią susirūpinti kunigais. Kadangi valstiečiai esą mažesnės dorovės, tai jų neverta esą daug imti kunigų seminarijon: bent pusė klierikų turėtų būti bajorai, kurie geriau mokysią minią religijos ir dorovės. Policijos viršininkais reikią imti irgi iš bajorų. Žodžiu sakant, visur ir visa pavesti Lietuvoje bajorų globai. Taip išaukštinti, jie būsią geriausias Rusijos sosto ramstis.

Tas savo pažiūras ne per seniai išklojęs keliose lenkiškai parašytose, paskum rusiškai išverstose brošiūrose, gr. K. Milevskis dabar vėl kartoja rusišką (40 puslapių) brošiūrėlę.

Nesiimdami plačiau nagrinėti tų jo pažiūrų, pasakysime kelis žodžius. Jei gr. Milevskio siūlomą programą priimtų vyriausybė, tai ar Lietuva nebelenkėtų? Vargu. Vietoje endekų turėtume organizuotą sulenkėjusią bajoriją, kuri,

šiaip ar taip, visa savo simpatija būtų pasvirusi į Varšuvą, kadangi, kaip sako Lietuvos grafas, ji mistų lenkų kultūra. Kas šiandien slapčia, tuomet būtų viešai lenkinama. Būtų lenkai pristavai, sprauņikai, kunigai ir zemsķiai, moką suvaldyti „litvomanus“.

Grafo programa yra pavėlavusi bent penkiomis dešimtėmis metų. Baudžiaivos nebėra, o jos grąžinti tiesiog nebegalima. Tai būtų pavojus valstybei, na, ir dvarininkams. Antra vertus, bajorų luomas mūsų krašte iširęs. Jį skaldyte skaldo ekonominės ir visuomeninės sąlygos. Kiti bajorai savo būkle nė kiek nesišķiria nuo valstiečių: su jais turi daugiau bendrų ūķio ir kultūros reikalų negu su savo bendraluomiais didikais. Tokiu būdu gyvenimo veiksniai yra stipresni už gr. Milevskio fantaziją.

Ką gi jis žada vyriausybei? Bajorų ištikimybę sostui. Bet ta jų ištikimybė yra lygu nebevartojamiems pinigams. Socialinių pajėgų nebesuvaldytų nė bajorija, nors būtų suorganizuota ir pagal Lietuvos grafo programą. Dirbtinai sulipdytas luomas būtų blogas tarpininkas vyriausybei ir visuomenei: iš jo tiek būtų naudos, kiek iš naujų šulų kubilui be lankų. Pavojingas būtų mėginimas.

Ką žada rusų valstybei brošiūrų autorius ir ko iš jos prašo? Prašo labai daug ir nieko neduoda. Vyriausybė gali be dvarininkų turėti, ko ji nori: pirkti, nusaŗinti jų dvarus ir dalinti rusams. Aukštosioms vietoms apsodinti Lietuvoje yra ligi valios Rusijos bajorų. Jeigu jų nepakaktų, tai visuomet atsirastų kitų rusų, mokaņčių skelbti savo ištikimybę ne blogiau už K. Milevskį.

*„Viltis“, 1912 m. Nr. 35*

## LENKŲ DVARININKO BALSAS

Martusevičius „Kur. Lit.“ (Nr. 124) parašė atvirą laišką kunigams Prapuoleniui, Dambrauskui ir „kitiems lietuvių nacionalizmo vadams“. Jei tai būtų rašęs kitas kas, o ne p. Martusevičius, kuriam, kaip matyti iš jo straipsnių, pirmiau spausdintų tame lenkų dienraštyje, netrūksta geros valios, tai gal nevertėtų atsakinėti į priekaištus, nuolat kartojamus lenkų spaudoje be jokio pamato. Jis sakosi mėginąs tiesti tiltą tarp dviejų susipykusių visuomenių. Artėjantieji Dūmos rinkimai esą tam tikslui patogi valanda.

Taigi mėgina. Lenkai vengia dirbti lietuvių kultūros įstaigose. Taip tvirtina lietuviai. P. Hlaska atšovęs, jog jie patys, labiausiai viltininkai, esą kalti, kad atstūmę lenkus nuo bendrojo darbo. Lietuviai neatsiliepę p. Hlaskai, taigi, sako p. Martusevičius, jie lyg pasisaką esą kalti. Argi ne taip?

Tikrai ne taip. Niekas neatsisako talkos, tai kam gi jos atsisakytų lietuviai. Bėda, kad talkininkas kelia kartais labai sunkią sąlygą už savo pagalbą, dėl to esti verčiau ja nesinaudoti. Mūsų istorija mini daugybę tokios talkos pavyzdžių. Ar ta pati Liublino unija, p. Martusevičiaus idealizuojama, nebuvo didžiausias Lietuvos nusileidimas Lenkijai už talką prieš Maskvą? Jeigu jis žvilgterėtų pra-eitin ne iš lenkų patriotų poezijos kūrinų, o iš istorijos dokumentų, tai turėtų pasakyti, jog ji lietuviams labai brangiai atsiėjo, ir jis, būdamas lenkas patriotas, nepatartų saviesiems panašia talka naudotis. Per tą uniją lenkai pasižadėjo padėti lietuviams gintis nuo Maskvos, bet ne dykai (nes atsiplėšė sau apie pusę Lietuvos teritorijos), ir vis dėlto netesėjo įsipareigojimų. Ne kitaip ir šiandien yra. Lietuvių kultūros darbas dirbamas daugiausia draugijose; jos kone visos yra pradžioje mėginusios kviesti lenkų. Bet pakviesti, pavyzdžiui, „Saulės“, vieni atsakė tiesiai, kad nesidėsia su lietuviais, kiti žadėjo dėtis, jei „Saulė“ rūpinsis ir lenkiška kultūra, susirinkimai vyks lenkiškai. Lenkai reikalauja iš lietuvių, kad net parodas vestų lenkiškai ir visi užrašai būtų lenkiški. Tiesa, dar ne visai sulenkėjusių dvarininkų yra ir tokių, kurie stoja į lietuvių draugijas ir uoliai dirba. Ką gi sako lenkai? Jie vadina tokius dvarininkus „klopomanais“, litvomanais ir lenkų tautos idėjos išdavikais. Tokie talkininkai mums labai pageidaujami, ir mes juos vertiname. Toliau p. Martusevičius prikiša lietuviams, kad jie parapijų ginčus dėl kalbos vartojimo verčiau bendrais tautos reikalais ir tuo kasą didesnę bedugnę tarp lenkų ir lietuvių. O lenkai ar kitaip daro? Ar jų spauda nelaiko tų ginčų viešu, ne parapijos reikalu? Ar jie nebuvo sujudinti dėl Joniškio bylos? Kalbos dalykas yra ne kurios parapijos, o bendras tautos reikalas.

Martusevičius teigia, kad Lietuvių nacionalizmo vadai peikią lenkus, sėdamies iš prietarų versmių. Bet kur kas labiau tomis versmėmis naudojasi lenkai ir p. Martusevičius. Kilus aikštėn kuriam ginčui, mes nagrinėdavome jį iš pamatų, vartydami faktus, aiškindamies juos be prietarų, be pamokymų priešingai pusei, o lenkai vengdavo ir tebevengia faktų. Tokio jų metodo negalima



kitaip pavadinti kaip prietaru, labiausiai trukdančiu mūsų santykių aiškinimą. Štai ir p. Martusevičiui Liublino unija yra lyg koks sakramentas, kurio negalima kritiškai liesti. Nors jis Lietuvoje gyvena ir, tur būt, seka ne tik lenkų, bet ir lietuvių, tačiau nesugeba savitai pro tarpą tų dviejų srovių kritiko akimis pažvelgti į mūsų santykių faktus ir jiems tikrą kainą padėti, o ne laikytis p. Hlaskos užpildytų etikiečių, nusakančių, kuris daiktas ko vertas, dažniausiai įvertinant pagal tokias rašėivas kaip p. Obstas ir jo „Polska i Litwa“. Jei mes negalime iš vieno, tai gal skyrium galėtume dirbti, vieni kitiems nekliudydami, o gal dar padėdami? – klausia p. Martusevičius. Rodos, galėtume. Bet kaip kitam neužkliūsi, greta jo gyvendamas ir krutėdamas? Taip spręsdami klausimą, visai jo neišsprendžiame, o tik save apgaudinėjame. Skyrium galima dirbti tik kambaryje užsidarius, o čia kalbama apie viešąjį gyvenimą, apie visuomenės darbą. Jei mūsų siekimai bus priešingi, tai vis tiek turėsime susitikti ir ramiai nesugyvensime. Vadinasi, reikia nusistatyti visuomenines normas, privalomas abejiems. Lenkai su p. Martusevičium rodo mums Liublino uniją ir nori iš jos sudaryti taisykles bendriems abiejų tautų santykiams. Mes negalime su tuo sutikti, mes ieškome jiems normų dabartyje. Tad kas pirma? Ar senas, muziejun padėtas pergamentas, ar gyvoji srovė, verpetais iškėlusi mus aikštėn?

Kol to klausimo neišspręsimė, tol negali būti nė bendrųjų tikslų, kuriuos mini p. Martusevičius savo laiške.

„Viltis“, 1912 m. Nr. 68

## MŪSŲ DIDUOMENĖ IR BAŽNYČIA

Lenkams Lietuva – jų kultūros kraštas: kas doriau, prakilniau ir pažangiau, tai vis esą iš jų ir jų, ne kito kieno. Taip jie stengiasi sau ir kitiems įkalbėti. Šiočia reklama jiems sekėsi lig šiol. Bet toliau virsta kitaip: lietuviai, kad ir palengvėle, tikru žingsniu kyla aukštyn, taigi retkarčiais ir prašalaičiai nugirsta apie tą jų kilimą. Neberimsta lenkininkai: pradžioje geruoju, o paskum ir piktuoju mus ima ryti. Diduomenė savo įtaka puola gelbėti lenkų reikalą Lietuvoje. Bet nebėra pajėgų: savaimė, nejučiomis atbunda lietuviai, nebėra daugiau būti

etnografijos medžiaga kitiems. Tad bent sulaikyti jų ūgį kuriam laikui, kad tuo tarpu ramiai būtų galima pagyventi. Buvo įsitvėrę Bažnyčios, bet ir ši slysta: Seinų vyskupija jau išsivadavusi (jos galva nebe lenkas), išsprūdo galutinai lenkininkams ir Žemaičių vyskupija, jos priešakin stojus vyskupui Karevičiui. Per savo ingresą aiškiai jis pasisakė nesilaikysiąs dviveidės politikos, būsiąs teisingas visoms tautoms, visiems luomams, pabrėžė, jog lietuviai nebeprivalą politikos globėjų ir jog jie mokėsią savitai eiti. Nepatiko tatai mūsų diduomenei, nepatiko labiausiai, kad vyskupas savo prakalbomis pripažino lietuvių kalbai pilietišką teisę visoje Lietuvoje.

Mūsų dvarininkai didžiuojasi dailiai esą išauklėti, bet kiek to dailumo būta, tai parodė jų demonstracija, arba afrontas, vyskupui ingreso metu, labiausiai jų paskviliai, paleisti per rankas. Bet ir tų paskvilių jiems būta maža. Neseniai lietuvių spauda paskelbė žinią (kuri, tiesa, mūsų nebestebina), jog gr. Broel-Plioteris, lenkų diduomenės šulas, lankant vyskupui Karevičiui Zarasų apskrities parapijas, pasikvietęs jį pietums, viešai matant ir girdint daugeliui svečių dvarininkų, pasakė vyskupui, kad jis skriaudžiąs lenkus ir esąs neteisingas jiems. Vyskupui paprašius nurodyti, kur jis buvęs neteisingas lenkam, negalėjo, tik kažką nesuprantamo sumykė. Tačiau lyg tas grafas nebūtų žinojęs, kad apylinkėse tik lenkai puola lietuvius, kad bažnyčioje, kurios globėju ir išlaikytoju yra grafas, vis rečiau lenkų kunigai beleidžia lietuviškas pamaldas, kad trukdo ir lietuviškas mokyklėles ir kt. Tai, kad vyskupas domėjosi lietuviškom pamaldomis, apylinkių lietuvių vaikų mokymu, grafas ir jo šutvė pasijuto įžeista, nes naujasis lietuvis vyskupas aiškiai parodė, kad nevykdys ir grafo nurodymų. Iki tol jis ir kiti lenkintojai galėdavo su lietuviais kaip tinkami elgtis, o jų remiamos lenkininką minios, nebaudžiamos ir nedraudžiamos, galėdavo Zarasų apskrityje, kaip lig tol Vilniaus vyskupijoje, klykti ant lietuvių bažnyčioje, nutildyti lietuviškai prabilusį kunigą, bet tik naujasis Žemaičių vyskupas pareikalavo ir iš grafo, kaip ir apylinkių dvarininkų netrukdyti lietuviams, nevaržyti jiems laisvės. O tai, tiek grafo, tiek kitų svetimraugių nuomone, jau buvo neteisinga, pradėta griauti taip kruopščiai keletą šimtmečių statyta „lenkiška Lietuva“ su savo vergiška lietuviams padėtimi.

Geriausias gynimasis – puolimas. Tokios štai taktikos kovoje su lietuviais laikosi atėjūnai lenkai ir sulenkėjusieji. Tačiau tai nebebaugina jaunosios Lietuvos ir ji visur sugrįš į svetimųjų užimtas savo vietas. Taip vyksta jau Seinų, Žemaičių vyskupijose, bet dar gan tvirtai tie atėjūnai tebesilaiko Lietuvos rytuose, Vilniaus vyskupijoje, nes ji pati yra lenkinimo židinys. Ar ilgai jiems ten lemta būti tokiais aktoriais, išvysime kiek pagyvenę. Moralinis mūsų sulenkėjusiojo luomo subankrutavimas akivaizdus. Kantrieji kreditoriai – lietuviai daug kur dar vis laukia, nors jie seniai jau galėjo atsiimti tą jiems istorijos priteistą kreditą.

*„Viltis“, 1915 m. Nr. 21*

#### OPUSŲ KLAUSIMAS

Gal nusibodo skaitytojams lietuvių–lenkų klausimas: tiek daug buvo apie jį rašyta ir kalbėta ir dar vis galo nematyti! Bet kad ir liautumės rašę, tai vis dėlto būtume verčiami dalyvauti „opioje“ kovoje. Nors šį klausimą Lietuvoje lenkintojai stengiasi nutylėti ar dėl jo apkaltinti tik litvomanus. Bet Lietuvos rytuose tik lyg dabar prasideda „Aušros“ metas, mūsų vakarų jau seniai pergyventas. Kas čia dirbs kultūros darbą, jei ir toliau liks lenkintojas klebonas, jei lietuvių kalba ir toliau bus niekinama? Vilniaus krašte sodiečiai, nemokėdami lietuviškai skaityti ir neturėdami inteligentų, tūno tamsoje, leisdami dirbti lietuvių priešams. Jei lietuviai kunigai kiek pajuda, tai įduodami vyskupijos vyresnybei, kad jis esąs litvomanas, lenkų neprietelias, tuojau tardomas ir pasmerkiamas lenkintojų. Nesiliauja lenkinimas lietuvių per bažnyčias. Kai kurie lietuviai ima net abejoti, ar derėjo vilniečiams apie lenkų puolimus rašyti rusų spaudoje. Bepiga būtų, kad mūsų priešininkai elgtųsi su mumis kaip su savo priešininkais, tuomet gal ir netektų kreiptis pagalbos į „trečiuosius“. Bet lenkai lig šiol tebeniekina mūsų spaudą, nė žiūrėti nežiūri, kas joje rašoma, ir tik tuomet atsiliepia, kai „trečiųjų“, ypač rusų spaudoje iškyla aikštėn koks jų nusikaltimas lietuviams.

Mums rodos, kad gerb. Pr. Mš., kalbėdamas apie „trečiuosius“, mena lietuvių paaiškinimą rusų laikraštyje „Rieč“ ir kad nepitaria tam jų žygiui. Iš tolo

žiūrint, gal ir nepaprastas, gal per staigus jis atrodo, bet kas arčiau pažįsta Vilniaus lietuvių bylą su lenkais, tas nė kiek nesistebi. Kentėme daugybę metų, nesikreipėme nei į šiokius, nei į tokius „trečiuosius“ ir susilaukėme iš lenkų tik niekinimų bei žeminimų, puolimų ir dėl mūsų protesto dėl lenkinimo „Vil. Viestnik“. Nei atžangioji, nei pažangioji lenkų spauda neleidžia lietuviams pasiskųsti, pasiaiškinti, visur mus tik kaltina, o savuosius lenkus, kad ir niekšelius, teisina. Tad kodėl gi nesiaiškinti „trečiųjų“ ar ir „ketvirtųjų“ spaudoje? Juk mes, liaudies vaikai, nesame davę įžadų laikytis lenkų skverno, mums visos tautos lygios, mes neskirstome jų broliškosiomis ir priešingosiomis. Rusuose matome daugiau prietelių nekaip lenkuose. Taigi kreiptis savo reikalais į rusų spaudą galime tiek pat, kiek ir į lenkų. Tad mes turime kovoti, kad galėtume ramiai ir laisvai gyventi savo Lietuvoje. Taikymosi ir laukimo keliai mūsų, lietuvių, išmėginti, tik jais beveik nieko nepasiekėme. Lenkai, lenkintojai ir jų kunigija stengiasi mus ignoruoti. Tačiau niekas mums niekada geruoju ir neati-duos; pozicijas kai kada reikia imtinai paimti. Visa, ką lig šiol atgavome, atgavome nepigiai, ne ramumu. Taigi kovokime. Be kovos nėra galimas ir joks kultūros darbas. Tik žiūrėkime, kad dora būtų išsaugoma. Tad apie save skelbkime ir lenkų, rusų ir kitų tautų spaudoje. Priešininkai nesigaili mūsų, tai kodėl gi jų mums gailėtis? Tik kova įgyjamos lygios teisės.

*„Viltis“, 1909 m. Nr. 51*

## KOKIU BŪDU KOVOTI

Skaitydami prūsų, lietuvių tautos giminaičių, istoriją, stebimės, kodėl jų neatsilaikyta savo priešininkams. Nemažos gi būta jų giminės, turėta devynias provincijas, jų gyventa tarp Vyslos ir Nemuno. Kryžiuočių ordinas, lenkų pakviestas kovoti su prūsais ir lietuviais, įkyrėjusiais mozūrams, buvo palyginus nedidelis. Ne ką jis būtų galėjęs padaryti narsuoliams, jeigu būtų visi iš vieno eję, jeigu visos jų devynios provincijos, užpuolus vieną, būtų stojusios gintis drauge? Bet nebuvo vienybės: apnikus vokiečiams pavyslį, panemunio prūsai tylėdavo ausis suglaudę, gal manydami, jog ordino kalavijas jų nepasieks. Ap-

siriko. Apsidirbęs su viena provincija, ordinas griebdavo antrą, trečią ir kitas, kol pagaliau priėjo ligi Nemuno. Tik tuomet suprato prūsai savo klaidą ir mėgino visas provincijas sukelti prieš svetimą jungą.

Lietuvoje dabar matome panašų paveikslą, Vilniaus gubernijoje endekai gromuliuoja vieną po kitos lietuvių apylinkes, nutautina vieną po kitos parapijas, o mūsų veikėjų daugumas nesitelka ginti pavojuje esančiųjų. Suvalkietis dirba sau, kaunietis vėl sau. Tegu, sako, vilniečiai patys ginasi. Amerikiečiams lietuviams vėl ne kiek terūpi Vilniaus vos kvėpuojančių lietuvių vargai: išliks gyvi – gerai, neišliks – tai ką gi darysi. Keistas tas mūsų, lietuvių, patriotizmas! Jis ypač aiškiai pasireiškė pernai, kai buvo kilęs klausimas susigrąžinti Suvalkų guberniją, neteisėtai prijungtą prie Lenkijos. Daugumas svarstė šį klausimą ne tuo atžvilgiu, ar suvalkiečių atsiskyrimas išeis geran visiems lietuviams, visai Lietuvai, o tuo, kaip bus suvalkiečiams atsiskyrus, geriau ar blogiau.

Jei kiekvienas tik savo kampeliu rūpinsis, užmiršdamas mūsų pakraščius, tai Vilniaus gubernijos lietuviams atsitiks taip, kaip yra atsitikę senovės prūsams. Ateitis pasakys apie mus, kad negaivinome apmirusių tautiečių, kol dar galėjome juos atgaivinti. Iš tiesų: Kauno ir Suvalkų gubernijose yra įvairių kultūros draugijų, žmonės šiek tiek susipratę, lietuviai gryni užsilikę, kunigų ir inteligentijos daugiau, o endekai silpnesni ne kaip kitur kur. Vilniaus gubernijoje mūsų inteligentijos sodžiuje menkai tėra, menkai ir draugijų, mūsų sodiečiai nesusipratę, sumišę su gudais, sulenkėję: kas miestelis ar dvarelis – tai endekų lizdas. Su lietuvių atgijimo dvasia kovoja lenkininkai ne kultūra, ne kryžiumi ir ne elementorium, kaip yra rašiusi vieną kartą „Kur. Lit.“ velionė Ožeškienė, o miestais, kumštėmis ir melu.

Visa tai apsvaustę, turi pasakyti, jog Lietuvos pakraščiais lietuvių inteligentams ypačiai reikia susitelkti ir rimtai kovoti su endekais. Bet kaip kovoti? Ne kerštais, ne rėkavimais bažnyčiose, ne muštynėmis, kaip tat daro endekų triukšmadariai, bet ramiu ir atkakliu lietuviybės atkūrimo ir plėtojimo darbu; turime atgaivinti apmirusią tautiečių dvasią. Endekų kovos būdai, persunkti pagieža ir niekšybėmis, mums netinka. Lenkintojai kada nors žus nuo savo pačių naudojamų įrankių prieš lietuvius. Tie patys jų mušeikų pagaliai, kuriais jie tvatina lietuvius, neabejotinai apsigręš prieš juos pačius. Pirmutinis mūsų įrankis turi

būti elementorius, tik ne lenkiškas, o lietuviškas. Žinoma, mes negalime ir leisti lenkams išvaryti lietuvių kalbos iš bažnyčių. Kiekvienas lietuvis veiktas, ypačiai kunigas, apsigyvenęs parapijoje, privalo ten sutelkti dorus lietuvius ir auklėti, mokyti žmones, stiprinti lietuviybės dvasią. Žinoma, lenkus ir jų samdomus mušeikas vargiai kas priverstų susimąstyti ir rinktis dorą, bet yra daug neapsisprendusių, nedrįstančių pasirodyti lietuviu ir ginti jo vardą. Tad ypač svarbu apginti ir paimiti globon dar nesudemoralizuotus lietuvius, ypač jaunos. Lietuvis kunigas, atvažiavęs naujon parapijon, ją pažinęs, visuomet gali įžiūrėti ir šviesesnių, ir doresnių parapijiečių. Štai su tokiais turėtų jis susieiti ir bendrauti. Senius sunku besužadinti, taigi jaunimu dera daugiausia domėtis, o iš tėvų reikalauti, kad jų vaikai išmoktų gimtąją kalba skaityti, o jei galima, tai ir rašyti. Suradus kokį gabesnjį, padėti jam įstoti mokyklon. Kunigo kultūros darbas turi būti dirbamas ne bažnyčioje, bet šalia jos, sodžiuje. Be to, dirbujantis nereikia perdėti, neerzinti nesusipratėlių.

Mišriose parapijose, kur žmonės kalba lietuviškai ir lenkiškai, nereikia vengti ir lenkų kalbos. Kurs skaito lenkiškai, duoti jam paskaityti ir lenkišką knygą, žadinančią mūsų tautos ir mūsų Lietuvos meilę. Šiuo metu lenkai veikėjai kiek įmanydami platina Lietuvoje priešingas lietuvių dvasiai knygeles, pilnas melų ir nebūtų daiktų apie mūsų praeitį, su tik lenkams naudingai pateikiamais faktais. Tokių lenkišku maru užkrėstų knygykščių platinama tūkstančiais tarp mūsų sodiečių. Jų įtakai sumažinti mes turėtume platinti p. Skirmanaitės „Historija Litwy“, „Nad Nieamnem i Baltykiem“, Kraševskio „Kunigą“, Mickevičiaus „Konrodą Valenrodą“, „Gražiną“, „Margirį“ ir kt. Toliau mums eiti apgraibomis nebegalima. Reikia sudaryti tam tikrus žmonių būrelius, kurie rūpintųsi ir Vilniaus lietuvių žadiniu. Darbo nemaža: reikia surinkti žinias apie visas parapijas, kur tik yra lietuvių, rinkti lėšas kultūros darbui tarp jų, tyrinėti vietos papročius, išleisti lietuviškus elementorius kaip skaitymams tautines knygas vilniečiams suprantama kalba, kad jas galima būtų pigiai pardavinėti žmonėms. Taigi kovokime dėl savo teisių ne žodžiais, o darbais. Tik taip apsaugosime ir vilniečius nuo lenkintojų uragano.

## KAS KALTAS?

Apie lietuvių–lenkų bylą nuolat girdima. Nors būna ir ramesnių būsenų, bet neilgam. Ypač apačiose, ten viskas rūgsta ir rūgsta. Štai Peterburgo lietuvių byla. Ką jie yra laimėję? Pridarė tokių pat klaidų, kokių daug kartų yra darę lietuviai ir kitur, norėdami atgauti teisę savo kalbai bažnyčiose. Kovoti dėl jos, lietuviai dar nėra išmokę ne tik Lietuvoje, bet ir Amerikoje, Anglijoje ir kituose kraštuose. Vis tos pačios susidūrus ypač su lenkintojais klaidos. Tarp jų nuolaidžiavimas ir patiklumas. Pirmiausia beveik visur lenkų akiplėšos kalbų lygybės klausimą net „prieš Dievą“ paverčia lietuvių padorumo klausimu. „Nepadoru“ tik lietuviams reikalauti lietuviškų pamaldų, savų bažnyčių kaip ir mokykų, nes visa tai suteikia „broliai“ lenkai. O ką tuo tarpu daro priešingoji pusė? Kur ir kiek tik gali, įrodinėja, jog lietuvių reikalavimai esą tušti ir nedorų žmonių pramanyti. Jie būtinai reikią sudrausti ir nubausti. Užtarimo mėgina lietuviai ieškoti pas svetimšalius. Bet daugeliui jų tas pat kurią pusę palaikyti, svarbu tik kad patys turėtų naudos. Tuo pasinaudoja lenkų spauda ir dažnai apkaltina visą tautą, skelbdama pasauliui: žiūrėkite, kokie nedorėliai tie lietuviai... O lenkai džiūgauja, laikosi iš vieno. O lietuviai pakrikę, dėl to jie ir pastumdėliai, mažai dar tebevertinama pajėga.

Neabejoju, kad Peterburgo lietuviai pasieks geresnių sprendimų ir bylose su lenkais. Bet jau pradžioje matomas vienybės trūkumas. Kuriems rūpi bažnyčios reikalai, tie kalbino inteligentus, kad padėtų pasiekti dvasinę vyriausybę. Intelligentai atstūmė juos: ne klerikalai, girdi, esame ir tokiais dalykais nesukame sau galvos. Kiti dar kitaip teisinosi, šalindamiesi nuo parapijiečių lietuvių. Tuomet atsirado vienas, kuris prašytojams apsiėmė patarnauti. Mūsų inteligentai sujudo, kai lenkai jau ėmė nedorinti lietuvius, sudarė deputaciją pas arkivyskupą, kad pateisintų savus, kad jis nesikreiptų į Vatikaną. Lenkai visada, siekdami sau didesnio tikslo, tarpusavio nesutarimus ir dorovės klausimus atideda vėlesniam laikui. Netikusį darbą tik geru darbu, o ne tuščiais, kad ir gražiais žodžiais tegalima atitaisyti. Iš darbų matyti žmonių vertybės.

## KOVOKIME SU PATAMSIŲ GALYBE

Širdį skauda lietuviui matant, kaip jo tėvų kalba varoma iš bažnyčių, kaip jis pats yra niekinamas tų, kuriuos išlaikė. Išsižadėję garsiosios senolių praeities, perleidę savo žemes svetimiesiems, neturį savo šalies idealo, daugumas mūsų bajorų nebetinka darbui, bet dar pajėgia tiek, kad gali trukdyti tuos, kurie siekia savo tautai šviesos. Jie nekenčia, kad mes, daugumas sodiečių vaikų, drįstame žiebtį jai laimės žiburėlių. Jiems nepatinka, kad nenorime keliauti senosiomis vėžėmis, iš kurių jie šiandien nebesugeba pasukti. Iš mūsų senovės bendrų jie virto mūsų priešais, aptikę pačią silpnąją mūsų krašto sritį, jie labiausiai jai taiko savo smūgius. Ta mūsų silpnoji sritis yra Lietuvos pakraščiai. Nebesibjaurima tenai jokiomis priemonėmis lietuvių kalbos naikinti. Muštynės bažnyčioje, siundymai tamsuolių prieš atgyjančius lietuvius, prasimanymai – paprasčiausias endekų ginklas.

Nūdien mums reikia gintis nuo jų ne kumštimis, ne muštynėmis, o teisybės keliu. Šiandien jų galybė, kadangi jų rankose turtas, bažnyčia, jų viršus, taigi gali mus didžioje paniekoje laikyti, iš aukšto į mus žiūrėdami. Bet dingio baudžiava, viešpatavusi kelis amžius, dings ir šių dienų dvasios vergovė. Tikriausia mūsų priemonė kovoje su patamsio galybe yra minių švietimas. Bet dvasios šviesuma savaime neatsiranda, ją reikia skleisti, reikalingi švietėjai, žodžiu ir raštu gaiviną sodiečio sąmonę. Jei lietuvis laiku nepasės savo dirvoje gryno grūdo, tai ateis priešininkas ir apsės ją piktažolėmis, kurias paskum teks dideliu vargu ravėti. Tos piktažolės yra apnikusios visą Lietuvos rytų pakraštį. Tai aiškiai matė kun. Tumas ir dėl to, vejamas iš Vilniaus, padėjo pamatą fondui lietuviams rytiečiams šviesti. Tuomet daugelis yra pritarę tam jo sumanymui ir pareiškę savo užuojautą aukomis. Jau visi metai sukako, kai fondas įsteigtas, daug juo pasinaudota, bet jis nepildomas gali ilgainiui išsekti. Kad jį pravartu palaikyti, rodo Vilniaus vyskupijos lietuvių kronika, taip stropiai „Vilties“ žymima. Naujos rytiečių fondo aukos būtų kaip ir atnaujintas lietuvių protestas prieš nesiliaujančias endekų eibes, triukšmų ir muštynių lydimas Vilniaus vyskupijos bažnyčiose. Tegu jie žino, kad mes budime, kad sekame jų nevalyvus darbus ir kad kur labiau jie kumštimi sprausis, ten apščiau byrės „Šviesos“ spinduliai, prieš kuriuos turės jų kumštis nusileisti.



Rytiečių fondas yra svarbus ne vieniems vilniečiams, bet visiems lietuviams. Jei mes nesulaikysime rytuose lenkų endekų vilnių, tai jos veršis toliau į Lietuvos vakarus, kol nebus tvirtu lietuviybės pylimu sustabdytos. Mūsų broliai prūsai žuvo, kad visi laiku vieningai neįveikė atėjūnų. Prisimindami praeitį mes turime daugiau nebeleisti, kad pasikartotų mūsų senolių klaidos, ir remkime kun. Tumo fondą rytiečiams lietuviams šviesti!

„Viltis“, 1911 m. Nr. 142

### MINĖTINOS SUKAKTUVĖS

Šį sekmadienį sukaks dešimt metų, kai Vilniaus lietuviai pagaliau išsikovojo iš lenkų Šv. Mikalojaus bažnyčią ir gali joje nebepuolami lenkų lietuviškai melstis. Nelengva buvo įveikti lenkų dvasininkijos ir parapijiečių priešinimąsi. Ir ne tik jų. Tuomet buvo Lietuvoje generalgubernatoriaus Orzevskio ir žandarmo Vonsiackio gadynė, tebebuvo užginta mūsų spauda, taigi viešas, kad ir nekalčiausias lietuvių pasirodymas siutino ne tik lenkus, bet ir rusus. Štai tokiomis sąlygomis teko dirbti anuomet pirmiesiems susipratusiems Vilniaus lietuviams. Šiandien, kai pirmieji takai praminti, yra kas kita: reikia tik norėti ir mokėti dirbti. Šv. Mikalojaus bažnyčios gavimas buvo pirmas lietuvių laimėjimas Vilniuje. Nuo to laiko jie turėjo vietą šventadieniais ir po pamaldų susitikti, pasidejuoti savo reikalais. Įgiję šią bažnyčią, įgijo Vilniuje pagrindą, kur galėjo kilti, augti ir stiprėti.

Tik dešimtis metų tepraėjo, o kaip visa yra pakitę, kaip mes nebe tokie esame, kokie buvome! Vyresnieji mūsų veikėjai, eję anuomet šalimais, dabar yra išsisklaistę ir nebedirba iš vieno, kaip dirbdavo seniau, kada džiūgavo atbudusia vilniečių sąmone. Donatas Malinauskas, Vileišiai, Andrius Domaševičius, Valentinus Urbanavičius, Nonevičius, P. Matulionis ir kunigas Ambrozevičius – štai tie vyrai, stoję anuomet pirmon eilėn ginti lietuvių teisės Vilniuje, pirmi čia žadinę ir gavinę užmigdytą jų dvasią! Šiandien mūsų yra daugiau keletą kartų, nekaip prieš dešimtį metų yra buvę. Bet ar padarome tiek savo daugumu, kiek anie įveikdavo padaryti savo vieningumu? Jų buvo maža, tai ir spietėsi draugėn, gali

kas pasakyti. Tiesa ir tai, bet mums stinga to, ko anie turėdavo: mums stinga aiškaus bendrojo siekimo.

Mikalojininkai, praskynę mums tikrą kelią, parodė, kaip reikia ginti savo teises. Štai ką reikia labiausiai įsidėmėti: Mikalojaus bažnyčioje, įėjus pro šalutines duris, kairėje pusėje įmūryta sienon apskrita geležies lenta geležiniu per vidurį kryžiumi ir lietuvišku parašu aplinkui. To kryžiaus labai įdomi istorija, kurią gali papasakoti kiekvienas aukščiau paminėtų anos gadynės lietuvių veikėjų. Kad ne kryžius, tai kas žino, ar lietuviai būtų laimėję šią bažnyčią. Bet apie tai yra ketinama parašyti atskirą ilgesnį straipsnį.

*„Viltis“, 1911 m. Nr. 147*

## GELBĖKIME RYTIEČIUS

Sunkiausia lietuvių butis – Lietuvos rytuose, kur tebeviešpatauja įsisenėjusi dvasios baudžiava. Lenkai duoda smūgį po smūgio, visai lietuvius kiršindami vienus prieš kitus, kelia barnius net bažnyčiose, nežiūrėdami, kad tai šventa vieta. Kas bus, jei taip dar kelerius metus truks? Kad jiems sekasi tas piktas darbas, tai yra ir mūsų kaltės. Kitos tautos, palietus jų brolius, tuojau skuba jų gelbėti, ginti. Kai lenkams prireikia pinigų lietuviams nutautinti, tai atsiliepia tuojau Galicija, pavyslys ir kitos lenkų žemės.

Prieš kelerius metus Poznanėje vokietis mokytojas norėjo priversti mokykloje lenkų vaiką vokiškai mokytis poterių. Lenkai tuo atsitikimu kone visus metus piktinosi, skelbė apie tai savo, prancūzų, anglų ir italų ir kituose pasaulio laikraščiuose. O kai pas mus, lenkų kunigai ar chuliganai užpuola lietuvius net bažnyčiose, dažniausiai susitvarstę žaizdas nutylime. Mes lyg gėdinamės patirtų skriaudų ir net savo spaudoje nepaskelbiame. Tikrai traginga mūsų butis: matome skęstant savo tautiečius tamsioje lenkų jūroje ir netiesiame jiems rankos. Dėl to kartais mūsų spauda padejoja, bet kas iš to? Pamatome tik savo žaizdas, o jų niekas negydo, jos ir toliau pūliuoja. Tikriausias vaistas joms gydyti yra švietimas, tamsuolių mokymas skaityti ir rašyti lietuviškai.

Lenkinimo reikalams endekai nesigaili pinigų. O mes ką turime? Beveik dar nieko. Pernai buvo aukų kun. Tumo fondan rytiečiams šviesti, bet pakilęs ūpas netrukus atslūgo ir viskas sustojo. Kitas, kantrumo pritrūkęs, gal pasakys: duok ir duok aukų į visas puses, o iš kur čia ir beišteksi visiems galams? Tiesa, kad turime begales reikalų, bet esti tokių, kurių nebegalima vėlesniam laikui atidėti.

Lietuvos rytuose mums kiekviena valanda brangi. Laiku nepasiskubinę, ligo-  
nį rasime uždusintą. Tuomet bus vėlu tenai eiti su lietuvišku elementoriumi, nes numirėlio nebeprikelsi. Rytiečiams privalu daugiau šviesos, o šviesai skleisti reikia lėšų, reikia pildyti ir didinti kun. Tumo fondą. Kiti, sunkiausiomis sąlygomis darbuodamiesi, lenkų kumštėmis grūmojami, nesigaili nei savo sveikatos, nei laiko. Pareiga verčia į tokį darbą. Būti nuolat visaip ir iš visų šonų puolamam, dirbti pasislėpus, ir dar mažai užuojautos iš savųjų tesusilaukiant, yra ypač sunku. Ką padės mums ketinamieji Vilniuje mūsų draugijų namai, jeigu jie bus pastatyti mažutėje saloje, kurią gali užlieti endekų bangos.

*„Viltis“, 1912 m. Nr. 44*

## TARP DVEJŲ

Mūsų tauta, gaivindama ir plėtodama savo pajėgas, susiduria savo krašte su dviem stipriais gaivalais: su žydais ir su sulenkėjusiais dvarininkais. Žydai su mumis neturi bendros kultūros ryšių ir su jais tesusisiekiame ekonomikos gyvenime, kur mūsų reikalai daug kuo prieštarauja jų reikalams. Sulenkėję dvarininkai bajorai būtų mums artesni už žydus, nes jie ir mes esame tos pačios kilmės ir tos pačios tikybos, mums ir jiems praeitis yra palikusi daug bendrumo. Tačiau vieni nuo kitų skiriamės politikos idealais. Politikoje norėtų jie pirmon vieton kišti savo luomą ir savo lenkiškumą, o mes – demokratizmą ir juo remiamą lietuviškumą, pagaliau norėtų jie, Lenkijos nurodomi, stabdyti lietuvių atgijimą ar bent jį silpninti. Žodžiu, Lietuvos lenkų siekimai tebėra, kaip ir seniau būdavo, pavergiamieji, todėl, negalėdami kartu su jais eiti, mes ir esame vieni kitiems priešininkai.

Tokią savo politiką jie teisina lenkų kultūros aukštumu, prieš kurią turį lenktis lietuviai ir kitos tautos. Tai viduramžių Faustrechtio politika. Stovėdami ant de-

mokratizmo pagrindų, mes turime pripažinti teisę ir Lietuvos lenkams. Negalime jiems sprausiti nei lietuvių kalbos, nei lietuvių kultūros, remdamies tuo, kad jie yra atskilę nuo mūsų, kad jie mūsų nutautėliai. Tai būtų priešinga mūsų dvasios idealui, nesutaikomam su prievarta. Kaip sau, taip ir jiems turime leisti savo gyvenimą gyventi. Nori likti lenkais, misti lenkų kultūra, – tegu. Taip pat negalime daryti jiems jokių kliūčių, nors jie mums daro. Tačiau vieno daikto negalime leisti lenkams Lietuvoje – negalime kęsti lenkiškumo ir lenkų kalbos propagavimo.

Bet idėja, kuri šiaip ar taip siekia paversti vieną tautą etnografijos medžiaga kitai tautai, prieštarauja etikai. Kas nori išnerti žmogų iš jo tautos gimtojo kailio, tas ją skaudžia. Tokia idėja paprastai vadinama karinguoju nacionalizmu ir šovinizmu, jos visas pamatas yra be etikos. Ir lenkai nepakęstų, sakysime, vokiečių, skelbiančių lenkų žemėje pangermanizmą, steigiančių ten vokiškas mokyklas lenkų dvasiai slopinti. Vadinas, ir mes turime teisę lenkams, gyvenantiems Lietuvoje, grėsti, kad lenkiškumu neviliotų lietuvių, nors jiems patiems neginame lenkų kultūros.

Mūsų santykiai su žydais. Būdami demokratais, negalime varžyti ir jų teisių, negalime būti antisemitais. Daugelis bijo jų įsigalėjimo mūsų krašte, kad nepavergtų lietuvių ekonomikos srityje, kad nepagriebtų savo rankosin ir žemės ūkio, kaip yra pagriebę prekybą. Bet taip manyti yra nepasikliauti demokratizmu, netikėti jo nauda ir turėti visuomenės santykiams tvarkyti du saiku: vieną sau, antrą – kitam. Tai viena. Antra, kovoti išimtiniais įstatymais su kita tauta ar kitu luomu mums būtų pavojinga ir tuo atžvilgiu, kad išleptume, būtume silpni ir nesavarankiški. Mūsų stiprumas pridera ne nuo to, kaip tautos bus varžomos, o nuo to, kiek turėsime laisvės plėtotis ir mokėsime ta laisve naudotis. Tegu pradžioje ir nelengvos būtų mūsų rungčios, sakysime, su žydais, bet ilgainiui mes užsigrūdytume ir tikrai nebūtume nusmelkti. Juk kova sustiprina tautos individualizmą. Ir šiaudien mes silpni tebesame ekonomikos gyvenime visai ne dėl to, kad žydų rankose prekyba, o dėl to, kad patys nemokame organizuotis, stingame patyrimo ir mokėjimo traukti krūvon lietuvių kapitalus.

## BOIKOTO VERTĖ

Lenkų laikraščiai nuolat šaukia „swoj do swego“, ragina palaikyti savo prekybą, savo pramonę, savo įstaigas. Kai tas šauksmas nedavė žymių vaisių, tai endekų spauda ėmė kurstyti minias, kad nieko nebepirktų iš kitonių. Varšuvos žydai pajuto skaudų to boikoto smūgį: daugelis jų mažumenės krautuvių subankrutavo ar jau baigia bankrutuoti.

Boikotas, tiesa, gali pakenkti priešininkui, gali apgriauti jo darbą, tačiau nieko neorganizuoja savaime, nieko sau nesukuria. Išvydę sau pavojų, Varšuvos žydai dar labiau ims organizuotis, dar labiau ruošis kovon su savo priešininku ir neatiduos savo pozicijų. Tos pozicijos yra jų didžiosios firmos, iš kurių perkasi prekes lenkų patriotų palaikomi mažieji prekyjai. Vadinas, kol prekybos organizacija žydų rankose, tol joks lenkų boikotas nieko nepadės; jis skaudus bus vien žydų biednuomenei, o ne jų stipriajai buržuazijai.

Varšuvos lenkų pavyzdys sujudio ir Vilniaus endekus, kurie, matyti, ir Lietuvoje laiko save šeiminkais. „Gazeta Codzienna“, ta jų lengvoji kavalerija, jau paleido kelis boikoto šūvius žydų linkui. Paimta nerimo ir apmaudo, žydų spauda sujudo ir jau atsiliepė tam balsan.

Endekai boikotuoja ne vien žydus, bet ir lietuvius. Gal atsimena skaitytojai, kaip vienas Vilniaus lenkas krautuvininkas nepardavė dailininkui Rimšai ir jo draugui (irgi dailininkui) skustuvo, kam jie esą litvomanai. Lietuviai kunigai vienas kitas užsako lenkų firmoms bažnyčioms aparatų; lenkų firma atsisako gaminti, kadangi jie būsią su lietuviškais parašais. Tokių boikoto faktelių galėtume pririnkti daugybę, bet iliustracijai pakaks ir tų. Tiesa, yra juokinga, kad pirklys boikotuoja pirkėją, bet tas faktas aiškiai rodo, kaip šovinistinė lenkų visuomenė yra apimta boikoto manijos. Ji mums čia, žinoma, nebaisi, nes, boikotuojami lenko pirklio, mes lengvai galime pirtis iš lietuvio krautuvininko, o jei nėra, tai iš ruso arba žydo. Pagaliau, boikotuojami palengvėl įsisteigsime ir savo krautuvių.

Boikoto dvasia viešpatauja ir lenkų įstaigose: į jas žūt būt priimami tik lenkai, pirmiausia dvarininkai ar jų vaikai, o lietuvių nepriima, vien todėl, kad lietuviai. Lenkai lieka lenkais net Kaune. Pernai rudenį jo gubernijoje įsisteigė

nauja kredito draugija tokioje vietoje, kur kone vieni lietuviai gyvena, kur draugijos operacijos daromos daugiausia tik lietuvių sodiečių indėliais. Sveikoji logika lieptų, kad bent tos įstaigos knygvedys, daug santykių turįs su klientais lietuviais, mokėtų su jais susikalbėti lietuviškai. Bet kur tau! Draugijos sumanytojai (lenkai dvarininkai) visus tarnautojus priėmė tik lenkus, parsikviesdami jų net iš Varšuvos, ir nė žodelio nemokančių lietuviškai. Taip pat buvo ir kituose Kauno gub. apskrities miestuose ir miesteliuose, į kur lenkų dvarininkų įkurtas įstaigas tarnautojais buvo priimami tik grynai lenkai, dažniausiai nemokantys lietuviškai, nors gyventojai ir lietuviai. Kur tik įsikuria kokia lenkų įstaigėlė, tai dažniausiai jos vadukai ir imasi lenkinimo misijos. Gaila, kad lietuviai taikosi su jais ir, vietoje išviję ar boikotavę, ima naudotis tų atėjūnų lenkininkų paslaugomis. Tuo tarpu lenkai, jei turi ir menkiausias galimybes, jei neturi kitų galimybių, tai boikotuoja viską, kas lietuviška. Ir iš dalies lietuviams taip sunku įsikurti ten, kur dauguma yra lenkų. Bet ir boikotą galima įveikti boikotu ir lietuviams visur reikia organizuotis ir ekonomikai, ir finansiškai, kaupti savo kapitalus krūvon ir tada pergalė bus mūsų.

*„Viltis“, 1913 m. Nr. 78*

## LIETUVOS AR LIETUVIŲ DEMOKRATAI?

Visuomeninė ar politinė srovė, norėdama pažymėti savo skirtingą tikslą, pasivadina ypatingu vardu, kuriuo ypač pabrėžia savo vietą tarp kitų partijų. Tad ir mes, lietuviai, demokratizmo dėsniais telkdamies draugėn, turime pasisakyti, kieno demokratai esame – Lietuvos ar lietuvių? Pasivadinti Lietuvos demokratu, tarytum būtų pažangiau. Dėl tos priežasties laisvės metu daugelis lietuvių mėgdavo dangstyti šiuo vardu, tikėdamies juo suspesią apie save visų mūsų krašto tautų demokratinius gaivalus. Lietuvio demokrato vardo jie vengdavo, kad esąs per siauras, neapimąs kitų tautų ir atsiduodąs nacionalizmu ar net šovinizmu. Lietuvos demokratas, girdi, tas, kuris norįs gerovės visoms tautoms, mūsų krašte gyvenančioms, o lietuvis demokratas esąs tas, kuris rūpinąs tik lietuvių gerove, visai pamiršdamas kitus Lietuvos gyventojus.

Toks demokratizmo aiškinimas buvo naivus ir nebrendęs spekuliacijos vaisius štai kodėl. Viena, lietuvių tauta tebėra taip silpna, kad dar negali pati apsirūpinti, tad kur jai suspiesti apie save kitas mūsų krašto tautas, kad ir daug mažesnes už mus, bet daug stipresnes savo organizacija ir savo būkle. Antra, keistas prikišimas lietuviui demokratui, kad jis rūpinąs tik savo tauta. Tai perdėta. Juk šovinistas yra ne tas, kuris dirba tik savo tautai, o tas, kad, jai dirbdamas, skaudžia ar bent nori skausti kitas tautas, kad, rūpindamasis savo tautiečių gerove, pamina kitų tautų teises. Bet taip nesielgia, rodos, nė viena lietuvių srovė ir neturi savo siekime nė vieno dygsnio, kurs niekintų prašalaičius.

Iš kur tokia baimė ir toks opumas, kad, pasivadinęs lietuviu demokratu, nusidėsi pažangai? Kilsterėjus anuomet visoms Lietuvos tautoms, mėgino susidaryti lenkų tarpe pažangiųjų demokratų partija, kuri buvo įsisteigusi savo organą „Gazeta Wilenska“. Lenkų visuomenėje ji nerado pagrindo ir negalėjo rasti, dėl to mėgino remtis lietuvių pažangiaisiais gaivalais. Buvo ir lietuvių demokratų, kuriems ta mintis patiko. Šių pažangiųjų negi galėjo derinti šūkius. Bendra buvo ir Lietuvos žemė, kurią tačiau vieni vienaip, kiti kitaip sau vaizdavosi: vieniems vaidinosi lietuvių, kitiems – lenkų kultūra, vienu pamatas valstiečiai, kitų – smulkioji buržuazija ir bajorija. Širdingo ryšio tiems pažangininkams nebuvo ir negalėjo būti, nes simpatija daugiau buvo išsvajota, ne kaip imta iš gyvųjų santykių. Lenkai demokratai baidėsi lietuvių „nacionalizmo“, kad jie nesulietuvintų „lenkų valstiečių“, o lietuviai demokratai tikėjosi priviliosią lenkus „litvinus“, save dedančius pažangiais, ir tokiu būdu padidinsią mūsų inteligentų skaičių. Štai maždaug toks buvo abiejų politikavimas, vykdytas Suomijos ir net Šveicarijos pavyzdžiu, yra davęs vienai lietuvių srovei Lietuvos demokratų vardą, o lenkų pažangininkams – „Gazeta Wilenska“.

Žuvus tam jų dienraščiui, paaiškėjo, kas ten per demokratų būta. Vieni jų šulai nuėjo dirbti į lenkų dvarininkų endekų „Kurjeran Litewskin“, kiti į „Dziennikan Wilenskin“ ir tik vienas jų stulpas M. Riomeris paliko „šiaip sau žmogumi“, nei pas vienus, nei pas kitus. Tuo tarpu visi kiti tie lenkų pažanguoliai ėjo tik su endekais ir, pasitaikius tik progai, puolė lietuvius. Lenkų demokratizmas – tai išgelbėti, išsaugoti Lietuvoje savo lenkiškąją bajoriją, dvarininkiją, lenkiškas bažnyčias ir visą kraštą neatskiriama Lenkijos dalimi. Mūsų

pažanguoliai to nesuprato ir priėmė išėjusį iš metų pinigą per gerą apyvartos monetą. Jie ir patys tuomet nepajuto, kaip pakliuvo lenkų ideologijos įtakon, patys nenusimanydami pasisavino jų seną, kad ir naujai nudažytą šūkį, kurs tik temdo lietuvių atgijimo sąmonę.

Lietuva, kaip dabar matome, gyvena atgimstantį tautinį gyvenimą, ir mes turime juo rūpintis ir, vadovaudamiesi demokratizmo dėsniais ir savitai eidami visuomenės gyvenime, politikoje galime greta, kits kitam nepastodami kelio, su kitų tautų pažanguoliais darbuotis ir kits kitą prireikus paremti. Bet tam reikalui pakanka mums būti lietuviais demokratais. Taip pasivadinę, mes išvengsime nesusipratimų, išvengsime nusileidimų, Lietuvos demokratų daromų ta intencija, kad įgytume daugiau simpatijos ir nutautėlių tarpe, šiek tiek į mus linkusių. Mes dar neturime tiek pajėgos, kad galėtume privilioti į save sulenkėjusių gaivalą, kurs, kaip patyrimas rodo, įsispraudęs mūsų tarpan, dažniausiai dvigubai daugiau pasiima, negu mums duoda. Eidami Lietuvos demokratizmo šūkiu, mes visuomet pralaimėtume, mus visuomet nusmelktų ir asimiliuotų agresyvieji lenkai. Visų pirma turėtume, jei nenorėtume rodytis „šovinistais“, atsižadėti lietuvių kalbos ir vartoti lenkų kalbą.

*„Viltis“, 1912 m. Nr. 147*



## APIE AUTORIŲ SUDARYTOJĄ



Dr. Algimantas Liekis yra dar 45 kitų lietuvių tautos ir jos nepriklausomo valstybingumo raidos klausimais monografinio pobūdžio knygų, o taip pat per 1400 straipsnių autorius ir apie 65 mokslo knygų sudarytojas bei bendraautorius, knygų serijų „Lietuvos mokslas“ ir „Lietuvių tauta“ įkūrėjas, leidėjas, vyriausiasis redaktorius, Mokslo tyros instituto direktorius. Bibliografiniai duomenys apie kai kurias jo knygas, paaiškinančias, papildančias tų laikų ypatumus, kada gyveno ir dirbo pirmasis Lietuvos Prezidentas Antanas Smetona, rašė ir šiame penkiatomyje perspausdinamus straipsnius, kalbas.

Lietuvos sienų raida, t. 1, V., 1997, 545 p.

Lietuvos sienų raida, t. 2, V., 1997, 560 p.

Mokslo ir technikos raida Lietuvoje, V., 1985, 247 p.

Šauliškumas, tautiškumas ir Lietuvos nepriklausomybė, V., 1992, 220 p.

Nenugalėtoji Lietuva, t. 1. Disidentinis pagrindis, V., 1993, 608 p.

Nenugalėtoji Lietuva, t. 2. Disidentinis pagrindis, V., 1993, 648 p.

Nenugalėtoji Lietuva, t. 3. Lietuvos partizanų spauda (1944-1949), V., 1995, 528 p.

Nenugalėtoji Lietuva, t. 4. Lietuvos partizanų spauda (1950-1956), V., 1996, 608 p.

Nenugalėtoji Lietuva, t. 5. Lietuvos pagrindžio vadovybės okupacijų metais (1940-1953), V., 2002, 752 p.

Nenugalėtoji Lietuva, t. 6. Lietuvių tremtinių vadovybės Vakarų Europoje (1944-1955), V., 2002, 762 p.

Vyriausiasis Lietuvos išlaisvinimo komitetas (VLIK), 1943-1993, V., 1993. 123 p.

LKP agonijos kronika, t. 1. V., 1996, 343 p.

LKP agonijos kronika, t. 2. V., 1996, 296 p.

Lietuvos Respublikos prezidentai, V., 1996, 514 p.

Vasario 16. Signatarai, V., 1997, 410 p.

Sąjūdžio gimimas, V., 1998, 198 p.

Lietuvos karo aviacija (1919-1940), V., 1999, 762 p.

- Lietuvos Laikinoji Vyriausybė (1941 06 22-08 05), V., 2000, 432 p.
- Lietuvos mokslų akademija (1941-1990), V., 2001, 876 p.
- Amerikos lietuvių kultūros archyvas (ALKA), V., 2001, 200 p.
- Lietuvos karyba ir ginkluotė (iki 1940 m.), V., 2002, 1268 p.
- Lietuvių tautos – lietuvių kalbos likimas, t. 1. Lietuvių spauda Tėvynėje ir svetur, V., 2004, 304 p.
- Lietuvių tautos – lietuvių kalbos likimas, t. 2. Lietuvių kalbos likimas – mūsų pačių rankose, V., 2005, 148 p.
- Lietuvių tautos – lietuvių kalbos likimas, t. 3. Lietuvis Amerikoje, V., 2005, 460 p.
- Sąmokslo kronika (2003-2005), V., 2005, 650 p.
- Vainutas, V., 2006, 760 p.
- Lietuvių Tautos prisikėlimas, V., 2007, 992 p.
- Motiejus Gustaitis – kunigas, poetas, mokytojas, V., 2008, 406 p.
- Sparnuotoji Lietuva, V., 2008, 680 p.
- Teisė ir teisingumas Lietuvoje, t. 1, V., 2008, 326 p.
- Prof. Bernardas Kodatis: sugrįžusio Lietuvosio gyvenimas, V., 2010, 410 p.
- Juodieji Lietuvos istorijos puslapiai, t. 1, V., 2011, 504 p.
- Juodieji Lietuvos istorijos puslapiai, t. 2, V., 2011, 456 p.
- Prezidentinė Lietuva (1919-1920, 1926-1940), V., 2013, 868 p.
- Svetimi lietuvių namuose, V., 2014, 662 p.
- Tautų kraustymai Kaukaze XX a, V., 2016, 236 p.
- Lietuvos mokslas: savas ir svetimas. V., 2016. 706 p.

### KITŲ AUTORIŲ LEIDINIAI

- Adamavičius V. Europos didžiųjų valstybių oro pajėgos, K., 1937.
- Alseika D. Lietuvių tautinė idėja istorijos šviesoje, V., 1924.
- Alseika D. Vilniaus krašto lietuvių gyvenimas 1919-1934 metais, V., 1934.
- Angarietis Z. LKP įsikūrimas ir proletarinė revoliucija (1918-1919 m.), V., 1962.
- Aničas J. Jonas Vileišis 1872-1942. Gyvenimo ir veiklos bruožai, V., 1995, 672 p.
- Aničas J. Petras Vileišis 1851-1926. Gyvenimo ir veiklos bruožai, V., 1993, 272 p.
- Anysas M. Der litauisch-polnische Streit um das Vilna Gebiet, Berlin, 1934.
- Apie lenkų kalbą Lietuvos bažnyčiose, K., 1906.
- Askenazy S. Uwagi, Wilno, 1922.
- Atsiminimai, New York, 1966, 269 p.

- Audėnas J. Lietuvos valstiečiai liaudininkai, Brooklyn, N. Y., 1986, 299 p.
- Audėnas J. Paskutinis posėdis. Atsiminimai, New York, 1966.
- Augustaitis J. Antanas Smetona ir jo veikla, Chicago, 1966, 154 p.
- Aukštosios mokyklos kūrimasis ir vystymasis Kaune, V., 1967.
- Baliński M. Opisanie statystyczne miasta Wilna, Wilno, 1835.
- Baltijos valstybių vienybės Idėja ir praktika 1918–1940 metais: dokumentų rinkinys, V., 2008.
- Balutis B. K. Jo gyvenimas ir darbai, red. V. Sirvydas, Čikaga, 1951.
- Bańkowski W. Wilno przyszłości, Wilno, 1937.
- Baranauskas T. Lietuvos valstybės ištakos, Vilnius, 2000.
- Bartosiewicz J. Znaczenie polskich kresów wschodnich dla Polski, Warszawa.
- Bartuška V. Lietuvos nepriklausomybės kryžiaus keliai, Klaipėda, 1937.
- Basanavičius J. Iš lietuvių gyvenimo 1915–1917 m. po vokiečių jungu, V., 1919.
- Basanavičius J. Dėlei vasario 16 d. 1918 m. Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo, V., 1926.
- Baubliauskas. Geležinkelių kuopa (1919–1928) // Mūsų žinynas, t. 15, Nr. 45, p. 329–340.
- Baudouin de Courtenay J. W kwestii narodowosciowej, Warszawa, 1926.
- Batūra R. Mėlynųjų vandenių mūšio pergalė 1362–1363. V., 2012.
- Batūra R. Lietuva tautų kovoje prieš Aukso Ordą, V., 1975.
- Bediner E. Time for Angels. The tragicomic History of the League of nations, New York, 1975.
- Beck J. Przemówienia, deklaracje, wywiady 1931–1939, Warszawa, 1939.
- Biliūnas J. Raštai, t. 2, V., 1955.
- Biržiška M. Vilniaus Golgota. 1919–1928, K., 1930.
- Biržiška M. Vilniaus reikalu Amerikos Lietuvoje, K., 1940.
- Biržiška M. Dėl mūsų sostinės. Iš Vilniaus darbo atsiminimų, London, 1967.
- Biržiška M. Lietuvių tautos kelias į naująjį gyvenimą, Los Angeles, t. I, II, 1952–1953.
- Biržiška M. Per Vilnių į lenkus, 1928. K., 1939.
- Biržiška V. Neužgijusios žaizdos. Atsiminimai iš Vilniaus 1920–1922, K., 1936.
- Bjukmen P. Smert Zapada, Maskva, 2002.
- Blynas Z. Karo metų dienoraštis. 1941–1944, V., 2007.
- Bogusławski A. W znak pogoni. Internowanie Polaków na Litwie wrzesień 1939 – lipiec 1940, Torun, 2004.

- Bosworth R. J. *The Italian dictatorship: problems and perspectives in the interpretation of Mussolini and fascism*, London, New York, Sydney, 1998, 207 p.
- Brensztejn M. *Nauka w Republice Litewskiej*, Warszawa, 1934.
- Bruner B. *Opieka polska nad szkołami polskimi za granicą*, Warszawa, 1935.
- Budrys J. *Atsiminimai. Kontržvalgyba Lietuvoje*, V., 1991.
- Bukaitė V. *Nepriklausomybės Akto signataras Vladas Mironas*, V., 2009, 172 p.
- Bulota A. *Nuo baltojo žirgo iki svastikos*, V., 1962, 177 p.
- Čelkis T. *Nuo teritorinio ruožo prie linijos: sienų sampratos pokyčiai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XIV–XVI amžiuje. II Lietuvos istorijos studijos*, V., t. 22, 2008, p. 58–73.
- Čepas R. *Plečkaitininkai*, V., 2000, 273 p.
- Čepėnas P. *Naujųjų laikų Lietuvos istorija*, t.1, V., 1992.
- Čepėnas P. *Naujųjų laikų Lietuvos istorija*, t. 2, Chicago, 1986.
- Česnulis P. *Nužmogintieji. Vilniečių Golgota lenkų okupacijoje*, Hamilton, 1973.
- Cepnik H. *Józef Piłsudski, twórca Niepodległego Państwa Polskiego. Zarys życia i działalności (5.12.V.1935)*, Warszawa, 1935.
- Cesevičius D. *Sud. V. Lukoševičius, M. Treinys*, V., 1998, 437 p.
- Cicėnas J. *Vilnius tarp audrų*, Chicago, 1953.
- Crampton R. L. *Eastern Europe in the twentieth century*, New York, 1994, 160 p.
- Dailidė P. *Lietuvos sutartys su svetimomis valstybėmis 1919–1929*, t. 1, K., 1930.
- Dariūtė-Maštarienė N. *Darius ir Girėnas*, V., 1990.
- Daugirdaitė-Sruogienė V. *Lietuvos istorija*, K., 1935.
- Daugirdaitė-Sruogienė V. *Lietuvos istorija*, Chicago, 1987.
- Daukantas S. *Raštai. Sud. V. Merkys*, t. 1, 2, V., 1976.
- Deruga A. *Polityka wschodnia Polski wobec ziem Litwy, Białorusi i Ukrainy, 1918-1919)*, Warszawa, 1969.
- Deruga A. *O federalizmie i polityce wschodniej obozu belwederskiego // Przegląd Historyczny*, z. 2, W-wa, 1962.
- Dmowski R. *Polityka polska*, Warszawa, 1925.
- Drogi integracji społeczeństwa w Polsce XIX–XX w., Wrocław, Warszawa, 1976.
- Dundulis B. *Lietuvos užsienio politika XVI a.*, V., 1971.
- Dusburgietis P. *Prūsijos žemės kronika*, Vilnius, 2005.
- Dziewanowski M. K. *Joseph Piłsudski: A European Feralist, 1918–1922*, Warszawa, 1969.

- Eidintas A. Antanas Smetona ir jo aplinka, V., 2012, 512 p.
- Eidintas A. Antanas Smetona. Politinės biografijos bruožai, V., 1990, 245 p.
- Eidintas A. Ieškok Maskvos sfinkso. Istorinis romanas, V., 2006, 580 p.
- Eidintas A. Istorija kaip politika. Įvykių raidos apžvalgos, V., 2008, 423 p.
- Eidintas A. Lietuvių kolumbai. Lietuvių emigracijos istorijos apybraiža, V., 1993, 107 p.
- Eidintas A. Lietuvos ambasados rūmų istorija, Washington, DC, 1996, 91 p.
- Etninių žemių lietuviai dabartinėje Baltarusijoje. Sud. K. Garšva, V., 1999.
- Gabrys Paršaitis J. Tautos sargyboj, V., 2007, 404 p.
- Gaigalaitė A. Lietuva Paryžiuje 1919 metais, K., 1999, 113 p.
- Gaigalaitė A. Klerikalizmas Lietuvoje 1917–1940 m., V., 1970.
- Garšva K. Pietryčių Lietuvos autonomijos klausimu, V., 1990.
- Garšva K. Pietryčių Lietuvos autonomijos klausimai, V., 1990.
- Gečys K. Katalikiškoji Lietuva, Chicago, 1946, 556 p.
- Gen. Povilas Plechavičius. D. 1. Parašė P. Jurgėla; D. 2. Red. P. Jurkus. Fotogr. leid., K., 1991, 297 p.
- Generolas A. Niselis. Vokiečių iškraustymas iš Baltijos kraštų, K., 1938.
- Gerutis A. Petras Klimas. Valstybininkas, diplomatas, istorikas, kankinys, Cleveland, 1978, 313 p.
- Giertych J. O program polityki kresowej, W-wa, 1932.
- Gimbutienė M. Baltai priešistoriniais laikais: etnogenezė, materialinė kultūra, mitologija, V., 1985.
- Gimbutienė M. Senoji Europa, V., 1996.
- Ginkluotųjų jėgų organizacija ir administracija. Vadovėlis, K., 1938.
- Girnius J. Pranas Dovydaitis, Chicago, 1975, 780 p.
- Grigaravičiūtė S. Skandinavija Lietuvos diplomatijoje 1918–1940 metais, V., 2002, 255 p.
- Grigas R. Lietuvių tautos išlikimo drama, V., 2013.
- Grinius K. Apie 1926 m. gruodžio 17-tos dienos perversmą, Chicago, 1954.
- Grinius K. Atsiminimai ir mintys, t. 1, Tiubingenas, 1947.
- Grinius K. Atsiminimai ir mintys, t. 2, Čikaga, 1962.
- Gustainis V. Lenkai ir Lenkija, K., 1937.
- Gustaitis A. Kunigaikščio Radvilos žemėlapis, Čikaga, 1990.
- Gustaitis A. Dniepro upė ir aplinka nuo prieš Kristaus laikų, Čikaga, 1991.
- Gustaitis A. Tikroji Lietuva, Čikaga, 1983.

- Idea i czyn Józefa Piłsudskiego. Praca zbiorowa, Warszawa, 1936.
- Ilgūnas G. Kazys Grinius, V., 2000, 627 p.
- Instrukcija Vilniui vaduoti sąjungos skyriams kurti ir veikti, K., 1925.
- Iš Lietuvos kultūros istorijos. Mokslo, kultūros ir švietimo draugijos, t. 8, V., 1975.
- Ivinskis Z. Krikščioniškosios Vakarų Europos santykiai su pagoniškąja Lietuva, K., 1933.
- Ivinskis Z. Lietuvos ir Sovietų Sąjungos santykių dvidešimtmetis 1919–1939 m. // Aidai, 1969, Nr. 6–8.
- Yčas J. Prūsų žemės istorija, K., 1926.
- Yčas M. Nepriklausomybės keliais. Atsiminimai, t. 3, K., 1936.
- Yla St. Jurgis Matulaitis. Asmenybės apybraiža, Putnam, 1977, 360 p.
- Ypatingasis valstybinės komisijos vokiškųjų fašistų grobikų bei jų bendrininkų piktadarybėms įstatyti ir ištirti apie hitlerininkų grobikų nusikaltimus Lietuvos TSR, V., 1957.
- Jablonskis K. Lietuvos kultūra ir jos veikėjai, V., 1973.
- Jakštas-Dambrauskas A. Vienybė ar separatizmas, V., 1904.
- Jędrzejewicz W. Kronika życia Józefa Piłsudskiego 1867–1935, Londyn, 1977, t. 1 i 2.
- Jonušauskas L. Likimo vedami. Lietuvos diplomatinės tarnybos egzilyje veikla 1940–1999, V., 2003, 401 p.
- Jovaiša E. Aisčiai. Kilmė, V., 2012.
- Jučas M. Lietuvos metraščiai, V., 1968.
- Jurginis J. Pagonybės ir krikščionybės santykiai Lietuvoje, V., 1976.
- Jurginis J. Raganų gaudymo šimtmetis, V., 1989.
- Jurgio Matulaičio užrašai, Brooklyn, M. J., 1991.
- Juška A. Vilniaus byla, V., 1940.
- Kairiūkštytė N. Vilniaus vadavimo sąjunga, V., 2001.
- Kairys S. Tau, Lietuva, Bostonas, 1964.
- Kapsukas V. Raštai, t. 1, V., 1960.
- Karosas J. Kalba Vilniaus akmenys: iš 1926–1931 m. atsiminimų, V., 1963.
- Kasparavičius A. Lietuva 1938–1939 m. Neutraliteto iliuzijos, V., 2010, 381 p.
- Kasparavičius A. Tarp politikos ir diplomatijos. Šventasis Sostas ir Lietuvos Respublika, V., 2008.
- Kedys J. P. Terorizuojama ir naikinama Lietuva 1938–1991, Klaipėda, 1991.

- Kiełpiński J., Luks A., Rzeszotek R. Pogoń za Litwą: sześćset lat po Grunwaldzie, Warszawa, 2010.
- Klasės ir politinės partijos Lietuvoje 1919–1926 metais, V., 1978, 230 p.
- Klimas P. Iš mano atsiminimų, Boston, 1979, 397 p.
- Klimas P. Istorinė Lietuvos Valstybės apžvalga, K., 1922.
- Klimas P. Lietuva, jos gyventojai ir sienos, V., 1917.
- Klimas P. Mūsų kovos dėl Vilniaus 1922–1923, K., 1923.
- Klimas P. Lietuvos diplomatijos tarnyboje 1919–1940, V., 1991.
- Kniūkšta P. Vilniaus kraštas ir lietuvių kalba, V., 1990.
- Krėvė V. Bolševikų invazija ir liaudies vyriausybė (Atsiminimai). Parengė A. Zatlorius, V., 1992, 124 p.
- Kodeks ustaw administracyjnych, Lwów, t. 1, 1937.
- Korbel J. Poland between East and West. Soviet and German Diplomacy toward Poland 1919–1933, New Jersey, 1963.
- Korwin-Milewski H. Uwagi o konflikcie języków polskiego i litewskiego w dyecezi wileńskiej, 1913.
- Kozłowski E. Wojsko Polskie 1936–1939: próby modernizacji i rozbudowy, Warszawa, 1974.
- Kulikauskas P., Luchtanas A. Vilniaus miesto archeologinės komisijos įkūrimas ir veikla 1911–1914 metais // Lietuvos aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Istorija, t. 20(1), 1980.
- Kunigas Petras Kraujelis, V., 1937.
- Kurkauskas A. Lauko fortifikacija, K., 1926.
- Kviklys B. Lietuvos bažnyčios. Vilniaus arkivyskupija, t. 5, Chicago, 1985.
- Laikinojo Vilniaus lietuvių komiteto memorialas, įteiktas Lenkijos vyriausybei 1923.IX.4. Varšuvoje, V., 1923.
- Landau Z., Tomaszewski J. Zarys historii gospodarczej Polski 1918–1939, Warszawa, 1962.
- Landsbergis V. Laisvės byla, V., 1992.
- Laurinavičius Č. Politika ir diplomatija. Lietuvių tautinės valstybės tapimo ir raidos fragmentai, K., 1997.
- Lebedys J. Lietuvių kalba XVII–XVIII a. viešajame gyvenime, V., 1976.
- Lempertas I. Fašistinis režimas Lietuvoje, V., 1975, 197 p.
- Leonavičius J., Maksimavičius J. Valstiečių streikas Suvalkijoje ir Dzūkijoje 1935 metais, V., 1958, 127 p.

Levin D. Trumpa žydų istorija Lietuvoje. Vertė iš hebrajų P. Morkus, V., 2000, 199 p.

Liekis Š. A State within a State? Jewish autonomy in Lithuania 1918–1925, V., 2003, 236 p.

Liekis Š. 1939. The Year that changed everything in Lithuania's History, Amsterdam–New York, 2010, 381 p.

Lietuva Antrajame pasauliniame kare. Straipsnių ir publikacijų rinkinys. Sud. A. Anušauskas, Č. Laurinavičius, V., 2007, 637 p.

Lietuva ir Šventasis sostas (1922–1938): slaptojo Vatikano archyvo dokumentai. Sud. A. Streikus, V., 2010, 340 p.

Lietuva vokiečių okupacijoje Pirmojo pasaulinio karo metais 1915–1918 m.

Lietuvių mokyklos Vilniaus krašte, V., 1934.

LR Statistikos departamentas. Vilnius–Varšuva, 1995.

Lietuvių nacionalinio išsivadavimo judėjimas (ligi 1904 metų), sud. V. Merkys, L. Mulevičius, R. Vėbra, E. Vidmantas, ats. red. V. Merkys, V., 1987, 279 p.

Lietuvos aneksija. 1940 metų dokumentai. Parengė Gudaitis V., 1990, 117 p.

Lietuvos ir Lenkijos santykiai 1917–1994, Vilnius, 1998.

Lietuvos istorija, red. A. Šapoka, K., 1936, 591 p.

Lietuvos komunistų partijos atsišaukimai, t. 2, V., 1963.

Lietuvos komunistų partijos istorijos apybraiža, III tomas, V., 1985.

Lietuvos okupacija ir aneksija 1939–1940. Dokumentų rinkinys, Vilnius, 1993.

Lietuvos Respublikos ministrai pirmininkai (1918–1940). Str. rink., sud. R. Čepas, V., 1997, 476 p.

Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio Steigiamasis suvažiavimas, V., 1990.

Lietuvos sienos: tūkstantmečio istorija, sud. Zenonas Kumetaitis, Česlovas Laurinavičius, Zita Medišauskienė, Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, V., 2009, 177 p.

Lietuvos Rytai: Straipsnių rinkinys, sud. K. Garšva, L. Grumadienė, V., 1993.

Lietuvos nepriklausomos valstybės genezė. Dokumentų rinkinys, Sud. E. Gimžauskas, V., 2006.

Lietuvos ir Lenkijos santykiai 1917–1999. Dokumentų rinkinys (1919–1940), V., 1998.

Lietuvių ūkininkų baudimai dėl nemokėjimo lenkiškai // Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai, t. 4, 1965, p. 201–202.

Lietuvos sutartys su svetimomis valstybėmis, K., 1938.

Lietuvos šaulių sąjungos istorija, sud. A. Liekis, V., 1992, 282 p.



- Lietuvos tremtiniai. 1941–1952 m. Kn. 1, V., 1993.
- Lietuvos TSR istorija, V., 1958.
- Lietuvos TSR istorija. Nuo 1917 iki 1940 metų, t. 3, V., 1965.
- Lietuvos TSR istorijos šaltiniai, t. 3, V., 1958, 1961.
- Lietuvos TSR istorijos šaltiniai (1919–1940), t. 4, V., 1961.
- Lietuvos TSR mokslų akademijos žinynas, t. 1, V., 1947.
- Lietuvos užsienio reikalų ministrai 1918–1940. Str. rink., K., 1999, 418 p.
- Lietuvos valstybės konstitucijos, V., 1993, 240 p.
- Lietuvos valstybės sienos apsauga 1918–1940 m.: žmonės ir įvykiai, sud. Algis Balaišis, V., Valstybės sienos apsaugos tarnyba, 2006.
- Lietuvos valstybės sienos apsaugos karininkai 1918–1940 m., sud. Algis Balaišis, V., 2007, 364 p.
- Lietuvos Valstybės Tarybos protokolai 1917–1918, V., 1991.
- Łossowski P. Konflikt Polsko-Litewski 1918–1920, Warszawa, 1996, 241 s.
- Łossowski P. Kraje bałtyckie na drodze od demokracji parlamentarnej do dyktatury 1918–1934, Wrocław, 1972.
- Łossowski P. Stosunki polsko-litewskie w latach 1918–1920, Warszawa, 1966.
- Łossowski P. Stosunki polsko-litewskie w latach 1921–1939, Przyjaźnie i antagonizmy: stosunki Polski z państwami sąsiednimi w latach 1918–1939, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, 1977.
- Łossowski P. Konflikt Polsko-Litewski 1918–1920, Warszawa, 1996.
- Maciūnas V. Lituanistinis sąjūdis XIX a. pradžioje, K., 1939.
- Mackevičius M. Mykolas Sleževičius, Chicago, 1954, 320 p.
- Mackiewicz S. Historia Polski od 11 listopada 1918 do 17 września 1939, Londyn, 1992.
- Mačiulis D. Valstybės kultūros politika Lietuvoje 1927–1940 metais, V., 2005, 302 p.
- Makauskas B. Vilnijos lietuviai 1920–1939 metais, V., 1991, 246 p.
- Maldeikis P. Mykolas Krupavičius, Chicago, 1976, 479 p.
- Martinkėnas V. Vilniaus krašto lietuviškos mokyklos ir skaityklos 1919–1939 metais, V., 1989.
- Matulionis J. Neramios dienos, Toronto, 1975, 577 p.
- Matusas J. Apie lotyniškų raidžių draudimą lietuviškiems spaudiniams // Atheneum, t. 4, 1933.
- Meyszowicz A. Trzy miesiące rządów na Litwie Środkowej, Wilno, 1922.

Mendelson E. *On Modern Jewish Politics*, New York: Oxford University Press, 1973.

Merkelis A. *Antanas Smetona. Jo visuomeninė, kultūrinė ir politinė veikla*, New York, 1964, 704 p.

Merkelis A. Juozas Tumas-Vaižgantas. 3-iasis (fotograf.) leidimas, V., 1989, 398 p.

Merkys A. Svetimšaliai karininkai Lietuvos kariuomenėje 1919–1920 metais // *Mūsų žinynas*, t. 35, Nr. 11–12, 35, 1938.

Merkys V. *Nelegalioji lietuviška spauda kapitalizmo laikotarpiu (ligi 1904 m.)*, V., 1978.

Meškauskaitė M. *Ekonominė Lietuvos padėtis pirmo pasaulinio karo išvakarėse (1900–1913 metais)*, V., 1966.

Meškauskas K., Puronas V., Meškauskienė M., Jurginis J. *Lietuvos pramonė ikisocialistiniu laikotarpiu*, V., 1976.

Michniewicz-Hetman M. *Vilniaus kavalerijos brigados reidas Kėdainių kryptimi* // *Mūsų žinynas*, t. 10, Nr. 28, 1926, p. 48–58.

Micewski A. *Z geografii politycznej II Rzeczypospolitej: szkice*, W-wa, 1966.

Miškinis A. *Rytų Lietuva. Miestai ir miesteliai*, V., 2002.

Miškinis P. *Lietuvos ir Lenkijos santykių tarptautiniai teisiniai aspektai 1919–1939*, V., 1997.

Miškinis P. *Lietuvos ir Lenkijos santykių tarptautiniai aspektai 1919–1939*, V., 1976.

Mitkiewicz L. *Kauno atsiminimai. 1938–1939*, V., 2002.

Musteikis K. *Prisiminimų fragmentai*, V., 1989, 64 p.

Nalęcz D. i T. *Józef Piłsudski – legendy i fakty*, Warszawa, 1986.

Nalęcz T. *Polska organizacja wojskowa. 1914–1918*, Warszawa, 1984.

Nalenč D., Nalenčius T. *Juzefas Pilsudskis*, V., 1991.

Natkevičius L. *Lietuvių lenkų administracijos linija tarptautinės teisės atžvilgiu*, K., 1933.

Navickas K. *TSRS vaidmuo, ginant Lietuvą nuo imperialistinės agresijos 1920–1940 metais*, V., 1966.

Nezabitauskis A. *Basanavičius, K.*, 1938, 539 p.

Norem O. J. C. *Timeless Lithuania*, Chicago, 1943, 297 p.

Norus J. *Lithuania's Case for Independence*, Washington, 1918.

Ochmański J. *Historia Litwy*, Wrocław, 1967.

- Ochmański J. Litewski ruch narodowo-kulturalny w XIX wieku, Warszawa, 1965, 117 p.
- Pajewski J. Niemcy w czasach nowożytnych (1517–1939), Poznań, 1947.
- Pakarklis P. Kryžiuočių valstybės santvarkos bruožai, K., 1948.
- Pakarklis P. Mažoji Lietuva, K., 1935.
- Pakštas K. Lietuvos ribų problema, Kaunas–Marijampolė, 1939.
- Paleckis J. Dviejuose pasauliuose. Atsiminimai, V., 1983, 320 p.
- Petkevičius P. Lenkų okupacijoje ir jų kalėjimuose, Čikaga, 1988.
- Piłsudski J. Myśli i aforyzmy, Kraków, 1989.
- Piłsudski J. Pisma – mowy – rozkazy, Warszawa, t. 1–3, 1930, t. 4, 1933.
- Piłsudski J. Pisma zbiorowe, Warszawa, t. 5, 6, 1932.
- Pinchuk Ben-Cion. Shtetl Jews under Soviet Rule. Eastern Poland on the Eve of the Holocaust, Oxford: Basil Blackwell, 1990, 320 p.
- Pirmasis nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis. 1918–1928. Str. rink., London, kn. 1, 1955, 173 p.
- Plieninis J. [Sruoga B.]. Paskutinė kryžkelė: Lietuvos žodis lenkams, K., 1940.
- Polskie siły zbrojne: Armia Krajowa, t. 3, Londyn, 1950.
- Popiežių bulės dėl kryžiaus žygių prieš prūsus ir lietuvius XIII a., V., 1987.
- Prapuolenis K. Lenkų apaštalavimas Lietuvoje, K., 1936.
- Prūsijos valdžios gromatos, pagraudenimai ir apsakymai lietuviams valstiečiams, V., 1960 m.
- Purickis J. Seimų laikai. Pirmasis Nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis 1918–1928, K., 1930 m.
- Putvinskis-Pūtvis Vladas. Gyvenimas ir parinktieji raštai, Čikaga, 1973.
- Rabikauskas P. Pirmieji jėzuitai Vilniuje // Lietuvos katalikų mokslų akademijos metraštis, Roma, t. 5, 1970.
- Rainys J. POW (Polska Organizacja wojskowa) Lietuvoje, K., 1936.
- Raila B. Kitokios Lietuvos ilgesys. Esė, V., 1993, 440 p.
- Raštikis S. Įvykiai ir žmonės, Čikaga, 1972.
- Raštikis S. Kovose dėl Lietuvos. Kario atsiminimai, t. 1, fotogr. leid., V., 1990, 701 p.
- Raštikis S. Kovose dėl Lietuvos. Kario atsiminimai, t. 2, fotogr. leid., V., 1990, 688 p.
- Religinės kovos ir erezijos Lietuvoje, V., 1977.
- Romeris M. Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos, K., 1937.
- Romeris M. Lietuvos konstitucinė teisė, K., 1937, 650 p.

- Romeris M. Vilnius ir tarptautinė padėtis. *Studia Lituanica* IV. Rytų Lietuva, red. A. M. Budreckis, Chicago, 1980, 505 p.
- Romeris M. Vilnius ir tarptautinė padėtis. *Studia lituanica* IV. Rytų Lietuva. Chicago.
- Rowell S. C. Iš viduramžių rūkų kylanti Lietuva, V., 2001.
- Ruseckas P. Kaip lenkintas Vilniaus kraštas, K., 1930.
- Savanorių žygiai. T. 1: Nepriklausomybės karų atsiminimai, V., 1991.
- Savanorių žygiai. T. 2: Nepriklausomybės karų atsiminimai, V., 1991.
- Senn A. E. Lietuva 1940. Revoliucija iš viršaus. V., 2009, 398 p.
- Senn A. E. Lietuvos valstybės atkūrimas 1918-1920, V., 1992, 181 p.
- Senn A. E. The Great Powers, Lithuania and the Vilna Question 1920-1928, Leiden, 1966, 286 p.
- Sidzikauskas Vaclovas. Lietuvos diplomatinės paraštėje, V., 1994.
- Symonowicz S. Zadłużenie rolnictwa województwa Wileńskiego, Wilno, 1934.
- Shirer W. L. The Rise and the fall of the Third Reich, New York, 1983, 950 p.
- Skipitis R. Nepriklausomą Lietuvą statant: Atsiminimai, Chicago, 1961.
- Skorupskis V. Kovos už Lietuvos laisvę. 1914–1934, K., 1934.
- Skrupskelis K. Ateities draugai. Ateitininkų istorija (iki 1940 m.), V., 2010, 782 p.
- Slavinskas K. Žygiai ir dalyviai. Kovose dėl Vilniaus krašto // *Kardas*, 1926, Nr. 32, 33, 34; 1927, Nr. 32, 34; 1928, Nr. 1, 4-5.
- Smetona A. Vienybės gairėmis, K., 1930.
- Stakauskas J. Lietuvių kalbos kelias į Žemaičių seminariją // *Tiesos kelias*, 1937, Nr. 6, p. 345.
- Stanisławska S. Wielka i mała polityka Józefa Becka, Warszawa, 1962.
- Statkus V. Lietuvos ginkluotos pajėgos. 1918-1940, Čikaga, 1986.
- Studnicki W. O Wilno i Lwów. Z powodu projektu Hymansa, W-wa, 1921.
- Sruogienė-Daugirdaitė V. Lietuvos istorija, Chicago, 1956.
- Suokalbis. 1939–1941 metų dokumentai apie Stalino ir Hitlerio nuosprendį likviduoti Lietuvą ir kitas suverenas valstybes, V., 1989, 116 p.
- Szcześnowicz S. Historia uwolnienia Suwalszczyzny spod okupacji niemieckiej i litewskiej, Łomża, 1934.
- Šalčius M. Lenkų sąmokslas Lietuvoje, K., 1921.
- Šalkauskis S. Lietuvių tauta ir jos ugdymas, K., 1933.
- Šarmaitis R. Amerikos–Anglijos imperialistų intervencija Lietuvoje 1918–1920 m., V., 1955.

- Šapoka A. Lietuvos istorija, Tübingen, 1950.
- Šapoka A. Vilnius Lietuvos gyvenime, Toronto, 1954.
- Šepetys N. Molotovo-Ribentropo paktas ir Lietuva, V., 2006, 323 p.
- Šimutis L. Amerikos lietuvių taryba. 30 metų Lietuvos laisvės kovoje 1940–1970, Chicago, 1971, 496 p.
- Škirpa K. Sukilimas Lietuvos suverenitetui atstatyti. Dokumentinė medžiaga. Vašingtonas, 1973, 576 p.
- Škirpa K. Lietuvos nepriklausomybės sutemos (1938–1940): Atsiminimai ir dokumentai, Chicago–Vilnius, 1996.
- Šliogeris V. Antanas Smetona. Žmogus ir valstybininkas. Atsiminimai, Cleveland, 1966, 180 p.
- Šliūpas J. Lietuvių–latvių respublika ir Šiaurės tautų sąjunga, Stokholm, 1918.
- Švoba. Šeiminė ir prezidentinė Lietuva, Cleveland: Viltis, 1985.
- Tamošaitis M. Didysis apakimas. Lietuvių rašytojų kairėjimas 4-ajame XX a. dešimtmetyje, V., 2010, 223 p.
- Tautinės minties keliu. Lietuvių tautininkijos istoriniai bruožai, str. rink., red. J. Puzinas, J. P. Palukaitis, Chicago, 1979, 412 p.
- The Lithuanian-Polish Dispute. Second Assembly of the League of Nations at Geneve, London, 1921, 57 p.
- Tomaszewski J. Polska w Europie i świecie 1918–1919, Warszawa, 2005.
- Tomaszewski L. Kronika wileńska 1939–1941, Warszawa, 1989.
- Totoraitis J. Sūduvos–Suvalkijos istorija, K., 1938.
- Truska L. Antanas Smetona ir jo laikai, V., 1996, 400 p.
- Truska L. Lietuviai ir žydai nuo XIX a. pabaigos iki 1941 m. birželio, V., 2005, 299 p.
- Truska L., Blažytė-Baužienė D., Tamošaitis M. Lietuvos Seimo istorija. XX–XXI a. pradžia, V., 2009, 506 p.
- Truska L., Kancevičius V. Lietuva Stalino ir Hitlerio sandėrio verpetuose. 1939–1940 m. rugpjūčio 3 d. politinių įvykių kronika (ir dokumentai), V., 1990, 255 p.
- Turauskas E. Lietuvos nepriklausomybės netenkant, fotogr. leid., K., 1990, 280 p.
- Urban William. Kryžiuočių kovos Žemaitijoje, V., 2005.
- Urbonas V. Stasys Šilingas. Gyvenimas tautai ir valstybei, V., 2010, 247 p.
- Urbšys J. Medžiaga Vilniaus ginčo diplomatinei istorijai, K., 1932.

- Urbšys J. Atsiminimai, red. Pilypas Narutis, Chicago, 1988, 162 p.
- Urbšys J. Lietuva lemtingaisiais 1939–1940 metais. V., 1988. 108 p.
- Urbutis V. Pavardžių pradžiamokslis, V., 2010.
- Vaitkevičius B. Socialistinė revoliucija Lietuvoje 1918–1919 metais, V., 1967.
- Valeika M. Dvidešimt penki metai Vilniaus krašte, K., 1934.
- Vanagaitis J. Kovos keliais, K., 1938.
- Vardys V. Lietuvos politinė kultūra ir laiko reikalavimas, K., 1993.
- Vaskela G. Lietuva 1939–1940 metais. Kursas į valstybės reguliuojamą ekonomiką, V., 2002, 266 p.
- Vaskela G. Lietuvos kaimo gyventojai 1920–1940 (Socialinis ir ekonominis aspektas), V., 1992, 224 p.
- Vėbra R. Lietuvių visuomenė XIX a. antroje pusėje. Socialinės struktūros bruožai, V., 1990, 267 p.
- Vidurnakčio dokumentai, t. III, V., 1996.
- Vilkelis G. Lietuvos ir Lenkijos santykiai Tautų Sąjungoje, V., 2006, 232 p.
- Vilniaus miesto istorija nuo Spalio revoliucijos iki dabartinių dienų, V., 1972, Vilniaus universiteto istorija 1803–1940, V., 1977, D. 2.
- Vilniaus vyskupijos lietuvių katalikų būtis ir panpolonistų išdykavimas, Tilžė, 1913.
- Vilnius ir Vilniaus kraštas, K., 1932.
- Viscont A. (Viskantas A.). La Lithuanie et la guerre, Geneve, 1917, 201 p.
- Vytauto Didžiojo universitetas. Mokslas ir visuomenė 1922–2002. Str. rink., K., 2002, 401 p.
- VD Aukštoji karo mokykla, K., 1940.
- Vilniaus universiteto istorija 1579–1803, V., 1976.
- Voldemaras A. Raštai, Chicago, 1983.
- Wasilewski L. Granice Rzeczypospolitej Polskiej, W-wa, 1926.
- Wasilewski L. Józef Piłsudski. Warszawa, 1935.
- Wielhorski W. Litwa współczesna, W-wa, 1938.
- Wilno i ziemia wileńska: zarys monograficzny, t. I, II, Wilno, 1930, 1931.
- Zabiela G. Lietuvos medinės pilys, V., 1995.
- Zaskevičius S. Pro Patria! // Mūsų žinynas, 1928, t. 15, Nr. 45, p. 189–220.
- Żeligowski L. Wojna w roku 1920, Warszawa, 1930.
- Zinkevičius Zigmas. Lietuviškas (baltiškąs) paveldas Balstogės vaivadijos Lenkijoje pavardėse: slavizacijos apybraiža, V., 2011.
- Zinkevičius Z. Rytų Lietuva praeityje ir dabar, V., 1993.

- Zinkevičius Z. Lietuvių kalbos istorija, t. 1-6, V., 1984-1994.
- Zinkevičius Z. Lietuviai. Praeities didybė ir sunykimas, V., 2013.
- Zundė P. Kazys Bizauskas 1893-1941. Kn. 1. Chicago, 1993, 314 p.
- Zundė P. Kazys Bizauskas 1893-1941. Kn. 2. Chicago, 1994, 406 p.
- Žalys V. Lietuvos diplomatinės istorija (1925-1940), V., 2007.
- Žemaitis Z. Vilnius Lietuvai, Lietuva Vilniui: mūsų kovos dėl Vilniaus esmė ir uždaviniai, K., 1928.
- Žepkaitė R. Klasės ir politinės partijos Lietuvoje 1919-1926 m., V., 1978.
- Žepkaitė R. Lietuva ir didžiosios valstybės. 1918-1939, K., 1986.
- Žepkaitė R. Lietuva tarptautinės politikos labirintuose (1918-1922 m.), V., 1973.
- Žepkaitė R. Diplomacija imperializmo tarnyboje. Lietuvos ir Lenkijos santykiai 1919-1939 m., V., 1980, 126 p.
- Žiugžda. Draugas J. V. Stalinas ir lietuvių tautos kova dėl nacionalinės nepriklausomybės, V., 1950.
- Žmogaus teisės. Mažumų teisės. Tarptautinių dokumentų rinkinys, V., 1996.
- Žukas K. Žvilgsnis į praeitį. Žmogaus ir kario atsiminimai. Medžiaga istorikams. 2-asis leid, V., 1992, 328 p.

## PERIODINĖ SPAUDA

- Aidas. 1938-1939;
- Atgimimas. 1988-1991;
- Aušra. 1883-1886;
- Dziennik Wilenski. 1921-1939;
- Gazeta Wyborcza. 1990-2014;
- Karys (JAV). 1955-1980;
- Karo archyvas (Kaunas). 1925-1940;
- Komjaunimo tiesa. 1944-1989;
- Kurjer Wilenski. 1924-1939;
- Liaudies sparnai. 1940-1941;
- Lietuva (Kaunas). 1925-1928;
- Lietuvos aidas. 1917-1918, 1928-1940, 1989-2017;
- Lietuvos sparnai. 1935-1940;
- Lietuvos žinios. 1909-1915, 1922-1940;
- Lietuvos žinios (Kaunas). 1929-1939, 1990-2015;

Lietuvių tauta (Vilnius). 1907–1936;  
Nepriklausomoji Lietuva. 1922–1923;  
LTSR Mokslų akademijos darbai. Serija A. Nr. 1–90;  
Mokslas ir gyvenimas. 1957–2012;  
Mokslas ir technika. 1959–2015;  
Mūsų Vilnius (VVS žurnalas, Kaunas). 1928–1938;  
Mūsų žinynas (Kaunas). 1921–1940;  
Naujoji Romuva (Kaunas). 1928–1940;  
Pravda. 1945–2008;  
Przegląd Wileński. 1923–1937;  
Respublika (Vilnius). 1989–2017.  
Rytas (Kaunas). 1925–1936;  
Technika. VDU Technikos fak. Leidinyš. Nr. 1–13. 1925–1940;  
Technikos žodis (JAV). 1951–2006;  
Tiesa. 1917–1994;  
Trimitas (Kaunas). 1921–1940;  
Vairas. 1914–1915, 1923–1924, 1929–1940;  
Vakarinės naujienos. 1958–1999;  
Vilniaus aidas (Vilnius). 1924–1928;  
Vilniaus rytojūs (Vilnius). 1928–1937;  
Vilniaus žinios. 1904–1909;  
Vilniaus žodis (Vilnius). 1929–1939;  
Viltis. 1907–1915;  
Voruta (Vilnius). 1989–2011;  
Židinyš (Kaunas). 1925–1940.

#### NAUDOTI DOKUMENTAI IŠ ARCHYVŲ

Archiwum Akt Nowych w Warszawie (AAN).  
Archiwum Polskiej Akademii Nauk w Warszawie (APAN).  
Lietuvos centrinis valstybės archyvas:  
F. 383 – Užsienio reikalų ministerijos;  
F. 378 – Vidaus reikalų ministerijos;  
F. 391 – Švietimo ministerijos;  
F. 384 – Lietuvos kariuomenės Generalinio Štabo;



F. 51 – Vilniaus vaivadijos (Wileński Urząd Wojewódzki);

F. 565 – Vilniaus vadavimo sąjungos (Amerikos lietuvių kultūros archyvas (JAV, Putnamas)).

Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyrius:

F. 67 – Atsišaukimai dėl lietuvių kalbos;

F. 338 – Dokumentai apie lietuvių katalikų kovą dėl lietuvių kalbos bažnyčiose;

F. 178 – Vilniui vaduoti sąjungos fondas;

F. 822 – Vilniui vaduoti sąjungos organizacijų fondas.

Kauno Vytauto didžiojo universiteto baigusiujų registracijos knyga 1924–1950 m. (Rankraštis saugomas Kauno technologijos universitete).

Naudotasi archyvais: Lietuvos ypatingojo archyvo (baudžiamųjų bylų, LKP veiklos ir kt. fondai); Lietuvos literatūros ir meno archyvo (Kultūros ministerijos kolegijų posėdžių ir kt. fondai); Lietuvos valstybės istorijos archyvo (vienuolynų, Žemaičių vyskupijos ir kt. fondai); Pasaulio lietuvių archyvo Čikagoje (išeivijos mokslininkų, diplomatų ir kt. fondai); Amerikos lietuvių kultūros archyvo (JAV, Putnam, išeivijos lietuvių politikos, mokslo ir kultūros veikėjų ir kt. fondai); Archiwum Polskiej Akademii Nauk w Warszawie (mokslo ir studijų Vilniuje ir krašte ir kt. fondai).

# TURINYS

PRATARMĖ .....	5
----------------	---

## TAUTOS ATGIMIMAS. KELIAI IR KLYSTKELIAI

1. <i>Algimantas Liekis</i> . PIRMOJO LIETUVOS PREZIDENTO ANTANO SMETONOS KŪRYBINIS PALIKIMAS .....	13
2. <i>Algimantas Liekis</i> . PIRMASIS LIETUVOS PREZIDENTAS ANTANAS SMETONA. BIOGRAFIJOS BRUOŽAI .....	47

## TAUTOS RŪPESČIAI

3. <i>Antanas Smetona</i> . DIDŽIOSIOS MINTYS .....	85
Tėvynės meilė – 85; Tautiškas – 85; Tautos laisvė ir idealas – 86; Tautos sąmonė ir vadai – 87; Pareigos Tautai bei Tėvynei – 88; Tautos vienybė – 88; Tautos stiprybė – 89; Tautos ir asmens laisvė – 89; Tauta ir internacionalai – 90; Tauta ir jos organizavimas – 91; Tėvynės pažinimo sąlygos – 91; Vyresnieji ir jaunesnieji – 91; Tauta ir bažnyčia – 92; Drausmė ir susiklausymas – 92; Tautų moraliniai dėsniai – 92; Tautinis gyvenimas – 93; Lietuvių vienybė – 94; Tautinis susipratimas ir kultūra – 95; Lietuvių tautinės kovos kelias – 95; Mūsų Tautos pagrindas – 97; Tautos išlikimo sąlygos – 97; Tautybė ir tikyba – 97; Mūsų silpnybės – 98.	
4. <i>Algimantas Liekis</i> . BETEISĖ SAVO ŽEMĖJE .....	103
„AUŠRA“ LIETUVOJE .....	126
GALINGAS „VARPO“ SKAMBESYS .....	141
DIDYSIS LIETUVIŲ SEIMAS VILNIUJE .....	165
5. <i>Antanas Smetona</i> . DVI GUBO JUNGŲ NAŠTA .....	199
SODŽIAUS LINK („Viltis“, 1910 m. Nr. 63) .....	199
LIŪDNOJI ŠALIS („Viltis“, 1911 m. Nr. 98) .....	201
RŪDIŠKĖS („Vairas“, 1914 m. Nr. 2) .....	204
KELIAUJANT PER KURŠĄ („Viltis“, 1909 m. Nr. 110) .....	206

KAS GALIM SODŽIUJE NUMATYTI („Viltis“, 1911 m. Nr. 44) .....	207
MŪSŲ KRAŠTAS IR JO PAŽINTIS („Vairas“, 1914 m. Nr. 23).....	208
6. <i>Antanas Smetona</i> . LIETUVIŲ ŽEMĖ IR JOS DYDIS .....	221
LIETUVIŲ ETNOGRAFINĖS RIBOS („Vairas“, 1914 m. Nr. 16).....	221
SKAITMENŲ ŠVIESOJE („Vairas“, 1915 m. Nr. 2).....	229
7. <i>Antanas Smetona</i> . VIEŠOJO GYVENIMO VAGOS .....	235
REIKIA MOKYTIS AMATO („Viltis“, 1908 m. Nr. 5).....	235
AMERIKA AR AMATO MOKSLAS („Viltis“, 1909 m. Nr. 26).....	236
LIETUVOS MIESTŲ APYLINKIŲ ŪKININKAI („Viltis“, 1909 m. Nr. 136) .....	238
DARBININKŲ ATEITIS SVETUR IR MŪSŲ KRAŠTE („Viltis“, 1910 m. Nr. 16)...	239
EMIGRACIJOS LIGA („Viltis“, 1911 m. Nr. 70) .....	241
REIKIA AMATO MOKYTIS („Viltis“, 1911 m. Nr. 99) .....	243
APIE DVARŲ DARBINIKUS („Viltis“, 1912 m. Nr. 54) .....	245
VARGO VAIZDELIS („Viltis“, 1913 m. Nr. 99).....	247
KAIP IR KUR NUKREIPTI KAIMO EMIGRACIJĄ („Viltis“, 1913 m. Nr. 107).....	250
AMERIKIEČIŲ KOLONIJA IR LIETUVIŲ KULTŪRA („Viltis“, 1915 m. Nr. 125)..	251
EMIGRACIJOS REIKALAS („Viltis“. 1913 m. Nr. 116) .....	253
8. <i>Antanas Smetona</i> . VALSTIEČIŲ ŪKIO RŪPESČIAI.....	255
KELIŲ TAISYMAS IR KITOS VALSTIEČIŲ PRIEDERMĖS	
(„Viltis“, 1908 m. Nr. 60) .....	255
NAUJOSIOS AGRONOMŲ ĮSTAIGOS („Viltis“, 1909 m. Nr. 77) .....	256
REIKIA MIŠKUS SAUGOTI („Viltis“, 1909 m. Nr. 112).....	258
VIENASĖDŽIAIS IŠSISKIRSČIUS („Viltis“, 1909 m. Nr. 127).....	259
REIKIA NETIKUSIĄ ŽEMĘ GERINTI („Viltis“, 1909 m. Nr. 141) .....	261

#### EKONOMINIAI IR SOCIALINIAI REIKALAI

9. <i>Antanas Smetona</i> . DIDŽIOSIOS MINTYS .....	265
Ekonominiai ir socialiniai gyvenimo pagrindiniai principai – 265; Mūsų ūkis ir ūkininkai – 265; Amatai ir amatininkai – 267; Prekyba – 269; Kooperacija – 270; Kredito ir ūkio draugijos – 270; Darbininkai ir darbdaviai – 271; Darbininkų ir samdinių klausimas – 271; Paskolos valstiečiams – 271; Susirūpinkime savo kraštu – 272; Emigracija – 272; Miestas – apylinkės	

širdis ir vadovas – 272; Mūsų sodžius – 273; Sodiečiai ir jų kultūrinis gyvenimas – 273; Vilnius – 274; Lietuvos bajorai ir valstiečiai – 274; Bajorai lietuviai – 274; Mūsų Tauta ir bajorai – 275; Sulenkėjusių bajorų ilgesys – 276; Bajorai jau nusigyvena – 277; Lietuvių valstiečių baudžiava – 277.

VALSTIEČIO VARGAI ŽEMĘ PERKANTIS („Viltis“, 1907 m. Nr. 25).....	278
RŪPINKIMĖS PATYS („Viltis“, 1906 m. Nr. 3).....	279
MŪSŲ GINČAI („Viltis“, 1908 m. Nr. 28).....	281
GINČAMS RIMTUMO TRŪKSTA („Viltis“, 1908 m. Nr. 30) .....	283
VIENASĖDŽIAIS SKIRSTANTIS („Viltis“, 1910 m. Nr. 33) .....	287
DĒL TO PATIES („Viltis“, 1910 m. Nr. 33).....	288
DĒL ŽEMĖS PIRKIMO („Viltis“, 1910 m. Nr. 116).....	291
MAŽIAU DEJUOKIME, DAUGIAU DIRBKIME („Viltis“, 1910 m. Nr. 125).....	293
10. <i>Antanas Smetona</i> . BENDROMIS PAJĖGOMIS .....	295
DĒL BANKO SUMANYMO („Viltis“, 1910 m. Nr. 7).....	295
KAIP IR SUMANYMAS („Viltis“, 1910 m. Nr. 35) .....	296
BANKAS AR KREDITO DRAUGIJOS? („Viltis“, 1910 m. Nr. 49) .....	298
KO DAR TRŪKSTA („Viltis“, 1912 m. Nr. 36) .....	300
KOOPERACIJOS KELIAIS („Viltis“, 1911 m. Nr. 6) .....	301
KODĒL GI „NE IŠ TO GALO?“ („Viltis“, 1912 m. Nr. 93).....	303
KOVOJE VARTOTOJŲ DRAUGIJŲ SAJUNGA („Viltis“, 1911 m. Nr. 12) .....	305
VISIEMS MUMS ARTIMAS REIKALAS („Viltis“, 1913 m. Nr. 105) .....	306
PIRMIEJI 3-IOSIOS VILNIAUS KREDITO DRAUGIJOS ŽINGSNIAI („Viltis“, 1913 m. Nr. 108) .....	308

#### DRAUGIJŲ VEIKLA. LIETUVIŲ SANTYKIAI SU LENKAIS

11. <i>Antanas Smetona</i> . DIDŽIOSIOS MINTYS .....	317
Draugijų svarba ir jų organizavimas – 317; Draugijų gyvenimas ir darbas – 317; Draugijos linkmė ir vadas – 319; Draugija ir visuomenė – 319; Daugiau visuomeniškumo draugijose – 319; Tikybinio pobūdžio politinė organizacija – 320; Mūsų santykių su lenkais palyginimas – 320; Lietuvos lenkas – 320; Kurie kuriems skolingi – 321; Lenkai – lietuvių priešai ir šmeižikai – 321; Lenkų politika bažnyčioje – 323; Lenkų politika – 324; Lenkų „kultūra“ – 324;	

Kovos būdas su lenkais – 324; Kova dėl lietuvių kalbos – 325; Lenkai triukšmauja bažnyčiose – 326; Lietuvių kunigų vargai – 327; Lenkų kovos metodas – 328	
APSILEIDIMAS KALTAS („Viltis“. 1908 m. Nr. 33).....	329
DAUGIAU VISUOMENIŠKUMO („Viltis“. 1910 m. Nr. 39).....	330
PASIDAIRIUS PO SODŽIŲ („Viltis“. 1913 m. Nr. 97) .....	332
DVI IŠ VIENOS („Viltis“. 1908 m. Nr. 43) .....	334
PIKČIAUSIOJI MŪSŲ DRAUGIJŲ YDA („Viltis“. 1910 m. Nr. 71) .....	336
12. <i>Algimantas Liekis</i> . BROLIŲ LENKŲ APAKIMAS. SAVANAUDŽIŲ MEILĖ .....	339

PO BAŽNYČIOS SKLIAUTAIS

13. <i>Antanas Smetona</i> . LIETUVIŲ SANTYKIAI SU LENKAIS.....	375
NEBAIGTOJI BYLA KUN. KAN. JUOZUI TUMUI .....	375
PROLOGAS. IR LENKAI PRITRŪKO KANTRUMO („Viltis“, 1907 m. Nr. 11) .....	378
ARGI NEREIKALINGAS? („Viltis“, 1908 m. Nr. 38) .....	380
DVIEJŲ DIENRAŠČIŲ SUTARTINĖ („Viltis“, 1908 m. Nr. 73).....	381
ENDEKŲ PATRIOTIZMO DUMTUVĖS („Viltis“, 1908 m. Nr. 75).....	383
BE PRADŽIOS IR BE GALO („Viltis“. 1908 m, Nr. 80) .....	386
KLASTA. IR VĖL ATGYJA VILTIS („Viltis“, 1908 m. Nr. 119).....	387
TESKAITO MUS! („Viltis“, 1908 m. Nr. 122) .....	388
ŽADĖTA – NETESĖTA („Viltis“, 1908 m. Nr. 141) .....	391
KOSĖK NEKOSĖK – VĖDARO NEGAUSI („Viltis“, 1908 m. Nr. 145) .....	392
IRGI LIETUVIŠKAS BALSAS („Viltis“, 1908 m. Nr. 147) .....	393
KUNIGAMS, IŠTREMTIEMS GUDIJON („Viltis“, 1908 m. Nr. 12).....	395
KĖSINASI VĖL APVILTI. LUKTERĖJĘ IŠVYSIME („Viltis“, 1909 m. Nr. 23).....	396
KUR TEISYBĖ? („Viltis“, 1910 m. Nr. 37) .....	398
JAU METAS SUSIPRASTI („Viltis“, 1910 m. Nr. 47) .....	399
MES BLOGIEJI – JIE GERIEJI („Viltis“, 1910 m. Nr. 137) .....	402
LENKŲ CICERONAI („Viltis“, 1910 m. Nr. 138).....	403
APIE SAVIŠKĮ („Viltis“, 1910 m. Nr. 141) .....	405
DIEVOBAIMINGAI ŠMEIŽIA KUN. TUMA („Viltis“, 1910 m. Nr. 142).....	407
SKAIČIUS „DU TŪKSTANČIAI“? („Viltis“, 1910 m. Nr. 145).....	409
MŪSŲ TEISĖJAMS („Viltis“, 1910 m. Nr. 146) .....	414

AUDRAI PRAŪŽUS („Viltis“, 1911 m. Nr. 2).....	415
JAUSMŲ VERGAMS („Viltis“, 1911 m. Nr. 26).....	417
DEMAGOGIJA IR JOS TALKA. DĖL MIŠRIŲJŲ PARAPIJŲ KALBOS	
BAŽNYČIOJE („Viltis“, 1911 m. Nr. 27).....	419
ARGI KAIP KAS NORI? („Viltis“, 1911 m. Nr. 28).....	420
NORŲ VERTINAMIEJI VAISIAI („Viltis“, 1911 m. Nr. 29).....	422
KAIP KAS KALBA („Viltis“, 1911 m. Nr. 32).....	424
LENKIJA VERČIA KATALIKYBĖ SAVO KEVALU („Viltis“, 1911 m. Nr. 53).....	425
KĄ RODO MUMS GIEDRAIČIŲ BYLA („Viltis“, 1911 m. Nr. 59).....	426
SUKČIAVIMAI TEISYBĖS VARDAN. KUO BEPASIKLIAUTI?	
(„Viltis“, 1911 m. Nr. 72).....	428
LENKŲ SPAUDOS PAPROČIAI („Viltis“, 1911 m. Nr. 92).....	429
PIVAŠIŪNŲ BYLA („Viltis“, 1911 m. Nr. 100).....	432
BAŽNYČIA IR MINIA („Viltis“, 1911 m. Nr. 102).....	435
LENKININKŲ DARBAI NOČIOJE („Viltis“, 1911 m. Nr. 142).....	436
NELYGIOJE KOVOJE. LIETUVIŲ TELEGRAMA ŠV. TĖVUI IR	
ENDEKŲ ORDINO BALSAS („Viltis“, 1912 m. Nr. 18).....	438
KUR GI TEISYBĖ? („Viltis“, 1912 m. Nr. 19).....	440
PO JONIŠKIO BYLOS („Viltis“, 1912 m. Nr. 43).....	442
LIETUVIŲ SANTYKIAI SU LENKAIS BAŽNYČIOSE („Viltis“, 1912 m. Nr. 55)...	444
MALDININKAI BE PASTOGĖS („Viltis“, 1912 m. Nr. 61).....	444
VILNIAUS KUNIGŲ SEMINARIJOJE („Viltis“, 1912 m. Nr. 78).....	446
DU SAIKAI („Viltis“, 1913 m. Nr. 4).....	447
NEBEPAKENČIAMA („Viltis“, 1913 m. Nr. 30).....	447
IR VĖL... („Viltis“, 1913 m. Nr. 51).....	448
TAS EPILOGAS FAKTŲ ŠVIESOJE („Viltis“, 1913 m. Nr. 52).....	450
KATRŲ DAUGIAU KRIKŠČIONIŠKUMO („Viltis“, 1913 m. Nr. 52).....	452
LENKININKŲ SUTARTINĖ LIETUVIAMS SLĖGTI („Viltis“, 1913 m. Nr. 58).....	455
VILNIAUS ENDEKŲ NERIMAS („Viltis“, 1913 m. Nr. 72).....	458
PAŽAIDOS AKMUO. KATRIE GI RENEGATAI? („Viltis“, 1908 m. Nr. 4).....	459
ENDEKŲ LAIKRAŠTIS APIE LIETUVIŲ SPAUDĄ („Viltis“, 1908 m. Nr. 49).....	463
KALAKUTAI PASIŠIAUŠĖ („Viltis“, 1908 m. Nr. 56).....	464

KAIP IR KO JIE SIEKIA. LENKŲ POLITIKA LIETUVOJE	
(„Viltis“, 1908 m. Nr. 130) .....	468
DĖL VILNIAUS („Viltis“, 1909 m. Nr. 1) .....	470
LENKIŠKŲJŲ TRADICIJŲ VAISIAI LIETUVOJE („Viltis“, 1908 m. Nr. 13) .....	471
LENKŲ KĖSINIMASIS („Viltis“, 1909 m. Nr. 121).....	472
RUOŠIANTIS GRIUNVALDO SUKAKTUVIŲ ŠVENTĖN	
(„Viltis“, 1909 m. Nr. 145) .....	472
KODĖL NĖRA SANTARVĖS („Viltis“, 1910 m. Nr. 40).....	473
TAUTYBĖ IR KULTŪRA („Viltis“, 1910 m. Nr. 51).....	475
TEISINGIEJI LENKAI IR ENDEKAI („Viltis“, 1910 m. Nr. 52) .....	478
KAS JIE YRA („Viltis“, 1910 m. Nr. 54) .....	480
ŽALGIRIO MŪŠIO SUKAKTUVIŲ BELAUKIANT („Viltis“, 1910 m. Nr. 67) .....	482
ŽALGIRĮ ATMINUS („Viltis“, 1910 m. Nr. 76).....	487
DU PAVEIKSLAI („Viltis“, 1910 m. Nr. 76).....	488
HORODLĖS SUKAKTUVĖS („Viltis“, 1913 m. Nr. 115).....	490
DĖL BAUDŽIAVOS TYRIMO („Viltis“, 1911 m. Nr. 17).....	491
ŽVILGSNIS Į BAUDŽIAVĄ („Viltis“, 1911 m. Nr. 18) .....	494
VASARIO DEVYNIOLIKTA DIENA („Viltis“, 1911 m. Nr. 20).....	496
ŽMONĖS, KURIE JUOKIASI („Viltis“, 1911 m. Nr. 24).....	497
LENKŲ KULTŪRKAMPFAS LIETUVOJE („Viltis“, 1911 m. Nr. 44).....	499
LENKU ISTORIKAI („Viltis“, 1912 m. Nr. 80).....	500
TARĖSI – NESUSITARĖ. NEPAVYKUSI LENKŲ DEMOKRATŲ	
PASTANGA („Viltis“, 1911 m. Nr. 50) .....	503
DEL PASENĖJUSIOS PAŽIŪROS („Viltis“, 1911 m. Nr. 51) .....	506
DEL P. RIOMERIO DEMOKRATIZMO („Viltis“, 1911 m. Nr. 56).....	508
VĖL P. RIOMERIUI („Viltis“, 1911 m. Nr. 60).....	512
TREČIŲJŲ AKIVAIZDOJE. LENKININKŲ AMBASADA ROMOJE	
(„Viltis“, 1913 m. Nr. 35) .....	517
LENKŲ PUBLICISTŲ „BEŠALIŠKUMAS“ („Viltis“, 1913 m. Nr. 36).....	518
DANIJOS SVEČIAS VILNIUJE („Viltis“, 1913 m. Nr. 63) .....	519
TRYS BAJORAI DVARININKAI. LIETUVOS DIDIKO BALSAS	
(„Viltis“, 1912 m. Nr. 35) .....	520

---

LENKŲ DVARININKO BALSAS („Viltis“, 1912 m. Nr. 68) .....	522
MŪSŲ DIDUOMENĖ IR BAŽNYČIA („Viltis“, 1915 m. Nr. 21) .....	524
OPUSŲ KLAUSIMAS („Viltis“, 1909 m. Nr. 51) .....	526
KOKIU BŪDU KOVOTI („Viltis“, 1910 m. Nr. 53) .....	527
KAS KALTAS? („Viltis“, 1910 m. Nr. 54) .....	530
KOVOKIME SU PATAMSIO GALYBE („Viltis“, 1911 m. Nr. 142) .....	531
MINĖTINOS SUKAKTUVĖS („Viltis“, 1911 m. Nr. 147) .....	532
GELBĖKIME RYTIEČIUS („Viltis“, 1912 m. Nr. 44) .....	533
TARP DVEJŲ („Viltis“, 1912 m. Nr. 145) .....	534
BOIKOTO VERTĖ („Viltis“, 1913 m. Nr. 78) .....	546
LIETUVOS AR LIETUVIŲ DEMOKRATAI? („Viltis“, 1912 m. Nr. 147) .....	537
APIE AUTORIŲ SUDARYTOJĄ .....	540
KITŲ AUTORIŲ LEIDINIAI .....	541
PERIODINĖ SPAUDA .....	554
NAUDOTI DOKUMENTAI IŠ ARCHYVŲ .....	555



PREZIDENTAS ANTANAS SMETONA –

iškiliausias Lietuvos politikas ir visuomenės veikėjas,  
palikęs išskirtinai didelį rašytinį palikimą.

Žinomo publicisto, istoriko, humanitarinių mokslų  
daktaro, profesoriaus Algimanto Liekio penkių tomų  
rinkinyje „Prezidentas Antanas Smetona. Raštai,  
kalbos, darbai“, sudarytame naudojantis daugiau kaip  
300 šaltinių, apžvelgiami pirmojo Lietuvos Prezidento  
biografijos bruožai, kūrybinis palikimas, skelbiami  
įvairiuose leidiniuose publikuoti Prezidento darbai.

Rinkinys dedikuojamas tautinės Lietuvos kūrėjui ir  
stiprintojui, pirmajam Lietuvos Prezidentui  
Antanui Smetonai, 2019 metais sukankančioms  
Jo gimimo 145-osioms, prezidentavimo pradžios  
100-osioms ir žūties 75-osioms metinėms  
bei Lietuvos valstybės atkūrimo 100-mečiui.

# PREZIDENTAS ANTANAS SMETONA

RAŠTAI • KALBOS • DARBAI

I TOMAS. TAUTOS PRISIKĖLIMAS

II TOMAS. TAUTOS VIENYBĖ

III TOMAS. NEPRIKLAUSOMYBĖS PAMATAI

IV TOMAS. TAUTINĖ LIETUVA

V TOMAS. LIETUVOS ŠVIESA

VI TOMAS. TAUTOS VALIA



9 789986 795803

